

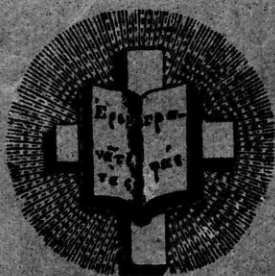
ΒΒΙΡΑ
ΕΓΚΥΚΛΙΩΝ ΜΑΘΗΜΑΤΩΝ
ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ
ΤΩΝ ΙΕΡΑΤΙΚΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ,
ΣΥΝΕΡΑΝΙΣΘΕΙΣΑ

ΕΚΔΟΣΘΗΣΕΙ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΣΥΝΟΔΟΥ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΚΑΙ ΕΓΚΡΙΣΕΙ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΟΥ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ,
καὶ ἐκδοθεῖσα δαπάνῃ τοῦ δημοσίου ταμείου.

ΤΟΜΟΣ Ζ΄,

Περιέχων Εἰσαγωγὴν εἰς τὴν ἁγίαν Γραφήν καὶ Στοιχεῖα
ἑρμηνευτικῆς τῆς ἁγίας Γραφῆς.

Ἀρχὴ σοφίας φόβος Κυρίου.
Παροιμ. Σολομ. Δ', 7.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,
ΤΥΠΟΣ Δ. ΕΙΡΗΝΙΑΟΥ.

1859.

1875

THE NATIONAL ASSOCIATION

OF AMERICAN WOMEN

FOR THE IMPROVEMENT OF THE CONDITION OF WOMEN

IN AMERICA

THE NATIONAL ASSOCIATION OF AMERICAN WOMEN, INCORPORATED, HAS THE HONOR TO ANNOUNCE THAT THE TWENTY-SEVENTH ANNUAL CONVENTION WILL BE HELD AT THE UNIVERSITY OF CHICAGO, CHICAGO, ILL., ON MONDAY, SEPTEMBER 13, 1875, AT 10 O'CLOCK A.M.

THE CONVENTION WILL BE OPENED BY THE PRESIDENT OF THE ASSOCIATION, MRS. J. W. BROWN, AT 10 O'CLOCK A.M.

PROGRAMME

9:30 A.M. - Registration and Breakfast
10:00 A.M. - Opening Exercises
10:30 A.M. - Session of the Executive Committee
11:00 A.M. - Session of the Finance Committee
11:30 A.M. - Session of the Resolutions Committee
12:00 P.M. - Lunch
1:00 P.M. - Session of the Association
2:00 P.M. - Session of the Association
3:00 P.M. - Session of the Association
4:00 P.M. - Session of the Association
5:00 P.M. - Session of the Association
6:00 P.M. - Dinner
7:00 P.M. - Entertainment
8:00 P.M. - Entertainment
9:00 P.M. - Entertainment
10:00 P.M. - Entertainment
11:00 P.M. - Entertainment
12:00 A.M. - Entertainment

CHICAGO, ILL.

1875

7.000

ΣΕΙΡΑ
ΕΓΚΥΚΛΙΩΝ ΜΑΘΗΜΑΤΩΝ
ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ ΤΩΝ ΙΕΡΑΤΙΚΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ.

ΤΟΜΟΣ ΕΒΔΟΜΟΣ.

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΟΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΟΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΟΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΟΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

ΣΕΙΡΑ
ΕΓΚΥΚΛΙΩΝ ΜΑΘΗΜΑΤΩΝ
ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ
ΤΩΝ ΙΕΡΑΤΙΚΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ,
ΣΥΝΕΡΑΝΙΣΘΕΙΣΑ

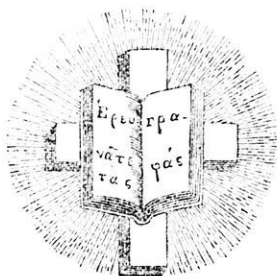
ΕΓΩΜΟΛΟΓΗΣΕΙ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΣΥΝΟΔΟΥ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΚΑΙ ΕΓΚΡΙΣΕΙ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΟΥ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ,
καὶ ἐκδοθεῖσα δαπάνῃ τοῦ δημοσίου ταμιεῖου.

ΤΟΜΟΣ Ζ΄,

Περιέχων Εἰσαγωγὴν εἰς τὴν ἁγίαν Γραφήν καὶ Στοιχεῖα
ἑρμηνευτικῆς τῆς ἁγίας Γραφῆς.

Ἀρχὴ σοφίας φόβος Κυρίου.

Παροιμ. Σολομ. Α΄. 7.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,

ΤΥΠΟΙΣ Δ. ΕΙΡΗΝΙΔΟΥ.

— 0 —

1859.

53535

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΕΨΗ

ΠΡΟΣ ΜΕΛΗ

ΤΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΣ

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΣ

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΕΨΗ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΕΨΗ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΕΨΗ

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑ

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΕΨΗ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΕΨΗ

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑ

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΕΨΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΙΑΝ ΓΡΑΦΗΝ

ΚΑΙ

ΣΤΟΙΧΕΙΑ

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗΣ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΓΡΑΦΗΣ,

ὑπὸ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΚΟΝΤΟΓΟΝΟΥ,

τακτικοῦ καθηγητοῦ τῆς θεολογίας ἔν τε τῷ παρεπιστημίῳ

ᾠθωρος καὶ τῇ ἐκκλησιαστικῇ Ῥιζαρείῳ σχολῇ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,

ΤΥΠΟΙΣ Δ. ΕΙΡΗΝΙΣΟΥ.

—
1859.

« Ἄρα γε γινώσκεις, ἃ ἀναγινώσκεις ; Ὁ δὲ εἶπε· πῶς γὰρ
» ἂν δυναίμην, ἂν μὴ τις ἑδηγήσῃ με ; »

Παράξ. γ. 30 31.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.

Ἡ ἀνάγνωσις καὶ μελέτη τῆς ἁγίας Γραφῆς, δηλονότι τῆς πανσέπτου ἐκείνης βίβλου, ἐν ἣ περιέχεται αὐτὸς ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, ὁ μόνος δυνάμενος νὰ σοφίσῃ τὸν ἄνθρωπον εἰς σωτηρίαν, εἶναι μὲν ἀναγκαίαι εἰς πάντα χριστιανόν, ἀναγκαιοτάτη δὲ μάλιστα εἰς τοὺς κληρικούς, οἵτινες ὀφείλουσι νὰ ἐρμηνεύωσιν αὐτὴν εἰς τὸν λαόν. Ἀλλὰ πρὸς τυχύτην τὴν μελέτην, ἐὰν μέλλῃ νὰ ἀποβῇ καρποφόρος καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν, ἀπαιτοῦνται προεισαγωγικαί τινες γνώσεις, χρησιμεύουσαι ἡμῖν ὡς κλεις, ἵνα δι' αὐτῆς εἰσέλθωμεν εἰς τὸ πανάγιον τοῦτο ἱερόν. Διδασκόμεθα δὲ τὰς προεισοδιώδεις ταύτας γνώσεις ἐκ τῆς λεγομένης Εἰς α γ ω γ ῆς εἰς τὴν ἁ γ ί α ν Γ ρ α φ ῆ ν, ἥτις ἱστορικῶς τε καὶ κριτικῶς ἐξετάζουσα πάντα, ὅσ' ἀφορῶσι τὴν τῶν θείων βιβλίων συλλογὴν, οἷον τὰ περὶ τοῦ κειμένου, τῆς θεοπνευστίας, τοῦ κύρους καὶ τῆς ἀξιοπιστίας, τῶν μεταφράσεων, τῶν ἱερῶν συγγραφέων, τῆς γλώσσης, τῆς ἐποχῆς τῆς συγγραφῆς, τῆς ὑποθέσεως αὐτῶν, καὶ ὅσα τοιαῦτα, καὶ ἀκριβῶς ταῦτα διασαφεύουσα, ἐπιτηδεύει ἡμᾶς ἀπεργάζεσθαι ἵνα καρπώμεθα τὴν ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῆς ἁγίας Γραφῆς ὠφέλειαν πρὸς διδασκαλίαν, πρὸς ἔλεγχον, πρὸς ἐπανόρθωσιν, πρὸς παιδείαν τὴν ἐν δικαιοσύνῃ, πρὸς τὴν τῆς ψυχῆς ἡμῶν σωτηρίαν.

Ἐπιτραπέντες ὑπὸ τοῦ ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς δημοσίας παιδείας Ἰπουργοῦ τὴν σύνταξιν βιβλίου, ἐν ἐπιτομῇ μὲν, ἀλλὰ μεθοδικῶς διδάσκοντες τὰς, περὶ ὧν ὁ λόγος, προεισαγωγικὰς γνώσεις εἰς εὐχερεστέρην κα-

τανόησιν τῶν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ῥημάτων, πρὸς χρῆσιν τῆς ἐν τοῖς ἱερατικοῖς σχολείοις ἐκπαιδευομένης νεότητος, συνετάξαμεν ταύτην τὴν νῦν ἐκδιδομένην **Εἰς ἀγωγὴν εἰς τὴν ἁγίαν Γραφήν**, ἐρανισάμενοι τὰ πλείστα, ὅσ' ἀνεπίληπτα καὶ σύμφωνα εὑρομεν πρὸς τὴν δόξαν τῆς ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς ἡμῶν Ἐκκλησίας, ἐκ τῶν νεωτέρων περὶ τοιαύτης ὕλης πραγματευομένων συγγραμμάτων (α), καὶ ἐπισυνάψαντες εἰς αὐτὴν ἐν πέντε κεφαλαίοις τὰ κυριώτερα **Στοιχεῖα τῆς ἐρμηνευτικῆς τῆς ἁγίας Γραφῆς**, ἥτοι τῆς ἐπιστήμης, τῆς διδασκούσης τοὺς κανόνας, δι' ὧν δύναται τις νὰ εὕρῃ τὴν ἀληθῆ ἔννοιαν τῶν θείων Γραφῶν, καὶ εὐρῶν αὐτὴν νὰ ἐρμηνεύσῃ εἰς ἄλλους.

Ἐὰν ἡ παροῦσα βίβλος κριθῇ δόκιμος καὶ συντελεστικὴ εἰς τὸν σκοπὸν, ἐφ' ᾧ συνετάχθη, εἴθε εὐδοκήσαι ὁ Κύριος Ἰνα καὶ δι' αὐτῆς διδασθῶσι πολλοὶ τὸν θεῖον αὐτοῦ λόγον, καὶ πληθυνθῇ ἡ γυνῶσις.

(α) Καὶ μάλιστα ἐκ τοῦ ἐπιγραφομένου: *Introduction historique et critique aux livres de l'ancien et nouveau Testament*, par J. B. Glaire; deuxième édition; Tome VI. Paris, 1843.

Π Ι Ν Α

ΤΩΝ ΕΝ Τῷ ΠΑΡΟΝΤΙ Ζ' ΤΟΜῳ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΙΑΝ ΓΡΑΦΗΝ.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ.

Περὶ τῆς ἀγίας Γραφῆς καθόλου.

	Σελ.
Προοίμιον	1
Κεφάλαιον Α'. Ὅρισμός, διαίρεσις καὶ ὀνόματα τῆς ἀγίας Γραφῆς	6
Κεφάλαιον Β'. Περὶ τῆς θεοπνευστίας τῆς ἀγίας Γραφῆς .	8
Κεφάλαιον Γ'. Περὶ τῆς διαιρέσεως τῶν βιβλίων τῆς ἀγίας Γραφῆς εἰς κανονικά καὶ ἀπόκρυφα.	12
Κεφάλαιον Δ'. Περὶ τοῦ κειμένου τῶν ἀγίων Γραφῶν καὶ τοῦ ἀδιαφθόρου αὐτοῦ	15
Κεφάλαιον Ε'. Περὶ τῶν κυριωτέρων μεταφράσεων τῆς ἀ- γίας Γραφῆς	19

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

Περὶ τῶν βιβλίων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης.

Κεφάλαιον Α'. Περὶ τῆς Πεντατεύχου	32
Κεφάλαιον Β'. Περὶ τῆς βίβλου Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ	41
Κεφάλαιον Γ'. Περὶ τῆς βίβλου τῶν Κριτῶν	48
Κεφάλαιον Δ'. Περὶ τῆς βίβλου τῆς Ῥούθ	51
Κεφάλαιον Ε'. Περὶ τῶν τεσσάρων βιβλίων τῶν Βασιλειῶν.	54
Κεφάλαιον Σ'. Περὶ τῶν δύο βιβλίων τῶν Παραλειπομένων	57
Κεφάλαιον Ζ'. Περὶ τῶν βιβλίων τοῦ Ἑσδρα	59
Κεφάλαιον Η'. Περὶ τοῦ βιβλίου τοῦ Νεεμίου	63
Κεφάλαιον Θ'. Περὶ τῆς βίβλου τοῦ Τωβίτ	65
Κεφάλαιον Ι'. Περὶ τῆς βίβλου τῆς Ἰουδίθ	70

	Σελ.
Κεφάλαιον ΙΑ'. Περὶ τῆς βίβλου τῆς Ἐσθήρ	74
Κεφάλαιον ΙΒ'. Περὶ τῆς βίβλου τοῦ Ἰώβ	78
Κεφάλαιον ΙΓ'. Περὶ τοῦ Ψαλτηρίου	82
Κεφάλαιον ΙΔ'. Περὶ τῶν Παροιμιῶν τοῦ Σολομῶντος	85
Κεφάλαιον ΙΕ'. Περὶ τῆς βίβλου τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ	86
Κεφάλαιον ΙΣ'. Περὶ τοῦ Ἄσματος τῶν ἀσμάτων	88
Κεφάλαιον ΙΖ'. Περὶ τῆς Σοφίας Σολομῶντος	89
Κεφάλαιον ΙΗ'. Περὶ τῆς Σοφίας Σειράχ	91
Κεφάλαιον ΙΘ'. Περὶ τῶν προφητικῶν τῆς Π. Δ. βιβλίων	92
§. 1. Περὶ προφητῶν καθόλου	—
§. 2. Περὶ τῶν δώδεκα ἑλασσόνων προφητῶν	94
§. 3. Περὶ τῶν τεσσάρων μεγάλων προφητῶν	101
Κεφάλαιον Κ'. Περὶ τῶν βιβλίων τῶν Μακκαβαίων	107

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ.

Περὶ τῶν βιβλίων τῆς Καιρῆς Διαθήκης.

Προίμιον	113
Κεφάλαιον Α'. Περὶ τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου	115
Κεφάλαιον Β'. Περὶ τοῦ κατὰ Μάρκον Εὐαγγελίου	119
Κεφάλαιον Γ'. Περὶ τοῦ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίου	125
Κεφάλαιον Δ'. Περὶ τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου	130
Κεφάλαιον Ε'. Περὶ τῆς τῶν Θεῶν Εὐαγγελίων γνησιότητος καὶ ἀξιοπιστίας	130
Κεφάλαιον ΣΤ'. Περὶ τῆς τῶν Εὐαγγελίων ἀληθείας	145
Κεφάλαιον Ζ'. Περὶ τῆς τῶν Εὐαγγελίων Θεοῦτητος	150
Κεφάλαιον Η'. Περὶ τῆς βίβλου τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων	153
Κεφάλαιον Θ'. Περὶ τῶν Ἐπιστολῶν τοῦ ἀποστόλου Παύλου	157
§. 1. Περὶ τῆς Πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολῆς	162
§. 2. Περὶ τῆς Πρὸς Κορινθίους Α' Ἐπιστολῆς	164

§. 3. Περὶ τῆς Πρὸς Κορινθίους Β' Ἐπιστολῆς	165
§. 4. Περὶ τῆς Πρὸς Γαλάτας Ἐπιστολῆς	166
§. 5. Περὶ τῆς Πρὸς Ἐφεσίους Ἐπιστολῆς	169
§. 6. Περὶ τῆς Πρὸς Φιλιππησίους Ἐπιστολῆς	170
§. 7. Περὶ τῆς Πρὸς Κολασσαεῖς Ἐπιστολῆς	172
§. 8. Περὶ τῆς Πρὸς Θεσσαλονικεῖς Α' Ἐπιστολῆς	173
§. 9. Περὶ τῆς Πρὸς Θεσσαλονικεῖς Β' Ἐπιστολῆς	175
§. 10. Περὶ τῆς Πρὸς Τιμόθεον Α' Ἐπιστολῆς	176
§. 11. Περὶ τῆς Πρὸς Τιμόθεον Β' Ἐπιστολῆς	177
§. 12. Περὶ τῆς Πρὸς Τίτον Ἐπιστολῆς	178
§. 13. Περὶ τῆς Πρὸς Φιλήμονα Ἐπιστολῆς	180
§. 14. Περὶ τῆς Πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῆς	182
Κεφάλαιον Γ'. Περὶ τῶν ἑπτὰ καθολικῶν Ἐπιστολῶν	182
§. 1. Περὶ τῆς Ἐπιστολῆς τοῦ Ἰακώβου	184
§. 2. Περὶ τῆς Α' τοῦ Πέτρου Ἐπιστολῆς	185
§. 3. Περὶ τῆς Β' τοῦ Πέτρου Ἐπιστολῆς	187
§. 4. Περὶ τῆς Α' τοῦ Ἰωάννου Ἐπιστολῆς	188
§. 5. Περὶ τῆς Β' τοῦ Ἰωάννου Ἐπιστολῆς	190
§. 6. Περὶ τῆς Γ' τοῦ Ἰωάννου Ἐπιστολῆς	—
§. 7. Περὶ τῆς τοῦ Ἰούδα Ἐπιστολῆς	191
Κεφάλαιον ΙΑ'. Περὶ τῆς Ἀποκαλύψεως τοῦ Ἰωάννου	192

	Σελ.
Κεφάλαιον Α'. Τί ἐστὶν ἐρμηνευτικὴ τῆς ἀγίας Γραφῆς, καὶ πόσαι αἱ βοηθητικαὶ αὐτῆς ἐπιστῆμαι.	197
Κεφάλαιον Β'. Σύντομος ἱστορία τῆς ἐρμηνευτικῆς τῆς ἀγίας Γραφῆς	199
Κεφάλαιον Γ'. Διάφοροι τρόποι τοῦ ἐρμηνεύειν τὴν ἀγίαν Γραφήν	204
Κεφάλαιον Δ'. Περὶ τῶν διαφορῶν τῆς ἀγίας Γραφῆς ἐννοιῶν	209
§. 1. Περὶ τῆς κατὰ γράμμα ἐννοίας	—
§. 2. Περὶ τῆς πνευματικῆς ἐννοίας	211
§. 3. Περὶ τῆς κατ' ἐφαρμογὴν ἐννοίας.	215
Κεφάλαιον Ε'. Κανόνες τοῦ ὀρθῶς ἐρμηνεύειν τὰς ἀγίας Γραφάς	216
§. 1. Κανόνες γενικοί	—
§. 2. Κανόνες μερικοί.	217

ΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΤΥΠΟΝ ΗΜΑΡΤΗΜΕΝΩΝ ΔΙΟΡΘΩΣΙΣ.

Σελ. 37. στίχ. 3. γράφε οὐ. — Σελ. 45. ρίχ. 1. (ἐν σημειώσει) urbes. — Σελ. 77. ρίχ. 17. παραδέχονται. — Σελ. 81. ρίχ. 3. ἀποδεικνύεται. — Σελ. 92. ρίχ. 8. κισλαίω ν'. — Σελ. 102. στίχ. 3. (ἐν σημειώσει) lapidatur. — Σελ. 108. ρίχ. 3. Ὀριγένης. — Σελ. 111. ρίχ. 13. Ἄφ' οὐ. — Σελ. 133. ρίχ. 1. (ἐν σημειώσει) saturatus. — ρίχ. 4. (ἐν σημειώσει) rogatus. — Σελ. 182. στίχ. 22. ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'. — Σελ. 192. ρίχ. 19. ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΙΑΝ ΓΡΑΦΗΝ.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ.

Περὶ τῆς ἁγίας Γραφῆς καθόλου.

Π Ρ Ο Ο Ι Μ Ι Ο Ν.

Ὅταν λαμβάνῃ τις ἀνὰ χεῖρας βιβλίον ὅπως δῆποτε σπουδαῖον, ἀδύνατον νὰ μὴ ἔχη τὴν περιέργειαν νὰ μάθῃ τι περὶ τῆς συγγραφῆς καὶ τοῦ συγγραφέως αὐτοῦ· ἐὰν δὲ ἡ περιέργεια αὕτη φαίνεται δικαία ἐπὶ οἰουδῆποτε τοιούτου βιβλίου, πόσω δικαιότερα δὲν πρέπει ἄρα νὰ νομίζεται ἐπὶ τῆς ἁγίας Γραφῆς, ἥτις εἶναι πάντων τῶν βιβλίων οὐχὶ μόνον τὸ ἀρχαιότατον, ἀλλὰ καὶ τὸ θαυμασιώτατον καὶ σπουδαιότατον; Διότι ποῖον ἄλλο θρησκευτικὸν βιβλίον ὑπάρχει ἐν τῷ κόσμῳ, ὅπερ ἐναργέστατα δύναται νὰ παραστήσῃ τὰς τῆς θεϊότητος αὐτοῦ ἀποδείξεις; Ποῖον ἄλλο βιβλίον οὐχὶ μόνον εἰς ἀνθρώπους ἰδίᾳ, ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλας χώρας καὶ εἰς ὅλους λαοὺς τοσοῦτον σωτηριωδῶς ἐπενήργησε, καὶ ἐπενεργεῖ, ὅσον ἡ ἁγία Γραφή;

Ἡ ἁγία Γραφή εἶναι συλλογὴ βιβλίων ἁγίων ἢ θείων. Δικαίως δὲ ἀποδίδεται εἰς ταῦτα τὰ βιβλία τὸ ἐπίθετον τοῦ ἁγίου καὶ θείου· διότι ἐν αὐτοῖς μόνον εὐρίσκομεν τὰς ὑπὸ Θεοῦ ἀποκαλυφθείσας καὶ τοῖς ἀνθρώποις δοθείσας διδασκαλίας, καὶ αὐτὰ μόνα δύνανται νὰ φωτίσωσι καὶ πληροφρήσωσιν ἡμᾶς περὶ τῶν ὑψηλοτάτων καὶ ἀληθεστάτων, περὶ Θεοῦ καὶ τῆς προσανηκούσης αὐτῷ πνευματικῆς λατρείας, περὶ τοῦ ἡμετέρου προορισμοῦ καὶ τῆς μελλούσης ζωῆς.

Λίαν ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι αἰείποτε ἐν ἐκείναις ταῖς χώραις τῆς γῆς ὅπῃρχε καθαρὰ καὶ σαφῆς γνώσις τοῦ Θεοῦ, ὅπου ἦτο γνω-

στη ἡ ἀγία Γραφή ἔτι δὲ καὶ τὴν σήμερον εὐρίσκομεν τὸ φῶς ὀρθῆς τοῦ Θεοῦ ἐπιγνώσεως μόνον παρ' ἐκείνοις τοῖς λαοῖς, παρ' οἷς ἡ ἀγία Γραφή ἔγινε γνωστή. Σκότος δὲ πυκνὸν τῆς δεισιδαιμονίας καὶ εἰδωλολατρείας καλύπτει μέχρι τῆς σήμερον τὰς χώρας ἐκείνας, ὅσαι δὲν ἐρωτίσθησαν εἰς ἐτι ὑπὸ τοῦ λαμπροῦ φωτός τῆς θείας Γραφῆς· τοῦτο δὲ, εἰς ἀκαταμάχητον ἀπόδειξιν ὅτι ὁ ἀνθρώπινος νοῦς οὐδέποτε δύναται νὰ φθάσῃ ἀφ' ἐαυτοῦ εἰς ὀρθὴν τινα τοῦ Θεοῦ ἐπιγνώσιν. Καὶ εἴ ποτε δὲ κατὰ τοὺς ἀρχαιοτέρους χρόνους σοφοὶ τινες ἐδίδαξαν ὀρθόν τι περὶ τῶν θείων, τοιαύτη τις διδασκαλία ἐπήγαγε πάντοτε ἐκ τῆς ἀγίας Γραφῆς, ἢ μετεδόθη εἰς τοὺς μετέπειτα χρόνους κατὰ παράδοσιν ἀπὸ πατέρων εἰς τέκνα διὰ τῶν πρώτων ἀποκαλύψεων τοῦ Θεοῦ εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος. Καὶ εἶναι παρατηρήσεως ἄξιον ὅτι αἱ ἀπόπειραι καὶ οἱ ἀγῶνες τῶν καταφρονούντων καὶ ἀπορρίπτόντων τὴν ἀγίαν Γραφήν, ἵνα μετὰ θρασυτήτος καὶ ἀλαζονείας ἀνεγείρωσιν οἰκοδόμημα σοφίας καὶ θρησκείας, ἐπὶ μόνου τοῦ ἀνθρώπινου λογικοῦ στηριζόμενον, οὐχὶ δὲ καὶ ἐπὶ τῆς θείας ἀποκαλύψεως, εἰς οὐδὲν φέρουσιν ἄλλο, ἢ εἰς ἀβεβαιότητα καὶ ἀμφιβολίας, εἰς ὀλέθριον καὶ καταστρεπτικὴν τῆς ἀνθρωπότητος ἀπιστίαν, εἰς παντελεῖαν τοῦ Θεοῦ λήθη καὶ ἄρνησιν.

Καὶ εἰ μὴ ἐγίνωσκέ τις παντάπασι τὰ μεγάλα καὶ σωτήρια ἀποτελέσματα, ὅσα ἐπενήργησεν ἡ ἀγία Γραφή, ἔπρεπε νὰ τρέψῃ εἰς τοῦτο τὴν προσοχὴν αὐτοῦ ἡ ἀρχαιότης τοῦ βιβλίου. Πολλῶν τῶν τῆς θείας Γραφῆς βιβλίων ἡ συγγραφή ἀνάγεται εἰς χρόνους, ἐξ ὧν ἄλλως οὐδὲ στίχος σώζεται πλέον τὴν σήμερον. Ὁ Μωϋσῆς, ὁ ἀρχαιότατος ἱστοριογράφος τῶν Ἑβραίων, ἤκμασε καὶ ἔγραψε τὰ βιβλία αὐτοῦ αἰῶνάς τινος πρότερον, πρὶν γείνη τοῖς Ἕλλησι γνωστὴ ἡ τέχνη τοῦ γράφειν καὶ ὁ Νεσεμίας, ὁ νεώτατος τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἱστορικός, ἔγραψε περίπου τὸν αὐτὸν χρόνον, καθ' ὃν ἤκμασεν ὁ Ἡρόδοτος, ὁ ἀρχαιότατος τῶν Ἑλλήνων ἱστοριογράφος. Τὰ ἱστορικὰ τῶν Ἑλλήνων βιβλία, τὰ ἀρχαιότατα περιελθόντα εἰς ἡμᾶς μετὰ τὰ ἑβραϊκὰ, δὲν φθάνουσιν εἰς ἐποχὴν ἀνωτέραν τῶν 1300 ἐτῶν πρὸ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως· τούναντίον δὲ τὰ τῆς ἀγίας Γραφῆς ταῦτα ἱστοροῦσι καὶ αὐτὴν τὴν πρώτην τοῦ ἀνθρώπινου γένους ἀρχὴν. Εἰ μὴ εἶχομεν λοιπὸν τὰ συγγράμματα

τοῦ Μωϋσέως καὶ τῶν ἄλλων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ιστορικῶν, οὐκ ἂν ἐγινώσκωμεν βέβαιόν τι περὶ τῶν ἀπὸ τῆς δημιουργίας τῆς γῆς κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους συμβάντων, καὶ ἡ περὶ κόσμου ἱστορία ἔμεινε ἂν περιορισμένη εἰς τοὺς κακοζήλους καὶ ἀηδεῖς τῶν ἐθνικῶν μύθους.

Τίς ἀμερόληπτος ἄνθρωπος δὲν κατανοεῖ ὅτι ἰδίᾳ τις πρόνοια τοῦ Θεοῦ ἐπηγρόπνησεν ἐπὶ τῶν ἀρχαιοτάτων τούτων τῆς θείας Γραφῆς βιβλίων, ἵνα διατηρηθῶσι μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων; Πῶς δύναται ἄλλως νὰ ἐξηγηθῇ ὅτι τοῦ μὲν τοσοῦτον καταφρονηθέντος ἰουδαϊκοῦ λαοῦ τὰ συγγράμματα σώζονται μέχρι τῆς σήμερον, τῶν δὲ μεγάλων καὶ ἀκραισιτάτων καὶ λαμπροτάτων τῆς ἀρχαιότητος ἐθνῶν, τῶν καὶ πρότερον καὶ συγχρόνως μετὰ τοῦ μικροῦ λαοῦ Ἰσραὴλ ἐμφανισθέντων ἐπὶ τῆς σκηνῆς τοῦ κόσμου τούτου, Αἰγυπτίων, Χαλδαίων, Φοινίκων, οὐδὲ ἐν βιβλιδάριον ὀλόκληρον διεσώθη μέχρις ἡμῶν;

Ἐάν τις σκοπήσῃ ὅτι τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης τὰ συγγράμματα, ἅπερ ἤδη πρὸ χιλιετηρίδων ἀπετέλουν ἐν τι ὅλον, διετηρήθησαν πάντοτε καθ' ὅλον τοῦτο τὸ διάστημα παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἐν τῇ ἀμετατρέπτῳ μορφῇ, καὶ ἀναγινώσκονται μέχρι τῆς σήμερον παρὰ μὲν τοῦ λαοῦ τούτου, τοῦ διεσπαρμένου εἰς πάντα τὰ μέρη τῆς οἰκουμένης, ἐν τῇ αὐτῇ ἀρχικῇ γλώσσῃ, παρὰ δὲ τῶν χριστιανικῶν λαῶν πιστῶς καὶ ἀπαρεγκλίτως μετηρμηνευμένα εἰς τὴν ἰδίαν γλῶσσαν ἐκάστου· ἐάν τις σκοπήσῃ ὅτι καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης τὰ συγγράμματα, καὶ περ πολλῶν πολλακίς ἀποπειραθέντων νὰ ἐξαλείψωσιν αὐτὰ, διετηρήθησαν ὅμως μέχρι τῶν ἡμερῶν τούτων καὶ καθ' ἐκάστην ἀναγινώσκονται· θέλει εὐρεῖ πάντως ἰσχυροτάτην ἀπόδειξιν, ὅτι ἰδίᾳ τις τοῦ Θεοῦ πρόνοια ἀγρύπνης ἐφορᾷ τὴν διατήρησιν τῶν ἱερῶν τούτων τῆς θείας Γραφῆς βιβλίων.

Ἡ θεία Γραφή, ὡς πηγὴ τῆς πίστεως ἡμῶν, ὑπερέχει, ἀσυγκρίτω τῷ λόγῳ, πάντων τῶν παρὰ τοῖς λοιποῖς ἔθνεσι θρησκευτικῶν βιβλίων. Ποῦ ἀλλαχοῦ εὐρίσκωμεν τοιαύτην ὀρθὴν, ἀληθῆ καὶ σαφῆ ἔννοιαν περὶ τοῦ ὑψίστου ὄντος, περὶ τῆς ἀναφορᾶς αὐτοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον, καὶ τοῦ ἀνθρώπου πρὸς αὐτὸ, ὅποιον ἐν τῇ ἀγίᾳ Γραφῇ; Ποῦ ἀλλαχοῦ εὐρίσκωμεν τὰ καθήκοντα ἡμῶν διαγεγραμμένα μετὰ

τοσαύτης τελειότητος, ὑποδεδειγμένα δὲ καὶ τὰ μέσα πρὸς ἐκπλήρωσιν αὐτῶν, ὡς ἐν τῇ ἁγίᾳ Γραφῇ; Ποῦ ἀλλαγῶν εὐρίσκομεν τοιαύτην καθαρὰν καὶ πειστικὴν διδασκαλίαν περὶ τῆς σωτηρίας ἡμῶν ἐκ τῆς ἀθλιᾶς καταστάσεως, εἰς ἣν ὡς εἰς βάρυθρον κατακρημνίζει ἡμᾶς ἡ ἁμαρτία, καὶ περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς ἡμῶν, ὁποῖαν ἐν τῇ ἁγίᾳ Γραφῇ;

Τῷ ὄντι ἐπαξίως φέρουσι τὰ βιβλία ταῦτα τὴν ἐπωνυμίαν τῆς ἁγίας Γραφῆς. Ναί, ἁγία ἔστω ἡμῖν, ὡς ἀνεκτιμητὸν δῶρον τοῦ Θεοῦ, ὅπερ αὐτὸς ἡμῖν ἔδωκε καὶ θαυμασίως διεφύλαξεν· ἁγία ἔστω ἡμῖν διὰ τὴν γεραρὰν αὐτῆς ἀρχαιότητα καὶ τὴν ἀξιοπιστίαν· ἁγία ἔστω ἡμῖν διὰ τὴν ἐν αὐτῇ περιχομένην διδασκαλίαν· ἁγία, ὡς τις ὑπὸ Θεοῦ δεδομένος πιστὸς καὶ ἀσφαλὴς ὁδηγὸς κατὰ τὴν σχολίαν τοῦ βίου ἡμῶν ὁδὸν, ὡς ἡ μόνη χειραγωγοῦσα ἡμᾶς εἰς τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον· ἁγία ὡς πηγὴ ἀληθοῦς σοφίας, ἀνωθεν ἀπ' οὐρανοῦ κατερχομένης· ἁγία, ὡς λόγος Θεοῦ.

Δικαίως ὀνομάζομεν τὴν ἁγίαν Γραφὴν λόγον Θεοῦ· διότι ἐν αὐτῇ ὁ Θεὸς δι' ἀνθρώπων λαλεῖ πρὸς ἡμᾶς. Καὶ πόσον ἀξιοπρεπὲς εἶναι εἰς τὸν Θεὸν ἵνα καὶ δι' ἀνθρώπων πρὸς ἡμᾶς ὁμιλῇ! Ἐν ᾧ ὁ Θεὸς λαλεῖ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους δι' ἀπάσης τῆς ἀψύχου φύσεως· ἐν ᾧ οἱ οὐρανοὶ διεγούονται τὴν δόξαν αὐτοῦ· ἐν ᾧ τὴν ποιήσιν τῶν χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα· ἐν ᾧ ἡ γῆ εἶναι τρανὸν τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ μαρτύριον· ἐν ᾧ τὴν σοφίαν αὐτοῦ ἐμφαίνει ἡ δημιουργία τῆς κτίσεως· εἶναι ἄρα ἀνάξιον τοῦ Θεοῦ τὸ λαλεῖν πρὸς ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους δι' ἀνθρώπων; Εἰς ποῖον ἄρα πλάσμα ἐπὶ τῆς γῆς δύναται ὁ Θεὸς νὰ ἀποκαλυφθῇ κάλλιον, ἢ εἰς τὸν ἀνθρώπου, εἰς ὃν ἔδωκε ψυχὴν ζωσαν, πνεῦμα λογικόν, πλάσας αὐτὸν κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν αὐτοῦ; Καὶ ποῖον ἄλλο πλάσμα δύναται νὰ συνεννοηθῇ κάλλιον μετὰ τοῦ ἀνθρώπου, ἵνα μεταδώσῃ αὐτῷ τὰς θείας ἀποκαλύψεις, εἰ μὴ ὁ ἄνθρωπος, διὰ τοῦ δοθέντος αὐτῷ χαρίσματος τῆς λαλιᾶς καὶ τῆς γραφῆς;

Ἐπειδὴ πάντα, ὅσα καλὰ ἔχομεν, καὶ ἀπολαύομεν, καὶ πράττομεν, προέρχονται ἐκ Θεοῦ, διὰ τί νὰ μὴ λέγωμεν τὴν ἁγίαν Γραφὴν, τὴν περιέχουσαν τοσαῦτα καλὰ, δῶρον τοῦ Θεοῦ; Ἐπειδὴ οἱ ἄνθρωποι δὲν δύνανται νὰ δώσωσιν ἢ νὰ πράξωσιν ἀγαθόν τι, εἰ

μη εἶναι δεδομένον αὐτοῖς παρὰ τοῦ Θεοῦ, διὰ τί νὰ μὴ ὁμολογήσωμεν μετ' ἐγκαρδίου εὐχαριστίας ὅτι ἡ ὑψηλὴ καὶ ἔξοχος διδασκαλία τῆς ἁγίας Γραφῆς, τῆς ὁποίας ἡ δύναμις ἀπεδείχθη ἤδη εἰς πολλὰς ψυχῶν μυριάδας ὡς δύναμις θεία, πηγάζει ἐκ Θεοῦ, καὶ εἶναι μία τῶν μεγίστων αὐτοῦ εὐεργεσιῶν ;

Ἡ ἁγία Γραφή ἐθαυμάσθη παρὰ πάντων τῶν σοφωτάτων περὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀρχαιότητα ἀνδρῶν, Ὁριγένους, Βασιλείου τοῦ μεγάλου, Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Ἰερωνύμου, Αὐγουστίνου, καὶ τῆς λοιπῆς τῶν ἁγίων Πατέρων χορείας. Ἀλλὰ καὶ ὅσοι τῶν δοκιμωτάτων καὶ αὐστηροτάτων κριτικῶν ἐπεχείρησαν τὴν κρίσιν αὐτῆς καὶ ἐξέτασιν, καὶ οὗτοι πάντες κατέδειξαν τὸν μέγαν δι' αὐτὴν θαυμασμόν. Εἰ δὲ προσβλήθησαν τὰ βιβλία τῆς ἁγίας Γραφῆς ὑπὸ τινων ἀπίστων, αἱ προσβολαὶ τούτων εἰς οὐδὲν ἐχρησίμευσαν ἕτερον, ἢ εἰς τὴν ἐπὶ μᾶλλον βεβαίωσιν τοῦ Θεοῦ αὐτῶν κύρους. Ἐτι δὲ οὐχ ἤπτον εἰς ἔνδοξον θρίαμβον τῆς ἁγίας Γραφῆς ἀποβαίνει νὰ ὑπομνήσωμεν, ὅτι κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους χρόνους ἄνδρες διὰ τε μεγαλοφυΐαν καὶ βαθεῖαν μάθησιν ἀπαθανατισθέντες, ἐριλοτιμῆθησαν νὰ ἀποτίσωσιν αὐτῇ τὸν φόρον τοῦ υπερβολικοῦ αὐτῶν θαυμασμοῦ. Τίς ἕτερος τῶ ὄντι παρὰ τὸν Καρτέσιον ἐδειξέ ποτε μεγαλείτερον σέβας πρὸς τὰ βιβλία τῆς θείας Γραφῆς; Ὁ Πισκάλης ἐνεπύρξα εἰς τὴν μελέτην αὐτῆς, καὶ ἐγίνωσκεν αὐτὴν σχεδὸν ἀπὸ μνήμης· ὁ Νεύτων ὁμολόγει ὅτι εἶναι τὸ γνησιώτατον πάντων τῶν βιβλίων, καὶ δὲν ἐνόμιζεν ὅτι ματαίωπονεῖ, ὑπομνηματίζων τὴν Ἀποκάλυψιν τοῦ Ἰωάννου· ὁ Λεϊβνίτιος εὗρισκε τὴν ἀρχὴν καὶ γένεσιν τῶν λαῶν σύμφωνον πρὸς τὴν ἐξιστόρησιν τοῦ Μωϋσέως, καὶ διὰ τὴν συμφωνίαν ταύτην ἐξεπλήττετο μεγάλως· ὁ Βάκων ἀπεφαίνετο ὅτι τὸ ἀσφαλτέστερον μέσον νὰ ἀποκτήσῃ τις ἀληθῆ γινῶσιν τῆς τοῦ κόσμου ἀρχῆς εἶναι, ἐὰν ἐννοήσῃ καλῶς τὴν δημιουργίαν τῆς ἑξακμήρου· ὁ Βϋλλερὸς ἀνεγίνωσκε καθ' ἑκάστην ἐν κεφάλαιον τῆς ἁγίας Γραφῆς, καὶ, τέλος, ὁ Φρερέτιος ἔλεγεν ὅτι εἰς τὸν θέλοντα νὰ γείνη ἀληθῶς πεπαιδευμένος εἶναι πάντως ἀναγκαία ἡ ἀνάγνωσις αὐτῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Ὅρισμός, διαίρεσις καὶ ὀνόματα τῆς ἁγίας Γραφῆς.

Ἄγία Γραφή καλεῖται ἡ συλλογὴ τῶν βιβλίων, τῶν κατ' ἔμπνευσιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος γεγραμμένων, καὶ ὡς τοιούτων ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας πιστευομένων.

Διαιροῦνται δὲ τὰ βιβλία ταῦτα καθόλου εἰς Παλαιὰν καὶ Καινὴν Διαθήκην καὶ τὰ μὲν βιβλία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης περιέχουσιν ὅσα ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψε τοῖς ἀνθρώποις διὰ τοῦ Μωϋσέως καὶ τῶν προφητῶν· τὰ δὲ τῆς Καινῆς, ὅσα ἀπεκάλυψε καὶ ἐδίδαξε μετὰ ταῦτα διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Ἀποστόλων (α).

Φέρει δὲ ἡ Παλαιὰ Διαθήκη παρὰ τοῖς ἱεροῖς συγγραφεῦσι καὶ τοῖς Πατέρεσι τῆς Ἐκκλησίας τὰ ἐξῆς ὀνόματα· *ιερά γράμματα* (β)· *γραφαὶ ἁγίαι* (γ)· *αἱ γραφαὶ* (δ)· *ἡ γραφή* (ε)· ὁ *νόμος* (ς)· ὁ *νόμος, οἱ προφῆται* καὶ οἱ *ψαλμοὶ* (ζ)· ὁ *νόμος* καὶ

(α) Ἡ λέξις Διὰ θ ἡ κ η ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν ἑβραϊκὴν β ε ρ ι θ καὶ τὴν λατινικὴν testamentum· ἡ δὲ ἐπωνυμία δὲν πρέπει νὰ ληφθῆ ἐπὶ τῆς κοινῆς παραδεδομένης σημασίας, καθ' ἣν ὀλοὶ τὴν τελευταίαν ἀνθρώπου τινὸς διάταξιν, ἐκτελεσθησομένην μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ, ἀλλὰ καθόλου ἀγτί τῆς ἐπαγγελίας, συνθήκης, ἣν ὁ Θεὸς ἐποίησε μετὰ τῶν ἀνθρώπων. Ἐπὶ τῆς ἐννοίας τῆς συνθήκης λαμβάνεται ἐνίοτε καὶ παρὰ τοῖς θύραθεν συγγραφεῦσιν, ὡς ἐσημείωσεν ὁ Ἰερώνυμος (in Malach. c. II.), εἰπὼν « Testamentum non voluntatem defunctorum sonat, sed pactum viventium. » Οἱ Ὁ μετεχειρίσθησαν ἴσως τὴν λέξιν διὰ θ ἡ κ η ἀγτί τῆς συνθήκης, ἐπειδὴ αὐτὴ μὲν ὀλοὶ τὴν συμφωνίαν, ἣν δύο ἴσα πρόσωπα συνάπτουσι πρὸς ἀλλήλα· ἡ δὲ διὰ θ ἡ κ η δύναται νὰ ληφθῆ γενικώτερον ἐπὶ τῆς θελήσεως καὶ διατάξεως ἀνωτέρου τινὸς πρὸς ὑποδεέστερον. Κατὰ ταύτην λοιπὸν τὴν ἐννοίαν Διὰ θ ἡ κ η, ἐπὶ τῶν βιβλίων τῆς ἁγίας Γραφῆς, σημαίνει τὴν πάνδημον διακήρυξιν τῆς τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους θελήσεως περὶ τῶν δεδομένων αὐτοῖς νόμων, ἐντολῶν καὶ ἐπαγγελιῶν αὐτοῦ (Βασιλ. Δ΄. κγ'. 2. — Μακκαβ. Α΄. ἀ. 57. — Πρὸς Κορινθ. Β΄. γ'. 14).

(β) Πρὸς Τιμόθ. Β΄. γ'. 15.

(γ) Πρὸς Ῥωμ. ἀ. 2.

(δ) Ματθ. κβ'. 29. — Πράξ. ιη'. 24.

(ε) Πέτρ. Β΄. ἀ. 20.

(ς) Ἰωάν. ιβ'. 34.

(ζ) Δουκ. κδ'. 44.

αἱ προφητεῖαι καὶ τὰ λοιπὰ τῶν βιβλίων (α): τὰ βιβλία (β). Τῆς δὲ Καινῆς Διαθήκης τὰ ὀνόματα εἶναι πῦτα τὸ Εὐαγγέλιον καὶ ὁ Ἀπόστολος, ἢ τὸ εὐαγγελικὸν καὶ τὸ ἀποστολικόν (γ).

Τὰ βιβλία τῆς ἀγίας Γραφῆς διαιροῦνται εἰς νομικά, ἱστορικά, διδασκτικά ἢ ἠθικά, καὶ προφητικά. Καὶ τῆς μὲν Παλαιᾶς Διαθήκης νομικά μὲν βιβλία εἶναι τὰ πέντε τοῦ Μωϋσέως, ἅτινα καὶ *Πεντάτευχος* λέγονται: ἢτοι ἡ *Γένεσις*, ἡ *Ἐξοδος*, τὸ *Λευιτικόν*, οἱ *Ἀριθμοὶ* καὶ τὸ *Λευτερολόγιον*: ἱστορικά δὲ, ὁ *Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ*, οἱ *Κριταὶ*, ἡ *Ῥούθ*, αἱ τέσσαρες *βίβλοι τῶν Βασιλειῶν*, τὰ δύο βιβλία τῶν *Παραλειπομένων*, ὁ *Ἔσδρας*, ὁ *Νεεμίας*, ὁ *Ῥαββὶ*, ἡ *Ἰουδίθ*, ἡ *Ἐσθῆρ*, ὁ *Ἰώβ*, καὶ τὰ τῶν *Μακκαβαίων*: διδασκτικά δὲ ἢ ἠθικά, οἱ *Ψαλμοὶ*, αἱ *Παροιμίαι* τοῦ *Σολομῶντος*, ὁ *Ἐκκλησιαστής*, τὸ *Ἄσμα τῶν ἱσμάτων*, ἡ *Σοφία τοῦ Σολομῶντος* καὶ ἡ *Σοφία Σειράχ*: προφητικά δὲ, ὁ *Ἡσαίας*, ὁ *Ἰερεμίας* (ἐν ᾧ καὶ ὁ *Βιροδύχ*), ὁ *Ἰεζεκίηλ*, ὁ *Δαριήλ*, καὶ οἱ δώδεκα ἐλάσσονες κηλούμενοι προφηταὶ (ἢ τὸ δωδεκαπρόφητον), ἢτοι ὁ *ᾨσηέ*, ὁ *Ἀμώς*, ὁ *Μιχαίας*, ὁ *Ἰωήλ*, ὁ *Ὀβδιὸν*, ὁ *Ἰωνᾶς*, ὁ *Ναούμ*, ὁ *Ἀββακούμ*, ὁ *Σοφορίας*, ὁ *Ἀγγραῖος*, ὁ *Ζαχαρίας* καὶ ὁ *Μαλαχίας*. Τῆς δὲ Καινῆς Διαθήκης νομικά μὲν εἶναι τὰ τέσσαρα *Εὐαγγέλια* τοῦ *Ματθαίου*, τοῦ *Μάρκου*, τοῦ *Λουκᾶ* καὶ τοῦ *Ἰωάννου*: ἱστορικά δὲ, αἱ *Πράξεις* τῶν Ἀποστόλων: διδασκτικά δὲ ἢ ἠθικά, αἱ δέκα τέσσαρες ἐπιστολαὶ τοῦ *Παύλου*, δηλονότι ἡ *Πρὸς Ῥωμαίους*, αἱ *Πρὸς Κορινθίους* δύο, ἡ *Πρὸς Γαλάτας*, ἡ *Πρὸς Ἐφεσίους*, ἡ *Πρὸς Φιλιπησίους*, ἡ *Πρὸς Κολοσσαίς*, αἱ *Πρὸς Θεσσαλονικεῖς* δύο, αἱ *Πρὸς Τιμόθεον* δύο, ἡ *Πρὸς Τίτον*, ἡ *Πρὸς Φιλήμονα*, καὶ ἡ

(α) Σοφ. Σειρ. ἐν προλ.

(β) Χρυσόστομ. ἐν Ὁμιλ. θ'. εἰς τὴν πρὸς Κολοσσα. καὶ ἐν Ὁμιλ. ι' εἰς τὴν Γένεσι.— Ἐκ τοῦ ὀνόματος τούτου, εἰς τὴν λατινικὴν μετενεχθέντος γλῶσσαν (*Biblia*), ἐσχμαπίσθη κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους αἰῶνας κύριον ὄνομα, ὅπερ μεταχειρίζονται σχεδὸν μόνον αἱ κοιναὶ καὶ νεώτεροι τῶν Εὐρωπαϊῶν γλῶσσαι: οἷον, *la Bible* ἢ *la sainte Bible* ἡ γαλλικὴ *Biblia*, ἡ ἰταλικὴ *Bibel*, ἡ γερμανικὴ, καὶ αἱ λοιπαὶ ὡσαύτως: ἐντεῦθεν καὶ τὸ παρὰ τισι τῶν ἡμετέρων καθόχλον ἡ *Βίβλος*.

(γ) *Iren. advers. haeres. I. 3. 6.* — Κλήμ. Ἀλεξανδρ. στρωμ. γ'. ε'. ς'. ζ'. — *Tertullian. de pudicit. c. 11. 12.* — *de baptismo c. 15.*

Πρὸς Ἑβραίους· αἱ ἐπτὰ καθολικαὶ λεγόμεναι ἐπιστολαί, ἦτοι ἡ τοῦ Ἰακώβου, αἱ δύο τοῦ Πέτρου, αἱ τρεῖς τοῦ Ἰωάννου, καὶ ἡ τοῦ Ἰούδα· ἡ δὲ Ἀποκάλυψις τοῦ Ἰωάννου ὑπάγεται εἰς τὰ προφητικά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Περὶ τῆς θεοπνευστίας τῆς ἁγίας Γραφῆς.

Ἡ Γραφή ὑπερέχει πάντων τῶν ἄλλων βιβλίων κατὰ τὸ πλεονέκτημα μάλιστα τῆς θεοπνευστίας, ἐξ ἧς λαμβάνουσα τὴν σφραγιδα τοῦ θεοῦ κύρους, ἀναδεικνύεται πάσης ἀνθρωπίνης συγγραφῆς ἐξοχωτέρα.

Ἄφ' οὗ ὁ Θεὸς ἤξιώσε νὰ παραδώσῃ ἡμῖν γραπτὰς τὰς θείας αὐτοῦ ἀποκαλύψεις, ἀνάγκη ἦτο ἵνα οἱ συγγραφεῖς αὐτῶν ἐξασφαλισθῶσι διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀπὸ παντὸς σφάλματος· διότι ἄλλως ἤθελε προκύψει ὑπόνοια ὅτι ἀνέμιζαν ψευδῆ μετὰ ἀληθῶν, καὶ οὕτως ἤθελεν ἀνοιχθῆ πλατυτάτη ἡ ὁδὸς τῆς ἀμφιβολίας περὶ τῶν θείων τούτων ἀποκαλύψεων. Πᾶς λοιπὸν χριστιανὸς πρέπει νὰ πιστεύῃ ὅτι τῆς θείας Γραφῆς τὰ βιβλία ἐγράφησαν κατ' ἐμπνευσιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος· ὅπερ οὕτως ἐφώτισε καὶ κατεύθυνε καὶ καθωδήγησε τὸν τε λογισμὸν καὶ τὸν κλάμον τῶν γραψάντων αὐτὰ, ὥστε εἰς οὐδεμίαν οὔτοι περιέπεσον ἀπάτην, εἰς οὐδὲν ἀμάρτημα ἢ σφάλμα οὔτε περὶ τὰς μυστηριώδεις ἀληθείας τῆς πίστεως, οὔτε περὶ τὰ χρηστὰ ἦθη, οὔτε περὶ τὰ ἱστορικὰ γεγονότα, ἐφ' ὧν ἡ θρησκεία στηρίζεται. Ὅθεν πᾶς χριστιανὸς ὑποχρεοῦται νὰ πιστεύῃ τὰ ἐν τῇ ἁγίᾳ Γραφῇ περιεχόμενα, καὶ οὐδενὶ ἐπιτρέπεται νὰ ἀρνήται ἢ νὰ ἀμφιβάλλῃ περὶ τῶν ἐν αὐτῇ διδασκομένων ὑψηλῶν ἀληθειῶν.

Συνήθως ἡ θεοπνευστία διττῶς πως θεωρεῖται. Καὶ πρώτη μὲν καὶ κυρία λέγεται ἡ ἀποκάλυψις, ἡ ἀγνοουμένης ἀληθείας φανέρωσις, δι' ἧς τὸ ἅγιον τοῦ Θεοῦ Πνεῦμα δηλοποιεῖ εἰς τὸν συγγραφέα τὰ γραπτὰ· ἑτέρα δὲ, ἡ τοῦ θεοῦ Πνεύματος φώτισις καὶ ἐπιστασία, ὑφ' ἧς ὁ συγγραφεὺς, γράφων πράγματα γνωστὰ αὐτῷ ἄλλοθεν ποθεν, καθοδηγεῖται καὶ ἀπὸ πάσης ἀπάτης διατη-

ρεῖται ἐλεύθερος. Ἡ κυρίως λεγομένη θεοπνευστία ἐνυπάρχει εἰς τὰς προφητείας καὶ τὰ μυστήρια· ἡ δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιστασία, εἰς τὰ ἱστορικά καὶ διδακτικά, ἄτινα εἰς τοὺς ἱεροῦς συγγραφεῖς καὶ ἄλλοθεν ἦσαν γνωστά.

Αἱ ἀποδείξεις, ἐρ' ὧν στηρίζεται ἡ τῆς ἁγίας Γραφῆς θεοπνευστία, λαμβάνονται ἐκ τῆς παραδόσεως τῆς ἰουδαϊκῆς συναγωγῆς, ἐκ τῆς ἀψευδοῦς μαρτυρίας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Ἀποστόλων αὐτοῦ, καὶ ἐκ τῆς παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας.

Οἱ Ἰουδαῖοι συγγραφεῖς, Ἰώσηπος καὶ Φίλων, διδάσκουσιν ὅτι ἀρχαῖον καὶ κύριον δόγμα ἦτο πάντοτε παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις τῶν θείων Γραφῶν ἡ θεοπνευστία. Ὁ Ἰώσηπος λέγει « Εἰκότως » οὖν, μᾶλλον δὲ ἀναγκαίως, ἄτε μήτε τοῦ ὑπογράφειν αὐτεξουσίῳ πᾶσιν ὄντος, μήτε τινὸς ἐν τοῖς γραφομένοις ἐνούσης διαφωνίας· ἀλλὰ μόνον τῶν προφητῶν τὰ μὲν ἀνωτάτω καὶ τὰ παλαιότατα κατὰ τὴν ἐπίπνοιαν τὴν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ μαθόντων, τὰ δὲ καθ' αὐτοὺς ὡς ἐγένετο σαφῶς συγγραφόντων. Οὐ γὰρ μυριάδες βιβλίων εἰσι παρ' ἡμῖν, ἀσυμψύων καὶ μαχομένων· δύο δὲ μόνα πρὸς τοῖς εἴκοσι βιβλία, τοῦ παντὸς ἔχοντα χρόνου τὴν ἀναγραφὴν, τὰ δικαίως θεῖα πεπιστευμένα. . . Δῆλον δὲ ἐστὶν ἔργω, πῶς ἡμεῖς τοῖς ἰδίῳις γράμμασι πεπιστευόμενοι τοσούτου γὰρ αἰῶνος ἤδη παρωχηκότος, οὔτε προσθεῖναι τις οὐδὲν, οὔτε ἀφελεῖν αὐτῶν, οὔτε μεταθεῖναι τετόλμηκα. Πᾶσι δὲ σύμφυτόν ἐστιν εὐθὺς ἐκ πρώτης γενέσεως Ἰουδαίοις τὸ νομίζειν αὐτὰ Θεοῦ δόγματα, καὶ τούτοις ἐμμένειν, καὶ ὑπὲρ τούτων, εἰ δέοι, θνήσκειν ἠδέως » (α).

Οὐχ ἦττον σαφῶς καὶ ὠρισμένως ἐκφράζεται ὁ Φίλων· ὅστις πανταχοῦ σχεδὸν τῶν ἑαυτοῦ συγγραμμάτων τὸν μὲν Μωϋσῆν ὀνομάζει προφήτην, θεσπέσιον ἄνδρα, ἱεροφάντην, καὶ εἴτι παρόμοιον τὴν δὲ Πεντάτευχον, γραφὰς καὶ βιβλῶν ἁγίας καὶ ἱερὰς, λόγους προφητικοὺς, λόγια τοῦ Θεοῦ, καὶ τοιαῦτα τινα ὀνόματα, τὰ ὅποια καὶ εἰς τῶν ἄλλων ἱερῶν συγγραφέων τὰ βιβλία ἀπονέμει. Ποῖον δὲ αὐτὸς τε καὶ τὸ ἔθνος αὐτοῦ ἀπεκα-

(α) Ἰώσηπ. Κατὰ Ἀπίων. λόγ. Α'. § 7. 8.

λουν προφήτην, ῥητῶς σημαίνει διὰ τῶν ἐξῆς: «Ἐρμηνεὺς εἰσιν
 » οἱ προφῆται Θεοῦ, καταχρωμένου τοῖς ἐκείνων ὄργανοις πρὸς
 » δῆλωσιν ὧν ἂν ἐθελήσῃ» (α). καὶ: «Προφῆτης μὲν γὰρ οὐδὲν
 » ἴδιον ἀπορφάνεται τὸ παράπαν, ἀλλ' ἔστιν ἐρμηνεὺς, ὑποβάλλ-
 » λοντας ἐτέρου πάθος, ὅσα προφέρει, καθ' ὃν χρόνον ἐνθουσιᾷ γε-
 » γωνῶς ἐν ἀγνοίᾳ, μετανισταμένου μὲν τοῦ λογισμοῦ καὶ παρα-
 » κερωφκῆτος τὴν τῆς ψυχῆς ἀκρόπολιν· ἐπιπεφοικητός δὲ καὶ
 » ἐνοικητός τοῦ θεοῦ Πνεύματος, καὶ πᾶσαν τῆς φωνῆς ὄργα-
 » νοποιῶν κρούοντος, καὶ ἐνηχοῦντος εἰς ἐναργεῆ δῆλωσιν ὧν προ-
 » θεσπίζει» (β). καὶ: «Ἐρμηνεὺς ἔστιν ὁ προφῆτης, ἐνδοθεν ὑπὲρ
 » χούντος τὰ λεκτέα τοῦ Θεοῦ» (γ).

Οὐχὶ δὲ μόνον ὁ Ἰώσηπος καὶ ὁ Φίλων, ἀλλὰ καὶ οἱ ταλμου-
 διστὰὶ καὶ οἱ ῥαββίνοι παραδίδουσι ἡμῖν τὴν τῶν Ἰουδαίων πί-
 στιν εἰς τὴν ἀληθῶς κατὰ θεῖαν ἔμπνευσιν συγγραφῆν τῶν ἱερῶν
 παρ' αὐτοῖς βιβλίων.

Εἰ τῶν Ἰουδαίων ἡ πίστις αὕτη ἦτο ψευδής, ὁ Κύριος ἡμῶν
 Ἰησοῦς Χριστὸς, ὅστις ἦλθεν ἵνα καθάρῃ τὴν Ἰουδαϊκὴν θρησκείαν
 ἀπὸ τῶν διαφθειρουσῶν αὐτὴν ψευδῶν παραδόσεων, δὲν ἔπρεπεν
 ἄρα νὰ καταξανασπῆ κατὰ ταύτης οὐσιώδους ἀπάτης; Καὶ ὅμως
 ὁ Σωτὴρ οὐδὲν οὐδέποτε εἶπεν εἰς ἀποδοκιμασίαν ταύτης τῆς πί-
 στεως τοῦναντίον μάλιστα νόμον τοῦ Θεοῦ καὶ ἀγίας ὀνομάζει
 πάντοτε τὰς γραφάς, μεταχειριζόμενος ἐξ αὐτῶν καὶ ῥήσεις εἰς ἀ-
 πόδειξιν τῆς θεότητος καὶ θείας αὐτοῦ ἀποστολῆς.

Οἱ Ἀπόστολοι, διδαχθέντες ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ πάντα τὰ
 τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ μυστήρια, ἐγίνωσκον πάντως τὴν ἀληθῆ
 αὐτοῦ δόξαν περὶ τῆς τῶν Γραφῶν θεοπνευστίας· ὅθεν καὶ μετὰ
 πεποιθήσεως δυνάμεθα νὰ στηριχθῶμεν εἰς τὴν μαρτυρίαν αὐτῶν.
 Εἶναι δὲ ὁμολογούμενον ὅτι οὐχὶ μόνον οὐδέποτε ἀντεῖπον πρὸς
 τὸ κοινὸν τοῦτο τῶν Ἰουδαίων δόγμα, ἀλλὰ μάλιστα καὶ ἀπεδέ-
 χθησαν αὐτὸ πάντοτε ἐν ταῖς πρὸς τε τοὺς Ἰουδαίους καὶ ἐθνι-
 κούς διαλέξεσιν αὐτῶν, καὶ κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ θεοῦ αὐτῶν

(α) Φίλ. Περί μοναρχ. λόγ. Α'. § 9.

(β) Φίλ. Περί τῶν ἀναφερομ. ἐν εἰδει νόμων εἰς τρία γένη τῶν δέκα λογίων, § 8.

(γ) Φίλ. Περί ἄλλων καὶ ἐπιμίων, § 9.

διδασκάλου ἀπεκάλεσαν τὰς Γραφὰς ἁγίας καὶ λόγια τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἀπόστολος Πέτρος ἀγορεύει μεταχειριζόμενος πάντοτε ἐν τοῖς λόγοις αὐτοῦ τὸ θεῖον κῦρος τῶν Γραφῶν (α)· καί ποῦ, ἀποδεικνύων τὴν θεϊότητα αὐτῶν, ἐσημείωσε τὴν οὐσιωδέστατον τῆς θεοπνευστίας χαρακτηριστικὴν οὕτως· «Ὁὐ γὰρ θελήματι ἀνθρώπου ἐγένεθη » ποτὲ προφητεία, ἀλλ' ὑπὸ Πνεύματος ἁγίου φερόμενοι ἐλάλησαν ὡς οἱ ἅγιοι Θεοῦ ἀνθρώποι» (β). Καὶ Παῦλος δὲ ὁ ἀπόστολος, ἐπιστρέφων τοὺς Ἰουδαίους εἰς τὴν σωτήριον τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν, ἐπικυροῦ τὴν θεῖαν τούτου ἀποστολὴν διὰ μαρτυριῶν ἀπὸ τοῦ νόμου Μωϋσέως καὶ τῶν προφητῶν, καὶ λέγει· ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐλάλησε διὰ Ἰσαΐου τοῦ προφήτου (γ). Γράφων δὲ πρὸς τὸν μαθητὴν αὐτοῦ Τιμόθεον, λέγει· «Σὺ δὲ μένε ἐν οἷς ἔμαθες καὶ ἐπιστάθης, εἰδὼς παρὰ τίνος ἔμαθες, καὶ ὅτι ἀπὸ βρέφους τὰ ἱερὰ γράμματα οἶδας, τὰ δυνάμενά σε σοφίαι εἰς » σωτήριαν διὰ πίστεως τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Πᾶσα γραφὴ θεοπνευστος καὶ ὠφέλιμος πρὸς διδασκαλίαν, πρὸς ἐλεγχόν, πρὸς ἐπανόρθωσιν, πρὸς παιδείαν τὴν ἐν δικαιοσύνῃ· ἵνα ἄρτιος ᾦ ὁ » τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος, πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἐξηρητισμένος» (δ). Ἀλλὰ καὶ ὁ ἀπόστολος Ἰάκωβος καὶ ὁ Ἰούδας, ἀναφέροντες ῥήσεις ἐκ τῶν Γραφῶν, μαρτυροῦσι πανταχοῦ ὅτι θεῖον ἔχουσι κῦρος (ε).

Τελευταῖον δὲ ἡ παράδοσις τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἀπόδειξις ἀκαταμάχητος ὑπὲρ τῆς θεοπνευστίας τῆς ἁγίας Γραφῆς· διότι οὐχὶ μόνον τοὺς κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας θεῖους Πατέρας καὶ διδασκάλους τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ, καὶ ἐὰν διατρέξωμεν τὰς ἐπομένους ἑκατονταετηρίδας, θέλομεν εὑρεῖ πάντας τοὺς λοιποὺς ἐκκλησιαστικοὺς συγγραφεῖς καὶ θεολόγους τὴν αὐτὴν ὁμολογοῦντας πίστιν περὶ τῆς τῶν ἁγίων Γραφῶν θεϊότητος.

(α) Πράξ. γ'. 18—25.

(β) Πέτρ. β'. α'. 21.

(γ) Πράξ. κη'. 23, 25.

(δ) Πρὸς Τιμόθ. β'. γ'. 14—17.

(ε) Ἰάκ. β'. 8, 11, 21, 23, δ'. 6, ε'. 17, Ἰούδ. 11.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

*Περὶ τῆς διαιρέσεως τῶν βιβλίων τῆς ἁγίας Γραφῆς
εἰς κανονικά καὶ ἀπόκρυφα.*

Πάντα τὰ βιβλία τῆς ἁγίας Γραφῆς διαίρουσιν εἰς κανονικά καὶ ἀπόκρυφα. Καὶ κανονικά μὲν λέγονται ὅσα ἡ Ἐκκλησία παραδέχεται ὡς ἀδιαφιλονεικίτως θεόπνευστα καὶ θεῖον ἔχοντα κύρος. Ἡ λέξις *κατῶν* σημαίνει κυρίως *νόμον* (regula, lex) ἄλλ', ἐπειδὴ ἀπαντᾶται πολλάκις καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφεῦσιν ἐπὶ τῆς σημασίας τοῦ *κατάλογου* ἢ τῆς *συλλογῆς*, ἐκ τῶν ἐρμηνευτῶν οἱ μὲν νομίζουσιν ὅτι ἐδόθη τὸ ὄνομα εἰς ταῦτα τὰ βιβλία τῆς ἁγίας Γραφῆς, διότι αὐτὰ εἶναι ὁ *νόμος*, ὁ *κατῶν* τῆς πίστεως ἡμῶν (α)· οἱ δὲ, διότι συνιστῶσι τὸν *κατάλογον* ἢ τὴν *ἱεράν συλλογήν*. *Απόκρυφα* δὲ εἶναι, ὅσων ἡ θεϊότης δὲν δύναται ἀναντιφρόντως νὰ ἀποδειχθῇ, καὶ διὰ τοῦτο δὲν συμπεριλαμβάνονται εἰς τὰ κανονικά.

Οἱ Ἰουδαῖοι ἔχουσι νῦν κανόνα τῶν ἁγίων Γραφῶν εἴκοσι ἐννέα βιβλία περιέχοντα, ὅν συνέστειλαν εἰς εἴκοσι τέσσαρα κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν γραμμῶν τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλφαριθμοῦ. Εἶναι δὲ τὰ ἐπόμενα· α) ἡ Γένεσις· β) ἡ Ἐξοδος· γ) τὸ Δευτερικόν· δ) οἱ Ἀριθμοί· ε) τὸ Δευτερονόμιον· ς) ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ· ζ) οἱ Κριταί· η) τὰ δύο βιβλία τοῦ Σαμουὴλ· θ) τὰ δύο βιβλία τῶν βασιλέων· ι) ὁ Ἡσαΐας· ια) ὁ Ἰερεμίας· ιβ) ὁ Ἰεζεκιήλ· ιγ) οἱ δώδεκα ἐλάσσονες προφῆται· ιδ) οἱ Ψαλμοί· ιε) αἱ Παροιμίαι· ις) ὁ Ἰώβ· ιζ) τὸ ἄσμα τῶν ἁσμάτων· ιη) ἡ Ρουθ· ιθ) οἱ Θρῆνοι τοῦ Ἰερεμίου· κ) ὁ Ἐκκλησιαστής· κά) ἡ Ἔσθῆρ· κβ) ὁ Δανιήλ· κγ) ὁ Ἔσδρας καὶ Νεεμίας· καὶ κδ) τὰ Παραλειπόμενα. Ἄλλ' οἱ ἀρ-

(α) Ὁ μακάριος Εἰρηναῖος, ὁμιλῶν περὶ τοῦ εὐαγγελίου τοῦ ἀποστόλου Ἰωάννου, ὀνομάζει αὐτὸ κανόνα τῆς ἀληθείας (Advers. haeres. III. c. 11.) καὶ Ἰσίδωρος ὁ Πηλουσιώτης τὴν αὐτὴν φράσιν μεταχειρίζεται περὶ τῶν ἁγίων Γραφῶν καθόλου (ἐν Ἐπιστολ. ριδ'. « Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, τὸν κανόνα τῆς ἀληθείας, τὰς θείας » φησὶ Γραφὰς κατοπεύσομεν »). Ἡ δὲ φράσις αὕτη φαίνεται παραληφθεῖσα ἐκ τινος ῥήσεως τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, ὑπαινιχτιομένου τὴν θείαν τε διδασκαλίαν καὶ ἀποκάλυψιν. Πρὸς Γαλάτ. ς'. 16. « Καὶ ὅσοι τῷ κανόνι τούτῳ στοιχήσουσιν, εὐρήσονται ἐπ' αὐτοὺς καὶ ἔλεος ».

χαῖοι Ἑβραῖοι, συνάπτοντες τὸ βιβλίον τῆς Ῥοῦθ μετὰ τοῦ τῶν Κριτῶν, καὶ τοὺς Θρήνους τοῦ Ἱερεμίου μετὰ τῶν προφητειῶν αὐτοῦ, ἤριθμον μόνον βιβλία εἴκοσι δύο, ὅσα καὶ γράμματα εἶχε τὸ ἀλφάβητον αὐτῶν.

Τὰ εἴκοσι τέσσαρα ταῦτα βιβλία τῆς Π. Δ., τὰ ἀπαρτίζοντα τὸν κανόνα αὐτῆς, διαίρουσιν οἱ Ἰουδαῖοι εἰς τρεῖς τάξεις. Καὶ ἡ μὲν πρώτη, ἡ περιέχουσα τὰ πέντε τοῦ Μωϋσέως βιβλία, καλεῖται *θωρὰ*, ἥτοι νόμος· ἡ δὲ δευτέρα, ἡ περιλαμβάνουσα τὸν Ἰησοῦν τοῦ Ναυῆ καὶ τὰ ἐπόμενα βιβλία μέχρι τοῦ Μαλαχίου, τοῦ τελευταίου τῶν ἑλασσόνων προφητῶν, ὀνομάζεται *νεβίμ*, τουτέστι *προφηταὶ*· ἡ δὲ τρίτη, εἰς ἣν καταλέγονται πάντα τὰ ἄλλα βιβλία, σημαίνεται διὰ τοῦ ὀνόματος *χεθουβίμ*, ὡς ἂν εἶπῃ τις *ἀγιογραφα*, καθὼς παρὰ πολλῶν τῆς Ἐκκλησίας Πατέρων καλοῦνται· φέρουσι δὲ τὴν ἐπωνυμίαν ταύτην, διότι οἱ συγγραφεῖς αὐτῶν, εἰ καὶ θεόπνευστοι, δὲν ἔχουσιν ὅμως τὸν γενικὸν χαρακτῆρα τῶν κυρίως λεγομένων προφητῶν.

Ὁ κανὼν τῶν ἁγίων Γραφῶν νομίζεται ὅτι ἔγινε καὶ συνετελέσθη εὐθὺς μετὰ τὴν ἐκ τῆς ἐν Βαβυλῶνι αἰχμαλωσίας ἐπιστροφὴν τῶν Ἰουδαίων κατὰ τὴν ἐπὶ Ἑσδρα καὶ Νεεμίου ἐποχὴν. Καίτοι δὲ εἶναι δυνατόν νὰ προσδιορισθῇ ἀκριβῶς ὁ ποιητὴς τοῦ κανόνος, ἀλλὰ πολλὰ καὶ διάφορα μαρτυρεῖται ὑπάρχουσιν, ἀποδεικνύουσαι ὅτι αὐτὸς ὁ Ἑσδρας συνέλεξε πάντα τὰ βιβλία, ἅτινα, εἰ καὶ ἀνεγνωρίζοντο ὡς θεόπνευστα, δὲν ἀπετέλουν ὅμως εἰς ἐπὶ ἕν ὅλον σῶμα, ἀλλ' αὐτὸς παρέδωκεν αὐτὰ ὑπὸ τοιαύτην μορφήν εἰς ἅπαν αὐτοῦ τὸ ἔθνος. Τὸ ἔργον δηλονότι τοῦ Ἑσδρα φαίνεται ὅτι συνίσταται κυρίως εἰς τὴν τῶν πολλῶν καὶ πολλαχοῦ διεσπαρμένων ἀντιγράφων συναγωγὴν, εἰς τὴν ἀναθεώρησιν καὶ ἀκριβῆ ἀντιπραβολὴν τῶν χειρογράφων, εἰς τὴν διάκρισιν καὶ ἐκλογὴν τῶν καλλιωτέρων, εἰς τὴν ἐκκάθαρσιν ἀπὸ τῶν ἐξ ἀβελήϊας τῶν ἀντιγράφων τυγῶν παρερρησάντων εἰς αὐτὰ σφαλμάτων, καὶ εἰς τὴν κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἐκδοσιν τῶν ἁγίων Γραφῶν εἰς σῶμα ἕν πλῆρες καὶ τέλειον, ὅπερ ἐγκριθὲν παρὰ τῆς Συναγωγῆς, ἀποκατέστη ὁ ἱερός τοῦ Ἰουδαϊκοῦ ἔθνους κώδικς.

Ἐξω τοῦ κανόνος, τοῦ δημοσιευθέντος ὑπὸ τοῦ Ἑσδρα, κείν-

ται τὰ ἐξῆς πέντε βιβλία: *Τωλίτ*, *Ίουδιθ*, *Σοφία Σολομῶντος*, *Σοφία Σειράχ*, καὶ τὰ τῶν *Μακκαβαίων*: τῶν ὁποίων τινὰ μὲν ἐτύγχανον παραπεσόντα ἐπὶ τῶν χρόνων τῆς αἰγυπτιακῆς, καὶ δὲν εὐρέθησαν, σφραγισσομένου τοῦ κανόνος: τινὰ δὲ πάλιν δὲν ἦσαν ἐπι συγγεγραμμένα. Ἀλλ' ὅμως ταῦτα, καίπερ μὴ εὐρισκόμενα ἐν τῷ ἰουδαϊκῷ κανόνι, ἡ Ἐκκλησία παραλαβοῦσα παρὰ τῶν Ἀποστόλων, κατέταξεν εἰς τὸν κανόνα τὸν ἐκκλησιαστικόν, καὶ τιμᾶ καὶ σέβεται ἐπίσης ὡς καὶ τὰ λοιπὰ, καὶ οἱ θεοὶ Πατέρες συνιστῶσιν αὐτὰ ὡς χρήσιμα καὶ ὠφέλιμα πρὸς ἀνάγνωσιν καὶ ψυχικὴν οἰκοδομὴν πάντων μὲν τῶν πιστῶν, μάλιστα δὲ τῶν κατηχομένων τῆς εὐσεβείας τὸν λόγον ὅθεν καὶ *Αναγιγνωσκόμενα* ὀνομάζουσιν (α).

Ἀπόκρυφα δὲ κυρίως λέγονται ὑπὸ τῶν πλείστων τῆς Ἐκκλησίας Πατέρων τὰ ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων ἢ αἵρετικῶν ψευδεπίγραφα καὶ πεπλασμένα βιβλία, τὰ περιέχοντα μυθώδη τινὰ καὶ ἄτοπα καὶ ἀπᾶλλον πρὸς τὴν εὐσέβειαν καὶ ὀρθοδοξίαν, δι' ὧν, ὡς δῆθεν θεοπνεύστων, ἤθελόν τινες νὰ ἐξαπατώσιν τοὺς πιστοὺς. Τοιαῦτα δὲ ἐκ μὲν τῆς Π. Δ. εἶναι τὰ ἀκόλουθα: οἱ *Πατριάρχαι*, ἢ ἡ *Διαθήκη* τῶν δώδεκα πατριαρχῶν, τὸ *βιβλίον* τοῦ Ἐνώχ, ἢ *προσευχὴ Ἰωσήφ*, ἢ *Διαθήκη Μωσέως*, ἢ *Ἀνάληψις Μωσέως*, τὸ *βιβλίον Ἀβραάμ*, Ἐιδάδ καὶ Μωδάδ, αἱ *προφητεῖαι Ἡλίου*, *Σοφορίου* καὶ *Δαριήλ* αἱ *ψευδεπίγραφοι*, τὸ *βιβλίον Ζαχαρίου πατρὸς Ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ*, οἱ *Ψαλμοὶ τοῦ Ἀδάμ* καὶ τῆς *Εὔας*, ἢ *βιβλίος γενέσεως τοῦ Ἀδάμ* κ. τ. λ.: ἐκ δὲ τῆς *Καινῆς*, διάφορα *ψευδῆ Εὐαγγέλια*, παρὰ τὰ τέσσαρα ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας παραδεδεγμένα, αἱ *Πράξεις τοῦ ἀποστόλου Ἀνδρέου*, *Φιλίππου*, *Θωμᾶ*, *Πέτρου*, *Παύλου* ἢ *Ἀποκάλυψις Πέτρου*, αἱ *Παύλου* καὶ *Θέκλης* *περίοδοι*, καὶ πολλὰ ἄλλα.

Ἐκ δὲ τῶν βιβλίων, τῶν μηδέποτε μὲν ἀποτελεσάντων μέρος τοῦ κανόνος, μνημονευομένων δὲ εἶτ' ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ, εἴτε παρὰ

(α) Τὰ πέντε ταῦτα βιβλία ἀπαριθμεῖ μετὰ τῶν κανονικῶν ἢ ἐν Καρθαγίνῃ Σύνοδος (ἐν τῷ 8ῳ κανόνι), ἐπικυρωθεῖσα ὑπὸ τῆς 3^{ης} οἰκουμένητικῆς (ἐν τῷ 6ῳ κανόνι). Τὸ δὲ κανονικὸν αὐτῶν ἀνεκήρυξε καὶ ἡ ἐν Ἱερουσόλοις ἐν ἔτει 1172 συγκροτηθεῖσα Σύνοδος ἐπὶ Δοσιθέου πατριάρχου.

τοῖς Πατρῶσι τῆς Ἐκκλησίας, τὰ μὴ διασωθέντα μέχρι τῶν κα-
θ' ἡμῶν χρόνων, εἶναι τὰ ἐξῆς τὸ βιβλίον τοῦ εὐθοῦς (α)· τὸ βι-
βλίον λόγων τῶν ἡμερῶν τοῦ βασιλέως Δαυὶδ (β)· οἱ λόγοι
Σαμουὴλ τοῦ β. λέποντος, Νάθαν τοῦ προφήτου καὶ Γὰδ τοῦ
β. λέποντος (γ)· τὸ βιβλίον ἱημάτων Σαλομών (δ)· Σολομώντος
παραβολαί, ᾠδαί, καὶ περὶ τῶν ξύλων, περὶ τῶν κτηνῶν, περὶ
τῶν πετεινῶν, περὶ τῶν ἐρπετῶν καὶ περὶ τῶν ἰχθύων (ε)·
λόγοι Νάθαν τοῦ προφήτου, καὶ Ἀχία τοῦ Σηλωνίτου (περὶ
τῆς βασιλείας τοῦ Σολομώντος) (ς)· λόγοι Σαμαία τοῦ προφήτου
καὶ Ἀδδῶ τοῦ ὀργῶντος (περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ Ῥοβοάμ) (ζ)· λό-
γοι Ἰηοῦ τοῦ Ἀνανι (περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰωσαφάτ), ὅσως κατέ-
γραψε βιβλίον τῶν βασιλέων τοῦ Ἰσραὴλ (η)· λόγοι Ἰεσίου τοῦ
προφήτου (περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ βασιλέως Ὁζίου) (θ)· λόγοι τῶν
ἡμερῶν τῶν βασιλέων Ἰσραὴλ καὶ Ἰούδα (ι)· Θρηνοὶ Ἰερε-
μίου εἰς τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως Ἰωσίου (κ)· λόγοι τῶν ὀ-
ργῶντων (λ)· βιβλίον ἡμερῶν ἀρχιερωσύνης Ἰωάννου Ἐρχανοῦ
(μ), καὶ βιβλίον βασιλέων Περσῶν καὶ Μήδων (ν).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

*Περὶ τοῦ κειμένου τῶν ἁγίων Γραφῶν καὶ τοῦ
ᾠδιαφθίρον αὐτοῦ.*

Τὰ βιβλία τῆς Π. Δ. ἐγράφησαν ἐν γένει ἑβραϊστί· ἀλλ' ἐξαι-
ροῦνται τὸ Β' καὶ Γ' βιβλίον τῶν Μακκαθαίων, ἅπερ ἐγράφησαν
ἐλληνιστί. Ἐν τῇ πρώτῃ βίβλῳ τοῦ Ἐσθῆρ καὶ ἐν ταῖς προφη-
ταῖς τοῦ Δανιὴλ καὶ Ἰερεμίου ἀπαντῶνται πολλὰ χωρία, γε-
γραμμένα εἰς γλῶσσαν χαλδαϊκὴν. Τὰ δ' ἑπτὰ τελευταῖα κεφάλ-

(α) Βασίλ. Β'. α'. 18.	(β) Παραλειπ. Α'. κζ'. 24.
(γ) Παραλειπ. Α'. κθ'. 29.	(δ) Βασίλ. Γ'. ια'. 11.
(ε) Βασίλ. Γ'. δ'. 32. 33.	(ς) Παραλειπ. Β'. θ'. 29.
(ζ) Παραλειπ. Β'. ιβ'. 15.	(η) Παραλειπ. Β'. κ'. 34.
(θ) Παραλειπ. Β'. κς'. 22.	(ι) Βασίλ. Γ'. ιδ'. 19. 29.
(κ) Παραλειπ. Β'. λε'. 25.	(λ) Παραλειπ. Β'. λγ'. 19.
(μ) Μακκαθ. Α'. ις'. 24.	(ν) Ἐσθῆρ ι'. 2.

λαια τῆς Ἑσθήρ, καὶ ὅλη ἡ βίβλος τῆς Σοφίας Σειράχ, καὶ τοῦ Βαρούχ, καὶ ἡ πρώτη τῶν Μακκαβαίων συνετάχθησαν μὲν ἐβραϊστί, ἀλλὰ τὸ πρωτόγραφον αὐτῶν κείμενον ἀπωλέσθη ἀπὸ πολλοῦ ἤδη χρόνου. Τὰ δὲ τῆς Κ. Δ. βιβλία συνεγράφησαν ἑλληνιστί πλὴν τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου, οὗτινος τὸ ἀρχαῖον ἐβραϊκὸν κείμενον ἀπωλέσθη.

Τὸ πρῶτιστον κείμενον τῶν βιβλίων τῆς τε Π. καὶ Κ. Δ. ἦτο γεγραμμένον κατ' ἀδιάλειπτον συνέχειαν καὶ σειρὰν χωρὶς τινος διαστήματος οὔτε μετὰ τῶν περιόδων, οὔτε μετὰ τῶν λέξεων ὅθεν οἱ ἀρχαῖοι δὲν ἐγίνωσκον τὴν διαίρεσιν τῶν ἀγίων γραφῶν εἰς κεφάλαια καὶ στίχους. Τοιαύτη διαίρεσις, ὅποیان ἔχομεν τὴν σήμερον, ὀφείλεται εἰς τὸν καρδινάλιον Οὐγωνα τὸν ἐκ τοῦ ἀγίου Κάρου (Hugo de Sancto-Caro), ὅστις κατὰ τὴν ιγ' ἑκατονταετηρίδα (ἐν ἔτει 1263) ἐδημοσίευσεν τὴν ἀγίαν Γραφὴν μετὰ βραχέων ὑπομνημάτων, διαιρέσας αὐτὴν εἰς κεφάλαια, καὶ προσθεὶς εἰς τὸ περισέλιδον τὰ γράμματα Α, Β, C, D, χάριν τῶν παραπομπῶν. Ἡ δὲ τῶν κεφαλαίων αὐτῶν εἰς στίχους διαίρεσις τῆς Κ. Δ. ἐν ἧ ταυῶν εὐρίσκειται χρίσει, ἐπενοήθη ὑπὸ τοῦ ἐν Παρισίοις πολυμαθοῦς τυπογράφου Ῥοβέρτου Στεφάνου (Robert Étienne), κατ' ὃν χρόνον ἀπέρχετό ποτε ἔριππος ἀπὸ Παρισίων εἰς Λούγδουνον (ἐν ἔτει 1551).

Τὰ τῆς Κ. Δ. βιβλία ἤρχισαν νὰ διαιρῶνται εἰς περικοπὰς, ἥτοι βραχέα τμήματα, χάριν τῶν δημοσίᾳ γινομένων ἀναγνώσεων, κατὰ τὴν ε' ἑκατονταετηρίδα κατὰ δὲ τὴν γ' καὶ δ', καὶ εἰς τμήματα μακρότερα· ἀλλ' ἡ διαίρεσις δὲν ἦτο ἡ αὐτὴ ἐν πάσαις ταῖς ἐκκλησίαις.

Οἱ ἀρχαῖοι Πατέρες τῆς Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας, μὴ ἔχοντες τὰς ἀγίας Γραφὰς διηρημένας εἰς κεφάλαια καὶ στίχους, ἤρκοῦντο νὰ ἀναφέρωσι γενικῶς μόνον τὸ κείμενον τῆς ἱστορίας ἐκάστου βιβλίου, καθὼς γίνεται δῆλον ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν, ὅπου οὐδεμίαν ἀπαντῶμεν εἰς κεφάλαια καὶ στίχους παραπομπῆν. Καὶ τοῦτο διήρκεσεν, ὡς φαίνεται, μέχρι τῆς ἑκατονταετηρίδος· ἀλλὰ ἀπὸ ταύτης τῆς ἐποχῆς ἐκρίθη εὐλογον νὰ τεθῆ ἐν ἀρχῇ ἐκάστου βιβλίου τίτλος ἢ περίληψις τοῦ ἐν αὐτῷ περιε-

χομένου· ἐπειδὴ δ' αἱ περιλήψεις αὗται ὑπεδείκνυον τὰ διάφορα μέρη τοῦ βιβλίου, τελευταῖον καὶ αὐτὰ τὰ μέρη διηρέθησαν.

Ἡ στίξις καὶ τὰ λοιπὰ γραμματικὰ σημεῖα φαίνονται ὅτι ἦσαν ἄγνωστα εἰς τοὺς ἱεροὺς συγγραφεῖς· οὐδὲ γινώσκουμεν μετὰ βεβαιότητος κατὰ ποίαν ἐποχὴν τὰ σημεῖα ταῦτα ἐφευρέθησαν. Οἱ δὲ τόνοι καὶ τὰ πνεύματα τὴν δ' ἑκατονταετηρίδα, κατὰ τὴν κοινὴν γνώμην, εἰσῆχθησαν εἰς τὰς ἀγίας Γραφὰς πρὸς ἀποκατάστασιν καὶ διατήρησιν τῆς ἀληθοῦς προφορᾶς, μετακλιπούσης εἰς λήθην καὶ ἀχρηστίαν· ἀλλὰ βέβαιον εἶναι ὅτι τὰ ἀρχαῖα χειρόγραφα δὲν φέρουσιν οὐδὲ τὰ ἀμυδρότατα τούτων ἔχγη. Τὰ δὲ φωνήεντα σημεῖα, τὰ εὐρισκόμενα ἐν ταῖς καθ' ἡμᾶς ἑβραϊκαῖς Γραφαῖς, δὲν εἶναι σύγχρονα τῶν ἱερῶν καὶ θεῶν συγγραφέων, ἀλλ' εὐρέθησαν καὶ εἰσῆχθησαν εἰς τὸ κείμενον πολὺ μετὰ ταῦτα ὕστερον.

Περὶ τοῦ νῦν ἑβραϊκοῦ κειμένου οἱ μὲν Ἰουδαῖοι δοξάζουσιν ὅτι εἶναι κατὰ πάντα σύμφωνον πρὸς τὸ ἀρχαῖον αὐτόγραφον· τῶν δὲ νεωτέρων κριτικῶν τινες διδάσκουσιν ὅτι διεσθάρη εἴτε διὰ κακηντρέχειαν τῶν Ἰουδαίων καὶ αἰρετικῶν, εἴτε δι' ἀσύγγνωστον αὐτῶν ἀμέλειαν περὶ τὴν διατήρησιν τῆς ἱερᾶς ταύτης παρακκαταθήκης. Ἐπειδὴ δὲ ἀμρότερα αὗται αἱ γνώμαι φαίνονται ἐπίσης ἀποπλανώμεναι τῆς ἀληθείας, διὰ τοῦτο τρίτοι τινὲς προβάλλουσιν ὡς πιθανωτέρας τὰς ἐξῆς·

α) Ὅτι τὸ ἑβραϊκὸν κείμενον τῆς Π. Δ. δὲν καθαρεύει σφαλμάτων, προερχομένων ἐκ τῶν ἀντιγραφῶν· διότι, ἐὰν παραδεχθῶμεν τελείαν τινὰ καὶ ἀπόλυτον ἀκεραιότητα τοῦ ἱεροῦ κειμένου, ἐγγυωμένην περὶ αὐτοῦ ὡς ἀγνοῦ καὶ καθαροῦ ἀπὸ τῶν σφαλμάτων τῶν ἀντιγραφῶν, πρέπει τότε νὰ ὑποθέσωμεν θαῦμα ἀδιαιλίπτως γινόμενον κατὰ πάντας τοὺς καιροὺς· τουτέστιν, ὅτι ὁ Θεὸς ἀποδεικνύει πάντας τοὺς ἀντιγραφεῖς ἀλανθιάστους, ἵνα μηδέποτε μηδαμῶς δύνωνται νὰ ὑποπέσωσιν εἰς ἀπάτην. Ἀλλ' οὐδεὶς λόγος ἀπαιτεῖ τὸ συνεχὲς καὶ ἀίδιον τοῦτο θαῦμα. Ὁμολογούμενον δὲ εἶναι ὅτι τὸ θαῦμα τοῦτο δὲν ἔγινε· διότι, εἰ ἐγένετο, πάντα τὰ ἑβραϊκὰ χειρόγραφα ἦθελον συμφωνεῖ πρὸς ἄλληλα οὐχὶ μόνον εἰς τὰ οὐσιώδη, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἐλάττωνα

λόγου αξία· ἔπερ ὁμως δὲν γίνεται καταφραγὲς οὗτ' ἐν τοῖς ἀρχαίοις, οὗτ' ἐν τοῖς νεωτέροις τῶν χειρογράφων.

β') "Ὅτι τὸ ἑβραϊκὸν κείμενον τῆς Π. Δ. δὲν διεφθάρη εἰς τὰ κύρια καὶ οὐσιώδη. "Ὅταν γινώσκωμεν τὸ σέβας τῶν Ἰουδαίων πρὸς τὰ ἱερὰ αὐτῶν βιβλία ὅταν γινώσκωμεν ὅτι ἀπένειμαν πάντοτε οἰονεὶ λατρείαν εἰς ἐκάστην τῶν λέξεων καὶ εἰς ἕκαστον σχεδὸν τῶν γραμμάτων, τῶν ἐν αὐτοῖς περιεχομένων, εἶναι ἀδύνατον νὰ πιστεῦσωμεν ὅτι ἐδυνήθησάν ποτε, καθ' οἰανδήποτε τῆς ἱστορίας αὐτῶν ἐποχὴν, νὰ ἀποβάλωσι τὸ φυσικὸν τοῦτο αἶσθημα. Δὲν ὑπάρχει Ἰσραηλίτης, ἔτι καὶ νῦν, ὅστις μὴ ἤθελε φοῖξει, εἰ προὔτεινετο αὐτῷ νὰ ἐπιβάλῃ ἱερὸςυλον χεῖρα ἐπὶ τὸν μωσαϊκὸν νόμον ἢ τοὺς προφήτας.

Εἴπερ οἱ Ἰουδαῖοι ἦσαν ἱκανοὶ νὰ διαφθεύωσι τὰς γραφὰς διὰ τὸ μῖσος αὐτῶν πρὸς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, ὡς τινες ὑπολαμβάνουσιν, εἶναι δυνατὸν ποτε νὰ φαντασθῶμεν ὅτι ἤθελον ἀφῆσαι ἀλωβήτους πάσας τὰς λαμπρὰς ἐκεῖνας προφητείας, αἵτινες ἀποτελοῦσι τῆς πίστεως ἡμῶν τὸ θεμέλιον, καὶ ἐξελέγγουσιν ἀντικρὺς τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν; Ἄλλ' ὁμως δὲν ἀπετόλμησαν ἀφῆκαν ἄρα καὶ τὸν νόμον καὶ τῶν προφητῶν τὰ συγγράμματα ἀδιάφθορα, καὶ προὔτιμησαν μᾶλλον νὰ παράσχωσιν ἡμῖν ὅπλα καθ' ἑαυτῶν, ἢ νὰ ἐπιβάλωσι βέβηλον χεῖρα ἐπὶ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ.

Καὶ τῆς Κ. Δ. τὸ ἑλληνικὸν κείμενον διετηρήθη πάντοτε καθαρὸν καὶ ἀγνὸν πάσης παραγραφῆς, διαφθειρούσης αὐτὴν τὴν οὐσίαν τῶν ἐν αὐτῷ περιεχομένων, διὰ τοὺς ἐξῆς μάλιστα λόγους. Τὰ αὐτόγραφα τῆς Κ. Δ. διέμειναν χρόνον τινὰ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, ὧν χάριν ἐγράφισαν τὰ αὐτόγραφα ταῦτα ἀντεγράψισαν παραχρῆμα, καὶ τὰ ἀντίγραφα διεσπάρησαν ἐν διαστήματι ὀλίγου χρόνου εἰς πάσας τὰς ἐκκλησίας, ἐν αἷς ἀνεγινώσκοντο δημοσίᾳ· εἰ μὴ ἦσαν λοιπὸν τὰ ἀντίγραφα ταῦτα πιστὰ, εὐκόλως ἤθελεν ἀνακαλυφθῆ ἢ ἀπάτη διὰ τῆς ἀντιπαρεβολῆς αὐτῶν πρὸς τὰ αὐτόγραφα, καὶ αἰ ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων θεμελιωθεῖσαι ἐκκλησίαι, πληροφορηθεῖσαι περὶ τῆς διαφθορᾶς τούτων τῶν ἀντιγράφων, οὐδέποτε οὐδαμῶς ἤθελον ἐπιτρέψει τὴν χρῆσιν αὐτῶν. Προσέτι δὲ κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ἀντιπαρεβλήθησαν καὶ ἀνεθεωρήθησαν τὰ ἐπισημότερα τῶν

χειρογράφων τὸ δὲ ἀποτέλεσμα τῆς σπουδαίας ταύτης ἐργασίας ἀπέβη πάντοτε ὑπὲρ τῆς καθαρότητος καὶ ἀκεραιότητος τοῦ κειμένου, ἀποδεικνύον ὅτι αἱ παραλλαγαί, ὅσον ἂν φαίνωνται πολυάριθμοι, δὲν εἶναι, εἰ μὴ μικροῦ λόγου ἄξιαι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Περὶ τῶν κυριωτέρων μεταφράσεων τῆς ἁγίας Γραφῆς.

Αἱ μεταφράσεις τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης διακρίνονται καθόλου εἰς ἀνατολικὰς καὶ δυτικὰς, ἢ εἰς ἀρχαίας καὶ νεωτέρας. Ἐκ τῶν ἀρχαίων μεταφράσεων πρώτη εἶναι ἡ *Ἀλεξανδρινή*, ἡ λεγομένη τῶν *Ἑβδομήκοντα*, τῆς ὁποίας τὴν ἱστορίαν οὕτω πως περιγράφει Ἀριστέας, ὁ πρῶτος τῶν σωματοφυλάκων ἢ ὑπαπιστῆς Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου, βασιλέως τῆς Αἰγύπτου.

Ἐπιθυμῶν ὁ βασιλεὺς Πτολεμαῖος ὁ Φιλάδελφος (περὶ τὸ ἔτος 280 π. Χ.) νὰ πλουτίσῃ ἢ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἀνήγειρε βιβλιοθήκην, προσέταξε τὸν βιβλιοθηκᾶριον αὐτοῦ Δημήτριον τὸν Φαληρέα νὰ ἀποκτήσῃ καὶ τὸν νόμον τῶν Ἰουδαίων. Ἐγράψε λοιπὸν οὗτος πρὸς τὸν ἀρχιερέα Ἐλεάζαρον, αἰτῶν παρ' αὐτοῦ ἀντίγραφον τοῦ νόμου καὶ ἐρμηνευτὰς, οἵτινες ἔμελλον νὰ μεταφράσωσιν αὐτὸν εἰς τὸ ἐλληνικόν. Ἐκ τῶν τριῶν δὲ πρέσβειων τοῦ βασιλέως, τῶν ἐπιτραπέντων τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, εἷς ἦτο καὶ αὐτὸς ὁ Ἀριστέας. Ἦ αἵτησις εἰσηκούσθη, καὶ ὁ Ἐλεάζαρος ἔδωκεν εἰς τοὺς ἀπεσταλμένους τὸν νόμον χρυσοῖς γράμμασι γεγραμμένον, καὶ *ἑβδομήκοντα* δύο ἄνδρας Ἰουδαίους (α), ἐξ ἐκάστης φυλῆς ἐξ, ἵνα ἐρμηνεύσωσιν αὐτὸν εἰς γλῶσσαν τὴν ἐλληνικὴν. Τούτους δὲ ὁ βασιλεὺς ἔθηκεν ἐν τῇ νήσῳ Φάρῳ, πλησίον τῆς Ἀλεξανδρείας (β), ὅπου ἐπιχειρήσαντες τὸ ἔργον τῆς μεταφράσεως, ἐξεπέρασαν αὐτὸ εἰς *ἑβδομήκοντα* δύο ἡμέρας (γ).

(α) Ἐκ τούτων ὠνομάσθη καὶ ἡ μετάφρασις Ἑρμηνεία τῶν ΟΒ', καὶ συνθετέρον, κατὰ στρογγύλον ἀριθμὸν, τῶν Ο'.

(β) Ἐνετύθεν ἐδόθη εἰς τὴν ἐρμηνείαν τὸ ὄνομα τῆς Ἀλεξανδρινῆς μεταφράσεως.

(γ) Ἀριστέας Φιλοκράτει, ἢ, κατὰ τὸν Εὐσέβιον (Εὐαγγελ. Προπαρακ. βιβλ. θ') Ἀριστέου περὶ τῆς ἐρμηνείας τοῦ τῶν Ἰουδαίων νόμου. — Ὁ Ἀριστόβουλος (παρ' Εὐσέβ. Εὐαγγελ. Προπαρακ. βιβλ. ιγ'), ὁ Φίλων (περὶ βίου Μωσῆος βιβλ. ε') καὶ ὁ

Ἡ μετάφρασις αὕτη τῶν Ο' εἶναι λίαν ἀξιόπιστος καὶ μέγιστον ἔχει κύρος ἐν τῇ ἀγίᾳ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ· διότι αὐτὴν ἔδωκαν οἱ θεοὶ Ἀπόστολοι ταῖς ὑπ' αὐτῶν θεμελιωθείσαις ἐκκλησίαις· ἀπ' αὐτῆς ἔργειον ἡ ἀρχαία Ἰτάλα· αὐτὴν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τοῦδε ἀδιελείπτως ἀναγινώσκει ἡ ἀνατολικὴ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία· ἀπ' αὐτῆς ἔργειαν αἱ διάφοροι μεταφράσεις, ὅσαι εἶναι ἐν χρήσει παρὰ τοῖς πλείστοις τῶν ἀνατολικῶν χριστιανῶν· αὐτὴν οἱ θεοφόροι Πατέρες καὶ διδάσκαλοι ἡρμήνευσαν ἐν τοῖς ἑαυτῶν ὑπομνήμασι, μετεχειρίσθησαν ἐν τοῖς ἑαυτῶν συγγράμμασιν εἰς ἀναίρεσιν καὶ ἀνατροπὴν τῶν αἰρετικῶν δογμάτων, καὶ εἰς τὰς ἀγίας τοπικὰς τε καὶ οἰκουμενικὰς συνόδους εἰσῆγαγον πρὸς ἐμπέδωσιν τῆς εὐσεβείας· αὕτη, τέλος, ἐχρησίμωσεν ἵνα ἐπιστρέψῃ τὰ βάρβαρα ἔθνη εἰς τὸ φῶς τοῦ Εὐαγγελίου. Ἡ ἐπιμέλεια δὲ καὶ φροντίς, μεθ' ἧς ἡ ἀνατολικὴ Ἐκκλησία ἔπρεπε νὰ διατηρήσῃ μετάφρασιν οὕτω σεβασμίαν, γεγραμμένην εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῆς γλῶσσαν, ὑπερμνηματισμένην ὑπὸ τῶν διδασκάλων αὐτῆς, ἀδιελείπτως ἀναγινωσκομένην ἐν τῇ ἰερουργίᾳ, ἐρμηνευομένην καθ' ἑκάστην ἐν ταῖς ὁμιλίαις, ἀρκεῖ εἰς ἀπόδειξιν ὅτι ἀδύνατον ἦτο νὰ πάθῃ μεταβολὴν τινα καὶ ἀλλοίωσιν.

Ἄλλ' ὅμως ἡ ἐρμηνεία τῶν Ο' δὲν ἐδυνήθη νὰ ἀποφύγῃ τὴν τύχην, ἣτις φαίνεται εἰμαρμένη εἰς πᾶσαν ἀντιγραφὴν. Ἦδη πρὸ Χριστοῦ παρεῖεφθησαν εἰς αὐτὴν σφάλματα, ἅτινα, καίπερ μὴ ἀλλοιοῦντα τὴν οὐσίαν τῶν πραγμάτων, ἐπολυπλασιάζοντο ὅμως διὰ τῶν ἀντιγράφων, τῶν διαδιδόμενων πρὸς χρῆσιν τῶν Ἰουδαίων καὶ χριστιανῶν. Διὸ καὶ ὁ Ὀριγένης, κατὰ τὰ μέσα τῆς γ' ἑκατονταετηρίδος, ἐπεχείρησε τὴν διόρθωσιν, ἀντιπαραβαλὼν πολλὰ ἀντίγραφα πρὸς ἄλληλα, καὶ σημειώσας τὰ μὲν πρόσθετα χωρὶα

Ἰώσπος (Ἰουδ. ἀρχαιολ. βιβλ. ιβ'. κεφ. 2.) λέγουσι σχεδὸν τὰ αὐτὰ ἅπερ καὶ ὁ Ἀριστέας. Ὁ δὲ φιλόσοφος καὶ μάρτυς Ἰουστίνος, ἐλθὼν εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ἔμαθε παρὰ τῶν Ἰουδαίων ὅτι οἱ ἐβδομήκοντα δύο ἐρμηνεύται κατώκησαν κατ' ἰδίαν εἰς ἐβδομήκοντα δύο μικροὺς οἰκίσκους, καὶ ὅτι αἱ μετάφρασεις αὐτῶν εὐρέθησαν ἐπειτα κατὰ πάντα σύμφωνοι πρὸς ἀλλήλας, καίτοι ἕκαστος αὐτῶν ἔγραφε χωρὶς, καὶ οὐδεμίαν ἔχον πρὸς τὸν ἕτερον κοινωσίαν. Ὁ αὐτὸς ἱερὸς Πατὴρ ἐπιφέρει περὶ τοῦ εἶδεν ἐν τῇ νήσῳ Φάρῳ σωζόμενα τὰ λείψανα τῶν οἰκίσκων ἐκείνων (Ἰουστίν. Δόγ. παρανετικ. πρὸς Ἴλλην. κεφ. 13).

διὰ τοῦ ὄβελου, τὰ δ' ἔλλείποντα, διὰ τοῦ ἀστερίσκου. Ἄλλὰ τὰ κριτικὰ ταῦτα σημεῖα τοῦ Ὀριγένους ἐνηλλάγησαν ἔπειτα, προΐ-
 ὄντος τοῦ χρόνου, καὶ τελευταῖον παρεμειλήθησαν τοσοῦτον, ὥστε
 ἡ σύγχυσις ἔγεινεν ἔτι μεγαλειτέρα ἐν τοῖς χειρογράφοις, ὅσ' ἀντε-
 γράφησαν ἀπὸ τῆς διορθώσεως τοῦ Ὀριγένους. Μετὰ τοῦτον Λου-
 κικανός, ὁ πρεσβύτερος τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐκκλησίας, ὅστις καὶ ἐ-
 μαρτύρησεν ὑπὲρ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως ἐν ἔτει 311, ἀνεθεώρησε
 τὸ δεύτερον τὴν μετάφρασιν τῶν Ο', διορθώσας αὐτὴν ἀπὸ τοῦ
 ἑβραϊκοῦ κειμένου (α). Περὶ δὲ τὸ τέλος τῆς γ' ἑκατονταετηρίδος,
 ἢ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς δ', Ἰσίδωρος, ὁ τῆς Αἰγύπτου ἐπίσκοπος
 καὶ μάρτυς, ἐπεχείρησε τρίτην ἀναθεώρησιν τῆς μεταφράσεως· ἀλ-
 λ' ἀγνωεῖται εἰ ἀπὸ ἀρχαίων αὐτῆς χειρογράφων ἢ κατὰ τὸ ἑβραϊ-
 κὸν κείμενον ἐπεμελήθη τῆς διορθώσεως (β).

Κατὰ ταύτας δὲ τὰς τρεῖς ἀναθεωρήσεις καὶ διορθώσεις ἔγεινεν
 ἔπειτα πάντα τὰ χειρογράφα καὶ πᾶσαι αἱ ἐκδόσεις τῆς τῶν Ο'
 ἐρμηνείας. Τούτων δ' αἱ πρῶται καὶ ἐπισημότεραι εἶναι αἱ ἐξ ἧς
 α) ἡ Κομπλουτέσις, γενομένη ἐν Κομπλουτῶ τῆς Ἰσπανίας ἐπὶ
 τοῦ πάπα Λέοντος Θ', δαπάνη καὶ ἐπιστασία τοῦ καρδινάλειος
 Σιμένους, ἐν ἔτει 1514—1517. — β) Ἡ Ἰταλική, ὑπὸ τοῦ πεν-
 θεροῦ τοῦ περιφήμου Ἀλδου, ἐν Βενετίᾳ, 1518. — γ) Ἡ Ῥω-
 μαία, ἡ ἀπὸ τοῦ κώδικος τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Βατικανοῦ ἐκ-
 δοθεῖσα, ὅθεν καὶ Βατικανὴ λεγομένη, δι' ἐπιμελείας τοῦ καρδινα-
 λειος Ἀντωνίου Καραφα ἐπὶ τοῦ πάπα Σίξτου τοῦ ε', ἐν ἔτει 1587.
 — δ) Ἡ Ἀλεξανδρινή, ὡς γενομένη ἀπὸ τοῦ ἀλεξανδρινοῦ χειρο-
 γράφου, ὑπὲρ ὃ πατριάρχης Κύριλλος ὁ Δούκαις λαβὼν μεθ' ἐαυ-

(α) Σουίδ. ἐν λέξ. Λουκικανός. « Οὗτος τὰς ἱερὰς βίβλους ἰδὼν πολὺ τὸ νόθην εἰς-
 » δεξαμένας, τοῦ τε χρόνου λυμνημένους πολλὰ τῶν ἐν αὐταῖς, καὶ τῆς συνεχοῦς ἀφ' ἐ-
 » τέρων εἰς ἕτερα μεταθέσεως, καὶ μέντοι καὶ τινων ἀνθρώπων πονηροτάτων, οἱ τοῦ
 » ἑλληνισμοῦ προσετίθεισαν, παρατρέψαι τὸν ἐν αὐταῖς νοῦν περιεσκαμμένων, καὶ πολὺ
 » τὸ κίβδηλον ἐν αὐταῖς σπειράντων αὐτὸς ἀπάσας ἀναλαβὼν ἐκ τῆς ἑβραϊκῆς ἀνε-
 » νέωσατο γλώττει, ἣν καὶ αὐτὴν ἠκριτικῶς ἐς τὰ μάλιστα ἦν, πόνον τῆ ἐπανορθώ-
 » σει πλείστον εἰςνεγκάμενος ».

(β) Hieronym, Praefat. in Paralip. « Alexandria et Aegyptus in LXX suis
 » Hesychium laudat autorem: Constantinopolis usque Antiochiam Luciani mar-
 » tyris exemplaria probat ».

του ἐξ Ἀλεξανδρείας εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔπεμψεν ἔπειτα δῶρον πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Ἀγγλίας Κάρολον τὸν ἄ (ἐν Ὁξωνίῳ, 1707 — 1720). Καὶ αἱ τέσσαρες δὲ αὗται πρωτοταγεῖς ἐκδόσεις μετετυπώθησαν ἔπειτα πολλάκις.

Αἱ λατινικαὶ ἐκκλησῖαι εἶχον ἀπὸ τῶν πρώτων αἰώνων εἰς τὴν γλώσσαν αὐτῶν πολλὰς τῆς ἁγίας Γραφῆς μεταφράσεις· ἀλλ' ἐκ τῶν πολλῶν τούτων μία ἦτο διὰ τε τὴν ἀκρίβειαν καὶ σαφήνειαν ἢ μᾶλλον διαπρέπουσα καὶ προτιμωμένη τῶν λοιπῶν, ἧτις Ἰτάλα ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ Ἀγούστίνου καλουμένη, περιελάμβανε τὴν μὲν Παλαιὰν Διαθήκην κατὰ τοὺς Ο', τὴν δὲ Καινὴν, κατὰ τὴν κοινὴν ἑλληνικὴν ἐκδοσιν. Καὶ τίς μὲν ὁ φιλοπονήσας αὐτὴν, ἀγνωστὸν φαίνεται δὲ ὅτι δὲν ἦτο ἐνὸς μόνου ἐρμηνευτοῦ πόνημα, ἀλλ' ἔκαστον σχεδὸν βιβλίον μεθερμηνεύθη λατινιστῇ ὑπ' ἄλλου μεταφραστοῦ. Ἄδελφος εἶναι προσέτι καὶ ἡ ἀκρίβης ἐποχὴ, καὶ ἦν ἔγεινεν· ἀλλ' οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι εἶναι ἡ πρώτη τῶν λατινικῶν μεταφράσεων, ἔκλυσα τὴν καταγωγὴν αὐτῆς ἀπὸ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων, ἢ ἀπὸ τῶν ἀμέσως μετ' αὐτοὺς ἐπομένων.

Τὴν Ἰτάλαν τυτὴν ἐρμηνείαν εὐρών ὁ Ἱερωνύμος κατὰ πολλὰ ἔλλειπε, τὴν μὲν Παλαιὰν Διαθήκην, πλὴν τῶν βιβλίων τῆς Σοφίας Σολομῶντος, τῆς Σοφίας Σειράχ, τῶν Μακκαβαϊκῶν, τοῦ Βαρούχ καὶ τῆς Ἐπιστολῆς τοῦ Ἱερεμίου, μετέφρασεν αὐτὸς εἰς τὸ λατινικὸν ἀπὸ τοῦ ἐβραϊκοῦ κειμένου περὶ τὸ τέλος τῆς δ' ἐκαστονταετηρίδος προτροπῇ τοῦ πάπα Δαμάσου· τὴν δὲ Καινὴν διώρθωσεν ὅλην κατὰ τὸ κείμενον τὸ ἑλληνικόν. Καὶ εὐθὺς μὲν τότε δὲν ἐδέχθησαν τὴν νέαν τοῦ Ἱερωνύμου μετάφρασιν ἅπασαι ἐν γένει αἱ ἐκκλησῖαι (α)· ἔπειτα δὲ, προϊόντος τοῦ χρόνου, καὶ αὕτη

(α) Καίτοι δὲ ἡ μετάφρασις διὰ τε τὴν σαφήνειαν καὶ ἀκρίβειαν ὑπερῆξε πᾶσιν τῶν ἄλλων ἀρχαίων, ἀλλ' ὅμως μόλις ἐφάνη, καὶ παρηχρήμα διήγειρε κατὰ τοῦ μεταφραστοῦ πολλοὺς καὶ πικροὺς τοὺς ἐπικριτάς. Καὶ οἱ μὲν καταγόρουσιν αὐτοῦ ὅτι ἐπεχείρησε τὴν ἐρμηνείαν ἵνα καταργήσῃ τὴν τῶν Ο'· οἱ δὲ, ὅτι ἰουδαίως καὶ διέφθερα τὰς ἁγίας Γραφάς, καὶ ὑβριστικῶς ἀντιποιεῖτο τοῦ κύρους τῶν ἀρχαίων. Εἰς δὲ τῶν πικροτέρων καταγόρων αὐτοῦ ὑπῆρξε μάλιστα Ῥουφίνος ὁ πρεσβύτερος τῆς ἐν Ἀκυλότη ἐκκλησίας. Ἄλλ', εἰ καὶ ὁ δεινὸς οὗτος κατήγορος ἐγένεεν αἰτία νὰ μὴ εἰσέλθῃ ἡ μετάφρασις τοῦ Ἱερωνύμου εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς εἰς πάσας τὰς λατινικὰς ἐκκλησίας, δὲν ἐδυνάθη καὶ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἐπιδοκιμασίαν αὐτῆς παρὰ πολλῶν τῶν τότε ἐλλογιμωτέρων ἀνδρῶν, οἵτινες προέτρεπον τὸν ἐρμηνευτὴν νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸ ἔργον. Δουκί-

ἢ ὑπὸ τοῦ Ἱερωνύμου φιλοπονηθεῖσα, καὶ ἡ ἀρχαία ἐκείνη Ἰτάλα συνεκράθησαν εἰς μίαν, καὶ αὕτη εἶναι ἡ ἐπονομασθεῖσα *Boulygata* (*Vulgata*), ἥτις ἐπιδιωρθώθη μετὰ ταῦτα ἀπὸ τῶν ἐξ ἀντιγραφῆς σφαλμάτων ὑπὸ τοῦ σοφοῦ Ἀλκουίνου περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 8' αἰῶνος, κατ' ἐντολὴν Καρόλου τοῦ μεγάλου, καὶ οὕτως ἡ ἰσχὺς τῆς συνθεσίας καὶ ἡ ὁμόφωνος συναίνεσις τῶν ἐκκλησιῶν εἰς παραγωγήσιν αὐτὴν πανταχοῦ, προπαρσασκεύασαν τὴν ὁδὸν εἰς τὸ ψήφισμα, τὸ ὑπὸ τῆς ἐν Τριδέντῳ Συνόδου κατὰ τὴν 15' ἑκατονταετηρίδα ἐκδοθὲν, δι' οὗ ἡ τε Βουλγάτα αὕτη ἀνεκηρύχθη ἀθεντικὴ καὶ κύριος ἔχουσα ἐν πάσῃ τῇ Λατινικῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ ἡ χρῆσις αὐτῆς καθιερώθη κοινὴ (α).

Νέαις ἑλληνικαῖς μεταφράσεσι τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, πλὴν τῆς τῶν Ο', ἐπεχείρησαν καὶ ἄλλοι τινὲς ἀπὸ τῆς συστάσεως τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ὑπὸ τὸ πρόσχημα δῆθεν ὅτι ἡ τῶν Ο' δὲν ἦτο ἰκανῶς σύμφωνος πρὸς τὸ καίμενον τὸ ἑβραϊκόν. Ἡ πρώτη δὲ τούτων ἐφαίνετο τὸ 15' ἔτος τῆς τοῦ Ἀθριανοῦ βασιλείας καὶ τὸ ρητὸν ἀπὸ Χριστοῦ γενήσεως, ἐκδοθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἰουδαίου *Μακκία* τοῦ ἐκ Σινώπης ἐν τῷ Πόντῳ· ὅστις ἐπεμελήθη μὲν νὰ μεταφράσῃ τὸ ἑβραϊκὸν κατὰ γράμμα (β), ἀλλὰ καὶ ῥητὰ τινὰ ἡρμήνευσε κακο-

νοιοῦ ὁ Ἰσπανός, μέγαν ζήλον πένον ὑπὲρ τῶν ἁγίων Γραφῶν, ἐπαρθεὶς πρὸς τὸν Ἱερωνύμον ἐν ἔτει 391' ἐξ Ἰσπανίας εἰς Βαβυλῆα ἐξ ἀντιγραφῆς, ἵνα λάθωσιν ὅσα πλεονέστερα εἶδονατο τῆς μεταφράσεως ἀντίγραφα· ὃ ἐν Ἱερουσαλήμοις ἱερός Σωφρόνιος μετῆρμήνευσεν εἰς τὸ ἑλληνικόν, ζῶντος ἔτι τοῦ Ἱερωνύμου, τοὺς ὑπὸ τούτου ἐκ τοῦ ἑβραϊκοῦ μεταφρασθέντας Ψαλμοὺς καὶ τοὺς προφῆτας (*Hieronym. de script. eccl. c. 134*

» *Sophronius . . . opuscula mea in graecum eleganti sermone transtulit, Psalterium quoque et Prophetas, quos nos de hebraeo in latinum transtulimus*)· καὶ αὗτοι δὲ οὗτοι, οἱ ἐν τῷ φανερῷ δυσφημασθέντες τὴν μετάφρασιν, ἐθαμάχον καὶ δὲν ἔπαυον ἀναγινώσκοντας αὐτὴν ἐν τῷ κρυπτῷ.

(α) Concil. Trident. Sess. IV. Decret. II. « Sancta Synodus, considerans non parum utilitatis accedere posse ecclesiae Dei, si ex omnibus latinis editionibus, quae circumferuntur, sacrorum librorum quaeenam pro authentica sit habenda innotescat, statuit et declarat, ut haec ipsa vetus et vulgata editio, quae longo tot saeculorum usu in ipsa ecclesia probata est, in publicis lectionibus, disputationibus, praedicationibus et expositionibus pro authentica habeatur, et ut nemo illam ejicere quovis praetextu audeat vel praesumat ».

(β) Ὀριγέν. Ἐπιστ. πρὸς Ἰούλ. Ἀφρικαν. « Δουλεύων τῇ ἑβραϊκῇ λέξει ».

θούλως ἐπὶ διαστροφή τῆς ἐρμηνείας τῶν Ο' (α). Τῆς μεταφράσεως ταύτης ὀλίγα τινὰ τεμάχια σώζονται παρὰ τῷ Ἱερωνύμῳ.

Ὁ Σύμμαχος, τὸ γένος Σαμαρείτης καὶ χριστιανὸς Ἰουδαῖζων, ἐξέδωκε τὴν ἑλληνικὴν αὐτοῦ ἐρμηνείαν περὶ τὸ τέλος τοῦ δευτέρου αἰῶνος, ἐλευθέρως μεταφράσας καὶ ἐπιμεληθεὶς νὰ ἐκφράσῃ τὴν ἔννοιαν μάλλον, ἢ τὰς λέξεις τοῦ καιμένου (β).

Ὁ Θεοδοσίωρ, Ἑβραϊστὴς Ἰουδαῖος ἐξ Ἐρέσου, ἐπεξεργάσθη τὴν εἰς τὸ ἑλληνικὸν μετάφρασιν αὐτοῦ περὶ τὰ μέσα τοῦ δευτέρου αἰῶνος, προσεγγίζων κατὰ τε τὴν ἔννοιαν καὶ τὴν φράσιν πρὸς τοὺς Ο', καὶ μέσος ἰστάμενος μεταξύ τούτων καὶ τοῦ Ἀκύλα καὶ τοῦ Συμμάχου (γ). Καὶ ταύτης δέ, ὡς καὶ τῆς τοῦ Συμμάχου μεταφράσεως, ὀλίγα μόνον τεμάχια περιελείφθησαν διασωθέντα.

(α) Ἱερων. περὶ μέτρ. καὶ σταθμ. κεφ. 13. « Ἠρμάνευεν οὐκ ὀρθῶ λογισμῶ
 » χρυσάμενος, ἀλλ' ὅπως διαστρέψῃ τινὰ τῶν ῥητῶν, ἐνοκῆσας τῇ τῶν ἔβδομήκοντα
 » δύο ἐρμηνείᾳ ἵνα τὰ περὶ Χριστοῦ ἐν ταῖς Γραφαῖς μεμαρτυρημένα ἄλλως ἐκδώσῃ
 » δι' ἃν εἶχεν αἰδῶ εἰς ἄλογον αὐτοῦ ἀπολογίαν ». — Εἰρων. Ἐλεγχ. καὶ ἀνατροπ.
 » τῆς ψευδωνύμου γνώσ. βιβλ. γ', κεφ. 24. « Ἄλλ' οὐχ ὡς ἐννοίῃ φασὶ τῶν νῦν μεθερ-
 » μανεύειν τοιμάντων τὴν Γραφήν· Ἰδοῦ ἡ νεάνις ἐν γαστρὶ ἔξεταί υἱόν ὡς Θεοδο-
 » τίων ἠρμάνευεν ὁ Ἑβραῖος καὶ Ἀκύλας ὁ Ποντικός, ἀμφοτέροι· Ἰουδαῖοι προσήλυ-
 » ται, οἳς κατεκκοιλευθήσαντες οἱ Ἑβραῖοι, ἐξ Ἰουδαίᾳ αὐτὸν γεγεννησθαι φάσκουσι ». —
 Παρθλ. Ἰουδαίᾳ. φιλόσ. καὶ μάρτ. ἐν τῷ Πρὸς Τρύφαν. Ἰουδ. Διαλόγ. κεφ. 71,
 ἐνθα φαίνεται ὅτι ὑπανίσταται καὶ αὐτὸς τὸν Ἀκύλαν· « Περὶ τῆς λέξεως τῆς »
 » Ἰδοῦ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ λήφεται, ἀντείπατε, λέγοντες εἰρησθαι, Ἰδοῦ ἡ νεάνις »
 » ἐν γαστρὶ λήφεται ».

(β) Hieronym. in Amos III. « Symmachus . . . non solet verborum κακοζήλιαν,
 sed intelligentiae ordinem sequi ». — Ἡ ἐρμηνεία τοῦ Συμμάχου ἦτο μὲν σαφε-
 στέρα, καὶ κατὰ τὴν λέξιν οὐχὶ οὕτω βάρβαρος, ὡς ἡ τοῦ Ἀκύλα· ἀλλ' ὅτι καὶ
 ἐγράφη εἰς λόγον γραφομένη, ὡς θέλουσιν οἱ νεώτεροι, εἶναι μεγάλη ἀπάτη· ἐπειδὴ,
 εἰ ὁ Σύμμαχος ἐσοῦδαζε νὰ μεταχειρισθῇ καθάραν τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἔπρεπε
 νὰ εὐρωμεν τὴν τούτου ἀπόδειξιν εὐθὺς ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς μεταφράσεως, ἐνθα τοῦ μετα-
 φραστοῦ ὁ ζήλος ἦτο ἐπὶ μάλιστα θερμὸς· ἀλλ', ἐὰν ἀναγνώσωμεν, παραδείγματα
 χάρῃ, τοὺς πρώτους στίχους, εὐρίσκομεν τὴν συνήθη τῶν Ἑλληνιστῶν γλῶσσαν· οἶον,
 Γεν. 4. 2. « Ἢ δὲ γῆ ἐγένετο ἄργον καὶ ἀδιάκριτον, καὶ σκότος ἐπέκειτο ἐπὶ πρόσω-
 » πον τοῦ ἀδάσμου, καὶ πνεῦμα Θεοῦ ἐπιφερόμενον ἐπὶ πρόσωπον ὑδάτων ». 4. « Καὶ
 » εἶδεν ὁ Θεὸς τὸ φῶς ὅτι καλόν, καὶ διέσπειλεν ὁ Θεὸς μεταξύ τοῦ φωτὸς καὶ μεταξύ
 » τοῦ σκότους ». 5. « Καὶ ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς τῷ φωτὶ ἡμέραν . . . καὶ ἐγένετο ἑσπέρα,
 » καὶ ἐγένετο πρωΐ, ἡμέρα μία ». 6. « Καὶ εἶπεν ὁ Θεὸς . . . καὶ ἔστω διαχωρίζων
 » ἐν μέσῳ ὕδατος καὶ εἰς ὕδωρ ». 8. « Καὶ ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς τῷ στερεώματι οὐρανόν ».

(γ) Hieronym. in Eccles. II. « LXX et Theodotio, sicut in pluribus locis,

Πλὴν τῶν τεσσάρων ἑλληνικῶν μεταφράσεων, τῶν ἀπὸ τοῦ ἑβραϊκοῦ γενομένων, περὶ ὧν μέχρι τοῦδε ὁ λόγος, ἦσαν καὶ τρεῖς ἕτεροι ἐπὶ τῶν χρόνων ἐτι τοῦ Ὀριγένους, αἵτινες, ἐπειδὴ τῶν ἑρμηνευτῶν αὐτῶν τὸ ὄνομα ἠγνοεῖτο, ἔφερον τὴν ἑπωνυμίαν τῆς πέμπτης, ἕκτης καὶ ἑβδόμης ἐκδόσεως, ἀπὸ τοῦ ἀριθμοῦ τῆς στήλης, ἣν ἐκάστη αὐτῶν κατεῖχεν ἐν τοῖς Ἑξαπλοῖς τοῦ Ὀριγένους (α). Καὶ αἱ τρεῖς δὲ αὗται μεταφράσεις, προγενέστεραι πάντως οὐσαι τοῦ Ὀριγένους, περιεῖχον τοὺς Ψαλμοὺς καὶ τοὺς ἐλάσσονας προφήτας ἢ πέμπτη καὶ ἢ ἕκτη περιεῖχον προσέτι τὴν Πεντάτευχον καὶ τὸ Ἄσμα τῶν ἁσμάτων καὶ πάλιν ἢ πέμπτη καὶ ἢ ἑβδόμη, τὰς δύο τελευταίας βίβλους τῶν Βασιλειῶν.

Οἱ τῶν Ἰουδαίων καὶ Σαμαρειτῶν ὀνειδισμοὶ κατὰ τῶν χριστιανῶν ὅτι οὔτε ἐνοοῦσιν οὔτ' ἔχουσι τὰς ἀληθεῖς ἀγίας Γραφάς, παρεκίνησαν τὸν Ὀριγένην νὰ παραστήσῃ ἐν συνοπτικῷ τινι πίνακι τὰς διαφόρους ἑλληνικὰς ἑρμηνείας καὶ ἀντικρῶ ἐκ παραλλήλου τὸ ἑβραϊκὸν κείμενον, γεγραμμένον ἑλληνικοῖς καὶ ἑβραϊκοῖς γράμμασι. Τὸ φιλοπόνημα τοῦτο τοῦ Ὀριγένους ἀναφέρουσιν οἱ ἀρχαῖοι ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν *Τετραπλῶν*, *Ἑξαπλῶν* καὶ *Ὀκταπλῶν* ὅπερ σημαίνει ἐκδοσιν, περιέχουσαν τὸ κείμενον εἰς τέσσαρας, ἕξ καὶ ὀκτὼ στήλας. Καὶ τὰ μὲν *Τετραπλᾶ*, περιέχοντα τὰς ἑρμηνείας τοῦ Ἀκύλα, τοῦ Συμμάχου, τῶν Ο' καὶ τοῦ Θεοδοτίωνος, καὶ ἴδιον βιβλίον ἀποτελοῦντα, ἐξεδόθησαν ὑπὸ τοῦ Ὀριγένους κατὰ πρῶτον ἄρ' οὗ δ' ἔπειτα εἰς τὰς τέσσαρας ταύτας ἑρμηνείας προστέθη τὸ ἑβραϊκὸν κείμενον, γεγραμμένον ἑλληνικοῖς καὶ ἑβραϊκοῖς

« ita et hoc quoque concordant ». — Praef. in Evang. « Inter novos (Aquil. et Symm.) et veteres (LXX) medius incedit ». — Praef. in Psalt. Simplicitate sermonis a LXX interpretibus non discordat ». — Ἐπιφάν. περὶ μέτρ. καὶ σταθμ. κεφ. 17. « Τὰ πλείστα τοῖς ὁβ' συνχρόνως ἐξέδωκε τριβάς γὰρ εἶχεν οὗτος τὰς πλείστας ἀπὸ τῆς συνθείας τῶν ὁβ' ».

(α) Ἐπιφάν. αὐτόθι « Εὐρέθη ἡ πέμπτη ἐν πίθους, ἐν Ἱερικῷ κεκρυμμένη, . . . ἐν χρόνοις Καρακάλλου τε καὶ Γέτα ». (Ὁ Εὐσέβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. σ'. κεφ. 16. λέγει μόνον ὅτι μία τῶν τριῶν εὐρέθη ἐκεῖ). — Hieronym. Praef. ad Orig. Homil. in Cant. cant. « Quintam editionem, quam in Actaeo littora invenisse se scribit (Origenes) ». — Ἐπιφάν. αὐτόθι « Εὐρέθη ἕκτη ἐκδοσις καὶ αὕτη ἐν πίθους κεκρυμμένη, ἐν Νικοπόλει τῇ πρὸς Ἀρατίαν ».

γράμμασιν, ὅλον τὸ σῶμα τοῦ βιβλίου ὠνομάσθη Ἐξαπλᾶ (α). Ἀποκτίσας δὲ μετὰ ταῦτα ὁ Ὀριγένης καὶ ἑτέρας δύο ἀρχαίας ἑλληνικὰς μεταφράσεις, ὑποσυνήψε καὶ ταύτας, πῆμπτῃ καὶ ἕκτῃ ἐκδοσὶν ὠνομάσας, εἰς τὴν αὐτὴν τῶν Ἐξαπλῶν συλλογὴν, ἥτις ἐκδοσὶν ὠνομάσας, εἰς τὴν αὐτὴν τῶν Ὀκταπλῶν, ὡς ἀπὸ στήλας περιέχουσα (β). Τέλος δὲ, καὶ ἐβδόμῃν ἑλληνικὴν ἐκδοσὶν ἀνγκαλύψας, ἦνωσε καὶ ταύτην εἰς τῶν Ὀκταπλῶν τὴν συλλογὴν ἥτις δικαίως τότε ἤθελεν ὠνομασθῆ Ἐννεαπλᾶ, ὡς συγκειμένη ἐξ ἑννέα στήλων, ἀλλὰ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις δὲν φέρεται τοῦτο τὸ ὄνομα.

Μετεχειρίσθη δὲ ὁ Ὀριγένης εἰς τὸ πολῦτιμον τοῦτο ἔργον δοκιμωτάτην κριτικὴν ἐκοπίασε καὶ μεγάλως ἐπεμελήθη νὰ ἐξελείψῃ ἐκ τῆς ἑρμηνείας τῶν Ο' τὰ εἴτε δι' ἀμάθειαν καὶ βραθυμίαν τῶν ἀντιγράφων, εἴτε διὰ τὸ γλῶσσαν κριτικῶν τινῶν παρεσιδούσωντα εἰς αὐτὴν σφάλματα (γ) ἀνεθεώρησε τὴν ἑρμηνείαν ταύτην κατὰ τὰ περιφανέστερα χειρόγραφα, ὅσα ἐδυνήθη νὰ εὑρῇ μάλιστα ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ὅπου διέτριψε πολὺν χρόνον· ἀντιπαρέβασε προσέτι αὐτὴν πρὸς ἀντίγραφον τοῦ ἑβραϊκοῦ κειμένου, τὸ νομιζόμενον κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον ὡς πιστότερον καὶ μᾶλλον διορθωμένον, καὶ, ἵν' ἀποδείξῃ τὸ ἔργον αὐτοῦ μείζονος λόγου ἄξιον, εὔηκεν ἐκ παραλλήλου πάσας τὰς ἑλληνικὰς μεταφράσεις, ἐπὶ σκοπῷ ν' ἀποκαταστήσῃ ἐπὶ τὸ ὀρθότερον τὸ τῶν Ο' κείμενον· ἐξ οὗ διετήρησε μὲν ὅ,τι ἐκυροῦτο ἐκ τῶν δοκιμωτέρων ἀπογράφων, ἀπέβριψε δὲ

(α) Ἐπιφάν. περὶ μέτρ. καὶ σταθ. κεφ. 18. 19. « Τετραπλᾶ γὰρ εἰσι τὰ ἑλληνικὰ, ὅταν αὶ τοῦ Ἀκύλα καὶ Συμμάρχου καὶ τῶν Ο' καὶ Θεοδοτίωνος ἑρμηνεῖαι συντεταγμέναι ὦσι. Τῶν τεσσάρων δὲ τούτων σελίδων ταῖς δυσὶ ταῖς ἑβραϊκαῖς συναφθεῖσιν, ἑξαπλᾶ καλεῖται ». — Εὐρέβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. σ'. κεφ. 16. « Ταύτας δὲ ἀπάσας ἐπὶ ταῦτό συναγαγὼν, διεκλῶν τε πρὸς κῶλον, καὶ ἀντιπαρεβίβας ἀλλήλαις μετὰ καὶ αὐτῆς τῆς ἑβραϊκῆς σημειώσεως, τὰ τῶν λεγομένων ἑξαπλῶν ἡμῖν ἀντίγραφα καταλείπειν, ἰδίως τὴν Ἀκύλα καὶ Συμμάρχου καὶ Θεοδοτίωνος ἐκδοσὶν ἅμα τῆ τῶν Ο' ἐν τοῖς τετραπλοῖς ἐπικατασκευάσας ».

(β) Ἐπιφάν. αὐτόθι. « Ἐάν δὲ καὶ πῆμπτῃ καὶ ἡ ἕκτῃ ἑρμηνείᾳ συναφθεῖσιν, ἀκολουθῶς τούτοις ὀκταπλᾶ καλεῖται ».

(γ) Ὀριγέν. τῶν εἰς Ματθ. ἐξηγητικ. Τόμ. ιε'. « Νυνὶ δὲ διλονότι πολλὰ γέγονεν ἢ τῶν ἀντιγράφων διαφορά, εἴτε ἀπὸ βραθυμίας τινῶν γραφῶν, εἴτε ἀπὸ τὸ γλῶσσης τινῶν μοχθηρῶς τῆς διορθώσεως τῶν γραφομένων, εἴτε καὶ ἀπὸ τῶν τᾶ ἐαυτοῖς δοκούντων ἐν τῇ διορθώσει προστιθέντων ἢ ἀφαιρούντων ».

ὅ,τι ἡ τῶν ἀντιγραφῶν ἀμάθεια καὶ τόλμη ἐκ περισσοῦ εἰσῆγαγεν εἰς αὐτό. Ἵνα δὲ διακρίνηται πάντοτε τὸ ἀρχαῖον κείμενον τῶν Ο', ὅσα μὲν δὲν ἔκειντο ἐν τῷ ἑβραϊκῷ καὶ ἔπρεπε νὰ λείψωσιν ἐκ τοῦ ἐλληνικοῦ ὡς περιττά, ἐστμείωσε διὰ τοῦ ὀβελουῦ ὅσα δὲ προσέθηκεν αὐτὸς ἐκ τῶν ἄλλων ἐρμηνειῶν, ταῦτα πάλιν διὰ τοῦ ἀστερίσκου ἐδήλωσεν (α) ὡς τ' ἐπιλοπονίθη ἡ ἐκδόσις αὐτὴ ὑπὸ τοῦ Ὀριγένους οὐχὶ μόνον ἐπὶ σκοπῷ κριτικῆς διορθώσεως, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἐξηγητικὴν χρῆσιν καὶ ἀντίκρουσιν τῶν Ἰουδαίων ἐν ταῖς τούτων πρὸς τοὺς χριστιανούς διαλέξεσι περὶ τῆς ἀγίας Γραφῆς. Ἡ λαμπρὰ δὲ αὕτη συλλογὴ, ἡ πεντήκοντα τόμους πληροῦσα, εἰς τὴν εἰρηγάθη ὁ Ὀριγένης εἴκοσιν ἑπτὰ ἔτη, ἐκομίσθη τῷ 303 εἰς Καισάρειαν, εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ πρεσβυτέρου καὶ μάρτυρος Παμφίλου, ἔνθα εὗρεν αὐτὴν ὁ Ἰερώνυμος καὶ μετοχειρίσθη εἰς διόρθωσιν τῶν παρ' αὐτοῦ χειρογράφων. Ἀλλὰ τὴν σήμερον ἐκ παντὸς τοῦ πονήματος τούτου μόνον βραχυτάτα τινα τεμάχια διεσώθησαν, δημοσιευθέντα ὑπὸ Μοντεραλκωνίου ἐν Παρισίοις, 1713, ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν Hexaplorum Origenis quae supersunt, κτλ.

Ἔτεραί δὲ ἀρχαῖαι εἰς ἀνατολικὰς γλώσσας μεταφράσεις τῆς ἀγίας Γραφῆς εἶναι αἱ ἑξῆς:

α) Ἡ *σαμαρειτικὴ*, περιέχουσα τὰ πέντε μόνον βιβλία τοῦ Μωυσέως. Δὲν πρέπει δὲ νὰ συγχέηται αὕτη μετὰ τῆς *σαμαρειτικῆς* λεγομένης *Πεντατεύχου*, ἧτις ἄλλο δὲν εἶναι, ἢ τὸ ἑβραϊκὸν τῆς Πεντατεύχου κείμενον τοιοῦτον, ὅποιον ἦτο πρὸ τῆς ἐν Βαβυλωνίαι ἀίχμαλωσίας καὶ τοῦ Ἑσδρα' δηλονότι γεγραμμένον δι' ἀρχαίων ἑβραϊκῶν γραμμῶν, καλουμένων νῦν *σαμαρειτικῶν*.

β) Αἱ *γαλιθαῖαι* μεταφράσεις ἢ, κάλλιον, *παραφράσεις* (ταρ-

(α) Ὀριγέν. αὐτῆσι, §. 14. « Τὴν μὲν οὖν ἐν τοῖς ἀντιγράφοις τῆς Παλαιᾶς Δια-
 » θήκης διαφωνίαν, Θεοῦ διδόντος, εὗρομεν ἰσακῶσαι, κριτικῶς χρησάμενοι ταῖς
 » λοιπαῖς ἐκδόσεσιν τῶν γὰρ ἀμφιβαλλομένων παρὰ τοῖς Ἑβραίοις καὶ διὰ τὴν τῶν
 » ἀντιγράφων διαφωνίαν, τὴν κρίσιν ποιησάμενοι ἀπὸ τῶν λοιπῶν ἐκδόσεων, τὸ συ-
 » γχρον ἐκείναις ἐφυλάξαμεν καὶ τινα μὲν ὀβελίσκαμεν ἐν τῷ ἑβραϊκῷ μὴ κείμενα,
 » οὐ τεληθέντες αὐτὰ πάντα περιελεῖν· τινὰ δὲ μετ' ἀστερίσκου προσθήκαμεν, ἵνα
 » δῆλον ᾗ ὅτι μὴ κείμενα παρὰ τοῖς Ο', ἐκ τῶν λοιπῶν ἐκδόσεων συμφωνίαι τῷ ἑ-
 » βραϊκῷ προσθήκαμεν καὶ ὁ μὲν βουλούμενος πρόηται αὐτὰ ἢ δὲ προσκόπτει τὸ
 » τοιοῦτον, ὁ βούλεται περὶ τῆς παραδοχῆς αὐτῶν, ἢ μὴ, ποιῆσαι ».

γουμε), ἐπειδὴ εἶναι τῷ ὄντι ἐξηγήσεις τοῦ κειμένου μᾶλλον, ἢ κατὰ γράμμα μεταφράσεις· δέκα τὸν ἀριθμὸν, περιέχουσαι πάντα τὰ ἐν τῷ Ἑσδραϊῷ κανόνι θεῖα βιβλία τῆς Π. Δ. πλὴν τοῦ Δανιὴλ, Ἑσδρα καὶ Νεεμίου. Ἐκ τούτων ἡ μᾶλλον παρ' Ἰουδαίους τε καὶ χριστιανοὺς τιμωμένη εἶναι ἡ ἀποδιδομένη εἰς τὸν ῥαββίνου Ὁργελον, περὶ τὰ τέλη τῆς 6' ἑκατονταετηρίδος ἀκμάσαντα.

γ') Αἱ *συριακαί*, τῶν ὁμοίων ἡ ἀξιολογώταται καὶ μάλιστα πασῶν τιμωμένη εἶναι ἡ λεγομένη *Πεσρίτα*, ἥτοι ἀπλῆ (α), μεθερμηγνευθεῖσα ἐκ τοῦ ἑβραϊκοῦ, ἀλλ' ἀδύλον ὑπὸ τίνος καὶ κατὰ τίναν ἐποχὴν. Τῆς δὲ Καινῆς Διαθήκης ἡ εἰς τὸ συριακὸν ἐρμηνεία, γενομένη ἀναμφιβόλως ἀπὸ τοῦ ἐλληνικοῦ κειμένου, χρονοθετεῖται, ὡς κοινῶς πιστεύεται, κατὰ τὸ τέλος τῆς 6' ἢ περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς γ' ἑκατονταετηρίδος.

δ') Αἱ *αραβικαί*, αἵτινες ὅμως δὲν νομίζονται πολλοῦ λόγου ἀξίαι, εἴτε διότι δὲν εἶναι πολὺ ἀρχαῖαι, εἴτε διότι αἱ πλεῖσται αὐτῶν δὲν ἔγιναν ἀπὸ τῶν πρώτων κειμένων, ἀλλ' ἀπ' ἄλλων μεταφράσεων, καὶ μάλιστα μετὰ πολλῆς τῆς ἀμελείας καὶ ἄνευ τῆς δεούσης εἰς τὴν γραφὴν προσοχῆς. Τούτων δὲ αἰδομαστότεροι εἶναι ἡ τοῦ ῥαββίνου Σααδίου Γαῶν ἐκ Φαΐου τῆς Αἰγύπτου, γενομένη ἐκ τοῦ ἑβραϊκοῦ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς δεκάτης ἑκατονταετηρίδος (6) ἢ ὑπὸ Θεωμᾶ Ἑρπενίου ἐν Λουγδούφ Βαταυῶν ἐν ἔτει 1622 δημοσιευθεῖσα, ἀποδιδομένη εἰς Ἀφρικανὸν τινὰ Ἰουδαῖον κατὰ τὸν γ' αἰῶνα, καὶ ἡ ἐν ταῖς Πολυγλώττοις τῶν Χαρισίων καὶ τοῦ Λονδίνου ἐκδοθεῖσα.

(α) Δύσκολον φαίνεται νὰ δοθῇ ὁ λόγος, δι' ὃν ἡ μετάφρασις αὕτη καλεῖται ἀπλῆ· διότι παρὰ πᾶσαν ἄλλην συριακὴν εἶναι ἡ ὑγιεινότερον ἀπλῆ· κατ' ἄλλους ἐρμηνεύεται ἡ λέξις μᾶλλον διὰ τοῦ πιστῆ, ἴσως διότι οἱ Σύροι εἰς αὐτὴν μάλιστα ἐδίδον τὰ πιστά.

(6) Ἦτο ὁ β. Σααδίας Γαῶν πρόεδρος τῆς ἐν Σόρῃ ἢ Σούρῃ τῆς Βαβυλωνίας Ἰουδαϊκῆς σχολῆς ἀπὸ τοῦ 927 μέχρι τοῦ 934 ἔτους μ. Χ., ἀλλ' ἐλθὼν εἰς ἔριδος πρὸς τὸν προϊστάμενον αὐτοῦ β. Δαυὶδ βαιν Σαακαῖον, ἀφωρίσθη ἐπὶ ἑπτὰ ὄλα ἔτη. Ἀπέθανε τῷ 942, πεντηκοντούτης τὴν ἡλικίαν. Τὸ ὄνομα αὐτοῦ Γαῶν ἦτο τρισηπτακτὸν τοῦ ἐπαγγελίματος αὐτοῦ ἐπωνύμιον, ἀποδιδόμενον εἰς τὸν πρόεδρον τῶν ἐν Βαβυλωνίᾳ Ἰουδαϊκῶν σχολῶν.

έ) Ἡ *αιθιοπική*, ἥτις φαίνεται οὔσα ἡ αὐτὴ, τῆς ὁποίας μνεῖαν ποιεῖται ὁ ἅγιος Ἰωάννης Χρυσόστομος (α), χρονοθετουμένη κατὰ τὴν δ' ἑκατονταετηρίδα, ὅτε ὁ Φρουμέντιος, ἐπίσκοπος προχειρισθεὶς ὑπὸ τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου, ἀπῆλθε νὰ κηρύξῃ τὴν χριστιανικὴν πίστιν εἰς Ἀβυσσηνίαν. Ταύτης δὲ τῆς μεταφράσεως, ἐρμηνευθεῖσας ἐκ τοῦ κειμένου τῶν Ο', δὲν ἐξεδόθησαν εἰ μὴ τὰ πρῶτα τέσσαρα κεφάλαια τῆς Γενέσεως, τὸ βιβλίον τῆς Ῥούθ, τὸ Μαλτήριον, τὸ Ἄσμα τῶν ἁσμάτων, ὁ Ἰωὴλ, Ἰωνᾶς, Σοφονίας καὶ Μαλαχίας.

ς) Ἡ *περσική*, ἥτις ἐκ μὲν τῆς Π. Δ. περιέχει μόνον τὴν Πεντάτευχον, φιλοπονηθεῖσα ἐκ τοῦ ἑβραϊκοῦ μετὰ τὸν ἡ αἰῶνα ὑπὸ Ἰουδαίου τινός, Ῥαββὶ Ἰακώβ καλουμένου, υἱοῦ τοῦ Ἰωσήφ Ταυοῦς (ε): ἐκ δὲ τῆς Καινῆς, γενομένη ἐκ τῆς συριακῆς ἐρμηνείας, μόνον τὰ τέσσαρα Εὐαγγέλια.

ζ) Ἡ *αιγυπτιακὴ ἢ κοπτική*, δηλονότι εἰς τὴν γλῶσσαν τῆς κάτω Αἰγύπτου, καὶ ἡ *σαῦδικὴ ἢ θηβαϊκὴ*, εἰς τὴν τῆς ἄνω, γενομένη ἐκ τῶν Ο' περὶ τὴν ε' ἑκατονταετηρίδα, ἢ, κατὰ τινας, τελευτώσας τῆς γ' ἢ ἀρχομένης τῆς δ', ὅτε ὁ χριστιανισμὸς φαίνεται μάλιστα ἐξαπλωθεὶς εἰς τὰς ἐπαρχίας τῆς Αἰγύπτου.

η) Ἡ *ἀρμενικὴ*, ἐκπονηθεῖσα ἐκ τοῦ κειμένου τῶν Ο' περὶ τὰ μέσα τῆς ἑκατονταετηρίδος ὑπὸ Μεσρωπίου, ἐξ ἀπορρήτων συμβούλου τοῦ βασιλέως τῆς Ἀρμενίας Οὐράμ. Σκαουοῦ, καὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ (γ). Εἰς τὸν Μεσρωπίον τοῦτον ἀποδίδεται καὶ ἡ τοῦ ἀρμενικοῦ ἀλφαβήτου εὗρεσις.

θ) Ἡ *γροθικὴ*, φιλοπονηθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου τῶν Γόθων

(α) Ἐν Ὁμλ. Β' εἰς Ἰωάν.

(ε) Τὸ ὄνομα Ταυοῦς οἱ μὲν ἐρμηνεύουσιν ὡς ἐμφανὴν τὴν πατρίδα τοῦ ἀνδρός, ἐκ τῆς περσικῆς πόλεως Τόβς ἕτεροι δὲ λέγουσιν αὐτὸ κύριον ὄνομα, σημαίνον περιεσσι τὸν ταῦν.

(γ) Ὁ Ἀνώνομος βιογράφος τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσόστομου ἀναφέρει, ὅτι ἡ ἀρμενικὴ μετάφρασις τῆς Γραφῆς ἐξεπονήθη μάλιστα προτροπῇ τοῦ θεοῦ τούτου τῆς Ἐκκλησίας Πατρὸς ὅς τις διατρέβων ἐξόριστος ἐν Κακουσῶ τῆς Ἀρμενίας, κατὰ τὰς ἐρήμους τοῦ Ταύρου, θερμῶς προέτρεπε τοὺς Ἀρμενίους ἵνα μεθερμηνεύωσιν εἰς τὴν ἐγγύφιον γλῶσσαν τὰ βεβα βιβλία. Ἀνώνομ. Βίος Ἰωάν. τοῦ Χρυσ. κει. 413. « Διακελεύεσθαι (τὸν Χρυσόστομον) τὸ τε ψαλτήριον καὶ τὴν ἅπασαν διαθήκην πρὸς τὴν ἐκείνων γλῶτταν μεταποιήσασθαι ».

Οὐλφίλα κατὰ τὴν δ' ἑκατονταετηρίδα. Δεΐψανα τῆς εἰς γοθικὴν γλῶσσαν καὶ γραφὴν μεταφράσεως ταύτης τῶν θείων βιβλίων ἀνεκαλύφθησαν καὶ ἐγνώσθησαν μετὰ πολλοὺς αἰῶνας ὕστερον ἀπὸ τῆς καταστροφῆς τοῦ ποτὲ μεγάλου καὶ ἰσχυροῦ λαοῦ τῶν Γότθων· καὶ τὰ μὲν πλεῖστα διεσώθησαν ἐκ τῆς μεταφράσεως τῆς Καινῆς Διαθήκης, τουτέστι τὰ τέσσαρα Εὐαγγέλια καὶ πολλαὶ τοῦ ἀποστόλου Παύλου ἐπιστολαί· τῆς δὲ Παλαιᾶς εὗρέθησαν μόνον ὀλίγα τεμάχια ἐκ τοῦ Ἑσδρα καὶ Νεεμίου. Ταῦτα δὲ πάντα ἀνεκάλυψεν ἐπὶ παλιμψήστων χειρογράφων ἐν ἔτει 1817, ἐν τῇ ἀμβροσιανῇ τοῦ Μεδιολάνου βιβλιοθήκῃ, ὁ περικλεῆς Ἄγγελος Μάϊος, ὁ καρδινάλιος, ὅστις ἐξέδωκεν αὐτὰ διὰ βοήθειάς καὶ συμπράξεως τοῦ κόμητος Καστιλλιοναίου τῷ 1819. Ὅσον δ' ἐκ τῶν ὀλίγων διασωθέντων τεμαχίων δύναται τις νὰ εἰκάσῃ, μεθρημπευθῆναι ὑπὸ τοῦ Οὐλφίλα ἢ μὲν Π. Δ. ἐκ τῶν Ο' ἢ δὲ Καινῆ, ἐκ τοῦ ἐλληνικοῦ κειμένου, καὶ μάλιστα πιστῶς καὶ ἀκριβῶς καὶ ἐπιτηδεῖως. Παρέλιπε δὲ, λέγεται, ἐν τῇ μεταφράσει ὁ Οὐλφίλας τὰς βίβλους τῶν Βασιλειῶν, ἵνα μὴ ἐρεθίσῃ ἐπὶ μᾶλλον τὸν πολεμικὸν νοῦν τῶν Γότθων (α).

ι) Ἡ σλαβικῇ, γενομένη περὶ τὰ μέσα τοῦ 9' αἰῶνος παρὰ τῶν δύο ἐκ Θεσσαλονίκης ἀδελφῶν, Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου, οἵτινες πεμφθέντες ἐκ Κωνσταντινουπόλεως πρὸς Ἐραδίσλαυον τὸν ἡγεμόνα τῶν Μωραυῶν, ἐκήρυξαν τὴν θείαν τοῦ Εὐαγγελίου διδασκαλίαν εἰς τὸ πολύφυλον γένος τῶν Σλάβων.

Τῶν δὲ εἰς τὰς δυτικὰς ἢ νεωτέρας γλώσσας μεταφράσεων τῆς ἀγίας Γραφῆς αἱ κυριώτεραι εἶναι αἱ ἀκόλουθοι·

α) Αἱ *ιταλικαί*· ἢ ὑπὸ τοῦ μοναχοῦ Νικολάου Μαλέρμου ἢ Μαλέρβου, γενομένη ἐκ τῆς Βουλγάτας (ἐν Βενετίᾳ, 1471.) ἢ ὑπὸ Ἀντωνίου Βρουκιόλου, ἀπὸ τοῦ ἑβραϊκοῦ, ἢ ἀπὸ λατινικῆς τινος ἑρμηνείας (ἐν Βενετίᾳ, 1530. 1560.), καὶ ἢ ὑπὸ Ἀντωνίου Μαρτίνου, ἀρχιεπισκόπου Φλωρεντίας.

(α) Φιλοσόφ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. 6'. §. 5. « Καὶ τὰ τε ἄλλα αὐτῶν ἐπεμελεῖτο » (Οὐλφίλας), καὶ γραμμάτων αὐτοῖς οἰκείων εὐρέτης καταστάς, μετέφρασεν εἰς τὴν » αὐτῶν φωνὴν τῆς Γραφῆς ἀπάσας, πλὴν γε δὴ τῶν Βασιλειῶν, ἅτε τῶν μὲν πολέ- » μων ἱστορίων ἔχουσιν, τοῦ δὲ ἔθνους ὄντος φιλοπελέμου, καὶ δεομένου μᾶλλον χαλι- » νου τῆς ἐπὶ ταῖς μάχαις ἄρμης, ἀλλ' οὐχὶ τοῦ πρὸς ταῦτα παραβῆναιτος ».

β) Αἱ ἰσπανικαί· ἡ παρὰ τοῖς Ἰσπανοῖς Ἰουδαίοις ἐν χροῖσει, ἐρμηνευθεῖσα κατὰ λέξιν ἀπὸ τοῦ ἑβραϊκοῦ, καὶ τυπωθεῖσα ἐν Φερβέρτζ, **1553**· ἡ ὑπὸ Κυπριανοῦ Βαλερίου, ὑπαδοῦ τῆς Ἐκκλησίας τῶν Διαμαρτυρομένων, ἀπὸ τῶν πρωτοτύπων κειμένων, καὶ ἄλλαι.

γ) Αἱ γερμανικαί· τούτων ἡ ἀρχαιοτάτη ἐξεδόθη ἐν Νορμπεργῆ καὶ Αὐγούστη, **1177**, γενομένη ἐκ τῆς Βουλγάτας· πρώτη δὲ ἡ ἀπὸ τῶν πρωτοτύπων κειμένων φιλοπονηθεῖσα εἶναι ἡ τοῦ Μαρτίνου Λουθήρου, ἐξ ἧς ἐγένεον ἔπειτα αἱ πλεῖσται τῶν παρὰ τοῖς ἀρκητοῖς λαοῖς μεταφράσεων. Μετὰ δὲ τὴν ἐν Τριδέντῳ Σύνοδον μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων ἐφάνησαν πάμπολλαι ἄλλαι γερμανικαὶ τῆς θείας Γραφῆς ἐρμηνεῖαι.

δ) Αἱ ὀλλανδικαί· ἡ ὑπὸ Νικολάου Βαμβίγγου (Van Winghe) ἐν ἔτει **1544**· ἡ ὑπὸ Ἀνδρέου Βανδερσούρου, ἐν Οὐτραίεκτῳ, **1732**· καὶ ἡ ὑπὸ Γουλιέλμου Σμιτίσου καὶ Βαγγώβου (Van Hebe), ἐν Ἄντουερπῆ, **1744**.

ε) Αἱ ἀγγλικά· τῶν ὁποίων πρώτη εἶναι ἡ ὑπὸ Ἰωάννου Τρεβίσου, ἐπὶ βασιλείῳς Ἐριχάρδου β', ἐν ἔτει **1357**.

ς) Αἱ γαλλικά· τούτων ἡ ἀρχαιοτάτη εἶναι ἡ ὑπὸ Πέτρου τοῦ Βάλδου (Pierre de Vaux), ζώντος περὶ τὸ ἔτος **1160**· μετ' αὐτὴν ἡ ὑπὸ τοῦ ἱερέως Γουιάρδου Μουλινσίου (Gouyard des Moulins), ἀκμάσαντος τὴν ιγ' ἑκατονταετηρίδα, τυπωθεῖσα ἐν Παρισίαις **1488**· ἔπειτα ἡ ὑπὸ Ἐννάτου Βενεδίκτου, ἐν Παρίσι. **1566**· ἡ ὑπὸ Σακῶ (le Maistre de Sacy), ἐν Παρίσι. **1612**. **1717**· καὶ πλεῖσται ἄλλαι κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

Περὶ τῶν βιβλίων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Περὶ τῆς Πεντατεύχου.

Τὰ βιβλία, τὰ ἀπαρτίζοντα τὴν Πεντατεύχον, εἶναι ἡ Γένεσις, ἡ Ἔξοδος, τὸ Λευϊτικόν, οἱ Ἀριθμοὶ καὶ τὸ Δευτερονόμιον. Τὰ ὀνόματα ταῦτα εὐρίσκονται παρὰ τοῖς Ὅ, ἐξ ὧν μετέβησαν καὶ εἰς τὴν Βουλγάταν· ἐν δὲ ταῖς ἑβραϊκαῖς Γραφαῖς ἕκαστον τῶν πέντε τούτων βιβλίων καλεῖται ἀφ' ὧν ἀρχεται πρώτων λέξεων. Οἱ δὲ Ἰουδαῖοι ἐμφαίνουσι καὶ τὰ πέντε βιβλία συνάμα διὰ μόνης τῆς λέξεως *θωρά*, ἥτις σημαίνει τὸν νόμον, ἐπειδὴ περιέχονται ἐν αὐτῷ πάντες οἱ νόμοι τῶν ἀρχαίων Ἑβραίων.

Ἡ *Γένεσις*, ἑβρ. *Βεραϊσιθ*, ἥτοι Ἐν ἀρχῇ, λατίν. *Genesis*, τὸ πρῶτον βιβλίον τῆς Πεντατεύχου, περιέχει ἱστορικὴν τινα σύνοψιν τῶν προμωσαϊκῶν ἀποκαλύψεων ἀπὸ κτίσεως κόσμου καὶ ἀπὸ τῆς πρώτης πλάσεως τοῦ ἀνθρώπου μέχρι τῆς τελευταίας τοῦ Ἰωσήφ ἐν Αἴγυπτῳ. Τὸ βιβλίον ὅλον διαιρεῖται κατὰ τὴν κυρίαν αὐτοῦ ὑπόθεσιν εἰς δύο τμήματα. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον τμήμα, μέχρι τῆς ἱστορίας τοῦ Ἀβραάμ ἐπεκτεινόμενον (κερ. α' — ια'), υποδιαιρεῖται πάλιν ὡς ἐξῆς· κερ. α' — γ', περιέχονται ἡ δημιουργία τοῦ κόσμου, ἡ πλάσις τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καὶ τὰ περὶ τοῦ παραδείσου, περὶ τῆς ἀμαρτίας τῶν πρωτοπλάστων καὶ περὶ τῆς τιμωρίας αὐτῶν· κερ. δ' — ε', περιγράφεται ἡ ἱστορία τῶν ἀπογόνων τοῦ Ἀδάμ μέχρι τοῦ Νῶε, τοῦ δευτέρου γενάρχου τῶν ἀνθρώπων, μεθ' οὗ ὁ Θεὸς ἐποίησε διαθήκην· κερ. ς' — ια', περιέχεται ἡ ἱστορία τοῦ κατακλισμοῦ καὶ τοῦ Νῶε καὶ τῶν ἀπογόνων αὐτοῦ μέχρι τοῦ Ἀβραάμ· μετὰ τούτου νέα γίνεται παρὰ τοῦ Θεοῦ διαθήκη, καὶ νέα γενεὰ ἀρχεται ἀπ' αὐτοῦ. Τὸ δὲ δεύ-

τερον τμήμα του βιβλίου, από του ιβ' κεφαλαίου ἀρχόμενον και μέχρι του ν', του τελευταίου, ἐκτεινόμενον, περιλαμβάνει την ιστορίαν τῶν τριῶν μεγάλων πατριαρχῶν του ἰουδαϊκοῦ λαοῦ και τῶν γενεῶν αὐτῶν. Ὅτε δηλαδή ὁ οἶκος του Θάρα, του πατρὸς του Ἀβραάμ, ἐγκατέλιπε τὸν ἀληθινὸν Θεόν, και ἡ τούτου λατρεία ἔμελλε νὰ ἐξαφανισθῇ ἀπὸ του προσώπου τῆς γῆς, ἐκλήθη ὁ Ἀβραάμ ἐκ τῆς πατρίδος αὐτοῦ νὰ ἔλθῃ εἰς γῆν Χαναάν, ἵνα, φεύγων τὴν εἰδωλολατρείαν και ἐν τῇ πίστει του ἀληθινοῦ Θεοῦ στήριζόμενος, γείνη πατριάρχης νέας τινὸς πιστῆς γενεᾶς. Ὁ Ἀβραάμ λαμβάνει πολλάκις τὴν ἐπαγγελίαν ὅτι οἱ ἀπόγονοι αὐτοῦ θέλουσι πληθυνθῆ μεγάλως· ὅτι, ἀφ' οὗ διατρίψωσιν ἐπὶ ξένης χώρας τετρακόσια ἔτη ἐν δουλείᾳ και ταπεινώσει, θέλουσι κληρονομήσει και κατὰσχει τὴν γῆν Χαναάν, και ὅτι ἐν τῷ σπέρματι αὐτοῦ θέλουσιν ἐνευλογηθῆ πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς. Ἡ ἐπαγγελία αὕτη μεταβαίνει ὡς κληρονομία ἐπὶ τὸν Ἰσαὰκ και Ἰακώβ, και ἀποτελεῖ οἰονεὶ τὸ κέντρον, περὶ ὃ συναγείρονται και περιστρέφονται πάντα τὰ ἐν τῇ οἰκογενειακῇ ιστορίᾳ τῶν τριῶν τούτων πατριαρχῶν, μὴ ἐξαιρουμένης μηδ' αὐτῆς τῆς ιστορίας του Ἰωσήφ. Ὅσα δὲ παρενείρονται προσέτι ἐν τῇ Γενέσει περὶ ἄλλων φυλῶν και λαῶν, συμπληροῦσι ταῦτα και τελειοποιοῦσι τὴν τῶν εἰρημένων πατριαρχῶν ιστορίαν.

Τῆς Γενέσεως προφανὴς σκοπὸς εἶναι νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ιστορικὴ εἰσαγωγή και προπαρασκευὴ εἰς τὴν μωσαϊκὴν νομοθεσίαν. Ἡ ἐξοδος τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ἐκ τῆς Αἰγύπτου προπαρασκευάζει ἀμέσως τὸν ἀναγνώστην, ὡς γίνεται δῆλον, εἰς τὸν ἐπὶ του ἔρους Σινᾶ δοθέντα νόμον· ἀλλ' ἡ ἐξοδος αὕτη ἐκ τῆς Αἰγύπτου τσαυτήν ἔχει συνάφειαν μετὰ τῆς ιστορίας τῶν τριῶν πατριαρχῶν, ὡς· ἐκείνη χωρὶς ταύτης ἀδύνατον νὰ ἐννοηθῇ· ἡ δὲ ιστορία του Ἀβραάμ, του πρώτου τῶν τριῶν τούτων πατριαρχῶν, ἀνάγει πάλιν τὸν ἀναγνώστην ὀπίσω εἰς τὴν ιστορίαν τῆς ἐξαπλουμένης πάντοτε ἐπὶ μάλλον διαφορᾶς, και αὕτη πάλιν εἰς τὴν πρωτίστην πάσης διαφορᾶς αἰτίαν, τὴν ἁμαρτίαν τῶν πρωτοπλάστων. Ἔτι δὲ δι' ὅλης τῆς ἐκλογῆς τῶν γεγονότων και διὰ τῶν πολλῶν ἄλλων ἐν τῷ μεταξύ παρενευρομένων δηλοῖ ὁ συγγραφεὺς ὅν

ἔχει σκοπόν, ἵνα προετοιμάσῃ δηλονότι τὸν ἀναγνώστην εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς μετὰ ταῦτα δοθείσης νομοθεσίας. Ἡ καθιέρωσις τῆς ἐορτῆς τοῦ σαββάτου, ἡ θυσία τοῦ Ἄβελ καὶ τοῦ Κάϊν, αἱ πολλάκις εἰς τὸν Ἀβραάμ, Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ γενόμεναι ἐπαγγελίαι, ἡ ἐμφάνισις τοῦ Μελχισεδέκ, ἱερέως τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου καὶ βασιλείως τῆς Σαλήμ, ἡ διὰ διασθορὰν καταστροφή τῶν Σοδόμων καὶ Γομόρρων, ἡ εἰσαγωγή τῆς περιτομῆς, ταῦτα πάντα φαίνονται ὅτι ἐμνημονεύθησαν ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ὡς εἰς μέλλον τι ἔχοντα τὴν ἀναστροφάν.

Ἡ Ἐξοδος, ἕβρ. *Beaulè seμώθ*, ἥτοι Ταῦτα τὰ ὀνόματα, λατιν. *Exodus*, διηγείται τὴν δουλείαν τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐν Αἰγύπτῳ, τὴν γέννησιν καὶ τὸν βίον τοῦ Μωϋσέως, τὰς δέκα πληγὰς τῆς Αἰγύπτου, τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἑβραίων, τοὺς ὁποίους ὁ Μωϋσῆς ἐξήγαγεν ἐκ τῆς Αἰγύπτου, τὴν διάβασιν τῆς Ἐρυθρᾶς Θαλάσσης, τὸ μάννα ἐν τῇ ἐρήμῳ, τὸν ἐπὶ τοῦ ὄρους Σινᾶ δοθέντα νόμον, τὴν κατασκευὴν τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου καὶ τὴν περιγραφὴν τῶν σκευῶν καὶ πάντων τῶν κοσμημάτων αὐτῆς. Τὰ μ' τοῦ βιβλίου τούτου κεφάλαια περιλαμβάνουσι 145 ἔτη τῆς ἱστορίας τῶν Ἑβραίων, δηλονότι ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἰωσήφ μέχρι τοῦ δευτέρου ἔτους τῆς ἐξόδου αὐτῶν ἐκ τῆς Αἰγύπτου.

Τὸ *Λευϊτικόν*, λατιν. *Leviticus*, ὠνομάσθη ἀπὸ τῆς φυλῆς τῶν Λευϊτῶν, ἧς χάριν ἐγράφη ἑβραϊστὶ καλεῖται *Baïkρά*, *Καὶ ἀνεκάλεσεν*, ἐπειδὴ τὸ βιβλίον τοῦτο ἄρχεται παρὰ τοῖς Ἑβραίοις ἀπὸ τῶν λέξεων, *Καὶ ἀνεκάλεσε Μωϋσῆν*. Τὸ Λευϊτικὸν ἐν τοῖς κζ' κεφαλαίοις, ἐξ ὧν σύγκειται, περιέχει συλλογὴν διαφόρων πολιτικῶν καὶ θρησκευτικῶν νόμων, τῶν ὁποίων ἡ τήρησις ἦτο ἐπιτετραμμένη μάλιστα εἰς τοὺς ἱερεῖς καὶ τοὺς Λευῖτας. Ἀφορῶσι δὲ οἱ νόμοι οὗτοι κυρίως τὴν προσφορὰν τῶν θυσιῶν, τὴν εἰς τὴν ἱερουσύνην χειροτονίαν τοῦ οἴκου Ἀαρῶν, τὰ περὶ καθαρῶν καὶ ἀκαθάρτων, τὸν γάμον, τὰς ἐορτὰς, τὴν σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου καὶ τὰ σκεύη αὐτῆς, τὰ περὶ τῶν εὐχῶν, τὰ περὶ τῶν δεκάτων καὶ τὰ παρόμοια. Πάντα τὰ ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ ἱστοροούμενα συμβεβηκότα περιλαμβάνουσι μόνον μηνιαῖον διάστημα, ἥτοι ἀπὸ τῆς κατασκευῆς τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου, τῆς πρώτης ἡμέρας τοῦ πρώτου

μηνὸς τοῦ δευτέρου ἔτους τῆς ἐξόδου ἐκ τῆς Αἰγύπτου μέχρι τοῦ δευτέρου μηνὸς, ὅτε ἔγεινε τοῦ λαοῦ ἡ ἐπίσκεψις ἢ ἀπαριθμησις.

Οἱ *Ἀριθμοὶ*, λατ. *Numeri*, ὠνομάσθησαν ἑβραϊστὶ *Βαϊεδαβ-
λέρ*, *Καὶ ἐλάλησε*· διότι τὸ πρῶτον τοῦ βιβλίου κεφάλαιον, καὶ
τὸ 6', καὶ τὰ πλεῖστα τῶν ἐπομένων ἄρχονται ἀπὸ τῆς φράσεως,
Καὶ ἐλάλησε Κύριος πρὸς Μωϋσῆν. Τὸ βιβλίον ἱστορεῖ τὴν γε-
νομένην ἀρίθμησιν τῶν ἐν τῷ Ἰσραὴλ πολεμιστῶν ἀνδρῶν, τῶν
πρωτοτόκων καὶ τῶν Λευϊτῶν· περιγράφει τοὺς νόμους τοὺς δο-
θέντας εἰς τοὺς Ἑβραίους ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ διηγεῖται τὴν ἐν αὐτῇ
ἱστορίαν τοῦ λαοῦ τούτου. Τὰ 13' κεφάλαια, ἐξ ὧν συνίσταται,
περιλαμβάνουσι περίπου 39 ἔτη· τουτέστιν ἀπὸ τοῦ 6' ἔτους τῆς
ἐκ τῆς Αἰγύπτου ἐξόδου μέχρι τοῦ τέλους τῶν τεσσαράκοντα ἐτῶν
τῆς ἐν τῇ ἐρήμῳ διατριβῆς τῶν Ἑβραίων.

Τὸ *Δευτερονόμιον*, ἑβρ. *Αἰλὲ χαδδεβαρίμ*, *Οὗτοι οἱ λόγοι*,
λατινιστὶ *Deuteronomium*, περιέχει ἐν 14' κεφαλαίοις ἐπανά-
ληψιν ἀπάσης τῆς μωσαϊκῆς νομοθεσίας· ἀλλ' οὐχὶ ἀπλῆν ἐπανά-
ληψιν μόνον· διότι τοὺς ἤδη γνωστοὺς νόμους καὶ τὰς λοιπὰς δια-
τάξεις τὸ μὲν, ἐρμηνεύει καὶ ἐπὶ τὸ ἀκριθέστερον προσδιορίζει·
τὸ δὲ, συμπληροῖ, καὶ τὸν λόγον συνήθως τῆς καθιερώσεως αὐ-
τῶν προσεπιφέρει. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ βιβλίου ἀποδεικνύει ὁ
Μωϋσῆς διάδοχον αὐτοῦ τὸν Ἰησοῦν τοῦ Ναυῆ, καὶ παραδίδει εἰς
τοὺς Λευίτας τὸ βιβλίον τοῦ νόμου πρὸς διατήρησιν αὐτοῦ ἐν τῇ
κιθωτῇ τῆς διαθήκης. Ἐπονται ἔπειτα αἱ τελευταῖαι τοῦ Μωϋ-
σέως διατάξεις, ἡ προφητικὴ αὐτοῦ εὐλογία καὶ τὰ περὶ τοῦ θά-
νάτου αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ὄρους Ναβαῦ ἀντικρῶ τῆς Ἰεριχούς. Τὰς δια-
τάξεις δὲ καὶ τὰς ὁμιλίαις, τὰς ἀποτελούσας τὴν ὑπόθεσιν τοῦ
Δευτερονομίου ἀπήγγειλεν ὁ Μωϋσῆς ἐπὶ τῆς γῆς Μωάβ. Διαφέρουσι
δὲ αἱ τοῦ Μωϋσέως προκλαλαὶ αὐταὶ πρὸς τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ ἀπὸ
τῶν ἐν ταῖς τρισὶ προηγουμέναις βίβλοις ὁμιλιῶν αὐτοῦ, καθότι
ἐνταῦθα μὲν, ἐν τῷ Δευτερονόμιῳ, ἐκφωνεῖ τοὺς τελευταίους πα-
τρικαὺς λόγους, ὁποίους ἀρχηγός τις τοῦ λαοῦ, ἀποθνήσκων, ἤθε-
λεν ἀπαγγεῖλαι πρὸς τὸν λαόν, ἄρα μετ' ἰδίαις τινὸς ἀγάπης καὶ
προθυμίας· ἐν δὲ ταῖς πρὸ τούτου βίβλοις λαλεῖ μᾶλλον ὡς νο-
μοθέτης καὶ διερμηνεύς τῶν ἀμέσων ἀποκαλύψεων τοῦ Θεοῦ.

Ὅτι ἡ Πεντάτευχος εἶναι γνήσιον τοῦ Μωϋσέως σύγγραμμα, ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν ἐξῆς. Δὲν ὑπάρχει ἀρχαῖον ἄλλο βιβλίον, οὐτινος ὁ συγγραφεὺς ἐμνημονεύθη συχνότερον καὶ ἔγεινε γενικώτερον γνωστός, ὅσον ἡ Πεντάτευχος· οὐχὶ μόνον ἐν ἐκάστῳ τῶν πέντε βιβλίων, ἐξ ὧν σύγκειται, ἀλλὰ προσέτι καὶ ἐν πᾶσι τοῖς λοιποῖς τῆς τε Π. καὶ Κ. Διαθήκης, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐξαιρέσεως, συγγραφεὺς αὐτῆς ὀνομάζεται ὁ Μωϋσῆς· ῥητῶς δὲ καὶ σαφέστατα ἅμα καὶ βεβαιότατα λέγεται ἐν τῷ Δευτερονομίῳ ὅτι ὁ Μωϋσῆς ἔγραψε τὸν νόμον (α). Οἱ Σαμαρεῖται, ἄσπονδοὶ ἐχθροὶ τῶν Ἰουδαίων, πάσας μὲν τὰς θείας γραφὰς τῆς Π. Δ. ἀπορρίπτουσι, μόνην δὲ τὴν Πεντάτευχον παραδέχονται ὡς θεόπνευστον καὶ ὑπὸ τοῦ Μωϋσέως συγγεγραμμένην. Ἡ Πεντάτευχος ἐφυλάττετο, ὡς πολυτίμος τις θησαυρὸς, παρακατατεθειμένη ἐκ πλαγίων τῆς κιβωτοῦ (β)· οἱ ἱερεῖς ἐνεχειρίζον εἰς τοὺς βασιλεῖς ἢ τοὺς ἡγεμόνας, ὅτε ἐλάβανον τὰς ἡνίας τῆς κυβερνήσεως, ἀντίγραφον αὐτῆς, γινόμενον ἐκ τοῦ αὐτογράφου, ἵνα μελετῶσι καὶ φυλάττωσι τὸν νόμον κατὰ πᾶν ἑβδομῶνον ἔτος ὁ νόμος τοῦ Μωϋσέως ἔπρεπε ν' ἀναγινώσκηται ἐνώπιον παντὸς τοῦ λαοῦ, καὶ νὰ γνωστοποιῆται, οὕτως εἰπεῖν, εἰς αὐτὸν πάλιν (γ)· ἡ φυλὴ τοῦ Λευὶ, ἡ συγκεκριμένη ἐξ εἴκοσι καὶ δύο χιλιάδων ἀνδρῶν, εἶχε μάλιστα τὴν φροντίδα τῆς τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου φυλακῆς· ἐκ τούτου ἤρτετο τὴν διδασκαλίαν αὐτῆς, καὶ πᾶν εἴ τι ἀνεφέρετο εἰς τὰ ἔθιμα καὶ τὰς θρησκευτικὰς τελετάς· ἐν τούτῳ τῷ βιβλίῳ ὡσαύτως εὑρίσκον καὶ οἱ δικασταὶ τοὺς πολιτικούς νόμους, καθ' οὓς ὄφειλον νὰ γίνωνται διανομαὶ τῆς δικαιοσύνης εἰς τὸν λαόν· πάμπολλα ἀντίγραφα τοῦ νόμου τούτου εὑρίσκοντο εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἰουδαίων, οἵτινες διετήρουν αὐτὰ μετὰ θρησκευτικῆς εὐλαβείας ὡς βιβλίον θεῖον, ὡς ἐνέχουρον τῶν θείων πρὸς αὐτοὺς ἀγαθοεργιῶν. Πῶς λοιπὸν δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ Πεντάτευχος, βιβλίον οὕτω κοινῶς παρὰ πᾶσι τιμώμενον, μετὰ τοσαύτης φροντίδος καὶ ἐπιμελείας φυ-

(α) Δευτερ. λβ. 9. » Καὶ ἔγραψε Μωϋσῆς τὰ ῥήματα τοῦ νόμου τούτου εἰς » βιβλίον ».

(β) Δευτερ. λβ. 26.

(γ) Δευτερ. λβ. 10—13.

λαττόμενον, καὶ ἐν δημοσίᾳ χρήσει ὄν, πῶς εἶναι δυνατόν νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι δὲν εἶναι γνήσιον σύγγραμμα τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου, ὅρ' οὗ πιστεύεται ὅτι συνεγράφη κατὰ τὴν ὁμόφωνον μαρτυρίαν παντὸς τοῦ ἰουδαϊκοῦ ἔθνους, ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς;

Ἡ Πεντάτευχος περιέχει καὶ ἐν ἑαυτῇ πολλοὺς χαρακτῆρας τῆς γνησιότητος καὶ ἀξιοπιστίας. Πάντα, περὶ ὧν πραγματεύεται, ἱστορικὰ, θρησκευτικὰ, πολιτικὰ καὶ γεωγραφικὰ, συγγραφέα πανάρχαιον μαρτυροῦντα, ἀρμόζουσιν ἐντελῶς εἰς τὸν Μωϋσῆν, τὸν ἀρχαιότατον τῶν ἱστορικῶν, καὶ εἰς μόνον αὐτὸν δύνανται ν' ἀποδοθῶσι.

Τὸ λεκτικόν, καθ' ὃ ἡ Πεντάτευχος εἶναι γεγραμμένη, νέαν παρέχει ἀπόδειξιν τῆς γνησιότητος τοῦ βιβλίου τούτου. Καθ' ὅλην τὴν Πεντάτευχον ἡ φράσις τοῦ λόγου φέρει τὸν τύπον τῆς ἀμιμητοῦ ἐκείνης ἀρελείας τῶν πατριαρχικῶν χρόνων. Ἡ δὲ γλῶσσα φυλάττει πάντοτε τὸν τῆς ἀρχαιότητος αὐτῆς χαρακτῆρα· οὐδέποτε τῷ ὄντι ἀπαντᾶται μία μόνη ἔκφρασις, μία μόνη λέξις νεωτέρα, ἐν ᾗ καὶ ἀρχαῖοι παρατηροῦνται πολλοὶ καὶ ἰδιωτισμοὶ ἀρχέτυποι, οἵτινες δὲν εὐρίσκονται παντάπασι εἰς τὰ μεταγενέστερα τῆς Π. Δ. βιβλία· διότι ἡ ἑβραϊκὴ γλῶσσα, καίτοι διετήρησε πάντοτε τὸν ἰδιάζοντα εἰς αὐτὴν χαρακτῆρα τῆς ἀπλότητος, προσέλαβεν ὅμως μετὰ ταῦτα νέας φράσεις καὶ νέας λέξεις.

Πρὸς δὲ τούτοις τὸ γνήσιον τῆς Πεντατεύχου δύναται νὰ ἀποδειχθῆ καὶ ἐκ τῆς μαρτυρίας τῶν ἐξωτερικῶν συγγραφέων. Εἰ μὲν οἱ τῆς θύραθεν σοφίας συγγραφεῖς ἤθελον τηρήσει βαθεῖαν σιωπὴν περὶ τῶν Ἰουδαίων, δὲν ἔπρεπε νὰ θαυμάσωμεν διὰ τοῦτο τὴν σιωπὴν αὐτῶν ἤθελεν ἐξηγήσει κατὰ φυσικὸν λόγον ἡ ὀλίγη καὶ περιορισμένη τοῦ ἰουδαϊκοῦ ἔθνους κοινωνία μετὰ τῶν ξένων· ἀλλ' ἐπειδὴ πολλοὶ συγγραφεῖς τῶν ἀρχαίων Αἰγυπτίων, Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων ὠμίλησαν περὶ Μωϋσέως καὶ τῶν νόμων αὐτοῦ, ἡ μαρτυρία αὐτῶν δύναται νὰ ἐπιβεβαιώσῃ τὴν παράδοσιν τῶν Ἰουδαίων περὶ τῆς γνησιότητος τῆς Πεντατεύχου. Ἐκ τῶν συγγραφέων δὲ τούτων ὑπάρχουσι πολλοὶ, τῶν ὁποίων τὰ συγγράμματα δὲν ἔρθασαν εἰς ἡμᾶς· ἀλλ' αἱ μαρτυρίαι αὐτῶν ἀπαντῶνται σερ-

μειωμένοι ἐν ἄλλων πονήμασιν. Οὕτω παρὰ τῷ Ἰωσήφῳ, τῷ φιλοσόφῳ καὶ μάρτυρι Ἰουστίνῳ, τῷ Τατιανῷ, Κλήμεντι τῷ Ἀλεξανδρεῖ, Ἀθηναγόρῃ, Εὐσεβίῳ τῷ Καισαρείας ἐπισκόπῳ καὶ ἄλλοις, εὐρίσκωμεν ὅτι περὶ τοῦ νομοθέτου τῶν Ἑβραίων εἶπον ὁ Μανευῆς, Φιλόχορος ὁ Ἀθηναῖος, ὁ Εὐδόλεμος, Ἀπολλώνιος ὁ Μόλων, Πτολεμαῖος ὁ Ἡφαισίω, Ἀπίων ὁ Ἀλεξανδρεὺς, Νικόλαος ὁ Δαμασκηνός, Ἀλέξανδρος ὁ Πολυύστωρ, καὶ ἕτεροι. Περὶ δὲ τῶν λοιπῶν ἀρχαίων συγγραφέων, τῶν ὁποίων σώζονται τὰ συγγράμματα δὲν ἀμφιβάλλομεν παντάπασιν ὅτι εἶχον γνῶσιν τῶν βιβλίων τοῦ Μωϋσέως καὶ τῆς νομοθεσίας αὐτοῦ. Διόδωρος ὁ Σικελιώτης, ἀναφέρον τούς διασημότερους νομοθέτας τῶν ἀρχαίων ἐθνῶν, λέγει ὅτι παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ὑπῆρξε Μωσῆς τις, καταλιπὼν αὐτοῖς νόμους, τοὺς ὁποίους ἔλεγεν ὅτι ἔλαβε παρὰ τοῦ θεοῦ Ἰαῶ (α). Ὁ αὐτὸς Διόδωρος ἱστορεῖ ἀλλαχού ὅτι ὁ Μωϋσῆς ἦτο ἀρχηγὸς τῆς ἐκ τῆς Αἰγύπτου ἐξεληθούσης ἀποικίας ὅτι διήρесе τὸν λαὸν εἰς δώδεκα φυλάς ὅτι ἀπηγόρευσε τῶν ἀγαλμάτων τὴν κατασκευὴν, ἵνα μὴ παρασταθῇ ὁ Θεὸς ὑπὸ μορφήν ἀνθρωπίνην ὅτι ἔδωκεν εἰς τοὺς Ἰουδαίους θρησκείαν καὶ πολιτείαν βίου, παντάπασιν διάφορον τῆς παρὰ τοῖς ἄλλοις ἔθνεσι συνήθους, κ.τ.λ. (β).

(α) Διόδωρ. Σικελ. βιβλιοθήκ. ἱστορικ. βιβλ. α'. κεφ. 94. « Παρὰ μὲν γὰρ τοῖς » Ἀριμαστοῖς Ζαβραύστην ἱστοροῦσι τὸν ἀγαθὸν δαίμονα προσηποῦσθαι τοὺς νό-
 » μους αὐτῷ διδόναι παρὰ δὲ τοῖς ὀνομαζομένοις Γέταις, τοῖς ἀπαθανατίζουσι, Ζά-
 » μωζην ὁσαύτως τὴν κοινὴν Ἑστίαν παρὰ δὲ τοῖς Ἰουδαίοις, Μωσῆν, τὸν Ἰαῶ
 » ἐπικαλούμενον θεόν. » — Ὁ θεὸς Ἰαῶ εἶναι ὁ αὐτὸς καὶ Ἰεχωβά Ἑβραϊστὶ
 λεγόμενος ἢ δὲ Ἑβραϊκῆ λέξις ἦτο τῶν δύο τούτων προφορῶν ἐπιδεικτικὴ τοῦλάχιστον
 εἶναι βιβλικὸν ὅτι πολλὰ τῶν Γνωστικῶν αἰρέσεων παρεδέχθησαν τὴν πρώτην
 προφορᾶν, ὅπως καὶ ὁ Σικελιώτης Διόδωρος.

(β) Παρὰ τῆς πατριάρχῃ Φωτίῳ ἐν Μυριοβιβλίῳ, ἀρ. 244. « Ὁ δὲ πολὺς λαὸς ἐξέ-
 » πεσεν εἰς τὴν νῦν καλουμένην Ἰουδαίαν, οὐ πόρρω μὲν κειμένην τῆς Αἰγύπτου,
 » παντελῶς δὲ ἔρημον οὖσαν κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους. Ἦγειτο δὲ τῆς ἀποικίας
 » ὁ προσκηροῦσθαι Μωσῆς, φρονήσει τε καὶ ἀνδρείῳ πολὺ διαφέρων ὅσως δὲ κα-
 » ταλαβόρμενος τὴν χώραν, ἄλλως τε πόλεις ἐκτισε, καὶ τὴν νῦν οὖσαν ἐπιφανιστά-
 » τιν, ὀνομαζομένην Ἱερουσόλυμα. Ἰδρύσατο δὲ καὶ τὸ μάλιστα παρ' αὐτοῖς τιμώ-
 » μενον ἱερόν, καὶ τὰς τιμὰς καὶ ἀγιστείας τοῦ θεοῦ κατέδειξε, καὶ τὰ κατὰ τὴν
 » πολιτείαν ἐνομοθέτησε τε καὶ διέταξε. Διελθεὶς δὲ τὸ πλῆθος εἰς δώδεκα φυλάς, διὰ
 » τὸ τὸν ἀριθμὸν τούτων τελεῖσθαι νομίζεσθαι, καὶ σύμφωνον εἶναι τῷ πλῆθει τῶν
 » μνηῶν τῶν τὸν ἐνικυτὸν συμπληρούντων. Ἀγαλμα δὲ θεῶν τὸ σύνολον οὐ κατε-

Ἐστράβων κατὰ τὸν αὐτὸν σχεδὸν τρόπον ἐκφράζεται καὶ αὐτὸς, ἐπαινῶν τὸν Μωϋσῆν, καὶ τοὺς νόμους αὐτοῦ ἐγκωμιάζων (α).

« σκέυασε, διὰ τὸ μὴ νομίζειν ἀνθρωπόμορφον εἶναι τὸν θεόν, ἀλλὰ τὸν περιέχοντα
 « τὴν γῆν οὐρανὸν μόνον εἶναι θεόν καὶ τῶν ὄλων κύριον. Τὰς δὲ θυσίας ἐξήλλαξε
 « μίνας συνεστήσατο τῶν παρὰ τοῖς ἄλλοις ἔθνεσι, καὶ τὰς κατὰ τὸν βίον ἀγωγὰς.
 « διὰ γὰρ τὴν ἰδίαν ξενικισίαν ἀπάνθρωπόν τινα καὶ μισῶξενον βίον εἰσηγήσατο.
 « Ἐπιλέξας δὲ τῶν ἀνδρῶν τοὺς χρηστάτους καὶ μάλιστα δυνατομένους τοῦ σὴμ-
 « παντος ἔθνους προέτασθαι, τοὺς ἱερεῖς ἀπέδειξε· τὴν δὲ διακριθὴν ἐτάξεν αὐ-
 « τῶν γίνεσθαι περὶ τὸ ἱερὸν καὶ τὰς τοῦ Θεοῦ τιμὰς τε καὶ θυσίας. Τοὺς αὐτοὺς
 « δὲ καὶ δικαστὰς ἀπέδειξε τῶν μεγίστων κρίσεων, καὶ τὴν τῶν νόμων καὶ τῶν
 « ἔθων φυλακὴν τούτοις ἐπέτρεψε· διὸ καὶ βασιλέα μὲν μηδέποτε τῶν Ἰουδαίων,
 « τὴν δὲ τοῦ πλήθους προστασίαν δίδοσθαι διὰ παντός τῷ δοκοῦντι τῶν ἱερέων
 « φρονήσει καὶ ἀρετῇ προέχειν. Τοῦτον δὲ προσαγορεύουσιν ἀρχιερέα, καὶ νομίζουσιν
 « αὐτοῖς ἀγγελον γίνεσθαι τῶν τοῦ Θεοῦ προσταγμάτων. . . Ἐποίησατο δ' ὁ νο-
 « μῶθης τῶν τε πολεμικῶν ἔργων πολλὴν πρόνοιαν, καὶ τοὺς νέους ἠνάγκαζεν
 « ἀσκεῖν ἀνδρείαν τε καὶ καρτερίαν, καὶ τὸ σύνολον ὑπομονὴν πάσης κακοπαθείας.
 « Ἐποίητο δὲ καὶ στρατείας εἰς τὰ πλεσιχώρα τῶν ἐθνῶν, καὶ πολλὴν κατακτη-
 « σάμενος χώραν κατεκληρούηκε, τοῖς μὲν ἰδιώταις ἴσους ποιήσας κλήρους, τοῖς
 « δ' ἱερεῦσι μείζονας, ἵνα λαμβάνοντες ἀξιολογωτέρας προσόδους, ἀπερίσπαστοι συνε-
 « χῶς προσεδρεύουσι ταῖς τοῦ Θεοῦ τιμαῖς. Οὐκ ἐξῆν δὲ τοῖς ἰδιώταις τοὺς ἰδίους
 « κλήρους πωλεῖν, ὅπως μὴ τινες διὰ πλεονεξίαν ἀγοράζοντες τοὺς κλήρους, ἐκλή-
 « θωσι τοὺς ἀπορωτέρους, καὶ κατασκευάζουσιν ὀλιγανδρίαν. Τεκνοτροφεῖ τε ἠνάγκ-
 « καζε τοὺς ἐπὶ τῆς χώρας, καὶ δι' ὀλίγης δαπάνης ἐκτροφεύμενων τῶν βρεφῶν, αἰεὶ
 « τὸ γένος τῶν Ἰουδαίων ὑπῆρχε πολυάνθρωπον. Καὶ τὰ περὶ τοὺς γάμους δε, καὶ
 « τὰς τῶν τελευτῶντων ταφὰς πολὺ τὸ παρελλαγμένον ἔχειν ἐποίησε νόμιμα πρὸς
 « τὰ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων. »

(α) Ἐστράβων. Γεωγραφικ. βιβλ. ιε'. κεφ. 2. « Μωϋσῆς γὰρ τις τῶν Αἰγυπτίων
 « ἱερέων, ἔχων τι μέρος τῆς καλουμένης χώρας, ἀπῆρεν ἐκεῖσε ἐνθὺνδε δυσχεράνας
 « τὰ καθεστῶτα, καὶ συνεξήραν αὐτῷ πολλοὶ τιμῶντες τὸ θεῖον. Ἐφη γὰρ ἐκεῖνος
 « καὶ ἐδίδασκεν, ὡς οὐκ ὀρθῶς φρονοῦν Αἰγύπτιοι, θηρίοις εἰκάζοντες καὶ βροσκή-
 « μασι τὸ θεῖον· οὐδ' οἱ Αἴθιοες· οὐκ εὖ δὲ οὐδ' οἱ Ἕλληνες, ἀνθρωπομορφους τυ-
 « πούντες· εἶη γὰρ τοῦτο μόνον θεὸς τὸ περιέχον ἡμᾶς ἅπαντας καὶ γῆν καὶ θάλατ-
 « ταν, ὃ καλοῦμεν οὐρανόν, καὶ κόσμον, καὶ τὴν τῶν ἔντων φύσιν. Τούτου δὲ τίς
 « ἂν εἰκόνα πλάττειν θαρρήσειε, νοῦν ἔχων, ὁμοίαν τινὰ τῶν παρ' ἡμῖν ; ἀλλ' ἔβη
 « δεῖ πᾶσαν ζωνοποιεῖν, τέμενος ἀφορίσαντες καὶ σικόν ἀξιόλογον, τιμῆν εἶδους
 « χωρὶς. Ἐγκοιμάσθαι δὲ καὶ αὐτοὺς ὑπὲρ ἑαυτῶν καὶ ὑπὲρ τῶν ἄλλων ἄλλους τοὺς
 « εὐνοεῖρους· καὶ προσδοκῆν δεῖν παρὰ τοῦ θεοῦ, καὶ δῶρον αἰεὶ τι, καὶ σημεῖον τοὺς
 « σωφρόνως ζῶντας καὶ μετὰ δικαιοσύνης, τοὺς δ' ἄλλους μὴ προσδοκῆν. Ἐκείνος
 « μὲν οὖν τοιαῦτα λέγων, ἐπεισεν εὐγνώμονας ἀνδρας οὐκ ὀλίγους, καὶ ἀπήγαγεν
 « ἐπὶ τὸν τόπον τοῦτον, ὅπου νῦν ἐστὶ τὸ ἐν τοῖς Ἱερουσόλοις κτίμα. Κατέσχε δὲ
 « βράβειος, οὐκ ἐπίφθονον ὄν τὸ χωρίον, οὐδ' ὑπὲρ οὗ ἂν τις ἐσπουδασμένος μαχέ-
 « σαιτο· ἐστὶ γὰρ πετρῶδες, αὐτὸ μὲν εὐώδρον, τὴν δὲ κύκλῳ χώραν ἔχον λυτράν

Τὰ κυριώτερα τῆς ἱστορίας τοῦ Μωϋσέως, καὶ μάλιστα τὰ περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν Ἰουδαίων, εἰ καὶ περικεκαλυμμένα ἐν μύθοις καὶ παραμεμορφωμένα, ἀναγινώσκωμεν παρὰ τῷ Ἰουστίνῳ, τῷ συντάξαντι ἐπιτομὴν τῆς ἱστορίας τοῦ Τρόγου Πομπηίου, ὅστις ἔζη ἐπὶ Αὐγούστου, καὶ συνέταξεν εἰς μὲν βιβλία γενικὴν ἱστορίαν πάντων τῶν ἐθνῶν. Ὁ Ἰουστίνος ὀνομάζει τὸν Μωϋσῆν νομοθέτην καὶ θεμελιωτὴν τοῦ Ἰουδαϊκοῦ ἔθνους (α).

Ὁ Ἰουβενάλις, ὁ σατυρικός τῶν Ῥωμαίων ποιητής, ὁμιλεῖ περὶ τοῦ Μωϋσέως, περὶ τοῦ σεβασμοῦ, τὸν ὅποιον οἱ Ἰουδαῖοι ἔφερον

» καὶ ἄνδρον, τὴν δ' ἐντὸς ἐξήκοντα σταδίων, καὶ ὑπόπετρον. . . Οὗτος μὲν
 » ὄν εὐδοκίμησας τούτοις, συνεστήσατο ἀρχὴν οὐ τὴν τυχοῦσαν, ἀπάντων προχω-
 » ρησάντων βραδίως τῶν κύκλῳ διὰ τὴν ὁμιλίαν καὶ τὰ προτεινόμενα ».

(α) Justin. Historiar. lib. XXXVI. c. 2. «*Minimus aetate inter fratres Joseph*
 » *fuit: cujus excelens ingenium veriti fratres, clam interceptum peregrinis*
 » *mercatoribus vendiderunt. A quibus deportatus in Aegyptum, cum magicas*
 » *ibi artes sollerti ingenio percepisset, brevi ipsi regi percarus fuit. Nam et pro-*
 » *digiorum sagacissimus erat, et somniorum primus intelligentiam condidit;*
 » *nihilque divini juris humanique ei incognitum videbatur: adeo, ut etiam*
 » *sterilitatem agrorum ante multos annos providerit: perissetque omnis*
 » *Aegyptus fame, nisi monitu ejus rex edicto servari per multos annos fru-*
 » *ges jussisset: tantaque experimenta ejus fuerunt, ut non ab homine, sed a*
 » *deo responsa dari viderentur. Filius ejus Moses fuit, quem praeter paternae*
 » *scientiae hereditatem etiam formae pulchritudo commendabat. Sed Aegyptii,*
 » *cum scabiem et vitiliginem paterentur, responso moniti, eum cum aegris,*
 » *ne pestis ad plures serperet, terminis Aegypti pellunt. Dux igitur exsulum*
 » *factus, sacra Aegyptiorum furto abstulit: quae repetentes armis Aegyptii,*
 » *domum redire tempestatibus compulsi sunt. Itaque Moses, Damascena an-*
 » *tiqua patria repetita, montem Synae occupat: quo, septem dierum jejuni-
 » per deserta Arabiae cum populo suo fatigatus, cum tandem venisset, septi-*
 » *mum diem more gentis sabbata appellatum, in omne aevum jejuni-
 » cravit, quoniam illa dies famem illis erroremque finierat. Et quoniam metu*
 » *contagionis pulsos se ab Aegypto meminerant, ne eadem causa invis-
 » incolas forent, caverunt, ne cum peregrinis communicarent: quod, ex causa*
 » *factum, paulatim in disciplinam religionemque convertit. Post Mosen etiam*
 » *filius ejus Arvas, sacerdos sacris Aegyptiis, mox rex creatur; semperque*
 » *exinde hic mos apud Judaeos fuit, ut eosdem reges et sacerdotes habe-*
 » *rent; quorum justitia religione permixta, incredibile quantum coaluere».*—
 Καὶ ὁ Τάκιτος ἀναφέρει τὴν τῶν Ἰουδαίων ἐκ τῆς Αἰγύπτου ἔξοδον, ἀλλὰ συμφώνως
 πρὸς τὸν Ἰουστίνον, ἱστορῶν ὅτι ἐξώσθησαν ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων οἱ Ἰουδαῖοι διὰ τὸν
 ἐπισκῆψαντα ἐν τῇ χώρᾳ λοιμὸν Tacit. Historiar. I. V. c. 3. «*Plurimi aucto-*

πρὸς τὰ βιβλία αὐτοῦ, περὶ τῆς ἀποστροφῆς αὐτῶν πρὸς τὰς λατρείας τῶν ἄλλων ἐθνῶν, περὶ τῆς τηρήσεως τοῦ σαββάτου, περὶ τῆς περιτομῆς, καὶ περὶ τῆς ἀπὸ τῆς βρώσεως τοῦ χοιρίνου κρέατος ἀποχῆς (α).

Ὁ ῥήτωρ Διονύσιος ὁ Λογγίνος ἐγκωμιάζει τὸ ὕψος τοῦ λόγου, τὸ ὁποῖον ὁ Μωϋσῆς μετεχειρίσθη ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τῆς Γενέσεως (β). Καὶ πλείστοι δὲ ἄλλοι συγγραφεῖς μνησάν ποιοῦνται τοῦ Μωϋσέως καὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ· ἀλλ' ἔστωσαν ἱκανοὶ οἱ ἐν-ταῦθα σημειωθέντες ὀλίγοι, ἵνα γείνη καταφανὲς ὅτι ὁ νομοθέτης τῶν Ἑβραίων καὶ τὰ βιβλία αὐτοῦ ἐγινώσκοντο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων τῶν ἐθνικῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Περὶ τῆς βίβλου Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ.

Ἡ βίβλος ὠνομάσθη ἀπὸ Ἰησοῦ, υἱοῦ τοῦ Ναυῆ, ἐκ τῆς φυλῆς τοῦ Ἑφραΐμ, γενομένου διαδόχου τοῦ Μωϋσέως εἰς τὴν ὁδηγίαν τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ. Διαιρεῖται δὲ καθόλου εἰς τρία μέρη· καὶ τὸ μὲν πρῶτον, ἀπὸ τοῦ α' μέχρι τοῦ ια' κεφαλαίου, περιέχει τὴν ἴστο-

» res consentiunt, orta per Aegyptum tabe, quae corpora foedaret, regem
 » Bocchorim, adito Hammonis oraculo, remedium petentem, purgare regnum,
 » et id genus hominum (Judaeos), ut invisum deis, alias in terras avehere
 » jussum ».

(α) Juvenal, Satyra XIV.

» Quidam sortiti metuentem sabbata patrem,
 » nil praeter nubes et caeli numen adorant:
 » nil distare putant humana carne suillam,
 » qua pater abstinuit, mox et praepudia ponunt.
 » Romanas autem soliti contemnere leges,
 » judaicum ediscunt, et servant et metuunt jus,
 » tradidit arcano quodcumque volumine Moses».

(β) Διονύς. Λογγίν. Περὶ ὕψους, τμήμ. β'. « Ταύτη καὶ ὁ τῶν Ἰουδαίων θεσμοθέτης, οὐχ ὁ τυχὼν ἄνθρωπος, ἐπειδὴ τὴν τοῦ θεοῦ δύναμιν κατὰ τὴν ἀξίαν ἐγνώρισεν, καλέφηνεν, εὐθὺς ἐν τῇ εἰςβολῇ γραψας τῶν νόμων, εἶπεν ὁ Θεός, φησί· τίς γενέσθω φῶς· καὶ ἐγένετο· γενέσθω γῆ, καὶ ἐγένετο ».

ρίαν τῆς κατακτήσεως τῆς γῆς Χαναάν· τὸ δὲ δεύτερον, ἀπὸ τοῦ ιβ' κεφαλαίου μέχρι τοῦ κβ', τὴν περιγραφὴν τῆς γῆς Χαναάν καὶ τὴν διανομὴν αὐτῆς, τὴν γενομένην εἰς τὰς φυλάς· τὸ δὲ τρίτον, κεφάλ. κγ' καὶ κδ', τὴν ἀνανέωσιν τῆς τοῦ Θεοῦ διαθήκης μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ Ἰσραὴλ καὶ τὸν θάνατον τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ ἐν ἡλικίᾳ ρί ἐτών.

Ἐάν δέ τις διεξέλθῃ τὰ ἐν τῇ βίβλῳ περιεχόμενα καθ' ἕκαστα, ἢ ἐξιστόρησις ἔχει οὕτω. Κεφ. α'. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μωϋσέως Ἰησοῦς, ὁ υἱὸς τοῦ Ναυῆ, προστάσσεται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ νὰ διαβῇ τὸν Ἰορδάνην αὐτὸς καὶ ὁ λαὸς Ἰσραὴλ καὶ νὰ κατὰσχη τὴν γῆν Χαναάν. Αἱ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Ἰορδάνου ἀποικίησαι ἤδη φυλαὶ τοῦ Ρουβὴν καὶ τοῦ Γάδ καὶ τὸ ἥμισυ τῆς φυλῆς Μανασσῆ προκαλοῦνται νὰ συνεξέλθωσιν ἵνα ἐπιδοθῆσωσι τὰς λοιπὰς φυλάς εἰς τὴν τῆς κληρονομίας αὐτῶν κατοχὴν. Οἱ Ἰσραηλιταὶ προθύμως ὑπακούουσι. — Κεφ. β'. Ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ ἀποστέλλει δύο νεανίσκους ἵνα κατασκοπεύσωσι τὴν Ἰεριχώ· οὗτοι κρύπτονται ἐν τῇ οἰκίᾳ τῆς Ραάβ, καὶ ἐπανέρχονται φέροντες κατὰ τὴν ἀγγελίαν. — Κεφ. γ'. Ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ ἀπαίρει ἐκ Σατταίν, ὅπου ἦτο ἐστρατοπεδευμένος, πρὸς τὸν Ἰορδάνην, προκομιζομένης τῆς κιβωτοῦ τῆς διαθήκης· τὸ ὕδωρ τοῦ ποταμοῦ ἐκλείπει, καὶ ἱερεῖς καὶ λαὸς διαβαίνουσι τὸν Ἰορδάνην ὡς διὰ ξηρᾶς. — Κεφ. δ'. Οἱ Ἰσραηλιταὶ ἐγείρουσιν εἰς ἀνάμνησιν τοῦ θαύματος τοῦτου γεγονότος δύο μνημεῖα. — Κεφ. ε'. Οἱ Χαναανοὶ κατεπλάγησαν ὑπὸ φόβου, μαθόντες τὸν τοῦ Ἰουδαϊκοῦ στρατοῦ προεγγισμὸν· οἱ ἐν τῷ στρατῷ ἀπερίτμητοι περιτέμνονται· ἡ ἐορτὴ τοῦ πάσχα τελεῖται ἐν Γαλγάλοισ· τὸ μάνα ἐκλείπει, καὶ εἰσάγεται πάλιν ἡ συνθήκη τροφῆ. — Κεφ. ς'. Δι' ἐξ ἡμερῶν περιέρχονται οἱ Ἰσραηλιταὶ τὴν πόλιν Ἰεριχώ ἅπαξ τῆς ἡμέρας· τὴν δ' ἐβδόμην ἐπτάκις περιελθόντων αὐτῶν ὑπὸ τὸν ἥγον τῶν σαλπύγων, τὰς ὁποίας ἐσάλπιζον οἱ ἱερεῖς, αὐτόματα καταπίπτουσι τὰ τείχη αὐτῆς. Ὁ Ἰησοῦς ἀναθεματίζει τὴν Ἰεριχώ, καὶ οὐδενὸς τῶν κατοίκων αὐτῆς φεῖδεται τῆς ζωῆς πλὴν μόνως τῆς γυναικὸς Ραάβ, διότι ἐδέχθη ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτῆς τοὺς ἐλθόντας ἵνα κατασκοπεύσωσι τὴν πόλιν· κατὰ τὴν δὲ ὁ Ἰησοῦς καὶ πάντα ἄνθρω-

πον, ὅστις ἀν ἐπιχειρήσῃ νὰ οἰκοδομήσῃ τὴν Ἱερικώ. — Κεφ. ζ' καὶ η'. Οἱ Ἰσραηλίται νικῶνται πλησίον τῆς Γαί, καὶ ὁ Ἰησοῦς βάλλει κληρὸν ἵνα ἀνακαλύψῃ τίς παρώργισε τὸν Κύριον, κλέπτων οἰονδήποτε πρᾶγμα ἐκ τοῦ ἀναθέματος τῆς Ἱερικώ ὁ κληρὸς πίπτει ἐπὶ τὸν ἄχρ, ὅστις ὁμολογήσας ἑαυτὸν ἔνοχον, ἐλιθοβολήθη ἡ Γαί κυριεύεται καὶ πυρπολεῖται· οἱ κάτοικοι αὐτῆς διέρχονται πάντες ἐν στόματι μαχαίρας, καὶ ὁ βασιλεὺς αὐτῆς κρεμάται ἐπὶ ξύλου. — Κεφ. θ'. Οἱ Γαβαιωνῖται προσέρχονται εἰς τοὺς Ἰσραηλίτας μετὰ δόλου, καὶ ποιοῦσι μετ' αὐτῶν συνθήκην· ἀλλὰ, γνωσθεῖσας τῆς πονηρίας αὐτῶν, καταδικάζονται εἰς δουλείαν αἰώνιον. — Κεφ. ι'. Πέντε βασιλεῖς πολιορκοῦσι τὴν Γαβαιών· ἀλλ' ὁ Ἰησοῦς ἐν τινι θαυμαστῇ μάχῃ, ἐν ἧ ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη ἔστησαν τὸν δρόμον αὐτῶν, συλλαμβάνει καὶ φονεύει αὐτούς· ἔπειτα δὲ καὶ τὰς χώρας αὐτῶν κατακτήσας, ἐπιστρέφει εἰς Γάλγαλα. — Κεφ. ια'. Ὁ Ἰησοῦς ὀδηγεῖ τὸν στρατὸν εἰς τὴν βόρειον Χαναάν· τρέπει εἰς φυγὴν τοὺς παρὰ τὴν λίμνην Μαρὼν συνηγμένους ὄντας βασιλεῖς· κυριεύει τῶν πόλεων αὐτῶν, καὶ ἐξολοθεύει τοὺς κατοικοῦντας ἐν τοῖς σπηλαίοις τῶν ὄρεων τοῦ Ἰούδα καὶ Ἰσραήλ. — Κεφ. ιβ'. Ἀριθμοῦνται οἱ βασιλεῖς, ὅσοι ἐνίκηθησαν ὑπὸ τοῦ Μωϋσέως καὶ Ἰησοῦ κατὰ τὸ ἀνατολικὸν καὶ δυτικὸν μέρος τοῦ Ἰορδάνου, οἱ πάντες τριάκοντα καὶ εἰς. — Κεφ. ιγ'. Ὁ Ἰησοῦς διανέμει κατὰ προσταγὴν τοῦ Θεοῦ τὴν χώραν εἰς τοὺς Ἰσραηλίτας· ἀναγινώσκεται κατάλογος τῆς κληρονομίας τῶν δύο φυλῶν Ῥουβὴν καὶ Γὰδ καὶ τοῦ ἡμίσεος τῆς φυλῆς Μανασσῆ κατὰ τὸ ἀνατολικὸν μέρος τοῦ Ἰορδάνου· ἡ φυλὴ τοῦ Λευὶ δὲν ἔλαβε παρὰ τοῦ Μωϋσέως κληρονομίαν. — Κεφ. ιδ'. Εἰς τὸν Χάλεθ τὸν τοῦ Ἰερωνῆ καὶ τοὺς ἀπογόνους αὐτοῦ δίδει ὁ Ἰησοῦς κληρονομίαν τὸ ὄρος καὶ τὴν πόλιν Χεβρών. — Κεφ. ιε'. Κληρονομία τῆς φυλῆς Ἰούδα· ὁ Χάλεθ καταλαμβάνει τὴν Χεβρών καὶ ἐξολοθεύει τοὺς Ἐνακίτας· ὁ Γοθονιήλ κυριεύει τῆς Δαθὶρ (πόλεως γραμμάτων), καὶ λαμβάνει εἰς ἀμοιβὴν τὴν θυγατέρα τοῦ Χάλεθ εἰς γυναῖκα. — Κεφ. ις' καὶ ιζ'. Κληρονομία τῶν ἀπογόνων τοῦ Ἰωσήφ, τῶν φυλῶν Ἐφραΐμ καὶ Μανασσῆ· οἱ ἀπόγονοι τοῦ Ἰωσήφ ἀπαιτοῦσι μείζονα κληρονομίαν, ἀλλ' ὁ Ἰησοῦς ἀπερρί-

πται τὴν αἴτησιν αὐτῶν. — Κεφ. ιή. Ἡ σκηνὴ τοῦ μαρτυρίου πήγνυται ἐν Σηλῶ ὁ Ἰησοῦς στέλλει ἀνδρας ἵνα διαγραφῶσι τὴν ἔτι ἀμέριστον χώραν κληρονομία τῆς φυλῆς Βενιαμίν. — Κεφ. ιθ'. Κληρονομία τῶν φυλῶν Συμεῶν, Ζαβουλῶν, Ἰσασάχαρ, Ἀσέρ, Νεφθαλί καὶ Δάν· ὁ Ἰησοῦς λαμβάνει ἴδιον κλῆρον τὴν πόλιν Θαμνασαράχ ἐν τῷ ὄρει Ἐβραΐμ. — Κεφ. κ'. Οἱ Ἰσραηλῖται καθιστῶσιν ἕξ πόλεις ἀσύλους. — Κεφ. κá. Ἡ φυλὴ τοῦ Λευὶ λαμβάνει διὰ κλῆρου τεσσαράκοντα ὀκτὼ πόλεις· κατάλογος αὐτῶν. — Κεφ. κβ'. Αἱ φυλαὶ Ῥουβὴν καὶ Γὰδ καὶ τὸ ἥμισυ τῆς φυλῆς Μανασσὴ ἐπανέρχονται εἰς τὰς πατρίδας αὐτῶν. — Κεφ. κγ'. Ὁ Ἰησοῦς νοουθετεῖ τὸν λαὸν νὰ μὴ ἔχη κοινωνίαν μετὰ τῶν Χανααίων, καὶ προτρέπει εἰς ἐξολόθρευσιν αὐτῶν. — Κεφ. κδ'. Ὁ Ἰησοῦς συνάγει πάσας τὰς φυλάς τοῦ Ἰσραὴλ εἰς Σίκιμα ἢ Συγέμ· παραγγέλλει τῷ λαῷ τὴν τήρησιν τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ὑπακοὴν εἰς αὐτόν· ἀνακαινίζει τὴν τοῦ Θεοῦ διαθήκην πρὸς τοὺς Ἰσραηλίτας· γράφει τοὺς λόγους αὐτοῦ εἰς βιβλίον, καὶ μετ' ὀλίγον ὕστερον ἀποθνήσκει καὶ θάπτεται ἐν Θαμνασαράχ.

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἐκθέσεως γίνεται δῆλον ὅτι ὁ συγγραφεὺς τῆς βίβλου σκοποῦν προσθετο νὰ διδάξῃ τοὺς ἀναγνώστας, πῶς ἐπληρώθησαν αἱ πρὸς τοὺς πατριάρχας ἐπαγγελίαι τοῦ Θεοῦ περὶ τῆς κατακτήσεως τῆς Χαναάν, καὶ ποίαν μερίδα ἔλαχεν ἐκάστη φυλὴ.

Περὶ τοῦ συγγραφέως τῆς βίβλου κοινοτάτη δόξα τῶν τε ἀρχαίων καὶ νεωτέρων ἐρμηνευτῶν ὑπάρχει ὅτι εἶναι αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς, ὁ υἱὸς τοῦ Ναυῆ· στηρίζεται δὲ ἐπὶ τῶν ἐπομένων μάλιστα λόγων·

α) Οἱ πλεῖστοι τῶν ἀγίων Πατέρων καὶ συγγραφέων τῆς Ἐκκλησίας συμφώνως ἀναφέρουσιν ὅτι γνήσιος τῆς βίβλου συγγραφεὺς εἶναι ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ (α).

(α) Ὁ Λακτάντιος, μνημονεύσας ἔρσιν τινα τοῦ Μωϋσέως ἐκ τοῦ Δευτερονομίου, ἐπιφέρει εὐθὺς ἔπειτα· » Item Jesus Nave successor ejus: Et dixit Dominus » ad Jesum: Fac tibi cultellos petrinos nimis acutos, et sedem, et circumcide » secundo filios Israel ». Lactant. Instit. divin. l. IV. c. 17. — Ἡ δὲ ῥῆσις ἐν τῷ Ἰησ. Ναυῆ ἐ. 2. » Ὑπὸ δὲ τούτου τὸν καιρὸν εἶπε Κύριος τῷ Ἰησοῦ· ποίησον σεαυτῷ » μαχαίρας πετρίνας ἐκ πέτρας ἀκροτόμου, καὶ καθίσας περίτεμε τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ ἐκ δευτέρου. — Ὁ Ἰερώνυμος, ἀπαριθμῶν ἐν συνόψει τὰ θεία τῆς τε Π. καὶ » Κ. Διαθήκης βιβλία, λέγει περὶ τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ· » Transit Jordanem, ho-

β') Μαρτυροῦσι περὶ τούτου καὶ οἱ ἐξ ἧς ἐσωτερικοὶ τῆς βιβλίου χαρακτῆρες·

1) Τὸ λεκτικὸν αὐτῆς εἶναι ἀρχαῖον καὶ καθαρῶτατον, οὐδ' ἀπαντῶνται ἐν αὐτῇ μεταγενέστερα ἢ ξενίζουσαι λέξεις.

2) Ἐν τῷ κερ. κδ'. στίχ. 26· ἀναγινώσκομεν· » Καὶ ἔγραψε » (Ἰησοῦς) τὰ ῥήματα ταῦτα εἰς βιβλίον νόμων τοῦ Θεοῦ ». Αἱ λέξεις αὗται πρέπει νὰ ἐνοηθῶσιν ἐπὶ πάσης τῆς ἱστορίας τῆς ἐν τῷ βιβλίῳ, καὶ σημαίνουσιν ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἔγραψε, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Μωϋσέως, ὅσα συνέθεσαν ἐπὶ τῆς κυβερνήσεως αὐτοῦ· ὅτι προσέθηκε τὸ σύγγραμμα τοῦτο εἰς τὸ βιβλίον τοῦ νόμου, καὶ προσέταξε νὰ γράψωσιν αὐτὸ εἰς τὸ ἀντίγραφον ἐκεῖνο τοῦ νόμου, τὸ φυλαττόμενον ἐκ πλαγίων τῆς κιβωτοῦ.

3) Ἡ ὁμιλία τοῦ Χάλεβ (α), οἱ λόγοι τοῦ Φινεές, υἱοῦ Ἐλεάζαρ, υἱοῦ Ἀαρῶν τοῦ ἀρχιερέως (β), οἱ λόγοι αὐτοῦ τοῦ Ἰησοῦ (γ), ἀναφερόμενοι ἐπὶ λέξει· τὰ περιστατικὰ τοῦ πολέμου τῶν Ἰσραηλιτῶν πρὸς τοὺς Χαναναίους καθ' ἕκαστα· τὰ κύρια ὀνόματα τῶν βασιλείων, τῶν ἡγεμόνων καὶ τῶν ἄλλων προσώπων· ἡ θέσις καὶ αἱ ιδιότητες τῶν τόπων· αἱ ἀπαριθμήσεις καὶ οἱ μερισμοὶ τῶν γαιῶν καὶ πολλὰ ἄλλα γεγονότα, ὅσα περιγράφονται ἐν τῇ βίβλῳ τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, ἀδύνατον νὰ ἔχωσι συγγραφέα ἕτερον παρ' αὐτὸν τὸν Ἰησοῦν, ὅστις ἔζη καθ' ἣν ἐποχὴν ταῦτα πάντα συνέθεσαν, καὶ αὐτὸς διένειμε τὴν ἐπιγγελημένην γῆν, καὶ αὐτὸς ἐπολέμησε πρὸς τοὺς βασιλεῖς τῶν Χαναναίων, καὶ τὴν χώραν αὐτῶν κατέκτησε, καὶ τῶν πόλεων αὐτῶν ἐκυρίευσεν.

4) Ἐπειδὴ ὁ Μωϋσῆς συνέγραψε τὴν ἱστορίαν τοῦ ἐκλεκτοῦ λαοῦ καὶ τῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ γενομένων πρὸς τοὺς πατριάρχας ἐπαγγελιῶν,

» stium regna subvertit, dividit terram victori populo, et per singulas urb s,
 » viculos, montes, flumina, torrentes atque confinia, ecclesiae coelestisque
 » Jerusalem spiritualia regna describit ». Hieronym. Epist. Paulin. — Καὶ Ἰσίδωρος δὲ, ὁ Ἰσπάλειος ἐπίσκοπος, σημειῶν ὅτι οἱ Ἑβραῖοι ὁμολογοῦσι τὸν Ἰησοῦν ὡς συγγραφέα τοῦ τὸ ὄνομα αὐτοῦ φέροντος βιβλίου, ἀποδέχεται τὴν γνώμην αὐτῶν. Isidor. Hispal. Origin l. VI. c. 2.

(α) Ἰησ. Ναυῆ ιδ'. 6—13.

(β) Αὐτῶν, κβ'. 16—21.

(γ) Αὐτῶν, κγ'. κδ'.

δὲν πρέπει νὰ ἀμφισβῆλωμεν ὅτι ὁ διάδοχος αὐτοῦ, ὡς ἀρχηγὸς τῶν Ἰσραηλιτῶν, τοῦ προκατόχου αὐτοῦ τὸ παράδειγμα μιμούμενος, ἔγραψε καὶ αὐτὸς τὰ πολλοῦ λόγου ἀξία καὶ θαυμαστά συμβάντα, τὴν πλήρωσιν τῶν ἐπαγγελιῶν διὰ τῆς κατακτήσεως καὶ κατοχῆς τῆς χώρας Χαναάν τοσοῦτον μᾶλλον, ὅσον τὰ προδουρισθέντα ἐκάστη φυλῆ ὄρια ἀπῆλθον πράξιν τινα ἔγγραφον, ἵνα προληφθῶσι πᾶσαι αἱ δυνάμεναι τυχὸν νὰ γεννηθῶσιν ἐρεξῆς ἐριδῆς καὶ ἀμφισβητήσεις.

5) Τέλος, ἐν πάσῃ ταύτῃ τῇ βίβλῳ τοσοῦτον ἐναργῶς ἐνοραῖται πανταχοῦ ὁ μωσαϊκὸς νόμος, ὥστε ἀδύνατον συγγραφεὺς αὐτοῦ νὰ ὑπάρχῃ ἕτερος παρὰ τὸν Ἰησοῦν, τὸν φίλον, τὸν ἐταῖρον, τὸν ἑπορευθῆντα τοῦ Θεόπτου νομοθέτου ὅστις, διαδεχθεὶς τὸν Μωϋσῆν εἰς τὸ ἀξίωμα, ἐνεχάραζεν ἅμα εἰς τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν τὸ πνεῦμα καὶ τὰς ἀρχὰς ἐκείνου.

Εἰς ἀπόδειξιν δὲ ὅτι ἡ βίβλος εἶναι γραφὴ θεία, καὶ διὰ τοῦτο δικαίως καταλέγεται εἰς τὸν κανόνα τῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης θεοπνεύστων Γραφῶν, σημειοῦσθωσαν ταῦτα:

α) Οὐχὶ μόνον τὰ ἐν τῇ βίβλῳ ἱστορούμενα θαύματα μαρτυροῦσι τὴν θεϊαν τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ ἀποστολὴν, ἀλλὰ καὶ Μωϋσῆς, ὁ θεόπνευστος συγγραφεὺς, διδάσκει ἡμᾶς ὅτι, ἀφ' οὗ ἐδέχθη τοῦ Θεοῦ ἵνα ἐκλέξῃ τὸν διάδοχον, τὸν μέλλοντα νὰ ἰδηγῆσθαι τοὺς Ἑβραίους, αὐτὸς ὁ Κύριος κατέδειξεν αὐτῷ τὸν Ἰησοῦν τὸν υἱὸν τοῦ Ναυῆ, ἔχοντα ἤδη ἐν ἑαυτῷ τὸ ἅγιον τοῦ Θεοῦ πνεῦμα (α)· καὶ ὁ ἱερεὺς τῆς Σοφίας Σειράχ συγγραφεὺς, εἰπὼν περὶ τοῦ Ἰησοῦ ὅτι ἀνεδείχθη διάδοχος Μωϋσῆ ἐν προφητείας (β), ἠθέλησε νὰ φανερώσῃ κατὰ τοὺς δοκιμωτάτους ἐρμηνευτάς, ὅτι ὁ Ἰησοῦς διεδέχθη τὸν Μωϋσῆν εἰς τὴν συγγραφὴν τῶν θείων βιβλίων. Ἡ γνώμη

(α) Ἀριθμ. κζ'. 15—19. « Καὶ εἶπε Μωϋσῆς πρὸς Κύριον· ἐπισκεψάσθω Κύριος » ὁ Θεὸς τῶν πνευμάτων καὶ πάσης σαρκὸς ἀνθρώπων ἐπὶ τῆς συναγωγῆς ταύτης, » ὅστις ἐξελεύσεται πρὸ προσώπου αὐτῶν, καὶ ὅστις εἰσελεύσεται πρὸ προσώπου αὐτῶν, καὶ ὅστις ἐξάξει αὐτούς, καὶ ὅστις εἰσάξει αὐτούς, καὶ οὐκ ἔσται ἡ συναγωγὴ » Κυρίου ὡσεὶ πρόβατα, εἰς οὐκ ἔστι ποιμὴν. Καὶ ἐλάλησε Κύριος πρὸς Μωϋσῆν » λέγων· λάβε πρὸς σεαυτὸν Ἰησοῦν υἱὸν Ναυῆ ἀνθρώπου, ὅστις ἔχει πνεῦμα ἐν » ἑαυτῷ, καὶ ἐπιθήσεις τὰς χεῖράς σου ἐπ' αὐτόν ».

(β) Σοφ. Σειρ. μσ'. 1.

αὕτη φαίνεται τῷ ὄντι ὅτι ἔχει τὸν ὑποστηρίζοντα λόγον, ὅταν παρατηρήσωμεν ὅτι ὁ Ἰησοῦς, συναγαγὼν πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ πάσας τὰς φυλάς εἰς Συχῆμ, καὶ ἀναμνήσας τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ πάντα, ὅσα ὁ Θεὸς ἐποίησεν ὑπὲρ αὐτῶν καὶ τῶν πατέρων αὐτῶν, ἔγραψε ταῦτα πάντα ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ νόμου τοῦ Κυρίου, τῷ φυλαττομένῳ ἐκ πλαγίων τῆς κιβωτοῦ (α).

β) Παῦλος καὶ Ἰάκωβος, οἱ θεοκήρυκες Ἀπόστολοι, ἐπικυροῦσι τὴν ἐαυτῶν διδασκαλίαν διὰ ῥήσεων, λαμβανομένων ἐκ τῆς βίβλου τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ (β). Ἐτι δὲ ὁ ἀπόστολος Παῦλος, ἵνα παραινίσῃ ἐντονώτερον τοὺς Ἑβραίους νὰ φεύγῃσι τὴν φιλαργυρίαν, διαβεβαίωσεν αὐτοὺς ὅτι ὁ Θεὸς εἶπεν· « Οὐ μὴ σε ἀνῶ, οὐδ' οὐ μὴ σε ἐγκαταλίπω » (γ)· αὕτη δὲ ἡ ἐπαγγελία ἐλήφθη κατ' ἐννοιαν ἐκ τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, εἰς ὃν ἔδωκεν αὐτὴν ὁ Θεὸς (δ).

γ) Ὁ θεόπνευστος τῆς Γ' βίβλου τῶν Βασιλειῶν συγγραφεὺς λέγει, ὅτι ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀχαάβ Ἀχζὶὺ ὁ Βασιθηλίτης ὠκοδόμηκε τὴν Ἱεριχὼ, ἀλλ' ἀπώλεσε διὰ τοῦ θανάτου τὸν πρωτότοκον αὐτοῦ υἱὸν Ἀθειρῶν, ὅτε ἔκτισε τὰ θεμέλια αὐτῆς, καὶ τὸν

(α) Ἰησ. Ναυῆ κδ'. 1—26.

(β) Πρὸς Ἑβρ. ιδ'. 30. 31. « Πίστει τὰ τεῖχη Ἱεριχὼ ἔπεσε, κυκλωθέντα ἐπὶ »
 « ἑπτὰ ἡμέρας. Πίστει Ῥαάβ ἡ πόρνη οὐ συναπόλετο τοῖς ἀπειθήσασι, δεξαμένη »
 « τοὺς κατασκοποῦς μετ' εἰρήνης ». Παραβλ. Ἰησοῦ Ναυῆ γ'. 3. 4. « Καὶ ἑπτὰ »
 « ἡμερῆς λήφοντα ἑπτὰ κερατίνας τοῦ Ἰωβὴλ ἐνώπιον τῆς κιβωτοῦ· καὶ τῇ ἡμέρᾳ »
 « τῇ ἑβδόμῃ κυκλώσατε τὴν πόλιν ἑπτάκις, καὶ οἱ ἱερεῖς σαλπύσουσιν ἐν ταῖς κερα- »
 « τίναις. Καὶ ἔσται ὡς ἂν σαλπύσῃτε τῇ σάλπιγγι τοῦ Ἰωβὴλ, ἐν τῷ ἀκούσαι ὑμᾶς »
 « τὴν φωνὴν τῆς κερατίνης, ἀνακραγέτω πᾶς ὁ λαός· καὶ ἀνακραγόντων αὐτῶν, »
 « πεσεῖται αὐτόματα τὰ τεῖχη τῆς πόλεως ὑποκάτω αὐτῶν ». 15. 16. Καὶ ἐγένετο »
 « τῇ περιόδῳ τῇ ἑβδόμῃ ἐσαλπύσαν οἱ ἱερεῖς ταῖς σάλπιγγι· καὶ εἶπεν Ἰησοῦς »
 « τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ· κεκράξατε, παραδέδοκε γὰρ Κύριος ὑμῖν τὴν πόλιν· καὶ ἔσται »
 « ἡ πόλις ἀνάθημα, αὐτὴ καὶ πάντα ὅσα ἐστὶν ἐν αὐτῇ τῷ Κυρίῳ τῶν δυνάμεων· »
 « πλὴν Ῥαάβ τὴν πόρνην περιποιήσασθε, αὐτὴν καὶ πάντα ὅσα ἐστὶν ἐν τῷ »
 « οἴκῳ αὐτῆς, ὅτι ἔκρυψε τοὺς ἀγγέλους, οὓς ἀπεστείλαμεν ». — Ἰακώβ. β'. 25. « Ὁμοίως δὲ καὶ Ῥαάβ ἡ πόρνη οὐκ ἐξ ἔργων ἐδικαιώθη, ὑποδεξαμένη τοὺς »
 « ἀγγέλους, καὶ ἐπέβη ὀδῶ ἐκβαλοῦσα ; »

(γ) Πρὸς Ἑβρ. ιγ'. 5.

(δ) Ἰησ. Ναυῆ α. 3. « Καὶ ὡς περ ἦμην μετὰ Μωϋσῆ, οὕτως ἔσομαι καὶ μετὰ »
 « σοῦ· καὶ οὐκ ἐγκαταλείψω σε, οὐδὲ ὑπερφομαί σε ».

νεώτερον υἱὸν Σεγούβ, ὅτε ἔστησε τὰς θύρας, κατὰ τὸν δι' Ἰησοῦ υἱοῦ Ναυῆ προφῆθῆντα λόγον τοῦ Κυρίου (α). Καὶ ἀληθῶς ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ Ἰησοῦ ἀναγινώσκωμεν ὅτι ὁ ἔνδοξος οὗτος τῶν Ἑβραίων ἀρχηγός, ἀποτερώσας τὴν Ἱεριχῶ, κατηράσθη τὴν πόλιν ταύτην ὡς ἐξῆς: » Ἐπικατάρατος ὁ ἄνθρωπος ἐναντίον Κυρίου, ὃς » ἀναστήσει καὶ οἰκοδομήσει τὴν πόλιν ἐκείνην τὴν Ἱεριχῶ ἐν τῷ » πρωτοτόκῳ αὐτοῦ θεμελιώσει αὐτήν, καὶ ἐν τῷ ἐλαχίστῳ αὐτοῦ » ἐπιστήσει τὰς πύλας αὐτῆς » (β). Μόνη ἡ μαρτυρία αὕτη ἤθελεν ἀρκέσει εἰς ἀπόδειξιν τῆς τοῦ βιβλίου θεϊότητος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Περὶ τῆς βίβλου τῶν Κριτῶν.

Ἡ βίβλος ἔλαβε τὴν ἐπωνυμίαν ἀπὸ τοῦ ἐπικρατεστέρου ἐν αὐτῇ ὑποκειμένου, ἐπειδὴ περιέχει τὴν ἱστορίαν τῶν ἀρχηγῶν, τῶν κυβερνησάντων τοὺς Ἰσραηλίτας ἀπὸ τῆς τελευταίας τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ μέχρι σχεδὸν τοῦ χρόνου, ὅτε ἐζήτησαν βασιλέα. Οἱ ἀρχηγοὶ οὗτοι ὠνομάζοντο ἐβραϊστὶ *σωφετίμ* ἡ δὲ λέξις ἀντιστοιχεῖ μὲν τῇ ἐλληνικῇ *κριταί*, ἀλλὰ δὲν ἔχει ὅλως καὶ τὴν αὐτὴν σημασίαν· διότι δὲν λαμβάνεται μόνον ἐπὶ τοῦ ἀπονέμοντος τὴν δικαιοσύνην, ἢ ἐπὶ ἀπλοῦ τινος ἀρχοντος, ἀλλ' ἐμφαίνει τοὺς ἔχοντας ἐν τῇ πολιτείᾳ τὴν ὑπερτάτην ἐξουσίαν ἐν τε εἰρήνῃ καὶ ἐν πολέμῳ (α).

(α) Βασιλ. Γ'. ις', 34. » Ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ (τοῦ Ἀχαάβ) ἠκοδόμησεν » Ἀχιλὸς ὁ Βαιθηλίτης τὴν Ἱεριχῶ ἐν τῷ Ἀθειρῶν τῷ πρωτοτόκῳ αὐτοῦ ἐθεμελιώ- » σεν αὐτήν, καὶ τῷ Σεγούβ τῷ νεωτέρῳ αὐτοῦ ἐπέστησε τὰς θύρας αὐτῆς κατὰ » τὸ ῥῆμα Κυρίου, ὃ ἐλάλησεν ἐν χειρὶ Ἰησοῦ υἱοῦ Ναυῆ ».

(β) Ἰησ. Ναυῆ γ'. 25.

(γ) Τοιοῦτους κριτὰς εἶχον καὶ οἱ Τύριοι Ἰῶσ, κατὰ Ἀπίων. Λόγ. ἀ. § 21. » Ἐπὶ Εὐθυβάλου τοῦ βασιλέως ἐπολιόρχησε Ναβουχοδονόσορος τὴν Τύρον ἐπ' ἔτη » δέκα τρία· μετὰ τούτων ἐβασίλευσε Βααλ ἔτη δέκα· μετὰ τούτων δικασταὶ κατε- » στάθησαν καὶ ἐδίκασαν. — καὶ ὅμοιοι τούτων φαίνονται ὄντες καὶ οἱ Suffetes τῶν Καρχηδονίων Tit. Liv. XXVIII. c. 37. » Suffetes, qui summus pœnis ma- » gistratus cum quaestore elicit, laceratosque verberibus cruci adfigi jussit ».

Ἡ βιβλος σύγκειται ἐκ τριῶν μερῶν ἐξ ὧν τὸ μὲν πρῶτον περιλαμβάνει τὰ δέκα ἐξ πρώτα κεφάλαια· τὸ δὲ δεύτερον, τὸ ιζ' καὶ ιη' καὶ τὸ τρίτον, τὰ τρία τελευταῖα, τὸ ιθ', κ' καὶ κά. Τὸ δεύτερον δὲ καὶ τρίτον μέρος περιέχουσιν ἱστορίας διαφόρους καὶ οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουσας πρὸς τὰς ἐν τῷ πρώτῳ ἀπαντωμέναις δηλονότι πράγματα συμβάντα εἰς ἰδιώτας κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Κριτῶν.

Καὶ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ μέρει (κεφ. α' καὶ β'.) βλέπομεν ὅτι ἐν τῷ πολέμῳ, ὃν αἱ φυλαὶ τῶν Ἰουδαίων συνῆψαν πρὸς τοὺς Χαναναίους, αἱ μὲν ἐξωλόθρευσαν αὐτοὺς κατὰ κράτος, αἱ δὲ ἠρκέσθησαν νὰ καταστήσωσιν αὐτοὺς ὑποτελεῖς φόρου· ὅθεν ὁ ἄγγελος τοῦ Θεοῦ προεῖπεν ὅτι οἱ Χαναναῖοι θέλουσι ποτε ὑπερισχύσει καὶ παρασύρει τοὺς Ἰουδαίους εἰς τὴν εἰδωλολατρειάν. Ὁ συγγραφεὺς ἀναφέρει ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι, ἐν ὅσῳ μὲν ἔμενον πιστοὶ εἰς τὸν Θεόν, ἀνεδεικνύοντο νικηταὶ τῶν ἐχθρῶν αὐτῶν· ὅτε δ' ἐποίουν συνθήκας καὶ ἐπιγαμίας μετὰ τῶν Χαναναίων, περιέπιπτον μετ' αὐτῶν εἰς τὴν λατρείαν τῶν εἰδώλων, καὶ ὑπέκυπτον εἰς τὸν ζυγὸν ἄλλων λαῶν· ἀλλὰ, τέλος, ἐπιστρέψαντες πρὸς Κύριον, ἔτυχον παρ' αὐτοῦ ἐξόχων τινῶν καὶ θαυμαστῶν ἀνδρῶν, ὑπ' ὧν κυβερνώμενοι ἀνεκτίσαντο τὴν ἐαυτῶν αὐτονομίαν. Ἐπιμαρτυρεῖ δὲ τοῦτο ἡ ἱστορία τοῦ Ἀῶδ (κεφ. γ'), τῆς Δεβδώρας καὶ τοῦ Βαράκ (κεφ. δ'), τοῦ Γεδεὼν (κεφ. ε'—η'), τοῦ Ἰεφθάε (κεφ. ια' καὶ ιβ'), καὶ τοῦ Σαμψῶν (κεφ. ιγ'—ις'). Πάντα δὲ τὰ ἐν τοῖς κεφαλαίοις τούτοις περιγραφόμενα δεικνύουσιν ὅτι σκοπὸς τοῦ συγγραφέως ἦτο νὰ διδάξῃ τοὺς Ἰουδαίους, ὅτι δὲν ἐδύνατο νὰ ἦναι εὐδαίμονες καὶ ἐλεύθεροι καὶ ἔθνος ἀκμάζον, εἰ μὴ φυλάττοντες μετ' ἀκριβείας τὸν παρὰ τοῦ Μωϋσέως δοθέντα αὐτοῖς νόμον.

Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ μέρει (κεφ. ιζ' καὶ ιη.) διηγεῖται ὁ συγγραφεὺς ὅτι Μειχά (ἢ Μιχαίας) τις ἔστησεν ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ εἰδωλον, καὶ ἔλαβε παρ' ἐαυτοῦ Λευίτην τινὰ εἰς ἱερέα· ἐξακόσιοι δὲ ἄνδρες ἐκ τῆς φυλῆς τοῦ Δάν, κλέψαντες τὸ εἶδωλον τοῦ Μειχά,

—XXX. c. 7. » Senatum itaque Suffetes (quod velut consulare apud eos » imperium) vocarunt.»

καὶ ἀπαγαγόντες τὸν Λευΐτην ἐκεῖνον, ἐξέκλιναν καὶ αὐτοὶ εἰς τὴν εἰδωλολατρείαν, καὶ ἐκυρίευσαν τῆς πόλεως Λαεὶς ἢ Λαεσέμ, ὅπου κατοίκησαν (α).

Ἡ ὕβρις, ἢ εἰς τὴν γυναῖκα Λευΐτου τινὸς γενομένη παρὰ τῶν κατοίκων τῆς Γαθαά, ἐν τῇ φυλῇ τοῦ Βενιαμίν, καὶ ὁ θάνατος ταύτης τῆς γυναικὸς εἶναι ἡ ὑπόθεσις τοῦ τρίτου μέρους. Ὁ Λευΐτης μελίσας τὸ σῶμα τῆς γυναικὸς αὐτοῦ εἰς δώδεκα μερίδας, ἀπέστειλεν αὐτάς εἰς πάσας τὰς φυλάς τοῦ Ἰσραὴλ. Ἐνδεκα φυλαὶ συναθροισθεῖσαι, ἀπήτησαν ἀπὸ τῶν Βενιαμινιτῶν τὴν τιμωρίαν τῶν αὐτουργῶν τοιοῦτου τρομεροῦ ἐγκλήματος. Ἐπειδὴ δ' ἐκεῖνοι ἠρνήθησαν, αἱ ἄλλαι φυλαὶ λαβοῦσαι τὰ ὄπλα, ἐφόρμησαν κατ' αὐτῶν καὶ κατ' ἀρχάς μὲν ἠττήθησαν δις, ἔπειτα δὲ ἐν τρίτῃ τινὶ μάχῃ ἀναδειχθεῖσαι νικηφόροι, κατέσφαξαν ἅπασαν τὴν φυλὴν τοῦ Βενιαμίν πλὴν ἑξακοσίων ἀνδρῶν, οἵτινες κατέφυγον εἰς τὸν βράχον Ῥεμμὼν. Ἄλλ' ἐφεξῆς ὁ λαὸς ἀποκατέστησε πάλιν τὴν φυλὴν ταύτην, παραχωρήσας αὐτῇ τετρακοσίας παρθένους, τὰς ὁποίας ἔλαβεν ἐκ τῆς σφαγῆς τῆς γενομένης εἰς τοὺς κατοίκους τῆς Ἰαβεὶς Γαλαάδ, καὶ ἐπιτρέψας νὰ ἀρπάσωσι τὰς θυγατέρας τῶν κατοικούντων τὴν Σηλῶ ἐν πανηγυριζομένῃ τινὶ ἑορτῇ.

Δὲν γινώσκουμεν μετὰ βεβαιότητος ποῖος εἶναι τῆς βίβλου τῶν Κριτῶν ὁ συγγραφεὺς. Ἐκ τῶν ἀξιοπιστοτέρων ἐρμηνευτῶν οἱ μὲν ἀποδίδουσιν αὐτὴν εἰς τὸν ἀρχιερέα Φινεές· οἱ δὲ, εἰς τὸν Ἑσδραὴν ἕτεροι δὲ, εἰς τὸν Σαμουὴλ. Τῶν τρίτων δὲ τούτων ἡ γνώμη φαίνεται μᾶλλον πρᾶδεκτὴ, ὡς ἐπερειδομένη ἐπὶ λόγων ἰσχυρῶν ἀπορήρπτεά δὲ, καθὼ ἀνυποστήρικτος, ἡ γνώμη τῶν λεγόντων ὅτι ἕκαστος τῶν Κριτῶν ἐγράψε τὴν ἱστορίαν τῶν ἐπὶ τῆς κυβερνήσεως αὐτοῦ συμβάντων.

Οἱ λόγοι, ἐφ' ὧν στηρίζεται ἡ γνώμη ὅτι ὁ Σαμουὴλ εἶναι ὁ συγγραφεὺς τῆς βίβλου, φέρονται οἱ ἑξῆς·

(α) Τὸ γεγονός τοῦτο ὑποδεικνύεται διὰ βραχέων καὶ ἐν τῇ βίβλῳ τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Νκυῦ· ἰβ'. 47. « Καὶ ἐξῆλθε τὸ ὄριον υἱῶν Δάν ἀπ' αὐτῶν καὶ ἐπορεύθησαν οἱ υἱοὶ Δάν, καὶ ἐπολέμησαν τὴν Λαεσέμ, καὶ κατελάβοντο αὐτήν, καὶ ἐπάταξαν αὐτήν ἐν στόματι μαχαίρας· καὶ κατεπάτησαν αὐτήν, καὶ ἐκάλεσαν τὸ ὄνομα αὐτῆς Λαεσέμ Δάν κατὰ τὸ ὄνομα Δάν πατρὸς αὐτῶν ».

α) Καὶ παρὰ τοῖς Ἑβραίοις καὶ παρὰ τοῖς χριστιανοῖς ἐρμηνευταῖς ὡς κοινοτέρα δόξα ἐπικρατεῖ ὅτι ὁ Σαμουὴλ τῷ ὄντι συνέγραψε τὴν βίβλον τῶν Κριτῶν.

β) Ὁ χρόνος τῆς συγγραφῆς τῆς βίβλου ἀρμόζει μάλιστα ἐντελῶς εἰς τὴν ἐπὶ Σαμουὴλ ἐποχὴν διότι συνετάχθη, ὅτε οἱ Ἰεβουσαῖοι ἦσαν ἔτι κύριοι τῆς Ἱερουσαλήμ (α) ἄρα πρὸ τῆς βασιλείας τοῦ Δαυΐδ. Προσέτι δὲ ἡ οὐχ ἅπαξ ἀπαντωμένη ἐν τῇ βίβλῳ παρατήρησις τοῦ συγγραφέως ὅτι ἐπὶ τῶν χρόνων, περὶ ὧν ὁμιλεῖ, δὲν ὑπῆρχε βασιλεὺς ἐπὶ τῶν Ἰσραηλιτῶν (β), ἀποδεικνύει σαφῶς ὅτι, καθ' ἣν ἔγραψεν ἐποχὴν, οἱ Ἰσραηλιταὶ ἐκυβερνῶντο ὑπὸ βασιλέων ὁ χρόνος δὲ οὗτος τῶν βασιλέων, καθ' ὃν οἱ Ἰεβουσαῖοι ἦσαν ἔτι κύριοι τῆς Ἱερουσαλήμ, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ συμπέσῃ ἄλλοτε, εἰ μὴ ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Σαούλ, ἐφ' οὗ ἔζη ὁ Σαμουὴλ.

γ) Ἡ βίβλος ἀρμόζει ἐπίσης καὶ εἰς τὸν χαρακτῆρα τοῦ Σαμουὴλ διότι πανταχοῦ πνέει τὸ αὐτὸ πνεῦμα καὶ τὰ αὐτὰ ἠθικὰ ἀξιώματα, ἅπερ ἀναγινώσκομεν καὶ ἐν ἄλλῳ συγγράμματι ἀποδιδομένῳ εἰς αὐτόν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Περὶ τῆς βίβλου τῆς Ῥούθ.

Ἡ βίβλος φέρει τὸ ὄνομα ἀπὸ γυναικὸς τινος Μωαβίτιδος, γνωστῆς οὖσης ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν Ἑβραίων διὰ τε τὴν ἐπιστροφὴν αὐτῆς εἰς τὴν λατρείαν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ, καὶ διὰ τὸν δεῦτερον αὐτῆς γάμον μετ' ἀνδρὸς ἐκ τῶν μᾶλλον διαπρεπόντων ἐν τῇ φυλῇ τοῦ Ἰούδα, καὶ διὰ τοὺς ἐνδόξους ἀπογόνους, οἵτινες ἐλάμπρυναν αὐτήν. Θεωρεῖται δὲ ὡς ἀκολουθία τοῦ βιβλίου τῶν Κριτῶν καὶ εἰσαγωγὴ εἰς τὰς βίβλους τῶν Βασιλειῶν τὸ μὲν, διότι ἡ ἐν αὐτῷ

(α) Κριτ. α. 21. « Καὶ τὸν Ἰεβουσαῖον τὸν κατοικοῦντα ἐν Ἱερουσαλήμ οὐκ ἐξήραν οἱ υἱοὶ Βενιαμὴν καὶ κατόκησεν ὁ Ἰεβουσαῖος μετὰ τῶν υἱῶν Βενιαμὴν ἐν Ἱερουσαλήμ ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης ».

(β) Κριτ. ιβ'. 1. ιθ'. 1. κα. 25.

περιεχομένη ιστορία συνέβη ἐπὶ τῶν Κριτῶν τὸ δέ, διότι περιέχει τὴν γενεαλογίαν τοῦ Δαυὶδ, ὅστις ὑπῆρξεν ὁ ἀρχηγέτης τοῦ βασιλικοῦ οἴκου τοῦ Ἰούδα.

Εἶναι δὲ ἡ ὑπόθεσις τῆς βίβλου αὕτη. Ἐλιμέλεχ ἢ Ἀλιμέλεχ τις, ἐκ τῆς φυλῆς τοῦ Ἰούδα, φεύγων τὸν ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ ἐπικρατοῦντα λιμὸν, ἔρχεται μετὰ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ Νωεμὶν καὶ δύο υἱῶν, Μααλὼν καὶ Χελεὼν, ἀπὸ τῆς Βηθλεέμ. εἰς τὴν χώραν Μωάβ, ὅπου καὶ μετ' ὀλίγον ἀποθνήσκει. Οἱ δύο αὐτοῦ υἱοὶ νυμφευθέντες μετὰ δύο Μωαβιτίδων καὶ ἐθνικῶν γυναικῶν, Ὁρρά καὶ Ροῦθ, ἀποθνήσκουσιν ἀμφότεροι μετὰ δέκα ἔτη ὕστερον. Τότε ἡ Νωεμὶν ἀποφασίζει νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Βηθλεέμ μετὰ τῶν δύο αὐτῆς νυμφῶν· ἀλλὰ καθ' ὁδὸν ἀποστέλλει τὴν Ὁρρά ὀπίσω εἰς τὴν πατρίδα αὐτῆς· ἡ δὲ Ροῦθ ἐπιμένει νὰ μὴ ἐγκαταλείψῃ τὴν ἑαυτῆς πενθεράν, καὶ οὕτω φθάνουσιν ἀμφότεραι εἰς Βηθλεέμ (α). Ἡ Ροῦθ, μὴ ἔχουσα τέκνα, ὑπάγει, πρὸς ἀνακούφισιν τῆς πενίας αὐτῆς, ἵνα σταχυολογήσῃ ἐν τῷ ἀγρῷ τοῦ Βοόζ, ἀνδρὸς πλουσίου ἐκ τῆς φυλῆς τοῦ Ἰούδα καὶ συγγενοῦς αὐτῆς, εἰς ὃν ὅμως δὲν ἤτο γνωστή. Ὁ Βοόζ δέχεται αὐτὴν εὐμενῶς· παρέχει αὐτῇ τροφήν, καὶ διατάσσει τοὺς θεριστὰς νὰ συγχωρήσωσιν ἵνα θερίζῃ καὶ αὐτὴ κριθᾶς (β). Ἡ Νωεμὶν, μαθοῦσα τὸ γεγονός, ἐφάνέρωσεν εἰς τὴν Ροῦθ ὅτι ὁ Βοόζ εἶναι συγγενὴς αὐτῆς· συμβουλεύει δ' αὐτὴν νὰ ἐνδυθῇ λαμπρᾶ, νὰ ἀναβῇ νυκτὸς εἰς τὴν ἄλωνα τοῦ Βοόζ, ὅταν αὐτὸς κοιμᾶται ἐκεῖ, καὶ νὰ κοιμηθῇ παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Ἡ Ροῦθ ἐκπληροῦ τὴν συμβουλὴν τῆς Νωεμὶν, καὶ ἀπέρχεται εἰς τὴν ἄλωνα τοῦ Βοόζ. Ὁ γέρον ἐξυπνήσας, ἐκπλήττεται, βλέπων γυναῖκα κοιμωμένην παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ· ἀλλ' ἡ Ροῦθ πληροφορεῖ αὐτὸν ὅτι εἶναι συγγενὴς, καὶ παρακαλεῖ, κατὰ τὸν ἐν ἰσχύϊ ὄντα παρ' Ἐβραίοις νόμον, νὰ λάβῃ αὐτὴν εἰς γυναῖκα. Ὁ Βοόζ ἀποκρίνεται ὅτι αὐτὴ ἔχει ἕτερον συγγενῆ, ἐγγύτερον αὐτοῦ· ἐὰν δὲ οὗτος θελήσῃ νὰ παραχωρήσῃ τὸ δικαίωμα αὐτοῦ, πρόθυμος εἶναι νὰ γείνη αὐτῆς ἀνὴρ (γ). Ὁ συγγενὴς ἐκεῖνος παραιτεῖται τῷ ὄντι ἀπὸ τοῦ δικαίωματος, ὑπολύσας τὸ ὑπόδημα αὐτοῦ ἐπὶ τῆς πύλης τῆς πό-

(α) Κεφ. ἰ. (β) Κεφ. β'. (γ) Κεφ. γ'.

λεως ἐνώπιον μάρτυρος παντός τοῦ λαοῦ· ὁ δὲ Βοὺζ νυμφεύεται μετὰ τῆς Ῥούθ, ἐξ ἧς γεννᾶ υἱόν, ὀνομασθέντα Ὠβήδ, ὅστις εἶναι ὁ πάππος Δαυὶδ τοῦ βασιλέως (γ).

Ὁ σκοπὸς τοῦ συγγραφέως ἦτο νὰ δείξῃ πῶς ὁ Δαυὶδ κατήγετο ἐκ τῆς φυλῆς τοῦ Ἰούδα διὰ τοῦ Βοὺζ καὶ τῆς Ῥούθ· πῶς ἐπληρώθη ἡ προφητεία τοῦ Ἰακώβ περὶ τοῦ βασιλικοῦ σκήπτρου ταύτης τῆς φυλῆς, καὶ τίνι τρόπῳ ἡ θεία πρόνοια φροντίζει περὶ τῶν ἀσκούντων τὴν ἀρετὴν.

Τοῦ βιβλίου τούτου τὸ λεκτικὸν εἶναι, οὕτως εἶπεῖν, ἀμίμητον καὶ ἀπαραδειγματίστον ἢ ἀφέλεια, μεθ' ἧς εἶναι γεγραμμένον, ἐκίνησε τὸν θαυμασμόν καὶ αὐτῶν τῶν πικρῶν κατηγόρων τῶν ἀγίων Γραφῶν· « Ἡ ἱστορία τῆς Ῥούθ, λέγουσιν, ἐγγράφη μεθ' ἀπλότητος » ἀτέχνου καὶ περιπαθοῦς· οὐδὲν οὔτε παρ' Ὀμήρῳ οὔτε παρ' Ἡροδότῳ ἀπαντᾶται περιπαθέστερον τοῦ λόγου τούτου τῆς Ῥούθ » πρὸς τὴν πενθερὰν αὐτῆς Νωεμίν· « Μὴ ἀπάντησαι ἐμοὶ τοῦ » καταλιπεῖν σε, ἢ ἀποτρέψαι ὄπισθέν σου, ὅτι, ὅπου ἐὰν πορευθῆς, πορεύσομαι, καὶ, οὗ ἐὰν αὐλισθῆς, αὐλισθήσομαι· ὁ λαὸς σου, » λαὸς μου, καὶ ὁ Θεὸς σου, Θεὸς μου· καὶ, οὗ ἐὰν ἀποθῆναις, ἀποθανοῦμαι, καὶ κεῖ ταφήσομαι· τάδε ποιήσαι Κύριός μου, καὶ τάδε » προσθεῖται, ὅτι θάνατος διαστελεῖ ἀναμέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ (α) ». » Ἐν τῇ ἀπλότητι ταύτῃ ὑπάρχει ὕψος ».

Δὲν δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν μετὰ βεβαιότητος τίς εἶναι τοῦ βιβλίου τῆς Ῥούθ ὁ συγγραφεύς· διότι οἱ μὲν ἐπιγράφουσιν αὐτὸ εἰς Νάθαν τὸν προφήτην· οἱ δὲ, εἰς τὸν Ἰεζεκιήλ· οἱ δὲ, εἰς τὸν Ἔσδραν· ἄλλοι δὲ, εἰς τὸν Σαμουήλ. Τῶν τελευταίων δὲ τούτων ἡ γνώμη εἶναι ἡ κοινότερον παραδεδεγμένη παρὰ τοῖς κριτικοῖς, καὶ, ἐπειδὴ οὐδεμίαν σχεδὸν ὄλως ἀπαντᾶται ἀντιβῆσαι, θεωρεῖται ὡς ἡ πιθανωτέρα. Ὅπως δὴ ποτε, λέγουσι πολλοὶ τῶν ἐρμηνευτῶν, μεγάλη πιθανότης ὑπάρχει νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι ὁ συγγραφεύς ἦ εἷς τῶν συγγραφέων τῶν Βασιλειῶν εἶναι ὁ αὐτὸς καὶ συγγράψας τὸ βιβλίον τῆς Ῥούθ. Καὶ τῷ ὄντι, εὐρίσκομεν ἐν αὐτῷ δύο μάλιστα φράσεις ἰδιαζούσας, αἵτινες, οὐδόλως ἀπαντῶμεναι εἰς τὰ προηγού-

(α) Κεφ. δ'. (ε) Ῥούθ ε. 16—18.

μενα βιβλία, αναγνώσκονται συχνά ἐν ταῖς βίβλοις τῶν Βασιλειῶν. Καὶ ἡ μὲν πρώτη ἔχει οὕτω: *Τάδε ποιῆσαι Κύριός μοι, καὶ τάδε προσθέειν* (α) εἶναι δὲ τύπος κατάρξας, τῆς ὁποίας ἡ ἔννοια σημαίνει: Ἐἴθε ἐπισφωρεύσοι ὁ Κύριος κατ' ἐμοῦ κακὰ! (β) ἡ δὲ δευτέρα εἶναι: *Ἀποκαλύπτειν* τὸ οὐκ, λαμβανομένη ἀντὶ τοῦ γνωστοποιεῖν, πληροφοροεῖν (γ). "Ἄν ἦτο βέβαιον ὅτι ὁ Σαμουὴλ ἔγραψε μέρος τῆς Α' βίβλου τῶν Βασιλειῶν, σχεδὸν ὡς ἀναμφίβολον ἐδύνατό τις νὰ συμπεράνῃ ὅτι ὁ αὐτὸς εἶναι καὶ τῆς 'Ρουθ ὁ συγγραφεύς.

Ἐξάκτως οὐδὲν ὠρισμένον γινώσκωμεν οὐδὲ περὶ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν τὸ βιβλίον συνεγράφη. Ὡς ὁμολογούμενον δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ γράψας ταύτην τὴν ἱστορίαν ἔζη εἰς ἐποχὴν, ἐν ἧ δὲν ἐκυβέρνων πλέον τοὺς Ἰσραηλίτας οἱ Κριταί· καὶ περὶ τούτου μαρτυρεῖ ἀποχρώντως ὁ πρῶτος τοῦ πρώτου κεφαλαίου στίχος: » Καὶ ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις ἐν τῷ κρίνειν τοὺς κριτάς, » καὶ ἐγένετο λιμὸς ἐν τῇ γῆ ». Προσέτι δὲ μνημονεύσας ὁ συγγραφεύς τοῦ Δαυὶδ ἐν τῷ τέλει (δ), δεικνύει καὶ διὰ τούτου ὅτι τὸ βιβλίον εἶναι μεταγενέστερον τῶν Κριτῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Περὶ τῶν τεσσάρων βιβλίων τῶν Βασιλειῶν.

Αἱ δύο πρῶται βίβλοι τῶν Βασιλειῶν μίαν μόνην ἀπετέλουν τὸ πάλαι ἐν τῇ ἀγίᾳ Γραφῇ τῶν Ἑβραίων, ἐπιγραφόμενα *Βιβλίον τοῦ Σαμουὴλ*, ἡ διότι συγγραφεύς αὐτῶν ἐπιστεύετο ὁ Σαμουὴλ, ἡ διότι ἄρχονται ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ προφήτου τούτου, καὶ περιέχουσι πρὸς τοῖς ἄλλοις τὸν βίον, τὰ περὶ τῆς κυβερνήσεως καὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Ἐξάκτως καὶ αἱ δύο τελευταῖαι μίαν μόνην βίβλον συνεκρότου

(α) Ῥουθ α', 17.

(β) Παρβλ. Βασιλ. Α' γ' 17. — ἰδ'. 44. Βασιλ. Β' γ' 9. — 35. Βασιλ. Γ' ἰβ'. 2. κ'. 10. Βασιλ. Δ' ς' 31.

(γ) Ῥουθ δ'. 4. — Παρβλ. Βασιλ. Α' κ'. 2 Βασιλ. Β' ζ'. 27.

(δ) Δ'. 22. » Καὶ Ἰεσσαί ἐγέννησεν τὸν Δαυὶδ τὸν βασιλέα ».

κατ' ἀρχάς, ἐπιγραφομένην *Biblion τῶν Βασιλείων*, διότι περιέχει τὰς πράξεις τῶν βασιλείων τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τοῦ Ἰούδα. Ἀλλὰ τὴν σήμερον διακρίθουσιν οἱ Ἰουδαῖοι τὰς δύο πρώτας βίβλους εἰς πρώτην καὶ δευτέραν τοῦ Σαμουὴλ, καὶ τὰς δύο τελευταίας εἰς πρώτην καὶ δευτέραν τῶν βασιλείων. Καὶ οἱ Ὁ' δὲ καὶ ἡ Βουλγάτα τὸν αὐτὸν τρόπον τέσσαρας βίβλους ἔχουσιν ἰδίας, τὰς ὁποίας ἐπιγράφουσι βίβλους τῶν Βασιλειῶν, ἢ *libri Regum* (α).

Αἱ δύο πρώται βίβλοι τῶν Βασιλειῶν, ἀπαρτιζόμεναι, ὡς εἵπομεν, τὸ πάλαι εἰς μίαν ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἐπιγραφὴν, ἱστοροῦσι τὴν γέννησιν, τὴν νηπιότητα, τὴν παιδικὴν ἡλικίαν καὶ τὸ προφητικὸν τε καὶ πολιτικὸν ἀξίωμα τοῦ Σαμουὴλ. Διαγούνται ἔπειτα τὴν μεταβολὴν τῆς κυβερνήσεως, καὶ πῶς κατ' αὐτὴν ὁ Σαοὺλ κατεστάθη ὁ πρῶτος τῶν Ἑβραίων βασιλεὺς. Ἀναφέρουσι μετὰ ταῦτα τὰς πράξεις τοῦ Σαοὺλ, εἰς ἃν διὰ τὴν ἀπειθειαν αὐτοῦ εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ Θεοῦ ἀναγγέλλεται ὅτι τὸ διάδημα αὐτοῦ θέλει μεταβῆ εἰς ἕτερον. Ὁ Δαυὶδ, ὅστις διὰ τὴν παρὰ τοῦ Σαμουὴλ γενομένην χάριν αὐτοῦ λαμβάνει τῆς βασιλείας τὴν ἐπαγγελίαν, στέλλεται εἰς τὸν βασιλικὸν οἶκον πρὸς τὸν Σαοὺλ ἵνα ἀναψύχῃ αὐτὸν διὰ τῆς ψαλμοῦδός καὶ τῆς κινύρας, καὶ ἀποσοβῇ ἀπ' αὐτοῦ τὸ πνεῦμα τὸ πονηρὸν. Ἡ ἤττα τοῦ Γολιάθ, γίγαντος Φιλισταίου, καὶ αἱ ἐπευφημίαι τῶν γυναικῶν, αἵτινες χορεύουσαι ἐξῆλθον εἰς συνάντησιν τοῦ Δαυὶδ διὰ τὴν νίκην, καθιστῶσι τοῦτον ὑποπτον παρὰ τῷ Σαοὺλ, ὅστις φοβεῖται αὐτὸν ὡς τὸν μέλλοντα τοῦ θρόνου διάδοχον. Συλλαμβάνει λοιπὸν ὁ Σαοὺλ τὸν σκοπὸν νὰ θανατώσῃ τὸν Δαυὶδ· ἀλλ' οὕτως φεύγει εἰς τοὺς Φιλισταίους. Πρὶν δὲ πολεμήσῃ τούτους ὁ Σαοὺλ, θέλει νὰ συμβουλευθῇ τὴν σκιάν τοῦ Σαμουὴλ, καὶ διατάσσει τὴν ἐν Ἀενδὼρ ἐγγαστρίμυθον νὰ ἀναγάρῃ αὐτὸν· ἀλλ' ὁ προφήτης, ἐμφανιζόμενος, ἀναγγέλλει εἰς τὸν βασιλέα τὸν

(α) Περὶ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ἐσημείωσεν ὁ Ἱερώνυμος (Prolog. Galeato). «Melius multo est Malachim, i. e. Regum, quam Malachoth, i. e. Regnorum dicere. Non enim multarum gentium regna describit, sed unius Israelitici populi, qui tribus duodecim continetur». Ἀλλὰ παρατηρεῖται ὅτι ἡ ἑλληνικὴ ἐπιγραφὴ Β α σ ι λ ε ι ῶ ν δὲν εἶναι ἄλογος· διότι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σολομῶντος ἡ βασιλεία διηρέθη εἰς δύο, εἰς τὴν τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τὴν τοῦ Ἰούδα.

προσεγγίζοντα θάνατον αὐτοῦ τε καὶ τῶν τέκνων αὐτοῦ. Καὶ τῷ ὄντι ὁ Σαοὺλ φονεύεται ἐν τινι μάχῃ κατὰ τῶν Φιλισταίων, καὶ ὁ Δαυὶδ, ἐκ τῆς φυλῆς τοῦ Ἰούδα, ἀναγορεύεται ὑπὸ τῆς φυλῆς ταύτης βασιλεὺς ἀντ' αὐτοῦ. Αἱ λοιπαὶ ἕνδεκα φυλαὶ προσκολλῶνται εἰς τὸν Ἰσθόσθθ ἐτὸν υἱὸν τοῦ Σαοὺλ· ἀλλὰ τὸ δεύτερον ἔτος τῆς βασιλείας αὐτοῦ φονεύεται οὗτος ὑπὸ τῶν ἑαυτοῦ· αἱ δ' ἕνδεκα φυλαὶ, μείναςαι χωρὶς βασιλέως, ὑποτάσσονται εἰς τὸν Δαυὶδ μετὰ ἑπτὰ ἔτη ἀπὸ τῆς τελευταίας τοῦ Σαοὺλ. Ὁ Δαυὶδ γίνεται κύριος τῆς Σιών, ἀκροπόλεως τῆς Ἱερουσαλήμ· καταλείπει τὴν Χεβρών, μητρόπολιν τοῦ βασιλείου ἀποδείξας τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ μεταφέρει εἰς αὐτὴν τὴν κιβωτὸν τῆς διαθήκης. Ἰστοροῦνται δ' ἔπειτα διὰ βραχέων ἄλλαι τινὲς πράξεις ἐκ τοῦ βίου τοῦ Δαυὶδ.

Αἱ δύο τελευταῖαι βίβλοι διηγοῦνται ὅτι ὁ Δαυὶδ, προβεβηκώς ἤδη τὴν ἡλικίαν, παραχωρεῖ, μετὰ τεσσαρακονταετῆ βασιλείαν, τὸν θρόνον εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Σολομῶντα. Βασιλεύσαντα δὲ καὶ τοῦτον τεσσαράκοντα ἔτη καὶ ἀποθανόντα διαδέχεται ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ῥοβοάμ· ἀλλὰ παραχρῆμα ἐγκαταλείπουσιν αὐτὸν δέκα φυλαὶ, καὶ ἐκλέγουσιν ἴδιον βασιλέα τὸν Ἱεροβοάμ· ὁ λαὸς ἄρα τῶν Ἑβραίων διαίρεται εἰς δύο ἐπικρατείας, εἰς τὰς βασιλείας τοῦ Ἰούδα καὶ τοῦ Ἰσραήλ. Περιγράφεται μετὰ ταῦτα ἡ ἱστορία τῶν δύο τούτων βασιλείων μέχρι τῆς αἰχμαλωσίας τῆς Βαβυλώνας, ἐνθα τελευτᾷ ἡ τετάρτη βίβλος.

Ἐάν τις ἀναγνώσῃ μετὰ προσοχῆς τὰς τέσσαρας βίβλους τῶν Βασιλείων, ἀδύνατον νὰ μὴ κατανοήσῃ, ὅτι ὁ σκοπὸς τῶν συγγραφέων αὐτῶν ἦτο νὰ ἐξακολουθήσωσι τὴν συνέχειαν τῆς ἱστορίας τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς λατρείας αὐτοῦ.

Περιλαμβάνει δὲ ἡ μὲν Α' βίβλος τῶν βασιλείων χρονικὸν διάστημα ἑτῶν ἑκατὸν καὶ ἑνός, ἦτοι ἀπὸ τοῦ πρώτου ἔτους τῆς κυβερνήσεως τοῦ ἀρχιερέως Ἠλὶ μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Σαοὺλ. Ἡ δὲ Β' περιέχει τὴν ἱστορίαν τεσσαράκοντα περίπου ἑτῶν, ἀπὸ τῆς τελευταίας τοῦ Σαοὺλ μέχρι τοῦ τέλους τῆς βασιλείας τοῦ Δαυὶδ. Ἡ δὲ τρίτη ἱστορεῖ ἑκατὸν εἴκοσιν ἑτῶν συμβάντα, ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς βασιλείας τοῦ Δαυὶδ μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Ἰωσαφάτ. Ἡ δὲ Δ' περιλαμβάνει διάστημα τριακοσίων τριάκοντα πέντε περίπου

ἐτῶν, διεληθόντων ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀχαάθ μέχρι τοῦ μέ-
 ετους τῆς τῶν Ἰουδαίων αἰχμαλωσίας.

Οἱ πλεῖστοι τῶν Ἰουδαίων διδασκάλων καὶ πολλοὶ τῶν παρὰ
 χριστιανοὺς ἐρμηνευτῶν γνωματεύουσιν, ὅτι τῆς Α' καὶ Β' βίβλου τῶν
 Βασιλειῶν συγγραφεὺς εἶναι ὁ Σαμουὴλ καὶ ἡ γνώμη αὕτη φαίνεται
 στριζομένη μάλιστα ἐπὶ τινος ῥήσεως τοῦ Α' τῶν Παραλειπομένων
 βιβλίου (καθ' 29. 30.), ἐνθα λέγεται ὅτι ὁ Σαμουὴλ ἔγραψε περὶ
 τῆς ἱστορίας τοῦ Δαυΐδ. Τῆς δὲ Γ' καὶ Δ' βίβλου ἡ συγγραφή κοι-
 νῶς ἀποδίδεται εἰς τὸν Ἐσδραν, ὅστις ὅμως ὑπὸ τινων νομίζεται
 καὶ τῶν τεσσάρων βιβλίων ὁμοῦ ὁ συγγραφεὺς καὶ ἴσως οὐχὶ ἀλόγως
 διότι τὸ ὅμοιον τοῦ λεκτικοῦ, ἡ μέθοδος καὶ ἡ ἱστορικὴ διάταξις,
 αἵτινες ἀπαντῶνται αἱ αὐταὶ καὶ εἰς τὰς τέσσαρας βίβλους, καὶ
 αὕτη δὲ τῶν διηγήσεων καὶ τῶν γεγονότων ἡ σειρά μαρτυροῦσιν
 ὅτι εἶναι μιᾶς μόνης καὶ τῆς αὐτῆς χειρὸς πόνημα. Ἐπι πρὸς
 τούτοις, ἐπειδὴ ὑπάρχουσιν ἐν αὐταῖς χωρία, ἅτινα δὲν ἤθελεν εἶ-
 σθαι δυνατὸν νὰ γράψῃ ἄλλος, εἰ μὴ ὅστις ἔζησε μετὰ τὴν ἐπι-
 στροφήν ἐκ τῆς ἐν Βαβυλῶνι αἰχμαλωσίας, μετὰ πολλῆς πιθανό-
 τητος εἰκάζεται ὅτι συνέγραψεν αὐτὰς ὁ Ἐσδρας, ὁ σοφὸς ἐκεῖνος
 καὶ περίφημος γραμματεὺς, ὁ ἀνακαινιστὴς τοῦ κανόνος τῶν ἁγίων
 Γραφῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Σ'.

Περὶ τῶν δύο βιβλίων τῶν Παραλειπομένων.

Παραλειπόμενα ὠνόμασαν οἱ Ὁ ἐρμηνευταὶ τὰ δύο ἐκεῖνα βι-
 βλία, τὰ εὖθις μετὰ τὰς τέσσαρας τῶν Βασιλειῶν βίβλους ἐπόμενα,
 διὰ ταύτην πάντως τὴν αἰτίαν, διότι, εἰ καὶ ἐπαναλαμβάνουσι
 πολλὰ τῶν ἀπαντωμένων ἐν ἐκεῖναίς, περιέχουσιν ὅμως μερικῶς
 καὶ συμβάντα, οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ τῆς ἁγίας Γραφῆς ἱστορούμενα.
 Οἱ Ἰουδαῖοι τὸ πάλαι εἰς ἓν μόνον βιβλίον περιελάμβανον τὰ
 Παραλειπόμενα, καὶ ἐκάλουν αὐτὰ *διμπρὲ χαϊομμμ*, ἧτοι *λόγοι*
 ἢ *συμβάντα τῶν ἡμερῶν* ἢ δ' ἐπωνυμία αὕτη ἀντιστοιχεῖ κατὰ
 πάντα πρὸς τὴν τοῦ Χρονικοῦ, ἣν ὁ Ἱερώνυμος ἔδωκεν εἰς τὰ
 δύο ταῦτα βιβλία.

Τὰ ἐν τοῖς Παραλειπομένοις ἱστορούμενα διαιροῦνται εἰς τρία μέρη· καὶ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ, ἀπὸ τοῦ ἀ κεφαλαίου μέχρι τοῦ θ' τοῦ Α' βιβλίου, περιέχονται γενεαλογίαι διαφόρων ἀρχαίων καὶ ἐπιφανῶν γενεῶν, καὶ ἐν τῷ μετὰξὺ ἱστορικαὶ τινες εἰδήσεις, αἵτινες δὲν ἀπαντῶνται ἀλλοχού. Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ, ἀπὸ τοῦ ι' κεφαλαίου τοῦ Α' βιβλίου μέχρι τοῦ κεφαλ. θ'. στίχ. 31. τοῦ Β', περιγράφονται διάφορα περιστατικὰ τῆς βασιλείας τοῦ Δαυὶδ καὶ τοῦ Σολομῶντος, ὧν τὰ πλεῖστα εἶναι πολύτιμον συμπλήρωμα τῆς Β' καὶ Γ' βίβλου τῶν Βασιλειῶν. Τὸ δὲ τρίτον μέρος, ἀπὸ τοῦ στίχου 31 τοῦ θ' κεφαλαίου τοῦ Β' βιβλίου μέχρι τέλους (κεφ. λς'), περιέχει τὴν ἱστορίαν τοῦ σχίσματος τῶν δέκα φυλῶν, σύμφωνα πρὸς τὴν βίβλον τῶν Βασιλειῶν, ἀλλὰ πολὺ συντομωτέρην· ἔτι δὲ καὶ τὴν ἱστορίαν τῶν βασιλείων τοῦ Ἰούδα, ἐν ᾗ ἀναγινώσκόμεν τινα σημειώσεως ἄξιαι, μὴ εὐρισκόμενα ἐν ταῖς βίβλοις τῶν Βασιλειῶν, οἷον τὰς ἐπὶ Ἰωσαφάτ, Ἐζεκίου, Μανασσῆ καὶ Ἰωσίου γενομένας περὶ τὴν λατρείαν μεταρρυθμίσεις.

Ὁ κύριος σκοπὸς τοῦ συγγραφέως τῶν Παραλειπομένων εἶναι νὰ δείξῃ, ὅποια πρὸ τῆς αἰχμαλωσίας ἦτο, καὶ μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν ἐκ τῆς Βαβυλωνος ἔπρεπε νὰ ᾖναι ἡ διαίρεσις τῶν οἴκων καὶ πατρῶν τῶν Ἰσραηλιτῶν, ἵνα ἕκαστος καταλάβῃ, ὅσον τὸ δυνατόν, τὸν κληρὸν τῶν πατέρων αὐτοῦ· προσέτι δὲ καὶ νὰ διδάξῃ τοὺς Ἰουδαίους τί ἔπρεπε νὰ πράξωσι πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς θείας λατρείας· διὰ τοῦτο καὶ καταγράφει μετὰ μεγάλης λεπτομερείας τὰς γενεαλογίας τῶν ἱερέων καὶ Λευιτῶν.

Οἱ κριτικοὶ, καίτοι διαφωνοῦσι περὶ τοῦ ζητήματος τίς εἶναι τῶν Παραλειπομένων ὁ συγγραφεὺς, πάντες ὅμως συμφωνοῦσιν εἰς τοῦτο, ὅτι συνελέγησαν ἐκ πολλῶν ἀρχαίων ὑπομνημάτων, τῶν ὁποίων περιέχουσιν ἐπιτομὴν. Ἡ δὲ γνώμη, ἡ ἀποδιδούσα τὰ δύο παῦτα βιβλία εἰς τὸν Ἐσδραν, καὶ παραδεδεγμένη οὖσα παρά τε τοῖς ῥαββίνοις καὶ χριστιανοῖς ἐρμηνευταῖς, θεωρεῖται ὡς ἔχουσα τοὺς ἐξῆς πιθανωτάτους ὑπὲρ ἑαυτῆς λόγους·

α) Ὑποστηρίζουσι τὴν γνώμην οἱ ἐσωτερικοὶ τῶν βιβλίων χαρακτηρῆς. Ἐάν τις ἐξετάσῃ τὰ Παραλειπούμενα μετ' ἐπιστάσις καὶ χωρὶς προκαταλήψεως, εὐκόλως θέλει πεισθῆ ὅτι εἶναι ἐνὸς μόνου

συγγραφῆς πόνημα' τοῦτο δὲ ἀποδεικνύουσι σαφέστατα τὸ ὅμοιον τῆς φράσεως, ἢ ἀλληλένδετος συνάρεια τῶν γεγονότων, καὶ αἱ ἀνακεφαλαιώσεις καὶ σκέψεις, αἵτινες ἀπαντῶνται ἐνίοτε παρεγγεγραμμένοι εἰς τὰ πράγματα. Δὲν πρέπει δὲ νὰ ἀμφιβάλλωμεν παντάπασιν ὅτι ὁ συγγραφεὺς οὗτος ἔζη μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν, ὡς πολλαὶ περιστάσεις πληροφοροῦσι περὶ τούτου· οἶον, τὸ διάταγμα τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν Κύρου, ὅπερ ἐπιτρέπει εἰς τοὺς ἐν Βαβυλῶνι αἰχμαλώτους τὴν εἰς Ἰουδαίαν ἐπάνοδον (α). Ὁ συγγραφεὺς ὁμιλεῖ προσέτι περὶ τῶν πρώτων Ἰουδαίων, τῶν μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν κατοικησάντων τὴν Ἱερουσαλήμ (β), καὶ μεταχειρίζεται ὅρους ἀσυνήθεις, ἢ τοῦλάχιστον μὴ εὐρισκομένους ἐν τοῖς βιβλίοις τῆς θείας Γραφῆς, ὅσα συνετάχθησαν πρὸ τῆς εἰς Βαβυλῶνα μετοικεσίας τῶν Ἰουδαίων· ἔτι δὲ καὶ ἐκφράσεις καὶ συντάξεις, οἰκείας μάλιστα εἰς τὸ λεκτικὸν τοῦ Ἑσδρα.

β) Τὸ τέλος τῶν Παραλειπομένων εἶναι τὸ αὐτὸ, ὅποια καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ βιβλίου τοῦ Ἑσδρα· καὶ σημειοῦσιν οἱ κριτικοὶ ὅτι εἶναι οὗτος ἀρχαῖος τρόπος τοῦ συνεγίξιν τὰ συγγράμματα (γ).

Ταῦτα πάντα, συνάμα λαμβανόμενα, ἀρμολογοῦσιν ἐντελῶς εἰς τὸν Ἑσδραν, καὶ οὐδεὶς ἄλλος φαίνεται ἀρμοδιώτερος αὐτοῦ ἵνα νομισθῇ συγγραφεὺς τῶν Παραλειπομένων μετὰ τὴν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ἐπιστροφήν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Περὶ τῶν βιβλίων τοῦ Ἑσδρα.

Τὸ Α' βιβλίον τοῦ Ἑσδρα λείπει ἀπὸ τῶν ἑβραϊκῶν Γραφῶν, καὶ εὐρίσκεται μόνον τὸ κατὰ τοὺς Ο' Β', ἠνωμένον μετὰ τοῦ Νεεμίου, ἀλλὰ διηρημένον κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν, οὕτως· Ἑσδρας Α', καὶ Ἑσδρας Β'. Καὶ Α' μὲν εἶναι ὁ παρὰ τοῖς Ο' Β' Β' δὲ, ὁ Νεεμίας. Τὴν διαίρεσιν ταύτην ἐφύλαξε καὶ ὁ Ἱερώνυμος, μὴ εὐρών ἐν τῷ ἑβραϊκῷ κώδικι, εἰ μὴ τὰ δύο ταῦτα μόνον, ἅπερ καὶ μεθρημί-

(α) Παραλειπ. Β'. λς'. 22. 23. (β) Παραλειπ. Α'. θ'. 2 καὶ ἐφξ.

(γ) Ἑξέδ. α. 1. παρβλ. Γεν. μς'. 8. — Ἑξέδ. α. 6. παρβλ. Γεν. ν'. 26.

νευσεν εἰς τὸ λατινικόν· τὸ δὲ παρὰ τοῖς Ο' Α' τοῦ Ἔσδρα βιβλίον τρίτον ὀνομάσας, ὡς ἀπόκρυφον ἀπεδοκίμασε, καὶ μετὰ τινος ἄλλου Δ', φέροντος μὲν τὸ ὄνομα τοῦ Ἔσδρα, ἀλλ' ἄλλοθὺς ἀποκρύφου ὄντος, συγκατέλεξε (α). Τὸν Ἰερώνυμον ἠκολούθησε καὶ ἡ Δυτικὴ ἐκκλησία, τάξασα ἐν τοῖς ἀποκρύφοις ἀμφότερα, ἦτοι καὶ τὸ ὑπ' αὐτοῦ Γ' ὀνομασθὲν, κατὰ δὲ τοὺς Ο' Α', καὶ τὸ ὄντως ἀπόκρυφον Δ', οὕτως σώζεται μόνον λατινικῇ ἐρμηνείᾳ.

Ἄλλ' ὅτι τὸ κατὰ τοὺς Ο' Α' βιβλίον τοῦ Ἔσδρα ἀνάκθην περιείχετο ἐν τῷ κανόνι τῶν ἀγίων Γραφῶν, ἔχομεν τὰς ἐξῆς μαρτυρίας·

α) Ἐν τῇ ἰουδαϊκῇ Ἀρχαιολογίᾳ τοῦ Ἰωσήπου ἀναγινώσκομεν ἱστορούμενα κατὰ πλάτος τὰ ἐν τῷ γ' καὶ δ' κεφαλαίῳ τοῦ Α' Ἔσδρα περιγραφόμενα (α). Ἐκ τούτου δὲ γίνεται δῆλον ὅτι ὁ Ἰώσηπος ἀνέγνωσε τὸ βιβλίον ἐν τῷ ἑβραϊκῷ κώδικι· ὅθεν μετεφράσθη ἀπὸ τοῦ ἑβραϊκοῦ·

β) Πάντα τὰ ἀρχαῖα τῶν Ο' χειρόγραφα ἔχουσι τὸν Α' Ἔσδραν πρῶτον κατὰ τὴν τάξιν, ἔπειτα τὸν Β', καὶ κατόπιν τὸν Νεεμίαν. Κατὰ ταύτην τὴν τάξιν περιέχονται τὰ βιβλία καὶ ἐν τῷ Ἀλεξανδρινῷ χειρογράφῳ, ἔνθα τὸ μὲν Α' φέρει τὴν ἐπιγραφὴν Ὁ Ἰερεὺς· τὸ δὲ Β', Ἔσδρας Β', καὶ τρίτον ἀκολουθεῖ ἔπειτα ὁ Νεεμίας, ἐπιγραφόμενος Λόγοι Νεεμίου· προσέτι δὲ καὶ ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Ἄλδου καὶ ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ τοῦ Βατικανείου χειρογράφου·

γ) Πάντες οἱ ἀρχαῖοι κατάλογοι τῶν κανονικῶν βιβλίων τῆς Π. Δ. ἀριθμοῦσι δύο Ἔσδρας, ὁ τοῦ πέ ἀποστολικοῦ κανόνος, ὁ τοῦ Ὀριγένους, ὁ τοῦ ἀγίου Ἀθανασίου, πατριάρχου Ἀλεξανδρείας, ὁ τοῦ Ἐπιφανίου, καὶ τῶν δύο συνόδων, τῆς ἐν Λαοδικείᾳ καὶ τῆς ἐν Καρθαγένη·

δ) Ὡς βιβλίον κανονικὸν ἀναφέρουσι τὸ Α' βιβλίον τοῦ Ἔσδρα διάφοροι ἀρχαῖοι Πατέρες καὶ συγγραφεῖς τῆς ἐκκλησίας, Κλήμης

(α) Hieronym. Praefat. in Esdr. et Neem. » Nec quemquam moveat quod » unus a nobis liber (Esdrae) editus est, nec Apocryphorum tertii et quarti » (libri) somniis delectetur, quoniam et apud Hebraeos Esdrae Neemiaeque » sermones in unum volumen coarctantur. »

(β) Ἰώσ. ἰουδ. ἀρχ. βιβλ. ιά. κεφ. 3.

ὁ Ἀλεξάνδρους, ὁ Τερτυλλιανός, ὁ Ὀριγένης, ὁ Ἀμβρόσιος, ὁ Αὐγουστίνος·

ἐ) Περιείχετο καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ λατινικῇ Βουλγάτᾳ, καὶ ἐν τῇ παλαιᾷ συριακῇ καὶ τῇ ἀραβικῇ μεταφράσει. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ κανονικοῦ τοῦ Α' βιβλίου· ἡ δὲ ὑπόθεσις ἀμφοτέρων εἶναι ἡ ἐξῆς.

Ἐν μὲν τῷ πρώτῳ περιγράφει ὁ συγγραφεὺς πρῶτον τὴν τελευτὴν τοῦ πάσχα, ὅπερ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων Ἰωσίας ἐώρτασε μεγαλοπρεπῶς ἐν Ἱερουσαλήμ. τὸ ἔτος τῆς βασιλείας αὐτοῦ διηγεῖται ἐν συνόψει τὸν ἐπὶ τοῦ Εὐφράτου πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Αἰγύπτου πόλεμον τοῦ Ἰωσίου, ὅτε ἀσθενήσας ἐν τῇ μάχῃ, τῇ γενομένῃ κατὰ τὸ πεδῖον Μαγεδδῶ, ἐπανῆλθεν εἰς Ἱερουσαλήμ καὶ ἀπέθανεν· ἀναφέρει τοὺς διαδόχους αὐτοῦ, Ἰεχονίαν, Ἰωακίμ, Ἰωαχίμ καὶ Σεδεκίαν, ἐφ' οὗ ἔγεινεν ἡ ὑπὸ τῶν Χαλδαίων ἀπαγωγὴ τῶν Ἰουδαίων εἰς Βαβυλῶνα· ἱστορεῖ δ' ἔπειτα τὴν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας αὐτῶν ἐπάνοδον διὰ τὴν δοθείσαν ἀφορμὴν ταύτην. Τρεῖς σωματοφύλακες τοῦ βασιλέως, ἐν οἷς ἦτο καὶ ὁ Ζοροβάβελ, ἀφ' οὗ ποτε μετὰ πολυτελὲς συμπόσιον ἐκοιμήθη ὁ βασιλεὺς, ἀπεφάσισαν νὰ λύσωσι τὸ πρόβλημα, ποῖον πρᾶγμα ἄρα εἶναι τὸ ὑπερισχῶν τῶν ἄλλων, καὶ νὰ ὑποβάλλῃ ἕκαστος τὴν γνώμην αὐτοῦ εἰς τὴν κρίσιν τοῦ βασιλέως. Καὶ ὁ μὲν λοιπὸν εἶπεν ὅτι ὑπερισχῶναι ὁ οἶνος· ὁ δ' ἕτερος, ὅτι ὑπερισχῶναι ὁ βασιλεὺς· ὁ δὲ τρίτος, ὁ Ζοροβάβελ, ὅτι ὑπερισχῶναι μὲν αἱ γυναῖκες, ὑπὲρ δὲ πάντα νικᾷ ἡ ἀλήθεια. Ἀφ' οὗ δὲ ἐξηγέρθη τοῦ ὕπνου ὁ βασιλεὺς, καὶ ὑπεβλήθησαν αὐτῷ αἱ γυναῖκες, προσέταξεν οὗτος νὰ ὑπερασπίσῃ ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ ἐνώπιον πάντων τῶν ἐπὶ τούτῳ προσκληθέντων μεγιστάνων καὶ σατραπῶν τοῦ βασιλείου. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ζοροβάβελ ἄριστα ὑπεστήριξε τὴν ἑαυτοῦ γνώμην, ἀποδείξας ὅτι ὑπερισχῶσαι μὲν αἱ γυναῖκες, νικᾷ δὲ ὅμως ἐν τῷ κόσμῳ ἡ ἀλήθεια ὑπὲρ πάντα, αἰτήσας ἔλαβεν εἰς ἀμοιβὴν παρὰ τοῦ βασιλέως τὴν ἀδειαν ἵνα ἐπανέλθῃ μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ εἰς Ἱερουσαλήμ, καὶ ἀνοικοδομήσῃ ἐν αὐτῇ τὸν ναὸν τοῦ Κυρίου, φέρων πάλιν ὀπίσω τὰ ἱερὰ σκεύη, ἅτινα πρότερον ὁ Ναβουχοδονόσορ ἐσύλησεν. Οἱ ἀναβάντες τότε ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ἀπὸ τῶν φυλῶν Ἰούδα καὶ Βενιαμὴν μετὰ

τῶν Λευιτῶν, ἦσαν πάντες ὁμοῦ τὸν ἀριθμὸν 42360· οἱ δὲ δοῦλοι αὐτῶν καὶ αἱ παιδίσκαι, 7334, καὶ οἱ ψάλται, 245. Καὶ οἱ μὲν ἐπιστατοῦντες ἐπὶ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ ναοῦ ἦσαν ὁ Ζοροβάβελ καὶ Ἰησοῦς, ὁ τοῦ Ἰωσαδὲκ, καὶ ὁ Νεεμίας· ὁ δὲ Ἔσδρας, ὁ νομοδιδάσκαλος, αὐτὸς διετύπωσε τὰ ἐν τῷ ἱερῷ πάντα κατὰ τὸν μωσαϊκὸν νόμον· αὐτὸς καὶ τοὺς Λευίτας ἀπέδειξεν ἐκ τοῦ νόμου, καὶ διέταξε νὰ ἀποβάλλωσι τὰς ἀλλογενεῖς αὐτῶν γυναῖκας, ὅσας ἔλαβον ἐπὶ τῆς αἰχμαλωσίας. Ταῦτα πάντα ἱστοροῦνται ἐν κεφαλαίοις θ'.

Τὸ δὲ δευτέρον βιβλίον διαιρεῖται εἰς δύο μέρη· τῶν ὁποίων τὸ μὲν πρῶτον, περιλαμβάνον τὰ ἐξ πρῶτα κεφάλαια, περιέχει εικοσαετῆ ἱστορίαν, ἀπὸ τοῦ ἅ ἔτους τῆς βασιλείας τοῦ Κύρου μέχρι τοῦ ἕκτου τῆς τοῦ Δαρείου, υἱοῦ τοῦ Ἰστιάπου, βασιλείας. Ὁ συγγραφεὺς τὰ αὐτὰ μὲν πάλιν λέγει περὶ τῆς ἐπανόδου τῶν Ἰουδαίων ἐκ τῆς Βαβυλωνος, ἡγουμένου τοῦ Ζοροβάβελ, ἀλλὰ χωρὶς τῶν πρὸςβλημάτων ἐκείνων, καὶ ὁμιλεῖ προσέτι περὶ τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς θείας λατρείας καὶ τῆς ἀνοικοδομῆς τοῦ ναοῦ. Τὸ δὲ δεύτερον μέρος, ἐκ τῶν τεσσάρων τελευταίων κεφαλαίων συγκείμενον, διδάσκει πῶς ὁ Ἔσδρας τὸ ζ' ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Ἀρταξέρξου ἐπανήγαγε τοὺς λοιποὺς Ἰουδαίους εἰς τὴν πατρίδα αὐτῶν, καὶ ὑπεστηρίχθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως εἰς τὴν τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου ἀποκατάστασιν.

Κοινῇ πάντων σχεδὸν τῶν ἐρμηνευτῶν, ἀρχαίων τε καὶ νεωτέρων, γνώμη εἶναι ἢ ἀποκαλοῦσα τὸν Ἔσδραν συγγραφεὰ τῶν ὑπὸ τὸ ὄνομα αὐτοῦ φερομένων δύο βιβλίων ἢ δὲ τοιαύτη ὁμόψυχρος συμφωνία δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὡς τυχαία· ἀνάγκη νὰ φέρῃ τὸ σύγγραμμα ἐν ἑαυτῷ χαρακτῆρας, ἀρμόζοντας ἢ εἰς τοὺς χρόνους, ἐν οἷς ἔκμασεν ὁ Ἔσδρας, ἢ εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ἢ τοῦλάχιστον νὰ μὴ περιέχῃ τι πρὸς ταῦτα ἐναντίον. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ συνταξὶς τοῦ Β' βιβλίου ἀποδεικνύει ὅτι ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ καλλάμου τοῦ Ἔσδρα· διότι μέρος μὲν αὐτοῦ εἶναι γεγραμμένον ἑβραϊστὶ, μέρος δὲ γαλδαιστὶ. Τὴν δὲ μετάθεσιν ταύτην ἀπὸ γλώσσης εἰς γλώσσαν δὲν ἔχομεν ἄλλον πιθανώτερον τρόπον νὰ ἐξηγήσωμεν, εἰ μὴ εἰάν παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ γνώσις καὶ ἡ χρῆσις ἀμφοτέρων τῶν γλωσσ-

σῶν ἦτο τοσοῦτον οἰκεία εἰς τὸν συγγραφέα καὶ εἰς τοὺς ἀναγνώ-
 στας, πρὸς οὓς ἔγραφεν, ὥστε πολὺ εὐκολον ἦτο εἰς αὐτοὺς νὰ με-
 ταβαίνωσιν ἐναλλάξ ἀπὸ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἄλλην. Ὅτι δὲ οὕτως
 εἶχε τὸ πρᾶγμα ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἐσδρα, νομίζομεν ὅτι δὲν
 πρέπει παντάπασι νὰ ἀμφιβάλλωμεν. Καὶ πρῶτον μὲν ὁ Ἐσδρας
 κατήγετο ἀπὸ τῆς ἱερατικῆς φυλῆς τοῦ Ἀαρὼν, καὶ ἐγίνωσκεν ἐν-
 τελῶς τὴν ἐβραϊκὴν, τὴν μητρικὴν αὐτοῦ γλῶσσαν, ἐπειδὴ ἀπέ-
 δειξεν ἑαυτὸν ἔμπειρον τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου διδάσκαλον (α) ἔπει-
 τα δὲ, καθὸ ἀπαχθεὶς εἰς Βαβυλῶνα νέος τὴν ἡλικίαν, καὶ τὸ
 πλεῖστον μέρος τῆς ζωῆς αὐτοῦ διατρίψας παρὰ τοῖς Χαλδαίοις,
 ἦτο εἰδήμων καὶ τῆς γλώσσης τῆς χαλδαϊκῆς. Τὸ αὐτὸ ἐφαρμό-
 ζεται λεγόμενον καὶ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, πρὸς οὓς ἔγραφεν. Ὅτι
 ἄρα μέρος τοῦ βιβλίου τούτου ἐγράφη καὶ χαλδαῖστί, ἐξηγεῖται
 κάλλιστα ἐκ τῆς ὑποθέσεως ὅτι ὁ Ἐσδρας εἶναι ὁ συγγραφεὺς
 αὐτοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄.

Περὶ τοῦ βιβλίου τοῦ Νεεμίου.

Τὸ τοῦ Νεεμίου βιβλίον ἐν τε ταῖς ἐβραϊκαῖς Γραφαῖς καὶ τῇ
 Βουλγάτῃ ἐπιγράφεται Ἐσδρας Β΄ διότι τὸ πάλαι παρὰ τοῖς Ἐ-
 βραίοις ἦτο ἠνωμένον μετὰ τοῦ Ἐσδρα εἰς ἓν ἀλλὰ παρὰ τοῖς Ὁ-
 φέρει ἰδίαν ἐπιγραφὴν ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ Νεεμίου, οὐχὶ μόνον
 διότι περιέχει τὴν ἱστορίαν τῆς τοῦ Νεεμίου κυβερνήσεως, ἀλλὰ
 καὶ διότι ἐξελέγχεται, ὡς θέλομεν δεῖξει κατωτέρω, ὅτι συγγρα-
 φεὺς αὐτοῦ εἶναι ὁ ἐνδοξος οὗτος τοῦ ἰουδαϊκοῦ λαοῦ ἀρχηγός.

Νεεμίας, ὁ υἱὸς τοῦ Χαλκίου, ἀρχαιονοχός τοῦ βασιλέως τῆς
 Περσίας Ἀρταξέρξου, πληροφορηθεὶς περὶ τῆς λυπηρᾶς κατα-
 στάσεως, ἐν ἣ εὕρισκοντο οἱ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ μετὰ τὴν αἰχμαλω-
 σίαν καταλειφθέντες Ἰουδαῖοι, ἔλαβε παρὰ τοῦ βασιλέως τούτου,
 κατὰ τὸ εἰκοστὸν τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἔτος, τὴν ἄδειαν ἵνα ἐπα-
 νέλθῃ εἰς Ἱερουσαλὴμ καὶ ἀνακτίσῃ τὰ τείχη αὐτῆς. Ἐπεχείρησε

(α) Ἐσδρ. Β΄, ζ΄, 6.

λοιπὸν τὸ μέγα τοῦτο ἔργον, καὶ ἐξεπλήρωσεν αὐτὸ, ὑπερνικήσας πάντα τὰ ἐμπόδια, ἅτινα δὲν ἔπαυον φέροντες οἱ ἐχθροὶ τῶν Ἰουδαίων. Διαμείνας δ' ἐν Ἱερουσολύμοις δώδεκα ἔτη, ἐπέστρεψεν εἰς Βαβυλῶνα καθ' ἣν ἔδωκεν ὑπόσχεσιν· ἀλλὰ μετὰ τινα ἔτη ὕστερον ἔλαβε πάλιν τὴν ἀδειαν ἵνα ἐπανέλθῃ εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ, ὅπου ἐνησχολήθη εἰς τὸ ἐξαφανίσαι τὰς παρειαδύσας εἰς τὸ ἔθνος αὐτοῦ κατασχρήσεις, οἷον τὴν βεβήλωσιν τῆς εορτῆς τοῦ σαββάτου, τὴν ἀρνησιν τῆς ἀποτίσεως τῶν δεκάτων, τὸν γάμον μετ' ἄλλοφύλων γυναικῶν καὶ τὰ τοιαῦτα.

Περὶ τοῦ Ἀρταξέρξου, παρ' ὃ ὁ Νεεμίας ἦτο ἀρχαιονοχός, σχεδὸν πάντες οἱ ἐρμηνευταὶ συμφωνοῦσιν ὅτι εἶναι Ἀρταξέρξης, ὁ ἐπονομαζόμενος μακρόχειρ. Ἡ δὲ ὁμόφωνος σχεδὸν αὕτη γνώμη στηρίζεται πάντως εἰς τοῦτο, ὅτι ἡ χρονολογία τῶν ἐν τῇ βίβλῳ τοῦ Νεεμίου ἰστορουμένων δὲν δύναται νὰ συμπέσῃ, εἰ μὴ εἰς τὴν βασιλείαν τούτου τοῦ ἡγεμόνος.

Γράφων τὸ βιβλίον τοῦτο ὁ Νεεμίας, φαίνεται ὅτι δὲν ἤθελε μόνον νὰ διδάξῃ τὴν τότε πολιτικὴν κατάστασιν τοῦ ἔθνους αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ σκοπὸν εἶχε νὰ σκιαγραφῆσῃ τὴν θλιβερὰν εἰκόνα, ἣν παρίστα ἡ ἰουδαϊκὴ συναγωγὴ ἀπὸ τῆς ἐπιστροφῆς ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας μέχρι τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν ἐμελλε νὰ ἔλθῃ εἰς τὸν κόσμον ὁ ὑπὸ τῶν προφητῶν προκαταγγελθεὶς Χριστός.

Ἐκ τῶν κριτικῶν τινες μὲν γνωματεύουσιν ὅτι τὸ εἰς ὄνομα τοῦ Νεεμίου ἐπιγραφόμενον τοῦτο βιβλίον συντάξε Σαδδουκαῖός τις, πολὺ ὕστερον μετὰ τὸν θάνατον Ἰούδα τοῦ Μακκαβαίου· ἕτεροι δὲ μικρὸν τι μόνον μέρος αὐτοῦ ἀποδίδουσιν εἰς τὸν Νεεμίαν· καὶ ἄλλοι, στηριζόμενοι ἀναμφιβόλως εἰς τὴν ἐν τῷ ἐβραϊκῷ κώδικι ἑνωσιν αὐτοῦ μετὰ τοῦ Ἐσδρα, τὸν Ἐσδραν ὑπολαμβάνουσι συγγραφεὰ τοῦ βιβλίου. Ἀλλ' οἱ πλεῖστοι τῶν ἐρμηνευτῶν ὁμοθυμαδὸν παραδέχονται αὐτὸ ὡς σύγγραμμα τοῦ Νεεμίου διὰ τοὺς ἐπομένους μάλιστα λόγους·

ἀ) Ἡ ἀρχὴ τοῦ βιβλίου μαρτυρεῖ ὅτι ἐγράφη τοῦτο ὑπὸ τοῦ Νεεμίου (α), πλὴν ἐὰν μὴ ἀποδειχθῇ προφανῶς ὅτι πρὸς ἐξαπάτησιν ὁ

(α) « Λόγοι Νεεμία υἱοῦ Χελκία ».

συγγραφεὺς ἤρχισεν ἐπίτηδες ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τούτου. Ἄλλ' οὐ-
χι μόνον οὐδὲν ἔγνος ἀπάτης ἀνακαλύπτεται ἐν τῷ βιβλίῳ, ἀλλὰ
πάντα προσέτι τὰ ἐν αὐτῷ πνεύσει θαυμαστὴν τῷ ὄντι εὐσέβειαν
καὶ ἀπλότητα καὶ εὐλικρίνειαν.

β') Τὸ λεκτικόν, εὐρισκόμενον ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους ὁμοίον
καὶ σύμφωνον πρὸς ἑαυτὸ, παρέχει δικαίαν ἀφορμὴν νὰ ὑποθέσω-
μεν ὅτι ὁλόκληρον τὸ σύγγραμμα ἐκ τῆς αὐτῆς ἐξῆλθε χειρὸς. Ἐὰν
δὲ που ἀπαντᾶται καὶ τις διαφορὰ, ἐξηγεῖται αὕτη ἐντεῦθεν μόνον,
διότι ὁ συγγραφεὺς ἠθέλησε νὰ διατηρήσῃ τὸ κείμενον τῶν ὑπο-
μνημάτων, ἅτινα εἶχεν ὑπ' ὄψιν εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ βιβλίου· παν-
ταχοῦ δὲ ἄλλοθι, ὅπου τὸ σύγγραμμα δὲν ἀναφέρει κατὰ λέξιν
περικοπὰς ἀρχαιοτέρων ὑπομνημάτων, ἐν καὶ τὸ αὐτὸ ἐπικρα-
τεῖ ὕφος.

γ') Ἡ ἑβραϊκὴ γλῶσσα τοῦ βιβλίου δὲν εἶναι ὀλιγώτερον κα-
θαρὰ τῆς τοῦ Ἑσδρα.

δ') Τὸ εἶδος τῆς διηγήσεως ἐξελέγχεται ὅν πάντοτε τὸ αὐτὸ
καθ' ὅλον τὸ βιβλίον, καὶ ἡ διήγησις γίνεται πάντοτε ἐξ ὀνόματος
τοῦ Νεεμίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Περὶ τῆς βίβλου τοῦ Τωβίτ.

Δὲν γινώσκωμεν μετὰ βεβαιότητος εἰς ποίαν γλῶσσαν ἐγράφη
κατ' ἀρχὰς ἡ βίβλος τοῦ Τωβίτ, ἑβραϊστὶ ἢ χαλδαϊστὶ· διότι δὲν
συμπεριλαμβάνεται, ὡς καὶ ἄλλοτε ἐσημειώσαμεν, ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ
Ἑσδρα δημοσιευθέντι κανόνι τῶν θείων Γραφῶν. Ὁ Ἱερώνυμος
εὔρεν ἀντίγραφον χαλδαϊκόν, καὶ οὐδόλως διστασας ὅτι εἶναι τὸ
ἀληθινὸν πρωτότυπον, μεθιερμήνευσεν αὐτὸ εἰς τὸ λατινικόν (α).
Τὴν λατινικὴν δὲ ταύτην ἐρμηνείαν τοῦ Ἱερωνύμου κατεκύρωσεν
ἔπειτα ἐν τῇ Λατινικῇ ἐκκλησίᾳ ἡ ἐν Τριδέντῳ σύνοδος.

(α) Hieronym. Praefat. in lib. Tob. » Mirari non desino exactationis vestrae
» instantiam; exigitis enim, ut librum chaldaeo sermone conscriptum ad la-
» tinum stylum traham, librum ubique Tobiae, quem Hebraei de catalogo divi-
» narum scripturarum secantes, his, quae hagiographa memorant, manciparunt».

Ἡ βίβλος περιέχει τὴν ἱστορίαν τῶν δύο Γωβιῶν, πατρὸς καὶ υἱοῦ, κατὰ τὸ διάστημα τῆς αἰχμαλωσίας τῶν δέκα φυλῶν, αἱ τινες ἀπήχθησαν εἰς Ἀσσυρίαν ὑπὸ τοῦ Σαλμανασσάρ. Ὁ Γωβιτῆτο ἐκ τῆς φυλῆς τοῦ Νεφθαλι, κατὰ τὴν ἄνω Γαλιλαίαν. Ἄνατραφείς παιδιόθεν ἐν τῇ ἀγάπῃ καὶ τῷ φόβῳ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ, ἔμεινε πάντοτε σταθερὸς εἰς τὴν λατρίαν αὐτοῦ ἀνδρωθεὶς δέ, ἔλαβε γυναῖκα ἐκ τῆς ἑαυτοῦ φυλῆς, καλουμένην Ἄνναν, καὶ ἐγέννησεν ἐξ αὐτῆς υἱόν, εἰς ὃν ἔδωκε τὸ ἴδιον ὄνομα καὶ τὰ ἑαυτοῦ αἰσθήματα ἐνέπνευσε. Μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Σαμαρείας ὑπὸ τοῦ Σαλμανασσάρ, ἀπήχθη αἰχμάλωτος εἰς Ἀσσυρίαν μετὰ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ, καὶ κατέκησεν ἐν Νινευῆ, τῇ πρωτεύουσῃ τοῦ βασιλείου. Ἐνταῦθα οὐδόλως ζηλῶν τὸ παράδειγμα τῶν συναϊχμαλώτων αὐτοῦ ἀδελφῶν, διετήρησεν ἀγνήν πάντοτε τὴν ψυχὴν, καὶ φύλακα τοῦ Θείου νόμου ἀπέδειξεν ἑαυτὸν ἕως τέλους. Τὴν ζωὴν αὐτοῦ ἀνέθηκεν ἅπασαν εἰς τὴν παραμυθίαν καὶ ἀνακούφισιν τῶν Ἰσραηλιτῶν, ἀσκῶν τὰ ἔργα τῆς ἀγάπης εἰς τοσοῦτον βαθμὸν, ὥστε καὶ νὰ θάπτῃ τοὺς νεκροὺς τῶν ὁμογενῶν αὐτοῦ, ὅσους ἐγνώριζε πτωχοὺς καὶ δυστυχεῖς. Ὁ Θεὸς, ἴν' ἀνταμείψῃ τὸν δίκαιον τοῦτον ἄνδρα διὰ τὸν ζῆλον καὶ τὴν πίστιν αὐτοῦ, κηρύκῃς νὰ εὕρῃ χάριν ἐνώπιον τοῦ βασιλέως Σαλμανασσάρ, ὥστε ἐπέτρεψεν αὐτῷ τὴν ἄδειαν νὰ πορεύηται ὅπου θέλει, καὶ νὰ πράττῃ ὅ,τι θέλει. Ὁ Γωβιτ λοιπὸν ἐλευθέρως ἐπεσκέπτετο τοὺς συναϊχμαλώτους αὐτοῦ ἀδελφοὺς, καὶ συνεβούλευεν αὐτοῖς τὰ σωτήρια. Εὐρισκόμενος δέ ποτε ἐν Ῥάγοις, πόλει τῆς Μηδίας, παρετήρησεν ὅτι ἀνὴρ τις Ἰσραηλίτης, ἐκ τῆς φυλῆς αὐτοῦ, Γαβαὴλ καλούμενος, ἦτο πολὺ πτωχός· κινήθεις ὑπὸ φιλανθρωπίας, ἐδάνευσεν αὐτῷ ἐπὶ ἐγγράφῳ ἀποδείξει δέκα τάλαντα ἀργυρᾶ, ἅπερ ἔλαβε δῶρον παρὰ τοῦ βασιλέως. Ἀποθανόντα δὲ μετὰ πολλὰ ἔτη ὕστερον τὸν βασιλέα τοῦτον Σαλμανασσάρ διεδέχθη Σενναχηρίμ ὁ υἱὸς αὐτοῦ, ὥστε μετὰ μεγάλης σκληρότητος καὶ ἀπανθρωπίας προσεφέρετο πρὸς τοὺς Ἰσραηλίτας. Διὰ ταύτην δὲ τὴν ὀμρότητα τοῦ βασιλέως ἀπογομνωθεὶς ὁ Γωβιτ πάσης αὐτοῦ τῆς περιουσίας, ἀναγκάσθη νὰ φύγῃ· ἀλλὰ, τοῦ Σενναχηρίμ ἐν τῷ μεταξὺ φρονεθέντος ὑπὸ τῶν ἰδίων αὐτοῦ υἱῶν, ἐπανῆλθεν εἰς Νινευῆ ἐπὶ τῆς

βασιλείας τοῦ Ἀσαράδδων. Συνέβη δὲ ποτε, ἀφ' οὗ ἔθαψε τὸν νεκρὸν πτωχοῦ τινος Ἰσραηλίτου, νὰ κοιμηθῆ παρὰ τὸν τοῖχον τῆς αὐλῆς, ἔχων τὸ πρόσωπον ἀκάλυπτον· ἀλλ' ἐν τῷ τοίχῳ ἦσαν στρουθία, ἅτινα ἀφοδεύσαντα ἐπὶ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ, κοιμωμένου, ἐτύφλωσαν αὐτόν. Γενναίως ὑποφέρων ὁ Τωβίτ τὴν συμφορὰν, ἔζη ἀπὸ τῶν κόπων τῆς γυναικὸς αὐτοῦ Ἀννης. Ἐν μιᾷ δὲ τῶν ἡμερῶν, ἐπειδὴ αὕτη ἐκόμισεν εἰς τὸν οἶκον ἐρίφιον, ὅπερ ἔλαβε δῶρον, ὁ Τωβίτ, νομίσας ὅτι τὸ ἐρίφιον ἐκεῖνο ἦτο κλεψιμαῖον, προέτρεψε τὴν γυναῖκα νὰ ἀποδώσῃ αὐτό· ἀλλ' ἡ γυνὴ ἀγανακτήσασα, ἐπέπληξεν αὐτὸν πικρῶς. Τότε ὁ Τωβίτ, λυπηθεὶς εἰς ὑπερβολὴν, ἔκλαυσε καὶ ἐδέηθη τοῦ Θεοῦ νὰ ἀποθάνῃ. Τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἔκλαυσεν ἐν Ἐκβατάνοις τῆς Μηδίας καὶ Σάρδρα, ἡ θυγάτηρ τοῦ Ἰσραηλίτου Ῥαγουήλ, ὄνειδισθεῖσα ὑπὸ τινος τῶν παιδισκῶν αὐτῆς ὡς ἀνδροκτόνος· διότι καὶ οἱ ἑπτὰ ἄνδρες, τοὺς ὁποίους ἔλαβεν, ἀπέθανον εὐθὺς τὴν πρώτην νύκτα τοῦ γάμου· ἐρόνευε δὲ αὐτοὺς τὸ πονηρὸν δαιμόνιον ὁ Ἀσμοδαῖος. Λυπηθεῖσα δὲ καὶ αὕτη σφόδρα διὰ τὴν ὕβριν ἐκείνην, ἀπεφάσισε νὰ κρεμάσῃ ἑαυτὴν· ἀλλὰ θεωρήσασα ὅτι διὰ τοιοῦτου ἀτίμου θανάτου θέλει προστρίψει εἰς τὴν οἰκογένειαν αὐτῆς μεγαλειότερον ὄνειδος, καὶ λυθήσει ἔτι μᾶλλον τὸν γηραιὸν αὐτῆς πατέρα, ἐδέηθη τοῦ Κυρίου νὰ στερήσῃ αὐτὴν τοῦ ζῆν. Ἄλλ' ὁ ἄγγελος Ῥαφαήλ ἦλθε νὰ παραμυθίσῃ ἀμφοτέρους, τὸν τε Τωβίτ καὶ τὴν Σάρδραν (α). Ὁ Τωβίτ, βλέπων τὸν θάνατον προσεγγίζοντα, δίδει εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Τωβίαν σωτηρίους συμβουλὰς, καὶ παραγγέλλει αὐτὸν νὰ ἀπέλθῃ εὐθὺς πρὸς τὸν ἐν Ῥάγοις Γαβαήλ ἵνα λάβῃ ὀπίσω τὸ δάνειον τῶν δέκα ἀργυρῶν ταλάντων. Ὁ Τωβίας ζητεῖ συνοδοιπόρον ἐμπειρον τοῦ δρόμου, καὶ εὐρίσκει τὸν ἄγγελον Ῥαφαήλ, κρυπτόμενον ὑπὸ τῷ ὀνόματι Ἀζαρίου, υἱοῦ Ἀνανία τοῦ μεγάλου. Εἰς τοῦτον ἐμπιστεύεται ὁ γέρον Τωβίτ τὸν υἱὸν αὐτοῦ, καὶ οὕτως ἀμφοτέροι ἀρχονται τῆς ὁδοπορίας (β). Κατὰ τὴν ἐσπέραν τῆς πρώτης ἡμέρας ἔφθασαν ἐπὶ τὸν Τίγγριν ποταμὸν, ὅπου ὁ Τωβίας κατέβη νὰ λουσθῇ· ἀλλ' ἀνεπήδησεν ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ μέγας ἰχθὺς, ὅστις ἤθελε νὰ

(α) Κεφ. ἄ.—γ'. (β) Κεφ. δ'. ε'.

καταπή τὸ παιδίον. Ὁ ἄγγελος ἐνθαφῶναι τὸν Τωβίαν νὰ συλλάβῃ τὸν ἰχθύν, καὶ ἀνατεμῶν νὰ λάβῃ ἐξ αὐτοῦ τὴν καρδίαν, τὸ ἥπαρ καὶ τὴν χολήν, καὶ νὰ φυλάξῃ ταῦτα ὡς φάρμακα ἰαματικά, τὰ μὲν δύο, εἰς ἀποδιώξιν πονηρῶν πνευμάτων τὴν δὲ χολήν, εἰς θεραπείαν ὀφθαλμίας. Ὁ Τωβίας ἐκπληροῖ τὴν συμβουλὴν τοῦ συνοδοιπόρου αὐτοῦ τὸν δὲ ἰχθύν ὀπτίσαντες ἔφαγον (α). Μετὰ δὲ ταῦτα συμβουλεύει ὁ ἄγγελος τὸν Τωβίαν νὰ ζητήσῃ εἰς γάμον Σάρραν τὴν θυγατέρα τοῦ Ῥαγουήλ, καὶ διδάσκει αὐτὸν πῶς δύναται νὰ διαφύγῃ τὴν τύχην τῶν πρὸ αὐτοῦ ἐπτὰ φρονεθέντων νομφίων. Μνηστεύεται λοιπὸν ὁ Τωβίας τὴν Σάρραν, καὶ λαμβάνει αὐτὴν εἰς γυναῖκα ἄλλὰ κατὰ παραγγελίαν τοῦ ἀγγέλου, τὴν πρότερον νύκτα τοῦ γάμου λαμβάνει τέτταρον θυμιαμάτων, καὶ ἐπιθεῖς ἐπ' αὐτὴν τὴν καρδίαν τοῦ ἰχθύος καὶ τὸ ἥπαρ, καπνίζει αὐτά. Τὸ δὲ δαιμόνιον Ἀσμοδαῖος εὐθύς, ὅτε ὠσπράθη τῆς ὁσμῆς, ἔφυγεν εἰς ἐρημίαν τινὰ τῆς ἄνω Αἰγύπτου, ὅπου καὶ ἐδέθη ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου. Ὁ δὲ Τωβίας καὶ ἡ Σάρρα διετέλεσαν τὴν νύκτα ἐκεῖνην προσευχόμενοι εἰς τὸν Κύριον. Τὴν ἐπομένην ἡμέραν ἐωρτάσθησαν οἱ γάμοι, καὶ οἱ γονεῖς τῆς Σάρρας ἔδωκαν εἰς τὸν Τωβίαν τὸ ἥμισυ τῆς περιουσίας αὐτῶν τὸ δὲ ὑπόλοιπον ὑπεσχέθησαν δι' ἐγγράφου νὰ δώσωσιν ὡς κληρονομίαν. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ τούτῳ ὁ συνοδοιπὸρος τοῦ Τωβία ἀπῆλθε πρὸς τὸν Γαβριήλ, καὶ ἔλαβεν ὀπίσω τὸ δάνειον (β). Τελευταῖον ἐπανέρχεται ὁ Τωβίας μετὰ τῆς γυναίκος αὐτοῦ Σάρρας καὶ τοῦ ἀγγέλου εἰς Νινευή πρὸς τοὺς γονεῖς αὐτοῦ ἐγγράφει τὴν χολήν τοῦ ἰχθύος εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ γέροντος Τωβίτ, ὅστις, πεπόντων τῶν λευκωμάτων, ἀναβλέπει. Πλήρεις χαρᾶς ἄπαντες, εὐλόγησαν τὸν Θεὸν διὰ τὸ μέγα τοῦτο ἔλεος πρὸς αὐτοὺς, καὶ ἐώρτασαν τὸν γάμον τοῦ Τωβίου μετ' εὐφροσύνης ἐπτὰ ἡμέρας (γ). Ὑπ' εὐγνωμοσύνης κινούμενος ὁ Τωβίτ, ἠθέλησε ν' ἀνταμείψῃ τὸν συνοδοιπὸρον τοῦ παιδὸς αὐτοῦ διὰ προσφορᾶς πέντε ἀργυρῶν ταλάντων ἄλλ' οὗτος τότε ἀπεκάλυψεν αὐτοῖς ὅτι εἶναι ὁ Ῥαφαήλ, εἰς τῶν ἐπτὰ ἁγίων ἀγγέλων, οἵτινες προσαναφέρουσι τῷ Θεῷ τὰς προσυχὰς τῶν ἁγίων, καὶ εἰς-

(α) Κεφ. ζ'. 1— 10. (β) Κεφ. ζ'. 11—β'. (γ) Κεφ. ι. β'.

πορεύονται ἐνώπιον τῆς δόξης αὐτοῦ, ἀποσταλαίς ἐξ οὐρανοῦ ἵνα θεραπεύσῃ τὸν γέροντα Τωβίτ καὶ τὴν νόμφην αὐτοῦ Σάρραν (α). Ὁ Τωβίτ ἐζήσεν ἑκατὸν πενήκοντα ἑτάω ἔτη, ἀξιώθεις νὰ ἴδῃ τέκνα τέκνων· ὁ δὲ Τωβίας, καταλιπὼν τὴν Νινευθὴ κατὰ παραγγελίαν τοῦ πατρὸς, ἦλθε πρὸς τοὺς πενθεροὺς αὐτοῦ, τοὺς ὁποίους ἐκκληρονόμησε, καὶ ἀπέθανεν ἐν Ἑκκατάνοις ρχζ' ἐτῶν (β).

Οἱ ἐσωτερικοὶ τοῦ βιβλίου χαρακτῆρες, ἀκριβῶς ἐξεταζόμενοι, αἴρουσι παντάπασιν τὴν ἀμφιβολίαν, ἣν τῶν νεωτέρων ἐρμηνευτῶν τινες προτείνουσι, ὅτι τὰ ἐν αὐτῷ περιεχόμενα δὲν εἶναι ἀληθῆς ἱστορία, ἀλλ' ἀπλή παραβολή· διότι ὁ ἀφελὴς καὶ φυσικὸς τρόπος, καθ' ὃν ἱστοροῦνται πάντα τὰ ἐν τῷ βιβλίῳ, τὰ κύρια ὀνόματα τῶν προσώπων καὶ τῶν τόπων, αἱ περιστάσεις τοῦ χρόνου, ἡ διαδοχὴ τῶν βασιλέων τῆς Ἀσσυρίας, ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τῆς βασιλείας αὐτῶν, τὸ εἶδος τοῦ θανάτου αὐτῶν, καὶ πολλὰ ἄλλα, περιστατικώτερον περιγραφόμενα ἐν τῇ διηγήσει, οἷον ἡ γενεαλογία τοῦ Τωβίτ (γ), ἡ παρατήρησις ὅτι ἀπωρρανήθη καὶ ἀνετράφη ὑπὸ τῆς προμητορος αὐτοῦ Δεβθωρᾶ, καὶ τὰ τοιαῦτα, χρησιμεύουσιν εἰς ἀναντιρρήτην ἀπόδειξιν ὅτι ὁ συγγραφεὺς διηγεῖται ἀληθῆ ἱστορίαν. Ἐὰν ἐπιτρέπεται νὰ τάττωμεν εἰς τὸ εἶδος τοῦ παραβολικοῦ λόγου διήγησιν, φέρουσαν ἐν ἑαυτῇ τοσοῦτους χαρακτῆρας ἱστορικῆς ἀληθείας, οὐδεμία τότε ἀληθῆς ἱστορία περιέχεται ἐν τῇ ἀγίᾳ Γραφῇ.

Ἐκ τῶν κριτικῶν οἱ μὲν δοξάζουσιν ὅτι ἡ βίβλος τοῦ Τωβίτ συνεγράφη μετὰ τὴν ἐκ Βαβυλῶνος ἐπιστροφὴν τῶν Ἰουδαίων· οἱ δὲ, 150 ἢ 200 ἔτη πρὸ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως· ἕτεροι δὲ διδάσκουσιν ὅτι ὁ Τωβίτ κατέλιπε μόνον ὑπομνήματα, καθ' ἃ ἐφεξῆς συνετάχθη ἡ ἱστορία. Ἀλλ' οἱ πλείστοι γνωματεύουσιν ὅτι τῆς βίβλου οἱ ἀληθεῖς συγγραφεῖς εἶναι οἱ δύο Τωβίαι, πατὴρ καὶ υἱός, καθὼς ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν ἐξῆς·

α) Οὐδεὶς τῶν ἐσωτερικῶν χαρακτῆρων τῆς βίβλου ἀντιμάχεται πρὸς τὴν γνώμην, τὴν ἀποδιδούσαν αὐτὴν εἰς τοὺς δύο Τω-

(α) Κεφ. ιβ'.

(β) Κεφ. ιγ'. ιδ'. (γ) Α'. 1.

βίας καθώς, παραδείγματος χάριν, ὁ πατήρ ὁμιλεῖ ἐν τοῖς τρισὶ πρώτοις κεφαλαίοις κατὰ πρῶτον πρόσωπον.

β') Ἐν τῷ κεφαλαίῳ ιβ'. 20. ἀναγινώσκομεν ὅτι ὁ ἄγγελος 'Ραφαήλ, πρὶν ἀναχωρήσῃ ἐκ τῆς οἰκίας τοῦ Τωβίτ, εἶπε πρὸς αὐτὸν καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ· «Γράψατε πάντα τὰ συντελεσθέντα εἰς βιβλίον». Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν ἀμφιβολία ὅτι οἱ δύο οὗτοι πιστοὶ ὑπέρτατοι τοῦ Θεοῦ ἔσπευσαν νὰ ἐκπληρώσωσι τὴν ἐντολὴν τοῦ ἀγγέλου ἐν ᾧ μάλιστα ἦτο συνήθεια παρὰ τοῖς Ἑβραίοις νὰ γράφωσι πάντα τὰ συμβαίνοντα εἰς αὐτούς.

γ') Οἱ λέγοντες ὅτι οἱ Τωβῖται ἀφῆκαν μόνον ὑπομνήματά τινα, συλλεγέντα μετέπειτα ὑπ' ἄλλου συγγραφέως, ὁμολογοῦσιν ὅμως ὅτι τὰ ὑπὸ τε τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ γραφέντα δυσκολώτατα διακρίνονται ἀπὸ τῶν συνταχθέντων ὑπὸ τῆς ἰδίας χειρὸς τοῦ συγγραφέως· διότι κατ' αὐτούς ὅλον τὸ σύγγραμμα διαφυλάττει τὸν αὐτὸν χαρακτῆρα κατὰ τε τὸ λεκτικόν, κατὰ τε τὴν ἀλληλουχίαν τῶν γεγονότων, καὶ κατὰ τὰς σκέψεις τοῦ συγγραφέως. Λέγομεν δὲ καὶ ἡμεῖς ὅτι οὐχὶ μόνον δύσκολον, ἀλλὰ καὶ ἀδύνατον εἶναι νὰ γείνη ἡ διάκρισις αὕτη ὑπερ ἀποδεικνύει ἐναργέστατα ὅτι ἅπαντα ἡ βίβλος εἶναι τῶν δύο Τωβιῶν συγγραφή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι΄.

Περὶ τῆς βίβλου τῆς Ἰουδαίου.

Ἡ βίβλος τῆς Ἰουδαίου ὠνομάσθη οὕτως, ὡς περιέχουσα τὴν ἱστορίαν τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς πόλεως Βαβυλοῦς ὑπὸ χιήρας τινὸς γυναικὸς, καλουμένης Ἰουδαίου.

Ἐρμηνευταὶ τινες δοξάζουσιν ὅτι ἡ βίβλος αὕτη, ἥτις δὲν συμπεριλαμβάνεται ἐν τῷ Ἑσδραϊῷ κανόνι τῶν θείων Γραφῶν, ἐγράφη κατ' ἀρχὰς Ἑβραϊστὶ, καὶ μετεφράσθη ἔπειτα εἰς τὸ χαλδαϊκὸν πρὸς χρῆσιν τῶν ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ Ἰουδαίων. Ἄλλ' ὁ Ἰερώνυμος λέγει ὅτι ἐξελατίνισεν αὐτὴν ἀπὸ τοῦ χαλδαϊκοῦ, οὐδὲν ἄμφιβόλων ὅτι ἐγράφη τὸ πρῶτον χαλδαϊστὶ (α).

(α) » Chaldaeo tamen sermone conscriptus, inter historias computatur».

Ἡ κυρία ὑπόθεσις τῆς βίβλου εἶναι ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς ἐν Παλαιστίνῃ πόλεως Βετυλούα, πολιορκουμένης ὑπὸ τοῦ Ὀλοφέρνηου. Ναβουχοδονόσορ ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀσσυρίας, ἄρχων καὶ τῆς Νινευῆ, τὸ ἰζ' ἔτος τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐνίκησε τὸν Ἀρραξάδ, βασιλέα τῶν Μήδων καὶ θεμελιωτὴν τῶν Ἐκβατάνων. Ἐπυρθεὶς δὲ διὰ τὰς νίκας αὐτοῦ, συλλαμβάνει τὸν σκοπὸν νὰ ὑποτάξῃ εἰς τὸ ἑαυτοῦ βασιλεῖον τοὺς ἄλλους γείτονας λαοὺς, καὶ στέλλει πρὸς αὐτοὺς περὶ τούτου πρέσβεις· ἐπειδὴ δὲ οὗτοι ἀτίμως ἀπεπέμψθησαν κενοί, ἀποφασίζει νὰ καταστρέψῃ τοὺς λαοὺς ἐκείνους, καὶ μετὰ ἐνιαυτὸν ἀποστέλλει κατ' αὐτῶν τὸν ἀρχιστράτηγον Ὀλοφέρνην μετὰ δυνάμεως μεγάλης καὶ ἰσχυρᾶς. Ὁ ἀρχιστράτηγος οὗτος προβάλλει πανταχοῦ πῦρ καὶ μάχιραν, μὴ φειδόμενος μηδ' αὐτῶν τῶν ἑκουσίως ὑποτασσομένων λαῶν· καταστρέφει τὰ εἶδωλα, καὶ ἀναγγέλλει εἰς τὰ ἔθνη ὅτι δὲν πρέπει νὰ λατρεύωσιν ἄλλους θεοὺς, εἰ μὴ τὸν Ναβουχοδονόσορ. Προχωρεῖ καὶ φθάνει μέχρις Ἐπδρηλῶν (α). Οἱ Ἰουδαῖοι, οἵτινες ἐπανελθόντες πρὸ μικροῦ ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας, εἶχον ἀποκαταστήσει τὴν λατρείαν τοῦ Θεοῦ, παρασκευάζονται κατὰ προτροπὴν τοῦ ἀρχιερέως αὐτῶν Ἰωακείμ καὶ τῶν πρεσβυτέρων τοῦ λαοῦ νὰ ἀντιτάξωσι γενναίαν ὑπεράσπισιν, καὶ διὰ νηστείας καὶ προσευχῆς ἐπικαλοῦνται τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ. Ὁ Ὀλοφέρνης, ἐκπλαγείς διὰ τὴν ἀντίστασιν τῶν Ἰουδαίων, ἐρωτᾷ τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ συμμάχων, τίς ἄρα εἶναι ὁ λαὸς οὗτος, ὁ τολμῶν νὰ ἀντιπαραταχθῇ κατ' αὐτοῦ. Ἀχιώρ, ὁ στρατηγὸς τῶν Ἀμμωνιτῶν, περιγράφει αὐτῷ ἐν συντόμῳ τὴν ἱστορίαν τῶν Ἰουδαίων, καὶ θέλει ν' ἀποτρέψῃ αὐτὸν ἀπὸ τοῦ πρὸς τὸ ἔθνος τοῦτο πολέμου· διότι οἱ Ἰουδαῖοι, λέγει, εἰ μὴ παρηγόμησαν εἰς τὸν Θεὸν αὐτῶν, θέλουσιν ἔχει βεβαίως τὴν θεῖαν ὑπεράσπισιν. Ἀλλ' ὁ Ὀλοφέρνης, παροξυνθεὶς ἐκ τῶν μετὰ παῖδός τας λαληθέντων τούτων λόγων τοῦ Ἀχιώρ, προτάσσει νὰ συλλάβωσι καὶ νὰ παραδώσωσιν αὐτὸν εἰς τοὺς κατοίκους τῆς Βετυλούα ἵνα ἐξολοθρευθῇ μετ' αὐτῶν (β). Τῇ ἐπαύριον ὁ στρατὸς τοῦ Ὀλοφέρνηου καταλαμβάνει τὰ ὄρη τῆς Βετυλούα,

(α) Κεφ. δ'. ε'. γ'. (β) Κεφ. δ'. ε'. δ'.

πολιορκεί τὴν πόλιν, καὶ ἀποκόπτει τὰ ὕδατα τῶν πηγῶν αὐτῆς· οἱ κάτοικοι, στενοχωρούμενοι πανταχόθεν, ἀποφασίζουσι νὰ παραδοθῶσιν ἐν διαστήματι πέντε ἡμερῶν, ἐὰν μὴ λάβωσι βοήθειαν. Τότε γυνὴ τις ἀπὸ γένους ἐπισήμου, καλουμένη Ἰουδιθ, πλουσία καὶ εὐειδής, χήρα τοῦ Μανασσῆ, ὀνειδίζει τοὺς Ἰουδαίους διὰ τὴν ὀλιγοπιστίαν αὐτῶν εἰς τὸν Θεόν, καὶ ὑπισχνεῖται αὐτῇ νὰ ἐξολοθρεύσῃ τὸν Ὀλοφέρνην. Ἐνδυθεῖσα δὲ ἱμάτια λαμπρὰ καὶ κλωπιθεῖσα, ἔρχεται, παρακολουθούσης θεραπαινῆς, ὡς φυγὰς πρὸς τὸν ἀρχιστρατήγον τῶν Ἀσσυρίων, ἐπὶ σκοπῷ δῆθεν νὰ ὑποδείξῃ αὐτῷ τὸν εὐκολώτερον τῆς ἀλώσεως τῆς πόλεως τρόπον (α). Ὁ Ὀλοφέρνης, καταγοητευθεὶς ὑπὸ τοῦ ἐξαισίου τῆς Ἰουδιθ κάλλους, ἐδέχθη καὶ περιποιήθη αὐτὴν φιλοφρονέστατα. Ὅτε δὲ μετὰ τέσσαρας ἡμέρας ὁ Ὀλοφέρνης, πῶν ἐν συμποσίῳ ὑπὲρ τὸ μέτρον καὶ μεθύσθεις, ἐκοιμᾶτο βαθέως, ἡ Ἰουδιθ μείνασα μόνη μετ' αὐτοῦ ἐν τῇ σκηνῇ, εὗρεν εὐκαιρίαν νὰ ἀποκόψῃ αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν, ἣν καὶ ἐπέβαλεν εἰς τὸν σάκκον τῆς ἄβρας αὐτῆς· ἐξεληθούσα δ' ἔπειτα ὡς ἂν ἐμελλε νὰ προσευχθῆ κατὰ τὸ ἔθος, εἰσέρχεται εἰς Βαβυλῶνα, καὶ δεικνύει εἰς τοὺς κατοίκους αὐτῆς τὴν κεφαλὴν τοῦ Ὀλοφέρνηου. Τῇ ἐπαύριον οἱ πολιορκούμενοι ἐπιπίπτουσι κατὰ τῶν ἐχθρῶν, τεταραγμένων ὄντων διὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀρχιστρατήγου· βιάζουσι αὐτοὺς νὰ λύσωσι τὴν πολιορκίαν· καταδιώκουσι καὶ κατακόπτουσι πάντας τοὺς πίπτοντας εἰς τὰς χεῖρας αὐτῶν, καὶ λαμβάνουσι τὰ λάφυρα. Πανηγυρίζουσι δ' ἔπειτα οἱ Ἰουδαῖοι τὴν λαμπρὰν ταύτην νίκην δι' ἑορτῆς, καὶ ἡ Ἰουδιθ, ζῶσα πάντοτε ἐν τῇ χηρείᾳ, ἀποθνήσκει εἰς βαθύτατον γῆρας, καὶ θρηνεῖται ὑπὸ τοῦ λαοῦ δι' ἑπτὰ ἡμερῶν (β).

Οἱ λόγοι, δι' ὧν ἀποδεικνύεται ἡ ἀλήθεια τῆς ἐν τῇ βίβλῳ τῆς Ἰουδιθ ἱστορίας, εἶναι οὔτοι:

α) Οἱ ἀρχαῖοι Πατέρες καὶ συγγραφεῖς τῆς ἐκκλησίας ἦσαν πεπεισμένοι ὅτι ἡ ἱστορία τῆς Ἰουδιθ οὐδὲν τι περιέχει, ὅπερ νὰ μὴ ἦναι πραγματικὸν καὶ ἀληθές· ὅθεν οὐδ' ἐφαντάσθησάν ποτε νὰ ἐρμηνεύσωσιν αὐτὴν παραβολικῶς. Κλήμης ὁ Ῥώμικος ἐπίσκοπος (γ),

(α) Κεφ. ζ'.—α'. (β) Κεφ. ιθ'.—ις'. (γ) Ἐπιστολ. Α' πρὸς Κορινθ. κεφ. 55.

Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς (α), ὁ Ὀριγένης (β), ὁ Τερτυλλιανὸς (γ), ὁ Ἀμβρόσιος (δ), ὁ Ἰερώνυμος (ε) καὶ πλείστοι ἄλλοι, παρεδέχθησαν τὴν κατὰ γράμμα ἐννοίαν τοῦ βιβλίου, ἐξήμνησαν τὰς ἀρετὰς τῆς Ἰουδίθ, καὶ ὑπέβαλον αὐτὴν ὡς ἀξιωμακτικὸν παράδειγμα εἰς πάσας τὰς χριστιανὰς χήρας γυναῖκας.

β) Ὅταν τις ἀναγνώσῃ τὴν ἱστορίαν τῆς Ἰουδίθ, εὐθὺς πείθεται ὅτι ἔχει πάντας μὲν τοὺς χαρακτῆρας διηγήσεως ἀληθῶς ἱστορικοῦ γεγονότος, οὐδένα δὲ τῶν ἀρμοζόντων ἀπλῶς εἰς παραβολήν. Αἱ παραβολαί, λέγει ὁ θεῖος Χρυσόστομος, εἶναι διηγήματα, ἐν οἷς παρεισάγονται πράξεις χρήσιμα εἰς παραδείγματα, ἀλλὰ τὰ πρόσωπα δὲν μνημονεύονται. Ἐν ταύτῃ ὅμως τῇ ἱστορίᾳ οὐχὶ μόνον τὰ πρόσωπα, ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ λοιπὰ προσδιορίζονται ἀκριβέστατα. Ἀπαντῶνται σεσημειωμένα τὰ κύρια ὀνόματα τῶν ἀνθρώπων, τὸ ἄξιωμα, ἡ ἡλικία, τὰ ἔθνη αὐτῶν· τὰ βασίλεια τῶν ἡγεμόνων καὶ οἱ πόλεις καὶ αἱ μάχαι τοσοῦτον λεπτομερῶς ἀναφέρονται ἐν αὐτῇ, ὅσον καὶ ἐν ταῖς ἱστορίαις τῶν νεωτέρων. Ὁ συγγραφεὺς σημειοῖ τὰς ἐπαρχίας, τὰς πόλεις καὶ τοὺς λοιποὺς ἄλλους τόπους, τῶν ὁποίων ἡ γνώσις ἐφαίνετο ἀναγκαία εἰς τοὺς ἀναγνώστας· περιγράφει ἐπ' ἀκριβεῖα τὴν πόλιν τῶν Ἐκβατάνων, τὴν ἀρχὴν τοῦ Ναβουχοδονόσορ, τὴν δύναμιν τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ· ἔπειτα πάντα, ὅσα λέγει περὶ τῆς Ἰουδίθ, ὁμιλῶν περὶ τῆς γενεαλογίας αὐτῆς, καὶ περὶ τῆς νίκης, καὶ περὶ τῆς ᾠδῆς, ἣν ἐποίησε κατὰ τὴν περίστασιν ἐκείνην, ἢ περὶ τῆς ἡλικίας αὐτῆς καὶ τοῦ θανάτου, ὡσαύτως καὶ ὅσα διηγεῖται περὶ τῆς ἐορτῆς, ἣν οἱ Ἰουδαῖοι κατέστησαν εἰς μνήμην τοῦ θαυμαστοῦ συμβάντος· ταῦτα πάντα τοσαύτην ἔχουσι πρὸς ἄλληλα συνάφειαν καὶ ἀκολουθίαν, καὶ τοσοῦτον ἀπλῶς καὶ φυσικῶς ἱστοροῦνται, ὥστε θρασὺ φαίνεται τῷ ὄντι νὰ ὑποθέσῃ τις αὐτὰ πεπλάσματα.

Ὁ συγγραφεὺς τῆς Ἰουδίθ εἶναι παντάπασιν ἄγνωστος· παρὰ δὲ τοῖς ἐρμηνευταῖς ὡς πιθανωτέρα γνώμη φέρεται ὅτι συνέγραψε

(α) Στροματ. δ'. (β) Ὁμιλ. ιθ'. εἰς Ἰερειμ.

(γ) De monogam. c. 17.

(δ) De viduis, c. 7. (ε) Praefat. in Judith.

τὸ βιβλίον ὁ ἀρχιερεὺς Ἰωακείμ ἢ Ἐλιακείμ, ὡς εἰκάζεται μάλιστα ἐκ τῶν ἐξῆς·

α) Ἐστημιώσαμεν ἀνωτέρω, ὁμιλοῦντες περὶ τῆς βίβλου τοῦ Ἰωβίτ, ὅτι συνήθειαν εἶχον οἱ Ἑβραῖοι νὰ γράφωσι τὰ ἄξια σημειώσεως συμβαίνοντα εἰς αὐτούς· διὰ τὸν λόγον λοιπὸν τοῦτον δὲν εἶναι διόλου πιθανὸν ὅτι ὁ ἀρχιερεὺς Ἰωακείμ, ὅστις ἠγωνίσθη τοσοῦτον καθ' ὅλην τὴν ἱστορίαν τῆς Ἰουδαίᾳ, ὑπέμεινε, ὥστε τὸ θαυμαστὸν τοῦτο πρὸς τοὺς Ἑβραίους ἔργον τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ἡρωϊκὴ αὐτῆ πράξις τῆς ἐνδόξου ἐκείνης γυναικὸς νὰ μὴ γραφῶσιν εἰς αἰδίων τῶν μεταγενεστέρων μνήμην.

β) Οἱ ἐσωτερικοὶ χαρακτῆρες τοῦ βιβλίου, καὶ πρὸ πάντων αἱ πολλάκις ἀπαντώμεναι ἀκριβεῖς τοῦ συγγραφέως πληροφορίαι περὶ διαφόρων πραγμάτων, ἀποδεικνύουσιν ὅτι συνεγράφη κατ' αὐτὸν τὸν χρόνον, καθ' ὃν συνέβησαν τὰ ἱστορούμενα γεγονότα. Κατὰ πᾶσαν δὲ πιθανότητα λέγομεν ὅτι συγγραφεὺς αὐτοῦ εἶναι Ἰωακείμ ὁ ἀρχιερεὺς, ὁ σύγχρονος τῆς Ἰουδαίᾳ· διότι οὐδεὶς ἄλλος παρὰ τοῦτον φαίνεται, ὡς ἐκ τοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ, ἀρμοδιώτερος νὰ γράψῃ εἰς τὰ χρονικά τοῦ ἰδίου αὐτοῦ ἔθνους συμβάντα τοσοῦτον ἄξια λόγου καὶ ἐνδοξά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ΄.

Περὶ τῆς βίβλου τῆς Ἐσθήρ.

Ἡ βίβλος ἔλαβε τὴν ἐπωνυμίαν ἐκ τῆς ἐν αὐτῇ ἱστορίας τῆς Ἐσθήρ, τῆς περιβλέπτου ἐκείνης γυναικὸς ἐκ τῆς φυλῆς τοῦ Βενιαμίν, ἥτις κατώρθωσε νὰ σώσῃ τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῶν Ἰουδαίων, τοὺς ὁποίους Ἀρταξέρξης, ὁ βασιλεὺς τῆς Περσίας, διὰ διατάγματος ἀπεράσισε νὰ ἐξολοθρεύσῃ.

Ἡ βίβλος παρὰ μὲν τοῖς Ὁ' σύγκειται ἐκ κεφαλαίων δέκα, ἐν δὲ τῇ Βουλγατᾷ ἐκτείνεται εἰς κεφάλαια δέκα ἑξ. Διαιροῦσι δὲ αὐτὴν οἱ νεώτεροι εἰς δύο μέρη· καὶ εἰς μὲν τὸ πρῶτον τάττουσι τὰ ἐννέα πρῶτα κεφάλαια (μέχρι τοῦ 3 στίχου τοῦ 1 κεφ.)· εἰς δὲ τὸ δεύτερον, τὰ λοιπὰ ἑπτὰ (μέχρι τοῦ 15')· διότι τῶν μὲν ἐννέα

πρώτων κεφαλαίων τὸ κείμενον παραδέχονται ὡς τὸ γνησίως κατ' ἀρχὰς ἑβραϊστὶ γραφέν, τὸ καὶ νῦν παρ' Ἑβραίοις σωζόμενον, καὶ ὑπὸ τοῦ Ἱερωνύμου εἰς τὸ λατινικὸν μεταρμηκνευθέν· τὸ δὲ δεύτερον, τὸ εὐρισκόμενον ἐν τῇ Βουλγάρτῃ, θεωροῦσιν ὡς συγκείμενον ἐκ προσθηκῶν, τὰς ὁποίας λαβὼν ὁ Ἱερώνυμος ἐκ τῆς ἀρχαίας Ἰτάλας, ἔταξεν εἰς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου, σημειώσας αὐτάς διὰ τοῦ ὀβελοῦ (α). Ἄλλ' ὅτι ὁ ἀρχαῖος οὗτος μεταφραστὴς ἀδίκως ἐξωθέλισε ταῦτα ὡς νόθα καὶ ὡς προσθήκας ὑπέλαθεν, ἐν ᾧ ἀναγινώσκονται παρὰ τοῖς Ὁ' οὐχὶ ἐν τῷ τέλει, ἀλλ' ἐν τοῖς μεταξὺ τοῦ βιβλίου, κατὰ τὴν σειρὰν τοῦ κειμένου, ἔχουмен ὑπὲρ τῆς γνησιότητος αὐτῶν τὰς μαρτυρίας τῶν ἐξῆς· τοῦ Ἰωσήπου, ὅστις πολλάκις ῥήσεις ἐξ αὐτῶν κατὰ λέξιν ἀντέγραψε· πάντων τῶν ἀρχαίων χειρογράφων τῶν Ὁ', ἐνθα συμπεριλαμβάνονται πάντοτε καὶ αὐταί· τῆς ἀρχαίας Ἰτάλας, τῆς περὶ τὸ τέλος τῆς ἁ' ἑκατονταετηρίδος, ὡς καὶ ἄλλοτε εἶπομεν, ἀπὸ τῶν Ὁ' ἐρμηνευθείσης, ἐν ᾗ περιέχονται· καὶ τελευταῖον πάντων τῶν ἀρχαίων τῆς Ἐκκλησίας Πατέρων, οἵτινες μνημονεύουσι ῥήσεις τινὰς ἐκ τῶν νομιζομένων τούτων προσθηκῶν.

Ἡ ὑπόθεσις ἔχει οὕτως. Ἀρταξέρξης, ὁ βασιλεὺς τῆς Περσίας, ἀποβαλὼν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ Ἀστίν, ἐξήγησε τὴν ὠραιοτέραν πασῶν τῶν ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ, καὶ εὗρεθῆ ἡ Ἑσθήρ, τὸ γένος Ἰουδαία, ζῶσα ἐκεῖ μετὰ τοῦ θεοῦ αὐτῆς Μαρδοχαίου ἀπὸ τῆς αἰγυπτιακῆς, τῆς γενομένης ἐπὶ Σεδεκίου. Μετ' ὀλίγον ὕστερον ὁ Μαρδοχαῖος ἀνακαλύπτει διὰ τῆς βασιλίσσης Ἑσθήρ εἰς τὸν Ἀρταξέρξην συνωμοσίαν, σκευωρουμένην κατ' αὐτοῦ ὑπὸ δύο εὐνούχων αὐτοῦ ἀρχισωματοφυλάκων· τοὺς ὁποίους ἀνακρίνας ὁ βασιλεὺς ἐκρέμασε. Δοξάσας δὲ τινὰ τῶν ἑαυτοῦ ὁ βασιλεὺς, καλούμενον Ἀμάν, καὶ εἰς βαθμὸν ἀνυψώσας μέγαν, προσέταξε νὰ προσκυνῶσιν αὐτὸν πάντες· ἀλλὰ, τοῦ Μαρδοχαίου διὰ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν λα-

(α) Hieronym. Praefat. in Esther. « Librum Esther variis translatoribus con-
 » stat esse vitiatum; quem ego de archivis Hebraeorum revelans, verbum e
 » verbo expressius transtuli. Quem librum editio Vulgata lacinosius hinc inde
 » verborum sinibus trahit, addens ea, quae ex tempore dici poterant et au-
 » diri; Sicut solitum est scholaribus disciplinis, sumto themate, exprogitare
 » quibus verbis uti potuit qui injuriam passus est, vel qui injuriam fecit »

τρεῖς μὴ προσκυνῶντος, ὠργίσθη ὁ Ἀμάν, καὶ μαθὼν ὅτι εἶναι Ἰουδαῖος, πείθει τὸν βασιλέα Ἀρταξέρξην νὰ ἐκδώσῃ ψήφισμα ἵνα πάντες οἱ ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ Ἰουδαῖοι ἀπολεσθῶσιν ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ τὸν ἴσ' μῆνα. Μαθὼν τοῦτο ὁ Μαρδοχαῖος, ἐπένθει καὶ ἐνήστευε, καὶ παρεκάλει τὴν Ἑσθῆρ νὰ προσθεύσῃ παρὰ τῷ βασιλεῖ ὑπὲρ τοῦ ἔθνους αὐτοῦ. Ἡ Ἑσθῆρ νηστεύσασα τρεῖς ἡμέρας, καὶ εἰς Θεὸν προσευχηθεῖσα, ἦλθε νὰ ἐπισκερθῇ τὸν Ἀρταξέρξην ἄκλιπτος· ἐνθαβρύνθεισα δὲ ἐκ τῆς εὐμενοῦς ὑποδοχῆς τοῦ βασιλέως, παρεκάλει αὐτὸν νὰ ἔλθῃ μετὰ τοῦ Ἀμάν εἰς συμπόσιον, ὅπερ παρεσκεύασεν εἰς αὐτούς. Μεταξὺ δ' ἐν ᾧ εὐωχοῦντο, εἶπεν ὁ βασιλεὺς πρὸς τὴν Ἑσθῆρ νὰ αἰτήσῃ ὅ,τι ἂν ἀγαπᾷ, καὶ θέλει ἀπολαύσει αὐτοῦ· ἡ Ἑσθῆρ παρακαλεῖ τὸν βασιλέα νὰ ἔλθῃ καὶ τὴν αὔριον πάλιν μετὰ τοῦ Ἀμάν εἰς τὸν δεῖπνον. Ὁ δὲ Ἀμάν, διὰ τὴν ἐξαίρετον ταύτην παρὰ τῆς βασιλίσσης τιμὴν ἔτι μᾶλλον κατὰ τοῦ Μαρδοχαίου ἐπαίρομενος, ἔκοψε, κατὰ συμβουλήν μάλιστα τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, ζῆλον πεντήκοντα πηχῶν τὸ ὕψος, ἵνα ἐπ' αὐτοῦ κρεμάσῃ τὴν ἐπομένῃν ἡμέραν τὸν ἐχθρὸν αὐτοῦ Μαρδοχαῖον. Κατὰ τινα δὲ πρόνοιαν ἀγαθὴν ἀγρυπνήσας ὁ βασιλεὺς ἐκεῖνην τὴν νύκτα, προσέταξεν, ἐπειδὴ δὲν ἐδύνατο νὰ κοιμηθῇ, νὰ ἀναγνώσῃ αὐτῷ τῶν πράξεων αὐτοῦ τὰ ὑπομνήματα· τούτων δὲ ἀναγνώσκουμένων, εἶρε πρῶτις ἀγαθὴν γενομένην εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ Μαρδοχαίου, καταγγείλαντος δύο εὐνοῦχος, μέλλοντας νὰ ἐπιβουλεύωσι τὸν βασιλέα. Τὴν προαίρεσιν δὲ ταύτην τοῦ Μαρδοχαίου ἀποδεχθεὶς ὁ βασιλεὺς, ἤθελεν ὑπ' εὐγνωμοσύνης νὰ παράσχῃ εἰς αὐτὸν τιμὴν ἀξίαν ὅθεν καὶ καθὼς εἰσῆλθε τὸ πρῶτ' ὁ Ἀμάν πρὸς τὸν βασιλέα ἵνα αἰτήσῃ παρ' αὐτοῦ τὸν θάνατον τοῦ Μαρδοχαίου, ἐρωτᾷ αὐτὸν ὁ Ἀρταξέρξης ποίας τιμῆς ἄξιος εἶναι ὁ εὐεργετήσας βασιλέα· ὁ Ἀμάν, νομίζων ὅτι ἡ ἐρώτησις γίνεται περὶ αὐτοῦ, ἀπεκρίθη ὅτι ὁ ταιούτος ἄξιος κρίνεται νὰ ὀνομάζῃται δευτέρος βασιλεὺς· ταύτης λοιπὸν τῆς τιμῆς προστάττει ὁ Ἀρταξέρξης νὰ ἀξιωθῇ ὁ Μαρδοχαῖος. Ἐν τοσούτῳ ἦλθεν ὁ καιρὸς νὰ δειπνήσῃ παρὰ τῇ Ἑσθῆρ· ὁ βασιλεὺς ἐρωτᾷ πάλιν αὐτὴν εἰ ἔχει νὰ προσβάλῃ οἰονδήποτε αἴτημα, καὶ ἡ Ἑσθῆρ παρακαλεῖ αὐτὸν θερμῶς νὰ σώσῃ τὴν ζωὴν αὐτῆς τε καὶ τῶν ὁμοπίστων αὐτῆς Ἰουδαίων,

οἵτινες διὰ τὸ προσεκδοθὲν ἐκεῖνο πρόσταγμα ἐμελλον νὰ θανατωθῶσι πάντες. Λυπηθεὶς ὁ βασιλεὺς διὰ τὴν ἐκδοσιν τοιοῦτου παρὰ νόμου ψήφισματος, καὶ μαθὼν ὅτι αἷτιος αὐτοῦ εἶναι ὁ Ἀμάν, ὀργισθεὶς εἰς ὑπερβολὴν, ἐκέλευσεν ἵνα κρεμασθῇ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ξύλου, ὅπερ οὗτος τῇ προτεραιᾷ ἔστησε κατὰ τοῦ Μαρδοχαίου. Ὁ δὲ Μαρδοχαίος, ἀνυψωθείς εἰς τὴν ἀξίαν τοῦ Ἀμάν, λαμβάνει παρὰ τοῦ βασιλέως τὸ πληρεξούσιον νὰ γράψῃ πρὸς τοὺς ἄρχοντας καὶ σατράπας τοῦ βασιλείου νὰ συγχωρήσωσιν εἰς τοὺς Ἰουδαίους τὴν υπεράσπισιν τῆς ζωῆς αὐτῶν κατὰ παντός, ὅστις ἂν ἐφορμήσῃ κατ' αὐτῶν. Καὶ οὕτω φρονέουσιν οἱ Ἰουδαῖοι ἐν Σούσις καὶ ἐν ἄλλαις πόλεσι τοῦ βασιλείου τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν, 65,000 τὸν ἀριθμὸν. Παρελθόντος δὲ τοῦ κινδύνου, ὁ Μαρδοχαίος γράφει πάλιν πρὸς πάντας τοὺς Ἰουδαίους ἵνα πανηγυρίζωσι κατ' ἔτος ἑορτὴν εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἀπωλείας τοῦ Ἀμάν καὶ τῆς σωτηρίας αὐτῶν, κατὰ τὴν ἰδ' καὶ ἐξ τοῦ δωδεκάτου μηνός, τοῦ λεγομένου ἀδάρ. Ἡ ἑορτὴ ἐβραϊστὶ μὲν καλεῖται πουρίμ, παρὰ δὲ τοῖς Ὁ, φρουραί.

Ὡς συγγραφεὴ τῆς βίβλου παρδέχονται οἱ πλείστοι τὸν Μαρδοχαίον, στηρίζοντες τὴν γνώμην αὐτῶν ἐπὶ τῶν ἀκολουθῶν λόγων:

α) Ἐπειδὴ ὁ συγγραφεὺς ἀναφέρει τὸ ὄνομα τῆς γυναικὸς καὶ τῶν δέκα υἱῶν τοῦ Ἀμάν (α), ἔτι δὲ καὶ τὰς ἡμέρας, καθ' ἃς συνέβησαν τῶν γεγονότων τινὰ (β), ὑποτίθεται ἐκ τούτου ὅτι ἔγραψεν εἰς χρόνον ἐγγύς ὄντα τῶν συμβάντων· διότι, εἰ συνέταξε τὸ βιβλίον εἰς μεταγενέστερον χρόνον, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γράψῃ πράγματα οὕτω προσδιορισμένα καὶ μετὰ τισυκῆς ἀκριβείας. Προσέτι, ἐπειδὴ μνημονεύει πολλάκις τὰ ἱστορικὰ χρονικά τῆς Περσίας (γ), ἔπεται ἐκ τούτου ὅτι ἔγραψε πρὸ τῆς καταστροφῆς τῆς περσικῆς μοναρχίας. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνο σημειωτέον, ὅτι ὁ συγγραφεὺς φαίνεται ἔχων ἐντελῆ γνώσιν τῆς βασιλικῆς αὐτῆς τῆς Περσίας, τῶν ἐν αὐτῇ τυχουμένων ἐθίμων, καὶ τῶν ἐν τῷ βασιλείῳ αὐτῆς συνήθων ἀξιώματων καὶ τιμῶν ἢ δὲ γνώσιν πάντων τῶν περὶ Περσίας μερικῶν τούτων, τῶν ὁποίων γέμει τὸ βιβλίον τῆς Ἐσθῆρ,

(α) Ἐσθῆρ ε. 10. θ'. 8—10. (β) γ'. 12.

(γ) ε'. 23. ς'. 1. ε'. 2.

ἀποδεικνύει σαφῶς ὅτι συνετάχθη ὑπὸ συγγραφέως, ὅστις ἐγνώριζε καὶ ἐσύναζεν εἰς τὴν περσικὴν αὐλήν.

β') Τὸ βιβλίον τοῦτο ὑπῆρχεν ἤδη συνεταχμένον, ὅτε συνεκροτεῖτο ὁ κανὼν τῶν θείων τῆς Π. Δ. Γραφῶν, ἐπειδὴ συγκατετάχθη μετὰ τῶν λοιπῶν κανονικῶν βιβλίων· ὁ δὲ κανὼν οὗτος ἔγινε προὐ τοῦ θανάτου τοῦ Ἑσδρα, ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ βασιλέως Ἀρταξέρξου, διαδόχου τοῦ Ξέρξου, ἦτοι κατ' ἐποχὴν, προσεγγίζουσιν εἰς τὴν τῆς Ἑσθῆρ. Ἀλλ' ἐὰν τὸ βιβλίον ἀναθαίνει μέχρι ταύτης τῆς ἐποχῆς, τοῦτο δηλοῖ ὅτι ἀναθαίνει μέχρι τῶν χρόνων αὐτοῦ τοῦ Μαρδοχαίου, παρ' ᾧ μόνῳ ἀπαντῶνται ἅπασαι αἱ συνθήκαι, αἱ ἀπαιτοῦσαι ἀναγκαιῶς τὴν σύνταξιν αὐτοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

Περὶ τῆς βίβλου τοῦ Ἰώβ.

Ἐξ ἓν Αὐσίτιδι, χώρα τῆς Ἀραβίας παρὰ τῇ Δαμασκῶ, ἄνθρωπος τις ὀνομαζόμενος Ἰώβ, ἀρεμπτος, δίκαιος καὶ θεοσεβής, ἔχων ἑπτὰ υἱούς καὶ τρεῖς θυγατέρας, καὶ πλοῦσιος ὢν εἰς ὑπερβολὴν. Τούτου τὴν ἀρετὴν διαβάλλει ὁ σατὰν εἰς τὸν Θεὸν ὡς ἐξ ἰδιοτελείας προερχομένην, καὶ ὁ Θεὸς δίδει εἰς τὸν διάβολον πᾶσαν ἐξουσίαν νὰ πειράσῃ τὸν πλοῦσιον τοῦτον καὶ θεοσεβῆ ἄνθρωπον κατὰ πάντα τρόπον, φειδόμενος μόνον τοῦ σώματος αὐτοῦ. Τότε ἔρχονται πρὸς τὸν Ἰώβ ἄλλεπαλλήλως ἀγγελίαι κακαὶ περὶ τῆς ἀπωλείας τῶν ποιμνίων, τῶν δούλων, τῆς οἰκίας καὶ τῶν τέκνων αὐτοῦ. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Ἰώβ, καὶ πτωχὸς γενόμενος, καὶ τῶν τέκνων αὐτοῦ στερηθείς, εὐχαρίσκει ὁμῶς εἰς τὸν Θεόν, ὁ διάβολος κατηγόρησεν αὐτοῦ πάλιν ὅτι ἀναισθητεῖ πρὸς πᾶν δῆποτε, ὅπου δὲν γίνεται ἐπὶ τοῦ σώματος αὐτοῦ. Ὅθεν λαμβάνει ὁ διάβολος τὴν ἄδειαν νὰ πειράσῃ τὸν Ἰώβ καὶ κατὰ τὸ σῶμα, ἀλλὰ φειδόμενος τῆς ζωῆς αὐτοῦ. Εὐθὺς δ' ἔπειτα, ἀρ' οὐ ὁ διάβολος ἔλαθε παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ ταύτην τὴν ἐξουσίαν, περιπίπτει ὁ Ἰώβ εἰς δεινοτάτην νόσον ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τηλικούτου πειρασμοῦ μαστιγούμενος, μένει ὁμῶς εἰς τὴν θεοσέβειαν αὐτοῦ ἀδιάσειτος. Τρεῖς

δὲ φίλοι αὐτοῦ, Ἐλιφάξ ὁ Θαιμανίτης, Βαλδὰδ ὁ Σαυχίτης καὶ Σωφάρ ὁ Μιναιός, μαθόντες τὴν ἐλεεινὴν κατάστασιν, ἐν ᾗ εὐρίσκειτο, ἤλθον πρὸς ἐπίσκεψιν αὐτοῦ καὶ παραμυθίαν· ἀλλ' ἰδόντες αὐτὸν οὕτως ἔχοντα, ἐκλαυσαν, καὶ ὑπὸ τῆς λύπης ἔμειναν παρ' αὐτῶ ἄλαλοι (α). Τελευταῖον λύει ὁ Ἰώβ τὴν σιωπὴν, πρᾶπονοῦμενος πικρῶς, καὶ τὴν ἡμέραν τῆς γεννήσεως αὐτοῦ καταρῶμενος. Ἐπειδὴ δὲ Ἐλιφάξ ὁ Θαιμανίτης θέλει νὰ παραμυθήσῃ αὐτόν, μακρὰ τις φιλονεικία γεννᾶται μεταξύ τοῦ Ἰώβ καὶ τῶν φίλων αὐτοῦ περὶ τοῦ ζητήματος, εἰ τὰ παθήματα εἶναι πάντοτε τιμωρία τῶν ἀμαρτιῶν, καὶ εἰ ὁ θεοσεβὴς καὶ ἐνάρετος ἄνθρωπος, ὑπὸ τὴν θείαν καὶ δικαίαν τοῦ κόσμου τούτου κυβέρνησιν, δύναται ν' ἀπολεσθῆ ἐν τῇ δυστυχίᾳ, καὶ μηδέποτε πλέον νὰ εὐτυχίσῃ. Καὶ οἱ μὲν φίλοι τοῦ Ἰώβ ὑπερασπίζουσι τὸ πρῶτον καὶ ἀρνοῦνται τὸ δεύτερον· εἰς ἀμφοτέρα δὲ ἀντιτείνει πρὸς αὐτοὺς ὁ Ἰώβ (β). Λαμβάνει δ' ἔπειτα τὸν λόγον Ἐλιοῦς, ὁ υἱὸς τοῦ Βαραχιήλ, ὁ Βουζίτις, ἐκ τῆς οἰκογενείας τοῦ Ῥάμ, ὅστις δὲν ἐμνημονεύθη μὲν κατ' ἀρχὰς μετὰ τῶν ἐλθόντων φίλων, ἠκροάσθη ὅμως πᾶσιν αὐτῶν τὴν συνδιάλεξιν, καὶ φαίνεται ὅτι ἤτο ἤδη πρότερον παρὰ τῶ Ἰώβ. Ὁ νέος οὗτος λέγει ὅτι ἀμφοτέρα τὰ μέρη ἐξεστράπησαν πολὺ· οἱ μὲν φίλοι, προσάπτοντες εἰς τὸν Ἰώβ βαρέα ἐκ προθέσεως ἀμαρτήματα· ὁ δὲ Ἰώβ, ἀπολογούμενος οὕτως, ὥστε νὰ λέγῃ ὅτι ἀθῶος ὢν πάσχει (γ). Αἴφνης δ' ἐπιφαίνεται αὐτὸς ὁ Θεὸς μεταξύ τῶν νεφῶν, καὶ προβάλλει εἰς τὸν Ἰώβ ἐρωτήματα περὶ τῆς δημιουργίας καὶ διατάξεως τοῦ φυσικοῦ κόσμου καὶ τοῦ γένους τῶν ζώων· ἀλλ' ὁ Ἰώβ ὁμολογεῖ τὴν περὶ τούτου ἄγνοιαν αὐτοῦ, καὶ οὕτω πείθεται ὅτι ἀθάδεα μεγάλη εἶναι νὰ θέλωσιν οἱ ἄνθρωποι νὰ καταμάθωσι τοῦ Θεοῦ τὰς ἀνεξιχνίαστους βουλάς (δ). Τέλος δὲ κηρύττει ὁ Θεὸς ὅτι οἱ τρεῖς φίλοι τοῦ Ἰώβ (περὶ τοῦ Ἐλιοῦς οὐδεὶς γίνεται λόγος) δὲν ἐλάλησαν μὲν ἀλήθειαν, ὡς ἐκείνος, ἀλλ' ὅμως θέλουσι συγχωρηθῆ, ἐὰν πρᾶσεν ἐγκοσμῶν εἰς ὀλοκαύτωμα ἑπτὰ μόσχους καὶ ἑπτὰ κριοὺς, καὶ ὁ Ἰώβ εὐχρηθῆ ὑπὲρ αὐτῶν. Ὁ δὲ Ἰώβ ἀποκαθίσταται πάλιν ὑγιής· ἀπολαμβάνει τὰ ἀποστρεφθέντα αὐ-

(α) Κεφ. α. καὶ β'. (β) Κεφ. γ'—λβ'. (γ) Κεφ. λδ'.—λζ'. (δ) Κεφ. λη—μβ'. β.

τοῦ ποιμένα· ἀποκτᾶ πλοῦτον διπλάσιον τοῦ προτέρου· γεννᾷ ἑπτὰ υἱούς καὶ τρεῖς θυγατέρας, καὶ ζῆ πρὸς τούτοις ρο' ἔτη (α).

Τοιαύτη ἡ ὑπόθεσις τῆς βίβλου· ἡ εἰσαγωγή καὶ τὸ τέλος αὐτῆς εἶναι εἰς τὸν πεζὸν λόγον γεγραμμένα· οἱ δὲ διάλογοι τῶν φίλων μετὰ τοῦ Ἰώβ ἐξυφάνθησαν ποιητικῶς, καὶ εἰς τοσοῦτον μάλιστα ἐξοχον ποίησιν, πρὸς ἣν ἐν τῇ Π. Δ. ἡ δὲν ἀπαντᾶται ἢ μόλις προσεγγίζει ἄλλη τις ὁμοία (β). Οἱ λόγοι τοῦ Ἰώβ εἶναι γλαφυρότεροι παρὰ τοὺς λόγους τῶν φίλων αὐτοῦ· οἱ δὲ τοῦ Θεοῦ, ὑψηλότεροι καὶ ἐξοχοί. Ἡ ὁμιλία τοῦ Ἐλιοῦς ἔχει βεβιασμένον τι καὶ κομπαστικόν· καὶ δικαίως· διότι ὁ Ἐλιοῦς παρίσταται, καθὼς συνήθως ἀνίσταται νὰ ὁμιλήσῃ οἰηματίας τις νέος, ὅστις φαίνεται ἐκτιμῶν παρὰ πολὺ τὰς γνώσεις καὶ τὰς γνώμας αὐτοῦ.

Οἱ χαρακτηῆρες τῶν διαλεγομένων προσώπων ἀπεδόθησαν εἰς ἕκαστον προσφυῶς. Καὶ ὁ μὲν Ἰώβ εἶναι πάντοτε ὁ αὐτός, θεοσεβής, συναίσθανόμενος μὲν τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἀθωότητα, ἀλλὰ ταπεινωμένος ὑπὸ τῆς δυστυχίας καὶ θλίψεως· καὶ ἐνίοτε μὲν, διὰ τὴν ἀγαθὴν αὐτοῦ συνειδήσιν, γίνεται πρὸς τὸν Θεὸν θρασύς καὶ πρὸς τοὺς φίλους αὐτοῦ δηκτικὸς καὶ πικρός· κατὰ πᾶσαν δὲ περίστασιν τελευτᾷ πάντοτε εἰς ἀθυμίαν καὶ θρήνους, καὶ δικαιολογεῖ τὴν θρασύτητα διὰ τὸ ὑπερβολικὸν τῶν παθημάτων. Οἱ δὲ φίλοι τοῦ Ἰώβ εἶναι καὶ οἱ τέσσαρες λατρευταὶ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ καὶ ζηλωταὶ τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς δικαιοσύνης· ὁμολογοῦσιν ὁμοφώνως τὴν ἐπὶ γῆς ποιναιάν τοῦ Θεοῦ νέμεσιν, καὶ στηρίζουσι ταύτην αὐτῶν τὴν ὁμολογίαν τὸ μὲν, εἰς ἀποκαλύψεις, τὸ δὲ, εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν ἀρχαίων καὶ εἰς τὴν πείραν· διαφωνοῦσιν ὅμως καὶ πρὸς ἀλλήλους ἐν πολλοῖς. Ὁ Θεὸς δὲ τελευταῖον ἐπιφαίνεται ἀναλόγως καὶ ἀξιοπρεπῶς τῆς μεγαλειότητος αὐτοῦ· δὲν συγκατατίθεται νὰ ἐπιφέρῃ αὐτὸς τὴν λύσιν, ἀλλὰ φέρει μόνον τοὺς νομίζοντας ἑαυτοὺς σοφοὺς εἰς ἐπίγνωσιν τῆς ἀμαθίας αὐτῶν.

Ἐν τῇ βίβλῳ τοῦ Ἰώβ ἀπαντῶνται πολὺ τεχνικῶς παρενεσπαρμένοι ποικίλοι τινὲς καὶ διάφοροι γνώσεις, μάλιστα περὶ Θεοῦ καὶ

(α) Κιφ. μβ'. 7—17.

(β) Παρόλ. Ψαλμ. πθ'. Ἐξοδ. ιε'. Δευτερ' λδ'.

τῶν προσόντων αὐτῶ, ἐκ τῆς ἠθικῆς, ἐκ τῆς φυσικῆς ιστορίας, οἷον περὶ μεταλλείας (α), περὶ ἀστέρων (β) καὶ περὶ τινων ζώων (γ).

Οἱ λόγοι, ἐξ ὧν ἡ ἐν τῇ βίβλῳ τοῦ Ἰῶβ διήγησις ἀποδεικνύεται ἀληθῶς συμβᾶσα ἱστορία, φέρονται οἱ ἑξῆς:

α) Ὁ Ἰῶβ παρὰ τῷ προσήτῳ Ἰεζεκίῳ (δ) συμνημονεύεται μετὰ τοῦ Νῶε καὶ Δανιὴλ ὡς θεοσεβῆς τις ἀνὴρ. Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ Δανιὴλ καὶ ὁ Νῶε εἶναι ἀληθῶς ὑπάρξαντα πρόσωπα καὶ ἀναφέρονται πρὸς τὴν ἱστορίαν αὐτῶν, καὶ ὁ Ἰῶβ ἄρα ὑπῆρξε πάντως ἀληθὲς πρόσωπον, ὅθεν καὶ ἀναφέρεται πρὸς τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ ἱστορίαν.

β) Ὁ ἀπόστολος Ἰάκωβος μνημονεύει τὸν Ἰῶβ ὡς ἰδίον τι παράδειγμα ὑπομονῆς, καὶ τοῦτο ἀποδεικνύει ὅτι παραδέχεται ὁ Ἀπόστολος τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ ὡς ἀληθῆ (ε).

γ) Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ἀνατολικοὶ τε καὶ δυτικοί, πάντες ἀπεδέχθησαν ὁμοφώνως ὡς ἀληθῶς συμβάντα τὰ ἐν τῇ βίβλῳ ἱστορούμενα· διότι πάντες ὁμιλοῦσι περὶ τοῦ Ἰῶβ μὴδὲ τὴν ἐλαχίστην κἀν παρέχοντες ὑπόνοιαν ὅτι ἀμφιβάλλουσι περὶ τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ.

δ) Ἡ Ἐκκλησία τρανῶς μαρτυρεῖ ὅτι ὑπῆρξέ ποτε Ἰῶβ κατὰ τὰ περὶ αὐτοῦ ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ ἀναφερόμενα· διότι ἔταξε τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἰς τὰ ἀρχαιότατα μαρτυρολόγια· καὶ οἱ μὲν Ἀνατολικοὶ Χριστιανοί, οὐχὶ μόνον οἱ Ἕλληνας, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐν Ἀραβίᾳ καὶ Αἰθιοπίᾳ καὶ Αἰγύπτῳ, καὶ οἱ Ῥῶσοι τελοῦσι τὴν μνήμην τοῦ ἁγίου καὶ δικαίου καὶ πολυάθλου Ἰῶβ τῇ σ' μαΐου· οἱ δὲ Λατῖνοι, τῇ δεκάτῃ τοῦ αὐτοῦ μηνός.

ε) Ἡ βίβλος τοῦ Ἰῶβ φέρει ἐν ἑαυτῇ πάντας μὲν τοὺς χαρακτηρισμοὺς ἀληθοῦς καὶ ἱστορικῆς διηγήσεως, οὐδένα δὲ τῶν ἀρμοζόντων εἰς παραβολήν. Εἴπομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ὅτι αἱ παραβολαί, κατὰ τὸν ἅγιον Ἰωάννην Χρυσόστομον, εἶναι διηγήματα, ἅτινα

(*) κθ. 1. καὶ ἐφξ.

(β) β'. 9.

(γ) λθ. 39—μλ. 25.

(δ) ιδ'. 14. 16. 20.

(ε) Ιακ. ε'. 11.

οὐδέποτε ὀνομάζουσι πρόσωπα, ἀλλ' ἱστοροῦσι πράγματα, προσδιορισμένα νὰ χρησιμεύσωσιν εἰς παράδειγμα. Ἄλλ' ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Ἰώβ οὐχὶ μόνον πρόσωπα ῥητῶς ὀνομάζονται, ἀλλὰ καὶ πᾶσαι αἱ περιστάσεις ἀκριβέστατα προσδιορίζονται· διότι, πλὴν τῶν κυρίων ὀνομάτων τοῦ Ἰώβ, τῆς γυναικὸς καὶ τῶν φίλων αὐτοῦ, μανθάνομεν ἀκριβῶς καὶ πόσους υἱούς καὶ πόσας θυγατέρας εἶχε, καὶ πόσος ἦτο τῶν διαφόρων αὐτοῦ ποιμνίων ὁ ἀριθμὸς. Ἐπι δὲ καὶ ἡ πατρὶς αὐτοῦ σημειοῦται ὡσαύτως, καὶ ὁ τόπος, ὅπου κατῴκει· τελευταῖον ἡ ἱστορία αὕτη ἐξετάζει λεπτομερῶς τὴν διαγωγὴν τοῦ Ἰώβ· περιγράφει τὸν τρόπον, καθ' ὃν προσεφέρετο πρὸς τὰ τέκνα καὶ τοὺς δούλους αὐτοῦ· ἀριθμεῖ τὰ ἔτη, ὅσα ἔζησε μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν αὐτοῦ, καὶ ἐν γένει περὶ πολλῶν ἄλλων πληροφοροεῖ κατὰ μέρος, ἅτινα δὲν ἀρμύζουσι παντάπασιν εἰς ἀπλὴν παραβολήν.

Τίς ἔγραψε τὴν βίβλον τοῦ Ἰώβ, διὰ τὴν σιωπὴν τῆς ἱστορίας εἶναι ζήτημα, ὅπερ δὲν παρέχει οὕτως εὐκόλον τὴν λύσιν. Παρὰ τοῖς Πατράσι τῆς Ἐκκλησίας κοινῶς ἐπικρατεῖ ἡ δόξα ὅτι συγγραφεὺς αὐτῆς εἶναι ὁ Μωϋσῆς· καὶ ἡ δόξα αὕτη ἔχει ὑπὲρ ἑαυτῆς τὸν ἀξιοσημείωτον τοῦτον λόγον, ὅτι πάντα, ὅσ' ἀπαντῶνται ἐν τῇ βίβλῳ, συμβιβάζονται καὶ προσαρμόζονται ἀπλῶς καὶ εὐκόλως πρὸς τὸν Μωϋσῆν, πρὸς τὰ ψυχικὰ καὶ πνευματικὰ αὐτοῦ προτερήματα καὶ τὰς κατ' αὐτὸν περιστάσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

Περὶ τοῦ Ψαλτηρίου.

ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ψαλτηρίου ἐννοεῖται τὴν σήμερον ἡ συλλογὴ τῶν ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ ἑκατὸν πενήκοντα Ψαλμῶν. Ἐλέγετο δὲ Ψαλτήριον κυρίως ὄργανον μουσικόν, ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὴν νάβλα των Ἑβραίων, κατεσκευασμένον ἐκ ξύλου, δεκάχορδον, ὅπερ οἱ Ἑβραῖοι μεταχειρίζοντο μετ' ἄλλων μουσικῶν ὀργάνων ἐπὶ τῶν θρησκευτικῶν τελετῶν (α).

(α) Βασίλ. Γ', ε. 12, Παράλειπ. Β', θ'. 11, Βασίλ. Β', ς'. 5.

Ἡ περὶ τῆς συλλογῆς τῆς βίβλου τῶν Ψαλμῶν παράδοσις τῶν Ἑβραίων καὶ τῶν χριστιανῶν εἶναι, ὅτι ὁ ἱερεὺς Ἐσδρας μόνος, ἢ τοῦλάχιστον αὐτὸς κυρίως καὶ κατὰ πρότερον συνέλεξεν εἰς ἓν πάντας τοὺς Ψαλμοὺς, ἵνα διασώσῃ αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ κινδύνου τῆς διασπορᾶς καὶ τῆς ἀπωλείας. Τινὲς δὲ τῶν ἀρχαίων ἐρμηνευτῶν ἀποδίδουσι τὸ ἔργον τοῦτο καὶ εἰς τὸν βασιλέα Ἐζεκίαν.

Ἄπαντα ἡ συλλογὴ τῶν Ψαλμῶν, ἐξ ρν' συνισταμένη, διαιρεῖται εἰς πέντε βιβλία, εἰς ὅσα καὶ ἡ Πεντάτευχος· ἡ δὲ διαίρεσις εἶναι ἀρχαιοτάτη, διότι εὔρον αὐτὴν καὶ οἱ Ο'. Ἐκαστον δὲ τῶν πέντε βιβλίων ἐπισημαίνει δοξολογία (ἀμὴν, ἀλληλουῖα), προστιθεμένη εἰς τὸ τέλος τοῦ Ψαλμοῦ· οὕτω λοιπὸν τὸ μὲν α' βιβλίον καταπαύει εἰς τὸν μ' Ψαλμὸν· τὸ δὲ β', εἰς τὸν σά· τὸ δὲ γ', εἰς τὸν πή· τὸ δὲ δ', εἰς τὸν ρέ· τὸ δὲ ε', εἰς τὸν ρν'. Ἀλλὰ πολλοὶ τῶν νεωτέρων κριτικῶν, ὡς ἀυθαίρετον παντάπασι θεωροῦντες τὴν κατὰ τὴν Πεντάτευχον διαίρεσιν τοῦ Ψαλτηρίου, νομίζουσιν ὅτι προῆλθεν ἐκ τῶν διαφόρων συλλογῶν, ἢ μᾶλλον συλλογῶν αὐτοῦ, καὶ τοιοῦτους ἀποδέχονται πέντε.

Μεγάλη διαφορὰ ἐπικρατεῖ περὶ τὸν τρόπον τῆς ἀριθμήσεως Ψαλμῶν τινῶν· οὕτως ἐν πολλοῖς μὲν τῶν χειρογράφων ὁ α' Ψαλμὸς συνάπτεται μετὰ τοῦ β'· τοῦναντίον δὲ τὸ πάλαι ὁ β' καττριήμεϊτο παρὰ τισὶ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ὡς πρῶτος, θεωρουμένου τοῦ πρώτου ὡς εἰσαγωγῆς εἰς τοὺς Ψαλμοὺς. Πρὸς τούτοις παρὰ τοῖς Ο' καὶ ἐν τῇ Βουλγάτᾳ οἱ ἑβραϊκοὶ Ψαλμοὶ ριδ' καὶ ριέ ἐνόουνται εἰς ἓνα διὰ τοῦ ἀριθμοῦ ριγ'· τοῦναντίον δὲ ὁ ἐφεξῆς ἑβραϊκὸς ρισ' διαιρεῖται εἰς δύο διὰ τῶν ἀριθμῶν ριδ' καὶ ριέ, καὶ οὕτως εἰσάγεται πάλιν ἡ προτέρα τάξις. Ἀλλ' ἀξία σημειώσεως εἶναι μάλιστα ἡ μεταξὺ τῶν Ο' καὶ τοῦ ἑβραϊκοῦ κειμένου διάφορος τῶν Ψαλμῶν ἀριθμησις· δηλονότι παρὰ τοῖς Ο' οἱ Ψαλμοὶ θ' καὶ ι' συνάπτονται εἰς ἓνα, καὶ σημειοῦνται διὰ τοῦ ἀριθμοῦ θ'· ἐκ τούτου ἔπεται ὅτι ὁ Ψαλμὸς ἐκεῖνος, ὅστις ἐν τῷ ἑβραϊκῷ εἶναι ὁ ιά, τάσσεται ὑπὸ τῶν Ο' ὡς ι', καὶ οὕτως ἐφεξῆς· ὥστε ἐκ τοῦ εἰρημένου συνθέτου Ψαλμοῦ ἡ ἀριθμησις τῶν Ο', παραβαλλομένη πρὸς τὴν τοῦ ἑβραϊκοῦ, προκύπτει πάντοτε κατωτέρα κατὰ ἓνα ἀριθμὸν, καὶ, τάνάπαλιν, ἡ ἑβραϊκὴ ἀριθμησις πλεονάζει κατὰ ἓνα. Διαρκεῖ

δὲ τοῦτο μέχρι τοῦ ρμζ' (ἑβραϊστί) Ψαλμοῦ, ὅστις διαιρεῖται ὑπὸ τῶν Ο' εἰς δύο, σημειουμένους διὰ τῶν ἀριθμῶν ρμσ' καὶ ρμζ'. οὕτω συναντῶνται πάλιν εἰς τὸν ρμῆ οἱ δύο τρόποι τῆς ἀριθμώσεως, καὶ τὸ ποσὸν τῶν Ψαλμῶν συγκεκριαλιούται εἰς ρν'.

Τὴν γνώμην ὅτι ὁ Δαυὶδ εἶναι πάντων τῶν Ψαλμῶν ὁ ποιητής, υποστηρίζουσι κατ' ἐξοχὴν οἱ δύο ἐπόμενοι λόγοι: α) ὅτι ἐν πάσαις ταῖς τελευταῖς, ἐν αἷς γίνεται λόγος περὶ ᾠδῶν καὶ Ψαλμῶν, ἡ ἀγία Γραφή συνήθως Ψαλμοὺς τοῦ Δαυὶδ ἀναφέρει (α), καὶ ἐν τῇ Κ. Δ. ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς καὶ οἱ Ἀπόστολοι μνημονεύουσι τῶν Ψαλμῶν πάντοτε ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Δαυὶδ (β) καὶ ε) ὅτι ἡ ὑπόφωρος ἀρχαία συνήθεια τῆς Ἐκκλησίας, ἥτις ἀποδίδει εἰς τὸ Ψαλτήριον τὸ ὄνομα τοῦ Δαυὶδ, εἶναι ἰκανὴ μαρτυρία ὑπὲρ τῆς πληροφορίας, ἣν εἶχον ἀνάγκηθεν, ὅτι ὁ βασιλεὺς καὶ προφήτης Δαυὶδ ἦτο πάντων τῶν θείων τούτων ἀσμάτων ὁ ποιητής.

Κατὰ τὰς ἐπιγραφάς, τὰς ἀναγνωσκομένας ἐπὶ τῶν Ψαλμῶν ἐν πάσαις ταῖς ἐκδόσεσι τῆς Π. Δ., ἐβδομήκοντα δύο Ψαλμοὶ φέρουσιν ἐπιγεγραμμένον τὸ ὄνομα τοῦ Δαυὶδ· πεντήκοντα εἶναι ἀνεπίγραφοι· ἀλλ' οἱ βιβλίονοι σημειοῦσιν ὅτι πρέπει νὰ ἀποδοθῶσιν εἰς ἐκεῖνον, οὗτινος τὸ ὄνομα ἐπιγράφεται εἰς τὸν προηγούμενον Ψαλμόν· καὶ τὴν παράδοσιν ταύτην τῶν Ἰουδαίων ἀκολουθοῦσι πολλοὶ τῶν ἀρχαίων ἐρμηνευτῶν. Εἰς τοὺς υἱοὺς Κορὲ ἐπιγράφονται ἑνδεκα Ψαλμοί· εἰς τὸν Σολομῶντα, δύο· εἰς τὸν Αἰθὰμ, ὁ πῆ' εἰς τὸν Ἰδιθούν, ὁ ρσ'· εἰς τὸν Μωῦσῃν, ὁ πθ', καὶ εἰς τὸν Ἀσά, δώδεκα.

Ἐν δὲ ταῖς ἐπιγραφαῖς ἡ α) δηλοῦται ποτὲ μὲν ὁ ποιητής, ποτὲ δὲ ἡ ἐποχὴ, ἐν ἧ, καὶ ἡ ἀφορμὴ, δι' ἣν ἐποιήθησαν οἱ Ψαλμοί· ἡ β) ποτὲ μὲν ἀναφέρεται ὁ ἐπιστάτης τῆς μουσικῆς, εἰς ὃν οἱ Ψαλμοὶ ἔμελλον νὰ παραδοθῶσι πρὸς ψαλμωδίαν· ἡ γ) μελωδία καὶ τὰ μουσικὰ ὄργανα, πρὸς τὰ ὅποια ἔμελλον νὰ ψαλῶσι. Κατὰ δὲ τὸν ἄγιον Νύσσης Γρηγόριον περιέχουσιν αἱ ἐπιγραφαὶ ἐνίοτε καὶ ἠθικὴν τινα πρὸς τὴν ἀρετὴν προτροπὴν.

(α) Παρ. λατ. Α', κγ'. 1. 2. 5. Β', κθ'. 39. Σοφ. Σειράχ κζ'. 10.

(β) Ματθ. κζ'. 42—45. Μάρκ. ιβ', 35—38. Λουκ. κ'. 41—48. Πράξ. δ'. 24 καὶ 25.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

Περὶ τῶν Παροιμιῶν τοῦ Σολομῶντος.

Ἡ βίβλος καλεῖται ἑβραϊστὶ *משלי* Σαλωμῶν, ἤτοι *Παροιμίες*, *Παραβολαὶ Σολομῶντος* (*Proverbia Salomonis*). Ἐλεγον δὲ οἱ Ἑβραῖοι *Παροιμίας* τὰς ἐν ποιητικῷ λόγῳ ἐξυφασμένους γνώμας, ἢ τὰ βραχέα μὲν, ἀλλὰ διδακτικώτατα ἀπορθηγμάτια.

Ἡ βίβλος τῶν Παροιμιῶν εἶναι ἡ τελειοτάτη κατὰ τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ποιήσεως. Ἐξ ἀπασῶν τῶν συλλογῶν, ὅσαι ποτὲ ἔγειναν ἐκ τοιούτων ἠθικῶν γνωμῶν καὶ ἀπορθηγμάτων, πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι οὔτε πληρεστέρα οὔτε ἐξοχωτέρα ὑπάρχει ἄλλη παρὰ τὴν βίβλον ταύτην τοῦ Σολομῶντος, ἥτις ὑπερβαίνει πάσας, ὅσας τοιαύτας ἐφιλοπόνησαν οἱ φιλόσοφοι, καὶ διὰ τὸ ὀρθὸν τῶν σκέψεων καὶ τῶν συλλογισμῶν, καὶ διὰ τὸ εὐγενὲς τῆς ἐκφράσεως, καὶ διὰ τὴν πολλὴν ποικιλίαν τῆς ὕλης, καὶ διὰ τὸ τῶν γνωμῶν ὑγιὲς καὶ συνετὸν. Πάντα τὰ ἐν τῇ βίβλῳ εἶναι ἀληθῆ, ὑψηλά, ἐξοχα, ἀπλά, φυσικὰ, διδακτικὰ· τὸ δὲ ὕψος, σύμφωνον ὅλως πρὸς τὴν ὑπόθεσιν, καὶ γλῶσσα δὲ ἐπανθεῖ καθαρά καὶ γλαφυρά.

Περιέχει δὲ ἡ βίβλος τῶν Παροιμιῶν ἐν τοῖς λα' κεφαλαίοις, ἐξ ὧν σύγκειται, οὐχὶ μόνον γνώμας καὶ παραγγέλματα, τὴν λατρείαν τοῦ Θεοῦ ἀποβλέποντα καὶ τὴν ἀγνότητά τῶν ἠθῶν, ἀλλὰ καὶ κανόνας καὶ ὑποθήκας περὶ τῆς ἀληθοῦς σοφίας, περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας, περὶ οἰκονομίας, περὶ παιδαγωγίας, περὶ πολιτικῆς κυβερνήσεως, περὶ καθηκόντων τῶν βασιλέων, τῶν ὑπκόων, τῶν κριτῶν, τῶν γονέων καὶ τῶν τέκνων· περιέχει δὲ καὶ συμβουλὰς περὶ ἀποφυγῆς τῆς κραυπλῆς καὶ οἰνοφλυγίας, καὶ, τέλος, περιγράφει τὴν εἰκόνα τῆς ἐναρέτου γυναικὸς, τῆς ὁποίας τὴν οἰκονομίαν, τὴν σύνεσιν, τὴν ἐπιμέλειαν καὶ φιλοπονίαν ἐγκωμιάζει· ὁ συγγραφεὺς.

Ὁ βασιλεὺς Σολομῶν, ὁ υἱὸς τοῦ Δαυὶδ, λαβὼν παρὰ Θεοῦ τὸ χάρισμα τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως, συνέταξε τριεχιλίαις παραβολὰς ἢ γνώμας ἠθικὰς, καὶ πενταεχιλίαις ᾠδαῖς (α)· ἐκ τούτου

(α) Βασιλ. Γ'. δ'. 32.

οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ἡ συλλογή, ἣν ἔχομεν ἐν ταύτῃ τῇ βίβλῳ τῶν Παροιμιῶν, εἶναι ἐκ τῶν τριεχιλίων ἐκεῖνων τῶν ὑπὸ τοῦ Σολομῶντος πεποιημένων· διότι καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐν τῇ κεφαλίδι τοῦ συγγράμματος ἐπιγράφεται (α), καὶ ἐν τῷ κέ κεφαλαίῳ (στίχ. 1.) σημειοῦται ὅτι καὶ αἱ ἐπόμεναι Παροιμίαι εἶναι τοῦ αὐτοῦ. Ἄλλ' ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ κέ τούτου κεφαλαίου τῆς βίβλου μανθάνομεν ὅτι τὰ κδ' προηγούμενα κεφάλαια περιέχουσι κυρίως τὰς παροιμίας, τὰς ὁποίας αὐτός ὁ Σολομῶν ἐγραψεν ἐν τῇ βίβλῳ· τὰ δ' ἐπόμενα περιλαμβάνουσι Παροιμίας, ὅσας ἐκ τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ συνέλεξαν φίλοι τινὲς τοῦ Ἐζεκίου κατὰ προσταγὴν τοῦ βασιλέως τούτου. Ἔτι δὲ ἀναντίρρητον φαίνεται ὅτι ἡ βίβλος τῶν Παροιμιῶν, ὅποια νῦν αἰσθεται, ἀποτελεῖ συλλογὴν γενομένην κατὰ διακρίτους καιροὺς· διότι πᾶμπολλαι τῶν παροιμιῶν ἢ ἠθικῶν τούτων γνωμῶν ἐπαναλαμβάνονται αἱ αὐταί, αἱ μὲν, δίς· αἱ δὲ, τρίς· αἱ δὲ, καὶ τετράκις· ὅπερ δὲν ἤθελεν ἔχει πάντως χώραν, εἰ ἡ ποιητὴς ἔγραψεν αὐτὰς κατὰ συνέχειαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'.

Περὶ τῆς βίβλου τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ.

Ἡ βίβλος, ἥτις παρὰ τοῖς Ὁ' καὶ ἐν τῇ Βουλγάρῃ καλεῖται Ἐκκλησιαστής, παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἐπονομάζεται *Κωχέλεθ*. Σημαίνει δὲ τὸ ὄνομα τὸν ἐκκλησιάζοντα, τὸν συνάγοντα εἰς ἐκκλησίαν, εἰς συνέλευσιν, δηλονότι τὸν ῥήτορα, τὸν ἐνώπιον ὁμηγύρως τινος ἀγορεύοντα· διότι ἐν τῇ βίβλῳ παρίσταται, καθὼς φαίνεται, ὁ συγγραφεὺς ὡς ὁμιλῶν πρὸς λαὸν συνηγμένον.

Καὶ ἡ βίβλος αὕτη ἀνήκει εἰς τὴν διδασκαλικὴν ποίησιν, εἰς ἣν καὶ αἱ Παροιμίαι· ἀλλὰ δὲν περιέχει, ὡς ἐκεῖνη, χωριστά τινα γνωμικὰ, ἀλλὰ μίαν μόνην ὑπόθεσιν, πραγματευομένην περὶ τῆς τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων ματαιότητος. Ἐν τοῖς δώδεκα κεφαλαίοις, ἐξ ὧν σύγκειται, περιέχει σκέψεις περὶ τῆς ματαιότητος τῶν ἡδονῶν, τῶν ἐργασιῶν, τῶν κόπων καὶ πόνων, τῶν σπουδῶν καὶ πασῶν τῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ ἀνθρώπου. Πάντα ματαιότης·

(α) Παροιμ. α. 1.

οὐδὲν εἶναι ἰκανὸν νὰ προμηθεύσῃ ἐνταῦθα ἐπὶ τῆς γῆς βεβαίαν τιὰ καὶ διαρκοῦσαν εὐδαιμονίαν· καὶ αὐτὴ ἡ σοφία οὔτε τὸν θάνατον δύναται νὰ ἀποσοδήσῃ, οὔτε τὰς ἄλλας θλίψεις τοῦ βίου. Ὁ ἄνθρωπος, θεωρούμενος ἐπὶ τῆς γῆς ἀσχέτως πρὸς τὴν μέλλουσαν ζωὴν, δὲν διαφέρει τῶν ζώων παντάπασι καθὼς ταῦτα, οὕτω καὶ ὁ ἄνθρωπος ἐξέρχεται τῆς σποδοῦ, ἵνα ἐπανέλθῃ εἰς αὐτὴν μετὰ τινα χρόνον. Τρώγειν καὶ πίνειν, τουτέστιν ἀπολαύειν καὶ μεταχειρίζεσθαι μετὰ μετριότητος τὰ ἀγαθὰ, τὰ δι' ἡμᾶς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δημιουργηθέντα, αὕτη εἶναι ἡ εὐδαιμονία, ἣν ὁ κόσμος ἔχει νὰ προσφέρῃ εἰς τοὺς θνητούς. Ἀλλὰ μεταξὺ τῶν μεμψιμοιριῶν τούτων περὶ τῆς ματαιότητος τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων δίδει ὁ Ἐκκλησιαστής σωτηριώδεις συμβουλὰς, πῶς νὰ μετριάσωμεν τὰς πικρίας τούτου τοῦ βίου καὶ νὰ γείνωμεν εὐτυχεῖς, καθ' ὅσον ὁ προορισμὸς ἡμῶν ἐπὶ τῆς γῆς συγχωρεῖ. Ἀπαντῶνται δὲ αἱ συμβουλαι αὗται μάλιστα κατὰ τὰ τελευταῖα κεφάλαια τοῦ βιβλίου, ὅπερ σφραγίζει ὁ συγγραφεὺς διὰ τῆς ἐξῆς ῥήσεως· « Τὸν Θεὸν » φοβοῦ, καὶ τὰς ἐντολάς αὐτοῦ φύλασσε· ὅτι τοῦτο πᾶς ὁ ἄνθρωπος· » ὅτι σύμπαν τὸ ποίημα ὁ Θεὸς ἄξει ἐν κρίσει, ἐν παντὶ παρεωρα- » μένω ἐὰν ἀγαθὸν καὶ ἐὰν πονηρὸν » (α).

Ὁ Ἐκκλησιαστής κοινῶς καὶ παρὰ πάντων ἀποδίδεται εἰς τὸν Σολομῶντα. Καίτοι δὲ τὸ ὄνομα τούτου δὲν φέρεται ἐπὶ τῆς κεφαλίδος τοῦ βιβλίου (β), ἀλλ' ὅμως ἐκ τινων ῥήσεων, ἐν αἷς γίνε-ται λόγος περὶ τῆς μεγάλης τοῦ συγγραφέως σοφίας, ἀρκούντως ἀποδεικνύεται ὅτι ὑπὸ τοῦ Σολομῶντος ἐγράφη (γ)· διότι περὶ αὐτοῦ μόνου δικαίως ἠθελέ τις εἰπεῖ ὅτι ὑπερέβη κατὰ τὴν σοφίαν πάντας τοὺς ἄλλους βασιλεῖς τῆς Ἱερουσαλήμ, καθὼς αὐτὸς ὁ Θεὸς περὶ τούτου μαρτυρεῖ (δ). Προσέτι δὲ ὁ Σολομὼν ἐγκωμιάζεται ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ ὡς ποιητὴς πολλῶν παραβολῶν καὶ παροιμιῶν, καὶ τελευταῖον εἰς τὸν Σολομῶντα ἀρμόζει ὅτι, ἐν τῷ β' κεφαλαίῳ λέγεται περὶ τοῦ μεγάλου αὐτοῦ πλοῦτου, καθ' ὃν

(α) Ἐκκλ. β'. 13, 14.

(β) Ἐκκλ. α. 1.

(γ) Ἐκκλ. α. 16, β'. 9.

(δ) Βασλ. Γ'. γ'. 12.

υπερέβαλε πάντας τοὺς πρὸ αὐτοῦ βασιλεῖς (α). Οὐχ ἤττον ὅμως τῶν ταλμουδιῶν τινες νομίζουσι συγγραφεὰ τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ τὸν βασιλέα Ἐζεκίαν, καὶ ἕτεροι, τὸν Ἡσαΐαν· ἀλλ' αἱ γνώμαι αὐτῶν δὲν ἔχουσι καὶ τοὺς ὑποστηρίζοντας λόγους. Καὶ δύνανται μὲν περιστάσεις τινὲς νὰ ἀποδοθῶσιν εἰς τὸν Ἐζεκίαν, οἷον ὅτι ἦτο ἀπόγονος τοῦ Δαυὶδ βασιλέως τῆς Ἱερουσαλήμ, καὶ εὐσεβής, καὶ πλούσιος, καὶ ἰσχυρός· ἀλλ' ἀρμόζουσιν ὀρθότερον εἰς τὸν Σολομῶντα· μάλιστα δὲ περὶ τοῦ Ἐζεκίου δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ὑπῆρξεν ὁ σοφώτατος τῶν βασιλέων τῆς Ἱερουσαλήμ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣ'.

Περὶ τοῦ Ἄσματος τῶν ἁσμάτων.

Τὸ βιβλίον τοῦτο ἐπιγράφεται Ἄσμα ἁσμάτων, κατὰ τὴν ἑβραϊκὴν ἐπιγραφὴν (*sig. chasimim*), τουτέστιν *ἔξοχον, κάλλιστον ἄσμα*.

Τὸ Ἄσμα τῶν ἁσμάτων, ἐξ ὀκτώ κεφαλαίων συγκείμενον, περιέχει διάλογον νυμφίου καὶ νύμφης· καὶ ὁ μὲν νυμφίος παρειαγεται ὡς ποιμὴν, ὡς βασιλεὺς, καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Σολομῶντος· ἡ δὲ νύμφη, ὡς ποιμενίς, καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς Σουλαμίτιδος. Ὁ δὲ ποιητὴς εἰσάγει καὶ παρθένους παρακολουθούσας τὴν νύμφην, καὶ ἀποτελούσας καὶ αὐτὰς πρόσωπον ἐν τῷ διαλόγῳ· ὡσαύτως καὶ φίλους τοῦ νυμφίου, ἀλλὰ τούτους ὡς κωρὰ πρόσωπα παρειασταμένους.

Τὸ Ἄσμα τῶν ἁσμάτων κατὰ μὲν τὴν μορφήν καὶ τὸν τύπον ἀνήκει εἰς τὴν δραματικὴν ποίησιν, εἶναι δὲ ποίημα ὅλως ἀλληγορικόν. Οὕτω δοξάζουσιν οἱ ἀρχαῖοι Ἰουδαῖοι, οἵτινες οὐδὲν ἄλλο καθορῶσιν ἐν τῇ βίβλῳ ταύτῃ περιγραφόμενον, ἢ τὴν τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ Ἰσραὴλ ἀγάπην, κεκαλυμμένην ὑπὸ τὸν ἀλληγορικὸν λόγον· οὕτω καὶ οἱ διδάσκαλοι καὶ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἐρμηνευτέαν λέγουσι τὴν βίβλον ἐπὶ μόνῃς τῆς τοῦ κυρίου

(α) Ἐκκλ. β'. 4. καὶ ἐφε. Παρθ. Βασίλ. Γ'. γ', 43.

ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ ἀγάπης. Ἡ δὲ ἀλληγορικὴ ἔννοια ἀρμόζει εἰς τὸ ποίημα τοῦτο τοσοῦτον μᾶλλον, καθ' ὅσον παρὰ τοῖς θείοις προφήταις πολλάκις ἀπαντᾶται ἡ εἰκὼν, καθ' ἣν ὁ μὲν Θεὸς παριστᾶται ὡς νυμφίος· ὁ δὲ ἰουδαϊκὸς λαὸς, ὡς νύμφη, καὶ ἡ τούτου μετ' ἐκείνου ἔνωσις ὡς γάμος τις γνήσιος καὶ ἀληθής (α).

Οἱ ἐρμηνευταὶ σχεδὸν πάντες, μάλιστα οἱ ἀρχαῖοι, λέγουσι τὸ Ἔρημα τῶν ἀσμάτων σύγγραμμα τοῦ Σολομῶντος, ἀ) διότι καὶ οἱ Ἰουδαῖοι καὶ ἡ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην οὐδέποτε ὑπέδειξαν ἀμυριολίαν περὶ τούτου· β) διότι μαρτυρεῖ αὐτὴ ἡ ἐν κεφαλίδι τοῦ βιβλίου ἐπιγραφή· καὶ γ) διότι ἦτε ὑπόθεσις καὶ τὸ εἶδος τοῦ ποιήματος ἀρμόζουσι κατὰ πάντα πρὸς τὴν ἐποχὴν, ἐν ἣ ἔζη ὁ Σολομῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'.

Περὶ τῆς Σοφίας Σολομῶντος.

Ἡ βίβλος τῆς Σοφίας Σολομῶντος, ἥτις ὑπὸ τινῶν ἀρχαίων ὀνομάζεται καὶ *Παράρτετος*, τουτέστι θεσαυρὸς πάσης ἀρετῆς, ἡ συλλογὴ παντοίων διδασκαλιῶν, αἵτινες φέρουσι τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν ἀρετὴν, ἔξω κεῖται τοῦ Ἑσδραίου κανόνος, συναριθμουμένη εἰς τὰ πέντε Ἀναγνωσκόμενα βιβλία ὡς χρησιμωτάτη πρὸς ἀνάγνωτων καὶ ψυχικὴν οἰκοδομήν.

Ἐν τῇ βίβλῳ ταύτῃ, συγκεκριμένη ἐκ κεφαλαίων 18', κύριον σκοπὸν προτίθεται ὁ συγγραφεὺς νὰ διδάξῃ τοὺς βασιλεῖς καὶ τοὺς μεγάλους καὶ δυνατοὺς τῆς γῆς καὶ τοὺς κριτὰς· καὶ ἐν μὲν τοῖς ἐννέα πρώτοις κεφαλαίοις ἐγκωμιάζει τὴν σοφίαν, περιγράφων ταύτην τὴν ἀρετὴν ἐξ ὧν φέρει εὐτυχῶν ἀποτελεσμάτων, καὶ, ἕνα πείσῃ εὐκολώτερον τοὺς ἀναγνώστας αὐτοῦ, σκιαγραφῶν τὴν εἰκόνα ἀπὸ τῶν λυπηρῶν τῆς ἀνοίας καρπῶν. Ἡ σοφία λοιπὸν παρμυθεῖ καὶ γίνεται ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ εὐδαιμονίας πρόξενος,

(α) Ἠσ. νδ' β. 88'. 5. Ἱερέμ. β'. 32. Ἱεζεκ. ις'.

καὶ ἐὰν συμφορὰ τις συμβῆ εἰς τὸν σοφόν, ἀλλὰ παρέχει αὐτῷ μετὰ ταῦτα ἀθάνατον ζωὴν τούναντίον δὲ ἡ ἄνοια δυστυχίαν μόνον φέρει εἰς τὸν κόσμον, καὶ αἰωνίους βασάνους παρασκευάζει ἐπὶ τὴν μέλλουσαν ζωὴν (α). Ἐρεξίτε προβάλλει ὁ συγγραφεὺς ἑαυτὸν ὡς παράδειγμα, καὶ λέγει τὸν τρόπον, δι' οὗ δύναται τις νὰ ἀποκτήσῃ τὴν σοφίαν. Ἐν τῷ θ' κεφαλαίῳ ἀρκεταὶ παράφρασις τις τῆς προσευχῆς τοῦ Σολομῶντος, ἣν κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἀνέπεμψεν εἰς τὸν Θεὸν ἵνα αἰτήσῃ παρ' αὐτοῦ τὴν σοφίαν (β), καὶ ἡ προσευχὴ αὕτη ἐξακολουθεῖ μέχρι τέλους τῆς βίβλου. Ἀπὸ δὲ τοῦ ι' μέχρι τοῦ ιθ' κεφαλαίου ἀποδεικνύει ὁ συγγραφεὺς διὰ πολλῶν ἐκ τῆς ἱστορίας παραδειγμάτων ὅτι εὐδαίμονες μὲν εἶναι οἱ ἀκολουθοῦντες τὴν σοφίαν, οἱ δὲ φεύγοντες αὐτὴν, καὶ μάλιστα οἱ εἰδωολάτραι, ἀπολαύουσι τῶν φουβερῶν τῆς τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνης ἀποτελεσμάτων ὡς παραδείγματα δὲ φέρονται οἱ πατριάρχαι, ὁ λαὸς Ἰσραὴλ ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐν τῇ ἐρήμῳ, ὁ Κάϊν, οἱ Αἰγύπτιοι καὶ οἱ Χαναναῖοι.

Ἡ Σοφία Σολομῶντος, εἰς τὴν διδασκτικὴν ὑπαγομένη ποίησιν, καὶ γλαφυρότητα λόγου ἔχει, καὶ ὕψος ποιητικόν, καὶ εἰκόνας λαμπρὰς καὶ τεχνικὰς, ὅποια εἶναι ἡ ἐν τῷ θ' κεφαλαίῳ πρόκλησις τῶν ἀσεβῶν εἰς τὴν ἀπόλαυσιν τῶν ἐν τῷ κόσμῳ ἡδονῶν τὰ πικρὰ παράπονα, ἅτινα ἐκφράζουσιν οἱ αὐτοὶ, βλέποντες τὸν θρίαμβον εἰς τὴν αἰώνιον μακαριότητα τῶν δικαίων, τῶν ὑπ' αὐτῶν ἐν τῇ παρουσίᾳ ζωῆ καταδιωχθέντων (γ) κτλ.

Ἡ βίβλος ὑπὸ τε τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν ἐρμηνευτῶν ἀποδίδεται κοινῶς εἰς τὸν Σολομῶντα, καὶ δι' ἣν φέρει ἐπιγραφὴν, καὶ διότι ὁ Σολομὼν ὁμιλεῖ ἐν αὐτῇ ὡς ἐκ προσώπου τῆς σοφίας. Ἀπατώνται δὲ ὅσοι, διὰ τὴν ἑλλειψὶν αὐτῆς ἀπὸ τοῦ ἰουδαϊκοῦ κανόνος καὶ τὴν ἐπὶ τὸ ἑλληνικώτερον σύνταξιν, δοξάζουσιν ὅτι εἶναι σύγγραμμα Φίλωνος τοῦ Ἰουδαίου διότι οὐχὶ μόνον ὁ λεκτικὸς χαρακτὴρ τοῦ Φίλωνος παρὰ πολὺ διαφέρει τοῦ τῆς

(α) Κεφ. α—σ'.

(β) Βασιλ. Γ'. γ'. 6. καὶ ἐφξ.

(γ) Κεφ. ε'. 3—13.

Σοφίας Σολομώντος, ἀλλὰ καὶ ἡ χρονολογία ἀντιμάχεται πρὸς ταύτην τὴν γνώμην, ἐπειδὴ ὁ Φίλων εἶναι πολὺ νεώτερος τῶν θείων συγγραφέων, τῶν μεταχειρισθέντων μαρτυρίας ἐκ τῆς βίβλου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ΄.

Περὶ τῆς Σοφίας Σειράχ.

Ἡ Σοφία Σειράχ καλεῖται παρὰ τῶν Λατίνων **Ecclesiasticus** (*Ἐκκλησιαστικός*), ἤτοι βιβλίον εὐχρηστον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, βιβλίον διδασκτικόν, βιβλίον διδάσκον τὴν σύναξιν τῶν πιστῶν, ὀνομασθὲν οὕτως ἐξ ἀναλογίας τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ. Ἡ κοινοτάτη ὁμῶς καὶ συνηθεστάτη ἐπιγραφή αὐτοῦ εἶναι ἡ παρὰ τοῖς Ὁ Σοφία Σειράχ, καθ' ἣν ἀναφέρεται καὶ παρὰ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, εἰ καὶ παρὰ τούτοις διὰ τὴν ἐν αὐτῷ ἠθικὴν διδασκαλίαν φέρει ἐνόητε τὴν ἐπωνυμίαν *Πανάρετος* τοῦ Ἰησοῦ, υἱοῦ Σειράχ.

Ἀναντιρρήτῳ φαίνεται ὅτι ἡ Σοφία Σειράχ ἐγγράφη κατ' ἀρχὰς ἑβραϊστί· διότι ὁ Ἕλλην ἐρμηνευτὴς λέγει ῥητῶς ἐν τῷ Προλόγῳ ὅτι ἠρμήνευσεν αὐτὴν ἀπὸ τοῦ ἑβραϊκοῦ. Ἐπειτα ὁ Ἰερώνυμος βεβαίως ὅτι εἶδε τὸ βιβλίον ἑβραϊστί, ἐπιγραφόμενον *μεσαλιμ*, τουτέστι *Παραβολαί*· καὶ αὐτὸ δὲ τὸ ἑλληνικὸν κείμενον φέρει προφανῆ ἔγνη ἑβραϊκοῦ πρωτοτύπου, ἐξ οὗ μεταφράσθη· ἐπειδὴ οὐχὶ μόνον ἡ φράσις ἑβραϊζεῖ τοσοῦτον, ὥστε, ἐάν τις ἐπιχειρήσῃ νὰ μετατρέψῃ αὐτὸ εἰς τὸ τοῦ ἑβραϊκοῦ λόγου ἰδίωμα, θέλει γίνει εὐθὺς καταφανὴς ἡ ἀρχικὴ αὐτοῦ γλώσσα, ἀλλὰ καὶ τινων λέξεων ἡ ἐτυμολογία δὲν δύναται νὰ ἐξηγηθῇ, εἰ μὴ ἐκ τοῦ ἑβραϊκοῦ.

Τὸ βιβλίον *Σοφία Σειράχ*, ἔξω τοῦ κανόνος καὶ τοῦτο εὐρισκόμενον, καὶ εἰς τὰ Ἀναγινωσκόμενα κατατασσόμενον, διακρίνεται εἰς τρία μέρη· καὶ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ (ἀ—μγ') ὁ συγγραφεὺς, μιμούμενος τὰς Παροιμίας τοῦ Σολομώντος, ἐγκωμιάζει τὴν σοφίαν, καὶ ἐκθέτει κανόνας τινὰς τῆς ἠθικῆς διαγωγῆς, ὅσοι εἶναι ἀρμόδιοι εἰς πᾶσαν ἡλικίαν καὶ τάξιν ἀνθρώπων· ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ (μδ'—ν') ἐξυμνεῖ τοὺς πατριάρχας, τοὺς προφήτας καὶ τοὺς ἄλ-

λους αγίους ἄνδρας, οἵτινες ἐλάμπρυναν τὸ ἑβραϊκὸν ἔθνος· τελευταῖον δ' ἐν τῷ τρίτῳ, τουτέστιν ἐν τῷ νά κεφαλαίῳ, ἔνθα τὸ βιβλίον καταπαύει, προτρέπει ὁ συγγραφεὺς τοὺς ἀναγνώστας αὐτοῦ εἰς τὴν τῆς σοφίας ἀγάπην.

Πολλοὶ τῶν ἀρχαίων ἀνέγραψαν τὸ βιβλίον τοῦτο εἰς τὸν Σολομῶντα· ἀλλ' ἀδίκως καὶ ἡμαρτημένως· ἐπειδὴ, πλὴν ὅτι ὁ συγγραφεὺς ὀνομάζεται ῥητῶς ἐν τῷ Προλόγῳ Ἰησοῦς, καὶ ἐν τῷ κεφαλαίῳ γ'. 27, Ἰησοῦς υἱὸς Σειράχ, περὶ τοῦ Σολομῶντος ὀμιλεῖ πάντοτε ὡς περὶ τρίτου προσώπου· ὀμιλεῖ δὲ προσέτι περὶ τῶν τούτου διαδόχων βασιλέων καὶ περὶ τῶν προφητῶν, τῶν ἀμασάντων μετὰ τὸν Σολομῶντα. Ἡ κοινοτάτη γνώμη, ἡ παρὰ πᾶσι τοῖς ἐρμηνευταῖς ἀρχαίοις τε καὶ νεωτέροις παραδεδεγμένη, εἶναι ὅτι ἔγραψε τὸ βιβλίον ἑβραϊστὶ Ἰησοῦς ὁ υἱὸς τοῦ Σειράχ, καὶ μεθιερμάνευσεν αὐτὸ ἑλληνιστὶ ὁ ἔγγονος αὐτοῦ, ὅστις ἤκμασεν ἐπὶ τοῦ βασιλέως τῆς Αἰγύπτου Πτολεμαίου τοῦ Εὐεργέτου (α).

Ἡ Σοφία Σειράχ κατὰ τὸ τεχνικὸν μέρος τοῦ λόγου εἶναι ὁμοιότητι πρὸς τὰς Παροιμίας τοῦ Σολομῶντος. Παρατηρεῖται δὲ μεταξὺ τῶν δύο τούτων ποιημάτων μεγίστη συγγένεια κατὰ τε τὰ πράγματα καὶ τὰ νοήματα· ἡ δὲ λέξις καὶ ἡ φράσις σχεδὸν ἡ αὐτὴ, ἐνίοτε λαμπρότερα καὶ τεχνικωτέρα, ἀφρονώτερον μεταχειριζομένου τοῦ ποιητοῦ καὶ εἰκόνας καὶ σχήματα, ὡς μαρτυρεῖ ἡ ἐν κεφαλαίῳ κδ' προσωποποιεῖα τῆς σοφίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ'.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΠΡΟΦΗΤΙΚΩΝ ΤΗΣ Π. Δ. ΒΙΒΛΙΟΝ.

§. 1. Περὶ προφητῶν καθόλου.

Παρὰ τοῖς Ἑβραίοις, πλὴν τῶν ἱερέων καὶ Λευιτῶν, ὑπῆρχε καὶ ἕτεραί τις τάξεις σοφῶν ἀνδρῶν, προφητῶν καλουμένων, δι' ὧν ὁ Θεὸς ἐλάλει πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, ἐγνώριζεν εἰς αὐτοὺς τὸ Θεῖον

(α) 216 — 221 πρ. Χρ.

αὐτοῦ θέλημα, καὶ ἀπεκάλυπτε τὰ μέλλοντα. Τὸ ὄνομα ἄρα προφητῆς δὲν σημαίνει μόνον τὸν προλέγοντα τὰ μέλλοντα, ἀλλὰ πᾶντα ἐν γένει ὑπὸ Θεοῦ ἐμπνεόμενον ἄνθρωπον καὶ ἐκ Θεοῦ λαλοῦντα. Ὡσαύτως καὶ τὸ ῥῆμα προφητεύειν κατὰ τὴν γλῶσσαν τῶν ἀρχαίων Ἑβραίων δὲν δηλοῖ μόνον τὸ προλέγειν τὰ μέλλοντα, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀποκαλύπτειν τὰ παρελθόντα καὶ τὰ πόρρω ἡμῶν κατὰ τὸν ἐνεστῶτα χρόνον συμβαίνοντα (α). Τὸ αὐτὸ δὲ ῥῆμα ὁ ἀπόστολος Παῦλος μεταχειρίζεται καὶ ἵνα φανερώσῃ τὴν πράξιν τοῦ ἐρμηνεύειν τὴν ἁγίαν Γραφήν, καὶ λαλεῖν περὶ θρησκευτικῶν πραγμάτων, καὶ ὁμιλεῖν ἐπ' ἐκκλησίας (β). Τελευταῖον δὲ ἀπαντᾶται καὶ ἐπὶ τῆς ἐννοίας τοῦ θαυματουργεῖν (γ).

Δύο τάξεις προφητῶν διαστέλλονται συνήθως· καὶ εἰς μὲν τὴν πρώτην ἀνήκουσιν οἱ κυρίως λεγόμενοι προφῆται (ρεβίτιμ)· εἰς δὲ τὴν δευτέραν, οἱ ὄρωντες καὶ βλέποντες καλούμενοι (βῶνιμ, ρωζίμ). Οἱ πρῶτοι, ἄνδρες ὄντες θεόπνευστοι, ἠγείροντο ἐν τῷ Ἰσραὴλ κατὰ περιστάσεις ἐκτάκτους, μεσίται παρεμβαίνοντες μεταξὺ Θεοῦ καὶ λαοῦ, κρατύνοντες τὴν θρησκευτικὴν διδασκαλίαν, ἐξελέγγοντες πικρῶς τὴν εἰδωλολατρειάν καὶ τὴν ἠθικὴν διαφθοράν, ἀπειλοῦντες καὶ τιμωροῦντες ἐν ὀνόματι τοῦ παροργιζομένου Θεοῦ τοὺς κυβερνῶντας, τοὺς ἱερεῖς καὶ τὸν λαὸν διὰ τὰς πολιτικὰς αὐτῶν κατασχῆσεις καὶ τὰ ἠθικὰ ἁμαρτήματα, παραινοῦντες καὶ κατευθύνοντες τοὺς ἄρχοντας καὶ βασιλεῖς εἰς τὴν στερέωσιν τῆς Θεοκρατίας, καὶ ἐπαγγελθόμενοι μέλλουσαν μακαρίαν ἐποχὴν, τὴν τῆς ἐλεύσεως τοῦ Χριστοῦ, τοῦ σωτῆρος τοῦ κόσμου. Οἱ δὲ ὄρωντες ἢ βλέποντες δὲν εἶχον ἴδιόν τι τῆς κλήσεως αὐτῶν ἔργον, ἀλλὰ μένοντες ἕκαστος αὐτῶν ἐν τῇ τάξει, ἣν ἐλάττωσαν ἐν τῷ κόσμῳ, προσήτευον καὶ ἔβλεπον θείας ὁράσεις καὶ ὀπτασίας καὶ ἀποκαλύψεις ἀξιολόγους· ὅθεν καὶ τὸ ὄνομα, διὰ τὴν τοῦ μέλλοντος πρόγνωσιν.

Οἱ προφῆται, περὶ ὧν ὁ λόγος ἐνταῦθα, εἶναι δέκα ἐξ τῆς Π,

(α) Λουκ. κβ'. 64. Ἰωάν. δ'. 18. 19.

(β) Πρὸς Κορινθ. Α'. ἐβ'. 4. 5.

(γ) Σοφ. Σειράχ μθ'. 13.

Δ. Θεόπνευστοι συγγραφείς, τῶν ὁποίων τὰ προφητικά συγγράμματα διεσώθησαν εἰς ἡμᾶς. Ἐκ τῶν δέκα ἐξ τούτων διακρίνονται τέσσαρες μεγάλοι, ὁ Ἡσαΐας, Ἱερεμίας, Ἴεζεκιήλ καὶ Δανιήλ· καὶ δώδεκα ἐλάσσονες καλούμενοι, ὁ Ὡσηὲ, Ἀμώς, Μιχαίας, Ἰωήλ, Ὀβδιού, Ἰωνᾶς, Ναούμ, Ἀββακούμ, Σοφονίας, Ἀγγαῖος, Ζαχαρίας καὶ Μαλαχίας. Παρὰ τοῖς Ο' οἱ ἐλάσσονες προφῆται προτάσσονται τῶν μεγάλων· παρὰ δὲ τοῖς Λατίνοις τὴν πρώτην χώραν κατέχουσιν οἱ μεγάλοι. Ἠκμασαν δὲ οἱ δέκα ἐξ οὗτοι προφῆται ἐν διαστήματι τριακασίων ἐτῶν, ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀζαρίου ἢ Ὀζίου (ἐν ἔτει 700 π. Χ.) μέχρι τῆς ἀνοικοδομῆς τοῦ ναοῦ καὶ τῆς Ἱερουσαλήμ. Αἱ προφητεῖαι αὐτῶν, αἵτινες ἀναφέρονται κυρίως ἢ εἰς τοὺς Ἰουδαίους, ἢ εἰς τὰ ἔθνη, ἢ, τέλος, εἰς τὸν Χριστόν, σκοπὸν εἶχον νὰ σπριζῶσι τὴν εἰς τὴν θείαν ἀποκάλυψιν πίσιν, νὰ διακωνίσωσι παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ, νὰ προείπωσι τὰ κατὰ τὸν Χριστόν, νὰ προαναγγείλωσι τὴν θείαν αὐτοῦ διδασκαλίαν, νὰ ἐμπεδώσωσι τὴν ἀκριβῆ τήρησιν πάντων τῶν μωσαϊκῶν νόμων, καὶ νὰ ἀποκαταστήσωσι τὴν ἀγνότητά τῶν ἡθῶν παρὰ λαῶ, ὅστις εἶχε μεγίστην κλίσιν εἰς τὴν εἰδωλολατρείαν καὶ εἰς τὰς ἐξ αὐτῆς προερχομένας θηριώδεις παρεκτροπὰς.

Αἱ πλεῖσταί τῶν ἐν τῇ Π. Δ. προφητειῶν εἶναι γεγραμμένοι εἰς λόγον ποιητικόν· διότι ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν ἀνδρῶν τούτων, οὓς ὁ Θεὸς ἐνέπνευσεν ἵνα διακηρύττωσι τὰς θείας αὐτοῦ βουλάς, εὐρίσκομεν ἐπικρατοῦντας τοὺς χαρακτῆρας τοῦ τῆς ἑβραϊκῆς γλώσσης ποιητικοῦ ιδιώματος, δηλονότι τὸν παραλληλισμὸν τῶν ἐν τοῖς στίχοις ἐνοιῶν καὶ τὴν διὰ πολλῶν σχημάτων καὶ εἰκόνων ἔκφρασιν.

§ 2. Περὶ τῶν δώδεκα ἐλασσόνων προφητῶν.

Οἱ δώδεκα ἐλάσσονες προφῆται ἀπετέλουν παρὰ τοῖς Ἑβραίοις ἐν μόνον βιβλίον, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Ἱερώνυμος (α), ὁ ἅγιος Γρηγόριος

(α) Epist. ad Paulin. « Duodecim Prophetæ in unius voluminis angustia » coarctati». — Praefat. in XII. Proph. « Hoc tantum vos, o Paula et Eusto-

ὁ Ναζιανζηνὸς (α) καὶ πάντες οἱ κατάλογοι τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ κανόνος· ὅθεν ἐξηγεῖται καὶ ὅπερ ἀποδίδεται εἰς τὰς προφητείας αὐτῶν περιληπτικὸν ὄνομα Δωδεκαπρόφητων.

Πρῶτος δὲ τούτων, καὶ ἕως πάντων τῶν προφητῶν ὁ ἀρχαιοτάτος εἶναι ὁ

Ἰσηὲ, υἱὸς τοῦ Βεθρεὶ, ἐκ τῆς κόμης Βηλεμῶθ, ἐν τῇ φυλῇ τοῦ Ἰσάχαρ κειμένης, προφητεύσας ἐπὶ τῶν βασιλείων τοῦ Ἰούδα Ὀζίου, Ἰωάθαμ, Ἄχαζ καὶ Ἐζεκιου, καὶ ἐπὶ τοῦ βασιλέως τοῦ Ἰσραὴλ Ἰεροβοάμ, τοῦ υἱοῦ Ἰωάζ, ἐξήκοντα ὅλα ἔτη. Ὁμιλεῖ δὲ κυρίως κατὰ τῆς ἐν τῷ βασιλείῳ τῶν δέκα φυλῶν εἰδωλολατρίας, κατὰ τῶν χυσῶν δαμάσεων τῶν ἐν Σαμαρεία καὶ Βακιθὴλ καὶ Γαλγάλοις· ἐπιπλήττει τοὺς Ἰσραηλίτας διὰ τὰ ἀμαρτήματα, ἃ τινα ἐπικρατοῦσι συνήθως παρὰ λαῶ διεσθαρμένῳ καὶ ζῶντι ἐν τῇ ἀναρχίᾳ· ὀνειδίξει αὐτοὺς διὰ τὸ ψεῦδος, τὴν ἐπιφορίαν, τὸν φόνον, τὴν κλοπὴν, τὴν ἀρπαγὴν, τὸν δόλον, τὴν πορνείαν καὶ τὴν μοιχείαν· δὲν φεῖδεται οὔτε τῶν ἱερέων, οὔτε τῶν βασιλέων· ἀπειλεῖ δὲ καὶ ἀναθεματίζει καὶ τὸν Ἰούδαν, ὅσάκις βλέπει αὐτὸν μιμούμενον τὰς παρανομίας τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ προλέγει τὴν καταστροφὴν τοῦ βασιλείου Ἰσραὴλ, τὴν ἀπαγωγὴν τῶν κατοίκων αὐτοῦ εἰς Ἀσσυρίαν, τὴν ἐπιστροφὴν αὐτῶν ἐν καιροῖς εὐτυχαστέροις καὶ τὴν ἐρχομένην τοῦ Χριστοῦ βασιλείαν.

Ἀμώς. Οὗτος παρὰ μὲν τοῖς Ὁ ἔρχεται δευτέρος μετὰ τὸν Ἰσηὲ, ἐν δὲ ταῖς ἑβραϊκῆς Γραφαῖς καὶ ἐν τῇ Βουλγάτᾳ τάσσεται τρίτος, τὴν δευτέραν χώραν κατέχοντος τοῦ Ἰωήλ. Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς τῆς προφητείας αὐτοῦ διδασκόμεθα ὅτι ἦτο ἐκ τῆς Θεκουὲ, κωμοπόλεως ἐν τῇ φυλῇ τοῦ Ἰούδα, καὶ ὅτι προσήτευσεν ἐπὶ Ὀζίου βασιλέως Ἰούδα, καὶ ἐπὶ Ἰεροβοάμ, τοῦ υἱοῦ Ἰωάζ, βασιλέως Ἰσραὴλ· ἐκ δὲ τοῦ ζ' κεφαλαίου τῆς τῶν προφητειῶν αὐτοῦ βίβλου

» elium, admonitas volo, unum librum esse duodecim Prophetarum ».

(α) Ἐπ. κγ'. « Μίαν μὲν εἰς εἰς γραφὴν οἱ Δώδεκα ». — Τὴν δ' αἰτίαν ὅρα παρὰ τῷ ῥ. Κίμχη, Praefat. in Hosiam Commentar. « Hoc liber compositus » est a duodecim Prophetis. Tradunt doctores nostri piaae memoriae esse illos » unum in librum coactos, ne, si singuli seorsim manerent, unus aut alter » eorum ob parvitatem periret ».

μανθάνομεν ὅτι ἦτο αἰπόλος, καὶ παρέλαβεν αὐτὸν ὁ Κύριος εἰς προφήτην ἀπὸ τοῦ ποιμνίου. Τὸ κύριον ὑποκείμενον τῆς τοῦ Ἀμώς προφητείας εἶναι τὸ βασίλειον τοῦ Ἰσραὴλ, πρὸς ὃ ὁ προφήτης οὗτος ἀπεστάλη ἰδίως. Καὶ ἐν μὲν τοῖς δυοῖς πρώτοις κεφαλαίοις προαναγγέλλει τὴν ἐκδίκησιν τοῦ Κυρίου κατὰ τῆς Δαμασκοῦ, τῶν Φιλισταίων, τῶν Τυρίων, τῶν Ἰδουμαίων καὶ Ἀμμωνιτῶν ἀπὸ δὲ τοῦ γ' κεφαλαίου μέχρι τοῦ ἡ' ἐλέγχει τὰ ἀμαρτήματα καὶ τὰς ἀκολασίας τῶν δέκα φυλῶν, ἐν αἷς ἔζη, καὶ τελευταῖον ἐν τῷ θ' κεφαλαίῳ ἐπανάρχεται εἰς τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ, καθ' ὧν ἀπειλεῖ τὴν ὀργὴν τοῦ Κυρίου, προφητεύων τὴν διασπορὰν αὐτῶν παραμυθεῖ δὲ ὅμως τοὺς Ἰσραηλίτας, ἐμπνέων αὐτοῖς τὴν ἐλπίδα βεβαίας εἰς τὴν πατρίδα αὐτῶν ἐπανόδου, καὶ μακαριότητος ἀδιαλείπτου καὶ ἀτελευτήτου.

Μιχαίας, υἱὸς τοῦ Μωρασθεῖ, ἢ, κάλλιον, ἐκ τῆς πόλεως Μωρασθεῖ (α), προφητεύσας ἐπὶ τῶν βασιλέων Ἰούδα, Ἰωάθαμ καὶ Ἀχαζ καὶ Ἐζεκίου. Ἡ ὑπόθεσις τῆς προφητείας αὐτοῦ εἶναι ἡ Σαμάρεια καὶ ἡ Ἱερουσαλήμ, τὰς ὁποίας ὀνειδίζει διὰ τὴν εἰδωλολατρείαν καὶ τὴν πονηρίαν αὐτῶν· προλέγει δὲ τὴν θεῖαν δίκην, μέλλουσαν νὰ δηλωθῇ καὶ νὰ ἐνσκήψῃ πρῶτον μὲν κατὰ τοῦ βασιλείου Ἰσραὴλ, ὑποταχθησομένου εἰς τὰ ὄπλα τῶν Ἀσυρίων, ἔπειτα δὲ καὶ κατὰ τοῦ βασιλείου τοῦ Ἰούδα, ἐφ' ὃ καὶ θέλει στρατεύσει ὁ Σενναχηρίμ, προχωρῶν μέχρι τῶν πυλῶν τῆς Ἱερουσαλήμ, καὶ ὅπερ θέλει κατακτήσει ὁ Ναβουχοδονόσορ, καταστρέφων τὴν περίφημον ταύτην πόλιν εἰς σωρὸν ἑρείπιων. Τὸ προφητικὸν τοῦ Μιχαίου πνεῦμα φθάνει καὶ εἰς τὸν Χριστὸν, ὃν βλέπει γεννώμενον ἐν Βηθλεέμ, καὶ περιγράφει τὴν τε ταπεινὴν τοῦ σωτῆρος Θεοῦ ἔλευσιν καὶ τὴν ἔνδοξον αὐτοῦ βασιλείαν, καὶ,

(α) Κύριλλ. Ἀλεξανδρ. « Χρὴ δὲ εἰδέναι πάλιν, ὡς Ἑβραῖοι γεγράφασι ἀντὶ τοῦ « Μωρασθεῖ τὸν Μωρασθίτην, ἵνα μὴ ὡς ἐκ πατρὸς, ἀλλ' ὡς ἐκ τόπου σημαίνονται » φασὶ γὰρ εἶναι τὸν Μωρασθεῖ πόλιν, ἣτοι πόλιν ἐν εἰς Ἰουδαίων γενέσθαι χώρας » συμφέρονται δὲ τῇ ἐκδοσί· καὶ οἱ ἕτεροι τῶν ἑρμηνευτῶν οὐκ οὐκ εἶπεν ἂν οὐχὶ τοῦ « προφήτου πατρὸς ὁ Μωρασθεῖ, σημαίνονται δὲ, ὡς ἔφην, ἐκ τόπου μάλ्लιν καὶ Μωρα- » σθίτης ». — Παρὸλ. Ἱερμ. λγ'. 18. « Μιχαίας ὁ Μωρασθίτης ἦν προφητεύων ἐν » ταῖς ἡμέραις Ἐζεκίου βασιλέως Ἰούδα ».

τέλος, προλέγει ὅτι τὰ ἔθνη, ἐκπλαγέντα διὰ τὰ θαυμάσια τοῦ Κυρίου ἔργα, κατήσχυμένα καὶ ἔντρομα θέλουσιν ἐπιστρέφει πρὸς αὐτόν.

Ἰωήλ, υἱὸς τοῦ Βαθουήλ, ἐκ τῆς φυλῆς Ῥουβὴν, σύγχρονος γενόμενος τοῦ Ἰσὴ, ἢ, κατὰ τινας, ἀρχαιότερος τοῦ Ἀμώς. Προαναγγέλλει, προτρέπων τὸν λαὸν εἰς ἀρνησιν τῆς εἰδωλολατρείας καὶ ἐπιστροφὴν εἰς τὴν λατρείαν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ, ἐρχόμενα νέφη ἀκριδῶν, αἵτινες θέλουσιν ἐρημώσει τοὺς ἀγρούς καὶ προξενήσει μεγάλην πείναν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ· προλέγει δὲ καὶ μείζονα κακά, ἐὰν ἐμμείνη ὁ λαὸς εἰς τὴν τύφλωσιν αὐτοῦ, καὶ τάνάπαυιν, ἐὰν μετανοήσωσι καὶ διορθωθῶσι, περιγράφει τοὺς μακαρίους χρόνους, ἐν οἷς ἡ Ἱερουσαλὴμ καὶ ἡ Ἰουδαία θέλουσιν ἀπολαύει τῶν ἀγαθῶν τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀφθονίας καὶ τῆς αἰωνίου εἰρήνης.

Αἱ προφητεῖαι τοῦ Ἰωήλ, καίπερ αἱ αὐταὶ οὔσαι ἐν τε τῷ ἑβραϊκῷ καὶ ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τῶν Ὁ' καὶ τῆς Βουλγάτας, δὲν διαφορῶνται ὅμως καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον. Τὸ β' κεφάλαιον τοῦ ἑβραϊκοῦ κειμένου τελευτᾷ εἰς τὸν στίχον 27, καὶ τὸ γ' σύγκειται μόνον ἐκ πέντε στίχων ὅθεν συμπεραίνεται ὅτι τὸ βιβλίον τοῦ Ἰωήλ τέσσαρα κεφάλαια περιέχει ἐν ταῖς ἑβραϊκαῖς Γραφαῖς· ἐν ᾧ παρὰ τοῖς Ὁ' καὶ ἐν τῇ Βουλγάτᾳ οἱ πέντε ἐκεῖνοι στίχοι περιλαμβάνονται ἐν τῷ β' κεφαλαιῷ, καὶ οὕτω τὸ βιβλίον τρία μόνον κεφάλαια ἔχει.

Ὁθδιὸς, προφητεύσας, ὡς εἰκάζεται πιθανώτερον, ἐπὶ τοῦ βασιλέως Ἀχαζ, ὅτε οἱ Ἰδουμαῖοι μετὰ τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐπολέμουν πρὸς τὴν φυλὴν τοῦ Ἰούδα. Ἡ προφητεία αὐτοῦ, ἐν ἐνὶ κεφαλαιῷ περιεχομένη, ἀποπέμπει κυρίως τοὺς Ἰδουμαίους, τοὺς ἀσπόνδους ἔχθρους τοῦ ἰουδαϊκοῦ λαοῦ καὶ εἰς τούτους μὲν προλέγει μέλλονσαν καταστροφὴν τῆς χώρας αὐτῶν· εἰς δὲ τὸν λαὸν Ἰούδα, τὴν ἐπάνοδον αὐτοῦ ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας.

Ἰωνᾶς, υἱὸς τοῦ Ἀμαθὶ, προφητεύσας ἐπὶ βασιλέως Ἰσραὴλ Ἱεροβοὰμ τοῦ β', καὶ Ὁζίου ἢ Ἀζαρίου, βασιλέως Ἰούδα. Προσταχθεὶς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ νὰ κηρύξῃ ἐν τῇ πόλει Νινευὴ τὴν μετάνοιαν, ἀντὶ τοῦ ὑπακούσαι ἔρχεται εἰς Ἰόππην, ἐπιβιβάζεται εἰς πλοῖον,

και θέλει νὰ φύγη εἰς Θαρσεῖς. Ἄλλ' ὁ Κύριος τοσοῦτον μέγαν κλύδωνα ἐξεγείρει ἐν τῇ θαλάσῃ, ὥστε οἱ ναῦται, πεισθέντες ὅτι πάσχουσι ὑπὸ θείας δίκης, βάλλουσι κλήρους ἵνα ἴδωσι, τίς ἐν αὐτοῖς εἶναι ἡ αἰτία τοῦ κακοῦ. Πεσόντος δὲ τοῦ κλήρου ἐπὶ τὸν Ἰωάν, ἐβρίσθη οὗτος εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ παραχρῆμα ἐκόπασεν ὁ σάλος αὐτῆς. Μέγα δὲ κῆτος καταπιὼν τὸν προφήτην, ἐβάστασεν αὐτὸν ἐν τῇ κοιλίᾳ αὐτοῦ τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας, καὶ ἔπειτα ἐξέβαλεν ἐπὶ τὴν ξηράν· ἐντὸς δὲ τῆς κοιλίας τοῦ κήτους εὐρισκόμενος ὁ προφήτης, ἀνέπεμψε δέξιν πρὸς τὸν Θεόν. Ὁ Ἰωάνης προστάσσεται καὶ δεῦτερον παρὰ Κυρίου νὰ ἀπέλθῃ εἰς Νινευή, καὶ νῦν ἐκπληροῖ τὴν ἀποστολὴν αὐτοῦ· κηρύττει λοιπὸν εἰς τοὺς Νινευίτας ὅτι ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν ἡ πόλις αὐτῶν θέλει καταστραφῆ. Οἱ Νινευίται, ὅλας ἔντρομοι, περιβάλλονται σάκκους, καὶ νηστεύουσιν αὐτοῖ τε καὶ τὰ κτήνη αὐτῶν· ἰδὼν δὲ ὁ Θεὸς ὅτι ἀπέστρεψαν ἀπὸ τῶν ὁδῶν αὐτῶν τῶν πονηρῶν, μετενόησε διὰ τὴν προτέραν αὐτοῦ ἀπόφασιν, καὶ ἐφείσθη τῆς πόλεως αὐτῶν. Ἄλλ' ὁ Ἰωάνης, λυπηθεὶς διὰ τὴν μὴ ἐκπλήρωσιν τῆς ἐαυτοῦ προφητείας παρὰ τοῖς Νινευίταις, προτιμᾷ τὸν θάνατον μᾶλλον, ἢ νὰ νομισθῆ ὡς ψευδοπροφήτης. Ὁ Θεὸς ἐπιπλήττει αὐτὸν διὰ τὴν παράλογον αὐτοῦ λύπην· ἀλλ' ὁ προφήτης, ἐλπίζων πάντοτε ὅτι ἡ κατὰ τῆς Νινευὴ πρόρρησις αὐτοῦ θέλει πληρωθῆ, ἐξέρχεται τῆς πόλεως, κατασκευάζει ἀπέναντι αὐτῆς σκηνὴν, καὶ κάθεται ὑποκάτω αὐτῆς ἐν σκιᾷ, προσμένων νὰ ἴδῃ τὸ ἀποθνήσκον. Κατὰ προσταγὴν δὲ τοῦ Κυρίου κολόκυνθα αὐξήθεισα, ἀνέβη ὑπὲρ τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἰωάν, καὶ ἐσκίαζεν αὐτόν· τῇ ἐπαύριον ὁμοῦς σκόληξ ἔρχισε νὰ καταβιβρώσκῃ τὴν κολόκυνθον, καὶ ἀπεξηράνθη· ὁ δὲ Ἰωάνης, ἐπειδὴ ἔμεινεν ἐκτεθειμένος εἰς τὰς καυστικὰς τοῦ ἡλίου ἀκτῖνας, ἐπικαλεῖται πάλιν τὸν θάνατον. Τότε ὁ Θεὸς ἐπιπλήττει τὸν προφήτην, διότι, ἐν ᾧ λυπεῖται τοσοῦτον διὰ τὴν στέρησιν ἀπλοῦ φυτοῦ, οὐδὲν αἰσθάνεται οἰκτον πρὸς τοὺς Νινευίτας, ἀλλ' ὡς κακὸν νομίζει ὅτι ὁ Θεὸς συγχωρεῖ πόλιν μετανοοῦσαν, ἐν ᾗ ὑπάρχουσι πλείους ἢ δώδεκα μυριάδες νηπίων.

Ναοῦμ, σέρων τὸ ἐπάνυμον τοῦ Ἐλκεσαίου, ὅπερ ἐμφαίνει τὴν

πατρίδα αὐτοῦ (α), προσφῆτευσε μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Σαλμανασάρ καταστροφὴν τῶν δέκα φυλῶν καὶ πρὸ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Σενναχηρείμ, κατὰ τῆς φυλῆς τοῦ Ἰούδα. Ἡ δὲ προφητεία αὐτοῦ ἀποβλέπει κυρίως τὴν Νινευή, τῆς ὁποίας προαναγγέλλει τὸν ὄλεθρον καὶ τὴν ἐκδίκησιν τοῦ Κυρίου διὰ τὰ κακά, ὅσα οἱ Ἀσσύριοι προὔξενησαν εἰς τοὺς δύο οἴκους τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τοῦ Ἰούδα.

Ἀββαχοὺμ, προφητεύσας, κατὰ τὴν πιθανωτέραν γνώμην, ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μανασσῆ, πρὶν οἱ Χαλδαῖοι ἀπαγάγωσι τὸν λαὸν Ἰσραὴλ εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν. Ὁρνεῖ τὴν ἐν τῷ ἔθνει αὐτοῦ ἐπικρατοῦσαν πονηρίαν, ἀδικίαν καὶ νέκρωσιν τοῦ νόμου, καὶ προλέγει ὅτι διὰ ταῦτα ὁ Θεὸς θέλει ἐξεγείρει τοὺς Χαλδαίους, ἔθνος μάχιμον καὶ φοβερόν. Ἄλλ' ἢ πρόβρῃσις αὕτη ταράττει τὸ πνεῦμα τοῦ προφήτου, ὅστις καὶ δέεται τοῦ Κυρίου ἵνα μὴ παραδώσῃ τοὺς τιμωρομένους εἰς τὸν ὄλεθρον ἢ παράκλησις αὐτοῦ εἰσκακοῦται, καὶ ὁ Κύριος ἀποκαλύπτει ὅτι οἱ Χαλδαῖοι, οἱ ἀλαζόνες καὶ ἁμαρτωλοὶ, θέλουσι περιυβρισθῆ καὶ ἀπολεσθῆ. Τελευταῖον δὲ καταπαύει τὴν προφητείαν διὰ προσευχῆς εἰς τὸν Θεόν.

Σοφορίας, υἱὸς τοῦ Χουσεὶ, προφητεύσας ἐπὶ Ἰωσίου, υἱοῦ Ἀμών, βασιλέως Ἰούδα. Προλέγει τὴν κατὰ τοῦ Ἰούδα καὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ θείαν ἐκδίκησιν τὰ πάντα, λέγει, θέλουσιν ἐκλείψει, καὶ ἄνθρωποι καὶ κτήνη οὐδὲν ἁμάρτημα, οὐδὲν ἔγκλημα θέλει διαφύγει τὴν τιμωρίαν, καὶ ἡ ἡμέρα αὕτη τοῦ Κυρίου ἡ μεγάλη ἐγγίξει, καὶ θέλει εἶσθαι ἡμέρα ὀργῆς καὶ ἀφανισμοῦ. Προτρέπει δὲ τοὺς πονηροὺς νὰ προλάβωσι τὴν ἡμέραν ταύτην τῆς ὀργῆς δι' εὐλικρινούς ἐπιστροφῆς πρὸς τὸν Κύριον· ἔπειτα δὲ μεταβαίνων εἰς τὸν παραμυθητικὸν λόγον, προαναγγέλλει τὴν ἀποκατάστασιν τῆς

(α) Hieronym. Proem. in Commentar. in Nahum. » Quidam putant Helkesium patrem esse Nahum, et secundum hebraeam traditionem etiam ipsum prophetam fuisse; quum Helkesi usque hodie in Galilaea viculus sit, parvulus quidem et vix ruinis veterum aedificiorum indicans vestigia, sed tamen notus » Judaeis, et mihi quoque a circumducentibus monstratus ». — Κύριλλ. Ἀλεξανδ. εἰς Ναοὺμ ἀ. 1. » Ὁρασις Ναοὺμ τοῦ ἀπὸ τῆς Ἑλκεσὶ κόμη δὲ αὕτη πάντως πού τῆς Ἰουδαίου χώρας ἐκληθόμεθα γὰρ οὐχ ὡς ἐκ πατρὸς, ἀλλ' ὡς ἐκ τόπου μάλλον τοῦ Ἑλκεσίου· καὶ τοῦτο φάμεν ἐξ ἀναγιγνωσκόντων ἔχοντες τὴν παράδοσιν ».

πόλεως καὶ τὴν ἔνωσιν πάντων τῶν λαῶν ὑπὸ τὴν λατρείαν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ.

Ἀγγαῖος, προφητεύσας κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Δαρείου, υἱοῦ τοῦ Ὑστάσπου, ἄρα μετὰ τὴν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας τῆς Βαβυλῶνος ἐπιστροφὴν τῶν Ἰουδαίων. Προτρέπει τοὺς Ἰουδαίους νὰ ἀρχίσωσι τὴν ἀνοικοδομὴν τοῦ ναοῦ, ὃν παρημέλουν ἵνα κτίζωσι τοὺς ἰδίους ἑαυτῶν οἴκους· παραμυθεῖ τοὺς γέροντας, οἵτινες ἔλυποῦντο, βλέποντες ὅτι ὁ δεύτερος οὗτος ναὸς ἔμελλε νὰ ἦναι ὑποδεέστερος τοῦ πρώτου· θέλει ὑπαρῆῃ, λέγει, ἐκεῖνον οὐχὶ βεβαίως κατὰ τὴν λάμπην τοῦ χρυσοῦ καὶ τοῦ ἀργύρου, ἀλλὰ διότι ὁ Κύριος θέλει πληρῶσαι αὐτὸν τῆς θείας αὐτοῦ δόξης· ὑπομνησκει εἰς τοὺς ἱερεῖς ὅτι πάντα τὰ ἔργα καὶ πᾶσαι αἱ προσφοραὶ τοῦ λαοῦ θεωροῦνται μαρὰ ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ Κυρίου διὰ τὰς ἀδικίας αὐτῶν· τελευταῖον δὲ προλέγει μέγαν γενησόμενον σεισμόν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῇ· τὰ βασίλεια, λέγει, θέλουσιν ἀναστατωθῆ· οἱ θρόνοι θέλουσι καταστραφῆ· ἡ δύναμις τῶν ἔθνων θέλει καταθρυσθῆ· ἀλλ' ὁ προφήτης ἐπαγγέλλεται εἰς τὸν Ζοροβάβελ ὅτι ὁ Θεὸς θέλει λάβει αὐτὸν ὑπὸ τὴν θεῖαν αὐτοῦ σκέπην· ἡ δὲ προφητεία ἐρμηνεύεται ὑπὸ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τῆς παντελοῦς καταλύσεως τῆς εἰδωλολατρείας ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ, οὗτινος σύμβολον ἦτο ὁ Ζοροβάβελ.

Ζαχαρίας, υἱὸς τοῦ Βαραχίου, σύγχρονος τοῦ Ἀγγαίου, προφητεύσας τὸν ὕγδοον μῆνα τοῦ δευτέρου ἔτους τῆς βασιλείας τοῦ Δαρείου Ὑστάσπου. Προτρέπει καὶ αὐτὸς τοὺς Ἰουδαίους εἰς τὴν μετὰ ζήλου ἀνοικοδομὴν τοῦ ναοῦ· προτείνει νὰ καταργήσωσι τὰς νεστείας, τὰς ἐκτάκτως κατασταθείσας διὰ τὰ ἐπελθόντα δημόσια δυστυχήματα, καὶ προφητεύει πράγματα μετὰ πολὺν καιρὸν ὕστερον συμβησόμενα, οἷον τὴν καταστροφὴν τῶν Σύρων καὶ Φιλισταίων, τὴν ἔλευσιν τοῦ Χριστοῦ, περὶ οὗ λαλεῖ ὡςτις εὐαγγελιστὴς, τὰ μακκαβαϊκὰ, τὴν ἐξάπλωσιν τῆς ἀληθοῦς θρησκείας, καὶ τὰ τοιαῦτα.

Μαλαχίας, σύγχρονος τοῦ Νεεμίου, προφητεύσας μετὰ τὴν δευτέραν τούτου ἐπιστροφὴν εἰς τὴν Ἰουδαίαν, ἦτοι τὸ 45 ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Ἀραξέρξου. Ὀνειδίζει τοὺς ἱερεῖς διὰ τὴν ἀ-

σέβειαν καὶ τὴν ἀκόρεστον αὐτῶν πλεονεξίαν ἐλέγχει τοὺς Ἰουδαίους διὰ τὴν ἀχαριστίαν αὐτῶν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ διότι ἐνυμνεύοντο ἀλλοφύλους γυναῖκας, καὶ δὲν ἐδίδον κατὰ τὸν νόμον τὰ δέκατα· τελευταίον δὲ προφητεύει ὅτι θέλει ἐλθεῖ ὁ Χριστὸς, καὶ πρὸ αὐτοῦ θέλει ἀποσταλῆ πρόδρομος, ὃν κατὰ τὸ πνεῦμα ὀνομάζει Ἠλίαν Θεσβίτην.

§. 3. Περὶ τῶν τεσσάρων μεγάλων προφητῶν.

Ἡσαΐας, υἱὸς τοῦ Ἀμώς, ἐκ τῆς φυλῆς τοῦ Ἰούδα, προφητεύσας ἐπὶ τῶν βασιλείων Ἰούδα Ὀζίου, Ἰωάθαμ, Ἀχαζ καὶ Ἐζεκίου. Ἀρχαία παράδοσις φέρεται ὅτι κατεδικάσθη εἰς θάνατον, πρὶςθεὶς κατὰ διαταγὴν τοῦ Μανασσῆ, βασιλέως Ἰούδα (ἐφ' οὗ ἐξήσεν ὀκτὼ ἔτη) εἰς τὸ μέσον τοῦ σώματος διὰ ξυλίνου πρίονος. Αἱ προφητεῖαι αὐτοῦ διαίρουσιν εἰς δύο κύρια τμήματα, τῶν ὁποίων τὸ μὲν πρῶτον ἀπαρτίζουσι τὰ λθ' ἑξήκοντα κεφάλαια· τὸ δὲ δεύτερον, τὰ τελευταῖα κζ'. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον τμήμα περιέχει πολλὰς προφητείας μειμιγμένας μετὰ ἱστορικῶν τιμῶν συμβάντων ἐν τῷ βασιλείῳ Ἰούδα καὶ Ἰσραήλ· τὸ δὲ δεύτερον, μίαν μόνην προφητείαν, ἀναφερομένην εἰς τὴν καταστροφὴν τοῦ βασιλείου τῶν Χαλδαίων, εἰς τὴν ἐκ τῆς Βαβυλώνας ἐπιστροφὴν καὶ τοὺς χρόνους τοὺς μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν. Ἄλλ' ὁ προφήτης προορᾷ καὶ προλέγει συγχρόνως τὴν ἀπὸ τῆς πνευματικῆς αἰχμαλωσίας διὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀπελευθέρωσιν, καὶ διαγγέλλει ἐν πνεύματι προφητείας τοσοῦτον σαφῶς τὰ κατὰ τὸν βίον, τὸ κήρυγμα καὶ τὸ πάθος τοῦ Σωτῆρος, ὥστε φαίνεται ὅτι γράφει περὶ παρελθόντων καὶ οὐκ ἐπὶ μελλόντων ὅτι εἶναι εὐαγγελιστῆς μᾶλλον, ἢ προφήτης. Τὸ λεκτικὸν αὐτοῦ εἶναι ὑψηλόν, εὐγενές καὶ ἀνθηρόν· ζωγραφεῖ τὰ πράγματα κατὰ τὴν φύσιν, καὶ μεταχειρίζεται εἰκόνας ζωηροτάτας. Ὁ ἅγιος Ἰωάννης Χρυσόστομος ἐγκωμιάζων αὐτὸν ὀνομάζει μεγαλοφρονότατον· οἱ δὲ νεώτεροι παραβάλλουσιν αὐτὸν πρὸς τὸν Δημοσθένην, Κικέρωνα καὶ Περικλέα.

Ἰερεμίας, ἐκ τῆς φυλῆς τοῦ Λευὶ, υἱὸς τοῦ Χελκίου, ἀρχίστας καὶ προφητεύσας τὸ ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Ἰωσίου, βασιλέως Ἰού-

δα, τεσσαράκοντα ἔτη πρὸ τῆς καταστροφῆς τῆς Ἱερουσαλήμ. Μετὰ τὴν γενομένην αἰχμαλωσίαν εἰς Βαβυλῶνα, ἠγάπησε νὰ μείνῃ ἐν τῇ πατρίδι· ἀλλὰ μεταβάς ἔπειτα εἰς Αἴγυπτον μετὰ τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ Βαρούχ, ἐπειδὴ ἤλεγχε πικρῶς τοὺς ἐκεῖ συμπολίτας αὐτοῦ διὰ τὴν εἰδωλολατρείαν, εἰς ἣν ἦσαν παραδεδομένοι, ἠγέρθη κατ' αὐτοῦ στάσις, ἐν ἣ κατὰ τινὰ ἀρχαίαν παράδοσιν ἐλιθοβολήθη (α). Τὸ βιβλίον τοῦ Ἱερεμίου περιέχει προφητείας, ἠθικὰς ὁμιλίαις καὶ ἱστορικὰ συμβάντα. Τὰ ἀξιολογώτερα δὲ τῶν ἐν τῷ προφητικῷ μέρει προαναφανομένων εἶναι ἡ ἐξολόθρευσις τοῦ βασιλείου Ἰούδα, ἡ καταστροφή τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ τοῦ ναοῦ, ἡ ἀπαγωγή τῶν Ἰουδαίων εἰς Βαβυλῶνα, ἡ ἐπάνοδος αὐτῶν μετὰ ἐβδομηκονταετῆ αἰχμαλωσίαν, ἡ ἀποκατάστασις τῆς πολιτείας αὐτῶν, ἡ εὐδαιμονία, τῆς ὁποίας οἱ Ἰουδαῖοι θέλουσιν ἀπολύσει ἐπὶ τοῦ μεσσίου, καὶ προφητεῖαι τινες ὑπόθεσιν ἔχουσαι τὰ ξένα ἔθνη· ἔτι δὲ τὸ πρῶτον τοῦτο μέρος περιέχει καὶ προφητείας, ἀφορώσας ἰδίᾳ τὸν Ἰωακείμ, τὸν Σεδεκίαν καὶ Πασχώρ τὸν ἱερέα, εἰς τοὺς ὁποίους ὁ προφήτης ἀκριβέστατα προαναγγέλλει τὴν σύλληψιν, τὴν αἰχμαλωσίαν καὶ τὸν θάνατον. Ἐν ταύταις δὲ ταῖς προφητείαις ἀπαντῶνται ἀναμιξ καὶ ἠθικαὶ ὁμιλίαι, σκοπὸν ἔχουσαι νὰ ὑπογρῶσωσι τοὺς Ἰουδαίους εἰς τὴν τῶν ἡθῶν αὐτῶν μεταρρύθμισιν. Τὸ δὲ ἱστορικὸν μέρος τοῦ βιβλίου πραγματεύεται περὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Ἱερουσαλήμ, περὶ τῆς ἠθικῆς διαγωγῆς τῶν τότε κυβερνώντων βασιλέων, περὶ τῶν διωγμῶν τοῦ προφήτου καὶ τῶν τούτου ἰδιαιτέρων σχέσεων πρὸς τὸν μαθητὴν αὐτοῦ Βαρούχ.

Περὶ τοῦ λεκτικοῦ τοῦ προφήτου Ἱερεμίου ἐσημείωσεν ὁ Ἱερώνυμος ὅτι εἶναι ἀπλούστερον καὶ εὐκολώτερον παρὰ τὸ τοῦ Ἡσαίου καὶ Ἠσαΐ, καὶ πού δὲ ἴσως καὶ ἀγραικότερον· ἀλλὰ κατὰ τὰ νοήματα εἶναι ὁ προφήτης βαθύτατος, μεγαλοπρεπέστατος καὶ ἴσως πρὸς τοὺς δύο ἐκείνους προφήτας (β). Καὶ φαίνεται ὅτι ἡ πα-

(α) Hieronym. advers. Jonivian. lib. II. « Jeremias captivitate nunciatus, » lapidatur a populo — Tertullian. Scorpiac. c. 8. « David exagitatur, Helias » fugatur, Hieremias lapidatur ».

(β) Hieronym. Praefat. in libr. VI. Commentar. in Jerem. » Jeremias propheta sermone quidem apud Hebraeos Jesaia et Osea et quibus aliis prophetis

ρκτηρήσεις αὕτη τοῦ Ἱερωνύμου πρέπει νὰ ἐννοηθῇ μόνον ἐπὶ τινων λέξεων μὴ κυρίων διότι τοῦ Ἱερεμίου αἱ προφητεῖαι, εἰ καὶ μὴ φθάνουσι κατὰ τὸ ὕψος τὰς τοῦ Ἡσαΐου, πρέπει ὅμως νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι διαπρέπουσι καὶ ἐξέχουσιν οὐχὶ μόνον κατὰ τὰ νοήματα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν λέξιν καὶ φράσιν.

Σημειωτέον ὅτι ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τῶν Ο' ἀπὸ τοῦ κέ κεφαλαίου (στίχ. 15.) μέχρι τοῦ τελευταίου γ' διαφέρει ἡ τάξις τῶν προφητειῶν ἀπὸ τῆς ἐν τῷ ἐβραϊκῷ κειμένῳ, ὅπερ ἀκολουθεῖ ἡ Βουλγάτα· τουτέστι τὰ κεφάλαια δὲν φυλάττουσι τὴν αὐτὴν τάξιν, καθ' ἣν κείνται ἐν τῷ ἐβραϊκῷ· προσέτι δὲ καὶ στίχων ὄλων μεταθέσεις ὑπάρχουσι παρὰ τοῖς Ο'. Ἡ δὲ διαφορὰ αὕτη ἐξηγεῖται ὡς προελθοῦσα ἐκ τῶν βιβλιογράφων, οἵτινες ἐξ ἀπροσεξίας πολὺ πιθανὸν ὅτι καὶ στίχους τινὰς καὶ τὴν τάξιν τῶν κεφαλαίων μετέθηκαν.

Πλὴν τῶν προφητειῶν ὁ Ἱερεμίας ἔγραψε καὶ ἄλλο βιβλίον, ὅπερ ἐβραϊστὶ μὲν ἐπιγράφεται *Kirwōb*, παρὰ δὲ τοῖς Ο', *Θρηνοὶ* (*Lamentationes*). Ζωγραφεῖ δὲ ἐν αὐτῷ περιπαθέστατα τὴν καταστροφὴν καὶ ἐρήμωσιν τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ τὴν διὰ τοῦτο μεγάλην αὐτοῦ λύπην. Εἶναι δὲ τὸ βιβλίον γεγραμμένον διὰ στίχων, καὶ σύγκειται ἐκ κεφαλαίων πέντε, τῶν ὁποίων ἕκαστον διαιρεῖται εἰς 22 μέρη κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν γραμμάτων τοῦ ἐβραϊκοῦ ἀλφαβήτου· ἀλλ' ὅμως τὸ μὲν γ' κεφάλαιον ἀπαρτίζουσι στίχοι 66, ἐξ ὧν τρεῖς πάντοτε ὁμοῦ ἄρχονται ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ἀλφαβητικῆς γράμματος κατὰ τάξιν· τὸ δὲ ε' περιέχει μὲν 22 στίχους, ἀλλὰ δὲν διαστέλλονται οὗτοι κατὰ τὰ γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου.

Ἐν τῷ Ἀλεξανδρινῷ καὶ πολλοῖς ἄλλοις τῶν ἀρχαίων χειρογράφων τάσσεται μετὰ τοὺς Θρήνους καὶ Ἐπιστολὴ τοῦ Ἱερεμίου, ἥτις ἐν τῇ Βουλγάτᾳ εὐρίσκεται ὡς ἕκτον καὶ τελευταῖον κεφάλαιον τοῦ βιβλίου τοῦ Βαρούχ. Ἐγραψε δὲ ὁ προφήτης τὴν Ἐπιστολὴν ταύτην κατὰ τὴν τελευταίαν ἐπὶ τοῦ βασιλέως Σεδεκίου αἰχμαλωσίαν πρὸς τοὺς εἰς Βαβυλῶνα ἀπαγομένους Ἰουδαίους, συμβου-

» videtur esse rusticior, sed sensibus par est. — Qui quantum in verbis simplici videtur et facilis, tantum in majestate sensuum profundissimus est.»

λεῶν αὐτοὺς νὰ φυλάττωνται ἀπὸ τῆς λατρείας [τῶν εἰδώλων, τῶν ὁποίων ζωηρότατα παριστᾷ τὸ μηδαμινόν, καὶ τὸ μιᾶρον τῆς τῶν Χαλδαίων θρησκείας ζωγραφικώτατα περιγράφει.

Εἰς τὸ τεῦχος τῶν προφητειῶν τοῦ Ἰερεμίου συμπεριλαμβά-
νετο ἄλλοτε καὶ ἡ προφητεία τοῦ Βαρούχ. Ἦτο δὲ οὗτος υἱὸς τοῦ
Νηρίου καὶ ἔγγονος τοῦ Μασσαίου, ἐκ τῆς φυλῆς τοῦ Ἰούδα, γραμ-
ματεὺς καὶ πιστὸς μαθητὴς τοῦ Ἰερεμίου. Κατασκαφείσης τῆς Ἰε-
ρουσαλήμ, ἦλθε μετὰ τοῦ Ἰερεμίου εἰς Αἴγυπτον ἀλλὰ μετὰ τὸν
θάνατον τοῦ προφήτου τούτου ἀνεχώρησεν εἰς Βαβυλῶνα, ὅπου
νομίζεται ὅτι ἐτελεύτησε. Τὸ βιβλίον τοῦ Βαρούχ ἐγράφη βεβαίως
κατ' ἀρχὰς ἑβραϊστί· ἀλλὰ τὸ ἑβραϊκὸν αὐτοῦ κείμενον παρέπε-
σεν ἐκ τοῦ παρ' ἑβραίοις κώδικος ἀπὸ τῶν πρώτων ἤδη χρόνων (α),
καὶ ἡ ἀρχαιοτάτη ἐρμηνεία αὐτοῦ εἶναι ἡ παρὰ τοῖς Ὁ ἑλληνικῇ,
ἐξ ἧς ἔγινε καὶ ἡ ἐν τῇ Βουλγάτᾳ λατινικῇ. Διαιρεῖται δὲ ἡ
προφητεία τοῦ Βαρούχ εἰς δύο μέρη· καὶ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ ἀνα-
φέρεται ὅτι οἱ ἐν Βαβυλῶνι αἰχμάλωτοι Ἰουδαῖοι πέμπουσι πρὸς
τοὺς ἐν τοῖς ἐρείπιοις τῆς Ἰερουσαλήμ. ἐναπολειφθέντας ὁμογε-
νεῖς αὐτῶν τὸ βιβλίον τοῦ Βαρούχ μετ' ἐπιστολῆς καὶ δῶρων καὶ
ἀργυρῶν τιμῶν σκευῶν, προτρέποντες τοὺς ἀδελφοὺς τούτους ἵνα
προσενέγκωσιν ὑπὲρ αὐτῶν θυσίας, καὶ προσευχηθῶσι πρὸς Κύ-
ριον περὶ τῆς ζωῆς τοῦ βασιλέως Ναβουχοδονόσορ καὶ τοῦ υἱοῦ
αὐτοῦ Βαλτάσαρ· ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ ὁ Βαρούχ, ἀποτεινόμενος
πρὸς πάντας τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ, δεικνύει ὅτι ἡ ἀπιστία αὐτῶν εἶ-
ναι ἡ μόνη αἰτία τῶν καταβαρυνόντων αὐτοὺς κακῶν· προαναγ-
γέλλει ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸς θέλει ἐλθεῖ εἰς τὴν γῆν ἵνα διδάξῃ τοὺς
ἀνθρώπους, καὶ προλέγει τῶν μὲν ἐχθρῶν τῆς Ἰερουσαλήμ τὴν
πτῶσιν καὶ τὸν ὄλεθρον, τῶν δὲ διεσπαρμένων αὐτῆς τέκνων τὴν
ἐνδοξον ἐπιστροφὴν.

Ἰεζεκιήλ, σύγχρονος τοῦ Ἰερεμίου, υἱὸς τοῦ ἱερέως Βουζεὶ, καὶ
εἰς τῶν ὑπὸ τοῦ Ναβουχοδονόσορ αἰχμάλωτισθέντων μετὰ τοῦ
βασιλέως Ἰεχονίου καὶ δεκακισχιλίων ἄλλων Ἰουδαίων. Τὸ πέμπτον

(α) Hieronym. Praefat. in Jerem. » Librum autem Baruch, notarii ejus
» (Jeremiae), qui apud Hebraeos nec legitur nec habetur, praetermisimus. »

τῆς αἰχμαλωσίας αὐτοῦ ἔτος, ἕβδομον δὲ πρὸ τῆς καταστροφῆς τῆς Ἱερουσαλήμ, ἤρχισε νὰ προφητεύῃ παρὰ τὸν ποταμὸν Χοβάρ, ἔνθα ἦτο ἐξόριστος, καὶ ἐξηκολούθησε μέχρι τοῦ κζ' ἔτους τῆς αἰχμαλωσίας, ἢ ἕως καὶ ἐπέκεινα. Κατὰ τινα δὲ ἀρχαίαν παράδοσιν ἐφρονεῦθη ὑπὸ Ἑβραίου τινὸς κριτοῦ, ὃν ὡς εἰδωλολάτρην ὠνείδισε. Προφητεύει δὲ ἐν τοῖς τεσσαράκοντα καὶ ὀκτὼ ὅλοις κεφαλαίοις, ἐξ ὧν τὸ βιβλίον αὐτοῦ σύγκειται, εἰς τοὺς συναιχμαλώτους αὐτοῦ Ἰουδαίους τὴν μέλλουσαν τοῦ βασιλείου Ἰούδα κατάλυσιν, τὴν τῶν Ἱεροσολύμων καὶ τοῦ ναοῦ καθάρσιν, καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν τῶν ἔτι ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ὄντων ἀδελφῶν αἰτίαν δὲ πάντων τούτων τῶν δυστυχημάτων λέγει τῶν Ἰουδαίων τὴν εἰδωλολατρείαν, καὶ ἀδικίαν, καὶ ἀκαθαρσίαν, καὶ καταφρόνησιν τοῦ νόμου. Παραμυθεῖ δὲ μετὰ ταῦτα τοὺς ἰδίους ὁμογενεῖς, προλέγων τὴν ἀπελευθέρωσιν αὐτῶν ἀπὸ τῆς δουλείας, τὴν ἀποκατάστασιν τῶν πραγμάτων, τὴν ἀνοικοδομίαν τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ τοῦ ναοῦ, καὶ τὸν μέλλοντα τῆς μακαριότητος χρόνον ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ· ἰδίᾳ δὲ προαναγγέλλει καὶ πολλῶν ἄλλων τὴν τύχην. Περὶ τῆς φράσεως αὐτοῦ ὁ Ἱερώνυμος λέγει ὅτι δὲν εἶναι οὔτε πολὺ γλαφυρὰ, οὔτε πολὺ ταπεινὰ, ἀλλὰ φυλάττει μέσον τινα ὄρον (α).

Δαριῆλ, ἐκ τῆς φυλῆς τοῦ Ἰούδα καὶ ἐξ ἐπιφανοῦς οἰκογενείας καταγόμενος, τὸ δ' ἔτος τῆς τοῦ Ἰωακείμ βασιλείας ἀπήχθη, νεανίσκος ἔτι ὢν, κατὰ προσταγὴν τοῦ Ναβουχοδονόσορ, εἰς Βαβυλῶνα μετὰ τριῶν ἄλλων εὐγενῶν παίδων, Ἀνανίου, Ἀζαρίου καὶ Μισαήλ, ἵνα, παιδευθεὶς τὴν γλῶσσαν καὶ τὰς ἐπιστήμας τῶν Χαλδαίων, προβιβάσθῃ ἔπειτα εἰς τὰ διάφορα τοῦ βασιλείου ἀξιώματα. Ἐλθὼν λοιπὸν εἰς Βαβυλῶνα, ἀνετράφη μὲν ἐν αὐτῷ τῷ οἴκῳ τοῦ Ναβουχοδονόσορ, καὶ ἔλαβε τὸ χαλδαϊκὸν ὄνομα Βαλτάσαρ, διέμεινε δὲ πάντοτε πιστὸς εἰς τὸν νόμον τὸν μωσαϊκόν. Ὁ Θεὸς ἔδωκεν αὐτῷ τὸ χάρισμα τοῦ ἐρμηνεύειν τὰς ὁράσεις καὶ τὰ ἐνύπνια καὶ προλέγειν τὰ μέλλοντα. Ἐρμηνεύσας δὲ ἐνύπνιον τι

(α) Hieronym. Praefat. in Ezechiel. » Sermo ejus nec satis disertus, nec « admodum rusticus est; sed ex utroque medie temperatus. »

εἰς τὸν Ναβουχοδονόσορ, κατεστάθη ὑπ' αὐτοῦ ἐπὶ πάσης χώρας Βαβυλωνος καὶ ἄρχων τῶν σατραπῶν. Ὑπὸ τῶν διαδόχων τοῦ Ναβουχοδονόσορ παρημελήθη ὀλίγον, ἀλλὰ μεγάλως πάλιν ἐτιμῆθη ὑπὸ Δαρείου τοῦ Μήδου, ὅστις ἀνέδειξεν αὐτὸν ἓνα τῶν τριῶν λειτουργῶν, εἰς τοὺς ὁποίους οἱ ἑκατὸν εἰκοσι σατράπαι τῆς βασιλείας ὤφειλον νὰ δίδωσι λόγον τῆς διοικήσεως αὐτῶν. Ἀλλ' οἱ αὐλικοὶ διὰ μῖσος μηχανώμενοι κατὰ πάντα τρόπον τὸν ὄλεθρον τοῦ Δανιὴλ, παρέπεισαν τὸν Δαρεῖον νὰ ἐκδώσῃ διάταγμα, δι' οὗ ἀπηγορεύετο εἰς πάντας νὰ αἰτήσωσι τι ἢ παρὰ Θεοῦ ἢ παρ' ἀνθρώπου, ἀλλὰ παρὰ μόνου τοῦ βασιλέως· ἐπειδὴ δὲ ὁ Δανιὴλ εὐρέθη προσευχόμενος εἰς τὸν Θεόν, ἐβρίβθη εἰς τὸν λάκκον τῶν λεόντων, ἐξ οὗ ὅμως τῇ ἐπαύριον ἐξεβλήθη σῶος καὶ ὑγιής. Κύρος, ὁ διάδοχος τοῦ Δαρείου, διετήρησε τὸν Δανιὴλ ἐν τῷ αὐτῷ ἀξιώματι· ἀλλὰ, μὴ θελήσας ποτὲ νὰ προσκυνήσῃ δράκοντα, ὃν ἐλάτρευον οἱ Βαβυλώνιοι, ἐβρίβθη καὶ δεύτερον εἰς τὸν λάκκον τῶν λεόντων, ὅθεν, διαμείνας ἐξ ἡμέρας, ἐξήχθη πάλιν παντάπασιν ὑπὸ τῶν θηρίων ἀβλαβής. Ὁ Δανιὴλ ἤρχισε νὰ προφητεύῃ ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων τῆς αἰχμαλωσίας ἐπὶ Ἰωακείμ μέχρι τῆς βασιλείας τοῦ Κύρου, ζῶν εἰς ἐπί τοῦ γ' ἔτους τῆς τοῦ ἡγεμόνος τούτου βασιλείας. Κατὰ τὸν Ἐπιφανίον ἐτελετύησεν ἐν Βαβυλωνί.

Τὸ βιβλίον τοῦ Δανιὴλ σύγκειται Α') ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς Σωάννης, ἣτις συνέβη ἐπὶ τῶν χρόνων τῆς ἐν Βαβυλωνί αἰχμαλωσίας· Β') ἐκ δώδεκα κεφαλαίων, ἐξ ὧν τὰ μὲν εἶναι ἱστορικά· τὰ δ' ἐξ τελευταία, προφητικά. Καὶ τὰ μὲν πρῶτα περιέχουσι τὴν ἱστορίαν τοῦ Δανιὴλ, τὴν ἐξήγησιν τοῦ περὶ τῆς εἰκόνης ἐνυπνίου τοῦ Ναβουχοδονόσορ, τὴν ἱστορίαν τῶν τριῶν παιδῶν, βίβλιντων εἰς τὴν κάμινον τοῦ πυρὸς τὴν καιομένην· τὴν ἐξήγησιν ἐτέρου ὀνείρου τοῦ Ναβουχοδονόσορ περὶ μεγάλου τινὸς δένδρου, ὃπερ ἔμελλε νὰ κοπῆ οὕτως, ὥστε ὁ κορμὸς αὐτοῦ νὰ μείνῃ δεδεμένος ἐν τῇ γῇ μέχρις ἑπτὰ καιρῶν, ἣτοι μέχρις ἑπτὰ ἐτῶν, καὶ τὴν πλήρωσιν τοῦ προφητικοῦ τούτου ὀνείρου ἐν αὐτῷ τῷ Ναβουχοδονόσορ, ὅστις μετεμορφώθη εἰς θηρίον· τὴν ἐξήγησιν τῆς μυστηριώδους γραφῆς, τῆς φανεύσεως ἐπὶ τοῦ τοίχου τοῦ βασιλικοῦ οἴκου τοῦ

Βαλτάσαρ, και την πλήρωσιν αὐτῆς διὰ τῆς ἀλώσεως τῆς Βαβυλώνος· και τελευταίον τὴν ἱστορίαν τοῦ Δανιήλ, βιβθέντος εἰς τὸν λάκκον τῶν λεόντων. Τὰ δὲ τελευταία ἐξ κεφάλαια περιέχουσι τὰς προφητικὰς ὁράσεις, δι' ὧν ὁ Δανιήλ προφητεύει τὰ μέλλοντα νὰ συμβῶσιν εἰς τὴν μοναρχίαν τῶν Περσῶν και τῶν Ἑλλήνων, τὸν χρόνον, καθ' ὃν μέλλει νὰ ἔλθῃ ὁ Χριστὸς, τὸν θάνατον αὐτοῦ και τὴν καταστροφὴν τοῦ βασιλείου τῶν Ἰουδαίων. — και Γ') ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ Βῆλ και τοῦ Δράκοντος. Ἐν τῇ Βουλγάτῃ ἡ ἱστορία τῆς Σωσάννης και ἡ τοῦ Βῆλ και τοῦ Δράκοντος κατατάσσονται εἰς τὸ τέλος τοῦ ὅλου βιβλίου ὡς γ' και ιδ' κεφάλαιον αὐτοῦ.

Τὸ πρῶτον κεφάλαιον ἐκ τῶν δώδεκα και ἡ ἀρχὴ τοῦ ε' (μέχρι τοῦ 4 στίχου) εἶναι γεγραμμένα ἑβραϊστὶ· τὰ δ' ἐπόμενα μέχρι τοῦ ἦ, χαλδαῖστὶ, πλὴν τῆς φθῆς τῶν τριῶν παιδῶν, ἦτις εὐρίσκειται ἑλληνιστὶ γεγραμμένη· τῶν δὲ λοιπῶν κεφαλαίων τὸ κείμενον εἶναι ἑβραϊκόν, πλὴν τῆς ἱστορίας τοῦ Βῆλ και τοῦ Δράκοντος, σωζομένης μόνον εἰς γλῶσσαν ἑλληνικὴν, καθὼς εἰς αὐτὴν μόνον τὴν γλῶσσαν ἔχομεν και τὴν ἱστορίαν τῆς Σωσάννης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ'.

Περὶ τῶν βιβλίων τῶν Μακκαβαίων.

Τὰ βιβλία τῶν Μακκαβαίων δὲν συμπεριλαμβάνονται ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ Ἐσδρα δημοσιευθέντι κανόνι τῶν θείων Γραφῶν· ὅθεν ὡς μὴ κανονικὰ πρὸ Ἰουδαίους θεωροῦνται. Ἐπειδὴ δ' ἐν τῷ πέ ἀποστολικῷ κανόνι και ἐν τοῖς καταλόγοις τῶν τε ἁγίων Συνόδων και θείων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας εὐρίσκομεν κατατεταγμένα τρία τῶν Μακκαβαίων βιβλία, περὶ τῶν τριῶν τούτων θέλει γείνει ἐνταῦθα λόγος, οὐχὶ δὲ και περὶ τετάρτου τινός, ἐν τοῖς ἀποκρύφους κοινῶς συναριθμουμένου.

Ἦνομάθησαν δὲ οὕτως, ἐπειδὴ περιέχουσι τὴν ἱστορίαν τῶν τοῦ Ματταθίου, ἐνδόξου ἥρωος τοῦ Ἰουδαϊκοῦ ἔθνους, υἱῶν, ἐξ ὧν ὁ Ἰούδας ἐπωνομάζετο Μακκαβαῖος.

Τὸ Α' τῶν Μακκαβαίων βιβλίον ἐγράφη κατ' ἀρχὰς ἑβραϊστὶ, καθὼς μαρτυροῦσιν οἱ ἐν αὐτῷ ἀπαντῶμενοι πολλοὶ ἑβραϊσμοί, καὶ ὁ Ἰερωνύμος καὶ ὁ Ὀριγένης βεβαιοῦσιν ὅτι εὗρον αὐτὸ ἑβραϊστὶ γεγραμμένον (α) ἀλλὰ τὸ ἀρχαῖον τοῦτο ἑβραϊκὸν κείμενον ἀπωλέσθη ἀπὸ πολλοῦ ἤδη χρόνου, καὶ δύο μόνον ἐρμηνείας ἔχομεν ἐξ αὐτοῦ, τὴν μὲν, εἰς τὴν ἐλληνικὴν, τὴν δὲ, εἰς τὴν γλωσσᾶν τῶν Σύρων. Καὶ ἡ μὲν ἐλληνικὴ ἐρμηνεία εἶναι πάντως ἀρχαιοτάτη διότι, κατὰ πάντα πιθανὸν λόγον, βιβλίον οὕτω σπουδαῖον εἰς πάντας τοὺς Ἰουδαίους περιῆλθεν εὐθὺς εἰς χρῆσιν τῶν ἐλληνοιστῶν Ἰουδαίων, οἵτινες ἦσαν πολυάριθμοι κατὰ τὰς δύο πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδας. Ἡ δὲ συριακὴ μετάφρασις φαίνεται γενομένη ἀπὸ τοῦ ἑβραϊκοῦ πρωτοτύπου. Ἡ δὲ σωζομένη λατινικὴ ἔγινεν ἀπὸ τοῦ ἐλληνικοῦ, καὶ ἦτο εὐχρηστος ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τῆς Δύσεως πολὺν πρὸ τοῦ Ἰερωνύμου χρόνον.

Τοῦ Β' βιβλίου τῶν Μακκαβαίων ἡ ἀρχικὴ γλωσσᾶ εἶναι ἡ ἐλληνικὴ, καθὼς ἐξ αὐτῆς τῆς φράσεως αὐτοῦ, κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ Ἰερωνύμου, δύναται νὰ ἀποδειχθῇ (β). Ἡ δ' ἐν τῇ Βουλγάτᾳ λατινικὴ μετάφρασις ἔγινεν ἀπὸ τοῦ ἐλληνικοῦ, καὶ, εἰ καὶ ἀγνοεῖται πότε, οἱ πλεῖστοι ὅμως παραδέχονται αὐτὴν ὡς ἀρχαιοτέραν τοῦ Ἰερωνύμου.

Τὸ δὲ Γ' βιβλίον φαίνεται ἐλληνοιστὶ συγγεγραμμένον ὑπὸ τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Ἑλληνοιστῶν κατὰ τοὺς χρόνους Πτολεμαίου τοῦ Φιλοπάτορος (ἐν ἔτει περίπου 210 π. Χ.), οὐχὶ μετὰ πολὺ ὕπερον τῆς Συρίας Σεραχ. Λατινικὴ ἀρχαία ἐρμηνεία τοῦ βιβλίου τοῦτου οὐδεμία διεσωθῆ ὅθεν οἱ Δυτικοὶ δύο μόνους ἀριθμοῦσι βίβλους τῶν Μακκαβαίων ἐν τοῖς Δευτεροκανονικοῖς αὐτῶν.

Τοῦ Α' βιβλίου ἡ ὑπόθεσις εἶναι ἡ ἐξῆς. Ἀντίοχος ὁ Ἐπιφανὴς, κύριος γενόμενος τοῦ βασιλείου τῆς Συρίας ἐν ἔτει 175 π. Χ., ἀρ' οὐ ἐνίκησε Πτολεμαῖον, τὸν βασιλέα τῆς Αἰγύπτου, ἤλθεν ἵνα κατερημάσῃ τὴν Ἰερουσαλὴμ καὶ τὴν Ἰουδαίαν. Καὶ τῶν μὲν Ἰουδαίων

(α) Hieronym. in Prologo galat. « Machabaeorum primum librum hebraicum cum reperi. » — Ὀριγέν. παρ' Εὐσεβ. Ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. σ'. κεφ. 25.

(β) Hieronym. αὐτῆ: « Secundus graecus est; quod ex ipsa quoque phrasi » probari potest ».

οὐ μὲν ἔπρσον ὑπὸ τὸ ζῆρος τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ· οἱ δὲ ἀπήχθησαν εἰς τὴν αἰγυπτιακὴν· αὐτὸς δὲ ἐσύλησε καὶ ἐμίανε τὸν ναὸν τῆς Ἱερουσαλῆμ, ἔκαυσε τὰς ἀγίας Γράφας, ἔστησεν ἐπὶ τῶν θυσιαστηρίων τοῦ Κυρίου τὰ εἰδῶλα, καὶ κατέσφαξε πάντας τοὺς ἀρνούμενους τὴν λατρείαν εἰς αὐτά. Ματθαθίας δὲ ὁ ἱερεὺς, μὴ ὑποφέρων τὴν θλιβερὰν ταύτην κατάστασιν, εἰς ἣν ἔβλεπε περιπεσούσας τὴν τε πατρίδα καὶ τὴν θρησκείαν, βοηθούμενος ὑπὸ τῶν πέντε αὐτοῦ υἱῶν, συνήθροισε περὶ ἑαυτὸν ἱκανοὺς Ἰουδαίους, πιστοὺς ἐγκατερῆσαντας εἰς τὴν θρησκείαν τῶν προγόνων, συνεκρότητε στρατὸν, διέτρεξε τὴν χώραν καὶ ἐρόνευσε τῶν τε ὁμοιοθῶν αὐτοῦ τοὺς ἀποστάτας τῶν πατρίων καὶ τοὺς βασιλικούς τοῦ Ἀντιόχου λειτουργούς. Τὸν μέγαν τοῦτον ζηλωτὴν τοῦ νόμου τοῦ Κυρίου, τελευτήσαντα ἐν ἔτει 166 π. Χ., διεδέχθη ὁ παῖς αὐτοῦ Ἰούδας ὁ Μακκαθαῖος, ὅστις ἀρχηγὸς ὄν οὐχὶ πολυαριθμίων στρατευμάτων, κατέστρεψε τὰς τρομερὰς τῶν Συρίων δυνάμεις. Διάδοχος τοῦ Ἰούδα, πεσόντος ἐν τινι μάχῃ κατὰ τὸ ἔτος 150 π. Χ., ἀπεδείχθη ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἰωνάθαν, ἀποθανὼν καὶ αὐτὸς μετὰ ὀκτῶ ἔτη δι' ἐπιβουλῆς τῶν ἐχθρῶν. Σίμων δὲ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, πρεσβύτερος υἱὸς τοῦ Ματθαθίου, εἰς ἃν κατὰ δίκαιον τῆς διαδοχῆς περιῆλθεν ἡ ἡγεμονία καὶ ἡ ἀρχιερωσύνη, ἀνεδέχθη τὴν ἀκολουθίαν τοῦ πολέμου, ἀλλ' ἐδολορονήθη ὑπὸ τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ Πτολεμαίου ἐν ἔτει 135 π. Χ. Τὸ Α' λοιπὸν βιβλίον τῶν Μακκαθαίων περιέχει τεσσαράκοντα ἑτῶν ἱστορίαν, ἥτοι ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς βασιλείας Ἀντιόχου τοῦ Ἐπιφανοῦς μέχρι τῆς τελευτῆς τοῦ ἀρχιερέως Σίμωνος.

Τὸ Β' βιβλίον ἀρχεῖται ἀπὸ δύο ἐπιστολῶν, τὰς ὁποίας οἱ ἐν Παλαιστίνῃ Ἰουδαῖοι γράφουσι πρὸς τοὺς ἐν Αἰγύπτῳ ἀδελφούς αὐτῶν, προσκαλοῦντες αὐτοὺς νὰ συμπανηγυρίσωσι τὴν ἑορτὴν τῶν ἐγκαινίων τοῦ ὑπὸ τοῦ Ἀντιόχου μιανθέντος ναοῦ. Ἐπειτα ἀναγγέλλει ὁ συγγραφεὺς ὅτι ἐπέτεμεν εἰς ἕν μόνον βιβλίον τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἰουδαίου Ἰάσωνος τοῦ Κυρηναίου, ὅστις ἐν πέντε βιβλίοις ἐξιστόρησε τὰ μακκαθαϊκὰ συμβάντα. Διηγεῖται λοιπὸν ἐφεξῆς, κατὰ τὸν Ἰάσωνα, τοὺς ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ διωγμούς καὶ πολέμους, τοὺς γενομένους ἐπὶ Ἀντιόχου τοῦ Ἐπιφανοῦς καὶ τοῦ παιδὸς αὐτοῦ Ἀντιόχου τοῦ Εὐπάτορος, καὶ τὰς κατὰ τῶν Σύρων καὶ ἄλλων

λαῶν νίκας καὶ ἀνδραγαθίας Ἰούδα τοῦ Μακκαβαίου. Ἐν τούτοις δὲ τοῖς διηγήμασι θαυμαστὴ εἶναι ἡ ἱστορία, ἡ διηγουμένη τὴν γενναιοφυχίαν Ἑβραίας τινὸς γυναικὸς καὶ τῶν ταύτης ἑπτὰ παιδῶν, οἵτινες πάντες προὔτιμησαν κάλλιον νὰ ἀποθάνωσι τὸν διὰ βασιλικῶν θάνατον, ἢ ν' ἀρνηθῶσι τῶν προγόνων αὐτῶν τὴν θρησκείαν (α). Ὡσαύτως ἄξιον λόγου εἶναι καὶ τὸ παράδειγμα σεβασμίου τινὸς γέροντος Ἐλεαζάρου, ἐκ τῶν πρωτευόντων τοῦ νόμου γραμματέων, ὅστις ἀναγκάζομενος νὰ φάγη ὕειον κρέας εἰς σημεῖον ὅτι ἀποδέχεται τὴν μιανὰν τῶν εἰδώλων λατρείαν, ἀρνηθεὶς, γενναίως τὸν μαρτυρικὸν ὑπέμεινε θάνατον (β). Τὸ Β' τοῦτο τῶν Μακκαβαίων βιβλίον δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὡς ἀκολουθία τοῦ πρώτου κυρίως δὲ μάλιστα ἔπρεπε νὰ προτάσῃται ἐκείνου· διότι καὶ γεγονότα περιέχει ἐν μέρει, ἅτινα συνέβησαν πρὸ τῶν ἐν τῷ Α' περιγραφομένων, καὶ τὴν ἱστορίαν τῶν Μακκαβαίων ἡρώων δὲν παρεκτείνει πέραν τῆς τοῦ Ἰούδα τοῦ Μακκαβαίου νίκης κατὰ τοῦ Νικάνορος, ἱστορομένης ἐν τῷ ζ' κεφαλαίῳ τοῦ Α' βιβλίου. Περιλαμβάνει ἄρα καθόλου χρονικὸν διάστημα δεκατεσσάρων ἐτῶν, ἀπὸ τοῦ ἔτους 175 ἢ 176 μέχρι τοῦ 161 π. X.

Τὸ δὲ Γ' βιβλίον δὲν ὀνομάζεται ὀρθῶς βιβλίον τῶν Μακκαβαίων· διότι οὔτε τοῦ Ἰούδα Μακκαβαίου καὶ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ, οὔτε τῶν διωγμῶν τοῦ βασιλέως τῆς Συρίας Ἀντιόχου τοῦ Ἐπιφανοῦς γίνεται ἐν αὐτῷ μνεία· ἀλλὰ περιέχει ἱστορίαν, συμβῆσαν ἐν Αἰγύπτῳ πενήκοντα ἔτη πρὸ τῶν ἐν Ἰουδαίᾳ ὑπ' Ἀντιόχου τοῦ Ἐπιφανοῦς κινήσεων διωγμῶν. Ἴσως διὰ τὴν ὁμοιότητα μόνον τῶν παθημάτων φέρει τὸ βιβλίον τοῦτο τὴν ἐπιγραφὴν τῶν Μακκαβαίων· διότι τὰ αὐτὰ ἔπαθον τότε οἱ ἐν Αἰγύπτῳ Ἰουδαῖοι ὑπὲρ τοῦ ζήλου αὐτῶν πρὸς τὸν μωσαϊκὸν νόμον καὶ τὴν πάτριον θρησκείαν, ὅποια καὶ ἐν Ἰουδαίᾳ ἐπὶ τῶν μακκαβαϊκῶν χρόνων. Ἡ δ' ἐν αὐτῷ ἱστορία εἶναι ἡ ἀκόλουθος. Ὁ βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου Πτολεμαῖος ὁ Φιλοπάτωρ, νικῆσας Ἀντιόχον τὸν μέγαν, ἦλθεν εἰς Ἱεροσόλυμα καὶ προσήνεγκεν ἐν τῷ ἐν αὐτοῖς ναῷ τοῦ Κυρίου θυσίας· θελήσας δ' ἔπειτα νὰ εἰσέλθῃ καὶ

(α) Κεφ. ζ'.

(β) Κεφ. ς'.

εἰς τὰ ἅγια τῶν ἁγίων, ἐκωλύθη ὑπὸ τῶν ἱερῶν καὶ τοῦ λαοῦ, εἰπόντων ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται ἡ εἰσοδος οὔτε εἰς τοὺς Ἰουδαίους οὔτε εἰς πάντας τοὺς ἱερεῖς αὐτῶν, ἀλλ' εἰς μόνον τὸν ἀρχιερέα, καὶ εἰς τοῦτον ἅπαζ τοῦ ἐνιαυτοῦ. Ἐπειδὴ δ' ἐκεῖνος ἐπέμενε νὰ εἰσέλθῃ διὰ τῆς βίας, οἱ ἱερεῖς πάντες ἐνδεδυμένοι τὰς ἱερὰς στολὰς, καὶ ὁ τότε ἀρχιερεὺς Σίμων, κάμψαντες τὰ γόνατα ἔμπροσθεν τοῦ ναοῦ, ἀνέπεμψαν θερμὴν εἰς τὸν Θεὸν δέησιν, τὴν θεῖαν αὐτοῦ βοήθειαν ἐπικαλούμενοι εἰς τὴν μεγάλην ἐκείνην ἀνάγκην. Ὁ Θεὸς, εἰσακούσας τῆς δικαίας τοῦ λαοῦ αὐτοῦ λιτανείας, ἐμάστιξε τὸν ὑπὸ θράσους μεγάλως ἐπληρόμενον Φιλοπάτορα, ὃν κραδάνης ἔνθεν καὶ ἔνθεν ὡς κάλαμον ὑπὸ ἀνέμου, ἐβρίψε κατὰ γῆς παραλελυμένον τὰ μέλη καὶ ἄφρονον· ὥστε οἱ φίλοι αὐτοῦ καὶ οἱ σωματοφύλακες, φοβηθέντες μὴ καὶ ἀποθάνῃ, ταχέως ἐξείλκυσαν αὐτὸν ἐκεῖθεν. Ἀφοῦ δ' ἐπανήλθεν εἰς Αἴγυπτον, ἀπανθρώπως κατεδίωξε πάντας τοὺς ἐν τῷ βασιλείῳ αὐτοῦ πολυαριθμούς ὄντας Ἰουδαίους, ἀναγκάζων αὐτοὺς εἰς προσφορὰς ἐθνικῶν θυσιῶν καὶ εἰς ἄρνησιν τῆς πατρίου θρησκείας. Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ οὕτω δὲν ἐπετύγγανε τοῦ σκοποῦ, ἐκέλευσε νὰ ἔλθωσι πάντες εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ὅπου ἐνέκλεισεν αὐτοὺς εἰς τὸν ἱππόδρομον ἵνα καταπατηθῶσιν ὑπὸ τῶν ἐλεφάντων. Ἄλλ' ὁ Θεὸς διέσωσε πάλιν τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ἐπικειμένου κινδύνου, τοῦ βασιλέως τραπέντος, θεῖα οικονομία, εἰς ὕπνον καὶ λησμονήσαντος τὰς δεδομένας διαταγὰς. Ἐπέμψθησαν δὲ μετὰ ταῦτα ἐξ οὐρανοῦ εἰς βοήθειαν τῶν Ἰουδαίων καὶ δύο ἄγγελοι, οἵ τινες τοσοῦτον ἐνεποίησαν τρόπον εἰς τὸν βασιλέα, ὥστ' ἐν εἰρήνῃ ἐξαπέστειλεν εἰς τὰ ἴδια τοὺς Ἰουδαίους.

Ὁ συγγραφεὺς τοῦ Α' τῶν Μακκαβαίων βιβλίου εἶναι παντάπασιν ἄγνωστος· ὅθεν ἀστήρικτοι φαίνονται αἱ γνώμαι τῶν ἐρμηνευτῶν, τῶν ἀποδιδόντων αὐτὸ ἢ εἰς τινὰ τῶν Μακκαβαίων, ἢ εἰς Ἰωάννην Ἰρκανόν, τὸν υἱὸν τοῦ Σίμωνος, ἢ εἰς τὸν ἱστορικὸν Ἰωσικπον, ἢ, τέλος, εἰς τὴν μεγάλην Συναγωγὴν. Ἄλλ' ὅμως πιθανώτατον νομίζεται (καὶ εἶναι αὕτη ἡ γνώμη τῶν διασημοτέρων κριτικῶν), ὅτι ὁ συγγραφεὺς εἶναι Ἰουδαῖος, ἀκμάσας ἐπὶ Ἰωάννου Ἰρκανοῦ, ἢ, τοῦλάχιστον, ὀλίγον ὕστερον μετ' αὐτόν· διότι τελευταίᾳ τὴν ἱστορίαν εἰς τοῦτον τὸν ἄγχιμόνα, καὶ φέρει εἰς μαρτυ-

ρίαν τὰ χρονικά τῆς ἀρχιερωσύνης αὐτοῦ (α). Πρὸς δὲ τούτοις ἡ ἀτελής γνῶσις, ἣν ὁ συγγραφεὺς ἔχει περὶ τῶν βωμαϊκῶν πραγμάτων, εἰς ταύτην τὴν ἐποχὴν ἀρμόζει, οὐδ' εὐρίσκεται παρ' οὐδενὶ ἄλλῳ Ἰουδαίῳ, δυναμένῳ νὰ συγγράψῃ ἱστορίαν, μετὰ ἑκατονταετηρίδα ὕστερον, ὅτε τὸ ὄνομα τῶν Ῥωμαίων ἐγένει πανταχοῦ γνωστόν. Τὸ βιβλίον ἄρα, ὡς πιθανὸν φαίνεται, συνεγράφη περὶ τὸ 106 ἔτος, καθ' ὃ Ἰωάννης ὁ Ὑρκανὸς ἐτελεύτησε.

Περὶ τοῦ Β' βιβλίου πάντες οἱ κριτικοὶ συμφώνως παραδέχονται ὅτι ἔχει ἄλλον συγγραφέα, διάφορον παρὰ τὸν τοῦ Α'. Γερμανὸς δὲ τις κριτικὸς σημειοῖ, ὅτι ὁ, περὶ οὗ ὁ λόγος, συγγραφεὺς ἔζησεν ἔξω τῆς Συρίας, ἀλλὰ κατὰ τινα ἀπόστασιν τῶν ἱστορουμένων συμβάντων, καὶ νομίζει ὅτι δὲν ἀπατᾶται πολὺ, ἐὰν ὑποθέσῃ αὐτὸν ἀκμάσαντα κατὰ τὴν πρώτην πεντηκονταετηρίδα τοῦ πρὸ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως αἰῶνος.

Τὸ δὲ Γ' βιβλίον ἐγράφη, ὡς εἶπομεν, ὑπὸ τινος τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Ἑλληνιστῶν Ἰουδαίων ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ Φιλοπάτορος.

(α) Μακκ. Α'. ις'. 23. 24.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ.

Περὶ τῶν βιβλίων τῆς Καινῆς Διαθήκης.

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ.

Τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης οἱ θεόπνευστοι συγγραφεῖς, περὶ ὧν ἐλάλησαμεν μέχρι τοῦδε, προκατήγγειλαν πάντες ὑπὸ διαφόρους τύπους τὸν τε χρόνον καὶ τὸν τρόπον τῆς εἰς τὸν κόσμον ἐπιφανείας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ἀλλ' οὐδεὶς αὐτῶν εἶδε τοῦτον γεννηθέντα ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλ' ἀπέθανον πάντες, μὴ λαβόντες τὰς ἐπαγγελίας, ἀλλὰ πόρρωθεν αὐτὰς ἰδόντες καὶ ἀσπασάμενοι (α). Αὐτόπται δὲ μάρτυρες τῆς πληρώσεως τῶν ἐπαγγελιῶν, τῶν ἀπὸ ποσούτων αἰῶνων εἰς τοὺς πατριάρχας γενομένων, ὑπῆρξαν οἱ θεοὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης συγγραφεῖς, περὶ ὧν θέλει γίνεαι ἐφεξῆς ὁ λόγος· τούτων οἱ ὀφθαλμοὶ εἶδον τὸ φῶς τὸ προωρισμένον εἰς ἀποκάλυψιν τῶν ἐθνῶν, τὴν δόξαν τοῦ λαοῦ Ἰσραὴλ, τὸν Σωτῆρα τοῦ κόσμου (β)· οὗτοι ἤκουσαν ἀπὸ τοῦ στόματος αὐτοῦ τοὺς λόγους τῆς αἰωνίου ζωῆς· τούτων αἱ χεῖρες ἐψηλάφησαν τὸν Λόγον τῆς ζωῆς τοῦτον, ὅστις ἦτο ἀπ' ἀρχῆς πρὸς τὸν Πατέρα, καὶ ἐφανερώθη ἡμῖν (γ). Ἐκάτεροι δὲ ὑπῆρξαν τὰ ὄργανα τοῦ ἁγίου Πνεύματος· τὸ αὐτὸ Πνεῦμα ἐλάλησε καὶ διὰ τῶν Προφητῶν καὶ διὰ τῶν Ἀποστόλων (δ)· καὶ ὑπάρχει ἐν ταῖς συγγράμμασιν αὐτῶν τσαούτη τις ἀναφορὰ καὶ συνάφεια πρὸς ἄλληλα, ὥστε οὐδὲ κεραία ἐν αὐτοῖς ἀπαντᾶται, καθ' ἣν νὰ μὴ συμφωνῶσι πληρέστατα (ε).

“Ὅτι ἡ Καινὴ Διαθήκη ἐγγράφη ὑπ' ἀνθρώπων τοῦ Θεοῦ δι' ἰδίως

(α) Πρὸς Ἑβρ. ιβ. 13. (β) Λουκ. β'. 30—33. (γ) Ἰωάν. Α'. α. 1. 2.

(δ) Iren. advers. haeres. I. III. c. 21. « Unus enim et idem Spiritus Dei, qui in Prophetis quidem praeconavit quis et qualis esset adventus Domini; . . ipse et in Apostolis annuntiavit plenitudinem temporum ».

(ε) Augustin. de utilit. credendi, c. 3. « Veteris Testamenti ad Novum » tanta congruentia, ut apex nullus qui non consonat r linquatur ».

ἐπιστασίας τοῦ παναγίου Πνεύματος, καὶ ἐδόθη ἡμῖν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὴν ἡμῶν σωτηρίαν, ἐκ τοῦ ἐν αὐτῇ περιεχομένου εὐκόλως δυνάμεθα νὰ καταλάβωμεν. Ἐάν δ' ἀποβλέψωμεν ποῖοι τινες ἦσαν οἱ ἄνδρες, ἐξ ὧν ἔχομεν τὰ βιβλία τῆς Καινῆς Διαθήκης, καὶ τοῦτο παρέχει λίαν ἰσχυρὰν ἀπόδειξιν τῆς θείας αὐτῶν πηγῆς· ἦσαν ἄνδρες ταπεινῆς μὲν τάξεως, ἀλλὰ χαρακτῆρος τοσοῦτον χρηστοῦ, ὥστε παρὰ πᾶσι εἶχον τιμίων ἀνδρῶν ὑπόληψιν· ἦσαν οἱ πλείστοι ἐκ τῶν μαθητῶν, ἐξ ὧν ὁ Κύριος παρέλαβε τοὺς δώδεκα Ἀποστόλους, καὶ παρήγγειλεν αὐτοῖς νὰ κηρύξωσι τὸ Εὐαγγέλιον εἰς πάντα τὰ ἔθνη, καὶ ὑπεσχέθη ὅτι θέλει πέμψει τὸ πανάγιον Πνεῦμα, ὅπερ καὶ κατέβηεν εὐθὺς μετὰ τὴν εἰς οὐρανὸς ἀνάληψιν αὐτοῦ. Τὸ θεῖον τοῦτο Πνεῦμα ἔμεινε παρ' αὐτοῖς· αὐτὸ, ὡς τὸ πνεῦμα ὃν τῆς ἀληθείας, ὠδήγηε αὐτοὺς εἰς πᾶσαν ἀλήθειαν· αὐτὸ ἐδίδασκεν αὐτοὺς πάντα καὶ ἐρώτιζεν εἰς πάντα, ὅσα ἤκουσαν παρὰ τοῦ κυρίου καὶ διδασκάλου αὐτῶν, καὶ ἀπεκάλυπτεν αὐτοῖς τὰ μέλλοντα.

Ἐκ τῶν εἰρημένων συνάγεται ὅτι ἡ Καινὴ Διαθήκη εἶναι εἰς ἡμᾶς τοὺς χριστιανούς βιβλίον πλείστου λόγου ἄξιον. Πάντα, ὅσα ἀφορῶσι τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, τὸν μόνον μεσίτην καὶ σωτῆρα ἡμῶν· πάντα, ὅσα ἔχομεν χρείαν νὰ γινώσκωμεν ἵν' ἀπολαύσωμεν τῆς μακαριότητος, εὐρίσχομεν ἐν τῇ ἀγίᾳ ταύτῃ βίβλῳ, ἧτις εἶναι ἡ μόνη βεβαία πηγὴ, ἐξ ἧς ἀρυόμεθα τὴν θείαν τοῦ Σωτῆρος διδασκαλίαν.

Περὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης, καθὼς καὶ περὶ τῆς Παλαιᾶς, ἐν ἀληθείᾳ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ ἐν αὐτῇ διδασκαλία εἶναι τοιαύτη, ὥστε πᾶς νουνεχὸς ἄνθρωπος πρέπει νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι ὁμοίαν τινὰ οὐδέποτε ἀνθρώπινος νοῦς εὔρεν ὅτι εἶναι τοσοῦτον ἐξοχος, τοσοῦτον θεοπρεπὴς, τοσοῦτον πρὸς τὰς χρείας τοῦ ἀνθρώπου ἀνάλογος, τοσοῦτον ἀσφαλῶς φέρουσα εἰς τὴν ἀληθῆ εὐδαιμονίαν τῶν ἀνθρώπων, ὥστε ἀδύνατον νὰ πηγάζῃ ἄλλοθεν ποθεν, εἰ μὴ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ὅστις πλάσας τοὺς ἀνθρώπους, αὐτὸς μόνος γινώσκει τίνας ἔχουσι χρείαν πρὸς σωτηρίαν.

Διὰ τῆς Καινῆς Διαθήκης γίνονται εἰς ἡμᾶς καταληπτὰ τὰ ἐν τῇ Παλαιᾷ περιεχόμενα. Ἄπασαι αἱ πολλαὶ τελεταὶ τῆς μωσαϊκῆς λατρείας, τῶν ὁποίων τὸ σκόπιμον δὲν δυνάμεθα νὰ ἐνοήσωμεν

μόνον ἐκ τῆς Παλαιᾶς, διασαφoῦνται, ὅταν ἐν τῇ Καινῇ διδασκόμεθα ὅτι ἀνάγονται εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Τοσαῦται προφῆσεις τῶν προφητῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἤθελον μείνει παντάπασι σκοτειναὶ καὶ ἀκατάληπτοι, εἰ μὴ ὑπαδείκνυεν ἡ Καινὴ πῶς ἡ ἐπληρώθησαν ἤδη τῷ ὄντι ἐν τῷ Ἰησοῦ Χριστῷ, ἡ μέλλουσιν ἔτι νὰ πληρωθῶσι.

Καθὼς ἡ Παλαιὰ Διαθήκη διαιρεῖται συνήθως εἰς τρία μέρη, ἢ τοὶ εἰς βιβλία ἱστορικὰ (ἀπὸ τῆς Πεντατεύου μέχρι τῆς Ἑσθῆρ), διδασκτικὰ (ἀπὸ τοῦ Ἰὼβ μέχρι τοῦ Ἄσματος τῶν ἁσμάτων), καὶ προφητικὰ (ἀπὸ τοῦ Ἠσαΐου μέχρι τοῦ Μαλαχίου), οὕτω καὶ ἡ Καινὴ δύναται νὰ διαιρεθῇ ὡσαύτως εἰς τρία μέρη· εἰς τὸ ἱστορικόν, περιέχον τὰ τέσσαρα Εὐαγγέλια καὶ τὰς πράξεις τῶν Ἀποστόλων· εἰς τὸ διδασκτικόν, περιλαμβάνον ἀπάσας τῶν Ἀποστόλων τὰς ἐπιστολάς, καὶ εἰς τὸ προφητικόν, εἰς ὃ ὑπάγεται ἡ Ἀποκάλυψις τοῦ Ἰωάννου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Περὶ τοῦ κατὰ Ματθαίου Εὐαγγελίου.

Τὸ Εὐαγγέλιον, ἀγαθὴν ἀγγελίαν σημαίνον, περιέχει τὴν ἱστορίαν τῆς γεννήσεως, τοῦ βίου, τῆς διδασκαλίας, τῶν θαυμάτων, τοῦ θανάτου, τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς ἀναλήψεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Τὴν ἱστορίαν ταύτην συνέγραψεν ὁ Ματθαῖος καὶ ὁ Ἰωάννης, οἱ αὐτόπται καὶ αὐτήκοοι μάρτυρες χρηματίσαντες τῶν λόγων, τῶν πράξεων καὶ τῶν θαυμάτων τοῦ Σωτῆρος, καὶ ὁ Μάρκος καὶ ὁ Λουκᾶς, οἱ συγκαταλεγόμενοι εἰς τοὺς αὐτόπτας καὶ αὐτήκοους μάρτυρας, καθὼ ἀκόλουθοι τῶν Ἀποστόλων, καὶ μάλιστα ὁ μὲν, τοῦ Πέτρου, ὁ δὲ Λουκᾶς, τοῦ Παύλου γενόμενος μαθητής· ἄρα ἐκάτερος τὴν ἐκείνου διδασκαλίαν παρὰ τῶν Ἀποστόλων παραλαβών.

Ὁ Ματθαῖος, ὁ καὶ Λευὶς ὀνομαζόμενος (α), ἦτο υἱὸς τοῦ Ἀλφραίου (β), Γαλιλαῖος τὸ γένος καὶ τὸ ἐπάγγελμα τελώνης (γ).

(α) Λουκ. ε΄ 27. (β) Μαρκ. ε΄ 14. (γ) Ματθ. θ΄ 9.

Κηρύξας ὁ ἱερός οὗτος Εὐαγγελιστής ἐπὶ τινὰ χρόνον τὴν σωτήριον τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν ἐν Ἰουδαίᾳ, ὅτε ἐμελλε νὰ ἀπέλθῃ ἐκεῖθεν καὶ πρὸς ἄλλα ἔθνη ἐπὶ τὸ αὐτὸ κήρυγμα, ἔγραψε τὸ Εὐαγγέλιον, ἵνα συμπληρώσῃ τὸ ἔργον καὶ ἀφήσῃ εἰς τοὺς ἐξ Ἰουδαίων πιστεύσαντας γεγραμμένον, εἶτι διὰ ζωσῆς φωνῆς παρέλειψε νὰ διδάξῃ (α). Ἐγραψε λοιπὸν ἐν Ἰουδαίᾳ ἔτι ὧν, περὶ τὸ ἡ ἔτος μετὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Σωτῆρος, ἦτοι τὸ μὲν τῆς χριστιανικῆς χρονολογίας, ὡς μαρτυροῦσιν οἱ ἀρχαῖοι ἐρμηνευταί, μεταχειρισθεῖς τὴν ἐγγώριον τῶν Ἑβραίων γλῶσσαν, διλονότι τὴν συροχαλδαϊκὴν. Τοῦτο δὲ τοσοῦτον ὁμορφῶνως ὁμολογεῖται παρὰ πάντων τῶν ἀρχαίων, ὥστε θαυμαστὸν φαίνεται πῶς τῶν νεωτέρων τινὲς ἐσπούδασαν νὰ ὑποστηρίξωσι τὴν γνώμην ὅτι ἑλληνιστὶ ἔγραψε τὸ Εὐαγγέλιον ὁ Ματθαῖος. Ἡ γνώμη αὕτη ἀντιμάχεται πρὸς ἐτι πρὸς αὐτὰ τὰ πράγματα· διότι, εἰ καὶ ἐν Παλαιστίνῃ ἐπεκράτει τότε ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, οἱ Ἰουδαῖοι ὅμως, καὶ μάλιστα ὁ λαός, ἐλάλουν καθόλου τὴν ἑβραϊκὴν, μειμιγμένην μετὰ χαλδαϊκῶν καὶ συριακῶν λέξεων (β), καὶ εἰς ταύτην τὴν γλῶσσαν ἔγειναν ἔπειτα αἱ ὑπὸ τοῦ Ὁυγκέλου καὶ Ἰωνάθαν παραφράσεις. Καὶ ἀπαντῶνται μὲν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τούτῳ λέξεις τινὲς ἑβραϊκαί, οἷον Ἐμμανουὴλ, Γολγοθᾶ, Ἡλὶ, Ἡλὶ, λαμὰ σαβαχθανὶ, καὶ ἄλλαι, τῶν ὀπιῶν ἡ σημασία ἐρμηνεύεται εἰς τὸ ἑλληνικόν ἀλλὰ συνήθεια ἦτο παρὰ τοῖς ἐρμηνευταῖς νὰ διατηρῶσιν ἐν ταῖς ἑαυτῶν μεταφράσεσιν ἀξιοσημειώτους τινὰς λέξεις, καὶ κατ' ἐξοχὴν τὰ κύρια ὀνόματα, ἢ καὶ τινὰ προσηγορικὰ, προστιθέντες ἐρμηνεῖαν τινὰ αὐτῶν εἰς τὴν γλῶσσαν, εἰς ἣν μετέφραζον. Πολλὰ τῆς συνθηρίας ταύτης παραδείγματα εὐρίσκωμεν παρὰ τοῖς Ο' καὶ ἐν τῇ Βουλγάτᾳ, ὅπου τὰ κύρια ὀνόματα ἀναφέρονται μὲν ἑβραϊστὶ, μεθερμηνεύονται δὲ ἑλληνιστὶ ὑπὸ τῶν μεταφραστῶν (γ).

(α) Εὐσέβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. γ'. κεφ. 24. « Ματθαῖος πρότερον Ἑβραίοις κηρύξας, ὡς ἐμελλε καὶ ἐφ' ἑτέροις ἵναί, πατρίῳ γλώττῃ γραφῆ παραδοῦς τὸ κατ' αὐτὸν εὐαγγέλιον, τὸ λείπον τῆ αὐτοῦ παρουσίᾳ τούτοις, ἀφ' ὧν ἐστέλλετο, διὰ τῆς γραφῆς ἀπεπλήρου ».

(β) Παρελ. Ματθ. κζ'. 46. Μάρκ. ιε'. 34. Πράξ. κβ'. 40.

(γ) Βασίλ. Α'. ζ'. 12. « Καὶ ἔλαβε Σαμουὴλ λίθον ἕνα, καὶ ἐστήσεν αὐτὸν ἀνα-

*Αγνωστον εἶναι τις ὁ μεθερμηνεύσας τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Ματθαίου εἰς τὸ ἑλληνικόν. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀλεξανδρείας ἅγιος Ἀθανάσιος βεβαιῶι ὅτι μετέφρασεν αὐτὸ Ἰάκωβος ὁ ἀδελφός, ὁ Ἱεροσολύμων ἐπίσκοπος (α) ὁ Θεοφύλακτος λέγει μεταφραστὴν τὸν εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην (β) Ἀναστάσιος ὁ Σιναΐτης ἀποδίδει τὴν μετάφρασιν εἰς τὸν ἀπόστολον Παῦλον καὶ εἰς τὸν εὐαγγελιστὴν Λουκᾶν (γ) Παπίας, ὁ Ἱεραπόλεως τῆς Φρυγίας ἐπίσκοπος, ὑπομνηματίζει ὅτι ἕκαστος ἐσπούδασε νὰ μεταφράσῃ τὸ Εὐαγγέλιον εἰς τὸ ἑλληνικόν, ὡς ἐδύνατο (δ) τὸ δ' ὁμολογούμενον εἶναι ὅτι ἡ ἑλληνικὴ αὕτη μετάφρασις φάνηται ἀρχαιστάτη, γενομένη ἀπὸ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων, καὶ τοσοῦτον ὑπερισχύουσα τοῦ πρωτογράφου κειμένου, διαφθαρέντος μάλιστα ὑπὸ τῶν αἰρετικῶν Ἑβρωνιτῶν, ὥστε τοῦτο μετ' οὐ πολὺ παραμεληθὲν, ἀπωλέσθη κατὰ τὴν ε' ἑκατονταετηρίδα. Πειθόμεθα δὲ περὶ τούτου ἰδίως ἐξ ὧν ἀναφέρει ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἱστοριογράφος Θεόδωρος ὁ Ἀναγνώστης, καὶ τις Ἀλέξανδρος μοναχός· ἐξ ὧν ὁ μὲν πρῶτος λέγει ὅτι, ὅτε εὗρέθη ἐν Κύπρῳ τὸ ἱερὸν λείψανον τοῦ ἀποστόλου Βαρνάβα (περὶ τὸ ἔτος 488), εἶχε τοῦτο ἐπὶ τοῦ στήθους τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Ματθαίου, ὅπερ αὐτὸς ὁ Βαρνάβας ἰδίᾳ χειρὶ ἔγραψε, καὶ ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Ζήνων λαβὼν αὐτὸ, παρακκτέθηκεν εἰς τὸν ἐν τῷ παλατίῳ αὐτοῦ ναὸν τοῦ ἁγίου Στεφάνου (ε) ὁ δὲ μοναχὸς Ἀλέξαν-

» μέσον Μασσαρά καὶ ἀναμέσον τῆς παλαιᾶς· καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἀθενέ-
» ζερ, λίθος τοῦ βουθῶ, καὶ εἶπεν· ἕως ἐνταῦθα ἐβοήθησεν ἡμῖν Κύριος ». — Genes.
XXXI. 48. » Dixitque Laban: tumulus iste erit testis inter me et te hodie,
» et ideo appellatum est nomen ejus Galaad, id est: tumulus testis ».

(α) Ἐν τῇ Συνόδῳ ἐπιτόμῃ τῆς ἀγ. Γραφ. » Τὸ μὲν οὖν κατὰ Ματθαίου εὐαγγέλιον
» ἐγράφη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ματθαίου τῇ ἐβραϊκῇ διαλέκτῳ, καὶ ἐξεδόθη ἐν Ἱερουσα-
» λήμ· ἠρμηνεύθη δὲ ὑπὸ Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Κυρίου τὸ κατὰ σάρκα, ὃς καὶ
» πρῶτος ἐχειροτονήθη ἐπίσκοπος ὑπὸ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων ἐν Ἱεροσολύμοις ».

(β) Θεοφύλακτ. ἐν προσημ. » Μετέφρασε δὲ τοῦτο Ἰωάννης ἀπὸ τῆς ἐβραϊκῆς γλώτ-
» τος εἰς τὴν ἑλληνίδα, ὡς λέγουσι ».

(γ) Ἀναστάσι. Σιν. ἐν Λόγ. ἡ. εἰς τὴν Γένεσ.

(δ) Παρ' Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. γ'. κεφ. 39. » Ἠρμήνευσε δ' αὐτὰ (τὰ θεία
» λόγια) ὡς ἦν δυνατὸς ἕκαστος ».

(ε) Θεόδωρ. Ἀναγνώστ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ε'. σελ. 557. 558. » Βαρνάβα τοῦ
» Ἀποστόλου τὸ λείψανον εὗρέθη ἐν Κύπρῳ ὑπὸ δένδρον κερατῆαν, ἔχον ἐπὶ στήθους

δρος ἐν τῷ Ἐγκωμίῳ εἰς τὸν ἀπόστολον Βαρνάβαν προσεπιφέρει ὅτι κατ' ἔτος, τῇ ἀγίᾳ καὶ μεγάλῃ πέμπτῃ, ἀνεγινώσκετο τὸ Εὐαγγέλιον τοῦτο ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐκείνῃ τοῦ παλατίου (α). Καίτοι δὲ ὁ συγγραφεὺς οὗτος δὲν λέγει ῥητῶς ὅτι τὸ ἐπὶ τοῦ στήθους τοῦ σεπτοῦ λειψάνου τοῦ Βαρνάβα εὗρεθὲν Εὐαγγέλιον τοῦ Ματθαίου ἦτο ἐλληνιστὶ γεγραμμένον, ἀλλ' ὅμως ἀρκούντως κατέδειξε τοῦτο, εἰπὼν ὅτι κατ' ἔτος ἀνεγινώσκετο ἐν χόρῳ, ἐν ᾗ οὔτε ἑβραῖοι, οὔτ' ἐγγύθου γλώσσαν ἄλλην παρὰ τὴν ἐλληνικὴν.

Ὁ Ματθαῖος ἔγραψε τὸ ἑαυτοῦ Εὐαγγέλιον, ὡς εἶδομεν, ἐν Ἰουδαίᾳ, καὶ κατὰ πιθανὸν λόγον μάλιστα ἐν Ἱεροσολύμοις, λαβὼν ἀφορμὴν ἐκ τῶν Ἰουδαίων, οἵτινες ὠμολόγουν μὲν Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον ἐξ οἴκου καὶ πατριᾶς καταγόμενον τοῦ Δαυὶδ, γεννηθέντα ἐκ τῆς παρθένου Μαρίας, καὶ σημεῖα ποιοῦντα ἐν τῷ λαῷ, ἀλλ' ἤρνούντο ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ Χριστὸς, ὁ μεσσίας. Ἐγράφη λοιπὸν χάριν τῶν ἐξ Ἰουδαίων χριστιανῶν (β), ὡς γίνεται δῆ-

» τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον ἰδιόγραφον τοῦ Βαρνάβα· ἐξ ἧς προφάσεως καὶ
 » περιγεγράφαι Κύπριοι τῷ αὐτοκέφαλον εἶναι τὴν κατ' αὐτοὺς ματθαίον, καὶ μὴ
 » τελεῖν ὑπὸ Ἀντιόχειαν· τὸ δὲ τοιοῦτον εὐαγγέλιον Ζήνων ἀπέθετο ἐν τῷ παλατίῳ,
 » ἐν τῷ ἄλλῳ (ἀγίῳ) Στεφάνῳ ».

(α) Παρὰ Suerius, Acta Sanctor. Tom. III. « Evangelium illud imperator
 » in manu sua sumpsit, et deosculatus est, auroque multo exornatum in pala-
 » tio suo reposuit; ubi ad hodiernum usque diem servatur, et in magna quinta
 » paschae feria quotannis id palatii oratorio evangelium ex eo libro recitatur ».
 (β) Ἐπιγίν. παρ' Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. γ'. κεφ. 25. « Πρῶτον μὲν γέγραπται
 » τὸ κατὰ τὸν ποτε τελώνην, ὕστερον δὲ ἀπόστολον Ἰησοῦ Χριστοῦ Ματθαῖον, ἐκδε-
 » δοκότα αὐτὸ τοῖς ἀπὸ Ἰουδαϊσμοῦ πιστεύουσι ». — Εὐσεβ. βιβλ. γ'. κεφ. 24 « Ματ-
 » θαῖος πρότερον Ἰεβραίοις κηρύξας, ὡς ἐμελλε καὶ ἐφ' ἑτέροις ἔθνεσι, πατρίῳ γλώττῃ
 » γραφῇ παραθεῖς τὸ κατ' αὐτὸν Εὐαγγέλιον, τὸ λεῖπον τῇ αὐτοῦ παρουσίᾳ τοῦ-
 » τοις, ἅψ' ὧν ἐστέλλετο, διὰ τῆς γραφῆς ἀπεπλήρου ». — Hieronym. Comment.
 » in Matth. Praef. « Matthaeus in Judaea evangelium... edidit ob eorum vel ma-
 » xime causam, qui in Jesum crediderunt ex Juda is ». — de scriptt. eccl. c. 3.
 » « Matthaeus... primus in Judaea propter eos, qui ex circumcisione credide-
 » rant, evangelium Christi composuit ». — Χρυσόστομ. ἐν Ὁμιλ. ἀ. εἰς Ματθ. « Λέ-
 » γεται δὲ καὶ Ματθαῖος, τῶν ἐξ Ἰουδαίων πιστευσάντων προσελθόντων αὐτῷ καὶ
 » παρακαλεσάντων, ἅπερ εἶπε δια ῥημάτων, ταῦτα ἀφαιρῶν διὰ γραμμάτων αὐταῖς...
 » συνθεῖναι τὸ εὐαγγέλιον ». — Σωφρόν. τὴν σ' ἑκατονταετηρίδα ἀκμάσεως, παρὰ
 Θεοφύλακτον « Ματθαῖος, ὁ καὶ Λευὶς, . . . ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ πρῶτος διὰ τοὺς ἐκ περι-
 » τμήσεως πιστεύοντας εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ . . . συνέταξε ».

λον καὶ ἐξ ὧν τὸ Εὐαγγέλιον περιέχει περιγραφῶν τῶν ἠθῶν, ἐθίμων, αἰρέσεων καὶ γεωγραφικῶν τιμῶν ὀνομάτων, τὰ ὅποια ἀναφέρει ἄνευ ἐρμηνείας τινὸς ὡς πρὸς εἰδότας.

Κατὰ τὸν Εἰρηναῖον, Ὁριγένην καὶ τὸν ἅγιον Γρηγόριον τὸν Νύσσης, ὁ Ματθαῖος ἠθέλησε νὰ περιγράψῃ τὴν κατὰ σάρκα γενεαλογίαν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀφ' ἧς ἄρχεται τὸ Εὐαγγέλιον. Ὁ δὲ Ἱερώνυμος, Αὐγουστίνος, Τερτυλλιανὸς καὶ Θεοφύλακτος ὑπομνηματίζουσιν ὅτι προτίθεται μάλιστα νὰ περιγράψῃ τὸν ἀνθρώπινον βίον, ὃν ὁ Θεάνθρωπος Σωτὴρ ἐζησεν ἐπὶ τῆς γῆς. Γράφων δὲ ὁ Ματθαῖος τὸ Εὐαγγέλιον, σκοπὸν μάλιστα εἶχε νὰ ἀποδείξῃ εἰς τοὺς Ἰουδαίους ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἦτο ὁ ἀληθὴς Χριστὸς, ὁ υἱὸς τοῦ Δαυὶδ, ὁ ἐκ παρθένου γεννηθεὶς, καὶ ὑπὸ τῶν προφητῶν προκαταγγελθεὶς, καὶ διὰ τοῦτο ἀναφέρει πλείονα παρὰ τοὺς λοιποὺς Εὐαγγελιστὰς χωρὶα τῆς Π. Δ. Δὲν γράφει δὲ ὅμως τὸν βίον τοῦ Χριστοῦ κατ' ἀκριβῆ χρονολογίαν τάξιν· διότι σκοπὸς αὐτοῦ εἶναι μόνον, ἵνα ἐκ τῶν διδασκαλιῶν καὶ τῶν πράξεων τοῦ Κυρίου γείνη καταφανὲς ὅτι αἱ ὑψηλαὶ καὶ ἔξοχοι περὶ τοῦ Χριστοῦ ἰδέαι τῆς Π. Δ. καὶ τῶν προφητῶν αὐτῆς δὲν ἐπληρώθησαν, οὐδ' ἐδύναντο νὰ πληρωθῶσιν εἰς ἄλλον τινά, εἰ μὴ εἰς τὸν Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ Ναζαρέτ. Τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀκολουθεῖ ὁ Ματθαῖος πανταχοῦ τῆς ἀγίας αὐτοῦ βίβλου· διὰ τοῦτο ἐν ταῖς μαρτυρίαις, ὅσας παραπέμπει εἰς τὴν Π. Δ., ἀναγινώσκωμεν πάντοτε τὸν τύπον, ἵνα, ἢ ὅπως πληρωθῇ τὸ ρηθὲν, ἢ ἡ γραφή· διὰ τοῦτο καὶ ὁ χρόνος καὶ ὁ τόπος καὶ πολλὰ τῶν προσώπων ἀορίστως ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐκφέρονται (τότε, ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ, ἄνθρωπος εἷς, γυνὴ κ. τ. λ.) τῶν ὁποίων πάντων ὁ σαφέστερος προσδιορισμὸς ἐφαίνετο εἰς τὸν Εὐαγγελιστὴν παντάπασιν ἀπὸ σκοποῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Περὶ τοῦ κατὰ Μάρκον Εὐαγγελίου.

Ὁ Μάρκος, τὸ γένος Ἰουδαῖος, ὡς ἀποδεικνύουσιν οἱ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ αὐτοῦ ἐβραϊσμοὶ, ὑπῆρξε μαθητὴς καὶ ἐρμηνευτὴς τοῦ ἀπο-

στόλου Πέτρου κατά τὴν μαρτυρίαν τῶν ἀρχαίων (α)· καὶ μάλιστα δοξάζουσι τινες ὅτι περὶ αὐτοῦ ὁμοίαι ὁ θεῖος Ἀπόστολος ἐν τῇ Α' καθολικῇ αὐτοῦ Ἐπιστολῇ (β), ὅταν ἀναφέρῃ ἰδίον τινα αὐτοῦ υἱόν, Μάρκον λεγόμενον, ὀνομάζων τοῦτον υἱόν πνευματικόν, ἴσως, ἐπειδὴ ἐδίδασκεν αὐτὸν τὴν χριστιανικὴν πίστιν (γ).

Συγγεούσι τινες τὸν εὐαγγελιστὴν Μάρκον μετὰ τοῦ Ἰωάννου Μάρκου, γνωστοῦ ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν Ἀποστόλων (δ)· ἀλλ' ὑπὸ τῶν παλαιῶν οὐδέποτε καλεῖται Ἰωάννης Μάρκος, ἀλλ' ἀπλῶς πάντοτε Μάρκος· ἕτεροι δὲ διῆσχυρίζονται ὅτι ἦτο ἀνεψιὸς τοῦ ἀποστόλου Πέτρου, δηλονότι υἱὸς τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ (ε).

Ἐγραψεν ὁ Μάρκος τὸ ἑαυτοῦ Εὐαγγέλιον οὐχὶ λατινιστί, ὡς τινες θέλουσιν, ἀλλ' ἑλληνιστί· καὶ ἡ γνώμη αὕτη ὑπάρχει κοινῶς παραδεδεγμένη ἐν πάσῃ τῇ Ἐκκλησίᾳ, στηριζομένη ἐπὶ λόγων καὶ ἀποδείξεων ἰσχυρῶν. Καὶ τῷ ὄντι οἱ ἀρχαῖοι, οἵτινες ὡς ἰδίον

(α) Εἰρηκ. Ἐλεγχ. καὶ ἀνατροπ. τῆς ψευδωνύμ. γνώσε. βιβλ. γ'. κεφ. 1. §. 1. « Μετὰ » δὲ τὴν τούτων (Πέτρου καὶ Παύλου) ἔξοδον Μάρκος, ὁ μαθητὴς καὶ ἑρμηνευτὴς » Πέτρου, καὶ αὐτὸς τὰ ὑπὸ Πέτρου κηρυσσόμενα ἐγγράφως ἡμῖν παραδέδωκε ». — Παπίας παρ' Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. γ', κεφ. 39. « Μάρκος μὲν ἑρμηνευτὴς Πέτρου » γενόμενος, ὅσα ἐμνημόνευσεν, ἀκριβῶς ἔγραψε . . . Ταῦτα μὲν οὖν ἰσθόρηται τῷ » Παπία περὶ τοῦ Μάρκου ». — Κλήμ. Ἀλεξ. παρ' Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. β' κεφ. 15. « Τοσοῦτο δὲ ἐπέλαμψε ταῖς τῶν ἀκρατῶν τοῦ Πέτρου διανοίαις φέγγος, ὡς μὴ » τῇ εἰσάπαξ ἱκανῶς ἔχειν ἀρκεῖσθαι ἀκοῇ, μηδὲ τῇ ἐγγράφῳ τοῦ θεοῦ κηρύγματος » διδασκαλίᾳ, παρακλήσεσι δὲ παντοίας Μάρκου, οὗ τὸ εὐαγγέλιον φέρεται, ἀκόλου- » θον ὄντα Πέτρου, λιπαρῆσαι, ὡς ἂν καὶ διὰ γραφῆς ὑπόμνημα τῆς διὰ λόγου παρα- » δοθείσης αὐτοῖς καταλείψοι διδασκαλίας . . . Κλήμης ἐν ἑκτῷ τῶν ὑποτυπώσεων » παρατίθεται τὴν ἱστορίαν ». — Ἐπιφάν. ἐκ. αἰρέσε. νά. « Εὐθὺς δὲ μετὰ τὸν Ματ- » θαῖον ἀκόλουθος γενόμενος ὁ Μάρκος τῷ ἁγίῳ Πέτρῳ, ἐν Ῥώμῃ, ἐπιτρέπεται τὸ » εὐαγγέλιον ἐκθέσθαι ».

(β) Πέτρ. Α'. ε. 13.

(γ) Ὀριγένης παρ' Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ς'. κεφ. 25. « Δεύτερον δὲ, τὸ κατὰ » Μάρκον, ὡς Πέτρος ὑφηγήσατο αὐτῷ, ποιήσαντα ὃν καὶ υἱόν ἐν τῇ καθολικῇ ἐπι- » στολῇ διὰ τούτων ὠμολόγησε φάσκων Ἀσπάζεταιται ὑμᾶς ἡ ἐν Ῥώμῃ συνεκλησική, » καὶ Μάρκος ὁ υἱὸς μου ». — Hieronym. de scriptt. eccl. c. 8. « Meminit hujus » et Petrus in epistola prima, sub nomine Babylonis figuratiter Romam signi- » ficans: Salutatis vos quae in Babylone est selecta, et Marcus, filius meus ».

(δ) Πράξ. ιβ'. 12. 25.

(ε) Νικηφόρος. Κάλλις. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. β'. κεφ. 43. « Οὗτος δὲ (Μάρκος) ἀδελ- » φιδεὺς ἦν Πέτρῳ τῷ Ἀποστόλῳ ».

τι ἐσημείωσαν ὅτι τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Ματθαίου ἐγράφη κατ' ἀρχάς ἑβραϊστί, οὐδέν τι τοιοῦτο ἐμνημόνευσαν περὶ τοῦ κατὰ Μάρκον Εὐαγγελίου· ὅπερ σαφῶς ἀποδεικνύει ὅτι κατὰ τὴν γνώμην αὐτῶν τὸ βιβλίον τοῦ ἱεροῦ τούτου Εὐαγγελιστοῦ ἐγράφη κατὰ πρῶτον ἑλληνιστί, ὡς καὶ τὰ λοιπὰ τῆς Καινῆς Διαθήκης βιβλία. Οὕτω καὶ ὁ Ἱερώνυμος καὶ ὁ Ἀύγουστινος ῥητῶς βεβαιοῦσιν ὅτι πάντα τὰ τῆς Καινῆς Διαθήκης βιβλία, πλὴν τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου καὶ τῆς πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῆς τοῦ Παύλου, πρωτοτύπως συνετάχθησαν ἑλληνιστί (α). Ἄλλ' ὅμως νεώτεροί τινες κριτικοὶ (β) δίσχυρίζονται ὅτι ἡ ἀρχικὴ τοῦ Εὐαγγελίου γλῶσσα εἶναι ἡ λατινική· ἐπειδὴ ἀπίθανον φαίνεται αὐτοῖς ὅτι ὁ Μάρκος, γράφων ἐν Ῥώμῃ καὶ ἀναγνώστας ἔχων Ῥωμαίους, συντάξαι τὸ Εὐαγγέλιον εἰς ἄλλην γλῶσσαν παρὰ τὴν ἐν χρήσει οὖσαν παρὰ τῷ λαῷ τῆς Ῥώμης. Καὶ ἦτο μὲν ἡ λατινικὴ ἡ ἐγχώριος καὶ φυσικὴ γλῶσσα τῶν Ῥωμαίων, ἀλλὰ καὶ ἡ ἑλληνικὴ προσέτι ἦτο κοινὴ παρ' αὐτοῖς· ὥστε, ἐάν ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ Μάρκος ἔγραψε κυρίως χάριν τῶν Ῥωμαίων, δὲν εἶναι ἄτοπον νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἔγραψεν ἑλληνιστί, καθὼς ὁ ἀπόστολος Παῦλος τὴν πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολὴν αὐτοῦ εἰς ἑλληνικὴν γλῶσσαν συντάξεν. Ἀλλὰ τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Μάρκου δὲν εἶχε προσδιορισμένους ἀναγνώστας μόνους τοὺς Ῥωμαίους. Ἐν Ῥώμῃ ἦσαν καὶ ἐξ Ἰουδαίων πιστεύσαντες χριστιανοί, πρὸς οὓς ὁ Πέτρος ἐκήρυξε τὴν εὐαγγελικὴν διδασκαλίαν, καὶ ὧν χάριν ἔγραψε καὶ ὁ Μάρκος. Οἱ Ἰουδαῖοι οὗτοι ὀλίγα λατινικὰ ἐγίνωσκον, ἀλλ' ἐνόουν καὶ ἐλάλουν τὴν γλῶσσαν τὴν ἑλληνικὴν· διότι βέβαιον ὑπάρχει ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι ἐσπούδαζον τὴν ἑλληνικὴν, καὶ ὠμίλουν τὴν γλῶσσαν ταύτην καὶ αὐταὶ αἱ γυναῖκες (γ). Διατείνονται δὲ προσέτι ὅτι τὸ κατὰ Μάρκον

(α) Hieronym. Praefat. in quatuor Evangel. ad Damas. » De novo nunc lo-
» quor testamento, quod graecum esse non dubium est, excepto Apostolo Mat-
» thaeo, qui primus in Judaea evangelium Christi hebraicis litteris edidit ». —
Augustin. de consens. Evagel. l. I. c. 2.

(β) Baron. in Annal. ecll. ad an. XLV. §. 40. 42.

(γ) Grot. Adnotat. in Marc. » Judaei, qui Romae agebant, plerique latini
» sermonis ignari, longa per Asiam et Graeciam habitatione graecam linguam
» didicerant, et Romanorum vix quisquam erat non graeca intelligens ».

Εὐαγγέλιον περιέχει πολλοὺς λατινισμούς· ἀλλὰ τοῦτο ἐξηγεῖται, διότι ὁ Εὐαγγελιστής, διατρέψας παρὰ τοῖς Λατίνοις, καὶ ὁμιλῶν λατινιστῶν, μετεχειρίσθη, πιθανόν, λατινικὰς τινὰς λέξεις ἐξηλληνισμένας.

Ὁ τόπος τῆς συγγραφῆς τοῦ κατὰ Μάρκον Εὐαγγελίου δὲν φαίνεται ὠριτισμένος. Οἱ πλείστοι τῶν ἀρχαίων λέγουσι ῥητῶς ὅτι ἐγράφη ἐν Ῥώμῃ, κατὰ παράκλησιν τῶν ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ χριστιανῶν (α) καὶ ἡ γνώμη αὕτη ἐπικυροῦται ἐκ τῶν ἐσωτερικῶν τῆς βίβλου χαρακτήρων· διότι ἀπαντῶνται ἐξηγήσεις τινὲς, ἀποβλέπουσαι πάντως πρὸς ἀναγνώστας ἐξω τῆς Παλαιστίνης ζῶντας (β), καὶ ἕτεραι, ἀποδεικνύουσαι σαφῶς ὅτι ἐν Ῥώμῃ καὶ πρὸς Ῥωμαίους ἐγράψεν ὁ Εὐαγγελιστής (γ). Ἀλλ' ὁ ἅγιος Ἰωάννης Χρυσόστομος ἐν Αἰγύπτῳ καὶ χάριν τῶν ἐν Αἰγύπτῳ χριστιανῶν ὑπομνηματίζει ὅτι ἐγράφη τὸ κατὰ Μάρκον Εὐαγγέλιον, ἐπ' οὐδεμιᾶς ἄλλης στηριζόμενος ἀποδείξεως, ἢ ἐπὶ τῆς κοινῆς γνώμης (ὅθεν καὶ ἡ φράσις λέγεται). Συμβιβάζουσι δὲ κριτικοὶ τινες τὰς διαφερούσας ταύτας γνώμας, λέγοντες ὅτι ὁ Μάρκος, ὡς ἐρμηνευτὴς τοῦ Πέτρου, ἐξέδωκεν εἰς τοὺς πιστοὺς τῆς Ῥώμης τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ ἔπειτα μεταβὰς εἰς Αἴγυπτον, ἐκήρυξεν αὐτὸ εἰς τοὺς ἐκεῖ χριστιανούς ὡς ἀπόστολος ἢ ἐπίσκοπος. Ἔτεροι δὲ πάλιν συμφωνοῦσιν οὕτως· ὁ Μάρκος ἐγράψε τὸ Εὐαγγέλιον ἐν Ῥώμῃ, μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Πέτρου, καὶ ὁ Ἀπόστολος οὗτος ἐνέκρινε τὰ γραφέντα· μετὰ δὲ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐξεληθὼν τῆς Ῥώμης, ἐδημοσίευσεν αὐτὸ ἐν Αἰγύπτῳ. Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον συμβιβάζονται πάντες οἱ συγγραφεῖς· διότι ὑποτίθεται ὅτι ὁ Μάρκος ἦλθεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πέτρου, τουτέστιν ἐν ἔτει 66, καὶ αὐτὸς ἀπέθανεν τῷ 67 ἢ 68. Τὸ δὲ ὑπὸ τοῦ Εἰρκναίου σημειούμενον, ὅτι ὁ Μάρκος ἐδημοσίευσεν τὸ Εὐαγγέλιον μετὰ τὴν ἔξοδον τοῦ Πέτρου (δ), θέλει εὐρεθῆ ἐπίσης ἀληθές· διότι, εἰ καὶ

(α) Εὐαῖβ. ἐκκλ. ἱστορ. βίβλ. β'. κεφ. 14.

(β) Μάρκ. ζ'. 2. 11.

(γ) Μάρκ. εἶ'. 42. εἶ. 39.

(δ) Εἰρκν. Ἐλεγχ. καὶ ἀνατροπ. τῆς ψευδωνύμ. γνώμ. βίβλ. γ'. κεφ. 1. §. 1. «Μετὰ

ἐγγραφή μικρόν πρὸ τῆς τελευταῖας τοῦ Πέτρου, ἐδημοσιεύθη ὁμως μετὰ τινα χρόνον ὕστερον.

Ὁ Μάρκος διαφέρει τοῦ Ματθαίου (α) κατὰ τὴν τάξιν, καθ' ἣν διηγείται γεγονότα τινά· ὁ δὲ λόγος, διότι ἠθέλησε νὰ τακτοποιήσῃ τὴν χρονολογίαν, πρὸς ἣν διόλου δὲν ἀπέβλεψεν ὁ Ματθαῖος.—(β) Φαίνεται ὅτι ὁ Μάρκος ἠθέλησε νὰ διηγηθῆ ἡ πλατυτέρον συμβάντα τινά, ἐν συνόψει· παρὰ τῷ Ματθαίῳ ἱστορηθέντα τοιοῦτο εἶναι τὸ θαῦμα τῆς αἰμορροουσίας (α), καὶ ἄλλα, ἅπερ εὐρίσκωμεν ὁπωσὺν ἐπὶ μᾶλλον ἀνεπτυγμένα (β)· καὶ προσθετεῖ δὲ ἀλλαγῶν περιστάσεις, δι' ὧν γνωρίζομεν τὰ πρόσωπα ἀρχιεπέστερον. Οὕτω διδάσκει ὅτι ὁ ἀρχισυνάγωγος, οὕτινος τὴν θυγατέρα ἀνέστησεν ὁ Χριστὸς, ἐκαλεῖτο Ἰάειρος (γ)· ὅτι ἡ Χαναναία ἦτο Ἑλληνίς, Συροφοινίκισσα τὸ γένος (δ) ὅτι ὁ τυφλὸς, ὁ θεραπευθεὶς ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἐξω τῆς Ἱεριχοῦς, ὠνομάζετο Βαρτίμαϊος, ἡ υἱὸς Τιμαίου (ε)· ὅτι ὁ ληστής Βαραββᾶς ἐπραξέ χρόνον ἕν τι νι στάσει (ζ) ὅτι Σίμων ὁ Κυρηναῖος ἦτο πατήρ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ Ῥούρου (η) ὅτι Ἰωσήφ ὁ ἀπὸ Ἀριμαθαίας ἦτο βουλευτὴς, δηλονότι μέλος τοῦ συνεδρίου (θ) ὅτι ἀπὸ τοῦ σώματος τῆς Μαγδαληνῆς Μαρίας ὁ Σωτὴρ ἐξέβαλεν ἑπτὰ δαιμόνια (ι). Πρὸς ἐπί τοῦ Ματθαίου διηγείται (κ) ὅτι οἱ μαθηταὶ τοῦ Κυρίου ἐλησημόνησαν ποτε νὰ λάβωσι μεθ' ἑαυτῶν ἄρτους· αὐτὴν ταύτην τὴν περίστασιν

» δὲ τὴν τούτων (Πέτρου καὶ Παύλου) ἐξοδὸν Μάρκος, ὁ μωθητὴς καὶ ἐρμηνευτὴς Πέ-
» τρου, καὶ αὐτὸς τὰ ὑπὸ Πέτρου κηρυσσόμενα ἐγγράφως ἡμῖν παραδέδωκε ».

(α) Μάρκ. εἰ. 25—35. παρὲλ. Ματθ. θ'. 20—23.

(β) Μάρκ. εἰ. 40—45. παρὲλ. Ματθ. εἰ. 2—5. Μάρκ. εἰ. 2—13. παρὲλ. Ματθ. θ'. 2—9 — Μάρκ. δ'. 35—41. παρὲλ. Ματθ. εἰ. 23—28.— Μάρκ. εἰ. 1—20. παρὲλ. Ματθ. εἰ. 28—34. — Μάρκ. ς'. 14—30. παρὲλ. Ματθ. ιδ'. 1—3. — Μάρκ. ιβ'. 28—35. παρὲλ. Ματθ. κβ'. 34—41. κτλ.

(γ) Μάρκ. εἰ. 22. παρὲλ. Ματθ. θ'. 18.

(δ) Μάρκ. ζ'. 26. παρὲλ. Ματθ. ιε'. 22.

(ε) Μάρκ. εἰ. 46. παρὲλ. Ματθ. κ'. 30.

(ζ) Μάρκ. ιε'. 7. παρὲλ. Ματθ. κζ'. 16.

(η) Μάρκ. ιε'. 21. παρὲλ. Ματθ. κζ'. 32.

(θ) Μάρκ. ιε'. 43. παρὲλ. Ματθ. κζ'. 57.

(ι) Μάρκ. ις'. 9. παρὲλ. Ματθ. κδ'. 1.

(κ) Ματθ. ις'. 5.

διηγούμενος ὁ Μάρκος, προσθέτει ὅτι εἰς μόνος ἄρτος ὑπῆρχεν ἐν τῷ πλοίῳ (α). ἔτι δὲ παρὰ τοῦ Μάρκου μνησθέντες ὅτι ἡ ἀγέλη τῶν χοίρων, ἡ κρημισθεῖσα εἰς τὴν θάλασσαν, συνέκειτο περίπου ἐκ διςχιλίων (β). Ἐκ πάντων δὲ τούτων συνάγεται ὅτι ὁ Μάρκος, καὶ εἴπερ εἶχεν ὑπ' ὄψιν τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Ματθαίου, δὲν περιορίσθη ὅμως εἰς τὸ ἔργον τοῦ ἀπλοῦ ἐπιτομῆως. Ἡ παράδοσις διδάσκει ὅτι κατεῖχε πάσας τὰς πληροφορίας παρὰ τοῦ Πέτρου· καὶ τοῦτο προφανῶς ἀποδεικνύει αὐτὸ τὸ Εὐαγγέλιον αὐτοῦ· διότι μετὰ μεγάλης ἐπιμελείας βλέπομεν αὐτὸν φροντίζοντα νὰ ἀποκαταστήσῃ τὸ ὄνομα τοῦ Πέτρου πανταχοῦ, ὅπου παρέλειψεν αὐτὸ ὁ Ματθαῖος. Δέκα χωρία ἐδυνάμεθα νὰ μνημονεύσωμεν ἐνταῦθα, ἐν οἷς παρατηρεῖται ἡ πρόνοια αὐτῆ τοῦ ἡμετέρου Εὐαγγελιστοῦ. Τοῦτο δὲ μαρτυρεῖ ἀρχούτως τὴν τῆς οἰκειότητος καὶ τοῦ σεβασμοῦ σχέσιν, ἣν εἶχε μετὰ τοῦ κορυφαίου τῶν Ἀποστόλων. Σημειωτέον δὲ πάλιν ὅτι ὁ Μάρκος παραλείπει, ἢ, κάλλιον, ἐν παρόδῳ πως ἀναφέρει ὅ,τι οἱ λοιποὶ Εὐαγγελισταὶ λέγουσιν εἰς ἔπαινον τοῦ Πέτρου· οὕτως, οὐδὲν λέγει περὶ τῶν εἰς αὐτὸν ἐγκωμίων τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτε ὠμολόγησε τοῦτον υἱὸν Θεοῦ (γ)· ἐν ᾧ ἐν ἐκτάσει ὁμιλεῖ περὶ τῆς τριπλῆς αὐτοῦ ἀρνήσεως (δ). Εὐκόλως δ' ἐξηγεῖται ἡ ἰδιότης αὐτῆ τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Μάρκου, ὅταν τις σκοπήσῃ ὅτι ὁ κορυφαῖος τῶν Ἀποστόλων, οὐ τις ὁ Μάρκος ἦτο τὸ ὄργανον, ἀφῆρεσεν ὑπὸ μετριότητος πάσας τὰς λεπτομερείας, ὅσαι ἀπέβαινον εἰς δόξαν αὐτοῦ, ἢ δὲν ἀφῆκε τὸν Εὐαγγελιστὴν νὰ γράψῃ αὐτὰς, ἐν ᾧ ἄλλως ἐδίδαξεν αὐτὸν ἐντελῶς περὶ τῶν χαρακτήρων ἐκείνων τοῦ ἰδίου αὐτοῦ βίου, ὅσαι δὲν ἀπέδιδον αὐτῷ μεγάλην τινὰ δόξαν. Βεβαίως δὲ τὸ περιστατικὸν τοῦτο καὶ τὴν παράδοσιν τῶν ἀρχαίων, τὴν λέγουσαν ὅτι ὁ Πέτρος διεξήλθε καὶ ἀνεθεώρησε τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Μάρκου, καὶ οὕτως ἔπειτα ἐξέδωκεν αὐτὸ εἰς τὰς Ἐκκλησίας, περιβεβλημένον τοῦ ἰδίου αὐτοῦ κύρους· τὴν σφραγίδα· καὶ κατὰ ταύτην τὴν παράδοσιν ὄνο-

(α) Μάρκ. ἡ. 14.

(β) Μάρκ. ε. 13. παρβλ. Ματθ. ἡ. 32. (γ) Ματθ. ις'. 16—20.

(δ) Μάρκ. ιδ'. 66—72.

μάζουσιν οἱ ἀρχαῖοι τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Μάρκου κήρυγμα Πέτρου.— γ') Ὁ Μάρκος τρεῖς γεγονότα προσέθηκεν εἰς τὸ τοῦ Ματθαίου Εὐαγγέλιον, ἧτοι τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ κατεχομένου ὑπὸ πνεύματος ἀκαθάρτου ἐν τῇ συναγωγῇ τῆς Καπερναούμ (α) τὴν θεραπείαν τοῦ τυφλοῦ τοῦ ἐκ τῆς Βηθσαϊδᾶ (β), καὶ τὸ τῆς πτωχῆς χάρας, τῆς βαλοῦσας εἰς τὸ γαζοφυλάκιον λεπτὰ δύο (γ). Αἱ προσθήκαι δὲ αὐταὶ ἀποδεικνύουσιν ὅτι ὁ Μάρκος δὲν εἶναι ἀπλῶς ἐπιτομεὺς τοῦ Ματθαίου, ἀλλὰ διδαχθεὶς ὑπὸ τοῦ Πέτρου, ἠθέλησε νὰ συμπληρώσῃ τὴν ἱστορικὴν περὶ τοῦ Σωτῆρος διήγησιν. Ἐὰν δὲ παραλείπη τὴν παρθενικὴν σύλληψιν τῆς Θεοτόκου, τὴν προσκύνησιν τῶν μάγων, τὴν βρεφοκτονίαν τοῦ Ἡρώδου καὶ τὰ παρόμοια, τούτο προέρχεται, διότι προθέμενος νὰ ὁμιλήσῃ περὶ τῶν μεσσιακῶν ἔργων τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δὲν ἔκρινεν ἀρμόδιον πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ λαλήσῃ περὶ τῶν κατὰ τὴν νηπιότη-
τα αὐτοῦ.

Σημειοῦσι δὲ οἱ νεώτεροι κριτικοὶ ὅτι οὐδεὶς τῶν ἱερῶν τῆς Κ. Δ. συγγραφέων ἠμέλησε τοσοῦτον τὴν καθαρότητα τῆς γλώσσης καὶ τὸ κομψὸν τῆς φράσεως, ὅσον ὁ εὐαγγελιστὴς Μάρκος. Τὸ ἐπίφρημα εὐθέως μεταχειρίζεται, λέγουσι, συχνότατα ἐν τῷ λόγῳ, καὶ ἐβραϊσμοὶ τραχεῖς καὶ ἄφθονοὶ ἀπαντῶνται ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ αὐτοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Περὶ τοῦ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίου.

Ὁ Λουκᾶς ἦτο Σύρος τὸ γένος, ἐξ Ἀντιοχείας, καὶ τὸ ἐπάγγελμα ἱατρὸς (δ). Κατὰ τινὰς νομίζεται ἑλληνιστὴς Ἰουδαῖος· διότι ἀναφέρει τὴν ἀγίαν τῆς Π. Δ. Γραφὴν κατὰ τὴν ἑρμηνείαν τῶν Ὁ. κατ' ἄλλους δὲ πάλιν, ἐθνικός· διότι ὁ ἀπόστολος Παῦλος φαίνεται διαστῆλων αὐτὸν ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων (ε). Ἐκκλησιαστικοὶ τι-

(α) Μάρκ. α. 23—28. (β) ἡ. 22—26. (γ) ἱβ'. 41—44.

(δ) Πρὸς Κολακ. δ'. 14. — Εὐσεβ. ἐκκλ. βιβλ. γ'. κεφ. 4. "Λουκᾶς δὲ τὸ μὲν γένος ὢν τῶν ἀπ' Ἀντιοχείας, τὴν δ' ἐπιστήμην ἱατρὸς".

(ε) Πρὸς Κολακ. δ'. 10, 11, 14.

νες Πατέρες (α) υπομνηματίζουσιν ὅτι ὁ Λουκᾶς ἦτο σύντροφος καὶ συνοδοιπόρος τοῦ Κλεόπα, καὶ ὅτι οἱ δύο οὗτοι συνάμα ἀπέρχοντο εἰς Ἐμμαοὺς, ὅτε μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἠνώθη μετ' αὐτῶν ἄγνωστος καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός (β). Ὑπῆρξε δὲ ὁ οἰκειότατος φίλος καὶ πιστότατος ὁπαδὸς τοῦ Παύλου ἔν τε ταῖς περιουδαιαῖς καὶ τῷ κηρύγματι (γ) δὲν γινώσκομεν ὅμως μετὰ βεβαιότητος ποῦ καὶ πότε ἤρχισε νὰ ἀκολουθῇ τὸν Ἀπόστολον. Ὅσοι μὲν λέγουσιν ὅτι προσήλθη εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν ὑπὸ τοῦ Παύλου ἔν Ἀντιοχείᾳ, νομίζουσιν ὅτι ἀπὸ τούτου τοῦ χρόνου δὲν ἐγκατέλιπεν αὐτὸν πλέον· ἕτεροι δὲ γνωματεύουσιν ὅτι ἠνώθη μετ' αὐτοῦ ἐν Τρωάδι, καὶ τὴν γνώμην ταύτην ὑποστηρίζει καὶ αὐτὸς ὁ Λουκᾶς ἐν ταῖς Πράξεσιν, ὁμιλῶν ἀπὸ ταύτης τῆς ἐποχῆς περὶ τῶν περιουδειῶν τοῦ Παύλου κατὰ πρῶτον πληθυντικὸν πρόσωπον, ὡς συναριθμουμένου καὶ αὐτοῦ ἑκτατοῦ ἐν τῇ συνοδίᾳ (δ).

Ὁ Λουκᾶς ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ Εὐαγγελίου αὐτοῦ ἀναφέρει τὴν ἀφορμὴν, ἐξ ἧς ὤρμηθη νὰ γράψῃ· ὥστε, ἐὰν ἐνοήσωμεν ὀρθῶς τὸν πρόλογον τούτον, δυνάμεθα νὰ καταμάθωμεν καὶ τὸν σκοπὸν, ὃν ὁ Εὐαγγελιστὴς προτίθεται εἰς ἑαυτὸν. Ὁ πρόλογος σαφῶς ἀποδεικνύει, ὡς φαίνεται, ὅτι ὁ Λουκᾶς ἐγράψε τὸ Εὐαγγέλιον, ἐπειδὴ ὑπῆρχον πολλάι ἱστορίαι τῶν εὐαγγελικῶν πραγμάτων, συντεταγμέναι ὑπὸ διαφόρων συγγραφέων, οἵτινες εἴτε διὰ ζώσης φωνῆς, εἴτε ἐγγράφως ἔμαθον περὶ τῶν γεγονότων τούτων παρὰ τῶν αὐτοπτῶν γενομένων μαρτύρων καὶ ἄλλων διδασκάλων τοῦ εὐαγγελικοῦ λόγου. Οἱ συγγραφεῖς οὗτοι, περὶ ὧν λαλεῖ ὁ Λουκᾶς, δὲν εἶναι οἱ συγγραφεῖς τῶν ἀποκρύφων εὐαγγελίων, ἅτινα παρεδέχοντο οἱ αἰρετικοί· διότι τοιαῦτα εὐαγγέλια δὲν ὑπῆρχον εἰς ἐπὶ τότε· ἀλλ' ὁμιλεῖ περὶ τινῶν χριστιανῶν, οἵπερ ἀκούσαντες ἱστορουμένους τοὺς λόγους καὶ τὰς πράξεις τοῦ Κυρίου, ἐπεχείρησαν ὑπὸ ζήλου νὰ συγγράψωσι ταῦτα· ὅθεν συνέταξαν ἱστορίας οὐχί

(α) Παρὰ Θεοφυλάκτῳ.

(β) Λουκ. κδ'. 13—18.

(γ) Πρὸς Τιμῆν. β'. δ'. 11. Πρὸς Φιλίπ. εβ. εδ'. Πρὸς Κολοσ. δ'. 14.

(δ) Πράξ. ις'. 8. καὶ ιςεξ'.

κατὰ πάντα ἀκριβείς καὶ βεβαίαις. Ἡθέλησε λοιπὸν ὁ Λουκᾶς πρὸς τὰς ἱστορίας ταύτας, τὰς συντεταγμένας ὑπὸ συγγραφῶν ἀνευ κύρους καὶ μὴ ἀκριβείας, νὰ ἀντιτάξῃ τὸ ἑαυτοῦ Εὐαγγέλιον, ὅπερ παρέλαβε παρὰ τοῦ Παύλου καὶ τῶν Ἀποστόλων, μαρτύρων γενομένων πιστῶν καὶ βεβαίων ὧν περιέχει συμβάντων. Ἐξετάζοντες δὲ τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον ὑπὸ γενικὴν τινα ἔποψιν, δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι ὁ σκοπὸς τοῦ θείου αὐτοῦ συγγραφῆος εἶναι νὰ ἀποδείξῃ ἐκ τοῦ συνόλου τῶν πράξεων καὶ πασῶν τῶν περιστάσεων τοῦ βίου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι αὐτὸς οὗτος Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖος εἶναι ὁ ἀληθὴς πάντων τῶν ἀνθρώπων σωτὴρ.

Πάντες οἱ κριτικοὶ, ἀρχαῖοί τε καὶ νεώτεροι, συμφωνοῦσιν ὅτι τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Λουκᾶ ἐγράφη κατ' ἀρχὰς ἑλληνιστί· καὶ τῆς γνώμης ταύτης τὴν ἀλήθειαν ἐπικυροῦσιν οἱ ἔσωτεροι τῆς βίβλου χαρακτῆρες. Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα τοῦ Λουκᾶ εἶναι πολὺ καθαρῶτερα τῆς τῶν ἄλλων Εὐαγγελιστῶν, ὡς παρετήρησεν ὁ Ἱερώνυμος (α)· καὶ τοῦτο γίνεται καταφανὲς καὶ εἰς τὸν τὰς πρώτας γνώσεις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἔχοντα· ὁ πρόλογος μάλιστα, διὰ τὸν ἐν αὐτῷ καθαρὸν ἑλληνισμὸν, ἄξιος θεωρεῖται πολλῶν Ἑλλήνων ἱστορικῶν. Ἀλλ' ὅμως εὐρίσκεται ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ καὶ πληθὺς ἑβραϊσμῶν ὁ δὲ Γρότιος (β) καὶ τινες συριασμοὺς καὶ λατινισμοὺς ἐσημείωσεν· ἀλλ' ὁμολογεῖ συγχρόνως ὅτι τὸ ὄρος τοῦ Λουκᾶ εἶναι μᾶλλον διωρθωμένον καὶ κομψότερον, ἢ τὸ τῶν λοιπῶν συγγραφῶν τῆς Κ. Δ., καὶ ἀποδίδει τοῦτο εἰς τὴν τοῦ Λουκᾶ μελέτην περὶ τοὺς Ἑλληνας ἰατρούς.

Ὁ Λουκᾶς ἔγραψε τὸ Εὐαγγέλιον ἐν Ἀχαΐᾳ, ὡς ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς (γ) καὶ ὁ Ἱερώνυμος (δ) δοξάζουσι, χάριν Θεοφίλου τινός (ε), ἵνα πληροφορήσῃ αὐτὸν ἀσφαλέστερον περὶ τῆς Χριστιανικῆς πίστεως. Ὁ δὲ Θεόφιλος οὗτος φαίνεται ὅτι ἦτο Ῥωμαῖός τις τῶν ἐπιφανῶν, ὡς εἰκάζεται ἐκ τοῦ ἀποδιδομένου αὐτῷ

(α) Epist. 145. ad Damas.

(β) Praefat. in Luc.

(γ) Ναζ. ἐν Ἑπ. λθ.

(δ) In Matth. prolog. Comment.

(ε) Λουκ. α. 1-4.

ἐπιθέτου κράτιστος (optimus), καὶ ὅτι προσῆλθεν εἰς τὸν χριστιανισμόν ἐκ τῆς θρησκείας τῆς ἐθνικῆς. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Εὐαγγελιστὴς λέξει μὲν τινὰς ἑβραϊκὰς, ὡς ἀγνώστους, διὰ τῶν ἀντιστοιχῶν ἐλληνικῶν ἐκφέρει, καὶ τόπους τινὰς τῆς Παλαιστίνης ἀκριβέστερον ἐρμηνεύει· τὰς δὲ πόλεις τῆς Ἰταλίας, ὑποτιθεὶς αὐτάς ὡς γνωστὰς τῷ Θεοφίλῳ, ἄνευ ἐπεξηγήσεώς τινος ἀναφέρει ἐν τῇ βιβλῷ τῶν Πράξεων, ἥτις ἀποτελεῖ ἐν ὅλῳ σύγγραμμά μετὰ τοῦ Εὐαγγελίου, οὗτινος εἶναι τὸ δεῦτερον μέρος.

Δυσχερέστατον εἶναι νὰ προσδιορίσωμεν ἀκριβῶς τὴν ἐποχὴν, ἐν ἣ ὁ Λουκᾶς ἔγραψε τὸ ἑαυτοῦ Εὐαγγέλιον. Τὰ πλείεστα τῶν ἐλληνικῶν χειρογράφων φέρουσι σεσημειωμένον τὸ ἰε' ἔτος μετὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ Σωτῆρος, ἥτοι τὸ μὴ τῆς χριστιανικῆς χρονολογίας· ἀλλὰ δὲν φαίνεται πιθανόν ὅτι ὁ Λουκᾶς ἦτο τότε μετὰ τοῦ ἀποστόλου Παύλου καὶ τοῦτο ἀρκεῖ ἵνα μὴ παραδεχθῶμεν τὴν εἰρημένην χρονολογίαν. Ἄλλοι δὲ νομίζουσιν ὅτι ἡ χρονολογία τῆς τοῦ Εὐαγγελίου συγγραφῆς δύναται νὰ τεθῆ ἀσφαλέςτερον περὶ τὸ ἔτος ξγ', καθ' ὃν χρόνον λήγει ἡ ἱστορία τῶν Πράξεων (α). Καὶ τῷ ὄντι, ἐάν θεωρήσωμεν τὰς Πράξεις ὡς ἐν καὶ τὸ αὐτὸ σύγγραμμά ὄν μετὰ τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ ἐν ταῖς Πράξεσιν ἱστορία καταπαύει περὶ τὸ ἔτος ξγ', ἥτοι κατὰ τὸ δεῦτερον ἔτος τῆς τοῦ Παύλου ἐν Ῥώμῃ φυλακίσεως, πολὺ πιθανὴ φαίνεται ἡ γνώμη ὅτι τὸ Εὐαγγέλιον ἐγράφη μικρὸν πρὸ ταύτης τῆς ἐποχῆς· διότι, καθὼς κριτικαί τινες ἐσημείωσαν, ἐπειδὴ τὰ δύο ταῦτα βιβλία, τὸ τε Εὐαγγέλιον καὶ αἱ Πράξεις, ἀκριβῶς συνέχονται μετ' ἀλλήλων καὶ πρὸς τὸ αὐτὸ πρόσωπον γράφονται, τὸν Θεοφίλον, μεγάλην πιθανότητα ὑπάρχει ὅτι ἀμφότερα τὰ σύγγράμματα εἶναι καρπὸς τῆς τοῦ Λουκᾶ ἐν Ῥώμῃ διατριβῆς, καὶ ὅτι εἰς τὴν συγγραφὴν ἑκατέρου δὲν διτλήθη ἐν τῷ μεταξύ μακρὸν χρόνον διάστημα.

Ὁ Λουκᾶς ἐπαγγέλλεται μεγάλην ἀκριβείαν, καὶ διὰ τοῦτο ἀνατρέχει εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν εὐαγγελικῶν πραγμάτων μέχρι τῆς γεννήσεως τοῦ βαπτιστοῦ Ἰωάννου καὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ

(α) Estius in II, Corinth. VIII. — Grotius, Praefat. in Luc.

ἀναφέρει τὰ πράγματα καθ' ἣν ἠκολούθησαν τάξιν. Ἐρωθεὶς, ἀκριβῶς, καθελθὼς, εἶναι τῆς διηγήσεως αὐτοῦ τὰ ἰδιώματα, καὶ ὁ Εὐαγγελιστὴς βεβαιῶν τὸν Θεόφιλον ὅτι πέμπει πρὸς αὐτὸν πλήρη διήγησιν τῶν πραγμάτων, ἅπερ ἐδιδάχθη γενόμενος χριστιανός. Καὶ διακρίνει μὲν ὁ Λουκᾶς ἐν ταῖς πρώταις ἐκείναις συγγραφαῖς τὸ ἀληθὲς ἀπὸ τοῦ ψευδοῦς, τὸ βέβαιον ἀπὸ τοῦ ἀβεβαιοῦ· ἀλλ' ἡ κυρία καὶ πρωτίστη πηγὴ τοῦ Εὐαγγελίου αὐτοῦ εἶναι ἡ διδασκαλία τοῦ ἀποστόλου Παύλου, οὗτινος ὑπῆρξε μαθητὴς καὶ ἀκόλουθος καὶ συνοδοιπόρος. Ἴδου δὲ κατὰ τοὺς κριτικούς ἡ διάταξις τῆς συγγραφῆς τοῦ Λουκᾶ. Γινώσκει τὰ Εὐαγγέλια τῶν πρὸ αὐτοῦ δύο, Ματθαίου καὶ Μάρκου· διότι πολλὰ τῶν παρ' ἐκείνοις χωρίων εὐρίσκονται ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ αὐτοῦ. Ἀκολουθεῖ ἐξίσου ἀμφοτέρους εἰς τὴν διδασκαλίαν καὶ τοὺς λόγους τοῦ Κυρίου· ἀλλ', ὡσάκις πρόκειται νὰ σημειώσῃ τὴν τάξιν τῶν γεγονότων, καὶ νὰ προσδιορίσῃ ἀκριβῶς ἰδίαις τινὰς περιστάσεις, προσκολλᾶται μᾶλλον εἰς τὸν Μάρκον, ὃν καὶ ὑπερβαίνει κατὰ τοῦτο. Προσθέτει, παραδείγματος χάριν, ἐν τῇ διηγήσει τοῦ πάθους ὅτι ὁ ἕτερος τῶν δύο συνεσταυρωμένων κακούργων ἐπετίμησε τὸν ἕτερον διὰ τὰς ὑβρεῖς αὐτοῦ πρὸς τὸν Σωτῆρα, ἀθῶον ὄντα (α) ὅτι ἐν τῷ μνήματι τοῦ Χριστοῦ ἦσαν δύο ἄγγελοι (β). Ὅταν δὲ γεγονός τι ἀπαντᾷται ἱκανῶς περιγεγραμμένον παρὰ τῷ Ματθαίῳ, ἀρκεῖται, ὡς ὁ Μάρκος, νὰ ἐπιπέμῃ ἢ νὰ ὑποθέσῃ αὐτὸ γνωστὸν ἐν τῇ διηγήσει αὐτοῦ. Ἀποκαθιστᾷ δὲ πάντα τὰ παραλειφθέντα ὑπὸ τοῦ Μάρκου, καὶ τάττει ταῦτα εἰς τὴν πρόπουσαν καὶ ἀρμοδίαν τάξιν· καὶ, εἰ παρέτρεξεν αὐτός τινα ἐν σιωπῇ, προέρχεται τοῦτο, διότι δὲν ἤρμोजον εἰς ὃν προέθετο σκοπὸν. Συναριθμοῦνται δ' ἐν τούτοις πάντες οἱ χαρακτῆρες, οἵτινες ἐφάνιντο εὐνοοῦντες τὴν τῶν Ἰουδαίων περὶ ἐκυτῶν δόξαν ὡς τῶν ἐκλεκτῶν ὄντων τοῦ Θεοῦ, ἣν σπουδάζει πάντοτε νὰ ἐξαλείψῃ τρόπον τινὰ ἐκ τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ· διότι τὴν γενεαλογίαν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ δὲν καταπαύει εἰς τὸν πατριάρχην Ἀβραάμ, ὡς ὁ Ματθαῖος, ἀλλ' ἐπεκτείνει αὐτὴν μέχρι

(α) Λουκ. κγ' 39. 40.

(β) Λουκ. κδ' 4.

τοῦ Ἀδάμ, καὶ, ἐν ᾧ ὁ Ματθαῖος ἀσχολεῖται μόνον περὶ τὴν κλη-
σιν τῶν ἑβ' Ἀποστόλων, ὡς παριστάνων τὰς δώδεκα φυλάς τοῦ
Ἰσραὴλ, φροντίζει νὰ περιγράψῃ τὴν ἀποστολὴν τῶν ὀβ' μαθητῶν,
ἧτις φαίνεται ἔχουσα εὐρύτερόν τινα σκοπὸν. Εἰ δὲ ὁ Λουκᾶς πα-
ρέλιπέ τινα μνημονευθέντα ὑπὸ τῶν πρὸ αὐτοῦ, πόσα ὅμως πλειό-
τερα δὲν ἰστόρησε, περὶ ὧν ἐκεῖνοι ἐτήρησαν βαθεῖαν σιωπὴν; Οὐ-
τω, πλὴν τῆς γεννήσεως Ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ (α), τοῦ εὐαγγε-
λισμοῦ τῆς Παρθένου (β), πάντων τῶν περιστατικῶν κατὰ τὴν
γέννησιν τοῦ Σωτῆρος (γ), τοῦ βίου αὐτοῦ ἐν Ναζαρέτ καὶ τῆς πα-
ραστάσεως αὐτοῦ ἐν τῷ ναῶ (δ), πολλὰ ἄλλα γεγονότα, περιε-
χόμενα ἐν τοῖς κεφαλαίοις θ'—κ', ὑπὸ μόνου τοῦ Λουκᾶ ἀναφέ-
ρονται, καθὼς εὐκόλως δύναται τις νὰ πληροφορηθῆ, ἐξετάζων
συμφωνίαν τινὰ τῶν Εὐαγγελίων ὥστε τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Λουκᾶ
δικαίως δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς τὸ συμπλήρωμα τῶν τοῦ Ματ-
θαίου καὶ Μάρκου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Περὶ τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου.

Ὁ θεῖος ἀπόστολος καὶ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης ἦτο υἱὸς τοῦ
ἀλιεῦς Ζεβεδαίου καὶ τῆς Σαλώμης, καὶ ἀδελφὸς Ἰακώβου τοῦ
πρεσβυτέρου ἢ μεῖζονος (ε), μετεργόμενος καὶ αὐτὸς, ἕως οὗ ἐκλή-
θη ἀπόστολος, τὴν ἀλιευτικὴν (ζ). Ὁ Σωτὴρ ἔδειξε πάντοτε ἰδίαν
τινὰ φιλίαν καὶ ἀγάπην πρὸς τὸν Ἰωάννην ὅθεν καὶ διακρίνει οὗ-
τος ἐνίοτε ἑαυτὸν διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ μαθητοῦ ἐκείνου, ὃν ἠ-
γάπα ὁ Ἰησοῦς (η). Καὶ σημεῖα δὲ τῆς ἰδιαίτερας ταύτης ἀγάπης
ἔδωκεν εἰς τὸν Ἰωάννην ὁ Κύριος πολλάκις, καθὼς ὅτε παρέλαβεν

(α) Λουκ. α. 5—25. (β) Λουκ. α. 26—80. (γ) Λουκ. β. 1—20. (δ) Λουκ.
β. 22—52.

(ε) Ματθ. δ'. 21. ε. 2.

(ζ) Ματθ. δ'. 22.

(η) Ἰωάν. κα. 7. 20.

αυτόν εἰς τὴν μεταμόρφωσιν (α), καὶ εἰς τὴν κατ' ἰδίαν προσευχὴν μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἰακώβου καὶ τοῦ Πέτρου (β), καὶ ἐπὶ τοῦ μυστικοῦ δειπνοῦ συνεχώρησε νὰ ἀνακληθῆ εἰς τὸν κόλπον αὐτοῦ (γ).

Μετὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ Σωτῆρος ἐδίδαξεν ὁ Ἰωάννης ἐν Σαμαρείᾳ (δ)· ἔπειτα καὶ ἐν Ἀσίᾳ, διατρίψας πολὺν χρόνον ἐν Ἐφέσῳ (ε).

Κατὰ δὲ τὸν ἐπὶ Δομιτιανοῦ διωγμὸν, ἐν ἔτει σωτηρίῳ 95, ἐξώσθη τῆς Ἐφέσου καὶ ἀπήχθη εἰς Ῥώμην, ὅπου κατεδικάσθη νὰ εἰσελθῆ εἰς δοχεῖον ζέοντος ἐλαίου, ἀλλὰ κατὰ θεϊὰν δύναμιν ἐξήλθεν ἐξ αὐτοῦ σώος καὶ ἀβλαβής, μᾶλλον δὲ καθαρώτερος καὶ εὐρωστότερος, ἢ ὅσον ἦτο εἰσελθὼν (ζ). Ἐκ δὲ τῆς Ῥώμης ἐξωρίσθη εἰς Πάτμον, ὅπου ἔγραψε τὴν Ἀποκάλυψιν (η). Ἄλλ' οὐδὲ δύο ἔτη διέμεινεν ἐν ταύτῃ τῇ ἐξορίᾳ· διότι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ

(α) Ματθ. ιζ'. 1. 2.

(β) Ματθ. κς'. 36. καὶ ἐψξ.

(γ) Ἰωάν. ιγ'. 23. καὶ 20.

(δ) Πράξ. ἡ. 14—16.

(ε) Νικηφ. Καλλ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. β'. κεφ. 42. « Ἰστοροῦται δ' οὖν, ὡς ὁ θεό-
 » τας αὐτος εὐαγγελιστῆς [Ἰωάννης] μετὰ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἄνοδον Ἰησοῦ, συνῆν
 » τῇ μητρὶ τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ κατὰ Σιών οἴκῳ αὐτοῦ ἄχρι τῆς πρὸς Κύριον ἐκδημίας
 » αὐτῆς· ἔπειτα δὲ ἐν Ἀσίᾳ γενόμενον, εὐαγγελίσασθαι τὸν Χριστὸν, ἔνθα καὶ τὸν
 » νῶν τῆς Ἀρτέμιδος καταδάφισεν ».

(ζ) Tertullian, de praescript. haeretic. c. 36. « Apostolus Johannes postea-
 » quam in oleum igneum immersus, nihil passus est, in insulam rel-gatur ».
 — Hieronym. advers. Jovinian. l. I. c. 14. « Refert Tertullianus quod a Nerone
 » missus in ferventis olei dolium, purior et vegetior exiit, quam intraverit ».

(η) Εὐσέβ. ἐν Χρον. εἰς τὸ ἔτ. ιδ' τοῦ Δομιτιαν. « Ἰωάννην τὸν θεολόγον ἀπό-
 » στολον ἐν Πάτμῳ τῇ νήσῳ περιώρισεν, ἔνθα τὴν ἀποκάλυψιν ἐώρακεν, ὡς ὁ ἄγιος
 » Εἰρηναῖός φησι ». — Hieronym. de scriptt. eccll. c. 10. « Quarto decimo anno
 » secundam post Neronem persecutionem movente Domitiano, in Patmum ἡ-
 » legatus, scripsit Apocalypsin ». — Ωριγέν. εἰς Ματθ. σελ. 417. ἐκδ. Huet
 » Ὁ δὲ Ῥωμαίων βασιλεὺς, ὡς ἡ παράδοσις διδάσκει, κατεδίκασε τὸν Ἰωάννην,
 » μαρτυροῦντα διὰ τὸν τῆς ἀληθείας λόγον, εἰς Πάτμον τὴν νῆσον ». — Νικηφ.
 Καλλ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. β'. κεφ. 42. « Ἐν δὲ τῷ κατὰ Δομιτιανὸν διωγμῷ ἐν
 » Πάτμῳ τῇ νήσῳ ὑπερῶριξ καταδικασθῆναι, τῷ τετάρτῳ καὶ δεκάτῳ ἔτει αὐτοῦ
 » τῆς ἡμέρας ».

Δομιτιανού (α) ὁ διάδοχος αὐτοῦ Νερούας ἀνεκάλεσε πάντας τοὺς ὑπ' ἐκείνου ἐξορισθέντας, καὶ οὕτως ὁ Ἰωάννης ἐπανῆλθεν εἰς Ἔφεσον ἐν ἔτει 97, ἑκατοντούτης τὴν ἡλικίαν (β).

Ἐζήσθη δὲ μέχρι τοσοῦτον ἐσχάτου γήρωσ, ὥστε ἤρχετο εἰς τὴν σὺναξιν τῶν πιστῶν βασταζόμενος ὑπὸ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, καί, ἐπειδὴ δὲν ἐδύνατο πλέον νὰ ἐκτείνηται εἰς μακρὰς ὁμιλίαις, ἔλεγε μόνον πρὸς τὸν λαόν· «Τέκνα μου ἀγαπητὰ, ἀγαπάτε ἀλλήλους» (γ). Ἀπέθανε δὲ ἐν Ἐφέσῳ τὸ γ' ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Τραϊανου, σωτήριον δὲ ρ', κατὰ μὲν τινες, ἐν ἡλικίᾳ 98', κατὰ δὲ ἄλλους, 97', ἢ καὶ 96' ἔτων (δ).

Ὁ ἀπόστολος Ἰωάννης πολλὰς ἔλαβεν ἀφορμὰς νὰ γράψῃ τὸ ἑαυτοῦ Εὐαγγέλιον. Καὶ πρῶτον μὲν οἱ ἐπίσκοποι καὶ πιστοὶ τῆς Ἀσίας, ἐπιθυμοῦντες νὰ ἔχωσι γραπτὰ ὅσα ὁ Ἀπόστολος ἐδίδασκεν αὐτοὺς ἀπὸ ζώσης φωνῆς, παρεκάλεσαν αὐτὸν νὰ γράψῃ τὸ Εὐαγγέλιον (ε). Ἐπειτα δὲ καὶ αὐτὸς ἤθελε νὰ ἀναίρεσῃ τὴν βλάσφη-

(α) Ἐν ἔτει 96.

(β) Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. γ' κεφ. 23. «Ἐπὶ τούτοις κατὰ τὴν Ἀσίαν ἔτι τῷ βίῳ περιλειπόμενος αὐτὸς ἐκεῖνος, ὃν ἠγάπα ὁ Ἰησοῦς, ἀπόστολος ὄμου καὶ εὐαγγελιστῆς Ἰωάννης, τὰς αὐτῶν διεῖπεν ἐκκλησίας, ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν νῆσον μετὰ τὴν Δομιτιανοῦ τελευτηνὴ ἐπανελθὼν φυγῆς».

(γ) Hieronym. in Galat. VI.

(δ) Εὐσεβ. ἐνθα ἀνωτέρω· «Ὅτι δὲ εἰς τούτους ἔτι τῷ βίῳ περιθῶν [Ἰωάννης], ἀπόχηρ διὰ δύο πιστώσασθαι τὸν λόγον μαρτύρων πιστῶν δ' ἂν εἶεν οὗτοι τῆς ἐκκλησιαστικῆς πρεσβυτέρων ὀρθοδοξίας· οἱ δὲ τοιοῦτοι Εἰρηναῖος καὶ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς ὧν ὁ μὲν πρότερος ἐν δευτέρῳ τῶν πρὸς τὰς αἰρέσεις ὡδέ πως γράφει κατὰ λέξιν· Καὶ πάντως οἱ πρεσβύτεροι μαρτυροῦσιν, οἱ κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἰωάννην τῷ τοῦ Κυρίου μαθητῆ συμβεβηκότες, παραδεδοκῆναι τὸν Ἰωάννην παρῆμειν γὰρ αὐτοῖς μέχρι τῶν Τραϊανου χρόνων. Καὶ ἐν τρίτῳ δὲ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως ταῦτό τοῦτο δηλοῖ διὰ τούτων. Ἀλλὰ καὶ ἢ ἐν Ἐφέσῳ ἐκκλησία ὑπὸ Παύλου μὲν θεμελιωμένη, Ἰωάννου δὲ παραμείναντος αὐτοῖς μέχρι τῶν Τραϊανου χρόνων, μάρτυς ἀληθῆς ἐστὶ τῆς τῶν Ἀποστόλων παραδόσεως».

(ε) Κλήμ. Ἀλεξανδρ. παρ' Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. γ' κεφ. 24. «Παρακληθέντα δὲ ὄν τούτων ἕνεκα φησὶ τὸν ἀπόστολον Ἰωάννην . . . τὰ κατὰ τοῦτον πεπραγμένα τῷ Σωτήρι . . . τῷ κατ' αὐτὸν Εὐαγγελίῳ παραδοῦναι. — Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ζ' κεφ. 14. «Τὸν μὲντοι Ἰωάννην . . . προτραπέντα ὑπὸ τῶν γνωρίμων, πνεύματι θεοφορηθέντα, πνευματικῶν ποιῆσαι Εὐαγγέλιον. — Hieronym. prolog. in Matth. «Ecclesiastica narrat historia, cum a fratribus co-geretur ut scriberet, ita facturum se respondisse, si indicto jejunio in com-

μον πλάνην τοῦ Κηρίνου, τοῦ Ἐθίωνος, τῶν Νικολαιτῶν καὶ ἄλλων ἀναφρανέντων τότε αἰρετικῶν, τῶν ὑποίων οἱ πλεῖστοι ἤρνούντο τὴν θεότητα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ (α). Καὶ τρίτον, ἔγραψε τὸ Εὐαγγέλιον ἐν ἀναπληρώσει τὰ ὑπὸ τῶν ἄλλων Εὐαγγελιστῶν παρελειφθέντα, καὶ μάλιστα ὅς' ἀπέβλεπον τοὺς πρώτους χρόνους τῆς τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας, περὶ ὧν ἐκεῖνοι ὀλίγα τινα εἶπον, περιορισθέντες καὶ οἱ τρεῖς νὰ ἱστορήσωσι τὰ ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος πεπραγμένα, ἀφ' οὗ Ἰωάννης ὁ βαπτιστὴς ἐβλήθη ὑπὸ τοῦ Ἡρώδου εἰς φυλακὴν (β). Καὶ τῷ ὄντι, ἐκ τῶν δεκαεπτὰ πρώτων κεφαλαίων τοῦ Εὐαγγελίου αὐτοῦ ὁ Ἰωάννης μόνον τοὺς στίχους

» mune omnes Deum deprecarentur. Quo exemplo, revelatione saturatus, illud proæmium e coelo veniens eructavit ».

(α) Hieronym. de scriptt. eccl. c. 9. » Johannes apostolus . . . novissimus » omnium scripsit evangelium, rogatis ab Asiae episcopis, adversus Cerinthum, aliosque haereticos, et maxime tunc Ebionitarum dogma consurgens, » quiasserunt Christum ante Mariam non fuisse; unde et compulsus est divinum ejus nativitatem edicere ». — Iren. advers. haeres. lib. III. c. 11. « Hanc fidem annuntians Joannes Domini discipulus, volens per evangelii annuntiationem auferre eum, qui a Cerintho inseminatus erat hominibus, errorem, » et multo prius ab his, qui dicuntur Nicolaitae, qui sunt vulsio ejus, quae falso cognominatur scientia, ut confunderet eos et suaderet, quoniam unus Deus, » qui omnia fecit per verbum suum; . . . sic inchoavit in ea, quae est secundum evangelium, doctrina; In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum ». κτλ.

(β) Κλήμ. Ἀλεξ. παρ' Εὐσεβ. ἐνθα ἀνωτέρω. » Τὸν ἀπόστολον Ἰωάννην, τὸν ὑπὸ τῶν προτέρων Εὐαγγελιστῶν παρασιωπηθέντα χρόνον, καὶ τὰ κατὰ τοῦτον πεπραγμένα μίνα τῷ Σωτῆρι [ταῦτα δ' ἦν τὰ πρὸ τῆς τοῦ βαπτιστοῦ καθείρξεως] τῷ κατ' αὐτὸν Εὐαγγελίῳ παραδόναι . . . Οὐκοῦν ὁ μὲν Ἰωάννης τῆ τοῦ κατ' αὐτὸν Εὐαγγελίου γραφῆ τὰ μηδέπω τοῦ βαπτιστοῦ εἰς φυλακὴν βεβλημένου πρὸς τοῦ Χριστοῦ πραχθέντα παραδίδωσιν· οἱ δὲ λοιποὶ τρεῖς Εὐαγγελισταὶ τὰ μετὰ τὴν εἰς τὸ δεσμοκτήριον καθείρξιν τοῦ βαπτιστοῦ μνημονεύουσι ». — Hieronym. de scriptt. eccl. c. 9. « Sed et aliam causam hujus scripturae ferunt, quod quum legisset Matthaei, Marci et Lucae volumina, probaverit quidem textum historiae, » et vera eos dixisse firmaverit, sed unius tantum anni, in quo et passus est, » post carcerem Johannis, historiam texuisse. Praetermisso itaque anno, cujus » acta a tribus exposita fuerant, superioris temporis, antequam Johannes clauderetur in carcerem, gesta narravit, sicut manifestum esse poterit his, » qui diligenter quatuor evangeliorum volumina legerint. Quae res etiam divinitus, quae videtur Johannis esse cum ceteris, tollit ».

εἰκοσι καὶ ἓνα τοῦ ς' κεφαλαίου ἔχει κοινούς πρὸς τὰ ἄλλα Εὐαγγέλια.

Κοινῶς πιστεύεται ὅτι ὁ Ἰωάννης ἔγραψε τελευταῖος τῶν πρὸ αὐτοῦ τριῶν ἄλλων Εὐαγγελιστῶν καὶ εἶναι αὕτη ὁμόφωνος γνώμη τῶν ἀρχαίων. Ὁ Εὐσέβιος λέγει (α') » Ἦδη δὲ Μάρκου καὶ » Λουκᾶ τῶν κατ' αὐτούς Εὐαγγελίων τὴν ἐκδοσιν πεποιημένων, » Ἰωάννην φασὶ τὸν πάντα χρόνον ἀγράφῳ κερημένον κηρύγματι, » τέλος καὶ ἐπὶ τὴν γραφὴν ἔλθειν τοιαύδε χάριν αἰτίας. Τῶν » προαναγραφέντων τριῶν εἰς πάντας ἤδη καὶ εἰς αὐτὸν διαδεδο- » μένων, ἀποδέξασθαι μὲν φασιν, ἀλήθειαν αὐτοῖς ἐπιμαρτυρή- » σαντα, μόνην δὲ ἄρα λείπεσθαι τῇ γραφῇ τὴν περὶ τῶν ἐν πρώ- » τοις καὶ κατ' ἀρχὴν τοῦ κηρύγματος ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ πεπραγ- » μένων διήγησιν ». Οὕτω καὶ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς λέγει ῥητῶς (β') » Τὸν μὲντοι Ἰωάννην ἔσχατον συνιδόντα ὅτι τὰ σω- » ματικά ἐν τοῖς Εὐαγγέλοις δεδήλωται, προτραπέντα ὑπὸ τῶν » γνωρίμων, πνεύματι θεοφορηθέντα, πνευματικῶν ποιῆσαι Εὐαγγ- » γέλιον». Ἀλλὰ κατὰ ποίαν ἐποχὴν ἀκριβῶς ἔγραψεν ὁ Ἰωάννης τὸ ἑαυτοῦ Εὐαγγέλιον; Εἶναι τοῦτο ζήτημα, περὶ οὗ διαφοροῦσιν οἱ ἐρμηνευταί. Ἡ δὲ γνώμη, ἡ μᾶλλον παραδεδεγμένη παρὰ τοῖς χρονολόγοις, εἶναι ἡ προσδιορίζουσα τὴν συγγραφὴν περὶ τὸ 98 ἔτος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, πρῶτον δὲ τῆς βασιλείας τοῦ Τραϊανοῦ, ἐξήκοστον δὲ πέμπτον μετὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ Σωτῆρος. Καὶ τὰ μὲν χειρόγραφα διάφορον φέρουσι χρονολογίαν κοινῶς δὲ συμφωνοῦσι πάντες ὅτι ὁ Ἰωάννης ἔγραψεν ἐν ἡλικίᾳ πολὺ προγε-θηκυῖα.

Τὸ ζήτημα περὶ τοῦ τόπου τῆς συγγραφῆς ἐξαρτᾶται σχεδὸν ἀπὸ τοῦ ζητήματος περὶ τοῦ χρόνου. Ἀρχαῖοι τινες καὶ πολλοὶ τῶν νεωτέρων δοξάζουσιν ὅτι τὸ Εὐαγγέλιον ἐγράφη ἐν τῇ νήσῳ Πάτμῳ, ἐξορίστου ἐν αὐτῇ ὄντος τοῦ Ἀποστόλου· ἀλλὰ κατὰ κοινοτέραν γνώμην λέγεται ὅτι ἐγράφη ἐν Ἐφέσῳ, μετὰ τὴν ἐπάνοδον τοῦ Ἰωάννου ἐκ τῆς ἐξορίας. Ἡ δὲ Σύνοψις ἐπίτομος τῆς

(α) Ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. γ', κεφ. 24.

(β) Παρ' Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. ς', κεφ. 14.

θείας Γραφῆς, παλαιᾶς καὶ νέας Διαθήκης, ἡ ἀποδιδόμενη εἰς τὸν ἅγιον Ἀθανάσιον, φαίνεται ὅτι θέλει νὰ συμβιβασῇ τὰς δύο ταύτας γνώμας, ὅταν λέγῃ » Τὸ δὲ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον » ὑπηρευῆται τε ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἀγίου Ἰωάννου τοῦ ἀποστόλου καὶ » ἡγαπημένου, ὄντος ἐξορίστου ἐν Πάτμῳ τῇ νήσῳ, καὶ ὑπὸ τοῦ » αὐτοῦ ἐξεδόθη ἐν Ἐφέσῳ διὰ Γαίου τοῦ ἀγαπητοῦ καὶ ξενοδόχου » τῶν Ἀποστόλων, περὶ οὗ καὶ Παῦλος, Ῥωμαϊκῶν γράφων, φησὶν » Ἀσπάζεταιται ὑμᾶς Γάιος ὁ ξένος μου καὶ ὅλης τῆς ἐκκλησίας ».

Οἱ κριτικοὶ συμφώνως πάντες παραδέχονται ὅτι ἡ ἀρχικὴ τοῦ Εὐαγγελίου γλῶσσα εἶναι ἡ ἐλληνικὴ καὶ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι οὐδεὶς οὐδέποτε περὶ τούτου ἀμφέβαλλε· διότι οὐδένα ποιούμεθα λόγον περὶ τῆς γνώμης τοῦ Γάλλου κριτικοῦ Ἀρδουίνου (Hardouin), ὅστις φρονῶν ὅτι ὁ Χριστὸς καὶ οἱ Ἀπόστολοι ἐλάλουν λατινιστί, δοξάζει ὅτι καὶ τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον ἐγράφη εἰς λατινικὴν γλῶσσαν. Περὶ τοῦ ὕψους δὲ τοῦ Εὐαγγελίου τούτου Διονύσιος, ὁ ἐπίσκοπος Ἀλεξανδρείας, κρίνει ὡς ἐξῆς (α) » Ἐτι δὲ καὶ τῆς » φράσεως τὴν διαφορὰν ἐστὶ τεκμηριωθῆναι τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τῆς » Ἐπιστολῆς πρὸς τὴν Ἀποκάλυψιν. Τὰ μὲν γὰρ οὐ μόνον ἀπταί- » στως πρὸς τὴν Ἑλλήνων φωνὴν, ἀλλὰ καὶ λογιωτάτα ταῖς λέ- » ξεσι, τοῖς συλλογισμοῖς, ταῖς συντάξεσι τῆς ἐρμηνείας γέγραπται. » Πολλοῦ γε δεῖ βάρβαρόν τινα φθόγγον, ἢ σολοικισμὸν, ἢ ὄλωσ » ἰδιωτισμὸν ἐν αὐτοῖς εὑρεθῆναι· ἐκάτερον γὰρ εἶχεν, ὡς ἔοικε, » τὸν λόγον, ἀμρότερα αὐτῷ χρισμαμένου τοῦ Κυρίου, τὸν τε τῆς » γνώσεως, τὸν τε τῆς φράσεως. »

Ἐάν τις ἀντιπαραβάλλῃ τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Ἰωάννου πρὸς τὸ τοῦ Ματθαίου καὶ Μάρκου καὶ Λουκᾶ, θέλει ἰδεῖ ὅτι, πλὴν ὀλίγων τινῶν γεγονότων, ἅτινα ἐπαναλαμβάνει, ὑποτιθεὶς ἀρκούντως γνωστὰ ὅσα περιέχουσι τὰ τρία πρῶτα Εὐαγγέλια, πλεῖστα ἄλλα νέα διηγεῖται, καὶ πράξεις καὶ λόγους τοῦ Κυρίου· ἔτι δὲ καὶ λεπτομερείας τινὰς, ὑπὸ τῶν πρὸ αὐτοῦ παραλειφθείσας, οἷον τὴν ἱστορίαν τῶν πρώτων χρόνων τῆς τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας μέχρι τῆς φυλακίσεως τοῦ βαπτιστοῦ Ἰωάννου, καὶ διαφόρους τι-

(α) Παρ' Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστῶρ. βιβλ. ζ'. κεφ. 35.

νάς περιστάσεις τοῦ πάθους, τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Σωτῆρος. Παρέρχεται δ' ἐν σιωπῇ, πρὸς τοὺς ἄλλοις, τὴν ἱστορίαν τοῦ δαιμονιζομένου, τοῦ ὁμολογήσαντος τὴν θεότητα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ συναγωγῇ τῆς Καπερναοῦμ, καὶ τῶν δύο δαιμονιζομένων ἐν τῇ γῶρᾳ τῶν Γεργεσηνῶν, οἵτινες τὴν αὐτὴν ὁμολογίαν ἔδωκαν εἰς ταῦτα δὲ τὰ γεγονότα παρῆν καὶ αὐτὸς ὁ Ἰωάννης (α). Ὑποθέτει ἐπίσης γνωστὴν τὴν μεταμόρφωσιν τοῦ Σωτῆρος, εἰς ἣν ὡσαύτως παρευρέθη (β)· δὲν λέγει τι περὶ τοῦ βαπτίσματος τοῦ Σωτῆρος, περὶ τῆς ὁμολογίας τοῦ ἀποστόλου Πέτρου, καὶ πολλῶν ἄλλων. Ἀλλὰ διὰ τί ὁ Ἰωάννης ἀποσιωπᾷ ταῦτα πάντα τὰ γεγονότα καὶ ἕτερα πλείονα, καίπερ ἔχοντα προφανῶς σχέσιν τινὰ καὶ ἀναφορὰν πρὸς ὃν προέθετο σκοπὸν; Τὸν λόγον τῆς τούτων ἀποσιωπήσεως ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου Εὐαγγελιστοῦ δὲν δυνάμεθα κατ' ἄλλον τρόπον νὰ ἐξηγήσωμεν ἀποχρώντως, εἰ μὴ ἐὰν παραδεχθῶμεν ὅτι, ἐπειδὴ ταῦτα πάντα τὰ γεγονότα ἦσαν ἤδη ἱστορημένα εἰς τὰ Εὐαγγέλια τὰ αὐθεντικά καὶ γνωστὰ ὄντα εἰς ἐκείνους, πρὸς οὓς ἔγραφε, δὲν ἠθέλησε νὰ ἐπαναλάβῃ αὐτὰ, προτιμήσας νὰ περιορισθῆ μόνον εἰς ὅσα οἱ ἄλλοι Εὐαγγελισταὶ παρέλειψαν. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον δὲν ἀναφέρει πάσας τὰς ἠθικὰς ἐντολάς τῆς ἐπὶ τοῦ ὄρους ὁμιλίας τοῦ Κυρίου, τὰς ὁποίας γράφουσιν ὁ Ματθαῖος καὶ ὁ Λουκᾶς, περιοριζόμενος νὰ δείξῃ ὅτι ἡ ἠθικὴ αὕτη εἶναι θεία, καὶ ὁ διδάσκαλος αὐτῆς θεὸς καὶ αἰδίας. Καίτοι ἀποδεικνύει τὴν ἀποστολὴν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐκ τῶν θαυμάτων αὐτοῦ· καίτοι λέγει μάλιστα ὅτι πάμπόλλα ἐποίησε θαύματα, ἀλλ' ὅμως δὲν ἀναφέρει, εἰ μὴ πέντε· βεβαίως ἐπειδὴ ἐγίνωσκεν ὅτι τὰ λοιπὰ ἀρκούντως ἐμνημονεύθησαν ὑπὸ τῶν πρώτων Εὐαγγελιστῶν. Δὲν ὁμιλεῖ παντάπασιν περὶ τῶν περιοδειῶν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς τὴν Γαλιλαίαν, τῶν ἀκριβέστατα περιγραφεισῶν ὑπὸ τῶν πρὸ αὐτοῦ· ἀλλὰ διηγεῖται τὰ θαύματα καὶ τὰς θαυμαστάς ὁμιλίας τοῦ Σωτῆρος ἐν Ἰουδαίᾳ καὶ Ἱερουσαλῆμ, περὶ

(α) Μάρκ. α'. 21. καὶ ἐφξ. 29. Μαθ. ἡ. 29. Μάρκ. ε'. 1. καὶ ἐφξ. 37. Λουκ. ἡ. 26. καὶ ἐφξ. 51.

(β) Μαθ. ιζ'. 1. 2. Λουκ. θ'. 28. 29.

ὧν ἐκεῖνοι οὐδόλως ὠμίλησαν. Διότι, εἴαν τις ἐξαιρέσῃ τὴν ἱστορίαν τοῦ πάθους, ἥτις ἐν ἐκάστῳ τῶν τεσσάρων Εὐαγγελίων ἀποτελεῖ τὸ ἀκριβέστερον μέρος, ὁ Ματθαῖος καὶ ὁ Μάρκος περιορίζουσι σχεδὸν ὅλως διόλου τὰς διηγήσεις αὐτῶν ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ, μὴ ἐξερχόμενοι τῶν ὄχθων τῆς λίμνης Γεννησαρέτ ἢ τῶν παρακειμένων τόπων. Ὁ Λουκᾶς τῶ ὄντι ὑπερβαίνει ταῦτα τὰ ὄρια, καὶ ἀκολουθεῖ τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν εἰς τὴν Ἰουδαίαν, διηγούμενος διεξοδικῶς τὰς διαφόρους διδασκαλίας, τὰς κηρυχθείσας ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἐν τοῖς πέριξ τῆς Ἱερουσαλήμ (α) κατὰ τὸν τελευταῖον χρόνον τῆς ἐπὶ γῆς διατριβῆς αὐτοῦ, καὶ παραλειφθείσας ὑπὸ τῶν πρώτων Εὐαγγελιστῶν ἀλλὰ σιωπᾷ, ὡς ἐκεῖνοι, πάντα, ὅσα συνέβησαν ἐν Ἱερουσαλήμ κατὰ τὰς εἰς αὐτὴν περιοδείας τοῦ Χριστοῦ, πρὸ τῆς θριαμβευτικῆς αὐτοῦ εἰσόδου εἰς τὴν μητρόπολιν ταύτην τῶν Ἰουδαίων. Καὶ οἱ τρεῖς φαίνονται ὅτι ἴστανται εἰς τὰ ὄρια τῆς Ἰουδαίας ἢ εἰς τὰς πύλας τῆς Ἱερουσαλήμ, καὶ ἀναμένουσιν ἐκεῖ τὴν ἐπάνοδον τοῦ Σωτῆρος. Ἀλλ' ὁ Ἰωάννης παρακολουθεῖ ἄλλο σχέδιον ὅλως ἀντίθετον μὴ ἐνασχολούμενος εἰς τὰς περιοδείας τοῦ Κυρίου ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ, φαίνεται ὅτι θέλει νὰ συνοδεύσῃ αὐτὸν μόνον ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ. Ἐκ τούτου προέρχεται ὅτι ὅλον σχεδὸν τὸ Εὐαγγέλιον αὐτοῦ πληροῦσιν αἱ ὁμιλίαι καὶ αἱ πράξεις τοῦ θεανθρώπου Ἰησοῦ, καὶ ὅτι ἐκ τῶν πρὸ τοῦ σωτηρίου πάθους γεγονότων δὲν ἀναφέρει εἰ μὴ δύο, περιγραφέντα ἤδη ὑπὸ τῶν προγενεστέρων Εὐαγγελιστῶν, ἥτοι τὸν πολλαπλασιασμὸν τῶν ἄρτων καὶ τὸν ἐπὶ τῆς θαλάσσης περιπάτον τοῦ Χριστοῦ, τὸν ἐπακολουθήσαντα εὐθὺς μετὰ τὸ θαῦμα τῶν ἄρτων (β). Ἀλλὰ καὶ τὰ δύο ταῦτα γεγονότα ἱστορεῖ ἐξ ἀνάγκης, ὡς εἰσαγωγικὰ καὶ ἐρμηνευτικὰ τῶν ὁμιλιῶν τοῦ Σωτῆρος, τῶν πληρουσῶν τὸ λοιπὸν τοῦ κεφαλαίου, περὶ ὧν οἱ πρὸ αὐτοῦ οὐδὲν τι ἐμνημόνευσαν. Τανάπαλιν δὲ προσθέτει εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ μυστικοῦ δείπνου τὴν διήγησιν τοῦ νιπτῆρος· προσδιορίζει τὴν ἐποχὴν τῆς φυλακίσεως τοῦ βαπτιστοῦ Ἰωάννου, ἣν ὁ Ματθαῖος καὶ ὁ Μάρκος δὲν ἀναφέ-

(α) Λουκ. β'. 51—18'. 37.

(β) Ἰωάν. ς'. 1—22.

ρουσιν ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ, καὶ ἀκολουθεῖ τὴν χρονολογικὴν τάξιν τοῦ Λουκᾶ· προσδιορίζει τὸν τόπον, ὅπου ἔγεινεν ἡ τριπλῆ ἄρνησις τοῦ ἀποστόλου Πέτρου, καὶ συμβιβάζει τὴν διήγησιν τῶν τριῶν ἄλλων Εὐαγγελιστῶν περὶ τῶν προσώπων, τῶν προκαλεσάντων τὴν τριπλῆν ταύτην ἄρνησιν· προσδιορίζει ὡσαύτως τὸν χρόνον τῆς ἐμφανίσεως τῶν ἀγγέλων εἰς τὸ μνημεῖον τοῦ Σωτῆρος, λέγων ὅτι ἐνεφανίσθησαν μετὰ τὴν εἰς τὸ μνημεῖον ἄριξιν τῶν ἀγίων γυναικῶν (α)· προσδιορίζει τὰ τέσσαρα πάσχα, ἅτινα ἐώρτασεν ὁ Χριστός, καὶ παρέχει τὸν τρόπον νὰ κατατάξωμεν πάντα τὰ ὑπὸ τριῶν ἄλλων Εὐαγγελιστῶν ἱστορούμενα γεγονότα εἰς χρονολογικὴν τινα τάξιν, καὶ νὰ ὑπαγάγωμεν αὐτὰ εἰς τινα συμφωνίαν. Ἡ ἔκθεσις αὕτη ἀποδεικνύει, ὡς φαίνεται προφανῶς, ὅτι ἄλλως καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ παράδοσις διδάσκει, ὅτι ὁ ἡγαπημένος μαθητὴς τοῦ Κυρίου προτιθεταὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ αὐτοῦ νὰ ἀναπληρώσῃ ὅσα παρέλειψαν οἱ πρὸ αὐτοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Περὶ τῆς τῶν θείων Εὐαγγελίων γνησιότητος καὶ ἀξιοπιστίας.

Ἡ τῶν τεσσάρων θείων Εὐαγγελίων γνησιότης καὶ ἀξιοπιστία ἀποδεικνύεται οὐχὶ μόνον ἐκ τῆς ὑπαρχούσης ἀδιακόπου σειρᾶς τῶν μαρτυριῶν τῶν ἀγίων τῆς Ἐκκλησίας Πατέρων, ἀνατρεχούσης μέχρις αὐτῶν τῶν ἀποστολικῶν χρόνων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἀκριβοῦς ἐξετάσεως πάντων τῶν ἐσωτερικῶν λεγομένων χαρακτήρων τῆς θεοπαράδοτου ταύτης τῶν Εὐαγγελίων τετρακτύος.

Ἐάν τις λάβῃ ἀνὰ χειρας τὰ τέσσαρα Εὐαγγέλια, καὶ ἀναγνώσῃ μετ' ἐπιστασίας τὰ ἐν αὐτοῖς περιεχόμενα, θέλει ἰδεῖ ὅτι συγγραφεῖς αὐτῶν εἶναι ὁ Ματθαῖος, ὁ Μάρκος, ὁ Λουκᾶς καὶ ὁ Ἰωάννης, τὸ γένος Ἰουδαῖοι, οἵτινες δὲν εἶχον πάτριον γλῶσσαν τὴν ἐλληνικὴν· οἵτινες ἔγραφον εἰς ἐλληνισμὸν τινα, τῶν ἐλληνιζόντων Ἰουδαίων ἰδίων, καὶ γέμοντα πάντων τῶν τῆς ἐβραϊκῆς γλώσσης ἰ-

(α) Ἰωάν. κ'. 1—13.

διωτισμῶν οἵτινες διὰ τε τὴν κατάστασιν καὶ τὸ ἐπάγγελμα αὐτῶν δὲν ἐδύναντο νὰ μετέχωσιν ὑψηλοτέρας μαθήσεως καὶ παιδείας· οἵτινες διὰ τοῦτο ἠγνόουν τὰς ἐπιστήμας καὶ τέχνας, καὶ ἄλλας γνώσεις δὲν ἦσαν δεδιδαγμένοι παρὰ τὰς ἐκ τῶν ἁγίων Γραφῶν (α). Αὐτοὶ οὗτοι οἱ ἄνδρες, οἵτινες ἔζων κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς ἰουδαϊκῆς πολιτείας, πρὸ τῆς καταστροφῆς τῆς Ἱερουσαλὴμ, ὑπῆρξαν πάντες ἢ μάρτυρες ὧν δικηγούνηται γεγονότων, ἢ μαθηταὶ τῶν αὐτοπτῶν γενομένων μαρτύρων, ὑφ' ὧν ἐδιδάχθησαν· διὰ τοῦτο ἄρα ἐδυνήθησαν νὰ δώσωσιν εἰς τὰς ἐαυτῶν διηγήσεις τὴν ζωηρὰν καὶ φυσικὴν ἐκείνην περιγραφὴν, τὴν δραματικὴν ἐκείνην μορφήν, ἣν εὐρίσκομεν πάντοτε παρὰ τοῖς συγγραφεῦσι, τοῖς ἱστοροῦσιν ὅσα ἰδίους ὀφθαλμοῖς εἶδον.

Ἐὰν δέ τις, ὅσα λέγουσιν οἱ ἱεροὶ Εὐαγγελισταὶ, ἀντεξετάσῃ πρὸς τὰς γενομένας παρὰ σοφῶν συγγραφέων ἀκριβεῖς περὶ τῶν αὐτῶν πραγμάτων ἐρεύνας, θέλει εὐρεῖ ἐν πᾶσι θαυμασιωτάτην συμφωνίαν, ὡς θέλουσιν ἀποδείξαι τὰ ἐπόμενα.

Οἱ Εὐαγγελισταὶ λαλοῦσι περὶ τῶν ἡγεμόνων τῆς Ἰουδαίας ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, περὶ Ἡρώδου τοῦ μεγάλου, περὶ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Ἀρχελάου καὶ περὶ ἄλλου τινὸς Ἡρώδου, ἐλθόντος εἰς γάμον μετὰ τῆς Ἡρωδιάδος, τῆς γυναικὸς τοῦ ἰδίου αὐτοῦ ἀδελφοῦ· μνημονεύουσι Ποντίου τινὸς Πιλάτου, ἡγεμονεύοντος τῆς Ἰουδαίας κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον, καθ' ὃν ὁ Ἡρώδης ἦτο τετράρχης τῆς Γαλιλαίας, Φίλιππος δὲ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ τετράρχης τῆς Ἰτουραίας καὶ Τραχωνίτιδος, καὶ ὁ Λυσανίας τῆς Ἀβιληνῆς, καὶ ἀναφέρουσι Καϊάφαν τινὰ, ἀρχιερατεύοντα τὸν αὐτὸν χρόνον, καθ' ὃν ὁ Πιλάτος ἡγεμόνευε τῆς Ἰουδαίας. Περὶ τῶν διαφόρων δὲ τούτων προσώπων βεβαιοῦται ὑπὸ τοῦ ἱστορικοῦ Ἰωσήπου, τοῦ κατὰ τὴν αὐτὴν σχεδὸν ἐποχὴν ἀκμασάντος, ὅτι ὑπῆρξαν πάντα καὶ ἡγεμόνευσαν κατὰ τοὺς ὑπὸ τῶν Εὐαγγελιστῶν δηλωμένους χρόνους.

(α) Μόνος ὁ ἱερός Λουκᾶς, ἱατρὸς ὢν, ἔτυχεν, ὡς φαίνεται, σπουδαιοτέρας παιδείας, καὶ διὰ τοῦτο διαφέρει τῶν λοιπῶν τριῶν κατὰ τὸ ἑλληνικώτερον ὄφος τοῦ λόγου, εἰ καὶ μὴ καθαρῶς ὅλως τῶν ἑβραϊκῶν ιδιωτισμῶν.

Οἱ Εὐαγγελισταὶ περιγράφουσι τοὺς Ἰουδαίους ὡς πολὺ ζηλωτὰς ὄντας ὑπὲρ τῶν Γραφῶν αὐτῶν, ὑπὲρ τῆς ἀγιότητος τοῦ ναοῦ, ὑπὲρ τῆς τηρήσεως τῶν νόμων αὐτῶν, καὶ μάλιστα τῶν περὶ τοῦ σαββάτου· ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ὡς πολὺ διεσθαρμένους τὰ ἦθη, ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε οἱ κατηγορήσαντες τῆς μοιχαλίδος γυναικὸς ἐνώπιον τοῦ Σωτῆρος, εὐρέθησαν πάντες τοῦ αὐτοῦ ἐγκλήματος ἔνοχοι. Ἐὰν διατρέξωμεν τὰ ἄλλα μέρη τοῦ πίνακος, ὃν ὑπετύπωσαν οἱ Εὐαγγελισταὶ, θέλομεν ἰδεῖ τοὺς Ἰουδαίους δουρικῶς μὲν προσκλυμένους ὄντας εἰς τὸ γράμμα τοῦ νόμου, παραμελοῦντας δὲ ὅλως τὸ πνεῦμα αὐτοῦ· θέλομεν ἰδεῖ αὐτοὺς φερομένους ὑπὸ ζήλου οὐ κατ' ἐπίγνωσιν εἰς πολλὰς πράξεις βιαίας, ὑποφέροντας μετὰ θλίψεως τὸν ῥωμαϊκὸν ζυγόν, καὶ διαπύρως στενάζοντας ὑπὲρ τῆς ἑαυτῶν ἐλευθερίας, καθὼς προφανῶς ἀποδεικνύει ἡ γενομένη πρὸς τὸν Χριστὸν σοφιστικὴ ἐρώτησις περὶ τοῦ κήνσου τοῦ Καίσαρος· ἐν ἐνὶ λόγῳ, θέλομεν εὐρεῖ τοὺς Ἰουδαίους λαὸν δούλον, ἀπειλοῦντα νὰ συντρίψῃ τὰς ἀλύσεις, καὶ μέλλοντα νὰ ἀνάψῃ τὴν πυράν, ἥτις διέσφειρεν ἔπειτα τὰς πόλεις αὐτοῦ καὶ τὸν ναόν. Τοιοῦτοι εἶναι οἱ Ἰουδαῖοι κατὰ τοὺς Εὐαγγελιστάς· ἀλλ' ἀρκεῖ νὰ ἀναγνώσωμεν μετ' ἐπιστασίας τὰ *Περὶ τοῦ ἰουδαϊκοῦ πολέμου* βιβλία, τὰ ὑπὸ τοῦ Ἰωσήπου γραφέντα, ἵνα πληροφορηθῶμεν ὅτι οὗτοι εἶναι ἀκριβῶς οἱ χαρακτῆρες, δι' ὃν καὶ αὐτὸς περιγράφει τοὺς Ἰουδαίους κατὰ ταύτην τῆς ἱστορίας αὐτῶν τὴν περίοδον.

Οἱ Εὐαγγελισταὶ παριστῶσι τοὺς Φαρισαίους καὶ Σαδδουκαίους ὡς τὰς δύο κυρίας αἰρέσεις, τὰς ἐπικρατούσας ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτῶν παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις, καὶ ἀνιέρρουσι τὸν Σωτῆρα, ὅταν μὲν ἡμιλίῃ πρὸς τοὺς Φαρισαίους, ὀνειδιζόντα αὐτοὺς οὐχὶ μόνον διὰ τὸν ὑπερβολικὸν αὐτῶν ζῆλον πρὸς τὰς παραδόσεις, τὰς ὑποίας ἐθεώρουν ὡς ἀνωτέρας τοῦ νόμου, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν γενομένην παρ' αὐτῶν κατ' ἐπίδειξιν ἐλεημοσύνην, διὰ τὴν ἀλαζονείαν, τὴν ὑπόκρισιν καὶ τὴν μεγάλην ἐπιθυμίαν τοῦ προσκλυτισμοῦ· ὅταν δὲ λαλήσῃ πρὸς τοὺς Σαδδουκαίους, ἐλέγχοντα τούτους ὡς πλανημένους καὶ μὴ εἰδότας τὰς Γραφάς· διότι τοῦ γράμματος τοῦ νόμου ἐχόμενοι, καὶ οὐδόλως εἰς τὸ πνεῦμα αὐτοῦ εἰσδύοντες, ἤρουντο τῶν νεκρῶν τὴν ἀνάστασιν. Ἀλλὰ τοιαύτη εἶναι κατ' ἀκριβείαν ἡ εἰκὼν

τῶν ἐπὶ Χριστοῦ Φαρισαίων καὶ Σαδδουκαίων, ἦν ὁ τε Ἰώσηπος καὶ πάντες οἱ σύγχρονοι ἱστορικοὶ ζωγραφοῦσιν.

Οἱ Εὐαγγελισταὶ ὑπαινίσσονται ὅτι ὑπῆρχεν ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἀνάμιγμά τι νόμων Ἰουδαϊκῶν τε καὶ ῥωμαϊκῶν. Ὁ, τι ὁ Χριστὸς λέγει ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίῳ περὶ τῆς ἀνάγκης ἵνα τις διαλλαγῇ μετὰ τοῦ ἀντιδίκου αὐτοῦ, στηρίζεται ἐπὶ ῥωμαϊκοῦ τινος νόμου, παρέχοντος τὸ δίκαιον εἰς τὸν δανειστὴν, ἵνα συλλαβῶν τὸν χρεοφειλέτην αὐτοῦ προσαγάγῃ εἰς τὸν κριτὴν ὥστε, εἰ μὴ διηλλάσσετο μετ' αὐτοῦ ἐν τῇ ὁδῷ, κατεδικάζετο ὑπὸ τοῦ κριτοῦ εἰς χρηματικὴν ζημίαν, ἣν ἔπρεπε νὰ ἀποτίσῃ παραχρῆμα· εἰ δὲ μὴ, ἐβάλλετο εἰς τὴν φυλακὴν, καὶ δὲν ἐξήρχετο ἐκεῖθεν, ἕως μὴ ἀπέδιδε καὶ τὸν ἔσχατον ὀβολόν (α). Ἡ δὲ παραβολὴ τοῦ χρεοφειλέτου, ἡ ἀπαντωμένη ὡσαύτως παρὰ τῷ ἱερῷ Ματθαίῳ, ὑπαινίσσεται κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἔθος τι ἰουδαϊκὸν καὶ νόμον τινὰ ῥωμαϊκόν. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον μέρος ταύτης τῆς παραβολῆς ἐννοεῖ βασιλέα, ἧτοι τετράρχην, ὅστις, τὸ κατ' αὐτόν, δὲν ὑπέκειτο εἰς τοὺς ῥωμαϊκοὺς νόμους· τὸ δὲ δευτέρον, ἐν ᾧ γίνεται λόγος περὶ τοῦ δούλου, ὃν ὁ πρῶτιστος χρεοφειλέτης διὰ χρέος ἕκατὸν δηναρίων κρατήσας ἔπνιγε, καὶ ἔβαλεν εἰς φυλακὴν, ὑπαινίσσεται ῥωμαϊκόν τινα νόμον πολὺ σκληρόν, ὅστις παρεῖχε τὸ δίκαιον εἰς τὸν δανειστὴν ἵνα συλλάβῃ τὸν χρεοφειλέτην καὶ κρατήσῃ ἐν φυλακῇ, ἕως ἂν ἀποδώσῃ ὅλον τὸ χρέος (β). Ἄλλ' ὅ,τι ἀποδεικνύει μάλιστα τὸ ἀνάμιγμα τοῦτο τῶν ἰουδαϊκῶν, ἐλληνικῶν καὶ ῥωμαϊκῶν ἐθίμων, εἶναι τὰ διάφορα εἶδη τῶν νομισμάτων, ἐν χρῆσει ὄντα κατὰ τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν ὑποτίθεμεν ὅτι ἔγραψον οἱ Εὐαγγελισταί. Καὶ βλέπομεν τῷ ὄντι ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ἀναφερόμενα νῦν μὲν τὸν ἐβραϊκὸν σίκλον, νῦν δὲ τὸ ἐλληνικὸν δίδραχμον, νῦν δὲ τὸ ῥωμαϊκὸν δηνάριον. Ἄλλ' ἡ ἀνάμιξις αὕτη τῶν νόμων καὶ τῶν ἐθίμων ἀνάγει ἡμᾶς ἀναγκαίως εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Σωτῆρος, ὅτε οἱ Ἰουδαῖοι, ἀφ' οὗ πρότερον ὑπετάγησαν εἰς τοὺς Ἕλληνας, ἦσαν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν Ῥωμαίων, οἵτινες εἰσῆγαγον εἰς αὐτοὺς τοὺς ἑαυτῶν νόμους καὶ τὰ νομίσμα-

(α) Ματθ. ε', 25.

(β) Ματθ. ιβ', 23—25.

τα, καθὼς πρότερον ἔπραξαν καὶ οἱ Ἕλληνες. Καὶ σημειωτέον ὅτι ἡ χρῆσις τῶν νομισμάτων τούτων εὐρίσκεται ὅλως οἰκεία πρὸς τὴν ἐπὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ πολιτικὴν κατάστασιν τῆς Ἰουδαίας. Οἱ φόροι, οἱ προγενέστεροι ὄντες τῆς ῥωμαϊκῆς ἐξουσίας, ἀναφέρονται εἰς νομίσματα ἑλληνικά (α)· εἰς ταῦτα ἐδίδοντο καὶ αἱ συνεισφοραὶ εἰς τὸν ναὸν (β), καὶ κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἐθνικὸν νόμισμα μνημονεύεται ἡ ποσότις, ἡ δοθεῖσα εἰς τὸν Ἰσκαριώτην Ἰούδαν ἐκ τοῦ ταμείου τοῦ ἱεροῦ (γ). Ἄλλ' ὅσάκις γίνεται λόγος περὶ πολιτικῶν ὑποθέσεων, περὶ ἀγορῶν, περὶ μισθῶν καὶ τῶν τοιούτων, ἐκεῖ βλέπομεν ὅτι μόνον ῥωμαϊκὰ νομίσματα ὀνομάζονται (δ). Οἱ δὲ νέοι φόροι ἐκτιμῶνται ὡσαύτως κατὰ τὸ νόμισμα τοῦ ῥωμαϊκοῦ λαοῦ, ὅστις εἶχε τὴν Ἰουδαίαν ὑποτεταγμένην εἰς τὸ ἑαυτοῦ κράτος (ε).

Οἱ Εὐαγγελισταὶ ἐν τῇ περιγραφῇ τῶν τόπων, ὅπου συνέβησαν τὰ ἱστορούμενα γεγονότα, συμφωνοῦσιν ἐντελῶς πρὸς ὅσα καὶ Ἰουδαῖοι καὶ ἐξωτερικοὶ συγγραφεῖς διδάσκουσι περὶ τῆς τοπογραφίας τῆς Παλαιστίνης κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν. Ἄνδρες φιλόπονοι ἐνισχυθήσαν ἵνα συλλέξωσι πάντα, ὅσα ἀπαντῶνται παρὰ τῷ Φίλωνι, παρὰ τῷ Ἰωσήφῳ καὶ ἐν ἄλλοις ἀρχαίοις μνημείοις περὶ τῆς τοπογραφικῆς θέσεως τῆς Παλαιστίνης κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ· καίτοι δὲ τὸ ἔργον τοῦτο δὲν εἶναι εἰσέτι συμπληρωμένον, ἀλλ' ὅμως διδασκόμεθα ἐξ αὐτοῦ ἱκανά, ὥστε νὰ κρίνωμεν ἀσφαλῶς περὶ τῆς ἀκριβείας τῶν θείων τῆς Καινῆς Διαθήκης συγγραφέων, καθὼς πληροφοροῦσιν ἡμᾶς τὰ ἐξῆς παραδείγματα. Τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον τίθησι τοὺς παραλαμβάνοντας τὸν φόρον τῶν διδράχμων εἰς τὴν Ἱεριχὼ καὶ τὴν Καπερναοὺμ (ζ)· ἀλλ' εἶναι γνωστὸν ἐκ τῆς ἱστορίας ὅτι τὸ πλουσιώτερον προϊόν τῆς Ἰουδαίας, ἤτοι τὸ βάλσαμον, συνελέγετο εἰς τὰ περίξ τῆς Ἱεριχοῦς, καὶ ἔπρεπεν ἐξ ἀνάγκης νὰ εὐρίσκωνται ἐν ταύτῃ τῇ

(α) Ματθ. ιζ'. 24.

(β) Μάρκ. ιθ'. 42. Λουκ. κβ'. 2.

(γ) Ματθ. κς'. 15.

(δ) Ματθ. ι. 29. κ'. 2. Μάρκ. ιθ'. 5. Λουκ. ιθ'. 6. Ἰωάν. ς'. 7. ιθ'. 5.

(ε) Ματθ. κδ'. 19. Μάρκ. ιθ'. 15. Λουκ. κ'. 24.

(ζ) Ματθ. ιζ'. 24.

πόλει οί δεχόμενοι τὸν φόρον. Προσέτι δὲ οί Φοίνικες, καί μάλισα οί Ἀράδιοι, μεταφέροντες εἰς τὴν Παλαιστίνην τὰ ἐαυτῶν ἐμπορεύματα διὰ τοῦ Ἰορδάνου (α), διέβαινον τὸν ποταμὸν τοῦτον ἀντικρὺ τῆς Καπερναοῦμ, ὅπου κατὰ φυσικὸν λόγον ἔπρεπε νὰ εὑρίσκηται ὁ δεχόμενος τὸν φόρον, ἵνα εἰσπράττῃ τὸ τέλος τῶν εἰσαγομένων ἐμπορευμάτων. — Ὁ Εὐαγγελιστῆς Λουκᾶς λέγει ὅτι ὁ Χριστὸς ἀναχωρῶν ἐκ τῆς Καπερναοῦμ τῆς Γαλιλαίας ἦλθεν εἰς Ναὶν, καί ἐκεῖθεν προχωρῶν παρὰ τὸν Ἰορδάνην ἐφθασεν εἰς τὰ πέριξ τῆς Ἱερουσαλήμ (β) διδάσκει δὲ καί ὁ Ἰωσήπος ὅτι οί Γαλιλαῖοι, ἐρχόμενοι διὰ τῆς Σαμαρείας εἰς Ἱερουσαλήμ κατὰ τὰς ἑορτάς, διέβαινον διὰ κώμης τινὸς Ναῖς καλουμένης, ἧτις ἀναμισθητήτως εἶναι ἡ Ναὶν (γ). — Πέτρος καί Ἰωάννης, οί Ἀπόστολοι, θεραπεύουσι χωλόν τινα ἐκ γενετῆς, κείμενον παρὰ τὴν θύραν τοῦ ἱεροῦ τὴν λεγομένην ὠραίαν· ἐκεῖθεν δὲ ἔρχονται εἰς τὴν στοὰν τοῦ Σολομῶντος (δ)· ἡ τοπογραφικὴ δὲ αὕτη θέσις ἐπιβεβαιούται ὑπὸ τοῦ Ἰωσήπου, λέγοντος ὅτι πρὸς τὸ δυτικὸν μέρος ὑπῆρχε πύλη τοῦ ἱεροῦ διαφέρουσα τῶν λοιπῶν κατὰ τὴν ὠραϊότητα (ε), καί κατὰ τὸ αὐτὸ μέρος εὑρίσκετο ἡ στοὰ τοῦ Σολομῶντος (ζ).

Κατὰ τοὺς Εὐαγγελιστὰς ὁ ἀρχιερεὺς τῶν Ἰουδαίων, ὁ προε-

(α) Στράβων. Γεωγραφικ. βιβλ. ις'. κεφ. 2. « Τὸν δὲ Λύκον καὶ τὸν Ἰορδάνην » ἀναπέλουσι φορτίσις, Ἀράδιοι δὲ μάλιστα ».

(β) Λουκ. ζ'. 1. 11.

(γ) Ἰώσ. ἰουδ. ἀρχ. βιβλ. κ'. κεφ. 6. §. 1. « Ἔθος ἦν τοῖς Γαλιλαίοις, ἐν ταῖς » ἑορταῖς εἰς τὴν ἱερὰν πόλιν παραγινόμενοις, ἀδεύειν διὰ τῆς Σαμαρείων χώρας, καί » κατ' ὁδὸν αὐτοῖς κώμης τῆς Ναῖς λεγομένης » κ.τ.λ.— Οἱ ἐκδοταὶ τοῦ Ἰωσήπου Οὐδῶν [Hudson] καὶ Ἀδερχάμπιος [Havercamp], διὰ τὴν ἐν τοῖς χειρογράφοις διάφορον ἀνάγκωσιν τοῦ ὀνόματος τούτου [Ναναῖς, Γεναῖς, Γενίας, Γυναίαις], παρεδέχθησαν εἰς τὸ ἐαυτῶν κείμενον τὴν γραφὴν Γ: ν α ἰ α ς, ἧτις διὰ τὴν ἀδελφίαν τῶν ἀντιγραφῶν προέκυψεν, ὡς εἰκάζεται, ἐκ τοῦ γ ἢ ς Ν α ἰ ς.

(δ) Πράξ. γ'. 1. καὶ ἐφεξ. 11.

(ε) Περὶ ἰουδ. πολ. βιβλ. ε'. κεφ. 5. §. 3. « Τῶν δὲ πολλῶν αἱ μὲν ἐννέα χρυσῶ » καὶ ἀργύρῳ κεκαλυμμένοι πανταχόθεν ἦσαν· ὁμοίως δὲ παραστάδες καὶ τὰ ὑπὲρ » θύρας μία δὲ ἡ ἐξώθεν τοῦ νεῶ, Κορινθίου χαλκοῦ, πολὺ τῆ τιμῆ τῆς καταργήρου » καὶ περιχρύσους ὑπεράγουσα ».

(ζ) Ἰουδ. ἀρχ. βιβλ. κ'. κεφ. 9. §. 7.

δρεύσας ἐν τῇ καταδίκη τοῦ Σωτῆρος, ἐκαλεῖτο Καϊάφας, ἀρχιερατεύων κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον, καθ' ὃν ἡγεμόνευε τῆς Ἰουδαίας ὁ Πιλάτος. Τοῦτο δὲ τὸ γεγονός ἐπικυροῦται ὑπὸ τοῦ ἱστορικοῦ Ἰωσήπου, ὅστις ἐπὶ τῆς ἡγεμονίας τοῦ Πιλάτου ἀναφέρει ἀρχιερέα ὄντα παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις Ἰωσήφ τινα ἢ Ἰώσηπον, ἐπονομαζόμενον Καϊάφραν (α).

Ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ἀναγινώσκουμεν ὅτι ὁ Πιλάτος ἐπέγραψεν εἰς τὸν σταυρὸν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τίτλον, δηλοῦντα τὴν αἰτίαν τῆς καταδίκης, ἑβραϊστὶ, ἑλληνιστὶ καὶ ῥωμαϊστὶ (β)· διδάσκει δὲ Δίων ὁ Κασσιος ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι συνείθιζον νὰ ἐκθέτωσι σεσημειωμένην εἰς τοὺς κακούργους τὴν αἰτίαν τῆς καταδίκης αὐτῶν (γ). Εἰς τὸ κῦρος δὲ τοῦ Δίωνα Κασσίου προσεπιφέρουμεν καὶ τὸ τοῦ Ἰωσήπου, ὅστις λέγει ὅτι αἱ ἀρχαὶ τῶν Ἰουδαίων διεκλήρυττον τὰ προγράμματα αὐτῶν εἰς διαφόρους γλώσσας.

Κατὰ τοὺς Εὐαγγελιστὰς ὁ Σωτὴρ, πρὶν σταυρωθῆ, ἐμαστιγώθη (δ)· λέγει δὲ καὶ ὁ Ῥωμαῖος νομοδιδάσκαλος Οὐλπιανὸς ὅτι πολλοὶ τῶν καταδικαζομένων διὰ τὴν τῶν ὑπηρετῶν ὀμότητα καὶ ἀπέθανον μαστιγούμενοι (ε). Ἔτι δὲ ἀναγινώσκουμεν ἐν τοῖς

(α) Ἰουδ. ἀρχ. βιβλ. τῆ. κεφ. 2. §. 2. » Ἐνιαυτοῦ δὲ διαγενομένου, καὶ τόνδε » παύσας [ὁ Γράτος], Σίμωνι τῷ Καμήθου τὴν ἀρχιερωσύνην παραδίδωσιν. Οὐ πλὴν » καὶ τῶδε ἐνιαυτοῦ τὴν τιμὴν ἔχοντι διεγίνετο χρόνος, καὶ Ἰώσηπος, ὁ καὶ Καϊά- » φας, διάδοχος ἦν αὐτῷ. Καὶ Γράτος μὲν ταῦτα πράξας εἰς Ῥώμην ἐπαναχωρεῖ, » ἔνδεκα ἔτη διατρίψας ἐν Ἰουδαίᾳ· Πόντιος δὲ Πιλάτος διάδοχος αὐτῷ ἦκε». — κεφ. 4. §. 2. 3. » Καὶ Οὐτέλλιος Μάρκελλον τὸν αὐτοῦ φίλον ἐπέμψας ἐπιμελη- » τὴν τοῖς Ἰουδαίοις γενεσόμενον, Πιλάτον ἐκέλευσεν ἐπὶ Ῥώμης ἀπιεῖναι πρὸς αὐ- » κατηγορεῖν Ἰουδαίῳ διδάξοντα τὸν αὐτοκράτορα... Καὶ ταῦτα πράξας ἐπὶ » εὐεργεσίᾳ τοῦ ἔθνους, καὶ τὸν ἀρχιερέα Ἰώσηπον, τὸν καὶ Καϊάφραν ἐπικαλούμενον, » ἀπαλλάξας τῆς ἱερωσύνης, Ἰωνάθαν καθίστησιν Ἀνάγου τοῦ ἀρχιερέως υἱόν».

(β) Ἰωάν. ἐθ'. 19. Λουκ. κγ'. 38.

(γ) Δίων Κασσ. ῥωμα. ἱστορ. βιβλ. νδ'. κεφ. 3. » Τοῦ γούν πατὴρ τοῦ Καίσιου » τὸν μὲν ἕτερον τῶν δούλων, τῶν συμφυρόντων τῷ υἱεὶ ἐλευθερώσαντος, ὅτι ἀμυνά » οἱ θνήσκοντι ἠθέλησε, τινὰ δὲ ἕτερον, τὸν προδόντα αὐτὸν, διὰ τε τῆς ἀγορᾶς μέ- » σος μετὰ γραμμάτων, τὴν αἰτίαν τῆς θανατώσεως αὐτοῦ δηλοῦντων, διαγαγόν- » τος, καὶ μετὰ ταῦτα ἀνασταυρώσαντος, οὐκ ἠγανάκτησεν ».

(δ) Ματθ. κζ'. 26. Μάρκ. ιε'. 15.

(ε) Ulpien. de pœnis, VIII. » Ministrorum immanitate multi sub ejusmodi » flagellis interierunt ».

Εὐαγγελίοις ὅτι πορευόμενος ὁ Κύριος εἰς τὸν Γαλιλαῖαν, ἐβάσταζεν αὐτὸς τὸν σταυρὸν (α)· ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀρτεμίδωρος γράφει »Ὁ » μέλλων αὐτῷ (τῷ σταυρῷ) προσηλοῦσθαι, πρότερον αὐτὸν βα- » στάζει » (β).

Ἐκ πάντων δὲ τούτων τῶν ἐκτεθέντων ἐνταῦθα γίνεται δῆλον ὅτι οἱ ἐσωτερικοὶ τῶν τεσσάρων θείων Εὐαγγελίων χαρακτηῖρες ἀποδεικνύουσιν ἀναμφιλέκτως τὸ γνήσιον καὶ ἀξιόπιστον αὐτῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 5.

Περὶ τῆς τῶν Εὐαγγελίων ἀληθείας.

Ἐὰν ᾖναι δυνατὸν νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι οἱ τῶν θείων Εὐαγγελίων συγγραφεῖς ἢ περιέπεσον αὐτοὶ εἰς ἀπάτην, ἢ ἠθέλησαν νὰ ἀπατήσωσι, καὶ ἐπέτυχον ὅλως τοῦ σκοποῦ τούτου, τότε μόνον δύναται νὰ ἀμφισβητηθῇ ἡ τῶν ἐν αὐτοῖς περιεχομένων ἀλήθεια. Ἀλλ' ἰσχυρότατα καὶ ἀκαταμάχτητα εἶναι τὰ ἐπιχειρήματα, δι' ὧν ἀποδεικνύεται ὅτι οἱ θεῖοι Εὐαγγελισταὶ οὐδαμῶς ἠπατήθησαν ἐν οἷς διηγοῦνται, ἀλλ' εἶναι ἱστορικοὶ ἀξιόπιστοι, οὔτε θέλοντες, οὔτε δυνάμενοι, καὶ εἴποτε ἤθελον, νὰ ἀπατήσωσιν.

Ἀδύνατον νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι οἱ Εὐαγγελισταὶ εὐρέθησαν ἐν ἀπάτῃ περὶ ὧν διηγοῦνται, ὅταν παραδεχθῶμεν ὅτι οὐχὶ μόνον δυνατὸν, ἀλλὰ καὶ εὐκόλον ἦτο εἰς αὐτοὺς νὰ ἔχωσιν ἀκριβῆ γνῶσιν τῶν ἱστορουμένων. Ἐκ τῶν τεσσάρων Εὐαγγελιστῶν, Ματθαίου, Μάρκου, Λουκᾶ καὶ Ἰωάννου, οἵτινες ἀναφαίνονται ὡς ἱστοριογράφοι τῶν θαυμάτων καὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δύο, ὁ Ματθαῖος καὶ Ἰωάννης, εἶναι οὐχὶ μόνον σύγχρονοι, ἀλλὰ καὶ αὐτόπται μάρτυρες τῶν πλείστων, ὅσα διηγοῦνται. Οἱ ἕτεροι δύο, ὁ Μάρκος καὶ Λουκᾶς, εἶναι καὶ αὐτοὶ σύγχρονοι, καὶ ἔμαθον παρ' αὐτοπτῶν μαρτύρων. Καὶ ὁ μὲν Μάρκος ἔγραψε καθ' ὑπόληψιν τοῦ Πέτρου, τοῦ κορυφαίου τῶν Ἀποστόλων ὁ δὲ Λουκᾶς, ὡς ἐκ τοῦ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ αὐτοῦ προλό-

(α) Ἰωάν. 19. 17. Λουκ. κγ'. 26.

(β) Ἀρτεμίδωρ. Ὀνειροκριτ. βιβλ. 6. 16.

γος αποδεικνύεται, ακριβῶς γινώσκει τὰ καθήκοντα τοῦ ἱστορικοῦ ἀλλ' ἦτο προετί και ἀκόλουθος τοῦ ἀποστόλου Παύλου, και εἶδε και ἐγνώρισε τοὺς ἄλλους Ἀποστόλους, οἵτινες ἔζησαν και αὐτοὶ ἐν τοῖς τόποις, ἐν οἷς συνέβησαν τὰ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις περιγραφόμενα. Καίτοι δὲ πάντες οἱ Εὐαγγελισταὶ ἔγραψαν μικρὸν μετὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ Σωτῆρος, ἀλλ' ὅμως δὲν ἔγραψαν πάντες κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἀκριβῶς, οὐδ' ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ, οὐδὲ κατὰ τὴν αὐτὴν φράσιν. Ἐάν τις ἀντιπαράβάλῃ τὰ τέσσαρα Εὐαγγέλια πρὸς ἄλληλα, θέλει ἰδεῖ ὅτι ἕκαστος τῶν τεσσάρων συγγραφέων αὐτῶν εἶναι εἰς τὸ εἶδος αὐτοῦ πρωτότυπος, και ὅτι και οἱ τέσσαρες ἔγραψαν ἀσχετῶς ὁ εἰς ἀπὸ τοῦ ἄλλου· ὁ μὲν διηγείται πράγματα, ἅτινα ἀπεσιώπησαν ὁ ἄλλος· ὁ δὲ πάλιν δὲν διηγείται πάντα κατὰ τὴν αὐτὴν τάξιν, καθ' ἣν και ὁ ἄλλος. Δὲν διηγούνται πάντες τὰ γεγονότα διὰ τῶν αὐτῶν λέξεων, οὐδὲ κατὰ τὰς αὐτὰς περιστάσεις και ὅμως οὐδέποτε ἀντιφάσκουσι πρὸς ἀλλήλους. Ἐκ πασῶν δὲ τούτων τῶν παρατηρήσεων συνάγεται ὅτι οἱ τέσσαρες Εὐαγγελισταὶ συνέταξαν τὰ ἑαυτῶν συγγράμματα, οὐ συμφωνήσαντες πρότερον πρὸς ἀλλήλους· προκύπτει δ' ἐκ τούτου κατ' ἀνάγκην ὅτι ἕκαστος αὐτῶν ἦτο πομπηροζορημένος περὶ τῆς ἀληθείας τοῦ γεγονότος, ὅπερ ἱστορεῖ. Οὐδέποτε αἱ τέσσαρες ἱστορίαι τοῦ Σωτῆρος, αἱ συνταχθεῖσαι ὑπὸ τῶν τεσσάρων Εὐαγγελιστῶν, ἤθελον εἶσθαι οὕτω πρὸς ἀλλήλας συμφωνοὶ, καθὼς τῷ ὄντι συμφωνοῦσιν, εἰ μὴ ἤρθετο ἕκαστος αὐτῶν ἀπὸ τῆς αὐτῆς καθαρῆς και βεβαίας πηγῆς· και πάλιν, οὐδέποτε ἤθελον εἶσθαι δυνατόν νὰ διαφέρωσιν οὕτως ἀπ' ἀλλήλων, καθὼς διαφέρουσιν, εἰ ἐκ συμφώνου συνέτακτον αὐτὰς οἱ τέσσαρες Εὐαγγελισταὶ.

*Ὅτι οἱ Εὐαγγελισταὶ ἀποδείχθησαν ἀξιοπιστοὶ ἱστορικοὶ, δηλαδὴ ὅτι δὲν ἠθέλησαν νὰ ἀπατήσωσι, περὶ τούτου οὐδόλως πρέπει νὰ ἀμφισβάλλωμεν, ἔταν ἀποβλέψωμεν πρὸς αὐτὸ τὸ ποῖον τῆς συγγραφῆς και πρὸς τὴν χηικὴν τῶν συγγραφέων πολυταίαν. Πᾶς ὁ συγγραφεὺς ἱστορίαν θέλει νὰ πιστευθῆται ὑπὸ τῶν ἀναγνωστῶν· εἶναι τοῦτο αἰσθημα φυσικόν· ἀλλ' ὁ συγγραφεὺς ἱστορίαν πλήρη θαυμασιῶν συμβάντων και κατ' οὐδὲν ὅμοιον τῶν ἄλλων, φοβεῖται πάντοτε σὺν μῶναι μὴ εὐπιστευθῆ, ἀλλὰ και μὴ νομῆ

σθῆ ὡς ἀμαθὴς καὶ εὐπιστος ὕθεν πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ τοιοῦτου ἀτόπου φροντίζει πῶς νὰ προδιαθέσῃ τοὺς ἀναγνώστας πρὸς ἀποδοχὴν τῶν ὑπὲρ αὐτοῦ γραφομένων διὰ τοῦτο καὶ σπουδάζει νὰ συστήσῃ ταῦτα δι' ἐπιχειρημάτων καὶ λόγων καὶ ἀποδείξεων, καὶ πρὸ πάντων ἐπιμελεῖται νὰ φέρῃ καὶ μαρτυρίας. Τὰς προσυλλάξεις ὅμως ταύτας, αἰτίνας ὑποδεικνύουσι πάντοτε ἄνθρωπον δυσπιστοῦντα εἴτε εἰς ἑαυτὸν, εἴτε εἰς τὴν ὑπόθεσιν τῶν ἱστορουμένων, εἴτε εἰς τοὺς ἀναγνώστας αὐτοῦ, οὐδέποτε μεταχειρίζονται οἱ Εὐαγγελισταί. Καὶ τῶ ὄντι, ἡ πεποίθσις αὐτῶν περὶ τῆς ἀληθείας εἶναι τυλική, ὡςτε οὐδ' ἐνθυμῶνται κἂν νὰ καταρῶνται εἰς τοὺς τεχνικούς αὐτοὺς τρόπους πρὸς πίστωση αὐτῆς. Καίτοι ἀρχοῦνται τοῦ βιβλίου ἀπὸ τοῦ καταπληκτικωτάτου καὶ μυστηριωδεστάτου πάντων τῶν θαυμάτων, ἀπὸ τῆς διὰ τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἐναρκώσεως τοῦ θείου Λόγου ἐν τῇ ἀειπαρθένῳ Μαρίᾳ, δὲν προλέγουσιν ὅμως εἰς τοὺς ἀναγνώστας ὅτι τὰ θαύματα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὃν ὅλος ὁ κόσμος ὑπῆρξε μάρτυς, εἶναι οὕτω μεγάλα καὶ παράδοξα. Ἐτερος χαρακτὴρ τῆς ἀληθείας, ὃν περὶ οἱ ἀναγνώσται δὲν πρέπει νὰ παραβλέψωσιν, εἶναι ἡ ἀπλότης, ἢ, μᾶλλον εἰπεῖν, ἡ γυμνότης τῶν ἱστορουμένων. Ἐν ταύτῃ τῇ διηγήσει τὰ πάντα εἶναι πράγματα καὶ γεγονότα· οἱ συγγραφεῖς οὐδέποτε λέγουσι τι ἐξ ἑαυτῶν. Οὐδεμίαν λέξιν ἀπαντᾶται κειμένη ἢ πρὸς ἐκπλήξιν τοῦ πνεύματος, ἢ πρὸς κίλικον τοῦ ὄντος, ἢ πρὸς κίνησιν τῶν παύων· οὐδεμίαν ἀπόδειξιν, οὐδὲν συμπέρασμα, οὐδεμίαν σκέψιν, οὐδεμίαν εἰκασίαν οὐδέποτε οὔτε λέγουσιν, οὔτε ὑποδεικνύουσι τί αὐτοὶ φρονοῦσι περὶ τῶν ἱστορουμένων ἢ περὶ τῶν ἀναφερομένων προσώπων. Ἐκ τούτου οὐδὲ βλέπομεν ἐξεργασμένην ἐκ τοῦ κλάμου αὐτῶν λέξιν τινὰ εἴτ' ἐπιδοκιμασίας, εἴτε ἀποδοκιμασίας. Ἐπ' οὐδεμίᾳ λοιπὸν περιστάσει συγχωροῦσιν ἑαυτοῖς νὰ ἐπιφέρωσι κρίσιν εἴτε περὶ τῶν προσώπων, εἴτε περὶ τῶν πραγμάτων. Ἐντεῦθεν δὲ προέρχεται ὅτι δὲν ἀπαντῶνται ἐν τοῖς συγγραμμασὶν αὐτῶν εἰκόνες, ὅποια εὐρίσκονται πολλάκι παρὰ τοῖς θύραθεν συγγραφοῦσι, καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς εἰλικρινέσι καὶ τὰ ἀληθῆ γράφουσιν. Ἐὰν προσθέσωμεν εἰς ταῦτα καὶ τὸν τρόπον, καθ' ὃν οἱ Εὐαγγελισταί ἠμύλοισι περὶ ἑαυτῶν καὶ τῶν περὶ

ἐαυτούς, θέλομεν πληροφορηθῆ ἐπὶ μᾶλλον περὶ τῆς ἀληθείας καὶ ἀξιοπιστίας αὐτῶν. Καὶ τῷ ὄντι διηγοῦνται καὶ τὸ ταπεινὸν τοῦ γένους αὐτῶν καὶ τὰς ἀνθρωπίνους αὐτῶν ἀσθενείας μετὰ μεγάλης ἀπλότητος καὶ ἀρελείας, ὡς πράγματα, μεθ' ὧν συνέχονται τὰ ἐν τῷ βίῳ τοῦ Χριστοῦ γεγονότα, ὡς περιστάσεις τῶν γεγονότων τούτων. Ἡ αὐτὴ ἀπλότης φυλάσσεται καὶ εἰς ὅσα οἱ Εὐαγγελισταὶ ἀναφέρουσι περὶ τοῦ Θεοῦ αὐτῶν διδασκάλου· οὐδέποτε λέγουσὶ τι οὔτε πρὸς ἔπαινον τῶν ἀρετῶν αὐτοῦ ἢ ἐξύμνησιν τῶν πρὸς αὐτοὺς εὐεργεσιῶν, οὔτε πρὸς κατάκρισιν τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ καὶ τῶν διωκτῶν.

Ὅταν ἱστορία τις, μεγάλη συμβάντα περιέχουσα, γραφῆ καὶ δημοσιευθῆ ὑπὸ συγχρόνου συγγραφέως, διηγουμένου πράγματα, ὅσα ἢ αὐτὸς εἶδεν, ἢ παρ' αὐτοπτῶν μαρτύρων ἔμαθε, καὶ ὅσα ἦσαν ἄλλως κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον δημοσίᾳ γνωστὰ, οὐδενὸς οὔτ' ἐκ τοῦ ἔθνους, παρ' ᾧ συνέβησαν, οὔτ' ἐκ τῶν πλησιοχώρων λαῶν ἐνισταμένου πρὸς τὴν διήγησιν αὐτοῦ· ἡ ἱστορία αὕτη θεωρεῖται ὁμολογουμένως ὡς ἀληθῆς καὶ ἀξία πίστεως, ὅστις δὴ ποτε ἂν ἦναι ὁ συγγραφεὺς αὐτῆς· διότι φέρει τὴν σφραγίδα τῆς ἐγκρίσεως τοῦ αἰῶνος, καθ' ὃν ἐδημοσιεύθη. Τὸ Εὐαγγέλιον περιέχει γεγονότα μεγίστης περιεργείας ἀξία γεγονότα, ἅτινα συνέβησαν δημοσίᾳ ἐνώπιον ὅλης γενεᾶς· τούτων οἱ Εὐαγγελισταὶ ὑπῆρξαν αὐτόπται μάρτυρες (α)· οὔτοι δὲ οἱ Εὐαγγελισταὶ ἦσαν ἄνθρωποι οὐχὶ μόνον ἀνεπιλήπτου χρηστότητος, ἀλλὰ καὶ ἀγιώτατοι· ἄνθρωποι, ἔχοντες τὴν καθαρωτάτην πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπην, τὴν τρυφερωτάτην καὶ γεννασιωτάτην ἀγάπην πρὸς τὸν πλησίον, τὴν ἡρωϊκωτάτην ἀπάρνησιν ἀπὸ πάντων τῶν ἀγαθῶν, εἰς ἃ προσκολλῶνται συνήθως οἱ θνητοί. Εἶδὲ τίς ποτε ἀνθρώπους δικαιοτέρους, φιλανθρωποτερέους, μετριοτέρους, ἐγκρατεστερέους, ἐνὶ λόγῳ, πάσης ἀρετῆς τελειότερα ὑποδείγματα; Καὶ πρέπει νὰ ὑποθέσω-

(α) Ἰωάν. Α'. ἀ. 1—3. «Ὁ ἦν ἀπ' ἀρχῆς, ὁ ἀκκόσμενος, ὁ ἐωράκαμεν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν, ὁ ἔθεασάμεθα, καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν, περὶ τοῦ λόγου» τῆς ζωῆς καὶ ἡ ζωὴ ἐφανερώθη, καὶ ἐωράκαμεν, καὶ μαρτυροῦμεν, καὶ ἀπαγγέλλομεν ὑμῖν τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον, ἥτις ἦν πρὸς τὸν πατέρα, καὶ ἐφανερώθη ἡμῖν· ὁ ἐωράκαμεν καὶ ἀκκόσμενος, ἀπαγγέλλομεν ὑμῖν.

μεν ὅτι αὐτοὶ οὗτοι οἱ ἄνθρωποι ἤθελον ἀμαυρώσει πάσας ταύτας τὰς ἀρετὰς, δημοσιεύοντες ὡς ἀληθῆ πράγματα, ἅτινα ἐγένωσκον ψευδῆ ὄντα καὶ πεπλασμένα; Κατηγορήθησαν μὲν ὡς ἀπατεῶνες, ὡς ταραξίαι τῆς κοινῆς ἡσυχίας, ὡς ἐχθροὶ τῶν βασιλείων καὶ ἡγεμόνων, ὡς ἀσεβεῖς καὶ μάγοι, καὶ ὑπὸ τὸ πρόσχημα τοῦτο κατεδιώχθησαν, ἐβασανίσθησαν καὶ ἐθανατώθησαν· ἀλλὰ γνωστὸν ὑπάρχει ὅτι ἅπασαι αἱ κατηγορίαι διὰ μόνην ταύτην τὴν αἰτίαν ἐκινήθησαν κατ' αὐτῶν, διότι ἦσαν χριστιανοί, διότι κατήγγελλον τὸ Εὐαγγέλιον μετὰ ζήλου ἀτρομήτου, διότι ἐπορεύον μετὰ μεγάλης προθυμίας νὰ καταδείξωσιν εἰς τοὺς ἐθνικοὺς τὸ μάταιον τῶν εἰδώλων αὐτῶν καὶ τὸ ἀσεβὲς τῆς προσφερομένης εἰς αὐτὰ λατρείας, καὶ διότι ἐτέλουν θαύματα. Οἱ διωγμοὶ ἄρα εἶναι ἡ προφανεστάτη ἀπόδειξις τῆς λαμπρᾶς αὐτῶν ἀρετῆς, καὶ ἡ ἀρετὴ αὐτῆ προδηλότατον μαρτύριον τῆς τῶν ἱστορουμένων ὑπ' αὐτῶν ἀληθείας. Ὁ βίαιος λοιπὸν θάνατος τῶν Εὐαγγελιστῶν, τὸ αἷμα, ὑπερ ἔχυσαν ὑπὲρ τῆς βεβαιώσεως τῶν γεγονότων, περὶ ὧν διαλαμβάνουσιν, ἀρ' οὐ πρότερον ἐκήρυξαν ταῦτα διὰ ζώσης φωνῆς, παρέχουσι τὴν ἀναντιρρήτην μαρτυρίαν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας τῶν τεσσάρων Εὐαγγελίων.

Τελευταῖον δὲ, καὶ εἰ εἶχον οἱ Εὐαγγελισταὶ τὴν προαίρεσιν νὰ ἀπατήσωσιν εἰς ὅσα ἱστοροῦσιν, οὐδέποτε ἤθελον δυνηθῆ. Καὶ τῷ ὄντι, δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμεν ὅτι οἱ Εὐαγγελισταὶ, πρὶν γράψωσι τὰ ἑαυτῶν βιβλία, εἶχον κηρύξει εἰς τὸν λαὸν πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς περιεχόμενα συμβάντα· ἐκήρυττον δὲ ταῦτα καὶ ἐν ᾧ ἔγραφον, καὶ ἐξηκολούθουν νὰ κηρύττωσι καὶ μετὰ τὴν συγγραφὴν. Τούτων δὲ οὕτως ἐχόντων, ἀδύνατον παντάπασιν ἦτο εἰς τοὺς Εὐαγγελιστὰς νὰ παραποιήσωσι τὰ γεγονότα, τὰ ἀποτελοῦντα τὴν ὑπόθεσιν τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν· διότι, εἰ εὐρίσκοντο τὰ γεγονότα παραπεποιμημένα καὶ ἐναντία, οἱ Ἰουδαῖοι, οἱ μετὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ζήσαντες, καὶ διὰ τοῦτο ἐντελέστατα γινώσκοντες τοὺς τε λόγους καὶ τὰς πράξεις αὐτοῦ, δὲν ἤθελον εἶσθαι αὐτοὶ οἱ πρῶτοι, οἱ μέλλοντες νὰ ἐξελέγξωσι τοὺς Εὐαγγελιστὰς ὡς ἀπατεῶνας, αὐτοὶ μάλιστα, οἵτινες ἤθελον ἐπιθυμήσει τὰ μέγιστα νὰ ἀποδείξωσι τὸ ψευδὲς καὶ ἐπίπλαστον ἱστορίας

καὶ διδασκαλίας ἐπιφερούσης τὴν καταστροφὴν τῆς πατρῷας αὐτῶν θρησκείας; Τίς, πλὴν ἐὰν μὴ ἔχη σέβας τὰς φρένας, δύναται νὰ φαντασθῆ ὅτι, εἰ ὅσα διηγούνται οἱ Εὐαγγελισταὶ περὶ τοῦ διδασκάλου αὐτῶν ἦσαν ψευδῆ, ἤθελον θυνηθῆ ποτε, εἰ μὴ ἐπιθεθείουσαν τοὺς λόγους αὐτῶν διὰ τῶν θαυμάτων, νὰ πείσωσι τοὺς Ἰουδαίους ἵνα ἀρνηθῶσι τὴν θρησκείαν τῶν πατέρων αὐτῶν, εἰς ἣν ἦσαν προσηλυμένοι τοσοῦτον ἰσχυροφρονῶντες, καὶ λατρεύουσαν ὡς τὸν Χριστὸν, ὡς τὸν Θεὸν ἐκείνον, ἃν ἰδίαις χερσὶ πρὸ μικροῦ εἶχον σκυρώσει; Ἠθέλου θυνηθῆ ποτε νὰ πείσωσι τοὺς ἐθνικούς ἵνα ἐγκαταλείψωσι λατρείαν, ὑπαθάλπουσαν καὶ ἱκανοποιούσαν τὰ ἀνθρώπινα πάθη, καὶ δεχθῶσι τὴν αὐστηρὰν ταύτην τοῦ Σαυτῆρος Χριστοῦ, ἥτις σπουδάζει νὰ ἐκρίζωσῃ καὶ πᾶσαν κλίσην πρὸς τὴν κακίαν, καὶ πᾶσαν ἐπιθυμίαν ἐναντίαν πρὸς τὴν ἀρετὴν; Ἐὰν δὲ προσέτι λάβομεν ὑπ' ὄψιν ὅτι, ἐν ᾧ κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τῆς Ἐκκλησίας πάντες οἱ ἀσπαζόμενοι τὸν χριστιανισμὸν ἔπρεπε νὰ ἀπαρνηθῶσι οὐχὶ μόνον καὶ τιμὰς καὶ δόξαν καὶ πλοῦτον, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν ζωὴν, ἦσαν δὲ ὅμως ἐπὶ Τερτυλλιανοῦ τοσοῦτοι χριστιανοί, ὥστε ὁ ἐκκλησιαστικὸς αὐτοῦ συγγραφεὺς ἔλεγεν ἐν τῷ Ἀπολογητικῷ αὐτοῦ ὅτι ἤθελον ἐριμαθῆ τὸ ρωμαϊκὸν κράτος, εἴπερ οἱ ἐν αὐτῷ χριστιανοὶ μετέβαινον ἀλλαγῶς, θέλει ἀποδειχθῆ ὅτι ἦτο ἀπολύτως ἀδύνατον εἰς τοὺς Εὐαγγελιστάς νὰ ἱσταρῶσιν ὡς ἀληθῆ γεγονότα, ἅτινα οὐδέποτε τῷ ὄντι συνέβησαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

Περὶ τῆς τῶν Εὐαγγελίων θεϊτικῆς.

Ὅτι ἡ τῶν ἁγίων Εὐαγγελίων θεϊτικὴ ὑπάρχει ἀναμφισβήτητος, μαρτυρεῖ περὶ τούτου μάλιστα ἡ ἐν αὐτοῖς περιεχομένη διδασκαλία, ἥτις ἐπικυροῦται ὑπὸ ἀπείρων θαυμάτων, ὑπὸ λαμπρῶν προφητειῶν καὶ ὑπὸ τῆς ἐντελοῦς τῶν γεγονότων συμφωνίας πρὸς τὰς προφῆσεις τῶν ἀρχαίων προφητῶν, ὑπ' ὧν προανηγγέλησαν, καλῶς θέλομεν δεῖξει ἐκ τῶν ἐξῆς.

α. Ἡ ἐν ταῖς ἁγίοις Εὐαγγελίοις διδασκαλία ἐπεκυρώθη ὑπ

ἀπειρών θαυμάτων εἶναι τοῦτο κεφάλαιον, ὑπερ λαμπρότατα διεσάρησαν οἱ χριστιανοὶ Ἀπολογηταί, ἀποδείξιντες διὰ πάντων τῶν τῆς κριτικῆς τρόπων τὰς δύο ταύτας ἀληθείας· ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς τῷ ὄντι ἐποίησε τὰ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις θαύματα, καὶ ὅτι αὐτὰ ταῦτα τὰ θαύματα εἶναι ἀναντιρρήτος μαρτυρία τῆς θείας τοῦ Σωτῆρος τούτου ἀποστολῆς.

β'. Ἡ ἐν τοῖς ἁγίοις Εὐαγγελίοις διδασκαλία ἐπικυρώθη ὑπὸ λαμπρῶν τοῦ Χριστοῦ προφητειῶν, αἵτινες ἐπληρώθησαν πᾶσαι, καθὼς ἀναφέρουσιν οἱ Εὐαγγελισταί. Ἀδύνατον δὲ νὰ μὴ παραδεχθῆ τις τὸ ἰσχυρὸν τοῦ ἐπιχειρήματος τούτου, ὅταν σκοπήσῃ πόσον σαφῶς ἀποδεικνύεται ἢ τε ἀνεκλιότως καὶ τὸ κύριον καὶ ἡ ἀξιοπιστία τῶν Εὐαγγελίων. Αἱ δὲ προφητεῖαι αὐταὶ τοῦ Χριστοῦ, αἱ ὑπὸ τῶν Εὐαγγελιστῶν μνημονευόμεναι, καὶ ὑπὸ τῆς ἱστορίας μαρτυρούμεναι, εἶναι α) αἱ περὶ τοῦ σωτηριώδους αὐτοῦ πάθους καὶ τοῦ σταυρικοῦ θανάτου· β') αἱ περὶ τῆς μετὰ τὸν τριήμερον αὐτοῦ θανάτου ἀναστάσεως καὶ ἐμφανίσεως αὐτοῦ εἰς τοὺς μαθητὰς ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ· καὶ γ') αἱ περὶ τῆς ἀναλήψεως καὶ τῆς μελλούσης αὐτοῦ δόξης, καὶ τῆς ἐπιστροφῆς πάντων τῶν ἔθνων εἰς τὴν πίστιν.

γ'. Ἡ ἐν τοῖς ἁγίοις Εὐαγγελίοις διδασκαλία ἐπικυροῦται οὐχ ἥττον ἐκ τῆς ἐντελοῦς συμφωνίας, ἣν παρατηροῦμεν ὑπάρχουσαν μεταξὺ τῶν γεγονότων, αἵτινα ἱστοροῦσι, καὶ τῶν ἀρχαίων προφητειῶν, ἐν αἷς προεβέβησαν. Ἀρκεῖ νὰ ἀντιπαραβάλωμεν τὴν Παλαιὰν Διαθήκην πρὸς τὴν Καινὴν, ἵνα ἴδωμεν ὅτι πάντα σχεδὸν τὰ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις συμβάντα, τὰ ἀφορώντα τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν, περιγράφονται καὶ προλέγονται ἐν ταῖς προφητείαις τοῦ παλαιοῦ νόμου.

δ'. Ἡ διδασκαλία τῶν ἁγίων Εὐαγγελίων φέρει προσέτι καὶ τὸ ἐξῆς ἀλάθητον τῆς θεϊότητος τεκμήριον. Οὐδέποτε Ἰησοῦς ὁ ἀπὸ Ναζαρέτ, οὐδέποτε ἀμαθεῖς Γαλιλαῖοι, εἰ μὴ ἦσαν πεφωτισμένοι ὑπὸ τοῦ θείου φωτός, ἤθελον δυνθῆ νὰ εὕρωσι δόγματα τοσοῦτον ὑψηλά, ἠθικὴν τοσοῦτον τελείαν. Πόθεν ἄλλοθεν ἢ εὐαγγελικῆ διδασκαλίᾳ, κηρυττομένη ὑπὸ δώδεκα πτωχῶν ἀλιείων, οὐδὲν ἄλλο πλὴν τὰ πλοῖα αὐτῶν καὶ τὰ δίκτυα γινώ-

σκότων, ἐδυνήθη νὰ προξενήσῃ εἰς τὸν κόσμον τοιαύτην αἰρῆνιδιον καὶ καθολικὴν μεταβολήν; Πῶς δόγματα, ἅτινα ὑπερβαίνουσι τὸ μέτρον τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, καὶ ὑποχρεοῦσιν ἡμᾶς νὰ πιστεῦμεν καὶ τὰ μᾶλλον ἀκατάληπτα μυστήρια· πῶς ἠθικῶς, ἥτις ἀπαιτεῖ νὰ πολεμῶμεν ἀδιαλείπτως καὶ ἀσπλάγγως καὶ πρὸς αὐτὰ τὰ προσελθῆ ἡμῖν πάθη· πῶς τοιαύτη διδασκαλία ἦτο δυνατόν νὰ γείνη τοσοῦτον κοινὴ καὶ ἐν γένει παραδεκτὴ, εἰ μὴ προήρχετο ἀπὸ θείας πηγῆς;

Ἐ. Τὸ ὕψος καὶ ὁ τρόπος, καθ' ὃ ἐγράψαν οἱ Εὐαγγελισταί, ἀποδεικνύουσι προφανέστατα ὅτι ὁ κάλαμος αὐτῶν καθωδηγεῖτο καὶ κατευθύνετο ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ποία μεγαλητέρα ἄλλη ἀπόδειξις τῆς θεοπνευστίας τῶν Εὐαγγελιστῶν παρὰ τὴν θαυμαστὴν ἐκείνην ἀπάθειαν, ἥτις παρατηρεῖται ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτῶν; Ἄς φαντασθῆ τις, εἰ δύναται, συγγραφεῖς τοσοῦτον περιπαθῶς ἀγαπῶντας τὸν ἥρωα αὐτῶν, ὥστε νὰ ἐμβάλωσιν ἑαυτοὺς εἰς μυρίους κινδύνους, καὶ νὰ ὑπομείνωσι καὶ τὸν θάνατον ἐπὶ τῷ μόνῳ σκοπῷ ἵνα καταστήσωσιν αὐτὸν γνωστὸν, καὶ ὁμῶς διηγουμένους μακρὰν ἱστορίαν ὕβρεων καὶ ἀτιμώσεων καὶ βασάνων, εἰς τὰς ὑποίας οὗτος ὑπέκυψε, καὶ οὐδέποτε οὐδὲ λέξιν προφέροντας εἴτε ὑπὲρ τῆς ἀθωότητος καὶ τῆς ἀπαραδειγματίστου γενναιοψυχίας τούτου τοῦ θύματος, εἴτε κατὰ τῆς μογηρίας καὶ ἀπανθρωπίας τῶν δικαστῶν αὐτοῦ καὶ τῶν δεσμίων. Εἶναι τοῦτο φαινόμενον, ὑπερβαῖνον τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν. Πάντως πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι οἱ Εὐαγγελισταί κατείχοντο ὑπὸ πνεύματος, ἀνωτέρου τῶν ἀνθρωπίνων τούτων δυνάμεων, ὥστε νὰ εἴπωσιν ἀπλῶς οὕτως καὶ ἀπαθῶς, ἄνευ τῆς ἐλαχίστης προσθήκης ἰδίας τινὸς παρατηρήσεως καὶ σκέψεως· *Καὶ ἐσταύρωσαν αὐτόν.* Ὅσοφ προσεκτικώτερον ἐξετάζει τις τὸν ἀμίμητον χαρακτῆρα τῶν Εὐαγγελιστῶν, τοσοῦτω μᾶλλον ἀνακαλύπτει ἐν αὐτῷ τὴν ἐνέργειαν πνεύματος ἑτέρου παρὰ τὸ ἀνθρώπινον. Ἄρκοῦνται νὰ εἴπωσι διὰ μιᾶς μόνης λέξεως ὅτι ὁ διδάσκαλος αὐτῶν ἐσταυρώθη, οὔτε ἐκπληξιν, οὔτε θαυμασμόν, οὔτε συμπάθειαν ἐκδηλοῦντες. Τίς ἤθελεν ὁμιλήσει οὕτω περὶ φίλου, ὅστις ἤθελε θύσει ὑπὲρ τοῦ γράφον-

τος τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ζωὴν; Ἀλλὰ δὲν καταφρίνεται ἐν τούτῳ ἀπροκάλυπτος ὁ δάκτυλος τοῦ Θεοῦ;

Δικαίως ἄρα οἱ χριστιανοὶ ἐσεβάσθησαν καὶ σέβονται τοσοῦτον τὰ Εὐαγγέλια, καὶ ἅπασαι αἱ ἐκκλησίαι ἐθεώρησαν αὐτὰ οὐχὶ μόνον ὡς γεγραμμένα ὑπὸ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, καὶ φέροντα διὰ τοῦτο τὴν σφραγίδα τοῦ Θείου κύρους, ἀλλὰ καὶ ὡς τὸ οὐσιωδέστατον μέρος ἀποτελοῦντα τοῦ κανόνος τῶν ἁγίων Γραφῶν, ἐπειδὴ περιέχουσι τὰ λόγια, τὰ ἀμέτῳ ἐξελλόντα ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Π'.

Περὶ τῆς βίβλου τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων.

Ὁ ἱερός εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς, περιγράφας ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ αὐτοῦ τὰς πράξεις τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἠθέλησε νὰ καταλίπη εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν διήγησιν τοῦ βίου καὶ τῶν πράξεων τῶν Ἀποστόλων, ἥτοι τὴν ἱστορίαν τῆς τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος ἐξαπλώσεως, ἣν μάλιστα ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἐνήργησεν εἰς τὰ ἔθνη. Ἐγραψε λοιπὸν τὴν βίβλον ταύτην μετὰ τὸ Εὐαγγέλιον, οὐχὶ ἐξ ὧν παρ' ἄλλων ἔμαθεν, ἀλλ' ἐξ ὧν αὐτὸς εἶδε τὸ πλεῖστον μέρος (α), καὶ ἀνέθηκεν αὐτὴν εἰς τὸν αὐτὸν Θεόφιλον, εἰς ὃν καὶ τὸ Εὐαγγέλιον. Τοῦ Λουκᾶ ἄρα αἱ Πράξεις τῶν Ἀποστόλων καὶ τὸ Εὐαγγέλιον ἀποτελοῦσιν ὁμοῦ ἐν τι ὅλον, οὐτινος τοῦτο μὲν εἶναι τὸ πρῶτον μέρος, ἐκεῖναι δὲ τὸ δεύτερον. Καὶ ἐν μὲν τῷ Εὐαγγελίῳ διηγεῖται τὴν ἱστορίαν τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ μέχρι τῆς ἀναλήψεως αὐτοῦ· ἐν δὲ ταῖς Πράξεσιν ἀναλαμβάνει τὸ νῆμα τῆς διηγήσεως ἐκεῖθεν, ὅπου ἀφῆκεν αὐτὸ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ. Ἐὰν δὲ τις παραβάλλῃ τὴν ἀρχὴν τῶν Πράξεων πρὸς τὸ τέλος τοῦ Εὐαγγελίου, θέλει ἰδεῖ σαφῶς ὅτι ὁ Λουκᾶς ἐν τούτῳ ἀνέβαλε τὴν πλατυτέραν περιγραφὴν τῆς ἀναλήψεως,

(α) Hieronym. de scriptt. eccl. c. 7. » Lucas igitur evangelium, sicut au-
dierat, scripsit; acta vero Apostolorum, sicut viderat, composuit ».

ἡνα ἱστορήσῃ αὐτὴν ἐν ταῖς Πράξεσι, καὶ ὅτι εἶχεν ἤδη τὸν σκοπὸν τῆς ἀκολουθίας τῆς συγγραφῆς ἐν ταῖς Πράξεσιν, ὅτε ἐφθασεν εἰς τὸ τέλος τῆς τοῦ Εὐαγγελίου συντάξεως. Οὕτως ἐθεώρησεν ἀρμόστερα τὰ συγγράμματα αὐτοῦ ὁ Λουκᾶς· καὶ διὰ τοῦτο ἀνομάζει τὸ Εὐαγγέλιον *πρῶτον λόγον* (α), *πρώτην πραγματείαν*, *πρῶτον μέρος*, ὅπερ ἔμελλε νὰ πληροφορήσῃ ἡμᾶς περὶ πάντων, « ὅν ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς ποιεῖν τε καὶ διδάσκειν» αἱ Πράξεις δὲ εἶναι ὁ *δεύτερος λόγος*, τὸ *δεύτερον μέρος*, τὸ *διδάσκον ἡμᾶς τὰς ἐνεργείας καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῶν τε πράξεων καὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Χριστοῦ διὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, καὶ τὴν πρόδον καὶ τὴν αὔξησιν τῆς ἐπ' αὐτοῦ θεμελιωθείσης Ἐκκλησίας.*

Διὰ ταῦτα τὴν αἰτίαν ἐπισυνάπτεται ἡ βίβλος εἰς τὰ Εὐαγγέλια· διότι ἀποτελεῖ οἷον τὸ συμπλήρωμα αὐτῶν. Καὶ τῷ ἑντι, τὸ Εὐαγγέλιον περιέχει ἐπαγγελίας καὶ προφῆσεις, τῶν ὁποίων τὴν συμπλήρωσιν ἀναγινώσκωμεν ἐν ταῖς Πράξεσιν· ὅθεν συνάγεται ὅτι ἡ βίβλος αὕτη ἔχει λόγον πρὸς τὸ Εὐαγγέλιον, οἷον αὐτὸ τὸ Εὐαγγέλιον πρὸς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην. Ἄλλ' ἡ βίβλος τῶν Πράξεων εἶναι προσέτι ἀναγκαιοτάτη καὶ εἰς κατάληψιν τῶν Ἐπιστολῶν τῶν Ἀποστόλων, καὶ μάλιστα τῶν τοῦ Παύλου, εἰς τὰς ὁποίας χρησιμεύει ὡς τις κλεῖς, καθὼς ὁρθῶς τινες παρετήρησαν.

Αἱ Πράξεις τῶν Ἀποστόλων δὲν κατεῖχον πάντοτε ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ τὴν αὐτὴν χώραν, ἣν κατέχουσι νῦν, μεταξύ τῶν Εὐαγγελίων καὶ τῶν Ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου· ἀλλὰ ποτὲ μὲν κατετάσσοντο εὐθὺς μετὰ τὴν Ἀποκάλυψιν τοῦ Ἰωάννου· ποτὲ δὲ, μεταξύ τῶν Ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου καὶ τῶν καθολικῶν λεγομένων Ἐπιστολῶν τῶν ἄλλων Ἀποστόλων· οὕτω τοιούταχιστον ἀπαντῶνται ἐν τισὶ τῶν ἀρχαίων λατινικῶν ἐκδόσεων.

Ἐἰ καὶ ἡ βίβλος καλεῖται *Πράξεις τῶν Ἀποστόλων*, δὲν περιέχει ὅμως τὴν ἱστορίαν πάντων τῶν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μαθητῶν. Ὁ θεὸς συγγραφεὺς ὁμιλεῖ σχεδὸν μόνον περὶ τοῦ Πέτρου καὶ τοῦ Παύλου, ἀναφέρων ὁμιλίαν Ἰακώβου τοῦ

(α) Πράξ. α. 1.

νεωτέρου καὶ τὸν θάνατον Ἰακώβου τοῦ πρεσβυτέρου· ἀλλ' οὐδὲ τὸν τρισάκρων τούτων Ἀποστόλων γράφει πλήρη ἱστορίαν, καὶ μάλιστα τὴν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου ἐν μέρει μόνον διηγείται· διότι ὁ Ἀπόστολος αὐτὸς ἱστορεῖ ἐν ταῖς Ἐπιστολαῖς αὐτοῦ συμβάντα, ἅτινα δὲν μνημονεύονται ἐν ταῖς Πράξεσι. Καθόλου δὲ εἶπαι, ἢ βιβλὸς περιέχει διήγησιν συνοπτικὴν τῆς ἱστορίας τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἐκκλησίας κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς θεμελιώσεως αὐτῆς. Ἐν ταύτῃ δὲ τῇ διηγήσει τινὰ μὲν τῶν ἱστορουμένων, οἷον ἡ ἐπιφοίτησις τοῦ ἁγίου Πνεύματος κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς πεντηκοστῆς, ἡ ἀρχὴ τοῦ εὐαγγελικοῦ κινήματος, ἡ σύνοδος ἡ ἐν Ἱεροσολύμοις, ἀναφέρονται εἰς πάντας τοὺς Ἀποστόλους· τινὰ δὲ ἀφορῶσι τὸν Πέτρον, τὸν ἀπόστολον τῆς περιτομῆς· καὶ τινὰ πάλιν, τὸν ἀπόστολον τῶν ἐθνῶν Παῦλον. Ταῦτα δὲ εἶναι πλείονα τῶν ἄλλων· διότι ἀπὸ τοῦ ἕγ' κεφαλαίου μέχρι τοῦ κη', τοῦ τελευταίου, περὶ οὐδενὸς ἄλλου σχεδὸν γίνεται λόγος, εἰ μὴ περὶ τοῦ Ἀποστόλου τούτου.

Σκοπὸν δὲ μάλιστα φαίνεται ὅτι εἶχεν ὁ ἱερός Λουκᾶς, γράφων ταύτην τὴν βιβλὸν, ἵνα ἀντιτάξῃ αὐτὴν πρὸς ἄλλας ὁμοίας, ψευδοῦς καὶ ἡμαρτημένως περιγραφούσας τὰς πράξεις τῶν Ἀποστόλων· ὅθεν καὶ παρέλαβεν ἐν αὐτῇ πάντα, ὅσα ἐνόμισεν ἀναγκαῖα εἰς οἰκοδομὴν τῆς πίστεως τῶν ἀναγνωστῶν, καὶ συνέγραψε τὴν βιβλὸν μετὰ τσαύτης ἀκριθείας καὶ εὐλικρινείας, ὥστε, πολλῶν ἄλλων τότε φερομένων συγγραμμάτων, περὶ τῶν πράξεων τῶν Ἀποστόλων πραγματευομένων, μόνον τὴν τοῦ Λουκᾶ ταύτην παρεδέχθη ἡ Ἐκκλησία ὡς ἀξίαν πίστεως, τὰς δὲ λοιπὰς πάσας ἀπέβριψε (α). Καίτοι δὲ ἡ βιβλὸς φαίνεται ὅτι διηγείται ἀπλήρην ἱστορίαν, ἀλλ' ὅμως, ἐὰν ἀποβλέψωμεν πρὸς τὸν συγγραφέα αὐτῆς,

(α) Augustin. de consens. Evangelist. lib. IV. c. 8. « Lucas non solum usque ad resurrectionem assumptionemque Damiani perduxit narrationem suam . . . verum etiam quae per Apostolos gesta sunt, quae sufficere credidit ad aedificandam fidem legentium vel audientium, ita scripsit, ut solus ejus liber fide dignus haberetur in ecclesia de Apostolorum actibus narrantis, reprobatibus omnibus, qui non ea fide, qua oportuit, facta dictaque Apostolorum ausi sunt scribere ».

θέλομεν ἰδεῖ ὅτι πάντα τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ τούτου ἱατροῦ εἶναι οἰοῦναι φάρμακα κατὰ τῶν ψυχικῶν ἡμῶν νοσημάτων (α). Καὶ δι' αὐτὸ ἄρα λέγει ὁ Θεὸς Χρυσόστομος ὅτι ἡ βίβλος δύναται νὰ ἦναι εἰς ἡμᾶς οὐχ ἥττον τοῦ Εὐαγγελίου ὠφέλιμος (β).

Πότε ἔγραψεν ὁ ἱερός Λουκᾶς τὰς Πράξεις; Εἶναι ζήτημα, ὅπερ δὲν ἔχει ἀκριβῆ τὴν λύσιν, τῶν ἐρμηνευτῶν καὶ χρονολόγων διαφωνούντων πρὸς ἀλλήλους· ἀλλὰ πρέπει καὶ νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἡ διαφορὰ τῶν γνωμῶν αὐτῶν εἰς οὐδενὸς λόγου ἄξιον ἀποτέλεσμα φέρει. Ἐπειδὴ ἡ ἐν τῇ βίβλῳ διήγησις φθάνει μέχρι τοῦ δευτέρου ἔτους τῆς φυλακίσεως τοῦ ἀποστόλου Παύλου ἐν Ῥώμῃ (γ), ὅπου ὁ ἑπαρχος ἢ ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἰουδαίας Φῆστος ἔπεμψεν αὐτὸν ἐκ Καισαρείας ἵνα δικασθῆ, εὐλόγως εἰκάζομεν ὅτι ἡ συγγραφή τῆς βίβλου δὲν ἔπο δυνάτῃ νὰ λάβῃ τέλος πρὸ ταύτης τῆς ἐποχῆς· ἐπειδὴ δὲ ὁ συγγραφεὺς οὐδὲ λέξιν λέγει περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ Ἀποστόλου τῆς μετὰ τὸ δεύτερον τοῦτο ἔτος τῆς φυλακίσεως αὐτοῦ, οἱ χρονολόγοι δὲν διαφωνοῦσι πρὸς ἀλλήλους εἰς τοὺς ὑπολογισμοὺς, εἰ μὴ περὶ δύο μόνον ἐτῶν· καὶ οἱ μὲν τάττουσι τὴν σύνταξιν τῆς βίβλου γενομένην ἐν ἔτει σωτηρίου ζγ', οἱ δὲ χρονοθετοῦσιν αὐτὴν κατὰ τὸ ζε'. Ὁ Ἰερώνυμος τὸ δεύτερον ἔτος τῆς τοῦ Παύλου ἐν Ῥώμῃ διατριβῆς λέγει ὅτι συμπίπτει εἰς εἰς τὸ τέταρτον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Νέρωνος (δ).

Τὸν τόπον, ἐν ᾧ ὁ Εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς ἔγραψε τὰς Πράξεις, δὲν δυνάμεθα ἐπίσης νὰ προσδιορίσωμεν ἀκριβῶς, τῶν μὲν δοξαζόντων ὅτι ἡ βίβλος ἐγράφη ἐν Ἀλεξανδρείᾳ· τῶν δὲ, ἐν Ῥώμῃ. Ὀλιγώτερον ὅμως πιθανὰ φαίνονται ὅτι εἰκάζουσιν οἱ παρα-

(α) Hieronym. Epist. 103. ad Paulin. » Actus Apostolorum nudam quidem » sonare videntur historiam, et nascentis ecclesiae infantiam texere; sed si » noverimus scriptorem eorum Lucam esse medicum, cujus laus est in evan- » gelio, animadvertemus pariter omnia verba illius animae languentis esse » medicinam ».

(β) Ὁμιλ. 4. εἰς τὰς Πράξ. » Οὐδὲν γὰρ ἕλαττον αὐτῶν τῶν Εὐαγγελίων ὠφε- » λῆσαι ἡμᾶς δύνησεται ».

(γ) Πράξ. κη. 30.

(δ) Hieronym. de scriptorib. eccl. » Cujus historia usque ad biennium Ro- » mae commorantis Pauli pervenit, id est usque ad quartum Neronis annum ».

δεχόμενοι τὴν συγγραφὴν αὐτῆς γενομένην ἐν Ἀλεξανδρείᾳ· εὐλογώτερον εἶναι νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι αἱ Πράξεις ἐγράφησαν ἐν Ῥώμῃ, ὅπου μικρὸν πρὸ τοῦ τέλους τῆς βίβλου (α) λέγει ὁ συγγραφεὺς ὅτι ἐφθάσε μετὰ τοῦ Παύλου, ὡς καὶ ὁ Ἰερώνυμος ἀποφαίνεται (β).

Ὡς παντάπασιν ἀνεπίδεκτον ἀμφιβολίας θεωροῦμεν τὴν γνώμην ὅτι ἡ ἀρχικὴ τῶν Πράξεων γλῶσσα εἶναι ἡ ἐλληνικὴ· διότι στηριζόμεθα εἰς τὴν περὶ τούτου κοινὴν τῶν κριτικῶν συμφωνίαν, καὶ εἰς αὐτὸ τὸ κείμενον, ἐξ οὗ οὐδὲν ἀποδεικνύεται ἕγχος μεταφράσεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Περὶ τῶν Ἐπιστολῶν τοῦ ἀποστόλου Παύλου.

Οἱ θεῖοι τοῦ Χριστοῦ Ἀπόστολοι παρεούμενοι, κατὰ τὴν ἐντολὴν τοῦ Κυρίου, εἰς τὰ ἔθνη, ἐμαθήτευσον αὐτὰ, βαπτίζοντες εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, διδάσκοντες καὶ κηρύττοντες τὸ Εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, καὶ θεμελιούντες ἐκκλησίας. Ἐπειδὴ δὲ διὰ τὸν προορισμὸν αὐτῶν δὲν ἐδύναντο νὰ μένωσιν ἐπὶ πολὺν χρόνον εἰς ἓνα τόπον, ἐφρόντιζον δὲ μεγάλως ἵνα ὁ ὑπ' αὐτὸν σπειρόμενος καλὸς σπέρμας μὴ πνιγῆ, μηδὲ καταπατηθῆ εὐθύς ἐν τῇ βλαστῆσει αὐτοῦ, ἔγραφον πρὸς τὰς συνιστωμένας κοινότητας Ἐπιστολάς, ἐν αἷς ἐπανελάμβανον καὶ ἐπλάτνον καὶ ἐπεκύρουν ἢν διὰ ζωῆς φωνῆς παρέδιδον αὐταῖς σωτήριον διδασκαλίαν.

Ἐκ τῶν ἐν τῇ Κ. Δ. εὐρισκομένων ἀποστολικῶν Ἐπιστολῶν τινὲς μὲν γράφονται πρὸς τοὺς πιστοὺς καθόλου, ἢ πρὸς τοὺς πιστοὺς γῶρας τινός· ἕτεροι δὲ, πρὸς ἰδίαν κοινότητα, καὶ ἄλλαι, πρὸς ἰδίους τινὰς ἀνδρας, μάλιστα δὲ πρὸς διδασκάλους ἢ προεστῶτας ἐκκλησιῶν. Ἄλλ' αἱ πρὸς κοινότητα ἢ πρὸς ἀνδρας τινὰς

(α) Πράξ. κβ. 16.

(β) Hieronym. αὐτῶν. « Ex quo intelligimus in ead m uale (Rom) librum « esse compositum »

ἰδίᾳ γραφομένοι. Ἐπιστολαὶ ἐκοινοποιοῦντο καὶ εἰς ἑτέρας κοινότητας, ἵνα πλείονες τῆς εἰς αὐτῶν πνευματικῆς ὠφελείας μετέχωσιν.

Ἦσως οἱ Ἀπόστολοι, πλὴν τῶν ἐν τῇ Κ. Δ. τούτων Ἐπιστολῶν, ἔγραψαν καὶ ἄλλας· ἀλλ' ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ ἐβρόνχασεν ἵνα αἱ περισθεθεῖσαι ὀλίγαι αὐταὶ ἀρκέσωσι, πρὸς τοὺς Εὐαγγελιστοὺς καὶ ταῖς Πράξεσι τῶν Ἀποστόλων, νὰ παραδώσωσιν ἡμῖν πλῆρη τὴν διδασκαλίαν τοῦ Χριστοῦ, ὅσα εἶναι ἀναγκαῖα πρὸς τὴν ἡμῶν σωτηρίαν.

Ἐκ τοῦ ἀποστόλου Παύλου ἔχομεν περιαιζομένους δέκα τέσσαρας Ἐπιστολάς, ἐξ ὧν ἡ μὲν γράφεται Πρὸς Ῥωμαίους· δύο δὲ, Πρὸς Κορινθίους· ἡ δὲ, Πρὸς Γαλάτας· ἡ δὲ, Πρὸς Ἑβραίους· ἡ δὲ, Πρὸς Φιλιππησίους· ἡ δὲ, Πρὸς Κολοσσαίους· δύο δὲ, Πρὸς Θεσσαλονικεῖς· δύο δὲ, Πρὸς Τιμόθεον· ἡ δὲ, Πρὸς Τίτον· ἡ δὲ, Πρὸς Φιλήμονα· ἡ δὲ, τέλος, Πρὸς Ἑβραίους.

Αἱ πλεῖσταί τῶν τοῦ ἀποστόλου Παύλου Ἐπιστολῶν ἐγράφησαν ὑπ' αὐτοῦ δι' ἰδίας τινὰς ἀφορμὰς· καὶ ἡ παρωρμάτο εἰς ταῦτο ὁ Ἀπόστολος ὑπὸ ἰδιαιτέρας τινὸς προνοίας περὶ τινος ἐκκλησίας, ἢ προϋκείνοντο αὐτῷ εἰς ἐπίπλυσιν ὑπὸ τῶν περιστάσεων τῆς κοινότητος διάφορα ἀξία λόγου ζητήματα, ἢ ἐμάνθανεν ὅτι εἰς ἐκκλησίαν τινὰ παρεκείροσαν ἑτεροδιδασκαλίαι, ἢ σχίσματα, ἢ ἄλλαι τινες καταχρήσεις, καὶ ἤθελε δι' ἐπιστολῆς νὰ προκαταλάβῃ τὴν θεραπείαν αὐτῶν. Ἐξ ἐκάστης τῶν πρὸς τὰς ἐκκλησίας Ἐπιστολῶν αὐτοῦ βλέπομεν ὅτι εἶχε πάντοτε ὑπ' ὄψιν τὰς ἰδίας ἐκάστης κοινότητος γρεῖας καὶ ἁλλειψείας.

Ὁ κύριος σκοπὸς τοῦ ἀποστόλου Παύλου ἦτο νὰ καταδείξῃ τὴν ἀνάγκην τῆς πίστεως εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνης καὶ τῆς μακροβιότητος· ἔτι δὲ καὶ νὰ συστήσῃ εὐσεβῆ καὶ ἐνδρεπον πολιτείαν τοῦ βίου εἰς μαρτυρίαν τῆς εἰς τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν πίστεως. Ἐν ταῖς νοθεσίαις καὶ παραινέσεσι καὶ παραθυμίαις καὶ προφθήσεσιν, ἐν τῇ μεγάλῃ προνοίᾳ ὑπὲρ τῆς τῶν ψυχῶν σωτηρίας, ἐν τῇ διακασίᾳ ζήλω ὑπὲρ τῆς τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας, ἐν τῇ σταθερότητι καὶ καρτερίᾳ εἰς τὴν κλήσιν αὐτοῦ καὶ τὸν προορισμὸν, καθὼς πολλὰ

ἔχον νὰ υπερνικήσῃ προσκόμματα, καίπερ πολλὰ ἔχον νὰ υπομείνῃ παθήματα, ἐν πᾶσι τούτοις καταφαίνεται ὁ Παῦλος ἀνὴρ πλήρης Πνεύματος ἁγίου, σκευὸς τῷ ὄντι ἐκλελεγεμένον ὑπὸ τοῦ Κυρίου.

Ἡ τάξις, ἣν αἱ ἐπ' τοῦ Παύλου ἐπιστολαὶ φυλάττουσιν ἐν τῷ κανόνι τῆς Κ. Δ., εἶναι ἀρχαιστάτα· ἀλλ' ὅμως δὲν εἶναι αὕτη καὶ ἡ χρονολογικὴ τάξις, καθ' ἣν ἐγράφησαν ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου. Ὁμορφῶνως δὲ πάντες οἱ κριτικοὶ καὶ οἱ ἐριχνευταὶ δοξάζουσιν ὅτι κατετάχθησαν οὕτω κατὰ τὸν βαθμὸν καὶ τὴν ἀξίαν τῶν τε ἐκκλησιῶν καὶ τῶν ἀνδρῶν, πρὸς οὓς ἐγράφοντο καὶ προτάσσονται μὲν αἱ Ἐπιστολαὶ, αἱ περὶθεῖσαι πρὸς ἐκκλησίας ἢ κοινότητας· ἔπονται δὲ αἱ γραφεῖσαι ἰδίᾳ πρὸς ἄτομα. Οὕτω, παραδείγματος χάριν, ἡ μὲν πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολὴ κατέχει τὸν πρῶτον τόπον, διότι ἡ Ῥώμη ἦτο τότε ἡ πρωτεύουσα τοῦ κόσμου ἀκολουθοῦσι δὲ κατόπιν αὐτῆς αἱ δύο πρὸς Κορινθίους, διότι ἡ Κόρινθος ἦτο ἡ μικρόπολις τῆς Ἑλλάδος, ὅτε προσδιορίσθη ἡ τάξις τῶν τοῦ Παύλου Ἐπιστολῶν. Ἔπειτα δὲ, τὴν τρίτην κατέχουσα χώραν, ἡ πρὸς Γαλάτας, διότι ἐγράφη πρὸς ὄλον ἔθνος, ἔπει, εἰ καὶ ἀσκηότερον τῆς Ῥώμης καὶ τῆς Κορίνθου, ἐτιμᾶτο ὅμως μᾶλλον τῶν ἄλλων πόλεων. Αἱ πρὸς Τιμόθεον δύο προηγούμεναι τῶν πρὸς ἄτομα στελλομένων, διότι ὁ Τιμόθεος ἦτο συνακόστωτος τοῦ Παύλου οὕτω καὶ ἡ πρὸς Φιλήμονα, ὅστις ἦτο ἀπλῶς χριστιανὸς, τίθεται μετὰ τὴν πρὸς Τίτον, διότι οὗτος ἦτο ἐπίσκοπος Κρήτης. Ἡ δὲ πρὸς Ἑβραίους τάσσεται τελευταία, ἢ διότι κατὰ τινὰς ἀνεκκλήθη ὡς κανονικὴ μετὰ πάσας τὰς λοιπὰς, ἢ διότι κατ' ἄλλους ἐγράφη ἡ τελευταία πικρῶν.

Ἐὰν δὲ ἀποβλέψωμεν εἰς τὴν χρονολογίαν, καθ' ἣν αἱ Ἐπιστολαὶ ἐγράφησαν, ἔθελον σημειωθῆ, ὡς γνωματεύουσι οἱ πλείστοι τῶν κριτικῶν, κατὰ τὴν ἀκολουθίαν τάξιν· πρῶτον αἱ δύο πρὸς Θεσσαλονικεῖς ἔπειτα, ἡ πρὸς Γαλάτας· τρίτον, αἱ δύο πρὸς Κορινθίους· μετὰ ταύτας, ἡ πρὸς Ῥωμαίους, καὶ ἐραξίτις ἡ πρὸς Ἐφεσσίους, ἡ πρὸς Φιλιππησίους, ἡ πρὸς Κολασσαεῖς, ἡ πρὸς Φιλήμονα, ἡ πρὸς Τίτον, αἱ πρὸς Τιμόθεον δύο, καὶ τελευταία ἡ πρὸς Ἑβραίους.

Καί ει μὴ ἔλαγεν ὁ ἀπόστολος Πέτρος ὅτι ἐν ταῖς Ἐπιστολαῖς τοῦ Παύλου ἀπαντῶνται δυσνόητά τινα καὶ σκοτεινὰ χωρία (α), ἐξ ἰδίας πείρας δυνάμεθα νὰ πεισθῶμεν περὶ ταύτης τῆς ἀληθείας. Πάντες, ὅσοι ἐπιχειροῦσι τὴν ἀνάγνωσιν τῶν θείων τούτων βιβλίων, προσκόπτουσι νῦν μὲν εἰς φράσιν τινὰ τοῦ λόγου, εἰς τῆς ὁποίας τὴν ἔννοιαν δὲν δύνανται νὰ εἰσχωρήσωσι· νῦν δὲ, εἰς τοὺς συλλογισμοὺς καὶ τὰ ἐνθυμήματα, τῶν ὁποίων δὲν ἐννοοῦσι τὸ ὄρθον καὶ τὸ ἀκριβές, καὶ ἄλλοτε εἰς ἄλλο παρόμοιον πρόσκομμα. Συντελεῖ δὲ μεγάλως νὰ καταστήσῃ τὴν κατάληψιν αὐτῶν δυσχερῆ καὶ ἡ φύσις τῶν πραγμάτων, περὶ ὧν ὁ Ἀπόστολος πραγματεύεται. Κυρίως δὲ τρία σημαιοῦνται τὰ αἷτια τῶν ἰδιαιτέρων δυσκολιῶν, τῶν ἀπαντωμένων εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῶν Ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου.

α) Ἐπειδὴ τὰ πράγματα, περὶ ὧν ὁ Ἀπόστολος λαλεῖ ἐν ταῖς Ἐπιστολαῖς, εἶναι τοσοῦτον ὑπερρυῆ καὶ ὑψηλὰ, ὥστε ὑπερβαίνουσι σχεδὸν τὴν νοητικὴν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος δύναμιν, οὐδὲν θαυμαστὸν ὅτι πολλὰς ἀπαντᾷ ὁ ἀναγνώστης τὰς δυσκολίας. Ἡ διὰ τῆς ἀμαρτίας τοῦ Ἀδὰμ διακρηρὰ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἡ ἐπανόρθωσις αὐτοῦ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἡ χάρις τῆς δικαιοσύνης, ὁ προορισμὸς τῶν ἐκλεκτῶν, ἡ κατάκρισις τῶν πονηρῶν, εἶναι τὰ μυστήρια, περὶ ὧν πολὺς γίνεται λόγος ἐν ἐκάστῃ τῶν Ἐπιστολῶν. Ἀδύνατον ἄρα νὰ μὴ βεβαιωθῶμεν ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν Ἐπιστολῶν ὅτι ὁ συγγραφεὺς εἶναι ἄνθρωπος, ὅστις κατῆλθεν ἀπὸ τρίτου οὐρανοῦ ἵνα ἀποκαλύψῃ ἡμῖν πράγματα, ἅτινα οὐχὶ μόνον ὀρθολογὸς οὐκ εἶδε καὶ οὐκ ἤκουσεν, ἀλλὰ καὶ νοῦς ἀνθρώπου οὐ δύναται συνιέναι.

β) Δεύτερον αἷτιον τῶν εἰρημένων δυσκολιῶν εἶναι τὸ ὄρος τοῦ Ἀποστόλου. Ὁ Παῦλος, ὅστις ἐξεπαιδεύθη ὑπὸ τῷ Γαμαλιὴλ, γινώσκων πολὺ κάλλιον τὴν ἑβραϊκὴν ἢ συρογαλατικὴν γλῶσσαν παρὰ τὴν ἑλληνικὴν, ἀναμνησθεὶς ἐν τῷ λόγῳ πολλοὺς ἑβραϊσμούς· καὶ ποτὲ μὲν συγγέει τοὺς χρόνους καὶ τὰς ἐργασίας, τιθεὶς τὸν ἀόριστον ἀντὶ τοῦ ἐνεστῶτος, τὸν παρακαίμενον ἀντὶ τοῦ ἀρχαίου,

(α) Πιερ. Β'. γ'. 16.

τὴν μετοχὴν ἀντὶ τοῦ ῥήματος, τὴν ἀπαρέμρατον ἀντὶ τῆς προσηκτικῆς ποτὲ δὲ λαμβάνει τὰ συνδετικά τοῦ λόγου μόρια κατ' ἀνώμαλόν τινα χρῆσιν, καθ' ἣν μάλιστα σημασίαν κείνται ἐν τῷ ἑβραϊκῷ· τοῦτο δὲ ἀποκαθιστᾷ ἐνίοτε τοὺς συλλογισμοὺς τοσοῦτον σκοτεινοὺς, ὥσπ' ἐκλαμβάνει τις τὰ ἡγούμενα ἀντὶ τῶν ἐπομένων, καὶ τὰνάπαιιν ποτὲ δὲ, τέλος, δίδει εἰς τινὰς λέξεις σημασίαν διάφορον παρ' ἣν συνήθως ἔχουσιν. Ἀλλὰ τὸ κυριώτερον αἴτιον, δι' ὅπερ ἐμπεριζόμεθα πολλάκις νὰ εἰσχωρήσωμεν εἰς τὴν διάνοιαν τοῦ Ἀποστόλου, εἶναι μάλιστα ἡ συχνὴ χρῆσις τῶν διαφόρων σχημάτων τοῦ λόγου, τῶν ἐν ταῖς Ἐπιστολαῖς αὐτοῦ ἀπαντωμένων ἐπειδὴ ποτὲ μὲν, ἐν ᾧ προβάλλει ἐρώτησιν τινὰ, ἀποσιωπᾷ τὴν ἀπόκρισιν ὡς εὐκόλως ὑπονοουμένην, καὶ ἐξακολουθεῖ τὸν λόγον ποτὲ δὲ, προκαταλαμβάνων τὴν ἔνστασιν, ἣν ἤθελεν ἀντιτάξει τις εἰς τὰ λεγόμενα ὑπ' αὐτοῦ, διακόπτει τὸν λόγον ἵνα λύσῃ αὐτὴν εὐθὺς, καὶ μὴ ἀρήσῃ τι κατόπιν ἄνευ ἀπαντήσεως· ἔπειτα ἐπανέρχεται εἰς τὸ προκείμενον ἄνευ προηγουμένης εἰδήσεως, ἀλλ' ὅμως οὕτως, ὥστε νὰ ἐνοήσωμεν ὅτι μετέβη εἰς ἄλλην ὑπόθεσιν.

γ') Τρίτον δ' αἴτιον, δι' ὅπερ δυσνόητα ἀποβαίνουσιν ἡμῖν χωρία τινὰ τῶν Ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου, εἶναι ὁ τρόπος, καθ' ὃν λαμβάνει καὶ ἐφαρμόζει τὰς ἐκ τῆς Π. Δ. μαρτυρίας. Πολλάκις ἐκ τῶν μαρτυριῶν τούτων συνάγει ὁ Ἀπόστολος περίσματα, τῶν ὁποίων μετὰ δυσκολίας ἐννοοῦμεν τὴν λογικὴν ἀκρίθειαν διότι, ἐὰν ἐξετάσωμεν αὐτὰς ἐν ταῖς βίβλοις τῆς Π. Δ., ἐξ ὧν λαμβάνονται, φαίνεται ὅτι ἀναφέρονται εἰς ὑπόθεσιν διάφορον, ἢ εἰς ἣν ἐφαρμόζει αὐτὰς ὁ Ἀπόστολος. Πρέπει δὲ νὰ σημειώσωμεν ἐνταῦθα α) ὅτι δὲν μεταχειρίζεται πάντοτε τὰς ῥήσεις τῆς Π. Δ. πρὸς ἀπόδειξιν τῶν λεγομένων, ἀλλ' ἐφαρμόζει ἐνίοτε ἀπλῶς τοὺς λόγους τῶν προκτιῶν εἰς τὴν ὑπόθεσιν, περὶ ἧς πραγματεύεται, δι' ἀναλογίαν τινὰ, ἣν εὕρισκει ὅτι ἔχει ὁ παλαιὸς νόμος πρὸς τὸν νέον· καὶ β') ὅτι, ὅταν ὁ Ἀπόστολος κατασκευάζῃ τὸν λόγον κατὰ τὴν ἐννοίαν, τὴν ἀποδιδομένην εἰς τινὰς ῥήσεις τῆς Π. Δ., δὲν πρέπει νὰ δυσχερίζομεθα ὅτι ἡ ἐννοία αὕτη εἶναι ἢ κατὰ γράμμα, διλονότι ἢ προκόπτουσα ἐκ τοῦ τῶν ἡγούμενων καὶ τῶν

επομένων· διότι πλὴν τῆς κατὰ γράμμα ἐννοίας ὑπάρχει καὶ ἑτέρα μυστικὴ, ἣν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπεκάλυπτεν εἰς τὸν Ἀπόστολον.

§. 1. Περὶ τῆς Πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολῆς.

Τίς κατὰ πρῶτον ἐδίδαξεν ἐν Ῥώμῃ τὸ Εὐαγγέλιον, δὲν εἶναι κυρίως γνωστόν. Κατὰ μὲν τὴν δόξαν τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας τὴν πρῶτην χριστιανικὴν κοινότητα συνέστησεν ἐν Ῥώμῃ ὁ ἀπόστολος Πέτρος, ἐλθὼν εἰς τὴν μεγαλόπολιν ταύτην ἐξ Ἀντιοχείας· κατὰ δὲ τινὰς ἐρμηνευτὰς τὸ Εὐαγγέλιον ἐκκρύχθη ἐν ταύτῃ τῇ πόλει ὑπὸ μαθητῶν τοῦ Παύλου ἢ, κατ' ἄλλους, συνήρτησαν μὲν οὗτοι εἰς κυρίαν μόρφωσιν χριστιανικῆς κοινότητος, τὸν δὲ πρῶτον σπόρον τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος μετένεγκον ἴσως οἱ ἐκ Ῥώμης ἐκεῖνοι Ἰουδαῖοι εἰς ταύτην αὐτῶν τὴν πατρίδα, οἵτινες παρήσαν ἐν Ἱερουσολύμοις κατὰ τὴν ἐσρτὴν τῆς πεντηκοστῆς ἐπὶ τῆς ἐπιρροῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἢ καὶ καθόλου οἱ πολλοὶ ξένοι, οἱ συβρέοντες πάντες εἰς τὴν μητρόπολιν ἐκ τῶν ἐπαρχῶν.

Περὶ τοῦ χρόνου καὶ τοῦ τόπου τῆς συγγραφῆς τῆς Ἐπιστολῆς πληροφορησόμεθα ἀποχρώντως ἐκ τοῦ ἰεῦ κεφαλαίου αὐτῆς, ἐνθα ὁ ἀπόστολος Παῦλος λέγει ὅτι, ἀρ' οὐ συλλέξῃ τὰς περὶ τῶν πτωχῶν συναειρηρὰς ἐκ τῆς Ἀχαΐας, ἔχει κατὰ νόον νὰ ἀποδημήσῃ εἰς Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἐκεῖθεν νὰ ἀπέλθῃ εἰς Ῥώμην (α). Ἐκ τούτου ἄρα συνάγεται ὅτι ἡ Ἐπιστολὴ ἐγράφη περὶ τὸ τέλος τῆς δευτέρας ἐν Κορίνθῳ διατριβῆς τοῦ Ἀποστόλου, κατὰ μὲν τινὰς, τὸ ζ', κατὰ δὲ ἄλλους, τὸ νζ' ἔτος· διότι ἡ Κορίνθος ἦτο κυρίως ὁ τόπος, ἐν ᾧ, ὡς ἐν πρωτευούσῃ τῆς Ἀχαΐας, ἐγένετο ἡ συλλογὴ τῆς συναειρηρὰς.

Τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ῥώμης, συγκεκριμένην ἐξ ἐθνικῶν καὶ Ἰουδαίων ἐπιστραφέντων, ἐτάραττε μεγάλῃτις καὶ ἐπικίνδυνος διχόνοια. Οἱ μὲν Ἰουδαῖοι, καυχώμενοι ἐπὶ τῷ γένει αὐτῶν καὶ ταῖς ἐπαγγελίαις, ταῖς θθεύσαις εἰς τοὺς πατέρας αὐτῶν, οὐδὲ ἄλλην δικαιοσύνην γινώσκοντες, εἰ μὴ τὴν ἐκ τῆς τηρήσεως τῶν ἔργων τοῦ νόμου, ἐθεώρουν τοὺς ἐθνικοὺς ὡς ἀκαθάρτους, καὶ διὰ τοῦτο

(α) Πρὸς Ῥωμ. ιε. 23—30. Παρ. βλ. Πρὸς βλ. 21.

ἀναξίους νὰ μεταλάβωσι τῆς χάριτος τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἢ, τοῦλάχιστον, μὴ δυναμένους νὰ προσέλθωσιν εἰς τὸ φῶς τοῦ Εὐαγγελίου, εἰ μὴ ὑποχρεωθῶσιν εἰς τὴν περιτομὴν καὶ εἰς ἄλλα τοιαῦτα τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου ἐντάλματα. Οἱ δὲ ἔθνηκοι, μετ' ἀλαζονείας ὑπερηκτιμῶντες τὸ ἔξοχον τῆς φιλοσοφίας, ὑπ' ἧς ἐδιδάχθησαν τὰ πλεῖστα τῶν τῆς ἠθικῆς παραγγελημάτων ἄνευ τῆς βυθθείας τῆς ἀποκαλύψεως καὶ τῆς πίστεως, ἀνειδίζον τοὺς Ἰουδαίους διὰ τὴν μεγάλην αὐτῶν ἀγνωμοσύνην καὶ τὰς πολλὰς παραβάσεις· διςχυρίζοντο ὅτι δικαιοτέρον εἶναι, ἐπειδὴ ἐλάτρευον τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν ἅμα ἐπιγόντες αὐτόν, νὰ προτιμηθῶσι τῶν Ἰουδαίων, οἵτινες, εἰς ἀμοιβὴν ὅτι εἰς αὐτοὺς πρῶτους ἐρανερώθη, ἀπεδοκίμασαν καὶ ἐσταύρωσαν αὐτόν. Ὁ Παῦλος, ἵνα καταπαύσῃ τὴν ἔριδα ταύτην, ἥτις ἐδύνατο νὰ γεννήσῃ σχίσματα, ἐνόμισεν ἀναγκαῖον νὰ γράψῃ πρὸς αὐτοὺς, καὶ νὰ ἐξαλείψῃ ἀπ' ἑκατέρων πᾶσαν ματαιοφροσύνης αἰτίαν.

Καὶ πρῶτον μὲν ταπεινοῖ τοὺς ἔθνηκοὺς, ἀποδεικνύων ὅτι ἡ σοφία, δι' ἣν ἐκαυχῶντο, συνετέλεσε νὰ κατστήσῃ αὐτοὺς ἐνοχωτέρους· διότι γινόντες τὸν Θεόν, δὲν ἐδόξασαν αὐτόν ὡς Θεόν. Ἐπειτα δὲ καταστέλλει τὴν ἀλαζονεῖαν τῶν Ἰουδαίων, παριστῶν αὐτοῖς ὅτι ἦσαν καὶ αὐτοὶ ἐπίσης, ὡς καὶ οἱ ἔθνηκοι, ἀνάξιοι τῆς χάριτος τοῦ Εὐαγγελίου, ἐπειδὴ ἦσαν καὶ αὐτοὶ ἐπίσης ἐν τῇ ἀμαρτία βεβυθισμένοι, ὡς ἐκεῖνοι· ὅτι ἡ ἀληθὴς περιτομὴ εἶναι ἡ τῆς καρδίας, καὶ πάντες οἱ ἄνθρωποι ἀδιακρίτως ἔχουσι χρεῖαν τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ. Ἐφεξῆς δὲ δεικνύει διὰ τοῦ παραδείγματος τοῦ Ἀβραάμ, ὅτι ἡ ἀληθὴς δικαιοσύνη εἶναι ἡ ἐκ πίστεως, καὶ τὰ ἔργα ἄνευ τῆς πίστεως εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν εἶναι ἀνωφελῆ. Ἐντεῦθεν μεταβαίνει εἰς τὸ μυστήριον τοῦ προορισμοῦ καὶ τῆς κατακρίσεως, συνάπτων πάντοτε μετὰ τῶν τῆς πίστεως δογμάτων λαμπρὰ τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης παραγγέλματα. Περὶ τὸ τέλος δὲ τῆς Ἐπιστολῆς προτρέπει τοὺς Ῥωμαίους εἰς εἰρήνην, καὶ δέεται τοῦ Θεοῦ, τοῦ παραιτίου τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ὁμονοίας, ἵνα διαμένῃ μετ' αὐτῶν, παρέχων αὐτοῖς πνεῦμα ἐνώσεως καὶ ἀγάπης.

§. 2. Περὶ τῆς Πρὸς Κορινθίους Α' Ἐπιστολῆς.

Δὲν ὑπῆρξε μόνη ἡ ἐκκλησία τῆς Ῥώμης ἡ ἔχουσα ἐσωτερικὰς διχονοίας καὶ παραχάς· καὶ ἡ τῆς Κορίνθου ἐπαράχθη κατ' ἀρχὰς ἐπὶ τινα χρόνον ὑπὸ τῆς ζήλοτυπίας, ἣν τὸ πνεῦμα τῆς διχονοίας ἐνέπνευσεν εἰς τοὺς πιστοὺς ταύτης τῆς πόλεως. Συνειθισμένοι ὄντες εἰς τὰς ἔριδας τὰς φιλοσοφικὰς, καὶ διχρημένοι εἰς πολλὰς αἰρέσεις, τῶν ὑποίων ἐκάστη ἐλάμβανε τὸ ὄνομα τοῦ ἀρχηγοῦ, οἱ μὲν ἔλεγον· Ἐγὼ εἶμαι μαθητὴς τοῦ Παύλου· οἱ δὲ, Ἐγὼ τοῦ Ἀπολλῶ· ἕτεροι δὲ, τοῦ Πέτρου· καὶ ἕτεροι, τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ· ἕκαστος δὲ αὐτῶν ἐφιλοτιμιεῖτο νὰ ἐκτιμᾷ τὴν μερίδα αὐτοῦ ὑπὲρ τὴν ἀξίαν τῆς ἄλλης (α). Ὑπέβηρον δὲ ἐν ταῖς ἑαυτῶν συνάξεσι καὶ τινα τῶν πιστῶν, πράττοντα αἰμομιξίαν μετὰ τῆς μαρτυρίας αὐτοῦ (β), καὶ τινες αὐτῶν ἐκρίνοντο ἐν τοῖς δικαστηρίοις τῶν ἐθνικῶν, καὶ δὲν παρελάμβανον χριστιανοὺς δικαστὰς τῶν δικαστηρίων αὐτῶν (γ). Ἀλλὰ καὶ ἕτερον ἀτόπημα συνέβαινε παρὰ τοῖς ἐν Κορίνθῳ πιστοῖς· ἐπὶ τῶν δείπνων τῆς ἀγάπης, τῶν τελουμένων ἐν καιρῷ τῆς εὐχαριστίας, οἱ πλούσιοι ἔτρωγον ἰδίᾳ ὅ,τι ἔφερον μεθ' ἑαυτῶν, καὶ κατεφρόνουσαν τῶν πτωχῶν (δ). Τέλος δὲ ὑπῆρχον καὶ τινες, μεγαλοφρονούντες διὰ τὰ πνευματικὰ χαρίσματα, καὶ ἀγαπῶντες νὰ λαλῶσιν ἐν ταῖς συνάξεσιν ἀγνώστους γλώσσας (ε). Λαθῶν δὲ ὁ Ἀπόστολος γινώσκων πάντων τούτων, καὶ ἐρωτηθεὶς περὶ τῆς ἑαυτοῦ γνώμης παρὰ τῆς ἐν Κορίνθῳ ἐκκλησίας περὶ τινῶν ἄλλων κερυλαίων, καὶ μάλιστα περὶ τῆς ἐγκρατείας καὶ τοῦ γάμου (ζ) καὶ τῶν εἰδωλοθύτων (η), ἐνόμισεν ἀναγκαῖον νὰ γράψῃ πρὸς τοὺς Κορινθίους, ἵνα καταπαύσῃ τὰ ἐν αὐτοῖς σχίσματα, καὶ ῥυθμίσῃ τὰ ἤθη, καὶ λύσῃ τὰς ἀπορίας αὐτῶν.

Ἡ Α' Πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολὴ ἐγράφη ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου

(α) Πρὸς Κορινθ. Α'. γ'. 4.

(β) Αὐτ. ε'. 1.

(γ) Αὐτ. σ'. 1.

(δ) Αὐτ. ιθ'. 18, καὶ ἐφξ.

(ε) Αὐτ. ιθ'. 1, καὶ ἐφξ. ιγ'. 1, καὶ ἐφξ.

(ζ) Αὐτ. ζ'. 1, καὶ ἐφξ. 10, καὶ ἐφξ.

(η) Αὐτ. η'. 1, καὶ ἐφξ.

ἐξ Ἐφέσου περὶ τὸ τέλος τῆς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ διατριβῆς αὐτοῦ, κατὰ τὸ νζ' σωτήριον ἔτος, ὡς πάντες σχεδὸν οἱ ἐρμηνευταὶ νομίζουσιν (α)· ὀλίγοι δέ τινες παρὰδέχονται τὸ δ' ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Νέρωνος, ἤτοι τὸ νθ'.

§. 3. Περὶ τῆς Πρὸς Κορινθίους Β' Ἐπιστολῆς.

Περὶ τῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Κορίνθου ἀποτελεσμάτων τῆς Α' Ἐπιστολῆς ἐπληροφόρηθη ὁ Παῦλος παρὰ τοῦ Τίτου, ὅστις μετὰ τὴν ἐπιστολὴν ἐκείνην ἐπέμφθη ὡσαύτως εἰς Κόρινθον, καὶ ἔλθὼν ἔπειτα εὔρε τον Ἀπόστολον ἐν Μακεδονίᾳ (β). Αἱ δοθείσαι ὑπὸ τοῦ Τίτου εἰς τὸν Παῦλον πληροφορίαι ἦσαν, τὸ μὲν, χαρμύσουσαι διότι τινὰ τῶν ἀτόπων, δι' ἃπερ ὁ Ἀπόστολος ἐπέπληξε τοὺς Κορινθίους, κατεπαύθησαν, καὶ μάλιστα ὁ αἰμομύκτης ἐκεῖνος ἐπέστρεψεν εἰς μετάνοιαν καὶ διωρθώθη· τὸ δὲ, λυπηρά· διότι τὰ σχίσματα διετηροῦντο εἰσέτι ὡς καὶ πρότερον, καὶ οἱ ἀρχηγοὶ αὐτῶν, πολυμώτεροι γινόμενοι, μετεχειρίζοντο αὐτὴν τὴν Ἐπιστολὴν τοῦ Παύλου ἵνα κατατρονίσωσιν αὐτοῦ ἐνώπιον τῆς ἐν Κορίνθῳ κοινότητος, ὀνειδίζοντες αὐτὸν δι' ἀστασίαν, κουρότητα, μεγαλαυχίαν καὶ αὐθάδειαν, καὶ τὴν ἀποστολικὴν αὐτοῦ ὑπόληψιν ὁπωςδῆποτε ἐξευτελιζόντες· πρὸς δὲ τούτοις δὲν κατωρθοῦτο εἰσέτι ἡ χρηματικὴ συνδρομὴ ὑπὲρ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πτωχῶν ἀδελφῶν. Ἐκ τούτων πάντων παρεκινήθη ὁ Ἀπόστολος νὰ γράψῃ πρὸς τοὺς Κορινθίους τὴν δευτέραν ταύτην Ἐπιστολὴν, σκοπὸν προτιθέμενος νὰ ὑπερασπίσῃ τὸ ἀποστολικὸν αὐτοῦ ἀξίωμα κατὰ τῶν λοιδορῶν ἐκείνων καὶ συκοφαντῶν, νὰ ἀποκρούσῃ τὰς κατ' αὐτοῦ κατηγορίας, νὰ συστήσῃ καὶ πάλιν τὰς δοθείσας συμβουλὰς καὶ νοουθεσίας, καὶ, τέλος, νὰ ἐνεργήσῃ τὴν συλλογὴν τῶν ἐλεημοσυνῶν ὑπὲρ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις χριστιανῶν.

Εὐθύς ἐν ἀρχῇ ἀπολογεῖται ὁ Ἀπόστολος ὅτι δὲν ἦλθε μέχρι τοῦδε εἰς Κόρινθον ἵνα ἴδῃ τοὺς ἐν αὐτῇ πιστοὺς διὰ τὰς θλίψεις καὶ τοὺς διωγμούς, οὓς ὑπέμεινεν ἐν Ἀσίᾳ, καὶ διότι ἐροβείτο μὴ διὰ τῶν ἐπιτιμήσεων αὐτοῦ λυπήσῃ τοὺς μὴπω μετανόησαντας

(α) Παρὸλ. Πρὸς Κορινθ. Α'. ις'. 8. 9.

(β) Πρὸς Κορινθ. Β'. ζ'. 5. 6.

καὶ διορθωθέντας. Συγχωρεῖ, λέγει, κατὰ τὴν εὐχὴν αὐτῶν, τὸν ἀφορισθέντα αἰμομίκτην, ἵνα μὴ ἡ ὑπερβολικὴ Ολίβη βίβη αὐτὸν εἰς τὴν ἀπελπισίαν καὶ τὴν ἀποστασίαν. Ἀνασκευάζει ἔπειτα τὰς ὑπὸ ψευδαποστόλων τινῶν γενομένας κατ' αὐτοῦ λοιδορίας, καὶ τὸ ἔξοχον τῆς διακονίας αὐτοῦ καταδεικνύει πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, καὶ πόσον τοῦ βίου αὐτοῦ ἡ πολιτεία εἶναι ἀνωτέρα τῆς τῶν ἀπατεῶνων ἐκείνων, οἵτινες κατεχρῶντο τῇ εὐπιστίᾳ τῶν χριστιανῶν. Καταγίνεται δὲ πρὸ πάντων νὰ παραστήσῃ τοὺς ὑπὲρ τοῦ Εὐαγγελίου πόνους αὐτοῦ καὶ μόχθους, καὶ ἀναφέρει προέτι καὶ τὰς ἀποκαλύψεις, τῶν ὁποίων ἠξίωσεν αὐτὸν ὁ Θεός. Ἀπολογηθεὶς δὲ οὕτω περὶ ἑαυτοῦ, βεβαιεῖ τοὺς Κορινθίους ὅτι καὶ ἐλάλησε ταῦτα πάντα καὶ ἐπεριαυτολόγησεν ὑπὲρ μόνης τῆς αὐτῶν οἰκοδομῆς καὶ ψυχικῆς ὠφελείας· ὅθεν καὶ προτρέπει αὐτοὺς νὰ πολιτευώμενται οὕτως, ὥστε, ὅταν ἔλθῃ εἰς Κόρινθον, νὰ μὴ ἀναγκασθῇ νὰ μεταχειρισθῇ κατ' αὐτῶν ἀυστηρότητα, καὶ φανῇ τοιοῦτος, ὅποιον δὲν θέλουσιν.

Ὁ τόπος τῆς συγγραφῆς τῆς Ἐπιστολῆς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ προσδιορισθῇ μετὰ βεβαιότητος. Ἐν μὲν τοῖς ἑλληνικοῖς χειρογράφοις ἀναγινώσκειται ἐν τέλει σημείωσις, λέγουσα: » Πρὸς Κορινθίους δευτέρᾳ ἐγγράφῃ ἀπὸ Φιλίππων τῆς Μακεδονίας»· τὰ δὲ λατινικὰ χειρογράφα φέρουσιν ὡς τόπον τῆς συγγραφῆς σσημειωμένην τὴν Τρωάδα ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ. Ἄλλοι νομίζουσιν ὅτι ἐγγράφη ἐν Νικοπόλει τῆς Μακεδονίας, ὅπου ὁ Παῦλος ἐμελλε νὰ διατρίψῃ τὸν χειμῶνα (α). Πάντως ὅμως ἐγγράφη ἐν Μακεδονίᾳ (β).

Οἱ κριτικοὶ καὶ οἱ ἐρμηνευταὶ συμβιβάζοντες τὰς διαφόρους ἱστορικὰς περιστάσεις, παρεδέχθησαν καθόλου ὡς ὁμολογούμενον σχεδὸν ὅτι ἡ Β' αὕτη Ἐπιστολὴ ἐγγράφη μετὰ ἐν ἔτος ἀπὸ τῆς Α', ἢτοι κατὰ τὸ νῆ σωτήριον ἔτος.

§. 4. Περὶ τῆς Πρὸς Γαλάτας Ἐπιστολῆς.

Ἡ Γαλατία ἀπετέλει ἄλλοτε μέρος τῆς Φρυγίας· οἱ δὲ κάτοικοι τῆς χώρας ἐκαλοῦντο Γαλάται, ἐπειδὴ ἦσαν ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων Γάλλων ἢ Κελτῶν, οἵτινες ἐν ἔτει περίπου 280 π. Χ. μετό-

(α) Πρὸς Τίτ. γ'. 12.

(β) Πρὸς Κορινθ. β'. 13. ζ'. 5. 6. η'. 2, Πραξ. κ'. 1.

κησαν ἐκ τῆς πατρίδος αὐτῶν εἰς τὴν Ἀσίαν. Διετήρησε δὲ ἡ χώρα τὴν αὐτονομίαν αὐτῆς ἕως ἐπὶ Καίσαρος Αὐγούστου, ὅτε κατέστη ἐπαρχία ῥωμαϊκὴ, κυβερνωμένη ὑπὸ ἀνθυπάτου.

Ἐκ τῶν Πράξεων γίνεται δῆλον ὅτι ὁ ἀπόστολος Παῦλος δις ἦλθεν εἰς Γαλατίαν (α) ἀλλὰ τὸ δεύτερον δὲν ἦλθεν ἵνα σπειρῇ τοῦ Εὐαγγελίου τὸν σπόρον, ἀλλ' ἵνα στηρίξῃ τοὺς Γαλάτας εἰς τὴν πίστιν τὴν χριστιανικὴν. Μετ' ὀλίγον δὲ χρόνον, ἀρ' οὗ ἦλθε πρὸς τοὺς Γαλάτας, οἵτινες, ὡς αὐτὸς λέγει, ἐδέχθησαν αὐτὸν ὡς ἄγγελον Θεοῦ, ὡς Χριστὸν Ἰησοῦν (β), ἔμαθον ὅτι ὁ λαὸς οὗτος ἐξηπατήθη ὑπὸ τινων ἐπιστραφέντων Ἰουδαίων. Οἱ ψευδοδιδάσκαλοι οὗτοι ἐπεισαν αὐτοὺς ὅτι πρὸς σωτηρίαν δὲν ἵκει μόνον νὰ πιστεύωσιν εἰς τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν, ἀλλ' ἔπρεπε νὰ παραδεχθῶσι καὶ τὴν περικομὴν, φυλάττοντες καὶ τᾶλλα τοῦ Ἰουδαϊκοῦ νόμου παραγγέλματα. Ἔφραρον δὲ εἰς παράδειγμα τούτου τὸν Πέτρον καὶ Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην, οἵτινες διὰ συγκατάθεσιν πρὸς τὴν ἀσθένειαν τῶν Ἰουδαίων, τῶν νεωστὶ ἐπιστραφέντων εἰς τὴν πίστιν, ἀνείχοντο νὰ τηρῶσιν οὗτοι εἰςέτι πολλά τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου ἐντάλματα. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἐδίδασκε τὰ ἐναντία, ἐσπούδαζον νὰ ἐλαττώσωσι τὸ κύρος αὐτοῦ, θεωροῦντες αὐτὸν ὡς δευτέρας τάξεως Ἀπόστολον, ὑφείλοντα νὰ συμφωνῇ πρὸς τοὺς πρώτους Ἀποστόλους, τοὺς κληθέντας καὶ διδαχθέντας ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὅθεν ὁ Παῦλος, ἵνα διασκεδάσῃ τὰς συκοφαντίας ταύτας καὶ ἀνασκευάσῃ τὴν πλάνην, ἐνόμισεν ἀναγκαῖον νὰ γράψῃ σφοδρὰν καὶ ἔντονον Ἐπιστολήν, ἐν ἣ πρώτον μὲν ἐπιπλήττει αὐτοὺς ὅτι ἐγκατέλιπον τὴν ὑμνίζουσαν διδασκαλίαν ἔπειτα δὲ κηρύττει ὅτι εἶναι Ἀπόστολος οὐχὶ κλητὸς ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐξ ἀποκαλύψεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, οὐχὶ πλέον πάχροντος ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλ' ἀναστάντος καὶ δοξαζομένου ἐν οὐρανοῖς ὅτι, καίπερ οὐ παραλαβὼν τὴν διδασκαλίαν παρ' ἀνθρώπων, οὐχ ἦπτον συμφωνεῖ κατὰ πάντα πρὸς τοὺς ἄλλους Ἀποστόλους. Ἀναφέρει ἔπειτα πῶς ἀντέστη πρὸς τὸν Πέτρον, ὅστις ἀποχωρίζων ἐαυτὸν τῶν ἐξ ἔθνῶν χριστιανῶν, φροβούμενος τοὺς ἐκ περιτομῆς, ἐρκίνητο ὅτι ἤθελε νὰ ἀναγκάσῃ αὐ-

(α) Πράξ. ιε'. 4—6. ιθ'. 23.

(β) Πρὸς Γαλ. β'. 14.

τούς εἰς τὸ ἰουδαΐζειν. Λαμβάνων δ' ἐκ τούτου ἀφορμὴν μεταβαίνει εἰς δογματικὴν τινα ἀνάπτυξιν, ἐπικυρῶν μὲν ἦν διὰ ζώσης φωνῆς ἐδίδαξε τοὺς Γαλάτας διδασκαλίαν περὶ τῆς δικαιοσύνης τοῦ ἀνθρώπου διὰ τῆς πίστεως εἰς τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν, ἀνασκευάζων δὲ ὅσα οἱ ψευδοδιδάσκαλοι ἐκαίνο: ἐκέρυττον περὶ τῆς ἀνάγκης ἐνταλμάτων τινῶν τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου (α). Ἔρχεται μετὰ ταῦτα εἰς τὸ παρηνετικὸν μέρος (β): οἱ Γαλάται παρηνεοῦνται νὰ μὴ καταχρῶνται τῇ ἐλευθερίᾳ, ἣν παρέσχεν αὐτοῖς ὁ Κύριος, ἀλλὰ νὰ μεταχειρίζονται ταύτην εἰς ἄσκασιν τῶν ἔργων τοῦ πνεύματος, ἅτινα εἶναι ἀγάπη, χαρὰ, εἰρήνη, μακροθυμία, χρηστότης, ἀγαθωσύνη, πίστις, πραΰτης, ἐγκράτεια. Παρηνεῖρονται δὲ προσέτι καὶ ἕτερα ἠθικὰ παραγγέλματα. Περὶ δὲ τὸ τέλος τῆς Ἐπιστολῆς προσθέτει ὁ Ἀπόστολος καὶ ἰδιόχειρον ἐπίλογον (γ), ἐν ᾧ συμπεριλαμβάνει πάλιν ἐν συντόμῳ τὰ κεφάλαια, λέγων ὅτι οἱ μὲν θέλοντες νὰ παρεκτρέψωσι τοὺς Γαλάτας ἀπὸ τῆς ἀληθοῦς τοῦ Εὐαγγελίου διδασκαλίας, πρὸς ματαίαν δόξαν σπουδάζουσιν αὐτῶς δὲ τούναντιον οὐδεμίαν ἄλλην δόξαν ἐπιδιώκει, ἢ τὴν τοῦ σταυρωθέντος Χριστοῦ, ἐν ᾧ οὔτε περιτομὴ τι ἰσχύει οὔτε ἀκροβυστία, ἀλλὰ καινὴ κρίσις.

Πολλοὶ τινες καὶ διάφοροι γινώμαι φέρονται περὶ τοῦ χρόνου τῆς συγγραφῆς ταύτης τῆς πρὸς Γαλάτας Ἐπιστολῆς: ἡ δὲ πιθανωτέρα φαίνεται ἡ ἐξῆς. Κατὰ πρῶτον ὡς βέβαιον δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὅτι ὁ Παῦλος, καθ' ὃν χρόνον ἔγραψε τὴν Ἐπιστολήν, εἶχεν ἤδη κηρύξει τὸ Εὐαγγέλιον εἰς τοὺς Γαλάτας: αὐτὸς ὁ Ἀπόστολος λέγει τοῦτο ῥητῶς (δ) » Οἶδατε δὲ, ὅτι δι' ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς « εὐαγγελισάμην ὑμῖν τὸ πρότερον»: τὸ πρῶτον δὲ τοῦτο κήρυγμα ὑποθέτει δεῦτερον ἄλλο μεταγενέστερον. Προσέτι δὲ ἀντιπαρβάλλει τοῦ πρώτου κηρύγματος τὸ ἀποτέλεσμα πρὸς τὸ τοῦ δευτέρου: ἐν μὲν τῷ πρώτῳ ὑπεδέχθησαν οἱ Γαλάται τὸν Ἀπόστολον μετὰ μεγάλης ἀγάπης: κατὰ δὲ τὸ δεῦτερον ἔγεινεν ἐχθρὸς αὐ-

(α) Πρὸς Γαλ. β'. 11—ε'. 13.

(β) Αὐτ. ε'. 13—ζ'. 19.

(γ) Αὐτ. ζ'. 11—18.

(δ) Αὐτ. δ'. 13.

τῶν, λέγων πρὸς αὐτοὺς τὴν ἀλήθειαν (α). Ἐπειτα δὲ ἐκτὸς ἀμφιβολίας φαίνεται ὅτι οἱ Γαλάται, μετὰ τὸ δεύτερον κήρυγμα, παρεδέχθησαν τὴν περιτομὴν (β)· δυνάμεθα ἄρα, οὐδόλως φοβούμενοι μὴ ἀπατηθῶμεν, νὰ ἀναγάγωμεν τὴν συγγραφὴν τῆς Ἐπιστολῆς μόνον εἰς τινὰς μῆνας ὕστερον μετὰ τὴν δευτέραν τοῦ Παύλου εἰς Γαλατίαν ἄφιξιν· ἔλαβε δὲ τοῦτο γῶραν, ὅτε ὁ Παῦλος, ἐπανερχόμενος ἐξ Ἀντιοχείας, διήλθε τὴν Γαλατίαν ἵνα ἐπιστρέψῃ εἰς Ἔφεσον· καὶ ἐπειδὴ ἔγραψε πρὸς τοὺς Γαλάτας μετὰ τινὰς μῆνας ὕστερον, συνέβη ἄρα τοῦτο κατὰ τὸ διάστημα τοῦ αὐτοῦ ἔτους, δηλονότι τοῦ νσ' ἢ νζ' στωατηρίου.

Ἐγγραφή δὲ ἡ Ἐπιστολὴ κατὰ μὲν τινὰς ἀπὸ Ῥώμης· κατὰ δὲ ἄλλους, ἀπὸ Κορίνθου, ἢ ἀπὸ Ἀντιοχείας· οἱ δὲ πλείστοι δοξάζουσιν ὅτι ἡ Ἔφεσος εἶναι ὁ τόπος τῆς συγγραφῆς αὐτῆς· καὶ τούτων ἡ γνώμη εὐρίσκεται πιθανωτάτη, ὅταν τις ἐξετάσῃ μετὰ προσοχῆς τὰς ἱστορικὰς περιστάσεις καὶ τὰς ἐποχὰς τῶν τοῦ Παύλου ἀποστολικῶν περιουσιῶν.

§. 5. Περὶ τῆς Πρὸς Ἐφεσίους Ἐπιστολῆς.

Εἰς Ἔφεσον, τὴν μητρόπολιν τῆς ἀστυνοματικῆς Ἀσίας, τὴν ἐνδοξον διὰ τε τὸ ἀμμάζον ἐν αὐτῇ ἐμπόριον καὶ τὸν ναὸν τῆς Ἀρτέμιδος, ἦλθεν ὁ Ἀπόστολος δις (γ). Καίτοι δὲ ἡ ἐν ταύτῃ τῇ πόλει διατριβὴ αὐτοῦ ὑπῆρξε δραστηριωτάτη (δ), ἡ Ἐπιστολὴ ὅμως αὐτὴ φαίνεται καθολικὴ τις οὖσα καὶ οἰονεὶ γεγραμμένη πρὸς χριστιανούς ἀγνώστους εἰς τὸν γράβαντα. Τὸ παράδοξον τοῦτο φαινόμενον ἠθελίσαν τινες νὰ ἐξηγήσωσι διὰ τῆς εἰκασίας ὅτι ἡ Ἐπιστολὴ δὲν ἐπέμπετο πρὸς Ἐφεσίους, ἀλλ' ἦτο προωρισμένη νὰ ἀναγνωσθῇ ὡς ἐγκύκλιός τις ἐν πολλαῖς ἐκκλησίαις. Στηρίζεται δὲ, ὡς φαίνεται, ἡ γνώμη αὐτὴ εἰς τὸν λόγον, ὅτι τῆς Ἐπιστολῆς αἱ ἐν τῷ 1 στίχῳ τοῦ α κεφαλαίου λέξεις, τοῖς οὖσις ἐν Ἐφέσῳ, λαίπυσιν ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χειρογράφων, καὶ νομίζονται

(α) Πρὸς Γαλ. δ'. 14—16.

(β) Ἀδ. α. 6.

(γ) Πρὸς εἰς 1. 19. θ'.

(δ) Πρὸς εἰς, κ', 31.

προστεθεῖσαι μεταγενέστερον, ἐπειδὴ ἡ Ἐφεσος ἦτο ἡ μικροπολίτις ἐκκλησία τῶν ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ κοινοτήτων, ἢ ἐπειδὴ πρώτη ἡ Ἐφεσος ἔλαβε τὴν Ἐπιστολήν.

Ἡ ὑπόθεσις αὐτῆς εἶναι ἡ ἐξῆς. Ἐν μὲν τῷ πρώτῳ μέρει (α) ὁμιλεῖ ὁ Ἀπόστολος περὶ τῶν μεγάλων πλεονεκτημάτων τοῦ Εὐαγγελίου, περὶ τῆς ἀπολυτρώσεως, περὶ τῆς δικαιοσύνης διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Κυρίου, περὶ τοῦ προορισμοῦ, περὶ τῆς ἐνώσεως τῶν ἐθνικῶν καὶ Ἰουδαίων ἐν ἐνὶ σώματι, οὗτινος κεραλὴ εἶναι ὁ Χριστός. Ἀναφέρει ἔπειτα τὰ διάφορα χάρισματα, ὅσα ὁ Σωτὴρ παρέσχεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ, καὶ τὰς διαφόρους διακονίας, δι' ὧν συνέστησεν αὐτήν. Προτρέπει τοὺς Ἐφεσίους νὰ ζῶσιν ἐν τῇ ὁμονοίᾳ καὶ τῇ εἰρήνῃ, τηροῦντες τὴν ἐνότητα τοῦ πνεύματος· νὰ ἐνδυθῶσι τὸν νέον ἄνθρωπον, νὰ μιμηθῶσι τὸν Θεὸν καὶ τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Υἱὸν ἐν τῇ ἀγάπῃ, ἣν ἔχουσι πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, καὶ νὰ φυλάττωνται ἀπὸ τῆς διδασκαλίας τῆς πλάνης καὶ τῶν ἔργων τοῦ σκότους. Περὶ τὸ τέλος ὁμιλῶν περὶ τοῦ γάμου, λέγει ὅτι εἶναι μέγα μυστήριον ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ· διότι ἡ ἔνωσις τῶν δύο προσώπων ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ σαρκί, κατὰ τὴν θείαν διάταξιν, εἶναι εἰκὼν τῆς τελείας ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ. Μεταβαίνει ἐφεξῆς εἰς τὴν ἐκθεσιν τῶν ἀμοιβαίων καθηκόντων τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικὸς, τῶν τέκνων, τῶν κυρίων καὶ τῶν δούλων, καὶ τελευταῖον προτρέπει αὐτοὺς νὰ μένωσι σταθεροὶ ἐν τῇ πίστει, καίπερ ἐκτεθειμένοι ὄντες εἰς πολλοὺς κινδύνους.

Τὴν Ἐπιστολήν ἔγραψεν ὁ Ἀπόστολος ἐν Ῥώμῃ, δεσμώτης ἐπὶ ὧν (β), καὶ ἔπεμψεν αὐτὴν τὸν αὐτὸν χρόνον ἴσως, καθ' ὃν καὶ τὴν Πρὸς Κολοσσαεῖς· διότι κομιστὴς καὶ τῶν δύο Ἐπιστολῶν ἀναφέρεται ὁ διάκονος Τυχικός (γ).

§. 6. Περὶ τῆς Πρὸς Φιλιππησίους Ἐπιστολῆς.

Οἱ Φίλιπποι ἦσαν πόλις τῆς Μακεδονίας παρὰ τὸν Στρυμόνα

(α) Πρὸς Ἐφεσ. α—γ'.

(β) Αὐτόθι, γ'. 1. δ'. 1. ς'. 20.

(γ) Αὐτόθι, ς'. 21, 22, Πρὸς Κολοσ. δ'. 7, 8.

ποταμόν, καί, κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀποστόλου, ἀποικία Ῥωμαϊκὴ (α). Δὲν ἔδωκε δὲ ἀφορμὴν εἰς τὴν συγγραφὴν ταύτης τῆς Ἐπιστολῆς οὐδεμίαν καταχρήτεώς τινος ἐπανόρθωσις· διότι οἱ Φιλιππηῖοι διετήρησαν πάντοτε πρὸς τε τὸ πρόσωπον τοῦ Παύλου καὶ πρὸς τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ ζῆλον καὶ πίστιν, ἐν οἷς οὐδέποτε ἐψεύσθησαν. Οἱ Χριστιανοὶ τῶν Φιλιππίων δὲν ἠθέλησαν ποτὲ νὰ ἀκούσωσι τοὺς διδασκάλους τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, οἵτινες ἐζήτηουν πανταχοῦ διὰ τῆς ἀναμίξεως τῆς Ἰουδαϊκῆς θεοσεβείας νὰ διαφθείρωσι τοῦ Εὐαγγελίου τὸ κήρυγμα, καὶ ὁ Ἀπόστολος ἦτο πάντοτε τοσοῦτον πεπεισμένος περὶ τῆς εὐλικρινοῦς αὐτῶν ἀγάπης, ὥστε, ἀρ' οὗ καὶ κατέλιπε τὴν Μακεδονίαν, ἀπὸ ταύτης τῆς κοινότητος ἠθέλησε νὰ δεχθῆ συνδρομὴν τινα καὶ ὑποστήριξιν ἐν ταῖς χρείαις αὐτοῦ (β). Μιθόντες δὲ οἱ Φιλιππηῖοι ὅτι ἐκρατεῖτο δεσμώτης ἐν Ῥώμῃ, ἔπεμψαν πρὸς αὐτὸν Ἐπαφρόδιτον τὸν ἐπίσκοπον αὐτῶν, κομίζοντα χρηματικὴν τινα βοήθειαν. Ὁ Ἐπαφρόδιτος ἦλθεν εἰς Ῥώμην, ἐζήτησε τὸν Παῦλον, καὶ περιποιήθη τοῦτον ἐπὶ κινδύνῳ τῆς ζωῆς αὐτοῦ· διότι ἠσθένησε βαρύτερα, καὶ ἠναγκάσθη διὰ τοῦτο νὰ μείνῃ ἐν Ῥώμῃ ἐπὶ πολλὸν χρόνον. Ἀκούσαντες δὲ οἱ Φιλιππηῖοι τὰ περὶ τῆς ἀσθενείας αὐτοῦ, ἐλυπήθησαν μέγας· ὅθεν, ἅμα θεραπευθέντα, ἐφρόντισεν ὁ Ἀπόστολος νὰ πέμψῃ αὐτὸν πάλιν ὀπίσω, ἵνα μὴ κέτι λυπῶνται (γ)· ἐνεχείρισε δὲ αὐτῷ καὶ ταύτην τὴν Ἐπιστολήν, ἐν ἧ ἐκθέτει τὰ ὑπὲρ αὐτῶν τῆς ἀγάπης αὐτοῦ αἰσθήματα, πληροφοροεῖ αὐτοὺς περὶ τῆς ἑαυτοῦ καταστάσεως καὶ τῆς τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος προόδου, καὶ προτρέπει νὰ ἐμμείνωσι σταθεροὶ εἰς τὴν πίστιν καὶ εἰς τὴν ἀσκήσιν τῶν Χριστιανικῶν ἀρετῶν.

Ὅτι ἡ Ἐπιστολὴ ἐγράφη ἐν Ῥώμῃ κατὰ τὴν αἰχμαλωτίαν τοῦ Ἀποστόλου, δὲν πρέπει παντάπασιν νὰ ἀμφιβάλλωμεν (δ)· καὶ ὡς ἡ συγγραφὴ αὐτῆς συμπίπτει εἰς τὸ τέλος ταύτης τῆς ἐποχῆς,

(α) Πράξ. ις'. 12.

(β) Πρὸς Φιλίπ. δ'. 15.

(γ) Αὐτ. β'. 25—30.

(δ) Αὐτ. β'. 7, 12—14, 20.

ἐπειδὴ βλέπομεν τὸν Παῦλον ἐκφράζοντα τὴν ἐλπίδα ὅτι ταχέως θέλει ἰδεῖ τοὺς Φιλιππησίους (α).

§. 7. Περὶ τῆς Πρὸς Κολοσσαεῖς Ἐπιστολῆς.

Αἱ Κολοσσαί, ἢ, κατὰ τινὰ τῶν ἀρχαίων χειρογράφων, Κολασσαί, ἐν τῇ Φρυγίᾳ, παρὰ τῇ Λαοδικεῖα καὶ Ἱερραπόλει, ἦσαν πόλις ἐπιφανὴς κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἡροδότου καὶ Ξενοφώντος (β), ἀλλ' ἐπὶ τοῦ ἀποστόλου Παύλου ἀπώλεσαν, ὡς φαίνεται, τὴν παλαιὰν αὐτῶν ἐπισκευήν διότι ὑπὸ τοῦ Στραζώνος κατατάσσονται εἰς τὰς μικρὰς τῆς Φρυγίας πόλεις.

Ἡ ἐν Κολοσσαῖς χριστιανικὴ κοινότης δὲν ἐθεμελιώθη ὑπὸ τοῦ Παύλου, ἀλλ', ὡς μετὰ πιθανότητος εἰκάζεται, ὑπὸ τινος τῶν μαθητῶν αὐτοῦ Ἐπαρῶ καλουμένου· τοῦλάχιστον οὗτος ἐκήρυξεν ἐκαὶ τὸ Εὐαγγέλιον. Συνεκρότου δὲ αὐτὴν χριστιανοὶ ἐξ ἔθνων καὶ ἐξ Ἰουδαίων, οἵτινες περιγράφονται ἐν γένει ὡς σταθεροὶ ἐμμένοντες εἰς τὴν διδασθεῖσαν πίστιν (γ)· ἀλλὰ δὲν ἔλειπον καὶ ἐνταῦθα ψευδοδιδασκαλοὶ τινες, τὴν εὐαγγελικὴν διδασκαλίαν διαστρέφοντες (δ). Ἦσαν δὲ οὗτοι μαθηταὶ τοῦ Σίμωνος μάγου, οἵτινες ἤρνοντο ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἶναι ὁ σωτὴρ, καὶ ἤθελον νὰ προσφέρῃται λατρεία καὶ εἰς τοὺς ἀγγέλους, ὡς ἀληθεῖς μεσίτας μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. Ἦσαν δὲ προσέτι καὶ φιλόσοφοί τινες Ἀπόστολοι, διὰ πάντων τῶν σορισμάτων διεσθαρμένης φιλοσοφίας τὴν τῆς πίστεως καθαρότητα σπουδάζοντες νὰ διασφύσωσιν· ἀλλὰ καὶ τινες τῶν ἐξ Ἰουδαίων χριστιανῶν ἠγωνίζοντο νὰ εἰσαγάγωσιν εἰς τοὺς Κολοσσαεῖς τὴν τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου τέρησιν.

Ἐν ταῖς δυσὶ πρώτοις κεφαλαίοις, ἅτινα ἀποτελοῦσι τὸ πρῶτον

(α) Πρὸς Φιλιππη. β'. 24.

(β) Ἡρόδ. βιβλ. ζ'. κεφ. 30. «Ἄνωκα δὲ καλεσμένην Φρυγῶν πόλιν παραμειθεμένους καὶ λίμαν, ἐκ τῆς ἅλης γίνονται, ἀπέικτο εἰς Κολοσσαῖς, πόλιν μεγάλην» Φρυγίας, ἐν τῇ Λύκος ποταμῶς. — Ξενοφ. Κύρ. Ἀνάβ. βιβλ. 4. κεφ. 2. §. 6. «Τούτων [Μαίανδρον] διὰ τὸς ἐξέλασεν διὰ Φρυγίας σταθμῶν ἕνα, παρακίγγας ὀκτώ, εἰς Κολοσσαῖς, πόλιν οἰκουμένην, εὐδαίμονα καὶ μεγάλην.

(γ) Πρὸς Κολοσ. 4. 5. β'. 5—7.

(δ) Αὐτ. β'. 4. 8. 16. 18. — 20. γ'. 8. καὶ ἐφεξ.

μέρος τῆς Ἐπιστολῆς καὶ εἶναι ὅλος δογματικὰ, ἐκφράζει ὁ Ἀπόστολος πρὸς τοὺς Κολασσαεῖς ἡν ἠσθάνθη μεγάλην χαρὰν, μαθὼν τὴν ἐπιστροφὴν αὐτῶν εἰς τὸν χριστιανισμὸν καὶ τὸν μέγαν αὐτῶν εἰς τὴν πίστιν ζήλον. Ἐπειτα ἐγκωμιάζει τὸν Ἐπαφρᾶν διδάσκει ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἶναι ὁ μόνος μεσίτης μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, καὶ δι' αὐτοῦ μόνου δύναται τις νὰ τύχῃ τῆς σωτηρίας, καὶ προτρέπει τοὺς Κολασσαεῖς νὰ προσέχωσι μὴ ἀπατηθῶσιν ὑπὸ τῆς πιθανολογίας ψευδοδιδασκάλων τινῶν, ἀλλὰ νὰ ἀκολουθῶσι τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, εἰς ὃν πάντες οἱ ἄγγελοι ὑποτάσσονται, καὶ αὐτοὶ ἐπίστευσαν καὶ ἐβαπτίσθησαν. Ἐν δὲ τοῖς δυοῖν ἄλλοις κεφαλαίοις, ἐξ ὧν σύγκειται τὸ δεύτερον τῆς Ἐπιστολῆς μέρος, τὸ ἠθικόν, ὁ Παῦλος ἐκθέτει εἰς τοὺς Κολασσαεῖς ἐν συνόψει πάντα τὰ καθήκοντα τοῦ χριστιανικοῦ βίου, καὶ παραινεῖ αὐτοὺς νὰ διδάσκωσι καὶ οἰκοδομῶσιν ἀλλήλους ἐν ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς, τοὺς τε λόγους καὶ τὰς πράξεις αὐτῶν ἀναφέροντες εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, καὶ εὐχαριστοῦντες δι' αὐτοῦ τὸν Θεὸν καὶ πατέρα.

Τὴν Ἐπιστολὴν ἔγραψεν ὁ Ἀπόστολος ἀπὸ Ῥώμης, ὡν ἐν τοῖς δεσμοῖς, τὸν αὐτὸν χρόνον, καθ' ὃν καὶ τὴν Πρὸς Φιλιππησίους.

§. 8. Περὶ τῆς Πρὸς Θεσσαλονικεῖς Α' Ἐπιστολῆς.

Πλὴν τῶν Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων κατοίκων ὑπῆρχον ἐν Θεσσαλονίκη, τῇ τότε πρωτεύουσῃ τῆς Μακεδονίας, καὶ ἱκανοὶ Ἰουδαῖοι, ἔχοντες καὶ συναγωγὴν πρὸς ἄσκησιν τῆς λατρείας αὐτῶν. Ἐν ταύτῃ τῇ πόλει ἐκήρυξε τὸ Εὐαγγέλιον ὁ Ἀπόστολος, ἐλθὼν μετὰ τοῦ Σίλα καὶ Τιμοθέου διὰ τῆς Ἀμφιπόλεως καὶ Ἀπολλωνίας, καὶ ἐκέρδησε μὲν εἰς τὸν χριστιανισμὸν πολλοὺς Ἕλληνας, ἀλλὰ καὶ διήγειρε τὸν φθόνον τῶν Ἰουδαίων, οἵτινες κινήσαντες στάσιν, ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ φύγῃ (α). Ἐντεῦθεν ἦλθεν εἰς τὴν παρακειμένην Βέροικαν ἐξ ἧς ὅμως ἐξώσθη πάλιν ὑπὸ τῶν Θεσσαλονικέων Ἰουδαίων· ἀλλ' ἀρῆκεν ἐν αὐτῇ τὸν Σίλαν καὶ τὸν Τιμόθεον, παραγγέλλας αὐτοῖς νὰ ἐπιστρέψωσιν ἐκ τῆς Βεροῖας εἰς τὴν ἐν Θεσσα-

(α) Πράξ. α'. 1—9.

λονίκη ἐκκλησίαν, ἵνα στηρίξωσι καὶ παραμυθῶσιν αὐτὴν ἐν ταῖς θλιβεραῖς ἐκείναις περιστάσεσιν (α). Ἀμφοτέρους ἀνεμένεν ὁ Ἀπόστολος ἐν Ἀθήναις, ὅπου κατέφυγεν ἐκ τῆς Βεροίας (β)· ἀλλ' εὔρον αὐτὸν ἔπειτα ἐν Κορίνθῳ (γ), καὶ ἀνήγγειλαν αὐτῷ τὴν κατάστασιν τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ κοινότητος, περὶ ἧς μεγάλως τότε ἐφρόντιζε. Κατὰ ταύτας τὰς ἀγγελίας ἡ ἐν Θεσσαλονίκῃ χριστιανικὴ κοινότης ἦτο μὲν πλήρης ζήλου ὑπὲρ τῆς πίστεως, καὶ διέπρεπε κατὰ τὴν εὐποιάν πρὸς τοὺς πτωχοτέρους ἀδελφοὺς καὶ κατὰ τὴν σταθερότητα ἐν τοῖς διωγμοῖς καὶ ταῖς θλίψεσι, δι' ἣν ἐζημιζέτο ἐν πάσῃ τῇ Μακεδονίᾳ καὶ Ἀχαΐᾳ· ἀλλ' ὑπῆρχον καὶ ἐν αὐτῇ πολλὰ τινα ἀξιώμεμπτα· ἡ ἐνδεστερὰ τάξις τῶν ἀνθρώπων ἦτο παραδεδομένη εἰς τὴν ἀργίαν καὶ τὴν ἀπάτην· οἱ πλουσιώτεροι ἡγάπων τὴν τρυφὴν καὶ τὴν ἀκολασίαν· ἦσαν δὲ διαδεδομέναι προσέτι περὶ τῆς δευτέρας παρουσίας τοῦ Χριστοῦ ὡς κριτοῦ τῆς οἰκουμένης καὶ περὶ τῶν ἀποθησκόντων χριστιανῶν παντοῖα τινας ἀμυβολίαι καὶ κακοδοξίαι. Ἐπὶ αὐτὰς δὲ ἡ κατάστασις αὐτὴ καταφαινεταὶ ἀκριβῶς ἐν τῇ προκειμένῃ Ἐπιστολῇ, ἣτις, ὡς πρὸς τὴν ὑπόθεσιν αὐτῆς, διαιρεῖται εἰς δύο μέρη. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον περιέχει ἐγκαρδίους ἐκφράσεις περὶ τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ κοινότητος, περὶ τῆς καταστάσεως αὐτῆς καὶ τῆς τοῦ βίου πολιτείας, περὶ ἧς ὁ Ἀπόστολος εὔρε παρ' αὐτῇ ὑποδοχῆς, περὶ τῆς μερίμνης, ἣν περὶ αὐτῆς ἔχει, καὶ περὶ τῆς παραμυθίας τῆς γενομένης εἰς αὐτὸν διὰ τῶν περὶ αὐτῆς εἰδήσεων τοῦ Τιμοθέου (δ). Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ μέρει νοθετεῖ ὁ Παῦλος τοὺς Θεσσαλονικεῖς νὰ ἀπέχωνται τῆς ἀκολασίας, τῆς ἀπάτης καὶ τῆς ἀργίας· διδάσκει καὶ παραμυθεῖ αὐτοὺς περὶ τοῦ προορισμοῦ τῶν κεκοιμημένων καὶ περὶ τῆς δευτέρας εἰς τὸν κόσμον παρουσίας τοῦ Χριστοῦ ὡς κριτοῦ, καὶ παραινεῖ νὰ ἦναι πάντοτε ἑτοιμοὶ, ἐπειδὴ ὁ Κύριος θέλει ἔλθει ὡς κλέπτης ἐν νυκτί (ε).

Ἡ Ἐπιστολὴ ἐγγράφη εὐθὺς μετὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Σίλλα καὶ Τι-

(α) Πρὸς Θεσσαλ. Α'. γ'. 1—5.

(β) Πράξ. ιζ'. 13.

(γ) Πράξ. ιζ'. 3.

(δ) Πρὸς Θεσσαλ. Α'. β'.—δ'.

(ε) Αὐτ. δ'. ε'.

μοθέου εἰς Κόρινθον (α)· ἄρα κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐν Κορίνθῳ δια-
τριβῆς τοῦ Παύλου, περὶ τὸ ἔτος νδ'. Εἶναι δὲ ἡ πρώτη παρῶν
τῶν τοῦ Παύλου Ἐπιστολῶν κατὰ τὴν χρονολογίαν.

§. 9. Περὶ τῆς Πρὸς Θεσσαλονικεῖς Β' Ἐπιστολῆς.

Ὁ Ἀπόστολος ἔμαθεν ἢ παρὰ τῶν εἰς Κόρινθον ἐπανελθόντων
κομιστῶν τῆς Α' Ἐπιστολῆς, ἢ ἐξ ὧν ἔλαβε παρὰ τῆς ἐν Θεσσα-
λονικῇ ἐκκλησίας ἐπιστολῶν, τὴν μετὰ ταῦτα κατάστασιν τῶν
Θεσσαλονικέων χριστιανῶν καὶ τὴν ἐντύπωσιν, ἣν ἡ Α' αὐτοῦ Ἐπι-
στολὴ ἐνεποίησεν εἰς αὐτούς· εἶδε λοιπὸν ὅτι δὲν ἐπέτυχεν ἔτι ἐντε-
λῶς τοῦ τῆς Α' ἐκείνης Ἐπιστολῆς σκοποῦ. Καὶ ἔμεινε μὲν ἡ κοι-
νότης σταθερὰ ἐν τοῖς διωγμοῖς, καὶ ἐξήκει ἀδιαλείπτως εὐεργε-
τικὰς πράξεις πρὸς τοὺς ἐνδεεστέρους· ἀλλ' αἱ ἀμφιβολίαι αὐτῆς
περὶ τοῦ προορισμοῦ τῶν κεκοιμημένων καὶ περὶ τῆς δευτέρας πα-
ρουσίας τοῦ Χριστοῦ ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, οὐχὶ μόνον δὲν κατε-
παύοντο, ἀλλὰ καὶ ἔτι μᾶλλον κ' ἔζαντο καὶ ὑπεθάλλοντο ὑπὸ ψευ-
δοδιδασκάλων τινῶν, πλασάντων, ἵνα ἔτι μείζονα πίστιν κερδή-
σωσιν, ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀποστόλου καὶ ἐπιστολῆν, ἐν ᾗ ὡς ἐγ-
γύτατα τὸ τέλος τοῦ κόσμου ἐκιρύσσεται ἐπικείμενον. Ὅθεν πολ-
λοὶ, ὑπὸ τοιαύτης ψευδοῦς φήμης παραπειθόμενοι, τὴν τε ἀρχίαν
ἠσπάζοντο, καὶ τῇ εὐποιᾷ τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν κατεχρῶντο. Ὁ
Ἀπόστολος λοιπὸν, ἵνα προλάβῃ τὰ μέλλοντα νὰ προκύψωσιν ἐκ
τούτου κακὰ, ἀπερῆσσε νὰ γράψῃ τὴν Β' ταύτην Ἐπιστολὴν, τῆς
ὁποίας ἡ ὑπόθεσις εἶναι ἡ ἐξῆς. Ἐπαινεῖ τὴν κοινότητα διὰ τὴν
ὑπομονὴν αὐτῆς καὶ τὴν πίστιν ἐν πᾶσι τοῖς διωγμοῖς καὶ ταῖς
θλίψεσι, καὶ ὡς ἀμοιβὴν τούτων παριστᾷ αὐτῇ ἣν μέλλει νὰ κλη-
ρονομήσῃ βασιλείαν τοῦ Θεοῦ (β). Διδάσκει τοὺς χριστιανούς ὅτι
ἡ παρουσία τοῦ Κυρίου δὲν ἐγγίζει· εἰσέτι· διότι θέλει προηγηθῆ
αὐτῆς ἡ ἀποκάλυψις τοῦ ἀνθρώπου τῆς ἀμαρτίας, τοῦ υἱοῦ τῆς ἀ-
πωλείας (γ). Παρακαλεῖ τοὺς χριστιανούς νὰ προσεύχωνται ὑπὲρ

(α) Πρὸς Θεσσαλ. Α', γ', 6.

(β) Πρὸς Θεσσαλ. Β', α.

(γ) Αὐτῆς, β'.

αυτοῦ, καὶ προτρέπει αὐτοὺς νὰ διάγωσι βίον τακτικὸν καὶ ἐργατικόν. Μετὰ τῶν ἀδελφῶν τῆς κοινότητος ἐκείνων, οἵτινες οὐδὲ διὰ ταύτης τῆς Ἐπιστολῆς ἤθελον πεισθῆ νὰ βελτίωσιν τὴν εὐθείαν, παραγγέλλει νὰ μὴ συνακαστρέζωνται, ἵνα ἐντραπῶσι καὶ συνέλθωσιν εἰς ἑαυτοὺς ταχύτερον. Ἐπεταὶ τελευταίως ὁ ἀσπασμὸς (α).

Ἡ δευτέρα αὕτη Ἐπιστολὴ ἐγράφη οὐχὶ πολὺν χρόνον ὕστερον ἀπὸ τῆς Α', ἴσως περὶ τὸ τέλος τοῦ ν' ἔτους.

§. 10. Περὶ τῆς Πρὸς Τιμόθεον Α' Ἐπιστολῆς.

Ὁ Τιμόθεος, ἐκ Λύστρας τῆς Λυκαονίας (β), ἦτο υἱὸς πατρὸς μὲν Ἑλλήνος, μητρὸς δὲ Ἰουδαίας, καλουμένης Εὐνίκης (γ), διδασκῆς, ὡς πιθανῶς εἰκάζεται, τὸν χριστιανισμὸν ὑπὸ τοῦ Παύλου, καὶ πιστὸς αὐτοῦ γενόμενος ἀκόλουθος καὶ συναπόστολος (δ). Ὅτε ὁ Παῦλος ἔγραψε τὴν παρούσαν Ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Τιμόθεον, εὐρίσκατο οὗτος ἐν Ἐφέσῳ, καταλειφθεὶς ἐνταῦθα ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου ἵνα ποιμάνῃ τὴν ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ ἐκκλησίαν.

Ἡ ὑπόθεσις ἔχει οὕτως. Ὁ Ἀπόστολος παρακαλεῖ τὸν Τιμόθεον νὰ παραγγεῖλῃ εἰς τινὰς νὰ μὴ ἑτεροδιδασκαλοῦσι, μηδὲ νὰ προσέχωσιν εἰς μύθους καὶ γενεαλογίας, τῶν ὁποίων αἱ ζητήσεις οὐδὲν εἰς ψυχικὴν σωτηρίαν συντελοῦσι (ε). Προτρέπει τοὺς χριστιανούς νὰ προσεύχωνται ὑπὲρ πάντων, μάλιστα δὲ ὑπὲρ βασιλέων καὶ τῶν ἐν ὑπεροχῇ ὄντων, ἵνα ἡσύχιον βίον διάγωσι καὶ ἀρεστὸν ἐνώπιον τοῦ σωτῆρος Θεοῦ (ζ). συμβουλεύει ἵνα οἱ μὲν ἄνδρες προσεύχωνται αἶροντες εἰς τὸν Θεὸν χεῖρας ὁσίας καὶ καθαρὰς· αἱ δὲ γυναῖκες, μετὰ κυρίου ἐνδουμασίας ἐρχόμεναι εἰς τὴν ἐκκλησίαν, μὴ λαλῶσιν ἐν αὐτῇ, ἀλλ' ἀκούωσι καὶ μανθάνωσιν ἐν πάσῃ ἡσυχίᾳ καὶ ὑποταγῇ (η) ἀναφέρει τὰ προσόντα, ἅτινα πρέπει νὰ ἔχωσιν

(α) Πρὸς Θεσσαλ. Β'. γ'.

(β) Πράξ. ιε'. 1.

(γ) Πρὸς Τιμόθ. Β'. α'. 5.

(δ) Πράξ. ιε'. 1. καὶ ἐφ' Παρ. βλ. ιβ'. 6.

(ε) Πρὸς Τιμόθ. Α'. α'.

(ζ) Αὐτόθι, β'. 1—8.

(η) Αὐτόθι, β'. 8—15.

ὁ ἐπίσκοπος, οἱ διάκονοι καὶ αἱ διακονοῦσαι χῆραι γυναῖκες (α)· προλέγει ἐξ ἀποκαλύψεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὅτι θέλουσι τινες ἀποστατήσαι τῆς πίστεως, καὶ θέλουσι διδάξει μεθ' ὑποκρίσεως ψευδῆ τινα βρωμάτων ἀποχὴν καὶ ἐγκράτειαν, καὶ παραγγέλλει τὸν Τιμόθεον νὰ ἀντιτάξῃ πρὸς τούτους τὴν ἀκίβδηλον θείαν διδασκαλίαν (β)· δίδει εἰς τὸν Τιμόθεον ὁδηγίαν πῶς πρέπει νὰ προσφέρηται ὡς ἐπίσκοπος (γ), καὶ τελευταῖον συμβουλεύων καὶ πάλιν τὴν ἀπὸ τῆς αἰρετικῆς διδασκαλίας ἀποχὴν, ὑποσυνάπτει ἔπειτα καὶ ἕτερα παραγγέλματα, τὴν τῶν ἐπισκοπικῶν καθηκόντων ἐκπλήρωσιν ἀφορῶντα (δ).

Ἡ Ἐπιστολὴ ἐγράφη κατὰ τὴν πεντηκοστὴν, τὸ δ' ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Νέρωνος, τῆς δὲ χριστιανικῆς χρονολογίας τὸ νθ'.

§. 11. Περὶ τῆς Πρὸς Τιμόθεον Β' Ἐπιστολῆς.

Ἡ Ἐπιστολὴ αὕτη νομίζεται σχεδὸν ὁμοφώνως ὑπὸ τῶν ἐρμηνευτῶν ὡς ἡ τελευταία, ἣν ὁ Παῦλος ἔγραψε κατὰ τὴν δευτέραν αὐτοῦ ἐν Ῥώμῃ φυλάκισιν, μικρὸν πρὸ τοῦ μαρτυρικοῦ αὐτοῦ θανάτου, ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Νέρωνος, περὶ τὸ ἔτος ζζ'. Πολλοὶ ἐκφράσεις τοῦ Ἀποστόλου ἐν τῇ Ἐπιστολῇ διδάσκουσιν ἀρκούντως ὅτι, γράφων αὐτὴν, ἐβλεπεν ἤδη τετελεσμένον τὸ ἐπὶ γῆς στάδιον αὐτοῦ (ε).

Ἐπαναλαμβάνει δ' ἐν αὐτῇ πολλὰς παρακλήσεις, προτροπὰς καὶ νοουθεσίας, τὰς ὁποίας ἔδωκε τῷ Τιμόθεῳ ἤδη ἐν τῇ Α' Ἐπιστολῇ. Ἀναμνησθεὶς αὐτὸν νὰ ἀναζωπυρήσῃ ὕπερ κατὰ τὴν χειροτονίαν ἔλαβε χάρισμα τοῦ Θεοῦ, ἥτοι νὰ ἀναλάβῃ νέον ζῆλον εἰς τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ νὰ ἐκπληρώσῃ τὰ ποιμαντικὰ αὐτοῦ καθήκοντα ἐπαξίως πάντων τῶν χαρισμάτων, ὧν παρὰ Θεοῦ ἠξιώθη. Ἐπειτα παραινεὶ αὐτὸν νὰ ἀπορεύγῃ τὰς κενὰς καὶ ματαιὰς καὶ μωρὰς συζητήσεις, ἐπειδὴ γεννῶσι μάχας, αἵτινες οὐ-

(α) Πρὸς Τιμόθ. Α', κεφ. γ'.

(β) Αὐτόθι, κεφ. δ'.

(γ) Αὐτόθι, κεφ. δ', 12—16. ε'. 1. καὶ εφεξ.

(δ) Αὐτόθι, κεφ. ε'.

(ε) Πρὸς Τιμόθ. Β', ε', 6—8.

δύλως ἀρμόζουσιν εἰς δούλον Κυρίου· διότι οὗτος πρέπει νὰ ἴηαι ἥπιος πρὸς πάντας, μετὰ προῦτιτος παιδεύων τοὺς ἀνθισταμέ- νους εἰς τὴν ἀλήθειαν, ἐπ' ἐλπίδι ὅτι ὁ Θεὸς θέλει ἐπιστρέψει αὐ- τοὺς διὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ. Προλέγει ὅτι ἐν τοῖς ἐσχάτοις καιροῖς θέλουσιν ἀναστῆ ψευδοδιδάσκαλοι, παραδεδομένοι εἰς πᾶ- σαν κακίαν, οἵτινες ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς εὐσεβείας θέλουσι δια- ρθείρει τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸ πνεῦμα, ἀλλὰ παραγγέλλει τὸν Τιμόθεον νὰ ἐμμένῃ πιστὸς εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων αὐτοῦ, οὐδόλως φοβούμενος τοὺς διωγμοὺς, ἀλλὰ, χρείας κλυού- σης, παρασκευαζόμενος καὶ εἰς τὸ μαρτύριον. Τελευταῖον δὲ προσκαλεῖ αὐτὸν ἵνα ἔλθῃ ταχέως εἰς Ῥώμην.

§. 12. Περὶ τῆς Πρὸς Τίτον Ἐπιστολῆς.

Ὁ Τίτος ἐγεννήθη ἐκ γονέων ἐθνικῶν (α)· μετὰ δὲ τὴν ἐπιστρο- φὴν αὐτοῦ εἰς τὸν χριστιανισμὸν προσεκολλήθη εἰς τὸν Παῦλον ὡς συνεργὸς αὐτοῦ καὶ ἀκόλουθος. Κινηθέντος τοῦ ζητήματος περὶ τῆς τηρήσεως τῶν τοῦ νόμου ἐνταλαμάτων, παρέλαθεν αὐτὸν ὁ Παῦλος μεθ' ἑαυτοῦ εἰς Ἱερουσαλήμ. (β), καὶ ἐκεῖθεν ἔπεμψεν εἰς Κόρινθον δι' ἐκκλησιαστικὰς ὑποθέσεις (γ). Ὁ Τίτος ἦλθεν εἰς τὴν πόλιν ταύτην καὶ δεύτερον, κατὰ παράκλησιν τοῦ Παύλου, ἵνα κομισθῇ πρὸς τοὺς Κορινθίους τὴν Β' αὐτοῦ Ἐπιστολὴν (δ)· ἔπειτα ἦλθε νὰ εὔρῃ αὐτὸν ἐν Ῥώμῃ, ὅθεν ἐπέμψθη ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου εἰς Δαλματίαν (ε), καὶ ἐρεξῆς κατεστάθη ὑπ' αὐτοῦ ἐπίσκοπος Κρήτης (ζ).

Ἡ Ἐπιστολὴ κατὰ τὴν ὑπόθεσιν καὶ τὸν σκοπὸν ἔχει μεγάλαν ὁμοιότητα πρὸς τὰς δύο προηγουμένας Ἐπιστολάς πρὸς Τιμόθεον. Συμβουλευεὶ ὁ Παῦλος τὸν Τίτον ὑποίους τινὰς πρέπει νὰ ἐκλέγῃ τοὺς ἐν ταῖς πόλεσι προσεστώτας τῶν ἐκκλησιῶν (η)· ὁδηγεῖ αὐτὸν

(α) Πρὸς Γαλ. β'. 3.

(β) Αὐτῶν, 1.

(γ) Πρὸς Κορινθ. Β'. ζ'. 6—15.

(δ) Αὐτῶν, ἡ. 16. 17.

(ε) Πρὸς Τιμόθ. Β'. β'. 10.

(ζ) Πρὸς Τίτ. α'. 5.

(η) Αὐτῶν, γ. 5—10.

πῶς πρέπει νὰ φέρεται πρὸς τοὺς ψευδοδιδασκάλους, καὶ μάλιστα πρὸς τοὺς ἐκ τοῦ ἰουδαϊσμοῦ, οἵτινες χάριν αἰσχροῦ κέρδους διὰ διδουσι βλαβεράς διδασκαλίας, καὶ διὰ τῶν ματαιολογιῶν αὐτῶν περὶ τῆς ἀγίας Γραφῆς καὶ διὰ διαφόρων μύθων καὶ ἀνθρωπίνων ἐνταλμάτων ἀποπλανῶσι τοὺς πιστοὺς (α). διδάσκει ὅποιας νοθεσίας πρέπει νὰ δίδῃ εἰς τοὺς πρεσβυτέρους καὶ νεωτέρους, εἰς τοὺς ἄνδρας καὶ τὰς γυναῖκας καὶ εἰς τοὺς δούλους, σπουδάζων νὰ διαλάμπῃ αὐτοὺς ἐν πᾶσι διὰ τοῦ καλοῦ παραδείγματος (β). δεικνύει ὅτι ὁ σκοπὸς τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἐπιφανείσης χάριτος τοῦ Θεοῦ εἶναι νὰ διδάξῃ ἡμᾶς τὴν τῆς ἀσεβείας καὶ τῶν κοσμικῶν ἐπιθυμιῶν ἄρνησιν, καὶ τὴν ἐν σωφροσύνῃ καὶ δικαιοσύνῃ καὶ εὐσεβείᾳ πολυτείαν ἐν τῷ παρόντι βίῳ (γ). παραγγέλλει τὸν Τίτον ἵνα ὑπομνήσῃ τοὺς χριστιανούς· νὰ ὑποτάσσωνται εἰς τὰς ἀρχάς, καὶ νὰ ἴηαι ἐπιεικεῖς καὶ πρᾶξι πρὸς πάντας· διότι τοιαύτη διαγωγή ἀρμύζει εἰς ἀνθρώπους ἀμαρτωλοὺς, οἵτινες κατὰ τὸ μέγα τοῦ Θεοῦ ἔλεος, ἐσώθησαν διὰ τοῦ ἀγίου βαπτίσματος καὶ τῆς χάριτος τοῦ σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ (δ). Συνιστᾷ δὲ αὐτῷ καὶ πάλιν νὰ ἀποφεύγῃ τὰς μωρὰς καὶ ἀνωφελεῖς συζητήσεις, καὶ συμβουλεύει νὰ παραιτῆται ἀπὸ αἰρετικῶν ἀνθρώπων, ἀφ' οὗ νοητησῇ αὐτοὺς ἄπαξ καὶ δις (ε). Τελευταῖον δὲ, ἐπειδὴ ἔμελλε νὰ πέμψῃ εἰς Κρήτην τὸν Ἀρτεμῆν ἢ τὸν Τυχικόν, προσκαλεῖ τὸν Τίτον, ὅταν ὁ ἕτερος τῶν δύο ἐκείνων φθάσῃ ἐκεῖσε, νὰ ἔλθῃ εἰς Νικόπολιν, ὅπου ἔχει κατὰ νοῦν νὰ παρὰχειμάσῃ (ζ).

Δὲν δυνάμεθα μετὰ βεβαιότητος νὰ προσδιορίσωμεν πότε καὶ ποῦ ὁ Παῦλος ἔγραψε τὴν πρὸς Τίτον Ἐπιστολήν. Ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Πράξεων δὲν ἀναφέρεται ἡ τοῦ Παύλου καὶ Τίτου ἀποδημία εἰς Κρήτην ὅθεν οἱ πλείστοι τῶν κριτικῶν εἰκάζουσιν ὅτι ὁ Ἀπόστολος ἦλθεν εἰς Κρήτην κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου τὸ διάστημα, περὶ

(α) Πρὸς Τίτ. α'. 10—16.

(β) Αὐτόθι, ε'. 1—11.

(γ) Αὐτόθι, ε'. 11—15.

(δ) Αὐτόθι, γ'. 1—9.

(ε) Αὐτόθι, γ'. 9—12.

(ζ) Αὐτόθι, γ'. 12—15.

οὐ οὐδαμίαν ἔχομεν πληροφορίαν ἐκ τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων, ἤτοι μετὰ τὴν πρώτην ἐν Ῥώμῃ φυλάκισιν αὐτοῦ. Κατὰ ταύτην δὲ τὴν γνώμην ἐγγράφη ἕως ἡ Ἐπιστολὴ περὶ τὸ ἔτος ζδ'. Ἄλλοι δὲ ἐρμηνευταὶ δοξάζουσιν ὅτι ἡ ἀποδημία τοῦ Παύλου εἰς Κρήτην καὶ ἡ συγγραφή τῆς πρὸς Τίτον Ἐπιστολῆς αὐτοῦ δύνανται νὰ χρονοθετηθῶσιν, ὅτε ὁ Ἀπόστολος διέτριβεν ἐν Ἑλλάδι, καὶ μάλιστα ἐν Κορίνθῳ, μετὰ τὸν ἔτος νὰ καὶ γγ' (α) ἢ δ' αἰτία, δι' ἣν ὁ Λουκᾶς, ὁ συγγραφεὺς τῶν Πράξεων, δὲν μνημονεύει τῆς ἀποστολικῆς ταύτης περιουσίας τοῦ Παύλου εἰς Κρήτην, εἶναι ὅτι ὁ Λουκᾶς τότε δὲν ἦτο μετὰ τοῦ Ἀποστόλου, ἀλλὰ καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῶν ἐν ταῖς Πράξ. ιζ'. 1—κ'. 6. ιστορουμένων συμβάντων ἔμενον ἐν Μακεδονίᾳ.

§. 13. Περὶ τῆς Πρὸς Φιλήμονα Ἐπιστολῆς.

Ἡ Ἐπιστολὴ ἐγγράφη τὸν αὐτὸν χρόνον, καθ' ὃν καὶ ἡ Πρὸς Κολοσσαεῖς, καὶ ἐπέμψθη πρὸς τὸν Φιλήμονα διὰ τῶν αὐτῶν ἀνδρῶν, δι' ὧν καὶ ἐκείνη (6). Ἦτο δὲ ὁ Φιλήμων κάτοικος ἐν Κολοσσαεῖς, ἐπιστραφεὶς εἰς τὸν χριστιανισμόν ἕως ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἀποστόλου, ὡς εἰκάζεται ἐκ τοῦ 19 στίχου τῆς Ἐπιστολῆς, καὶ συνεργὸς αὐτοῦ ἔπειτα γενόμενος. Ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ ἐγένετο ἡ σύναξις τῆς κοινότητος (γ).

Περὶ τῆς ἀφορμῆς, τοῦ σκοποῦ καὶ τῆς ὑποθέσεως τῆς μικρῆς ταύτης Ἐπιστολῆς σημειούσθωσιν ἐν συνόψει τὰ ἑξῆς. Ὁ Ἀπόστολος, κατὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ ἐν Ῥώμῃ φυλάκισιν, ἐδίδαξε τὴν χριστιανικὴν πίστιν Ὀνήσιμόν τινα, δούλον τοῦ Φιλήμονος, δραπετεύσαντα ἀπὸ τοῦ κυρίου αὐτοῦ τὸν Ὀνήσιμον τοῦτον πέμπτει πάλιν ὀπίσω μετ' ἰδιογράφου Ἐπιστολῆς πρὸς τὸν Φιλήμονα, καὶ παρακαλεῖ τοῦτον νὰ συγχωρήσῃ τὸν μετανοήσαντα καὶ διαρθρωθέντα δούλον αὐτοῦ, καὶ νὰ προσδεχθῇ αὐτὸν μετὰ χριστιανικῆς ἀδελφικῆς ἀγάπης· συγχρόνως δὲ παραγγέλλει τὸν Φιλή-

(α) Πράξ. ιβ'.

(6) Πρὸς Κολοσ. δ'. 7—10.

(γ) Πρὸς Φιλήμ. 2.

μονα ἵνα ἐτοιμάσῃ αὐτῷ κατάλυμα, ἐπειδὴ ἠλπίζεν ὅτι ταχέως ἐμελλε νὰ ἀπαλλαγῆ τῶν δεσμῶν, καὶ νὰ ἔλθῃ εἰς ἐπίσκεψιν αὐτοῦ.

Ἡ Ἐπιστολὴ γέμει λαμπρῶν ἐκφράσεων τῆς γνισίας καὶ ἀκραίονοῦς τοῦ συγγραφέως ἀγάπης πρὸς ὃν ἐπιγράφεται.

§. 14. *Περὶ τῆς Πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῆς.*

Ἐπειδὴ ἡ Ἐπιστολὴ αὕτη δὲν ἔχει ἐν ἀρχῇ ἐπιγεγραμμένον τὸ ὄνομα τοῦ Ἀποστόλου, ὡς καὶ αἱ λοιπαὶ, ἀμφέβαλον τῶν ἀρχαίων τινὲς εἰ ὁ Παῦλος εἶναι ὁ συγγραφεὺς αὐτῆς· ὑπεστήριξε δὲ ταύτην τὴν ἀμφιβολίαν αὐτῶν καὶ ἡ παρατήρησις ὅτι τὸ λεκτικὸν ἀπαντᾶται ἐν αὐτῇ διάφορον, ἢ ἐν ταῖς ἄλλαις Ἐπιστολαῖς. Καί τινες μὲν τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας δοξάζουσιν ὅτι ὁ μὲν Παῦλος ἐγόραψε τὴν Ἐπιστολὴν ἑβραϊστὶ, μεθιερμηνέυσεν δὲ αὐτὴν εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ὁ Λουκᾶς· διότι τὸ λεκτικὸν τοῦ Λουκᾶ ἐν τε τῷ Εὐαγγελίῳ καὶ ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν Ἀποστόλων ἔχει μεγάλην ὁμοιότητα πρὸς τὸ ἑλληνικὸν ὕφος τῆς Πρὸς Ἑβραίους αὐτῆς Ἐπιστολῆς· ἕτεροι δὲ γνωματεύουσιν ὅτι αἱ μὲν κύρια ἔννοια τῆς Ἐπιστολῆς εἶναι τοῦ Ἀποστόλου, ἄλλος δὲ τις συγγραφεὺς ἐξέθηκεν αὐτὰς καὶ ἀνέπτυξε. Τινὲς δὲ πάλιν συγγραφεῖα παραδέχονται τὸν Λουκᾶν, ἢ τὸν ἀπόστολον Βαρνάβαν, ἢ Κλήμεντα τὸν Ῥώμης ἐπίσκοπον. Ἄλλ' ὅμως δὲν φέρονται καὶ ἰσχυροὶ λόγοι εἰς ὑποστήριξιν τῆς περὶ τῆς γνισιότητος αὐτῆς ἀμφισβητήσεως· ὅθεν δικαίως οἱ πλείστοι τῶν ἐρμηνευτῶν δοξάζουσιν ὅτι ἡ Ἐπιστολὴ εἶναι γνισία τοῦ Ἀποστόλου, γράψαντος αὐτὴν εὐθὺς μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν ἀπὸ τῆς ἐν Ῥώμῃ πρώτης αὐτοῦ φυλακίσεως, περὶ τὸ ἔτος ξγ'.

Διάφοροι ὡς αὐτῶς ὑπάρχουσιν αἱ γνώμαι περὶ τοῦ, τίνες εἶναι οἱ Ἑβραῖοι, πρὸς οὓς ἐγράφη ἡ Ἐπιστολή. Πιθανωτέρως δὲ φαίνεται ἡ παραδεχομένη τοὺς ἐκ τοῦ ἰουδαϊσμοῦ ἐπιστραφέντας χριστιανοὺς, οἵτινες κατόικουν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ· διότι οὗτοι εἶχον μάλιστ' ἀνάγκην τῶν ἐν τῇ Ἐπιστολῇ περιεχομένων διδασκαλιῶν τε καὶ νοουθεσιῶν. Καίτοι δὲ εἶχε πρὸς διωρισμένους τοιοῦτους ἀναγνώστας, συγχρόνως ἴσως ἤθελεν ὁ συγγραφεὺς νὰ γνωστοποιήθῃ

ὡς ἐγκύκλιός τις Ἐπιστολῇ καὶ εἰς τοὺς ἐξ Ἰουδαίων χριστιανούς τοὺς διεσπαρμένους ὄντας ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ τότε ὀρθῶς ὑπαινίπτεται αὐτὴν ὁ ἀπόστολος Πέτρος ἐν τῇ Β' καθολικῇ αὐτοῦ Ἐπιστολῇ (α).

Ὁ σκοπὸς τῆς Ἐπιστολῆς εἶναι τὸ διδάξαι τοὺς χριστιανούς, οἵτινες πρότερον ἦσαν Ἰουδαῖοι, ὅτι διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὁ μωσαϊκὸς νόμος καὶ ἡ λευϊτικὴ λατρεία κατηργήθησαν· ὅτι αἱ θυσίαι καὶ τὰ λοιπὰ τῆς Π. Δ. ἐντάλματα ἦσαν μόνον τύποι καὶ σύμβολα τοῦ Χριστοῦ· ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ διὰ τοῦτο πολλῶν μερίζων τοῦ Μωϋσέως, τοῦ Ἀαρῶν, τῶν προφητῶν καὶ αὐτῶν τῶν ἀγγέλων· ὅτι ὁ θάνατος τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἡ ἀληθινή θυσία, δι' ἧς δυνάμεθα νὰ καθαρισθῶμεν ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν, νὰ διαλλαχθῶμεν μετὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ νὰ γείνωμεν μακάριοι. Νοθετοῦνται προσέτι οἱ ἐξ Ἰουδαίων χριστιανοὶ νὰ προσέχωσιν ἐκυτοὺς ἀπὸ ψευδοῦς καὶ πάσης ἄλλης αἰρετικῆς διδασκαλίας· προτρέπονται νὰ μένωσι σταθεροὶ εἰς τὴν πίστιν καὶ καρτερικοὶ ἐν ταῖς θλίψεσι καὶ τοῖς διωγμοῖς, καὶ παραμυθοῦνται διὰ τῆς δευτέρας τοῦ Χριστοῦ παρουσίας καὶ διὰ τῆς ἀναπαύσεως, τῆς ἐπιγγελημένης εἰς τοὺς πιστοὺς ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ. Τελευταῖον δὲ συμβουλεύει αὐτοὺς ὁ Ἀπόστολος καὶ περὶ τῆς ἐν τῷ βίῳ χριστιανικῆς αὐτῶν πολιτείας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Π'.

Περὶ τῶν ἐπτὰ καθολικῶν Ἐπιστολῶν.

Αἱ μετὰ τὰς Ἐπιστολὰς τοῦ Παύλου ἐπόμεναι ἐπτὰ Ἐπιστολαί, μία μὲν τοῦ Ἰακώβου, δύο δὲ τοῦ Πέτρου, τρεῖς δὲ τοῦ Ἰωάννου καὶ μία τοῦ Ἰούδα, ὀνομάζονται *καθολικαί*· διότι, κατὰ τοὺς ἀρχαίους, δὲν ἐγγράφησαν ἰδίᾳ πρὸς ἓνα τινὰ λαὸν ἢ πρὸς μίαν μόνην χριστιανικὴν κοινότητα, ἀλλὰ καθόλου πρὸς πάντας τοὺς χριστιανούς, καὶ μάλιστα πρὸς τοὺς ἐξ Ἰουδαίων ἐπιστραφέντας καὶ ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην διεσπαρμένους ὄντας· ἢ διότι κατ' ἀρ-

(α) Πέτρ. Β'. γ'. 15.

χὰς τὸ ὄνομα τοῦτο ἦτο ἴδιον μόνον τῆς Α' τοῦ Πέτρου καὶ τῆς Α' τοῦ Ἰωάννου Ἐπιστολῆς, δι' οὗ διεκρίνοντο ἀπὸ τῶν λοιπῶν τῶν αὐτῶν συγγραφέων Ἐπιστολῶν, ὅσων ἡ γνησιότης δὲν ἦτο εἰσέτι ἀνωμολογημένη παρὰ πᾶσιν ἐφεξῆς ὅμως, ὅτε καὶ τοῦ Ἰακώβου καὶ τοῦ Ἰούδα αἱ Ἐπιστολαὶ ἀνεγινώσκοντο δημοσίᾳ ἐν ταῖς πλείσταις τῶν ἐκκλησιῶν, μετηνέχθη τὸ ὄνομα εἰς πάσας καθόλου τὰς Ἐπιστολάς, τὰς ὁποίας οἱ παλαιοὶ ἤθελον νὰ διακρίνωσιν ἀπὸ τῶν τοῦ ἀποστόλου Παύλου· ἐκ τούτου Ἐπιστολὴ καθολικὴ ἤθελεν εἶσθαι Ἐπιστολὴ ἀνωμολογημένη καὶ ἐγκριμένη παρὰ πάντων. Τοιαῦται δὲ καθολικαὶ Ἐπιστολαὶ, κατὰ τὴν σημειωθεῖσαν πρώτην σημασίαν, γραφόμεναι δηλαδὴ πρὸς χριστιανούς, ἐν διαφόροις τόποις διατρίβοντας, ἐκλοῦντό ποτε καὶ ἐγκύκλιοι· διότι πεμπόμεναι πρὸς τινὰ ἐκκλησίαν, ἀντεγράφοντο ὑπ' αὐτῆς, καὶ ἐστέλλοντο ἔπειτα πρὸς ἄλλην, καὶ οὕτω περιώδευον τρόπον τινὰ ἐντός τινος κύκλου.

Αἱ Ἐπιστολαὶ αὗται κηλοῦνται προσέτι καὶ κανονικαί, κατὰ μὲν τινὰς, διότι περιέχουσι τοὺς ἀξιολογώτερους κανόνας περὶ τῶν ἡθῶν καὶ τῶν τῆς πίστεως διδασκαλιῶν· κατὰ δὲ ἄλλους, καὶ ἴσως δικαιοτέρον, διότι ἀποτελοῦσι μέρος τοῦ κανόνος τῶν τῆς θείας Γραφῆς βιβλίων.

Ὡς γενικὸν δὲ σκοπὸν φαίνεται ὅτι προέθεντο οἱ συγγραφεῖς τῶν καθολικῶν τούτων Ἐπιστολῶν, καθὼς λέγει καὶ ὁ ἱερός Αὐγουστίνος (α), νὰ ἀνακρίσωσι δι' αὐτῶν τὰς τότε φουρένας αἱρέσεις τοῦ Σίμωνος μάγου, τῶν Νικολαϊτῶν, τῶν Ἐβιωνιτῶν καὶ ἄλλων, οἵτινες καταχρώμενοι τῇ εὐαγγελικῇ ἐλευθερίᾳ, καὶ εἰς ἐναντίαν ἔνοιαν λαμβάνοντες τοὺς λόγους τοῦ ἀποστόλου Παύλου, ἐδίδασκον ὅτι ἡ πίστις χωρὶς τῶν ἔργων ἐξήρκει πρὸς σωτηρίαν, καὶ εἰσῆγον οὕτως ἠθικὴν πολὺ διεφθαρμένην.

Τελευταῖον δὲ, τὸν χαρακτῆρα τῶν καθολικῶν Ἐπιστολῶν ἄριστα διέγραψεν ὁ Ἰερώνυμος, εἰπὼν ὅτι ὁ Ἰακώβος, ὁ Πέτρος ὁ Ἰωάννης καὶ ὁ Ἰούδας ἐξέδωκαν Ἐπιστολάς, τοσοῦτον πλήρεις μυστηρίων, ὅσον φαίνονται συνεπτυγμέναι καὶ σύντομοι, περιέ-

(α) De fide et operib. c. 14.

χουσαι ἐν ὀλίγοις πολλήν καὶ μεγάλην ἔννοιαν ὥστε σπάνιοι, λέγει, εἶναι οἱ μὴ ἀμβλυωποῦντες πρὸς τὸ ὑπὲρ αὐτῶν διαχεόμενον λαμπρὸν ρῶς (α).

§. 1. Περὶ τῆς Ἐπιστολῆς τοῦ Ἰακώβου.

Συγγραφεὺς τῆς Ἐπιστολῆς εἶναι Ἰακώβος ὁ υἱὸς τοῦ Ἀλφαίου, ὅστις εἶναι ὁ αὐτὸς καὶ Ἰακώβος ὁ ἀδελφὸς τοῦ Κυρίου, ὡς σαφῶς ἀποδεικνύεται ὑπὸ τῶν ἐρμηνευτῶν.

Τὸ δ' ἔτος, καθ' ὃ ἡ Ἐπιστολὴ ἐγράφη, δὲν δύναται μὲν ἀκριβῶς νὰ προσδιορισθῇ, δὲν πρέπει δὲ νὰ τεθῇ καὶ μεταγενέστερον τοῦ ζε' αἰωτηρίου· διότι κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ὁ Ἰακώβος ἐλιθοβολήθη ἐν Ἱερουσολύμοις κατὰ προσταγήν τοῦ ἀρχιερέως τῶν Ἰουδαίων Ἀνάου, πρῶτος ἐπίσκοπος τῆς ἐν Ἱερουσαλὴμ ἐκκλησίας γενόμενος.

Ἡ Ἐπιστολὴ γράφεται πρὸς τὰς δώδεκα φυλὰς τὰς ἐν τῇ διασπορᾷ, ἤτοι πρὸς τοὺς χριστιανούς τοὺς ἐκ τῶν δώδεκα φυλῶν τοῦ Ἰουδαϊκοῦ ἔθνους πιστεύσαντας εἰς Χριστὸν, οἵτινες κατέκουν ἔξω τῆς Ἰουδαίας, ἐν ἄλλαις χώραις διεσπαρμένοι. Τούτους ὁ Ἰακώβος θέλων νὰ προφυλάξῃ ἀπὸ τοῦ κινδύνου τῆς ἀπὸ τῆς πίστεως ἀποστασίας καὶ τῆς ὑπὸ τῶν ψευδοδιδασκάλων διαιδιδομένης φθοροποιῦ κακοδοξίας, δίδει εἰς αὐτοὺς τὰς προσφορὰς εἰς τὸν διττὸν τοῦτον σκοπὸν συμβουλὰς καὶ ὁδηγίας. Καὶ ἐν μὲν τῷ α' κεφαλαίῳ ὁμιλεῖ πρὸς αὐτοὺς περὶ τῆς ὑπομονῆς, ἣν οἱ χριστιανοὶ πρέπει νὰ ἔχωσιν ἐν τοῖς πειρασμοῖς καὶ τοῖς κινδύνοις, εἰς οὓς ὑπόκεινται· ἐν δὲ τῷ β', ἀποδοκιμάζει τοὺς ἐν ταῖς θρησκευτικαῖς συνάξεσι προτιμῶντας τῶν πτωχῶν αὐτῶν ἀδελφῶν τοὺς πλουσίους, καὶ διδάσκει ὅτι διὰ τῶν ἐξωτερικῶν καλῶν ἔργων ὁ χριστιανὸς ὀφείλει νὰ δεῖξῃ τὴν ἑαυτοῦ πίστιν. Ἐν τῷ γ' κεφαλαίῳ συμβουλεύει ὅτι ἀνάγκη νὰ χλιναγωγῆσῃ ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γλῶσσαν· διότι ἐκ τῆς ἀκρατείας περὶ τοὺς λόγους

(α) Hieronym. Epist. ad Paulin. » Jacobus, Petrus, Joannes, Judas septem » epistolas ediderunt, tam mysticas, quam succinctas, et breves pariter et » longas; breves in verbis, longas in sententiis; ut rarus sit qui non in ea- » rum lectione cœcuetat ».

γεννῶνται πολλάκις μεγάλα κακά, καὶ δεικνύει εἰς τί ὑφίσταται ἡ ἀληθὴς σοφία. Ἐν τῷ δ' ἀναφέρει ὡς πηγὴν τῶν ἐν τοῖς χριστιανοῖς ἐκείνοις ἐρίδων καὶ διχονοιῶν τὰς ἡδονάς· ὅθεν προτρέπει αὐτοὺς νὰ ὑποταχθῶσιν ὅλως εἰς τὸν Θεόν, τὰς τε χεῖρας αὐτῶν καθαρίζοντες, καὶ τὰς καρδίας ἀγνίζοντες. Τελευταῖον δ' ἐν τῷ ἑ κεφαλαίῳ ὁμιλεῖ περὶ τῶν ταλαιπωριῶν, τῶν ἐπερχομένων κατὰ τῶν πλουσίων καὶ φιλαργύρων, περὶ τῆς ὑπομονῆς καὶ μακροθυμίας, περὶ τῆς ἀποφυγῆς τῶν ὄρκων, περὶ τοῦ εὐχελαίου, περὶ τῆς ἐξομολογήσεως τῶν παραπτωμάτων, περὶ τῆς ἰσχύος τῆς δεήσεως τῶν δικαίων ἀνθρώπων, καὶ περὶ τῆς ἀντιμισθίας τῶν ἐπιστρεφόντων τοὺς ἀμαρτωλοὺς ἀπὸ τῆς ὁδοῦ, εἰς ἣν ἐπλανήθησαν.

§. 2. Περὶ τῆς Α' τοῦ Πέτρου Ἐπιστολῆς.

Ἡ Α' αὕτη Ἐπιστολὴ ἐγράφη ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου Πέτρου ἐπίσης καὶ πρὸς τοὺς ἐκ τοῦ νόμου καὶ πρὸς τοὺς ἐξ ἔθνων πιστεύσαντας εἰς Χριστόν· διότι ἀπαντῶνται ἐν αὐτῇ τινα, ἅπερ ὁ Ἀπόστολος μόνον πρὸς τοὺς δευτέρους ἐδύνατο νὰ εἶπῃ (α)· καὶ πάλιν ἕτερα, μόνον ἐπὶ τῶν ἐξ Ἰουδαίων εἰς τὸν χριστιανισμόν προσελθόντων ἐφαρμοζόμενα (β).

Ἡ Ἐπιστολὴ, κατὰ τὴν ἐξήγησιν πάντων σχεδὸν τῶν ἀρχαίων, ἦν ἠσπάσθησαν καὶ οἱ πλείστοι τῶν νεωτέρων, ἐγράφη ἐκ Ῥώμης, ἐμφανιζομένης ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου διὰ τοῦ ὀνόματος τῆς Βαβυλωνίας (γ), ἐν ἔτει ξ' σωτηρίου καὶ ζ' τῆς τοῦ Νέρωνος βασιλείας.

Ἡ ὑπόθεσις τῆς Ἐπιστολῆς ἀποδεικνύει ἀρκούντως ὅτι ὁ Ἀπόστολος ἔλαβε τῆς συγγραφῆς αὐτῆς τὸ ἐνδόσιμον ἐκ τῶν διωγμῶν, εἰς οὓς οἱ χριστιανοὶ ἦσαν τότε ἐκτεθειμένοι· διότι, ὡς σαφῶς ἐν αὐτῇ βλέπομεν, σπουδάζει νὰ προφυλάξῃ αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ κινδύνου καὶ τοῦ πειρασμοῦ τῆς ἀποστασίας τῆς πίστεως. Ὅθεν ἐν μὲν τῷ α' κεφαλαίῳ ὁ Πέτρος, μετὰ τὸν ἀσπασμὸν, ἐκθέτει εἰς

(α) Πέτρ. Α'. β'. 10. δ'. 3.

(β) Αὐτόθι, α. 18. γ' 6.

(γ) Αὐτόθι, ε. 13.

τούς πιστούς τὴν μεγάλην τοῦ Θεοῦ εὐεργεσίαν πρὸς αὐτοὺς διὰ
 τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τῆς θαυμαστῆς ἀπολύτρω-
 σεως αὐτῶν διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ· τοῦτο δὲ παρέχει εἰς τὸν Ἀ-
 πόστολον ἰσχυρὸν λόγον ἵνα ὑποχρεώσῃ τοὺς χριστιανούς νὰ ἔχω-
 σι σταθερὰν ὑπομονὴν ἐν τοῖς διωγμοῖς, καὶ νὰ διάγῃσι βίον ἅ-
 ζιον τῆς κλήσεως αὐτῶν καὶ τιμῆς, ἀνθ' ἧς ἐξηγοράσθησαν. Ἐν δὲ
 τῷ β' προτρέπει αὐτοὺς νὰ πιστεύωσιν εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν,
 καὶ νὰ προσέρχωνται εἰς αὐτὸν ὡς εἰς τὸν ἀκρογωνιαίον λίθον,
 ἐφ' οὗ εἶναι ὠκοδομημένοι· δεικνύει ὅτι οἱ χριστιανοὶ εἶναι τὸ
 ἐκλεκτὸν γένος, οἱ ἱερεῖς τοῦ μεγάλου βασιλέως, οἱ λατρευταὶ τοῦ
 Θεοῦ τοῦ ὑψίστου, τὸ ἔθνος τὸ ἅγιον, ὁ λαὸς, ὃν ὁ Θεὸς ἀπέκτη-
 σεν εἰς ἑαυτὸν· συμβουλεύει νὰ ἀπέχωνται τῶν σαρκικῶν ἐπιθυ-
 μιῶν καὶ νὰ ὑποτάσσωνται εἰς τὰς ἀρχάς· παριστᾷ ὅτι ἡ δόξα
 τοῦ χριστιανοῦ εἶναι νὰ ὑποφέρει διὰ τὴν δικαιοσύνην, κατὰ τὸ πα-
 ράδειγμα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅστις, εἰ καὶ ἀθῶος, ὑπέμεινε καὶ
 ἔπαθε τὸσαῦτα ἵνα ἐξαγοράσῃ ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας. Ἐν δὲ τῷ
 γ' ὁμιλεῖ περὶ τῶν καθηκόντων τῶν γυναικῶν πρὸς τοὺς ἄνδρας
 αὐτῶν, καὶ τανάπαλιν· μεταβαίνει ἔπειτα εἰς τὰ καθολικώτερα
 καθήκοντα τῆς ἀγάπης, τῆς εὐσπλαγχνίας, τῆς ταπεινοφροσύνης,
 τῆς μακροθυμίας· παραινεῖ νὰ ἦναι πάντοτε ἔτοιμοι εἰς τὸ ἀπο-
 λογεῖσθαι ὑπὲρ τῆς πίστεως, καὶ νὰ νομιζῶσιν ἑαυτοὺς μακαρίους,
 ἐὰν ὑποφέρωσι διὰ τὴν δικαιοσύνην· ὑπομιμνήσκει πάλιν τὸ παρὰ-
 δεῖγμα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅστις ἀποθανὼν ὑπὲρ ἡμῶν, κατήλθεν
 ἵνα κηρύξῃ τὴν ἀπολύτρωσιν εἰς τοὺς ἐν ἄδῃ, τοὺς ἀπειθήσαντάς
 ποτε εἰς τὴν φωνὴν τοῦ Νῶε, καὶ ἀνῆλθεν ἔπειτα εἰς τὸν οὐρανόν,
 ὅπου κάθηται ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ. Ἐν δὲ τῷ δ' προτρέ-
 πει τοὺς χριστιανούς νὰ ζῶσι τοῦ λοιποῦ οὐχὶ κατὰ τὰς ἐπιθυμίας
 τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ· λέγει ὅτι τὸ τέ-
 λος πάντων ἐγγίξει· ὅθεν πρέπει νὰ σωφρονῶσι καὶ νὰ ἀγρυπνῶ-
 σιν εἰς τὰς προσευχάς· ὀφείλουσι δὲ νὰ ἔχωσιν ἔντονον καὶ ἐ-
 νεργητικὴν τὴν εἰς ἀλλήλους ἀγάπην, νὰ ἦναι φιλόξενοι καὶ
 πιστοὶ οἰκονόμοι τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, λαλοῦντες καὶ πράττοντες
 κατὰ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ· νὰ χαίρωσιν, ὅταν πάσχωσι διὰ τὸν
 Χριστόν, καὶ νὰ νομιζῶσι τοῦτο ἔνδοξον, ἐὰν πάσχωσιν οὐχὶ ὡς

οὐ φρονεῖς καὶ οἱ κλέπται, ἀλλ' ὡς δούλοι τοῦ Χριστοῦ. Ἐν τέλει δὲ λέγει: ὅτι, ἐὰν ὁ Θεὸς ἦναι τοσοῦτον αὐστηρὸς πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ, πῶς ἄρα θέλει κρίνει τοὺς ἀπειθοῦντας εἰς τὸ Εὐαγγέλιον αὐτοῦ; Ἐν δὲ τῷ ἑκατὸν τελευταίῳ κεφαλαίῳ δίδει συμβουλὰς εἰς τοὺς ἐπισκόπους πῶς πρέπει νὰ ποιμάνωσι το λογικὸν αὐτῶν ποίμνιον, καὶ εἰς τοὺς χριστιανούς, ὅτι πρέπει νὰ ὑποτάσσωνται αὐτοῖς, ἀσκοῦντες μάλιστα τὴν ταπεινοφροσύνην, καὶ πᾶσαν περὶ ἑαυτῶν μέριμναν ἐπὶ τὸν Θεὸν ἐπιβρίπτοντες.

§. 3. Περὶ τῆς Β' τοῦ Πέτρου Ἐπιστολῆς.

Ἐκ τοῦ 1. στίχου τοῦ γ' κεφαλαίου μνησθόμενοι ὅτι ἡ Β' τοῦ Πέτρου Ἐπιστολὴ ἐγγράφη πρὸς τοὺς αὐτοὺς, πρὸς οὓς καὶ ἡ Α', τοσοῦτω πιθανώτερον μάλιστα, καθ' ὅσον βλέπομεν ὅτι ὁ Ἀπόστολος λαλεῖ πρὸς ἀνθρώπους δεδιδασκμένους τὰς ἀγίας Γραφάς, καὶ μετὰ προσοχῆς ἀσχολουμένους περὶ τὴν μελέτην τῶν προφητῶν (α).

Βέβαιον φαίνεται ὅτι ἡ Ἐπιστολὴ ἐγγράφη ἐν Ῥώμῃ, ἐν καιρῷ, ὅτε ὁ Πέτρος ἔμελλε νὰ ὑπομείνῃ τὸ μαρτύριον, κατὰ τὴν γενομένην αὐτῷ ἀποκάλυψιν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ (β), περὶ τὸ ἔτος ζγ', ἐπειδὴ κατὰ τοῦτο ἢ τὸ ἐπόμενον ἔτος, ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Νέρωνος, κατεδικάσθη ἐν Ῥώμῃ εἰς τὸν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ θάνατον.

Ὁ Πέτρος ἤθελε πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ νὰ συμβουλευθῆ καὶ πάλιν τοὺς χριστιανούς, πρὸς οὓς ἐκήρυξε τὸ Εὐαγγέλιον, ἵνα μένωσι σταθεροὶ εἰς τὴν πίστιν, καὶ διάγωσι βίον ἐνάρετον, καὶ προσφυλάττωσιν ἑαυτοὺς ἀπὸ βλαβερῶν ψευδοδιδασκαλιῶν. Διὰ τοῦτο ἐπαναλαμβάνει ἐν τῇ Β' ταύτῃ Ἐπιστολῇ ὅσα ἐγραψεν ἤδη ἐν τῇ Α'· βεβαιῶσιν ὅτι ἡ διδασκαλία αὐτοῦ περὶ τῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἀληθινή καὶ οὐχὶ σοριστικῶς πως πεπλασμένη· διότι ὑπῆρξεν αὐτόπτης μάρτυς τῆς μεγαλειότητος ἐκείνου, ὅτε μεταμορφώθη ἐπὶ τοῦ ὄρους Θαβώρ· προλέγει τὴν ἐμρᾶνισιν ψευδοδιδασκάλων, οἵτινες θέλουσι παρσιζῆσαι αἰρέσεις ἀπωλείας, καὶ θέλουσιν

(α) Πέτρ. Β'. ἀ. 19.

(β) Αὐτῆ, ἀ. 11, παρβλ. Ἰωάν. κβ. 18. 19.

ἐξαπατήσει τοὺς πιστοὺς διὰ τῶν τεχνασμάτων αὐτῶν, ἀλλ' ἀναγγέλλει συγχρόνως καὶ τὴν ταχεῖαν καὶ βεβαίαν αὐτῶν ἀπώλειαν, καθὼς ἐκολάσθησαν οἱ ἀμαρτήσαντες ἄγγελοι καὶ οἱ διεφθαρμένοι κάτοικοι τῶν Σοδόμων καὶ τῶν Γομόρρων. Ἐτι δὲ προλέγει ὅτι ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν θέλει ἐγερεθῆ αἴρεσις ἀνθρώπων ἀπατεῶνων, οἵτινες θέλουσι ἀρνηθῆ τὴν δευτέραν τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν, ἐπειδὴ ἀναβάλλεται ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον· δεικνύει ὅτι ὁ κόσμος θέλει διακροθῆ ποτε ὑπὸ πυρός, καθὼς ἀπώλεσθη ἐπὶ Νῶε, κατακλυσθεὶς ὑπὸ τῶν ὑδάτων· ὅτι ὁ Κύριος ὑπὸ μακροθυμίας ἀναβάλλει τὴν παρουσίαν αὐτοῦ, ἵνα παράσῃ εἰς τοὺς ἀνθρώπους καιρὸν μετανοίας· ὅτι ὅμως θέλει ἐλθεῖ βεβαίως, καὶ αἴφνης θέλει ἐπιφανῆ· ὅθεν ὀφείλουσι οἱ χριστιανοὶ νὰ ζῶσιν ἐν εἰρήνῃ, ἄσπιλοι καὶ ἀνεπίληπτοι, ἐὰν κατὰ τὴν δοθεῖσαν ἐπαγγελίαν προσδοκῶσι καινοὺς οὐρανοὺς καὶ γῆν καινὴν, ἐν οἷς κατοικεῖ ἡ δικαιοσύνη.

§. 4. Περὶ τῆς Α' τοῦ Ἰωάννου Ἐπιστολῆς.

Ἐκ τοῦ ἀποστόλου καὶ ἐπιστηθίου μαθητοῦ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ Ἰωάννου, τοῦ συγγράψαντος τὸ τέταρτον Εὐαγγέλιον, ἔχομεν ἐν τῇ Κ. Δ. καὶ τρεῖς Ἐπιστολάς, ἐν αἷς δὲν ἀναφέρεται μὲν τοῦ Ἰωάννου τὸ ὄνομα, ὡς τὸ τοῦ Παύλου καὶ Πέτρου ἐν ταῖς αὐτῶν Ἐπιστολαῖς, ἀλλὰ τὸ ἀπλοῦν τῆς φράσεως, ἢ ὑπόθεσις καὶ ἡ κοινὴ ὁμολογία τῆς πρώτης Ἐκκλησίας ἀρκούντως μαρτυροῦσιν ὅτι συγγραφεὺς αὐτῶν εἶναι ὁ Ἰωάννης.

Ἐκ τῶν τριῶν τοῦ Ἰωάννου Ἐπιστολῶν ἡ Α' δύναται νὰ θεωρηθῆ ἐπίσης καὶ ὡς σύγγραμμα ἀπλῶς, καὶ ὡς Ἐπιστολή· διότι δὲν γράφεται ῥητῶς κατ' ὄνομα πρὸς ἐκκλησίαν τινά, οὐδὲ περιέχει ἀσπασμούς ἢ εὐχάς, ὡς αἱ λοιπαὶ τῶν Ἀποστόλων Ἐπιστολαί· ὅθεν φαίνεται ὅτι ἔγραψεν αὐτὴν ὁ Ἰωάννης κοινὴν πρὸς πάντας τοὺς χριστιανούς, ὡς τὸ Εὐαγγέλιον αὐτοῦ, ἐπὶ σκοπῷ ἵνα στηρίξῃ αὐτοὺς εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν καὶ προφυλάξῃ ἀπὸ τῆς διαφθορᾶς τῆς ἑτεροδιδασκαλίας. Οἱ δὲ ψευδοδιδασκαλοὶ, καθ' ὧν μάλιστα γράφει ὁ Ἰωάννης, ἦσαν οἱ περὶ τὸ τέλος ἡδη τῆς πρώτης ἑκατονταετηρίδος τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ ταράτ-

τοντες αίρετικοί, Νικολαίται, Γνωστικοί, και τοιοῦτοι παρόμοιοι, οἵτινες νῦν μὲν θρασεῖας τινὰς ἐνστάσεις ἐπέφερον κατὰ τοῦ προσώπου τοῦ Χριστοῦ, νῦν δὲ τὰς ἐντολάς τοῦ Εὐαγγελίου ὡς ἀδοκίμους ἐκέρυττον, τὴν ἁμαρτίαν οὐδόλως εὐλαβούμενοι, καὶ ἀδεῶς ἑαυτοὺς εἰς τὰς σαρκικὰς ἐπιθυμίας παραδιδόντες.

Κατὰ τῶν ἐπιβλαβεστάτων τούτων κακοδοξιών ἔγραψεν ὁ Ἰωάννης κατὰ τοιοῦτόν τινα τρόπον, ὅστις οὐχὶ μόνον εἰς τοὺς τότε χριστιανούς, ἀλλὰ καὶ εἰς ἡμᾶς νῦν ὑπάρχει διδακτικώτατος. Περιλαμβάνει δὲ διὰ βραχέων τὰς κυριωτέρας τοῦ Εὐαγγελίου διδασκαλίας· περιγράφει τὸ μέγεθος τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγάπης πρὸς τοὺς ἀνθρώπους ἐν τῇ ἀποστολῇ τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ Υἱοῦ· δεικνύει πόσον ἀναγκαῖον εἶναι νὰ ἀναγνωρίσωμεν ἡμᾶς αὐτοὺς ἁμαρτωλοὺς, ἐὰν θέλωμεν νὰ κοινωνήσωμεν τῆς διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀπολυτρώσεως καὶ τοῦ διὰ τοῦ τιμίου αὐτοῦ αἵματος καθαρισμοῦ· ἀναφέρει τὰ γνωρίσματα, ἐξ ὧν διαγιγνωσκόμεθα ὅτι ἀνήκομεν εἰς τὸν Χριστόν· δηλονότι, τὴν παῦσιν τῆς ἁμαρτίας, τὴν τήρησιν τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ, τὴν μίμησιν τοῦ καλοῦ αὐτοῦ παραδείγματος, καὶ μάλιστα τὴν ἀνυπόκριτον καὶ ἐνεργὸν ἀγάπην τοῦ πλησίον· νοθετεῖ τοὺς χριστιανούς νὰ μὴ ἀγαπῶσι τὸν κόσμον, μηδὲ τὰ ἐν τῷ κόσμῳ· καταδεικνύει πόθεν δύναται τις νὰ γνωρίσῃ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀντιχρίστου, δηλονότι ἐκ τῆς ἀρνήσεως ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὁ μεσσίας, ὁ Χριστός, καὶ ὁ υἱὸς ἐνανθρώπησε· παραινεῖ τοὺς πιστοὺς νὰ μὴ φοβῶνται ἀπὸ τῶν ἀντιχρίστων καὶ τῶν διωγμῶν αὐτῶν, ὑπομνηστικῶν ὅτι ὁ Σωτὴρ, ἡ κεφαλὴ τῶν χριστιανῶν, εἶναι μείζων, ἰσχυρότερος τοῦ σατάν, τῆς κεφαλῆς τῶν ἀντιχρίστων, καὶ βεβαιῶν ὅτι, ἐὰν ἐμμενῶμεν εἰς τὸν Κύριον, τὸ πνεῦμα αὐτοῦ θέλει διδάξαι καὶ ἐνισχύσει ἡμᾶς· διότι διὰ τῆς πίστεως εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν· δυνάμεθα νὰ νικήσωμεν τὸν κόσμον. Περιπαθέστατα δὲ περιγράφει ὁ Ἰωάννης τὴν ἐν τε τῇ παρουσίᾳ καὶ τῇ μελλούσῃ ζωῇ εὐδαιμονίαν τῶν χριστιανῶν, τῶν διὰ τοῦ Χριστοῦ τέκνων τοῦ Θεοῦ γενομένων, καὶ σπουδάζει μάλιστα διὰ τῆς παραστάσεως τῆς μεγάλης τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν ἀγάπης· νὰ προτρέψῃ ἡμᾶς εἰς τὴν ἀγάπην αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτὸν εἰς τὴν ἀγάπην τοῦ πλησίον.

Ούτε τὸ ἔτος, καθ' ὃ, οὔτε τὸν τόπον, ἐν ᾧ ὁ Ἰωάννης ἔγραψε τὴν Ἐπιστολὴν, γινώσκουμεν μετὰ βεβαιότητος· ἀλλὰ πολὺ πιθανὸν εἶναι ὅτι ἔγραψεν αὐτὴν μετὰ τὸ Εὐαγγέλιον, κατὰ τὸ τέλος τῆς ἑκατονταετηρίδος, ἴσως ἐν Ἐφέσῳ τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ὅπου μάλιστα διέτριβε τὰ τελευταῖα τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἔτη.

§. 5. Περὶ τῆς Β' τοῦ Ἰωάννου Ἐπιστολῆς.

Ἡ σύντομος αὕτη Β' Ἐπιστολὴ φαίνεται ὅτι ἐγράφη πρὸς ἐπίσημόν τινα χριστιανὴν, ἥτις μετὰ τῶν τέκνων αὐτῆς διέμεινε πιστὴ εἰς τὴν τοῦ Εὐαγγελίου ἀλήθειαν. Ἀλλ' ἐάν τις ἀναγνώσῃ τὴν Ἐπιστολὴν μετὰ προσοχῆς, παρατηρεῖ ὅτι δὲν ἐγράφη πρὸς ἰδίῳν τι πρόσωπον, ἀλλὰ πρὸς διακεκριμένην τινὰ κοινότητα. Ὅπως δὲ ἴσως ἦ ἐκ τῆς Ἐπιστολῆς ὠφέλεια εἰς τοὺς χριστιανούς μένει πάντοτε ἡ αὐτή. Περιέχει δὲ βραχυεῖαν τινὰ συγκεραλαίωσιν τῶν ἐν τῇ Α' περιλαμβανομένων. Ὁ Ἀπόστολος προτρέπει τοὺς, πρὸς οὓς γράφει, εἰς τὴν σταθερότητα ἐπὶ τῇ τοῦ Εὐαγγελίου ἀληθείᾳ, εἰς τὴν ἀδελφικὴν ἀγάπην, εἰς τὴν τήρησιν τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ, καὶ νοθετεῖ αὐτοὺς νὰ μὴ ἀναστρέφωσιν μετὰ τῶν ἀντιχριστῶν διχθησθέντων, οἵτινες ἀρνοῦνται τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ ἐτέραν παρὰ τὴν εὐαγγελικὴν διδασκαλίαν κηρύττουσιν. Ἄξιός δὲ σημειώσεως εἶναι μάλιστα ὁ 9 στίχος.

Περὶ τοῦ χρόνου πότε ὁ Ἰωάννης ἔγραψε τὴν Ἐπιστολὴν δὲν δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ἄλλο τι ὀριστικώτερον, εἰ μὴ ὅτι ἔγραψεν αὐτὴν ἐν προβεβηκυῖα ἡλικίᾳ· διότι ὀνομάζει ἑαυτὸν ἐν αὐτῇ πρεσβύτερον.

§. 6. Περὶ τῆς Γ' τοῦ Ἰωάννου Ἐπιστολῆς.

Τὴν Γ' Ἐπιστολὴν ἔγραψεν ὁ Ἰωάννης πρὸς Γαῖόν τινα, πρὸς ὃν ἐκφράζει τὴν ἑαυτοῦ χαρὰν ὅτι ἔμεινε πιστὸς εἰς τὴν ὁμολογουμένην τοῦ Εὐαγγελίου ἀλήθειαν, καὶ εἶναι πολὺ εὐεργετικὸς πρὸς τοὺς ἐνδεεῖς χριστιανούς, καὶ μάλιστα πρὸς τοὺς ξένους. Ὁ Ἰωάννης συνιστᾷ τῷ Γαίῳ χριστιανούς τινες ἀποδομοῦντας εἰς τὰ ἔθνη, ἵνα κηρύξωσιν αὐτοῖς τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ μάλιστα Λαμύ-

τριών τινα' τουναντίον δὲ μέμφεται τὸν φίλαρχον Διοτρεφῆ, ὅστις δὲν ὑπεδέχετο τοὺς περιπαιουμένους τοὺς ἐνδεεῖς.

Κοινῶς νομιζέται ὅτι ὁ Γάϊος, πρὸς ὃν γράφει ὁ Ἰωάννης, εἶναι ὁ αὐτὸς ἐν Κορίνθῳ ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου Παύλου βαπτισθεὶς (α), ὅστις οὐχὶ μόνον τὸν Παῦλον ἐξένιζεν, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἐν Κορίνθῳ πιστοὺς ἐπέτρεπε νὰ συνέρχωνται εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ (β). Ἀλλὰ τὸ ὄνομα τοῦ Γαίου ἦτο κατὰ τοὺς τότε χρόνους τοσοῦτον κοινόν, ὥστ' ἐνδεχόμενον ὅτι ὁ Γάϊος, παρ' ᾧ ὁ Παῦλος κατέλυε, καὶ ὁ, πρὸς ὃν ὁ Ἰωάννης ἔγραψεν, ἦσαν δύο τινὰ ὅλως διάφορα πρόσωπα. Πρὸς δὲ τούτοις οὐδ' ἡ χρονολογία ἐπιτρέπει νὰ ἐκλάβωμεν ἀμφοτέρους τοὺς Γαίους ἀντὶ ἑνός· διότι ὁ μὲν Παῦλος κατῴκει ἐν Κορίνθῳ παρὰ τῷ Γαίῳ περίπου ἐν ἔτει σωτηρίῳ νζ'. ὁ δὲ Ἰωάννης ἔγραψεν, ὡς συμπεραίνομεν, τὴν πρὸς τὸν Γάϊον ταύτην Ἐπιστολὴν ἐν ἡλικίᾳ προθεβηκυῖα, περίπου ἐν ἔτει ἀπὸ Χριστοῦ γς'. Καὶ λοιπὸν δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ αὐτὸς ἀνὴρ, ὅστις ἐξένιζε τὸν Παῦλον, μετὰ τεσσαράκοντα ἔτη ὕστερον ἐξένιζεν ἔτι πάντας τοὺς ὁδοιποροῦντας χριστιανούς; Καὶ ἤθελε τάξει ὁ Ἰωάννης ἄνδρα συνήλικιώτην εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν πνευματικῶν αὐτοῦ τέκνων (γ);

§. 7. Περὶ τῆς τοῦ Ἰούδα Ἐπιστολῆς.

Ὁ συγγραφεὺς τῆς Ἐπιστολῆς ταύτης καλεῖται ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἀδελφὸς τοῦ Ἰακώβου, ὅστις δὲν δύναται νὰ ἦναι ἄλλος παρὰ τὸν συγγραφέα τῆς Α' τῶν ἑπτὰ καθολικῶν Ἐπιστολῶν. Ἦτο λοιπὸν ὁ Ἰούδας ὡσαύτως υἱὸς τοῦ Ἀλφαίου καὶ τῆς Μαρίας, ἀδελφῆς τῆς μητρὸς τοῦ Ἰησοῦ, καὶ διὰ τοῦτο, ἀδελφὸς τοῦ Ἰησοῦ ἐλέγετο (δ). Ὅτι δὲ ὁ Ἰούδας οὗτος ἦτο ἐκ τῶν δώδεκα Ἀποστόλων τοῦ Κυρίου, καὶ ὠνομάζετο προσέτι Λεβθαῖος ἢ Θαδδαῖος, γίνεται ὁλῶν ἐκ τοῦ παραλληλισμοῦ τῶν ἐξῆς χωρίων· Ματθ. ι. 3. Μάρκ. σ'. 3. Λουκ. σ'. 16. Ἰωάν. ιδ'. 22. Πράξ. δ. 13.

(α) Πρὸς Κορίνθ. Α'. σ. 14.

(β) Πρὸς Ῥωμ. ις'. 23.

(γ) Ἰωάν. Γ'. 4.

(δ) Ματθ. ιγ'. 55.

Ὁ Ἰούδας ἔγραψε τὴν Ἐπιστολὴν οὐχὶ πρὸς ἰδίαν τινὰ κοινότητα, ἀλλ' ἐπ' ὠφελείᾳ πάντων τῶν ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ χριστιανῶν, ἵνα νοουθετήσῃ αὐτοὺς νὰ προσέχωσιν ἀπὸ τῶν ψευδαδέλφων, οἵτινες οὐχὶ μόνον διὰ πρόσκαιρον συμφέρον κατέτασσον ἑαυτοὺς εἰς τὰς χριστιανικὰς κοινότητας, ἀλλ' ἦσαν καὶ ἀρνηταὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ, βλάσφημοι τῶν ἱερωτάτων καὶ ἀσεβεῖς, καθ' ὧν βαρεῖαι κολάσεις ἀπειλεῖ κατὰ τὴν παρουσίαν τοῦ Κυρίου. Παραινεῖ δὲ τοὺς χριστιανούς νὰ μένωσι σταθεροὶ ἐν τῇ πίστει καὶ τῇ ἀγάπῃ τοῦ Θεοῦ, νὰ προσδοκῶσι τὴν παρουσίαν τοῦ Κυρίου, καὶ νὰ φροντίζωσι περὶ τῆς ψυχικῆς τῶν ἄλλων σωτηρίας.

Περὶ τοῦ χρόνου, ἐν ᾧ ἡ Ἐπιστολὴ ἐγράφη, μετὰ πιθανότητος μόνον δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν ὅτι εἶναι τῆς μὲν Β' τοῦ Πέτρου μεταγενεστέρα, εἰς ἣν ὁ Ἰούδας ἀναφέρεται (α), τῆς δὲ τῶν Ἱεροσολύμων καταστροφῆς προγενεστέρα· διότι ὁ Ἰούδας οὐδεμίαν μνησίαν ποιεῖται αὐτῆς, ὁμιλῶν περὶ τῶν κριμάτων τοῦ Θεοῦ κατὰ τῶν ἀσεβῶν. Ὅθεν δὲν θέλομεν σφάλει πολὺ, ἐὰν παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ Ἐπιστολὴ ἐγράφη μετὰ τοῦ ὁ καὶ ὁ σωτηρίου ἔτους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Περὶ τῆς Ἀποκαλύψεως τοῦ Ἰωάννου.

Τὸ τελευταῖον τῆς Καινῆς Διαθήκης βιβλίον, τὸ ὅπως προφητικόν, εἶναι σύγγραμμα τοῦ αὐτοῦ μαθητοῦ καὶ ἀποστόλου τοῦ Χριστοῦ Ἰωάννου, ὅστις ἔγραψε τὸ Εὐαγγέλιον καὶ τὰς τρεῖς καθολικὰς Ἐπιστολάς, ἐκδοθέν, ὡς εἰκάζεται, ἐν ἔτει γρ' μ. Χ.

Ὀνομάζεται δὲ *Ἀποκάλυψις τοῦ Ἰωάννου*, διότι περιέχει ἀποκαλύψεις, ἧτοι μελλόντων πραγμάτων προφητείας, τὰς ὁποίας ὁ Ἰωάννης ἔλαβε παρὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτε ἔνεκα τοῦ Εὐαγγελίου διέτριβεν ἐξόριστος ἐν τῇ νήσῳ Πάτμῳ ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Δομιτιανοῦ. Αἱ πλείστα δὲ τῶν ἀποκαλύψεων τούτων ἐκφέρονται διὰ παραστάσεων καὶ εἰκόνων, καὶ πραγμα-

(α) Στ'χ. 17. 18. παρὸν Πέτρ. Β'. γ'. 3.

τεύονται κυρίως περὶ τῶν μελλόντων νὰ συμβῶσιν εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν μέχρι τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. Ὁ Χριστὸς, ἡ κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας, ἠθέλησε διὰ τῶν προφητειῶν τούτων νὰ προπαρασκευάσῃ τοὺς ὁμολογητὰς καὶ ὀπαδοὺς αὐτοῦ εἰς τὰς θλίψεις καὶ τοὺς διωγμοὺς, τοὺς ἐπικειμένους μάλιστα κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ ἀντιχρίστου.

Ὅλον τὸ βιβλίον εἶναι γεγραμμένον ἐν εἰδει ἐπιστολῆς, ἣν ὁ Ἰωάννης πέμπει πρὸς ἑπτὰ ἐκκλησίας ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ, δηλονότι πρὸς τὴν ἐν Ἐφέσῳ, ὅπου ὁ Ἀπόστολος τὸν πλείστον χρόνον διέτριβε, καὶ πρὸς ἕξ ἑτέρας κατὰ τὴν περίχωρον τῆς Ἐφέσου κειμένης.

Ἡ κυρία ὑπόθεσις τῶν τῆς Ἀποκαλύψεως προφῆσεων εἶναι ἡ καταστροφὴ τοῦ κράτους, τοῦ καταδιώκοντος τὴν Ἐκκλησίαν. Ἐπειδὴ δὲ ἐπὶ τοῦ ἀποστόλου Ἰωάννου τὸ καταδιωκτικὸν τοῦτο κράτος ἦτο τὸ ῥωμαϊκόν, ἡ Ἀποκάλυψις ἄρα πραγματεύεται ἀμέσως περὶ τῆς πτώσεως τοῦ εἰρημένου κράτους· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ πτώσις τοῦ καταδιωκτικοῦ τούτου κράτους ἦτο ἡ εἰκὼν καὶ τὸ σύμβολον τοῦ κράτους τοῦ ἀντιχρίστου, ὅστις κατὰ τὸ τέλος τῶν αἰώνων μέλλει νὰ καταδιώξῃ τὴν Ἐκκλησίαν, τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐπασχολεῖ τὸν Ἀπόστολον καὶ εἰς τὴν τούτου προφητείαν. Καὶ μιμεῖται ὁ Ἰωάννης κατὰ τοῦτο τοὺς ἀρχαίους προφῆτας, οἵτινες τό τε προσηγὸς καὶ τὸ πόρρω ὑποκείμενον παριστῶσι πολλάκις συγχρόνως, καὶ μεταβαίνουσιν ἀπὸ τοῦ ἑτέρου εἰς τὸ ἕτερον ἐναλλάξ κατὰ πάντας τοὺς κανόνας τῆς μυστικῆς ἀλληγορίας.

Ἡ δὲ κατὰ κεφάλαια ὑπόθεσις τῆς Ἀποκαλύψεως ἐκτίθεται ὡς ἐξῆς. Ἐν μὲν τῷ α' κεφαλαίῳ περιγράφει ὁ Ἰωάννης τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἐν κυριακῇ τινι ἡμέρᾳ ἔλαβε τὴν ἀποκάλυψιν ταύτην ἀπὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐπιφανέντος αὐτῷ ἐν λαμπρᾷ μορφῇ. Τὸ δὲ β' καὶ γ' κεφάλαιον περιέχει τὰς ἐπιστολάς, τὰς ὁποίας ὁ Ἰωάννης γράφει ἐν ὀνόματι τοῦ Κυρίου πρὸς ἑπτὰ ἐκκλησίας ἐν Ἀσίᾳ, δηλονότι πρὸς τὴν ἐν Ἐφέσῳ, πρὸς τὴν ἐν Σμύρνῃ, πρὸς τὴν ἐν Περγάμῳ, πρὸς τὴν ἐν Θυατείροις, πρὸς τὴν ἐν Σάρδεσι, πρὸς τὴν ἐν Φιλαδελφείᾳ καὶ πρὸς τὴν ἐν Λαοδικείᾳ. Αἱ δ' ἐπιστολαὶ αὗται, ὡς κοινῶς ἐρμηνεύεται, περιέχουσι συγχρόνως καὶ προφη-

ταίς, διδασκαλίαις τε καὶ νοουθεσίαις περὶ διαφόρων τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας ἐποχῶν. Ἐν δὲ τῷ δ' καὶ ἐ περιγράφονται αἱ προπαρασκευαί εἰς τὴν ἀποσπράγισιν τοῦ ἑπτά σφραγίσιν ἐσφραγισμένου βιβλίου τῆς Ἀποκαλύψεως. Τὸ ἐσφραγισμένον ἀρνίον, ὅπερ ὁ Ἰωάννης βλέπει ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ, λαμβάνει τὸ εἰρημένον βιβλίον, ἐπειδὴ μόνον τὸ ἀρνίον τοῦτο εἶναι ἄξιον νὰ ἀνοίξῃ αὐτό. Ἐν τῷ ε' εὐρίσκουμεν τὴν λύσιν τῶν ἑξ᾽ πρώτων σφραγίδων. Ἀναφέρονται δ' ἐν αὐτῷ ἀξιόλογα συμβεβηκότα, ἀπαντόμενα καὶ πάλιν κατὰ τὴν περαιτέρω ἔκθεσιν τῆς προφητείας, ἅτινα ἐν μέρει μέλλουσι νὰ συμβῶσι πρὸ τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου. Τὸ ζ' κεφάλαιον περιέχει τὴν παρεμυθίαν ὅτι, καίτοι σκληροὶ διωγμοὶ θέλουσι κινηθῆ κατὰ τῶν χριστιανῶν, ἀλλ' ὅμως ὄχλος πολὺς, ὃν οὐδεὶς δύναται νὰ ἀριθμήσῃ, ἐκ παντός ἔθνους καὶ φυλῶν καὶ λαῶν καὶ γλωσσῶν διὰ τὴν εἰς τὸν Χριστὸν πίστιν θέλει εἶσθαι ἐνώπιον τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ, καὶ θέλει ἀπολαύσει παρ' αὐτῷ μεγάλης μακαριότητος. Ἐν δὲ τῷ η' καὶ θ' βλέπει ὁ Ἰωάννης ἀνοιγομένην τὴν ἐβδόμην καὶ τελευταίαν σφραγίδα, καὶ ἀκούει ἑξ ἀγγέλους σαλπίζοντας, τὸν ἓνα μετὰ τὸν ἄλλον ἐφ' ἑκάστου δὲ σαλπισμοῦ μέγαρα καὶ δεινὰ συμβαίνουσιν ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐν δὲ τῷ ι' καὶ ια' καὶ ιβ' ἀγγελοῦς τις λέγει πρὸς τὸν Ἰωάννην ὅτι, ὅταν ἀκουσθῇ ἡ ἐβδόμη σάλπιγξ, μέλλει νὰ συντελεσθῇ ἡ πλήρωσις τῶν προφητειῶν, καὶ δύο μάρτυρες θέλουσι προφητεύσει ἡμέρας χιλίας διακοσίας ἑξήκοντα ἐπὶ τῶν διωγμῶν τοῦ ἀντιχρίστου· οὗτος δὲ ὁ ἀντίχριστος εἶναι ὁ διάβολος, ὅστις γίνεται ἄνθρωπος (α), καὶ βασιλεύει, καὶ σπουδάζει νὰ καταστρέψῃ τὴν βασιλείαν τοῦ Χριστοῦ. Ἐν τῷ ιγ' περιγράφεται τοῦ ἀντιχρίστου ἡ βασιλεία, εἰς ἣν ὁ δράκων, ὁ σατανᾶς δίδει τὴν δύναμιν αὐτοῦ καὶ τὸν θρόνον καὶ ἐξουσίαν μεγάλην. Ἡ βασιλεία αὕτη παριστᾶται ἐν ὁμοιότητι πολυμύρρου καὶ τετραμύρρου θηρίου, καὶ ὑπὸ ἄλλο θηρίον παριστᾶται ἐτέρα πλανῶσα δύναμις καὶ ἐξουσία, αἵτινες ὁμοῦ ἠνωμέναι ἐκμαίνονται κατὰ τοῦ Θεοῦ, κατὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν πιστῶν αὐτοῦ. Τὸ ιδ' κεφάλαιον περιγράφει διὰ διαφόρων ὀπτασιῶν

(α) Ἀποκλ. ιγ'. 12.

καὶ οὐρανίων φωνῶν τὴν μακαρίαν μοῦραν, τὴν ἐπικαιμένην εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ὅσοι ἐπὶ τῶν διωγμῶν τοῦ ἀντιχρίστου ἔμειναν πιστοὶ εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν· ἀλλὰ προαναγγέλλονται προσέτι αἱ τρομερώταται κολάσεις εἰς τοὺς προστιθεμένους τῇ μερίδι τοῦ ἀντιχρίστου. Ἐν τῷ ιε' καὶ ις' ὁ Ἰωάννης βλέπει ἑπτὰ ἀγγέλους ἐκχέοντας εἰς τὴν γῆν ἑπτὰ φιάλας, γεμούσας τοῦ θυμοῦ τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος· εἶναι δὲ αὗται αἱ τελευταῖαι πληγαὶ κατὰ τῶν ἀπίστων, ἵνα ἔλθωσι δι' αὐτῶν, εἰ δυνατόν, εἰς μετάνοιαν. Ἐν δὲ τῷ ιζ' καὶ ιη' κεφαλαίῳ ζωγραφεῖται ἡ πτώσις καὶ ἡ καταστροφή τῆς Ῥώμης καὶ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους. Ἐν δὲ τῷ ιθ' ἀναφέρεται ὅτι ἡ ἐξουσία τοῦ ἀντιχρίστου καταβάλλει πᾶσαν δύναμιν, ἵνα ἐξαλείψῃ τὴν ἐν ἀσραλαῖ οὔσαν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ· ἀλλ' ἐπιφαίνεται ἐξ οὐρανοῦ ὁ Κύριος Ἰησοῦς ἐν μεγαλειότητι, καὶ ὁ ἀντιχριστος τιμωρεῖται ῥιπτόμενος εἰς τὴν λίμνην τοῦ πυρός· τὴν καιομένην ἐν θεῷ, καὶ ὁ μέγας αὐτοῦ στρατὸς ἐξαφανίζεται. Ἐν δὲ τῷ κ' γίνεται λόγος περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν μεινάντων πιστῶν εἰς τὸν Χριστόν ἐν καιρῷ τῶν διωγμῶν· ζῶσιν οὗτοι καὶ βασιλεύουσι μετὰ τοῦ Χριστοῦ χίλια ἔτη· μετὰ δὲ τὴν παρέλευσιν τούτων ἑξαπατᾷ πάλιν ὁ σατανᾶς μεγάλα ἔθνη εἰς πόλεμον κατὰ τῆς τοῦ Κυρίου βασιλείας· ἀλλ' ὁ συνηγμένος στρατὸς διασθίρεται ὑπὸ τοῦ πυρός πεσόντος ἐξ οὐρανοῦ. Ὁ σατανᾶς ἀπογυμνάζεται πάσης τῆς δυνάμεως αὐτοῦ· ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρέρχονται πάντες οἱ νεκροὶ ἀνίστανται καὶ κρίνονται. Αὕτη εἶναι ἡ συντέλεια τοῦ κόσμου, ἡ κρίσις ἡ ἐσχάτη. Τέλος δ' ἐν τῷ κβ' καὶ κβ' κεφαλαίῳ περιγράφεται ἡ πόλις ἡ ἀγία, ἡ καινὴ Ἱερουσαλήμ (τὸ κέντρον τῆς τοῦ Χριστοῦ βασιλείας) καὶ ἡ τελεία μακαριότης ἐκείνων, οἵτινες ἐπίστευσαν εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, ἐκαθάρσθησαν δι' αὐτοῦ, καὶ θέλουσι μένει παρ' αὐτῷ εἰς τοὺς αἰῶνας.

Τ Ε Λ Ο Σ

ΤΗΣ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΙΑΝ ΓΡΑΦΗΝ.

ΣΤΟΙΧΕΙΑ

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗΣ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΓΡΑΦΗΣ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Τί ἐστὶν ἐρμηνευτικὴ τῆς ἁγίας Γραφῆς, καὶ πόσαι αἱ βοηθητικαὶ αὐτῆς ἐπιστῆμαι.

Ἐρμηνευτικὴ τῆς ἁγίας Γραφῆς λέγεται ἡ ἐπιστήμη, ἡ διδάσκουσα τοὺς κανόνας, δι' ὧν δύναται τις νὰ εὕρῃ τὴν ἀληθῆ ἔννοιαν τῶν θεϊῶν τῆς τε Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης βιβλίων, καὶ εὐρῶν αὐτὴν νὰ διασαφήσῃ εἰς ἄλλους. Παράγεται δὲ παρὰ τὸ ἐρμηνεύειν, ὅπερ σημαίνει (α) τὸ μεταφέρειν τι ἀπὸ γλώσσης εἰς γλώσσαν, καὶ μάλιστα γνωστοτέραν (α)· καὶ (β) τὸ εἰς τὴν αὐτὴν γλώσσαν ἐπὶ τὸ σαφέστερον ἐκτιθέσθαι τὴν ἔννοιαν τῶν λεγομένων (β). Ἔτι δὲ ἡ αὐτὴ λέγεται καὶ ἐξηγητικὴ, ἀπὸ τοῦ ἐξηγεῖσθαι ὅπερ κυρίως μὲν, ὡς καὶ τὸ ἀπλοῦν ἡγεῖσθαι, δηλοῖ τὸ προπορεύεσθαι τινος, ἢ ὁδηγόν τινος γίνεσθαι· τροπικῶς δὲ, τὸ μεταφέρειν τὴν φράσιν ἐπὶ τὸ σαφέστερον (γ) ὅθεν τὸ ἐξηγητῆς ὄνομα σημαίνει τὸν οἰονεὶ ὁδηγοῦντα τὸν ἀναγνώστην ἢ ἀκροατὴν εἰς τὸ καταμανθάνειν τῶν λεγομένων τὴν ἔννοιαν.

Πᾶς δὲ ὁ ἐπιχειρῶν νὰ ἐρμηνεύσῃ οἰονδήποτε βιβλίον τῶν ἁγίων Γραφῶν, πρέπει νὰ ᾔναι ἐγκρατῆς καὶ ἄλλων τινῶν ἐπιστη-

(α) Ἰωάν. ἀ. 39. « Ῥαββί, ὃ λέγεται ἐρμηνευόμενον, διδάσκαλε », 43. « Κη-
» φῆς, ὃ ἐρμηνεύεται Πέτρος ».—β'. 7. « Ἰσαγε, νῆψαι εἰς τὴν κολυμβήθραν τοῦ
» Σιλωάμ, ὃ ἐρμηνεύεται, ἀπεσταλμένος ».—Πρὸς Ἑβρ. ζ'. 2. « Πρῶτον μὲν ἐρμη-
» νευόμενος βασιλεὺς δικαιοσύνης, εἶπειτα δὲ καὶ βασιλεὺς Σαλὴμ, ὃ ἐστὶ βασιλεὺς
» εἰρήνης ».

(β) Λουκ. κδ'. 27. « Καὶ ἀρξάμενος ἀπὸ Μωϋσέως καὶ ἀπὸ πάντων τῶν προφη-
» τῶν, διηρμήνευσεν αὐτοῖς ἐν πάσαις ταῖς γραφαῖς τὰ περὶ ἑαυτοῦ ».

(γ) Ἰωάν. ἀ. 18. « Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε· ὁ μονογενὴς υἱός, ὃς ὢν εἰς τὸν
» κόλπον τοῦ πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο ».

μῶν, τὰς ὁποίας θέλει μεταχειρισθῆ ὡς βοηθήματα εἰς τὸν σκοπὸν
λίαν ἀναγκαῖα καὶ ἀπαραίτητα. Καὶ τὴν μὲν πρώτην χώραν ἐν
τοῖς βοηθήμασι τούτοις κατέχει ἡ γραμματικὴ τῆς γλώσσης, εἰς
ἣν εἶναι γεγραμμένα τὰ θεόπνευστα βιβλία· διότι πῶς δυνάμεθα
νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὴν κατὰ γράμμα ἐννοίαν βιβλίου τινός, ἐὰν ἀ-
γνοῶμεν τὸ γραμματικὸν ἰδίωμα, καθ' ὃ συνετάχθη; Πρέπει λοι-
πὸν πρὸ πάντων νὰ γινώσκωμεν ἐντελῶς τὸ ἐτυμολογικόν, τὸ
συντακτικὸν καὶ τοὺς διαφόρους ἰδιωτισμοὺς τῆς γλώσσης τῶν
θείων Γραφῶν.

Δευτέρα δ' ἐπιστήμη, οὐχ ἥττον ἀναγκαῖα, εἶναι ἡ γνῶσις τῆς
διαλεκτικῆς, ἐξ ἧς διδασκόμεθα πῶς γίνεται ἡ λεγομένη ἀνάλυ-
σις τοῦ βιβλίου, πῶς εὐρίσκεται ἡ κυρία αὐτοῦ ὑπόθεσις καὶ ὁ τε-
λικὸς σκοπός, πῶς παρατηρεῖται ἡ ἀλληλουχία τῶν μερῶν αὐτοῦ,
καὶ ποῖαν συνάφειαν ἔχουσι τὰ ἐπιχειρήματα αὐτοῦ πρὸς ἄλληλα.

Τρίτη ἐπιστήμη, ἥτις οὐχὶ μόνον ὠφελιμωτάτη, ἀλλὰ καὶ μά-
λιστα ἀναπόφυκτος κρίνεται εἰς τὴν ἐξήγησιν τῶν ἁγίων Γρα-
φῶν, εἶναι ἡ θεολογία· διότι οὐδέποτε πρέπει νὰ ἀποδίδωμεν εἰς
τὴν θείαν Γραφὴν ἐννοίαν ἄλλην, παρὰ τὴν σύμφωνον κατὰ πάν-
τα οὕσαν πρὸς τὴν ἁγίαν ἡμῶν πίστιν, οὐδ' ἐννοίαν, ἀντιστρα-
τευομένην πρὸς τὴν παράδοσιν καὶ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλη-
σίας. Μόνος δὲ ὁ ἀκριβὴς καὶ βαθύς θεολόγος γινώσκει, ποῖα ἐν-
νοια ἀρμόζει μάλιστα εἰς τι χωρίον τῆς ἁγίας Γραφῆς, σύμφωνος
πρὸς τὰ ἱερὰ δόγματα καὶ πρὸς τε τὴν παράδοσιν καὶ τὴν διδα-
σκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας ἀκόλουθος. Ἡ θεολογικὴ ἐπιστήμη χρη-
σιμεύει εἰς τὸν ἐρμηνευτὴν ὡς ἀσφαλὴς τις γνώμων καὶ ἀληθὴς
πυξίς, ὑπ' ᾧ ὡς ὀδηγούμενος δὲν δύναται νὰ παρεκτραπῆ εἰς πλά-
νην τινὰ περὶ τὴν σπουδὴν καὶ ἐρμηνείαν τῶν ἁγίων Γραφῶν.

Τετάρτη ἐπιστήμη, βοηθητικὴ τῆς ἐρμηνευτικῆς, ἀναφέρεται ἡ
ἱστορία· διότι ὡς τυρλὸς τῷ ὄντι θέλει βαδίζει ὁ ἐρμηνευτὴς, ἐὰν
μὴ γινώσκῃ τὴν ἱστορίαν οὐχὶ μόνον τῶν Ἰσραηλιτῶν, ἀλλὰ καὶ
πάντων τῶν λοιπῶν ἐθνῶν, τῶν λαβόντων κοινωνίαν τινὰ μετ' αὐ-
τῶν. Πρὸς ὀρθὴν δὲ κατάληψιν τῆς Καινῆς Διαθήκης ἀνάγκη νὰ
γινώσκῃ καὶ τὴν ἱστορίαν τῶν Ῥωμαίων, Ἑλλήνων καὶ ἑλληνι-
στῶν Ἰουδαίων ἐκείνης τῆς ἐποχῆς.

Πέμπτη προσέτι ἐπιστήμη τάσσεται ἡ χρονολογία. Καίτοι τὰ θεῖα τῆς Γραφῆς βιβλία ἔχουσι χρονολογίαν ἀκριβεστέραν τῆς τῶν θύραθεν συγγραφέων, ἀλλ' ὅμως ἡ ἀμέλεια τῶν ἀντιγραφῶν περὶ τοὺς ἀριθμοὺς καὶ ἡ διαφορὰ τῶν ἐποχῶν ἐγέννησαν πολλὰς δυσκολίας, ὧν ἡ λύσις καθίσταται ἀδύνατος ἄνευ τῆς γνώσεως τῆς χρονολογίας.

Ἐκτὴ ἐπιστήμη, χρῆσιμη εἰς τὴν τῶν ἁγίων Γραφῶν ἐρμηνείαν, εἶναι ἡ γεωγραφία. Ἵνα ἐννοήσωμεν τὸ ἱστορικὸν μέρος τῶν θείων βιβλίων, πρέπει νὰ γινώσκωμεν τοὺς τόπους, ἐν οἷς συνέβησαν τὰ γεγονότα, ἥτοι τὴν γεωγραφίαν τῆς Παλαιστίνης, Συρίας, Ἀραβίας, Βαβυλώνος, Ἑλλάδος καὶ τῶν λοιπῶν ἄλλων χωρῶν, ὅπου ἐδίδαξαν οἱ Προφῆται, καὶ οἱ Ἀπόστολοι τὸ σωτήριον τοῦ Εὐαγγελίου κήρυγμα διεσάλπισαν.

Τέλος δὲ, ἀναγκαῖα εἰς τὸν ἐρμηνευτὴν εἶναι καὶ ἡ γνῶσις τῆς φυσικῆς ἱστορίας τῆς Παλαιστίνης· διότι ἐν τῇ ἁγίᾳ Γραφῇ πολλὰ καὶ πολλάκις ἀπαντῶνται μεταφορὰ ἐκ τινων ἐγγωρίων τῇ Παλαιστίνῃ δένδρων, φυτῶν, πολυτίμων λίθων καὶ ζώων, ἡμέρων τε καὶ ἀγρίων, τὰς ὁποίας ἀδύνατον νὰ ἐννοήσῃ ὁ ἐρμηνευτής, ἐὰν μὴ ἔχη σαφῆ καὶ ἀκριβῆ ἰδέαν τῶν φυσικῶν τούτων ὑποκειμένων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Σύντομος ἱστορία τῆς ἐρμηνευτικῆς τῆς ἁγίας Γραφῆς.

Τὰ πρῶτα ἔχνη τῆς τῶν θείων Γραφῶν ἐρμηνευτικῆς εὐρίσκομεν παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις· διότι ὁ Μωϋσῆς, μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, παρέδωκε τὸ βιβλίον τοῦ νόμου εἰς τοὺς ἱερεῖς ἵνα οὐχὶ μόνον φυλάττωσιν, ἀλλὰ καὶ ἀναγινώσκωσιν αὐτὸ κατὰ πᾶσιν ἐπταετίαν ἐνώπιον παντὸς τοῦ λαοῦ Ἰσραὴλ (α). Καὶ, ζώσης μὲν ἔτι τῆς ἐ-

(α) Δευτερ. λβ'. 9—13. «Καὶ ἔγραψε Μωϋσῆς τὰ ῥήματα τοῦ νόμου τούτου εἰς βιβλίον, καὶ ἔδωκε τοῖς ἱερεῦσι τοῖς υἱοῖς Λευὶ τοῖς αἰρουσι τὴν κιθῶν τῆς διαθήκης Κυρίου, καὶ τοῖς πρεσβυτέροις τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ· καὶ ἐνετείλατο Μωϋσῆς αὐτοῖς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, λέγων· μετὰ ἑπτὰ ἔτη ἐν καιρῷ ἐνιαυτοῦ ἀφέσεως, ἐν ἐορτῇ τῆ σκηνοπηγίας, ἐν τῷ συμπουρέσθαι πάντα Ἰσραὴλ ὄφθῃναι ἐνώπιον Κυρίου τοῦ Θεοῦ ὑμῶν, ἐν τῷ τόπῳ, ᾧ ἂν ἐκλέξῃται Κύριος, ἀναγινώσεσθε τὸν νόμον τούτον

βραϊκῆς γλώσσης, δὲν ἦτο οὕτως ἐγγὺς ὁ κίνδυνος τῆς ἀποπλανήσεως ἀπὸ τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου ἐν ᾧ μάλιστα ὁ Θεὸς ἤγειρε καὶ προφήτας ἐπαγρυπνοῦντας εἰς τὴν ὀρθὴν αὐτοῦ ἐρμηνείαν τε καὶ τήρησιν αὐτῶν οὗ ὅμως ἐπὶ τῶν χρόνων τῆς αἰχμαλωσίας διεδέχθη τὴν ἐβραϊκὴν γλῶσσαν ἢ χαλδαϊκὴν, ἣν μετεχειρίζοντο καὶ οἱ ἐκ τῆς Βαβυλωνῶς εἰς τὴν Παλαιστίνην ἐπανελθόντες Ἰουδαῖοι, ἀναγκαῖον ἦτο νὰ προστεθῆ εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ νόμου καὶ ἐρμηνεία, ἣτοι μετάρρασις εἰς τὸν κοινὸν λόγον (α). Ἀπὸ τούτου δὲ τοῦ χρόνου ἤρχισαν οἱ σοφοὶ τῶν Ἰουδαίων νὰ ἐπιδίδωσιν ἑαυτοὺς εἰς τὴν μελέτην καὶ ἐρμηνείαν τοῦ νόμου ὅθεν καὶ ὁ Ἐλεάζαρος (β) λέγεται ὅτι ἦτο τις τῶν πρωτεύοντων γραμματέων, καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Ἀποστόλων συγγότατα μνημοειδύονται γραμματεῖς καὶ νομικοὶ καὶ νομοδιδάσκαλοι ἐρεξῆς δὲ ἐρμηνεῖα τις καὶ ἀνάπτυξις ἐγένετο καὶ εἰς τὴν ἐν ταῖς συναγωγαῖς ἀνάγνωσιν τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν (γ). Ἄλλ' ἢ ἐρμηνεία τῶν

« ἐναντίον παντὸς Ἰσραὴλ, εἰς τὰ ὄρα αὐτῶν, ἐκκλησιασὰς τὸν λαὸν, τοὺς ἀνδρας
 « καὶ τὰς γυναῖκας καὶ τὰ ἔκγονα, καὶ τὸν προσκλυτὸν τὸν ἐν ταῖς πόλεσιν ὑμῶν,
 « ἵνα ἀκούσωσι καὶ ἵνα μήσσι φοβέσθαι Κύριον τὸν Θεὸν ὑμῶν καὶ ἀκούσονται
 « ποιεῖν πάντας τοὺς λόγους τοῦ νόμου τούτου ».

(α) Νεσμ. ἡ. 5—9. « Καὶ ἠνοίξεν Ἐσδρας τὸ βιβλίον ἐνώπιον παντὸς τοῦ λαοῦ,
 « ὅτι αὐτὸς ἦν ἐπάνω τοῦ λαοῦ καὶ ἐγένετο ἡνίκα ἠνοίξεν αὐτὸ, ἔστη πᾶς ὁ λαός,
 « καὶ κύβησεν Ἐσδρας Κύριον τὸν Θεὸν τὸν μέγαν, καὶ ἀπεκρίθη πᾶς ὁ λαός,
 « καὶ εἶπαν ἅμυν, ἐπάραντες τὰς χεῖρας αὐτῶν καὶ ἐκυβαν καὶ προσεκύνθησαν τῷ Κυ-
 « ρίῳ ἐπὶ πρόσωπον ἐπὶ τὴν γῆν καὶ Ἰησοῦς, καὶ Βαναίας, καὶ Σαραβάς ἦσαν
 « συνεισίζοντες τὸν λαὸν εἰς τὸν νόμον καὶ ὁ λαὸς ἐν τῇ στήσει αὐτοῦ καὶ ἀνέγνω-
 « σαν ἐν βιβλίῳ νόμου τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐδίδασκεν Ἐσδρας, καὶ διέστειλεν ἐν ἐπιστή-
 « μη Κυρίου, καὶ συνήκεν ὁ λαός ἐν τῇ ἀναγνώσει ».

(β) Μακκαθ. Β'. Γ'. 18.

(γ) Λουκ. δ'. 16. καὶ ἐξέφ. « Καὶ ἦλθεν εἰς τὴν Ναζαρέτ, οὗ ἦν τεθραμμένος καὶ
 « εἰσῆλθε, κατὰ τὸ εἰωθὸς αὐτοῦ, ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῶν σαββάτων εἰς τὴν συναγωγὴν
 « καὶ ἀνέστη ἀναγνῶναι. Καὶ ἐπέδθη αὐτῷ βιβλίον Ἠσαίου τοῦ προφήτου καὶ ἀ-
 « ναπτύξας τὸ βιβλίον, εὗρε τὸν τόπον, οὗ ἦν γεγραμμένον Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐ-
 « με οὗ οὐκ ἐνεκεν ἐχρῆσέ με εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς, ἀπέσταλκέ με (ἰσάσθαι τοὺς
 « συντετριμμένους τὴν καρδίαν,) κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἄφρονι, καὶ τυφλοῖς ἀνά-
 « θεψιν, ἀποστελεῖα τεθραυσμένους ἐν ἀφῆσει, κηρύξαι ἐνικυτὸν Κυρίου δεκτόν. Καὶ
 « πτύξας τὸ βιβλίον, ἀποδοὺς τῷ ὑπηρέτῃ, ἐκάθισεν καὶ πάντων ἐν τῇ συναγωγῇ οἱ
 « ὀφθαλμοὶ ἦσαν ἀτενίζοντες αὐτῷ. Ἠρξάτο δὲ λέγειν πρὸς αὐτούς ὅτι σήμερον πε-
 « πληρώθη ἡ γραφή αὕτη ἐν τοῖς ὤσιν ὑμῶν. Καὶ πάντες ἐμαρτύρουν αὐτῷ, καὶ

Ἰουδαίων δὲν ἦτο μόνον διὰ τοὺς διαφόρους τόπους, ἐν ᾗ ἐγένετο, διάφορος, ἀλλ' ἐν γένει καὶ διεφθαρμένη· διότι οἱ μὲν, παντελῶς ἀμελοῦντες τοῦ γράμματος, ἠσπάζοντο τὴν ἀλληγορικὴν ἐξηγήσιν, ὡς Φίλων ὁ Ἰουδαῖος διδάσκει· οἱ δὲ, δουλικῶς τοῦ γράμματος ἐχόμενοι, ἠμέλουν τοῦ πνεύματος, καὶ τὴν ἔννοιαν τῆς ἀγίας Γραφῆς κατὰ τὰς ἀνθρωπίνους αὐτῶν παραδόσεις διέστρεπον, ὡς μανθάνομεν ἐκ τῶν Εὐαγγελίων.

Οἱ χριστιανοί, ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου παιδευθέντες τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν τὸ κῶρος, τὴν σπουδαιότητα, τὴν ἔννοιαν καὶ τὴν χρῆσιν, ὁσάκις συνήρχοντο εἰς λατρείαν, ἀνεγίνωσκον πάντοτε καὶ ἠρμύνευον τὰ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἅγια βιβλία, καὶ τὰ τῆς Καινῆς, ἀφ' οὗ ταῦτα ἐξεδόθησαν. Ἄλλ' οἱ κατὰ τὸν πρῶτον αἰῶνα χριστιανοὶ ἦσαν ἄνθρωποι ἢ ἐκ τῆς ἰουδαϊκῆς θρησκείας πιστεύσαντες, ἢ ἐκ τῆς ἐθνικῆς. Καὶ οἱ μὲν τῶν ἐξ Ἰουδαίων πιστευσάντων σοφοὶ δὲν ἐνέμειναν εἰς τὴν ἀπλῆν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Ἀποστόλων ἐρμηνείαν, ἀλλὰ παρέλαβον ἐκ τῆς ἰουδαϊκῆς σοφίας πολλὰ, ἅτινα δὲν ἀνήκον εἰς τὸν χριστιανισμόν, καὶ μετεχειρίσθησαν μάλιστα καθ' ὑπερβολὴν τὴν ἀλληγορίαν, ὡς παρατηροῦμεν, παραδείγματος χάριν, τὸν ἀποστολικὸν πατέρα Ἐρμῆν ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ Ποιμένι. Οἱ δ' ἐκ τῆς ἐθνικῆς θρησκείας πιστεύσαντες χριστιανοὶ ἠσπάζθησαν τῆς ἐρμηνείας τὴν μέθοδον, ἣν μετεχειρίζοντο οἱ ἐρμηνεύοντες τοὺς ποιητὰς, καὶ κατ' ἐξοχὴν τὸν Ὅμηρον. Οἱ πλεῖστοι δ' αὐτῶν μετέστρεπον τὰς λέξεις τῶν ἁγίων Γραφῶν καὶ τὰ σημαίνόμενα κατὰ τοὺς ἐκάστοτε σκοποὺς καὶ τὰς θεωρίας αὐτῶν, καίτοι δὲν ὑπῆρχεν ἐν ταῖς σημασίαις τῶν λέξεων ὅ,τι διὰ τῆς τοιαύτης τεχνικῆς ἐξηγήσεως ἐπετήδευον νὰ ἐρμηνεύσωσιν. Ἐλέγετο δὲ ὁ τρόπος οὗτος τοῦ ἐρ-

» ἐθαύμαζον ἐπὶ τοῖς λόγοις τῆς χάριτος τοῖς ἐκπορευομένοις ἐκ τοῦ στόματος αὐ-
 » τοῦ ». — Πράξ. ιγ'. 14—17. « Αὐτοὶ δὲ διελθόντες ἀπὸ τῆς Πέρης, παρεγένον-
 » το εἰς Ἀντιόχειαν τῆς Πισιδίας, καὶ εἰσελθόντες εἰς τὴν συναγωγὴν τῆ ἡμέρᾳ τῶν
 » σαββάτων, ἐκάθισαν. Μετὰ δὲ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν, ἀπέ-
 » στειλαν οἱ ἀρχισυνάγωγοι πρὸς αὐτοὺς, λέγοντες ἄνδρες ἀδελφοί, εἰ ἔστι λόγος ἐν
 » ὑμῖν παρακλήσεως πρὸς τὸν λαόν, λέγετε· ἀναστὰς δὲ Παῦλος, καὶ κατασεισάς τῆ
 » χειρὶ, εἶπεν ἄνδρες Ἰσραηλῖται, καὶ οἱ φοβούμενοι τὸν Θεόν, ἀκούσατε ». κ.τ.λ.

μηνεύειν ἢ κατ' οἰκονομίαν ἐρμηνεία, τῆς ὁποίας ἀφθονα παραδείγματα εὐρίσκωμεν παρὰ τῷ Τατιανῷ καὶ Ἀθηναγόρῃ.

Οἱ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ χριστιανοὶ ἤρχισαν ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων νὰ μεταχειρίζωνται τὴν ἀλληγορικὴν τῆς ἐρμηνείας μέθοδον, ἣν Κλήμης μὲν ὁ Ἀλεξανδρεὺς παρεδέχθη ὁπωςοῦν ἐν μέτρῳ, ὑπερβολικώτερον δὲ καὶ κατὰ κόρον ὁ Ὀριγένης. Ἀλλ' ὅμως τὰ ἐρμηνευτικὰ πονήματα τοῦ Ὀριγένους εἶναι πάντοτε πολυτιμότερα κατὰ τε τὸ κριτικὸν μέρος καὶ τὴν εὐρεσιν τῆς κατὰ γράμμα ἐννοίας τῶν ἁγίων Γραφῶν.

Τὴν κατὰ γράμμα δὲ ταύτην ἔννοιαν τῆς Καινῆς μάλιστα Διαθήκης ἀνέπτυξε μετὰ τὸν Ὀριγένην ἄριστα ὁ ἅγιος Ἰωάννης Χρυσόστομος, ἀποφυγὼν τὰς βεβιασμένας καὶ παρὰ πολὺ τεχνικὰς ἀλληγορίας ἐκείνου.

Ὁ Ἱερώνυμος, μιμητὴς τοῦ Ὀριγένους, ὃν ἀδιαλείπτως εἶχεν ὑπ' ὄψιν, εἶναι ὁμολογουμένως ὁ περιφανέστατος ἐρμηνευτὴς, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τε τῶν ἰδίων ἐρμηνειῶν εἰς τὰ θεία βιβλία, καὶ ἐκ τῆς ἐπεξεργασίας καὶ διασκευῆς τῆς Βουλγάτας, ἧτις ἐν πάσῃ τῇ δυτικῇ Ἐκκλησίᾳ θεωρεῖται πάντοτε ὡς ἡ μόνη κρηπίς τῆς τῶν ἁγίων Γραφῶν ἐρμηνείας.

Κατὰ τὴν δ' ἑκατονταετηρίδα συγκαταλέγεται προσέτι ἐν τοῖς δοκίμοις ἐρμηνευταῖς τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καὶ Ἐφραίμ ὁ Σύρος.

Κατὰ δὲ τὴν ἑκατονταετηρίδα Θεοδώριτος, ὁ ἐπίσκοπος Κύρου ἐν Συρίᾳ (α), συνέλεξεν ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου πολλὰς καὶ καλὰς ἐρμηνείας τῆς θείας Γραφῆς, καὶ παρέλαβεν ἐκ τῶν τοῦ Ὀριγένους πολλὰ χρήσιμα, ἀποφυγὼν ὅμως τὴν ἀλληγορικὴν αὐτοῦ μέθοδον, ὡς ἄλλοτε καὶ ὁ Χρυσόστομος. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἔπειτα Θεοφύλακτος, ἐπίσκοπος Βουλγαρίας (β), Εὐθύμιος ὁ Ζιγαβηνὸς, μοναχὸς ἐν Κωνσταντινουπόλει (γ), καὶ Οἰκουμένιος, ἐπίσκοπος Τρίκκης ἐν Θεσ-

(α) Ἀποθάνων ἐν ἔτει 457.

(β) Ἀποθάνων μετὰ τὸ ἔτος 1107.

(γ) Κατὰ τὴν εἰς ἑκατονταετηρίδα.

σαλία (α), συνέταξαν ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας συλλογὰς ἐξηγήσεων, καὶ οὕτω διέδωκαν τὴν ὀρθὴν τῆς Γραφῆς ἐρμηνείαν. Ἐπι δὲ βραχυτέρας ἐξηγήσεις συνέλεξεν ὁ μοναχὸς Ὁλυμπιόδωρος (β), Προκόπιος ὁ Γαζαῖος (γ), καὶ Νικήτας Σεβέρωνος, διάκονος τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησίας, καὶ ἔπειτα Ἡρακλείας ἐπίσκοπος γενόμενος (δ). Ὀνομάσθησαν δὲ αἱ ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων ἐξηγητῶν ἀπανθιζόμεναι αὐταὶ συλλογαὶ Ἐπιτομαὶ ἐρμηνειῶν ἀπὸ δὲ τῆς ιβ' ἑκατονταετηρίδος, *Σειραὶ τῶν Πατέρων* (Catenaе Patrum).

Ἐν δε τῇ λατινικῇ Ἐκκλησίᾳ ὡς κορυφαῖος ἐρμηνευτὴς κατὰ ταύτην τὴν ἐποχὴν ἀναφέρεται ὁ ἱερός Αὐγουστίνος, Ἰππῶνος ἐπίσκοπος, ὅστις, καίπερ οὐ μικρὰν ἔχων ἄγνοιαν τῶν πρωτοτύπων γλωσσῶν τῆς ἁγίας Γραφῆς, θαυμάζεται ὅμως διὰ τε τὴν κρίσιν καὶ τὸν ὑγιᾶ αὐτοῦ νοῦν, ἅτινα ἀναπληροῦσι παρ' αὐτῷ πολλὰς τὴν ἀκριβῆ τῶν γλωσσῶν ἐκείνων γνῶσιν.

Ἰδιαιτέρως δὲ πραγματείας, ὀδηγούσας τὸν τῆς Θείας Γραφῆς ἀναγνώστην εἰς ὀρθὴν ἐρμηνείαν αὐτῆς, ἔγραψαν ἐκ τῶν ἀρχαίων οἱ ἐξῆς:

Τυχώνιος, ἐπίσκοπος τῶν ἐν Ἀφρικῇ Δονατιστῶν, κατὰ τὴν δ' ἑκατονταετηρίδα (Tychonius Afer) *Septem regulae ad inquirendum et inveniendum sensum Scripturae sacrae*, παρ' Αὐγουστίνῳ *De doctrina christiana* (lib. III. c. 30.), καὶ ἐν τῇ *Bibliotheca max. Patrum*, Tom. VI. pag 49. seqq. Lugd. 1677.

Ἰερώνυμος, ἐν πολλοῖς ἐξηγητικοῖς συγγράμμασι, μάλιστα δὲ ἐν τούτοις: *Liber quaestionum hebraicarum in Genesim; de nominibus et locis hebraicis; Epistola ad Pammachium de optimo genere interpretandi; Epistola ad Suniam et Fretellam; Praefatio in XII. prophetas, in Jochem, in quatuor Evangelistas, ad Damasum*, κ.τ.λ.

(α) Κατὰ τὴν ι' ἑκατονταετηρίδα.

(β) Κατὰ τὴν ζ' ἑκατονταετηρίδα.

(γ) Κατὰ τὴν ς'. ἑκατ.

(δ) Κατὰ τὴν ια' ἑκατ.

Ἀδριανός (α), ἐν τῇ *Εἰσαγωγῇ εἰς τὰς θείας Γραφάς* (ε).

Αὐγουστίνος, κανόνας μὲν τινὰς ἐρμηνευτικούς ἐγράψε σποράδην ἐν ταῖς *Expositiones Psalmorum*, ἐν ταῖς *Libris de Genesi*, καὶ ἐν τῷ *De civitate Dei*· ὀλόκληρον δὲ ἐρμηνευτικῆς σύστημα συνέταξεν ἐν τῷ βιβλίῳ δ' τοῦ *De doctrina christiana*, ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν *Praecepta tractandarum Scripturarum*.

Εὐχέριος, Δουγδούνου ἐπίσκοπος (γ), ἐν τῷ *Instructio ad Solonium filium* (δ).

Αὐρήλιος Κασσιόδωρος (*Aurelius Cassiodorus*) (ε), ἐν τῷ *De institutione divinarum literarum*.

Ἄλλὰ τὰ συγγράμματα ταῦτα καὶ ὀλίγα καὶ μικροῦ λόγου ἄξια εἶναι διὰ τὴν ἔλλειψιν τῆς προσηκούσης τάξεως καὶ καταλήλου μεθόδου καὶ ἄλλων ἔτι προσόντων, ἀπαιτουμένων εἰς τὰ περὶ ἐρμηνευτικῆς πραγματευόμενα βιβλία. Τοιαῦτα δὲ καὶ τελειότερα καὶ πολλὰ ἤρχισαν μάλιστα νὰ ἐκδίδωνται ἀπὸ τῆς ἰδ' καὶ ἰε' ἑκατονταετηρίδος, ὅτε διεχύθη πάλιν εἰς τὴν Εὐρώπην τὸ φῶς τῶν ἐλληνικῶν καὶ λατινικῶν γραμμάτων, καὶ ἀνεξωπηρήθη ἡ μετ' ἐπιστασίας ἀνάγνωσις καὶ μελέτη τῆς ἁγίας Γραφῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Διάφοροι τρόποι τοῦ ἐρμηνεύειν τὴν ἁγίαν Γραφήν.

Ἐρμηνεύειν τὴν ἁγίαν Γραφήν λέγεται, ὅταν ἀποδίδωμεν αὐτῇ ὠρισμένην τινὰ ἔννοιαν, ἐξηγῶντες ὀρθῶς τὴν σημασίαν τῶν λέξεων, τὰς ὁποίας μετεχειρίσθησκν οἱ θεόπνευστοι συγγραφεῖς, καὶ ποῖαν ἠθέλησαν οὗτοι νὰ ἐκφράσωσι διδασκαλίαν. Γίνεται δὲ ἡ ἐρμηνεία αὕτη κατὰ τοὺς ἑξῆς διαφόρους τρόπους.

Α') Διὰ παραφράσεως. Καλεῖται δὲ παράφρασις ἡ πλατυτέρα

(α) Ἀκμάσας ἐν ἔτει 520—530.

(ε) Ἐκδοθ. ὑπὸ Οἰσχελίου [Herschel] ἐν Λυγούστη, 1602.

(γ) Ἀποθωνῶν ἐν ἔτει 454.

(δ) Ἐν Βασιλ. 1530, καὶ ἐν τῇ Biblioth. max. Patrum, Tom. VI.

(ε) Ἀποθωνῶν ἐν ἔτει 563.

καὶ δι' ἄλλων ὄρων γινομένη ἐξήγησις τοῦ κειμένου. Ἡ μέθοδος αὕτη, ἀρχαιοτάτη παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις, οἵτινες παρέφραζον τὸ ἑβραϊκὸν κείμενον εἰς τὴν χαλδαϊκὴν γλῶσσαν, δὲν ἦτο ἐν πολλῇ χρήσει παρὰ τοῖς χριστιανοῖς, καὶ μόνον κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἤρχισαν νὰ μεταχειρίζονται αὐτὴν συχνότερον. Πρέπει δὲ ἡ παράφρασις νὰ ἔχη τὰς ἐξῆς ιδιότητας: α) νὰ ἴσῃ σαφής· β) νὰ μὴ περιέχη, εἰ μὴ τὴν ἔννοιαν τοῦ συγγραφέως· καὶ γ) νὰ μὴ ἴσῃ πολὺ μακρά· διότι ἡ μακρολογία, καταπονοῦσα τὸν νοῦν τοῦ ἀνθρώπου, ἐμποδίζει αὐτὸν νὰ διατηρῇ εὐκόλως ἐν τῇ μνήμῃ τὴν ἔννοιαν τοῦ κειμένου.

Β') Διὰ σχολίων. Λέγονται δὲ σχόλια αἱ βραχεῖαι σημειώσεις, αἱ γραφόμεναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐν τῷ περισελίδῳ πρὸς διασάφρην δυσκόλων τινῶν χωρίων. Πρῶτος, ὁ γράψας σχόλια εἰς ἅπασαν τὴν ἁγίαν Γραφὴν, εἶναι ὁ Ὀριγένης (α)· μετ' αὐτὸν ἡ τοιαύτη τῶν Γραφῶν ἐρμηνεία παρεμελήθη ὑπὸ τῶν λοιπῶν ἁγίων Πατέρων, τῶν ὁποίων οἱ πλεῖστοι ἔγραψαν ἑκτενέστερα ὑπομνήματα εἰς τὸ κείμενον τῆς θείας Γραφῆς· ἀλλ' ὅμως εἰς τὴν ἐξήγησιν τοῦ γράμματος εἶναι ὠφελιμωτάτη, καὶ διὰ τοῦτο ὀρθῶς καὶ μετὰ λόγου μετεχειρίσθησαν αὐτὴν κατὰ τὰς τελευταίας ἑκατονταετηρίδας πολλοὶ τῶν δοκίμων ἐρμηνευτῶν. Πρέπει δὲ τὰ σχόλια α) νὰ περιέχωσι τὰ διάφορα ἀναγνώσματα, καὶ μάλιστα τὰ μείζονος λόγου ἄξια· β) νὰ ἐξηγῶσι τὰς λέξεις καὶ τὰς φράσεις τὰς σκοτεινοτέρας καὶ δυσκολωτέρας· γ) νὰ ἀναφέρωσι τὰς ἱστορικὰς περιστάσεις, ὅσαι εἶναι ἱκαναὶ νὰ διασαφήσωσι τὸ χωρίον, εἰς ὃ ἀνάγονται· δ) νὰ μνημονεύωσι καὶ νὰ ἐπικρίνωσι τὰς μέχρι τοῦδε προταθείσας διαφόρους λύσεις· καὶ ε) νὰ λύωσι τὰς σπουδαιότερας δυσκολίας.

Γ') Διὰ γλωσσῶν ἢ γλωσσημάτων, ἧτοι ἐξηγήσεων, γραφόμενων ὑπὸ τὸν στίχον ἢ ἐν τῷ περισελίδῳ τοῦ κειμένου. Εἰς τὰ γλωσσηματα ταῦτα ὑπάγονται αἱ παρὰ τοῖς Λατίνοις ἐρμηνευταῖς

(α) Hieronym. Prolog. homiliar. Origen. in Ezechiel. » Primum ejus » cerpta graece σχόλια nuncupantur, in quibus ea, quae sibi videbantur ob » scura, atque habere aliquid difficultatis, summatim breviterque perstrinxit.»

καλούμεναι *Ποστίλλαι* (Postillae). Είναι δὲ τοῦτο ὄνομα βαρβαρικόν, παραγόμενον ἐκ τῆς λατινικῆς φράσεως, post illa (μετ' ἐκεῖνα): διότι ἐν ἀρχῇ τῆς ἐρμηνείας ἐπέγραφον τὸ, post illa verba, ἵνα σημειώσωσι τὸ χωρίον, εἰς ὃ ἀπεδίδετο ἡ ἐρμηνεία. Ὀνομάσθησαν δὲ οὕτω κοινῶς κατὰ τὴν ἑβ' καὶ ἰγ' ἑκατονταετηρίδα πάντα τὰ οἰουδήποτε εἴδους ὑπομνήματα εἰς τὴν θείαν Γραφήν· καίτοι δὲ τὸ ὄνομα φαίνεται ὅτι ἀρμόζει κυρίως εἰς βραχείας σημειώσεις, ἐδόθη ὅμως πολλάκις εἰς ὑπομνήματα μακρὰ καὶ ἀλληγορικά, ἢ ἠθικά.

Δ') Δι' ὁμιλιῶν. Τὴν κοινοτάτην ταύτην κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους μέθοδον τοῦ ἐρμηνεύειν τὰς ἀγίας Γραφάς μετεχειρίσθησαν μάλιστα παρὰ πολὺ οἱ θεῖοι τῆς Ἐκκλησίας Πατέρες, παραλαβόντες παρὰ τῶν Ἀποστόλων, οἵτινες ἠκολούθησαν τὴν περὶ τούτου παράδοσιν τῶν Ἰουδαίων. Ἠρμήνευον δὲ οἱ Πατέρες ἐν ταύταις ταῖς ὁμιλίαις πρῶτον μὲν συνήθως τὸ γράμμα τοῦ κειμένου, ἵνα, εἰ μάλιστα εἶχε καὶ δυσκολίαν τινά, καταστήσωσιν αὐτὸ καταληπτότερον εἰς τὸν λαόν· ἔπειτα δὲ μετέβαινον εἰς τὴν ἀλληγορίαν ἢ εἰς τὴν ἠθικὴν. Ἄλλ' ὅμως ἐνίοτε παρεμέλουν τὴν κατὰ γράμμα ἔνοιαν, καὶ πολλάκις ὀλίγον ἐνδιέτριβον ἐν αὐτῇ, φροντίζοντες μόνον εἴπερ ἢ ὑπ' αὐτῶν ἐξηγουμένη ἤθελεν εἶσθαι πρόσφορος νὰ διδάξῃ τοὺς πιστοὺς ἀλήθειάν τιναν τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ἢ νὰ οἰκοδομήσῃ αὐτοὺς εἰς τὴν ἠθικὴν· διὰ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ ζητῶμεν ἐν ταῖς ὁμιλίαις πᾶσαν τὴν ἐρμηνευτικὴν ἀκρίβειαν.

Ε') Δι' ὑπομνηματισμῶν. Ὁ σκοπὸς τῶν ὑπομνηματισμῶν (commentarii) εἶναι νὰ παραστήσωσι τὴν ἔνοιαν τῶν ἱερῶν συγγραφέων, ἐρμηνεύοντες τὰ σκοτεινὰ μέρη, προδιορίζοντες τὰ ἀόριστα, καταδεικνύοντες τὰς καλλονὰς τοῦ κειμένου, καὶ λύοντες πάσας τὰς ἐν αὐτῷ ἀπαντωμένας ἀπορίας. Ἐκ τούτου βλέπομεν ὅτι ὁ σκοπὸς τῶν ὑπομνηματισμῶν εἶναι ὁ αὐτὸς καὶ ὁ τῶν σχολίων, πλὴν μόνον ὅτι οἱ ὑπομνηματισμοὶ εἶναι μακρότεροι, καὶ εἰςδύουσι βαθύτερον εἰς τὰ πράγματα. Παρὰ πάντων ὁμολογεῖται ὅτι δυσκολώτατον εἶναι νὰ συντάξῃ τις καλὸν ὑπομνηματισμὸν· διότι ὁ ὑπομνηματιστὴς περιστοιχίζεται πανταχόθεν ὑπὸ

σκοπέλων· καὶ ἰδοὺ οἱ κινδυνωδέστεροι ἐξ αὐτῶν, τοὺς ὁποίους πρέπει μάλιστα νὰ ἀποφεύγῃ μετὰ προσοχῆς· α') Ὁ ὑπομνηματιστὴς δὲν πρέπει νὰ παρέρχηται ἐν σιωπῇ τὰ σκοτεινὰ μέρη τοῦ συγγραφέως, οὐδὲ νὰ περιορίζηται νὰ ὁμιλῇ περὶ αὐτῶν ἐπιπολαίως πως, οὐδὲ νὰ ἐκτείνηται ὑπὲρ τὸ δέον εἰς τὴν ἐξήγησιν τῶν σαφῶν καὶ εὐκαταλήπτων. β') Ὅφείλει νὰ ἀποφεύγῃ τὴν μακρογορίαν, ἀπασχολῶν τὸν ἀναγνώστην τοσοῦτον μόνον, ὅσον ἀπαιτεῖ ἢ διασαφῆσαι τοῦ συγγραφέως, ὅνπερ ὑπομνηματίζει· διὰ τὸν αὐτὸν λόγον εἰς τὰς ξένας παρεκβάσεις ὀφείλει νὰ ἀποφεύγῃ πᾶσιν ἐπίδειξιν σοφίας, ἐνθυμούμενος ὅτι οἱ μακροὶ ὑπομνηματισμοὶ σκοτίζουσι μᾶλλον τὰ πράγματα, καὶ οὐχὶ μόνον δὲν ἀνγκουρίζουσι τὸ πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ καταπονοῦσιν αὐτὸ μᾶλλον καὶ ταραττοῦσιν. γ') Ὁ καλὸς ὑπομνηματιστὴς οὐδέποτε παραβαίνει τοὺς κανόνας τῆς ἐρμηνείας, τοὺς ὁποίους ἀπαξ παρεδέχθη· δὲν ἐγκρίνει ποτὲ ἐκεῖνο, ὅπερ ἀλλαγῆ ἀπεδοκίμασε. δ') Δὲν πρέπει νὰ ἐρμηνεύῃ τὴν ἔννοιαν τῶν Γραφῶν κατὰ τὰς ἰδέας καὶ θεωρίας τῶν μεταγενεστέρων χρόνων, ἢ κατὰ τὰ ἰδιαιτέρα φιλοσοφικὰ καὶ θεολογικὰ συστήματα· καὶ ε') Πρέπει νὰ γινώσκῃ ἐντελῶς τὴν γλῶσσαν, εἰς ἣν γράφει· ἐπειδὴ πρῶτον καθήκον αὐτοῦ εἶναι νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν ἔννοιαν τοῦ συγγραφέως, ὃν ὑπομνηματίζει, κατὰ τρόπον σαφῆ καὶ καθαρὸν, καὶ εἰς ὕψος ἀξιοπρεπὲς εἰς τὴν ὑπόθεσιν, καὶ ἐπιτήθειον νὰ προσελκύσῃ τὴν προσοχὴν τοῦ ἀναγνώστου.

Ἐκ τῆς ὀριγένους καὶ ὕστερον πάμπολλοι τῶν ἀγίων Πατέρων, ἀνατολικῶν τε καὶ δυτικῶν, συντάξαν ὑπομνηματισμοὺς εἰς τὴν θείαν Γραφήν· διότι αὕτη ἦτο ἡ κυρία αὐτῶν σπουδῆ, αὕτη ἡ ἐργασία, εἰς ἣν μάλιστα ἐνησχολοῦντο συνήθως. Ἄλλ' οἱ ὑπομνηματισμοὶ οὗτοι διαφέρουσιν ἀλλήλων παρὰ πολὺ· διότι οἱ μὲν ὀλίγον ἐνέκυψαν εἰς τὴν κατὰ γράμμα ἔννοιαν, παραδοθέντες εἰς τὴν ἀλληγορικὴν καὶ ἠθικὴν ἐρμηνείαν, ὡς ὁ Ὄριγένης, ὁ Ἀμβρόσιος καὶ Ἀύγουστινος· οἱ δὲ, μέσθιν τινα ὁδὸν βαδίσαντες, πρὸς τῇ ἀλληγορίᾳ ἔλαβον ὑπ' ὄψιν καὶ τὴν κατὰ γράμμα ἐξήγησιν, ὡς ὁ θεῖος Χρυσόστομος, ὁ Θεοδώρητος, ὁ Γερώνυμος· τελευταῖον

δ' ἑτεροι εἰς μόνην τὴν τοῦ γράμματος ἐρμηνείαν ἀρισφώθησαν, ὡς οἱ πλεῖστοι τῶν νεωτέρων ἐρμηνευτῶν.

Γ') Ἡ ἕκτη μέθοδος τοῦ ἐρμηνεύειν τὰς Γραφὰς εἶναι ἡ ἐν χρήσει γενομένη κατὰ τὸν 4, 8^ο αἰῶνα καὶ τοὺς ἐφεξῆς, ἡ δι' ἀπαρθίσματος ἐκ τῶν ὑπομνημάτων τῶν προγενεστέρων συγγραφέων. Αἱ συλλογαὶ, αἱ περιέχουσαι ταῦτα τὰ ἀπαρθίσματα, ὠνομάσθησαν *Σειραὶ*, καὶ λατινιστὶ *Catena*. Πρῶτος ὁ Ἰερώνυμος ἤρχισε νὰ παρεμβάλλῃ εἰς τὰ ὑπομνήματα αὐτοῦ τὰς ἐξηγήσεις διαφόρων ἄλλων ἐρμηνευτῶν· ἀλλὰ κυρίως Προκόπιος ὁ Γαζαῖος καὶ Νικήτας, ὁ Ἡρακλείας ἐπίσκοπος, ἐκ δὲ τῶν Λατίνων ὁ Κασσιόδωρος, ὁ Βέδας, Ῥαβανὸς ὁ Μαῦρος καὶ ἄλλοι, ἐξέδωκαν τοιαύτας Σειράς, αἵτινες τοσούτω μᾶλλον θεωροῦνται ὡς πολῦτιμοι, καθ' ὅσον, πλὴν τῶν διατηρηθέντων ἐν αὐταῖς πολλῶν τεμαχίων ἀρχαιοτέρων ἐξηγητῶν, παρέχουσι προσέτι καὶ ταύτην τὴν εὐκολίαν, ὅτι δύναται τις νὰ ἀναγνώσῃ κατὰ σειρὰν ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ βιβλίῳ τὴν εἰς τι χωρίον τῆς θείας Γραφῆς ἐρμηνείαν πολλῶν τῆς Ἐκκλησίας Πατέρων καὶ συγγραφέων διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἐκλογή τῶν ὑπομνημάτων ἀπαιτεῖται μάλιστα νὰ ᾖναι ἀρίστη.

Ζ') Δι' ἐρωτήσεων καὶ ἀποκρίσεων, ἢ διὰ ζητημάτων (*Quaestiones*). Ὁ Αὐγουστίνος, ὁ Θεοδώρητος καὶ ἄλλοι τινὲς τῶν ἀρχαιοτέρων ἐξηγητῶν ἔγραψαν τοιαῦτα ζητήματα εἰς πολλὰ τῶν ἁγίων Γραφῶν βιβλία, τῶν ὁποίων τὰ δυσκολώτατα χωρὶς διεσάραξαν δι' αὐτῶν. Ἡ μέθοδος αὕτη εἶναι ὠφελιμοτάτη, ὅταν περιορίζεται εἰς τὴν ἐξέτασιν μάλιστα τῶν ζητημάτων, τῶν χρησίμων ὄντων εἰς τὴν κατάληψιν τοῦ κειμένου, παραλείπουσα ὅσα ἢ οὐδεμίαν, ἢ ὀλίγην σχέσιν ἔχουσι πρὸς τὴν ὑπόθεσιν.

Η') Διὰ μακρῶν λόγων (*Sermones*) ἢ πραγματειῶν (*Tractatus*) περὶ τοῦ κυριωτέρου ὑποκειμένου βιβλίου τινὸς τῆς ἁγίας Γραφῆς. Οὕτω πολλοὶ τῶν θεοφόρων τῆς Ἐκκλησίας Πατέρων ἔγραψαν μακρὰ ὑπομνήματα εἰς τὴν ἐξάκμηρον, ἥτοι εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου, περὶ ἧς γίνεται λόγος ἐν τοῖς πρώτοις κεφαλαίοις τῆς Γενέσεως, καὶ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ ἱερός Ἀμβρόσιος ἐπραγματεύθη περὶ νηστείας ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ προφῆτου Ἠλιοῦ, καὶ περὶ τόκου ἐκ τῆς βίβλου τοῦ Γωβίτ.

Θ') Δι' ἐπιτομῶν καὶ περιλήψεων ἐξ ἀπάσης τῆς ἱερᾶς ιστορίας· ἀλλ' ἡ μέθοδος αὕτη εἶναι ἐν χρήσει μόνον εἰς τοὺς ἀρχαίους, οἵτινες ἔχουσι χρεῖαν νὰ μάθωσι τὰς πρώτας γνώσεις τῆς θείας Γραφῆς.

Ι') Δι' ἰδιῶν συγγραφεῶν, πραγματευομένων περὶ ὑποκειμένων, ὅσα πρέπει τις νὰ γινώσκῃ, ἐὰν θέλῃ νὰ ἐννοήσῃ τὴν ἀγίαν Γραφήν· οἷον, περὶ τοῦ κύρους τῶν θεοπνεύστων βιβλίων, περὶ τοῦ κειμένου καὶ τῶν μεταφράσεων, περὶ τῆς γεωγραφίας τῆς Παλαιστίνης, περὶ τῶν νόμων καὶ τῶν ἐθίμων τῶν Ἰουδαίων, περὶ τῶν παρ' αὐτοῖς εὐχρηστών μέτρων καὶ σταθμῶν, καὶ περὶ πολλῶν ἄλλων πραγμάτων, ἀναφερομένων εἰς τὸ κείμενον τῶν Γραφῶν, ἅπερ ἐὰν τις ἀγνοῇ, δὲν δύναται νὰ ἐρμηνεύσῃ αὐτὸ ὀρθῶς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Περὶ τῶν διαφορῶν τῆς ἀγίας Γραφῆς ἐννοιῶν.

Ἡ ἔννοια τῆς ἀγίας Γραφῆς εἶναι καθόλου ἐκείνη, ἣν τὸ ἄγιον τοῦ Θεοῦ Πνεῦμα ἠθέλησε νὰ ἐκφράσῃ. Ἐπειδὴ δ' ἐν ταῖς ἀγίαις Γραφαῖς αἱ λέξεις καὶ τὰ διὰ τῶν λέξεων τούτων ἐκπραζόμενα σημαίνουσιν ἐπίσης τι, ἡ ἔννοια, κατὰ φυσικὸν λόγον, διαίρεται εἰς τὴν κατὰ γράμμα, τὴν καὶ ἄμεσον ἢ ἱστορικὴν καλουμένην, καὶ εἰς τὴν πνευματικὴν, ἣτις καὶ τυπικὴ ἢ μυστικὴ ὀνομάζεται· εἰς δὲ τὰς δύο ταύτας κυρίας ἐννοίας προστίθεται καὶ τρίτη, ἡ κατ' ἐφαρμογὴν λεγομένη (*sensus accomodaticus*).

§. 1. Περὶ τῆς κατὰ γράμμα ἐννοίας.

Οἱ ἐρμηνευταὶ δὲν συμφωνοῦσι πρὸς ἀλλήλους περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν πρέπει νὰ ὀρισθῇ ἡ κατὰ γράμμα ἔννοια. Καὶ τινες μὲν λέγουσιν ὅτι προκύπτει πάντοτε ἐκ τῶν λέξεων, λαμβανομένων εἰς τὴν κυρίαν αὐτῶν σημασίαν· ἕτεροι δὲ διδάσκουσιν ὅτι συνάγεται ἐκ τῶν ἐκφράσεων τῆς θείας Γραφῆς, λαμβανομένων εἰς τὴν σημασίαν αὐτῶν ἢ τὴν κυρίαν, ἢ τὴν μεταφορικὴν. Σημασία δὲ κυρία λέγεται ἡ προκύπτουσα ἐκ τῆς φυσικῆς δυνάμεως τῶν

λέξεων, και φυλάττουσα την γραμματικὴν τῶν ἐκφράσεων δύναμιν· οὕτως, ὅταν ἡ Γραφή λέγῃ ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐβαπτίσθη ἐπὶ τοῦ Ἰωάννου ἐν τῷ Ἰορδάνῃ, ἡ κατὰ γράμμα και κυρία ἔννοια τοῦ χωρίου τούτου εἶναι ὅτι ἀνθρώπος τις, καλούμενος Ἰωάννης, ἐβάπτισε τῷ ὄντι τὸν Σωτῆρα ἐν τῷ ποταμῷ, τῷ λεγομένῳ Ἰορδάνῃ. Μεταφορικῆ δὲ σημασία ὀνομάζεται ἡ προκύπτουσα ἐκ τῶν λέξεων, λαμβανομένων οὐχὶ εἰς τὴν φυσικὴν και γραμματικὴν αὐτῶν δύναμιν, ἀλλ' εἰς ἣν ἔχει κατὰ νοῦν ὁ μεταχειριζόμενος τὰς λέξεις ταύτας· οὕτως, ὅταν ἡ Γραφή ἀποδίδῃ εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν τὸ ἐπίθετον τοῦ ἁμρου, πρόδηλον γίνεται ὅτι δὲν λαμβάνει τὴν λέξιν ταύτην εἰς τὴν κυρίαν τοῦ ζώου σημασίαν, ἀλλ' εἰς τὴν ἔννοιαν τὴν μεταφορικὴν, ἐπειδὴ ὁ Χριστὸς, αὐτόχρομα ἡ προῆτις ὢν, δύναται κάλλιστα νὰ ὀνομασθῇ ἁμνος, ὅστις εἶναι τὸ σύμβολον τῆς ἡπιότητος και προῆτιτος. Ἐπειδὴ λοιπὸν τῶν δευτέρων ἡ γνώμη φαίνεται βασιμωτέρα τῆς τῶν πρώτων, δυνάμεθα νὰ ὀρίσωμεν τὴν κατὰ γράμμα ἔννοιαν οὕτως· ἔννοια ἡ κατὰ γράμμα λέγεται ἡ ἀμέσως προκύπτουσα ἐκ τῶν λέξεων τῆς ἀγίας Γραφῆς, λαμβανομένων εἰς τὴν σημασίαν αὐτῶν ἢ τὴν κυρίαν, ἢ τὴν μεταφορικὴν.

Ἡ κατὰ γράμμα ἔννοια, εἰ προέκυπτε μόνον ἐκ τῆς κυρίας τῶν λέξεων σημασίας, ἐπόμενον ἤθελεν εἶσθαι ἴν' ἀποβαινῆ ἔνιστε ψευδής· διότι ὑπάρχουσιν ἐν τῇ ἀγίᾳ Γραφῇ προτάσεις, αἵτινες εἰς τὴν κυρίαν τῶν λέξεων σημασίαν λαμβανόμεναι, ψευδεῖς ὄλως ἐξελέγγχονται· τοιαῦται δὲ εἶναι, παραδείγματος χάριν, αἱ ἀποδιδούσαι εἰς τὸν Θεὸν χεῖρας και πόδας, ἢ αἱ προσάπτουσαι εἰς αὐτὸν πάθη ἀνθρώπινα.

Δοθέντος ἤδη τοῦ ὀρισμοῦ τῆς κατὰ γράμμα ἔννοιαι, εὐκόλως συνάγωμεν τὰ ἀκόλουθα συμπεράσματα.

α) Ἐκαστον χωρίον τῆς ἀγίας Γραφῆς ἔχει ἀναγκαίως μίαν κατὰ γράμμα ἔννοιαν.

β) Ἡ ἔννοια αὕτη ἀδύνατον νὰ ἦναι ψευδής· διότι εἶναι ἡ ἔννοια, ἣν ὁ θεόπνευστος συγγραφεὺς ἠθέλησε νὰ μεταδώσῃ ἀμέσως εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ ἀναγνώστου.

γ) Ἡ κατὰ γράμμα ἔννοια, προκύπτουσα ἐκ τῆς κυρίας και

μεταφορικής σημασίας τῶν λέξεων, καθά ἡ συνήθεια τῆς γλώσσης καὶ ἡ ἀκολουθία τοῦ λόγου ἀπαιτοῦσι, δύναται νὰ γνωσθῇ μετὰ βεβαιότητος· γνωσθεῖσα δὲ καὶ ἰκανῶς βασιανθεῖσα, ἔχει ἐν τῇ θεολογίᾳ δύναμιν ἀποδείξεως. Μέγα ἄρα τὸ ὄφελος, ὅταν καλῶς γνωρισθῇ· καὶ ἄλλως δὲ, ἐπειδὴ ἐπ' αὐτῆς ἐποικοδομεῖται ἡ πνευματικὴ ἔννοια, ἡ πρώτη μέρημα τοῦ ἐρμηνευτοῦ ἔστω ἵνα τὴν κατὰ γράμμα ἔννοιαν προσδιορίσῃ πρὸ πάντων· διότι, ἐάν θέλῃ νὰ ἀνεύρῃ τὴν πνευματικὴν, πρὶν ἀνακαλύψῃ τὴν κατὰ γράμμα, εἶναι τὸ αὐτὸ, ὡς ἐάν τις θέλῃ νὰ ἀνεγείρῃ οἰκοδόμημα ἄνευ θεμελίων.

§. 2. Περὶ τῆς πνευματικῆς ἐννοίας.

Πνευματικὴ δὲ ἔννοια λέγεται, ἢν παριστῶσιν οὐχὶ αἱ λέξεις, ἀλλὰ τὰ πράγματα, τὰ ἐκφραζόμενα διὰ τῶν λέξεων· ὥστε ἡ ἔννοια αὕτη εἶναι τρόπον τινὰ κεκρυμμένη ἐν αὐτοῖς τοῖς πράγμασι· καὶ κατὰ τοῦτο διαφέρει τῆς ἐννοίας τῆς μεταφορικῆς, ἣτις εὐρίσκεται ἐγκεκρυμμένη ἐν ταῖς λέξεσιν. Οὕτως, ὅσα ὁ Μοῦσῆς λέγει ἐν τῷ κβ' κεφ. τῆς Γενέσεως περὶ τοῦ Ἰσαάκ, μέλλοντος νὰ προσενεχθῇ τῷ Θεῷ ὑπὸ τοῦ Ἀβραάμ, εἰς θυσίαν, κατὰ μὲν τὴν κατὰ γράμμα ἔννοιαν ἐφαρμόζονται εἰς τὸν Ἰσαάκ, κατὰ δὲ τὴν πνευματικὴν ἐπὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐρμηνεύονται.

Ἡ πνευματικὴ ἔννοια διαιρεῖται εἰς ἀλληγορικὴν, ἀγαγωγικὴν, καὶ ἠθικὴν ἢ τροπολογικὴν.

Καὶ ἀλληγορικὴ μὲν ἔννοια εἶναι, ὅταν αἱ λέξεις τῆς ἀγίας Γραφῆς, πλὴν τῆς ὑπ' αὐτῶν ἐμφαινόμενης κατὰ γράμμα ἔννοίας, λαμβάνονται προσέτι καὶ εἰς ἄλλην, ὑπαγομένην εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν· παραδείγματος χάριν, τὰ ἐν τῷ ις' καὶ κβ' κεφ. τῆς Γενέσεως ἀναγινωσκόμενα περὶ τῶν δύο υἱῶν, οὓς ἐγέννησεν ὁ Ἀβραάμ, τὸν μὲν ἐκ τῆς παιδίσκης Ἀγαρ, τὸν Ἰσμαὴλ· τὸν δὲ, ἐκ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ Σάρρας, τὸν Ἰσαάκ, ἀλληγοροῦνται, κατὰ τὸν ἀπόστολον Παῦλον, εἰς τὰς δύο Διαθήκας, τὴν τε Παλαιὰν καὶ τὴν Καινὴν (α).

(α) Πρὸς Γαλάτ. δ'. 29. καὶ ἐφε. « Γέγραπται γάρ, ὅτι Ἀβραάμ δύο υἱούς ἔσχεν, ἓν ἐκ τῆς παιδίσκης, καὶ ἓν ἐκ τῆς ἐλευθέρης. Ἄλλ' ὁ μὲν ἐκ τῆς παιδίσκης

Αναγωγική δὲ, ὅταν αἱ λέξεις τῆς ἁγίας Γραφῆς, πλὴν τῆς κατὰ γράμμα ἐννοίας, περιέχωσι καὶ ἑτέραν, ἀναφερομένην εἰς τὰ οὐράνια· καθὼς, ὅταν ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἀνακαλύπτῃ τὴν αἰώνιον ζωὴν, ἐν ἣ ὑπάρχει ἡ ἀληθὴς ἀνάπαυσις, ἐν τῇ ῥῆσει ταύτῃ τοῦ γδ' Ψαλμοῦ, 11· «Ὡς ὤμοσα ἐν τῇ ὀργῇ μου· εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατάπαυσίν μου» (α). Ἡ δὲ ῥῆσις τοῦ Ψαλμοῦ, κατὰ τὴν κατὰ γράμμα ἐννοίαν, σημαίνει τὴν ἐν Παλαιστίνῃ γῆν τῆς ἐπαγγελίας.

Ἠθικὴ δὲ ἢ *τροπολογικὴ*, ὅταν αἱ λέξεις τῆς ἁγίας Γραφῆς, πλὴν τῆς κατὰ γράμμα ἐννοίας, περιέχωσι καὶ δευτέραν, ἀναγομένην εἰς τοὺς τρόπους, ἥτοι τὰ ἦθη· καθὼς, ὅταν ὁ ἀπόστολος Παῦλος ὑπὸ τὸ πρόσταγμα τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου· «Οὐ φημίσεις» βοῶν ἀλοῶντα» (β), ὑποδεικνύῃ τὸ ἠθικὸν ἡμῶν καθῆκον ἵνα προνοῶμεν περὶ τῆς διατροφῆς τοῦ κήρυκος τοῦ Εὐαγγελίου (γ).

Ἄπασαι αἱ ἐννοιαὶ αὗται τῆς θείας Γραφῆς δυνατὸν νὰ εὐρεθῶσιν ἠνωμέναι ὁμοῦ εἰς ἓν μόνον καὶ τὸ αὐτὸ ὑποκείμενον, ἀλλὰ κατὰ διαφόρους ἐπόψεις· οἷον, ἡ Ἱερουσαλήμ, κατὰ μὲν τὴν κατὰ γράμμα ἐννοίαν, εἶναι ἡ μητρόπολις τῆς Ἰουδαίας· ἀλληγορικῶς δὲ, ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ· ἠθικῶς δὲ, ἡ ψυχὴ τῶν πιστῶν καὶ ἀναγωγικῶς, ἡ οὐράνιος πολιτεία.

Ἐρμηνευταὶ τινες κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους, δυσχυριζόμενοι ὅτι ἡ μόνη ἀληθὴς ἐννοία ὑπάρχει ἡ κατὰ γράμμα, ἀπορρί-

» κατὰ σάρκα γεγέννηται· ὁ δὲ ἐκ τῆς ἐλευθέρως, διὰ τῆς ἐπαγγελίας· ἅτινά ἐστιν
 » ἀλληγορούμενα· αὗται γὰρ εἰσιν [αἱ] δύο διαθήκαι· μία μὲν ἀπὸ ἔθους Σινᾶ, εἰς
 » δουλείαν γεννώσα, ἥτις ἐστὶν Ἄγαρ· τὸ γὰρ Ἄγαρ, Σινᾶ ἔθρος ἐστὶν ἐν τῇ Ἀρα-
 » βίᾳ· συσταίει δὲ τῇ νῦν Ἱερουσαλήμ, δουλεῖται γὰρ μετὰ τῶν τέκνων αὐτῆς· ἡ δὲ
 » ἄνω Ἱερουσαλήμ, ἐλευθέρως ἐστὶν, ἥτις ἐστὶ μήτηρ [πάντων] ἡμῶν ».

(α) Πρὸς Ἑβρ. δ'. 3. « Εἰσερχόμεθα γὰρ εἰς τὴν κατάπαυσιν οἱ πιστεύσαντες,
 » καθὼς εἶρηκεν· Ὡς ὤμοσα ἐν τῇ ὀργῇ μου· εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατάπαυ-
 » σίν μου ».

(β) Δευτερον. κ'. 4.

(γ) Πρὸς Κορινθ. Α'. β'. 9. 10. « Ἐν γὰρ τῇ Μωϋσέως νόμῳ γέγραπται· οὐ φι-
 » μώσεις βροῦν ἀλοῶντα. Μὴ τῶν βροῦν μέλει τῷ Θεῷ· Ἡ δὲ ἡμᾶς πάντως λέγει·
 » δὲ ἡμᾶς γὰρ ἐγράφη, ὅτι ἐπὶ ἐλπίδι ὀφθαίει ὁ ἀροτριῶν ἀροτριῶν· καὶ ἡ ἀλοῶν
 » ἐπὶ ἐλπίδι τοῦ μετέχειν (τῆς ἐλπίδος αὐτοῦ) ».

πτουσι τὴν πνευματικὴν· ἀλλὰ πρὸς τὸν παράλογον τοῦτον δι-
σχυρισμὸν ἀντιτάσσονται οἱ ἐξῆς λόγοι·

α) Οἱ Ἰουδαῖοι ἠρμήνευσαν πάντοτε τὰς ἀγίας Γραφὰς κατὰ
μυστικὸν τινα τρόπον· καὶ ἔχομεν ἀναντιρρόητον τοῦτου ἀπόδειξιν
τὰς παραφράσεις αὐτῶν καὶ τὰ ὑπομνήματα, ἐν οἷς πλεῖστα τῶν
θειῶν βιβλίων χωρὶα εὐρίσκομεν μυστικῶς ἐξηγημένα· τοῦτο δὲ ἀ-
ναδιβάζει τὴν ὑπαρξίν τῶν πνευματικῶν ἐνοιῶν εἰς τὴν ἐποχὴν,
καθ' ἣν ἡ ἐβραϊκὴ γλῶσσα δὲν ἦτο πλέον ἢ κοινῶς λαλουμένη
γλῶσσα· διότι παρὰ πάντων ὁμολογεῖται ὅτι διὰ ταύτην τὴν αἰ-
τίαν ἐκρίθη ἀναγκαιὰ ἡ σύνταξις τῶν χαλδαϊκῶν παραφράσεων. Ἐπὶ
τῶν ἡμερῶν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὁ τοιοῦτος τρόπος τοῦ ἐρμηνεύειν
τὰς Γραφὰς ἦτο ἀναμφιβόλως συνήθης παρὰ τε τοῖς ἑλληνισταῖς
Ἰουδαίοις καὶ τοῖς Παλαιστινοῖς, καὶ εὐρίσκομεν αὐτὸν εὐχρηστον
παρὰ τοῖς Ἑσαιοῖς καὶ Θεραπειταῖς (α).

β) Ἡ διὰ τῆς πνευματικῆς ἐνοίας ἐξήγησις ἐπικυροῦται ὑπὸ
τῆς παρὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Ἀποστόλων γενομένης χρή-
σεως αὐτῆς· διότι πάμπόλλα τῆς Π. Δ. χωρὶα ἀλληγορικῶς ὑπ' αὐ-
τῶν ἠρμηνεύθησαν· οὕτω, παραδ. χάριν, ἡ ἱστορία τοῦ προφήτου
Ἰωνᾶ, καταποθέντος ὑπὸ τοῦ κήτους, ἀλληγορεῖται, κατ' αὐτὸν
τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν, εἰς τὸν σωτήριον αὐτοῦ θάνατον καὶ τὴν τριη-
μερον ἀνάστασιν (β)· ὡσαύτως ὅσα λέγονται ἐν τῇ Γενέσει περὶ

(α) Φίλων. Περὶ περιτομ. §. 2. « Ταῦτα μὲν οὖν [τὰ περὶ τῶν αἰτίων, δι' ἃ εἰρή-
» χθη εἰς τοὺς Ἰουδαίους ἡ περιτομή] εἰς ἀκοῆς ἤλθε τὰς ἡμετέρας, ἀρχαιολογού-
» μενα παρὰ θεσπέσιος ἀνδράσιν, οἱ τὰ Μωυσέως οὐ παρέργως διηρμήνευσαν. Ἐγὼ
» δὲ πρὸς τοὺς εἰρημένους καὶ σύμβολον ἠγάσμαι τὴν περιτομὴν δυοῖν τὸν ἀναγκαιο-
» τάτων». — Περὶ τῶν ἑορτῶν, ὡς εἰσὶ τὸν ἀριθμὸν δέκα, §. 18. « Ταῦτα μὲν κατὰ
» παλαιᾶν ἀλληγορίαν ἱστορεῖται [ὅτι παρ' Ἑβραίοις τὸ πάσχα ὑπομνητικὴ τῆς
» μεγίστης ἀποικίας ἐστὶν ἑορτὴ καὶ χαριστήριος]· οἷς δὲ τὰ βῆτα τρέπειν πρὸς ἀλ-
» ληγορίαν ἔθος, ψυχῆς κίθαρσιν αἰνίττεται τὰ διαβατήρια ». — Περὶ βίου θεωρη-
» τικοῦ, §. 3. « Ἐντυγχάνοντες γὰρ τοῖς ἱεροῖς γράμμασιν [Ἑσαιοῖς] φιλοσοφοῦσι,
» τὴν πάτριον φιλοσοφίαν ἀλληγοροῦντες, ἐπειδὴ σύμβολα τὰ τῆς βῆτης ἐρμηνείας
» νομίζουσι· φύσεως ἀποκεκρυμμένης, ἐν ὑπονοίας δηλουμένης ».

(β) Ματθ. εἶ'. 39. 40. « Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς· γενεὰ πονηρὰ καὶ μοι-
» χαλὴς σημεῖον ἐπιζητεῖ· καὶ σημεῖον οὐ δοθήσεται αὐτῇ, εἰ μὴ τὸ σημεῖον Ἰωνᾶ
» τοῦ προφήτου· ὡς περ γὰρ ἦν Ἰωνᾶς ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους τρεῖς ἡμέρας καὶ
» τρεῖς νύκτας· ὡτως ἔσται ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ κοιλίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας
» καὶ τρεῖς νύκτας ».

τῆς Ἀγαρᾶ καὶ τῆς Σάρρας καὶ τῶν δύο υἱῶν αὐτῶν κατὰ τὴν κατὰ γράμμα ἔννοιαν, ταῦτα, κατὰ τὴν ἀλήθητον τοῦ ἀποστόλου Παύλου ἐρμηνείαν, ἀλληγοροῦνται εἰς τὰς δύο Διαθήκας, ἧτοι εἰς τὴν κατάστασιν τῆς χριστιανικῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἰουδαϊκῆς δουλείας.

γ') Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, αἱ ἱεραὶ Σύνοδοι, πάντες οἱ ἐρμηνευταὶ ἀρχαῖοί τε καὶ νεώτεροι, ἔτι δὲ καὶ οἱ αἰρετικοί, καὶ, ἀπλῶς εἰπεῖν, οἱ ἀπανταχοῦ χριστιανοί, ἀπὸ τῶν πρώτων αἰώνων καὶ ἐφεξῆς, παρεδέχθησαν ὡς ὑπάρχουσαν ἐν τῇ θεῖᾳ Γραφῇ καὶ ἔννοιαν πνευματικὴν.

δ') Ἡθέλομεν ἴσως εἶχει αἰτίαν τινὰ νὰ ἀμφιβάλλωμεν περὶ τῆς ὑπάρξεως τῆς πνευματικῆς ἐννοίας, εἰ μηδεμίᾳ παρετηρεῖτο ἀναφορὰ καὶ συμφωνία τῆς Π. Δ. πρὸς τὴν Καινὴν. Ἀλλὰ εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ ὁμολογήσωμεν ὅτι μεγίστη ἐπικρατεῖ σχέσηις τῶν δύο Διαθηκῶν πρὸς ἀλλήλας, ὅταν μάλιστα λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν πληθὺν τῶν τύπων καὶ συμβόλων, τῶν σχεδὸν πανταχοῦ ἐν αὐταῖς ἀπαντωμένων.

Ἄλλ' ὅμως σημειωτέον ὅτι οὐχὶ καὶ ἕκαστον τῶν ἁγίων Γραφῶν χωρίον περιέχει καὶ ἔννοιαν πνευματικὴν. Πολλοὶ τῶν ἱερῶν τῆς Ἐκκλησίας διδασκάλων, Βασίλειος ὁ μέγας, ὁ θεολόγος Γρηγόριος, Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ὁ Θεοδώρητος, ὁ Εὐσέβιος καὶ ἄλλοι, ἀνομολογοῦσιν ὅτι ὑπάρχουσι ῥήσεις τῆς Γραφῆς, αἵτινες δὲν εἶναι παντάπασι τῆς μυστικῆς ἐννοίας ἐπιδεκτικαί.

Ὁ Ἰερώνυμος ἐξαιτεῖται συγγνώμην παρὰ τῶν ἀναγνωστῶν ὅτι ἐν τῇ νεανικῇ αὐτοῦ ἡλικίᾳ ἠρμήνευσεν ἀλληγορικῶς τὸν προφήτην Ἀβδίου (α). Ἀλλαχοῦ δὲ μέμφεται τὴν τοῦ Ὠριγένης ὑπερβολὴν εἰς τὴν ἀλληγορικὴν ἐρμηνείαν, καὶ ἀποτολμᾷ νὰ ὀνομάσῃ αὐτὸν *παράφρονα ἐρμηνευτὴν* (delirum interpretem) (β). Τὰ αὐτὰ φρονεῖ καὶ ὁ Ἐπιφάνιος, ὅταν λέγῃ (γ): »Ἀλλὰ πάντα

(α) Hieronym. Praefat. in Abdiam. « Mereri debeo veniam, quod in adolescentia mea provocatus ardore et studio Scripturarum, allegorice interpretatus sum Abdiam prophetam, cujus historiam nesciebam ».

(β) Hieronym. in Jerem. XXIX.

(γ) Ἐν αἰρέσει: ἐξ. §. 2.

» τὰ θεῖα ῥήματα οὐκ ἀλληγορίας δεῖται, ἀλλὰ ὡς ἔχει· θεωρίας
 » δὲ δεῖται καὶ αἰσθήσεως εἰς τὸ εἰδέναι ἐκάστης ὑποθέσεως τὴν
 » δύναμιν».

§. 3. Περὶ τῆς κατ' ἐφαρμογὴν ἐννοίας.

Ἐννοια δὲ ἡ κατ' ἐφαρμογὴν λέγεται ἡ ἀποδιδομένη εἰς λέξεις
 τινὰς τῆς ἁγίας Γραφῆς, κατὰ διάφορον ἄλλην ἐννοίαν λαμβανο-
 μένας. Ἐχει δὲ ῥῶρον ἡ κατ' ἐφαρμογὴν ἐννοια, ὅταν εἰς ὑποκει-
 μενόν τι ἐφαρμύζωμεν ὅσα ἡ θεία Γραφή λέγει περὶ ἄλλου. Ἐν-
 τεῦθεν ἄρα δῆλον, ὅτι ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἐννοια εἶναι τοῦ ἀνθρώ-
 που, καὶ οὐχὶ τῆς Γραφῆς, ἥτοι τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

Τὸ παράδειγμα τῶν Πατέρων καὶ τὸ κύρος αὐτῆς τῆς Ἐκκλη-
 σίας, τῆς μεταχειριζομένης πολλακίς τὴν κατ' ἐφαρμογὴν ἐννοίαν,
 μαρτυροῦσιν ὅτι ἐπιτρέπεται εἰς τινὰς περιστάσεις νὰ μεταστρέ-
 ψωμεν τὰς ἐκφράσεις τῆς ἁγίας Γραφῆς ἀπὸ τῆς ἀληθοῦς αὐτῶν
 ἐννοίας, ἵνα ἐφαρμύσωμεν ταύτην εἰς ἄλλο ὑποκείμενον. Ἐκ τοῦτου
 οἱ ἱεροκίρυκες μεγάλην πάντοτε ἐν ταῖς Ὀμιλίαις αὐτῶν ποιοῦνται
 χρῆσιν τῆς κατ' ἐφαρμογὴν ἐννοίας. Ἄλλ' ἵνα μεταχειριζώμεθα
 αὐτὴν ὀρθῶς, ἀνάγκη νὰ φυλάττωμεν τοὺς ἐξῆς τρεῖς κανόνας.

Α'. Δὲν πρέπει νὰ ἀποδίδωμεν ποτὲ εἰς τὰς λέξεις τῆς Γραφῆς
 ἐννοίαν, ἥτις δύναται νὰ παρασθῆρη τὴν ἀληθινὴν σημασίαν. Ὁ
 Ἱερώνυμος βοᾷ ἐντόνως κατὰ τῶν ἐρμηνευτῶν, οἵτινες μὴδὲν φρον-
 τίζοντες περὶ τῆς ἐννοίας, ἦν οἱ θεόπνευστοι συγγραφεῖς ἔδωκαν
 εἰς τὰς λέξεις αὐτῶν, ἀκολουθοῦσιν ἐπὶ τῆς ἐφαρμογῆς τὴν ἰδίαν
 ἑαυτῶν ἰδέαν καὶ φαντασίαν (α).

Β'. Δὲν πρέπει ποτὲ νὰ θεωρῶμεν τὴν κατ' ἐφαρμογὴν ἐννοίαν
 ἐπίσης ὡς καὶ τὴν κατὰ γράμμα τῆς θείας Γραφῆς, τουτέστιν ὑπὸ

(α) Hieronym. Epist. ad Paulinum. « Taceo de mei similibus, qui si forte
 » ad Scripturas sanctas post saeculares litteras venerint, et sermone compo-
 » sito aures populi mulserint, quidquid dixerint, hoc Dei legem putant; nec
 » scire dignantur quid Prophetarum, quid Apostoli senserint, sed ad sensum
 » suum incongrua aptant testimonia; quasi grande sit, et non vitiosissimum
 » dicendi genus, depravare sententias et ad voluntatem suam Scripturam tra-
 » here repugnantam ».

τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὑπαγορευθεῖσαν, οὐδὲ νὰ μεταχειριζώμεθα αὐτὴν πρὸς ὑποστήριξιν δογμάτων τῆς πίστεως ἢ κεφαλαίων τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς. Ὁ λόγος εἶναι ἀπλούς καὶ φυσικός· ἐπειδὴ αἱ κατ' ἐφαρμογὴν ἔννοιαι ἔργον εἶναι τοῦ ἀνθρώπου· ἀλλὰ κῦρος ἀπλῶς ἀνθρώπινον ἀνίσχυρον ἀποβαίνει εἰς ὑποστήριξιν ἀληθειῶν τῆς πίστεως ἢ τῆς ἠθικῆς. Καὶ ἐνταῦθα ἀρμόζουσι μάλιστα οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ Ἱερωνύμου (α) «*Pius quidem sensus, sed nunquam » parabolaе et dubia aenigmatum intelligentia potest ad aucto- » ritatem dogmatum perducere*».

Γ'. Δὲν πρέπει νὰ μεταχειριζώμεθα τὰς κατ' ἐφαρμογὴν ἐννοίας, εἰ μὴ ὅπου περὶ εὐσεβείας ὁ λόγος· ὅθεν ἀποδοκιμαστέα ἡ κατάχρησις τῶν ἐφαρμοζόντων τὰ θεῖα λόγια εἰς πράγματα βέβηλα καὶ ἀνίερα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Κανόνες τοῦ ἱερωῦς ἐρμηνεύειν τὰς ἁγίας Γραφάς.

Ἵνα μὴ ἀποπλανώμεθα ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τῆς θείας Γραφῆς, ὑπάρχουσι κανόνες, δι' ὧν ἀσφαλῶς ὀδηγοῦμεθα εἰς τὴν ὀρθὴν χωρίου τινὸς τῶν θεοπνεύστων βιβλίων ἐξήγησιν. Εἶναι δὲ οἱ κανόνες οὗτοι ἢ γενικοί, ἥτοι ἐφαρμοστέοι εἰς πάσας τὰς ἐννοίας τῶν ἁγίων Γραφῶν καθόλου· ἢ μερικοί, ἥτοι ἐφαρμοστέοι μόνον εἰς ἐκάστην τῶν διαφόρων ἐννοιῶν κατὰ μέρος.

§. 1. Κανόνες γενικοί.

Α'. Ὅταν ὑπάρχωσι χωρία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἡρμηνευμένα ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἢ τῶν Ἀποστόλων· ὅταν οἱ προφῆται, ἢ ἄλλοι τινε θεόπνευστος συγγραφεῖς, ἔχωσιν ἤδη προσδιωρισμένην ῥήσεώς τινος τὴν ἔννοιαν, οὐδέποτε πρέπει νὰ ἐκτρεπώμεθα τῆς ἐννοίας ταύτης· διότι ἐδόθη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Πᾶσα ἔννοια, ἥτις ἤθελεν εἶσθαι ἐναντία πρὸς ἀλήθειαν, σαφῶς ἀλλαγῶν ἐκφραζομένη καὶ παραδεδομένη οὖσαν

(α) Hieronym. lib. II. in Matth. c. XIII.

παρά τῆς Ἐκκλησίας, πρέπει νὰ ἀπόδρίπτηται ὡς ἀναγκαιῶς ψευδής· ἐπειδὴ τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, τὸ λαλοῦν ἐν ταῖς Γραφαῖς, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀντιφάσκῃ πρὸς ἑαυτό.

Β'. Ἡ θεία Γραφή πρέπει νὰ ἐρμηνεύηται διὰ τῆς παραδόσεως τῶν πρώτων ἐκκλησιῶν.

Ἄπασαι αἱ πρώται ἐκκλησίαι δὲν ἤθελον βεβαίως εὐρεθῆ σύμφωνοι νὰ δώσωσιν ἔννοιάν τινα εἰς τὰς λέξεις τῆς ἀγίας Γραφῆς, εἰ μὴ ἤκουον αὐτὴν διδασχθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Ἀποστόλων. Τοιαύτη δὲ ἐρμηνεία, προερχομένη ἐκ θεοπνευστίας, καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἐκκλησίαις ἐκ παραδόσεως σωζομένη, ἔχει τὸ αὐτὸ τῆς θείας Γραφῆς κύρος.

Γ'. Δὲν πρέπει νὰ ἀποπλανώμεθα τῆς ὁμοφώνου ἐρμηνείας τῶν ἐρμηνευτῶν, ὡσάκις ἡ ἐρμηνεία αὐτῶν φαίνεται βεβαία.

Ἄδύνατον νὰ συμφωνήσωσι πάντες οἱ ἐρμηνευταὶ περὶ ἐννοίας τινός, ἐὰν μὴ βιάζωνται εἰς ταύτην τὴν συμφωνίαν ὑπὸ τῆς ἐναργείας τῆς τοῦ λόγου ἀκολουθίας καὶ ὑπὸ τοῦ κύρους τῶν παραδόσεων. Ὅθεν, ὡσάκις θέλομεν νὰ ἐκτραπῶμεν τῆς ὑπὸ τῶν ἐρμηνευτῶν ὁμοφώνως προσδιορισθείσης ἐννοίας, πρέπει νὰ ἔχωμεν λόγους, προφανῶς ἀποδεικνύοντας ὅτι ἐκεῖνοι ἠπκτῆθησαν· πρέπει δὲ προσέτι νὰ δεῖξωμεν ὅτι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ συνιδῶσιν αὐτοὶ τοὺς λόγους τούτους, ἢ ὅτι, εἰ ἀνεκάλυψαν αὐτοὺς, ὑπῆρξε κώλυμά τι, ὅπερ δὲν ἐπέτρεψε νὰ καταμάθωσιν ἅπασαν τὴν δύναμιν αὐτῶν.

§. 2. Καὶ ὅτι μερικοί.

Α'. Τὰς λέξεις τῆς θείας Γραφῆς πρέπει νὰ λαμβάνωμεν εἰς τὴν κυρίαν αὐτῶν σημασίαν. Ὅσάκις ὅμως, λαμβανομένων τῶν λέξεων εἰς τὴν κυρίαν αὐτῶν σημασίαν, προκύπτει ἔννοια προφανῶς ψευδής καὶ ἐναντία ἢ εἰς τὴν προσδιορισμένην ἔννοιαν ἄλλων τινῶν χωρίων τῆς Γραφῆς, ἢ εἰς τὸ κύρος τῆς παραδόσεως, ἢ εἰς τὴν παρὰ τῆς Ἐκκλησίας πρεσβευομένην δόξαν, τότε πρέπει νὰ καταφεύγωμεν εἰς τὴν μεταφορικὴν. Ἄλλ' ἡ ἀνάγκη αὕτη δὲν ὑπάρχει, ὅταν ἐκ τῆς κυρίας ἐννοίας προκύπτωσι μυστήρια ἀκατάληπτα· διότι ὁ Θεὸς δύναται νὰ ἀποκαλύψῃ καὶ ἀπεκάλυψεν ἡμῖν τῶ ὄντι πράγματα ὑπερβαίνοντα τὴν ἀντιληπτικὴν τοῦ νοῦ ἡμῶν

δύναμιν. Ἐνευ λόγου λοιπὸν οἱ ὄπαδοι τῆς Διαμαρτυρομένης Ἐκκλησίας ἠθέλησαν νὰ μεταστρέψωσι τὰς κυρίας ἐννοίας τῶν τῆς Θείας Γραφῆς λέξεων, ἵνα ἀθετήσωσι πάντα τὰ μυστήρια.

Β'. Ἴνα ἐννοήσωμεν χωρίον τι τῆς Γραφῆς κατὰ τὴν μεταφορικὴν ἔννοιαν, ἀνάγκη ἢ μεταφορὰ νὰ ᾖναι εὐχρηστος παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις, καὶ νὰ μὴ ἀντιβαίνει εἰς τοὺς κανόνας τῆς γραμματικῆς· διότι, ἐὰν ἡ μεταφορὰ μὴ λαμβάνηται ἐκ πραγμάτων γνωστῶν εἰς τοὺς Ἰουδαίους, ἢ ἐὰν ᾖναι πρὸς τοὺς γραμματικούς κανόνας ἐναντία, οἱ προφῆται, οἵτινες ἔγραψαν ἵνα γείνωσι καταληπτοί, δὲν ἤθελον μεταχειρισθῆ αὐτὴν παντάπασι.

Ὁ κανὼν οὗτος ἀντιμάχεται ἀ) πρὸς τὴν μέθοδον τῶν Διαμαρτυρομένων, οἵτινες ἐρμηνεύουσι τροπικῶς ἢ μεταφορικῶς τὰς λέξεις, τὰς ἐκφωνηθείσας ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἐπὶ τῆς καταστάσεως τοῦ μυστηρίου τῆς Θείας εὐχαριστίας· » Τοῦτο ἐστὶ τὸ σῶμά μου » (α') ἐν ᾧ δὲν δυνάμεθα νὰ ἐλλάβωμεν αὐτὰς εἰς ἔννοιαν τροπικὴν· διότι ἀδύνατον εἶναι νὰ ἀποδείξωμεν ὅτι ἡ λέξις ἄρτος ἦτο εὐχρηστος ἐπὶ τῆς μεταφορικῆς σημασίας ἀντὶ τοῦ σώματος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ· β') πρὸς τὴν μέθοδον τῶν ἀποδιδόντων εἰς τὰς σαφεστάτας ἐκφράσεις ἐννοίας μεταφορικῆς, καθ' ὑπερβολὴν βεβιασμένας καὶ μὴ δυναμένας νὰ ὑποστηριχθῶσιν ἐκ τῆς κοινῆς συνηθείας καὶ χρήσεως· καὶ γ') πρὸς τὴν μέθοδον κριτικῶν τινῶν τῆς Γερμανίας, οἵτινες, θέλοντες νὰ ἀθετήσωσι τὸ ὑπὲρ φύσιν τῶν θαυμάτων καὶ τῶν προφητειῶν, περιβάλλουσιν εἰς ἀλληγορίας ἢ παραβολὰς τὰ ἀπλοῦστατα διηγήματα, καὶ ἀποδίδουσιν εἰς τὰ ὑπὸ τῶν θεοπνεύστων συγγραφέων ἱστορούμενα ἐννοίας παραλογωτάτας.

Γ'. Μεγάλως πρέπει νὰ προσέχωμεν ἵνα μὴ ἐννοῶμεν μεταφορικῶς ὅσα πρέπει νὰ λαμβάνωμεν εἰς ἔννοιαν κυρίαν, καὶ τάνάπαλιν, ἵνα μὴ λαμβάνωμεν εἰς κυρίαν ἔννοιαν ὅσα πρέπει νὰ ἐννοῶμεν μεταφορικῶς. Καὶ κατὰ μὲν τοῦ πρώτου σκοπέλου ἐναυγάγησαν ὁ Ἰωάννης καὶ οἱ ὄπαδοι αὐτοῦ, καὶ τινες τῶν νεωτέρων Γερμανῶν κριτικῶν· κατὰ δὲ τοῦ δευτέρου, οἱ παχυλοὶ Ἰουδαῖοι,

(α) Μαθ. κς', 26.

οὐ Ἀνθρωπομορφισταί, οἱ Μαρκιωνῖται, οἱ ἰουδαΐζοντες χριστιανοὶ καὶ οἱ Χιλιασταί.

Δ'. Ἴνα καταμάρθωμεν τὴν κατὰ γράμμα ἔννοιαν, ἀνάγκη νὰ γινώσκωμεν τὰς διαφόρους σημασίας τῶν λέξεων, τὰς τε κυρίας καὶ μεταφορικές. Βοηθήματα δὲ πρὸς εὐρεσιν τῶν διαφορῶν τούτων σημασιῶν εἶναι τὰ ἐξῆς: α) αἱ ἀρχαῖαι μεταφράσεις· β) τὸ κύρος τῶν Ἰουδαίων· γ) ἡ ἀντιπαράθεσις τῆς ἑβραϊκῆς πρὸς τὰς ἐξ αὐτῆς παραγομένης γλώσσας ἢ τὰς ἀναλόγους πρὸς αὐτήν· καὶ δ) τὰ παράλληλα χωρία.

Καίτοι αἱ ἀρχαῖαι μεταφράσεις ἐγένοντο εἰς ἐπιτομήν, καθ' ἣν δὲν ἐλαλείτο πλέον ἢ ἑβραϊκὴ γλῶσσα, οἱ συγγραφεῖς ὁμῶς αὐτῶν ἔζων πρὸς τοὺς χρόνους ἐκείνους πλησιέστερον ἡμῶν ὅθεν καὶ ἡ περὶ τῆς σημασίας τῶν λέξεων παράδοσις ἦτο νεωρότερα καὶ βεβαιότερα. Οἱ πλείστοι τῶν ἀρχαίων μεταφραστῶν ἐσπούδασαν τὴν γλῶσσαν τοῦ κειμένου ἐμβριθέστερον· τινὲς μάλιστα αὐτῶν ἐγραψαν καὶ εἰς διάλεκτον οὐχὶ παντάπασι διάφορον, καὶ εἶχον ἴσως πρὸς εὐχερεστέραν κατάληψιν τοῦ ἑβραϊκοῦ ὑπομνηματισμούς, οἵτινες δὲν σώζονται πλέον τὴν σήμερον. Καὶ δὲν εἶναι μὲν τὸ κύρος τῶν μεταφράσεων διόλου ἀναμφισβήτητον, ἀλλ' ὁμῶς ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ πολλοῦ λόγου ἀξίον νομίζεται.

Αἱ ἀρχαῖαι μεταφράσεις, ὅσον ἂν φαίνονται χρήσιμοι εἰς τὸ διδάξαι τὴν σημασίαν τῶν ἑβραϊκῶν λέξεων, δὲν εἶναι ὁμῶς καὶ ἅπασαι κατὰ τὸν αὐτὸν βαθμόν· διὰ τοῦτο νομιζομεν ὅτι πρέπει νὰ κατατάξωμεν αὐτὰς κατὰ τὴν ἀκόλουθον τάξιν. Τὴν μὲν πρώτην χώραν κατέχει πάντως ἡ μετάφρασις τῶν Ο' καὶ διὰ τὴν ἀρχαιότητα αὐτῆς, καὶ διότι οἱ μεταφρασταὶ ἦσαν τῆς τε ἑλληνικῆς καὶ ἑβραϊκῆς γλώσσας ἐγκρατεῖς· δευτέρα δ' ἔρχεται ἡ συριακὴ μετάφρασις ἢ καλουμένη Πεσχίτα, καὶ ὡς ἀρχαιότατη, καὶ ὡς γεγραμμένη οὕσα εἰς διάλεκτον μὴ διαφέρουσαν πολὺ τοῦ ἑβραϊκοῦ· τρίτη δὲ τάσσεται ἡ λατινικὴ μετάφρασις τοῦ Ἱερωνύμου, ὅστις οὐχὶ μόνον ἔξοχον κρίσιν, ἀλλὰ καὶ πολυμάθειαν εἶχε, καὶ παιδευθεὶς ὑπὸ σοφοῖς τῶν Ἰουδαίων διδασκάλους, φαίνεται ὅτι ἐδιδάχθη πάντα, ὅσα ἐγίνωσκον οἱ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους Ἰουδαῖοι. Εἰς δὲ τὴν τετάρτην τάξιν ἀνήκει ἡ παράφρασις

τοῦ Ὁυγέλου, τοῦ Ἰωνάθαν, καὶ ἄλλαι χαλδαϊκαὶ παραφράσεις· μετὰ δὲ ταύτας τίθενται, πέμπτον, αἱ ἀραβικαὶ μεταφράσεις, αἱ γενόμεναι ἀμέσως ἀπὸ τοῦ ἑβραϊκοῦ.

Ἰδοῦ δὲ καὶ ποίους κανόνας πρέπει νὰ φυλάττωμεν, ἐὰν θέλωμεν νὰ μεταχειρισθῶμεν ἐπ' ὠφελείᾳ τὰς ἀρχαίας μεταφράσεις. Καὶ α) μὲν δὲν πρέπει νὰ προσκολλώμεθα εἰς μίαν μόνην μετάφρασιν, ἀλλὰ νὰ παραβάλλωμεν ἀπάσας· β) δὲ εἰς τὴν χρῆσιν τῶν μεταφράσεων πρέπει νὰ προσθέτωμεν καὶ τὴν ἀντιπαράθεσιν τῶν διαλέκτων· διότι σημασίαι τις, διδομένη ὑπὸ τῶν μεταφράσεων, ἀποκτᾷ μεγαλειότερον κύρος, ὅταν εὐρίσκηται εὐχρηστος εἰς τὰς μετὰ τῆς ἑβραϊκῆς συγγενεούσας γλώσσας· γ) πρέπει νὰ παραδεχώμεθα ὡς βεβαίαν σημασίαν τὴν διδομένην ὑπὸ πασῶν τῶν μεταφράσεων, εἰ καὶ μὴ ἐπικυροῦται ὑπὸ μηδεμιᾶς τῶν διαλέκτων· διότι ἢ παρὰ τοσοῦτοις σοφοῖς ἐρμηνευταῖς συμφωνία εἶναι βέβαιον τεκμήριον τῆς ἀληθείας, καὶ ἢ σιωπῇ τῶν διαλέκτων δὲν ἰσχύει νὰ ἀναιρέσῃ σημασίαν, ἔχουσαν τοιοῦτο ὑποστήριγμα· δ) ἐὰν ὑπάρχῃ διαφορὰ τις ἐν ταῖς μεταφράσεσι, πρέπει νὰ προτιμῶμεν τὰς ἀρχαιοτέρας καὶ ἀκριβεστέρας· καὶ ε) σημασία, ἐν μιᾷ μόνῃ μεταφράσει ἀπαντωμένη, ἐὰν ἀρμύζῃ εἰς τὴν ἀκολουθίαν τοῦ λόγου καὶ εἰς τὸν σκοπὸν τοῦ συγγραφέως, πρέπει νὰ προτιμᾶται, ὡσάκις μάλιστα προεπικυροῦται καὶ ὑπὸ τινος διαλέκτου.

Καίτοι οἱ Ἰουδαῖοι μὴ ἐλάλησαν πάντοτε τὴν ἑβραϊκὴν γλῶσσαν, οἱ ῥαββίνοι ὅμως ἀείποτε ἐσπούδασαν αὐτὴν καὶ ἐκαλλιέργησαν, ἀναγινώσκοντες ἀδιαλείπτως ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν τὸν νόμον καὶ τοὺς προφήτας. Συνέβη δ' ἐκ τούτου νὰ διατηρηθῇ παρ' αὐτοῖς παράδοσις τις περὶ τῆς σημασίας τῶν λέξεων. Ἐπειδὴ δὲ ἡμεῖς παρ' αὐτῶν παρελάβομεν τὰς ἑβραϊκὰς γραφάς, αὐτοὶ δὲ εἶναι οἱ συντάξαντες τὰς πρώτας γραμματικὰς καὶ τὰ πρώτα λεξικά, καὶ πολλὰ γράψαντες ἢ εἰς τὴν ἑβραϊκὴν γλῶσσαν, ἢ εἰς τὴν χαλδαϊκὴν διὰ τοῦτο ἀνευ ἰσχυρῶν λόγων δὲν πρέπει νὰ ἀποβρίπτωμεν τὸ κύρος αὐτῶν, ὅταν μάλιστα ᾖναι ἀρχαῖον καὶ ὁμοψήφως παραδεδεγμένον. Ἄλλ' ὅμως τὸ σέβας ἡμῶν πρὸς τὸ κύρος τοῦτο δὲν πρέπει νὰ ὑπερβαίνει τὸ δίκαιον μέτρον, ὥστε

τυρλοῖς ὄμμασι νὰ ὑποτασσώμεθα εἰς τὴν μαρτυρίαν τῶν Ἑβραίων, πρὸ πάντων ἐπὶ λέξεων σκοτεινῶν καὶ διαφορουμένων.

Εἶναι ὁμολογούμενον ὅτι ἡ ἑβραϊκὴ, ἡ χαλδαϊκὴ, ἡ συριακὴ, ἡ σαμαρειτικὴ, ἡ ἀραβικὴ καὶ αἰθιοπικὴ εἶναι διάλεκτοι μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς γλώσσης. Βέβαιον δὲ μαρτυρεῖται ὅτι, εἰ ἐκ τῶν πολλῶν τῆς αὐτῆς γλώσσης διαλέκτων μία μόνη ἀπέθνησκεν, ἡ τῶν λοιπῶν σύγκρισις πρὸς ἀλλήλας ἤθελεν εἶσθαι ἀναντιρρήτως χρησιμώτατον βοήθημα ἢ ἀποκαταστήσει πάλιν τὴν γνῶσιν αὐτῆς. Καὶ τῷ ὄντι, διὰ συγκρίσεως τῆς γερμανικῆς, σουηδικῆς, δανικῆς καὶ ἀγγλικῆς ἐδυνάθησαν νὰ ἐννοήσωσι τὴν γοθθικὴν, ἥτις εἶναι διάλεκτος τῶν νεωτέρων τούτων γλωσσῶν. Ἄλλ' αἱ ἀνατολικαὶ γλώσσαι, περὶ ὧν ὁ λόγος, διαφέρουσι τῆς ἑβραϊκῆς ὀλιγώτερον, ἢ ὅσον τῆς γοθθικῆς ἢ γερμανικῆς, ἢ σουηδικῆς, ἢ δανικῆς καὶ ἢ ἀγγλικῆς. Δὲν δυνάμεθα λοιπὸν μετὰ λόγου νὰ ἀρνηθῶμεν, ὅτι ἡ σύγκρισις τῶν ἀνατολικῶν γλωσσῶν συμβάλλεται τὰ μέγιστα εἰς τὴν εὐρεσιν τῆς τῶν ἑβραϊκῶν λέξεων σημασίας· διὰ τῆς συγκρίσεως ταύτης θέλομεν βεβαιωθῆ προσέτι περὶ τῆς ἐννοίας, ἥτις εἰς τινὰς λέξεις ἐφαίνετο ἡμῖν ἀμφίβολος· θέλομεν μάθει πάσας τὰς ἰδιαζούσας εἰς τὴν ἁγίαν Γραφὴν φράσεις, καὶ θέλομεν ἀποκτήσει πλήρη καὶ ἐντελῆ γνῶσιν τῆς ἑβραϊκῆς γραμματικῆς.

Παράλληλα χωρὶα ὀνομάζονται αἱ ῥήσεις, αἱ ἀπαντώμεναι παρὰ τῷ αὐτῷ συγγραφεῖ ἢ καὶ παρ' ἄλλοις, αἵτινες, εἰ καὶ διαφέρουσιν ἀλλήλων, εἶναι ὅμως ὅμοιαι ἢ καθότι περιέχουσι τὰς αὐτὰς λέξεις, ἢ καθότι ἐκφράζουσι τὴν αὐτὴν ἱστορίαν ἢ τὴν αὐτὴν διδασκαλίαν· καὶ, εἰ μὲν τὸ πρῶτον, ὁ παραλληλισμὸς λέγεται περὶ τὴν λέξιν· εἰ δὲ τὸ δεύτερον, πραγματικός. Ἐκάτερος δὲ χρησιμεύει τὰ μέγιστα ἵνα προσδιορίσῃ τὴν σημασίαν τῶν λέξεων καὶ τὴν ἐννοίαν τῶν θεοπνεύστων συγγραφέων· διότι, ὡς γίνεται φανερόν, ἐὰν ἡ ἐννοία τοῦ ἐνὸς τῶν δύο παραλλήλων χωρίων ᾖ σαφὴς καὶ προσδιορισμένη, δυνάμεθα νὰ μεταχειρισθῶμεν αὐτὴν εἰς ἑρμηνείαν τοῦ ἑτέρου χωρίου, τοῦ ἀσαφεστέρου καὶ μᾶλλον σκοτεινοῦ. Ἄλλὰ πρὸς ἀποφυγὴν πάσης καταχρήσεως τοῦ βοηθήματος τούτου πρέπει νὰ προσέχωμεν καλῶς, ὥστε ἀμφότερα τὰ χωρία νὰ ᾖναι τῷ ὄντι παράλληλα, τουτέστιν ἢ αἱ λέξεις νὰ ᾖναι οὐχὶ μό-

νον αὶ αὐταί, ἀλλὰ καὶ νὰ παραλαμβάνονται ἐπὶ τῶν αὐτῶν περιστάσεων, ἢ νὰ γίνηται καὶ εἰς ἀμφοτέρα τὰ χωρία περὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος λόγος. Πρέπει ἔπειτα νὰ ἐξετάσωμεν τὸ χωρίον τὸ μᾶλλον σαφές, καὶ διὰ τούτου νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὸ σκοτεινότερον. Τὰ παράλληλα χωρία, τὰ λαμβανόμενα ἐκ τοῦ αὐτοῦ συγγραφῆως ἢ ἐκ τοῦ αὐτοῦ βιβλίου, εἶναι προτιμητέα τῶν ἐκ διαφορῶν ἄλλων λαμβανόμενων· διότι τότε ἐρμηνεύομεν τὸν συγγραφέα αὐτὸν δι' ἐκείνου ὑπερ ὁδοῦ γαί ἡμᾶς εὐχύτερον καὶ ἀσφαλέστερον εἰς τὸ καταμαθεῖν τὴν ἔννοιαν αὐτοῦ. Ἄλλ' ὅμως δυνάμεθα νὰ μεταχειρισθῶμεν καὶ τὰ ἐκ διαφορῶν βιβλίων παράλληλα χωρία, ὅταν ταῦτα ᾖναι σαφῆ καὶ ὠρισμένα· ἐπειδὴ ἐπιτρέπεται νὰ ἐρμηνεύωμεν τοὺς συγγραφεῖς διὰ τῶν συγγραφέων, ὅσοι ἔγραψαν εἰς τὴν αὐτὴν γλῶσσαν. Ἄλλ' εἰ ἔζησαν εἰς χρόνους πόρρω ἀπέχοντας τῆς ἐποχῆς τοῦ συγγραφῆως, ὃν πρόκειται νὰ ἐρμηνεύσωμεν, καὶ ἐν ὑπάρχει λόγος ὅτι αἱ λέξεις ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ἔλαβον νέαν τινὰ σημασίαν, δὲν θέλομεν μεταχειρισθῆ τὸ βοηθῆμα διόλου ἀλάθητον. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Καινὴ Διαθήκη ἐγράφη κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς εβραϊκῆς γλώσσης, καὶ περιέχει ἀνεπτυγμένας τὰς ἀληθείας, τὰς ἐν τῇ Παλαιᾷ περιεχομένας, ἀκολούτως δυνάμεθα νὰ ἐρμηνεύσωμεν ἐκείνην διὰ ταύτης· ἀλλ' ὁ κανὼν οὗτος δὲν εἶναι καὶ ἄνευ ἐξαιρέσεως.

Σημειωτέον δὲ ὅτι δὲν πρέπει νὰ καταφεύγωμεν εἰς τὰ τέσσαρα ταῦτα βοηθήματα, εἰ μὴ ὅταν βλέπωμεν ὅτι ἡ σημασία τῆς λέξεως εἶναι σκοτεινὴ, ἢ κατὰ διάφορον τρόπον ἐνόησαν αὐτὴν οἱ ἐρμηνευταί, ἀρχαιοί τε καὶ νεώτεροι.

Ε'. Ἐὰν θέλωμεν νὰ προσδιορίσωμεν ποία ἐκ πασῶν εἶναι ἡ ἔννοια ἢ ἀρμόζουσα εἰς τὸ ἐρμηνευόμενον χωρίον, πρέπει πρὸς τοὺς ἄλλοις νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν ἀκολουθίαν τοῦ λόγου, τὴν ὑπόθεσιν περὶ ἧς ὁ συγγραφεὺς πραγματεύεται, τὸν σκοπὸν τοῦ συγγραφῆως, τὴν αἰτίαν ἢ τὴν ἀφορμὴν, ἐξ ἧς παρεκινήθη νὰ γράψῃ, καὶ τὰς ἱστορικὰς περιστάσεις.

α) Ἀκολουθία τοῦ λόγου λέγεται ἡ συνέχεια, ἣν ὁ λόγος ἔχει πρὸς τε τὰ ἡγούμενα καὶ τὰ ἐπόμενα. Καὶ δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὸν σύνδεσμον τοῦτον ἢ ἐν μιᾷ μόνῃ πρυτάσει, ἐξετάζοντες

αὐτὴν τότε κατὰ τὴν σχέσιν τοῦ ὑποκειμένου πρὸς τὸ κατηγορούμενον, ἢ ἐν πολλαῖς προτάσεσιν ὁμοῦ, ἐρευνῶντες τὴν πρὸς ἀλλήλας σχέσιν αὐτῶν, ἢ καὶ ἐν ἀπάσαις, ἐξ ὧν τὸ βιβλίον σύγκειται. Εἶναι δὲ πρόδηλον ὅτι ἔννοια, ἀντικειμένη πρὸς τὴν ἀκολουθίαν τοῦ λόγου, ἔχει ἀντιδιαμαχομένη πρὸς τὰ ἡγούμενα καὶ τὰ ἐπόμενα, ἀδύνατον νὰ ἴηαι ἀληθής· διότι ἀδύνατον καὶ ὁ θεόπνευστος συγγραφεὺς νὰ ἀντιφάσκη πρὸς ἑαυτόν. Ὡσαύτως εἶναι φανερόν ὅτι ἡ ἔννοια, ἢ μόνη ἀρμόζουσα εἰς τὴν ἀκολουθίαν τοῦ λόγου, εἶναι ἡ ἀληθής· διότι προκύπτει κατ' ἀνάγκην ἐκ τοῦ λόγου τοῦ συγγραφέως. Ἄλλ' ὅμως ἔννοια, ἣτις ἀρμόζει εἰς τὴν ἀκολουθίαν τοῦ λόγου, δὲν εἶναι διὰ τοῦτο καὶ μόνον ἀληθής· διότι ἐνδεχόμενον νὰ ἀρμόζῃ ἔννοιά τις πρὸς τὰς λέξεις τοῦ συγγραφέως, ἢν αὐτὸς δὲν εἶχεν ὑπ' ὄψιν.

β') Ἡ ὑπόθεσις τοῦ βιβλίου εἶναι ὡσαύτως καλὸν μέσον ἵνα προσδιορίσῃ τὴν σημασίαν τῶν λέξεων. Ὅταν τις γινώσκῃ ἐντελῶς τὴν ὕλην, περὶ ἧς πραγματεύεται τὸ σύγγραμμα, ἐννοεῖ τοῦτο εὐκόλως· ἐν ᾧ ἄλλως τὰ πάντα μένουσι σκοτεινὰ καὶ συγκεχυμένα. Ἡ ἐρμηνευτικὴ δίδει ῥητὸν κανόνα νὰ νομίζωμεν ὡς ἀληθῆ ἔννοιαν τὴν ἀρμόζουσαν εἰς τὴν ὑπόθεσιν, καὶ νὰ νομίζωμεν ὡς ψευδῆ τὴν ἀντικειμένην πρὸς ταύτην· ἀλλ', ἵνα μὴ ἀπατώμεθα, ἀνάγκη νὰ γινώσκωμεν καλῶς τὴν ὑπόθεσιν.

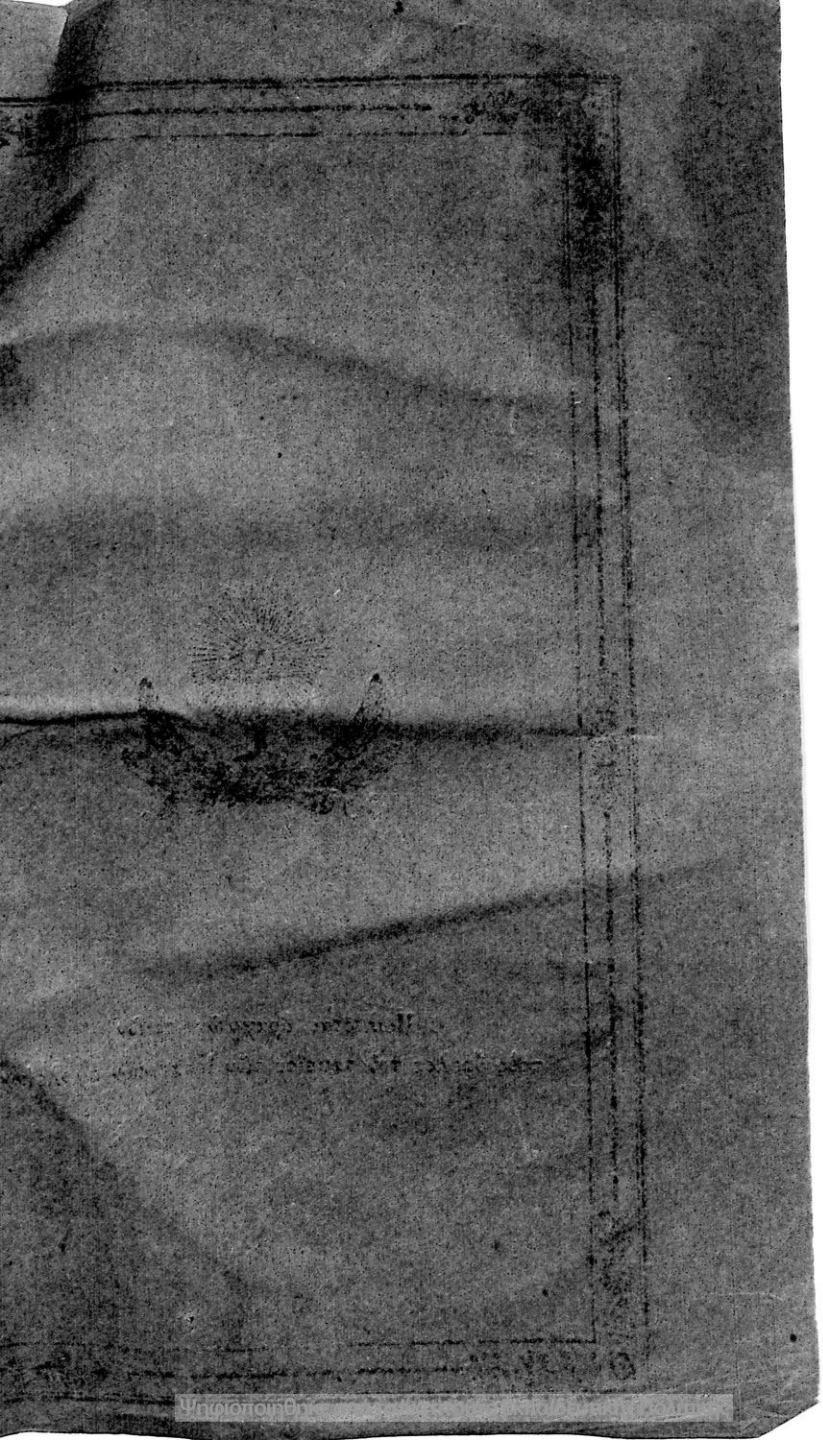
γ') Ὁ σκοπὸς τοῦ συγγραφέως εἶναι οἰονεὶ ἡ ψυχὴ τοῦ ὅλου βιβλίου· τὰ πάντα εἶναι σαφῆ, ὅταν ἐννοήσωμεν αὐτόν· τὰ πάντα σκοτεινὰ, ὅταν μείνῃ ἄγνωστος. Γινώσκωμεν δὲ τὸν σκοπὸν ἢ ἐκ ῥητῆς δηλώσεως τοῦ συγγραφέως, ἢ ἐκ τῆς ἱστορίας, ὅταν εὐρίσκωμεν ἐν αὐτῇ ἀναφερόμενά τινα περὶ τούτου, ἢ, ἐν ἑλλείψει τούτων, ἐκ τῆς μετὰ προσοχῆς καὶ συχνάκις ἐπαναλαμβανομένης ἀναγνώσεως τοῦ θεόπνευστου συγγραφέως. Γνωστὸς δὲ ἅπαξ γινόμενος ὁ σκοπὸς, παρέχει ἡμῖν τὴν εὐκολίαν νὰ ἐννοήσωμεν οὐχὶ μόνον ὅσα εἶπεν ὁ συγγραφεὺς, ἀλλὰ καὶ ὅσα ἀπεσιώπησεν.

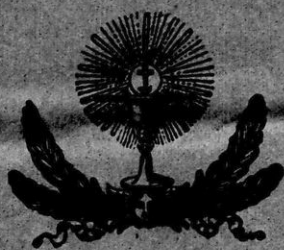
δ') Ἡ αἰτία ἢ ἀφορμὴ, ἣτις παρεκίνησε τὸν συγγραφεὶ νὰ γράψῃ, ἔχει μεγάλην σχέσιν πρὸς ὃν προτίθεται σκοπὸν, καὶ διὰ τοῦτο συντελεῖ πολλάκις ἵνα διδάξῃ τὴν ἀληθῆ ἔννοιαν τῶν ἐρμηνευομένων. Γινώσκειται δὲ ἡ αἰτία, ὅθεν ὠρμήθη ὁ συγγραφεὺς

νά γράψη, ἢ ἐκ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ στόματος, ἢ ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς κατ' αὐτὸν ἐποχῆς, ἢ ἐκ τῆς ἐξετάσεως τοῦ βιβλίου καὶ πάντων τῶν μερῶν αὐτοῦ.

ε) Αἱ ἱστορικαὶ περιστάσεις, ὅσαι ἔχουσι σχέσιν τινὰ πρὸς τὴν ἱστορίαν τῶν χρόνων, τοῦ τόπου, τοῦ χαρακτῆρος τοῦ θεοπνεύστου συγγραφέως, παρέχουσιν ὡσαύτως μεγάλην εὐκολίαν εἰς τὸ καταμανθάνειν τὴν ἀληθῆ ἔννοιαν τῆς θείας Γραφῆς. "Ἰνα ἐννοήσωμεν ὀρθῶς τί λέγει ὁ συγγραφεὺς, πρέπει νὰ γινώσκωμεν τὴν πατρίδα αὐτοῦ, τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἔκμασε, τὸν χαρακτῆρα τοῦ λόγου, εἰς ὃν ἔγραψεν· ἐπειδὴ ἄλλως μὲν ἐννοοῦμεν τὸν ποιητὴν καὶ τὸν ῥήτορα, ἄλλως δὲ, τὸν γράψαντα εἰς ὕφος ἀπλούστερον. Ὁ προφήτης Ἠσαΐας καὶ ὁ Ἀμὼς, ὁ ἀπόστολος Παῦλος, καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς δὲν πρέπει νὰ ἐρμηνεύωνται ἀπολύτως κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον.

ΤΕΛΟΣ.

Πωλείται δραχμῶν τριῶν
πρὸς ὄφελος τοῦ ταμείου τῶν ἱερατικῶν σχολείων.